كتاب المبسوط
للسرخسي

MEBSÛT

1000 Yılın İslam Fıkhı Temel Eseri
Deliller ve Hükümler

Serahsî

(1009-1090)

Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed

Editör
Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit

29. Cilt

Gümüşev
İstanbul 2011

29. CİLT TERCÜME ve TASHİH HEYETİ

Sayfa	Tercüme Eden	Tashih Eden
2-136	TAHA NAS	PROF.DR. HAMDİ DÖNDÜREN
136-212	ABDÜSSELAM ARI	PROF.DR. HAMDİ DÖNDÜREN

Not:

Eserin tamamı Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit tarafından kontrol edilmiş ve dipnotlarla zenginleştirilmiştir.

Gümüşev Yayınları No: 1
ISBN: 978-605-5779-00-9
1. Baskı 2008
"Mebsut kitabının bütün yayın hakları Gaye Vakfına ait olup, 1000 adeti kapsayan ikinci baskısının yayın hakkı Gümüşev yayıncılığa devr edilmiştir."
Gaye Vakfı'nın yazılı izni olmadan çoğaltılamaz.

Baskı-Cilt
Ege Basım

Esatpaşa Mah. Ziyapaşa cad. No:4 Ataşehir / İstanbul
www.egebasim.com.tr ~ Tel: +90 216 470 44 70

İSTEME ADRESİ

GÜMÜŞEV YAYINCILIK
Merdivenköy Mah. İmamramiz Sok. No:39/A Kadıköy/İSTANBUL
Telefon: +90 216 467 03 85 ~ Fax: +90 216 467 23 27
www.mebsut.com ~ www.gumusev.com.tr

İÇİNDEKİLER

BİR MİRASÇI LEHİNE ÜÇTE BİRDEN FAZLA VASİYET VE BAZI MİRASÇILARIN BUNA İCAZET VERMESİ 1

VASİYET EDİLEN MALIN VASİYET EDENİN ÖLÜMÜNDEN SONRA ARTMASI VEYA EKSİLMESİ 17

MİRASÇISI BULUNMAYAN BİR KİŞİNİN, BİR MİRASÇISI VEYA BİR VASİSİ BULUNDUĞUNU İKRAR EDİP ÖLMESİ 23

ÖLÜM HASTALIĞINDA KÖLE ÖZGÜR KILMA 30

İKİ KÖLEDEN BİRİSİNİN ÖZGÜR KILINMASI 45

ÖLÜM HASTALIĞINDA YAPILAN SELEM AKDİ 50

EŞLERDEN BİRİNİN DİĞERİNE MAL BAĞIŞLAMASI 53

ÖLÜM HASTASININ BAĞIŞLADIĞI KÖLENİN, EFENDİSİNE VEYA BAŞKASINA KARŞI CİNAYET İŞLEMESİ 64

ÖLÜM HASTALIĞINDA SELEM AKDİ VE ÖLÇÜLEN MALIN ÖLÇÜLEN MAL İLE SATILMASI VE ONUN KAYIRARAK TARTILMASI 72

ÖLÜM HASTALIĞINDA YAPILAN SELEM VE SATIŞ AKDİNDE İKÂLE 73

BAŞKASINDA ALACAĞI BULUNAN ÖLÜM HASTASININ SELEM AKDİ 78

ÖLÇÜLEN MALIN YİNE ÖLÇÜLEN MAL İLE SATILMASI 79

BİR CİNAYETİN ÖLÜM HASTALIĞINDA AFFEDİLMESİ 80

KÖLENİN BAĞIŞ YAPILAN KİŞİYİ, BAĞIŞ YAPANI VEYA BAŞKA BİR KİŞİYİ ÖLDÜRMESİ 83

ÖLÜM HASTALIĞINDA KÖLE ÖZGÜR KILMA 94

ÖLÜM HASTALIĞINDA SELEM AKDİ 104

ÖLÜM HASTASI SATICININ SELEM AKDİ YAPMASI 111

ÖLÜM HASTASI BİR KİŞİNİN KÖLESİNİ ÖZGÜR KILMASI, BU KÖLENİN ONU YANLIŞLIKLA ÖLDÜRMESİ VE ÖLMEDEN ÖNCE BAĞIŞ YAPANIN ONU AFFETMESİ 114

DEVİR 122

AF VE VASİYETİN BİR SORUNDA BULUNMASI 141

KİTÂBU'L FERÂİZ (MİRASÇILARIN PAYLARI) 181

Ferâiz ilminin önemi 181
Kişi ölünce yapılacak işler 182
Miras hakkı doğuran nedenler 184
Miras hakkına engel nedenler 185
Mirasçılar 185

ÇOCUKLARIN MİRASI 186

ÇOCUKLARLA BİRLİKTE MİRASÇI OLANLAR 194

Babanın mirasçılığı 194
Ananın mirasçılığı 196
Kelâlenin tanımı 199
Ninenin mirasçılığı 201
Kocanın mirasçılığı 202

MİRASÇILIKTAN DÜŞÜRME VEYA PAY EKSİLTME (HACB) 202

ÇOCUKLARIN MİRASINDA TEŞBÎB 203

KIZ VE ERKEK KARDEŞLERİN MİRASÇILIĞI 206

Kelâle 206

ANA BİR ERKEK VE KIZ KARDEŞLERİN MİRASI 210

Müşarrake 212
Himâriyye 212

ANA-BABA BİR KARDEŞLERİN MİRASI 213

AKRABALIĞI FARKLI OLAN KARDEŞLERİN MİRASI 218

MİRAS SORUNUNDA PAYLAR TOPLAMININ ORTAK PAYDADAN BÜYÜK ÇIKMASI (AVL) 219

Âdile 219
Red 220
Âile 220
Avl 220
Minberiyye 224
Şurayhıyye 225
Mes'eletü'l-iltizam 225

NİNELERİN MİRASI **226**
Mirasçı olan nineler 226
NİNELERİN MİRASTA SIRASI **230**
NİNELERİN MİRASTAN YOKSUN OLMALARI **231**
FARKLI YÖNLERDEN AKRABA OLAN NİNELERİN MİRASI **233**
BİRDEN ÇOK NİNENİN MİRASÇI OLMASI (TEŞBİB) **235**
MİRAS ALMA HAKKI OLAN KİMSELER **237**
Ashab-ı Ferâiz 237
Asabeler 238
Mevlâ'l-atâka 239
DEDELERİN PAYI **245**
Ekderiyye sorunu 250
SAHABİLER DÖNEMİNDE DEDENİN MİRASI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER **253**
Harkâ sorunu 259
Osmâniye sorunu 260
Ekderiyye sorunu 260
RED YOLUYLA MİRAS TAKSİMİ **262**
LANETLEŞME ÇOCUĞU (VELEDÜ'L-MÜLÂANE) **268**
MİRAS TAKSİMİNİN TEMEL KURALLARI **272**
FERÂİZ HESAPLARININ TASHÎHİ **278**

KARMA İNDEKS **289**

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

BİR MİRASÇI LEHİNE ÜÇTE BİRDEN FAZLA VASİYET VE BAZI MİRASÇILARIN BUNA İCAZET VERMESİ [29/2]

Bir kişi iki oğul bırakarak ölse ve bunlardan birisi lehine malının yarısını vasiyet etse, kardeşi de onun için buna izin verse, malın yarısını vasiyet nedeniyle alır. Geri kalan da ikisi arasında yarı yarıya bölüştürülür.

Çünkü vasiyet, malın üçte birini aşan bir miktarda yapılmıştır. Mirasçıya vasiyet, mirasçıların hakkından dolayı ancak mirasçının sözüyle beraber geçersiz olur. Çünkü peygamber (s.a.v.);

لَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ إِلَّى أَنْ يُجِيزَهُ الْوَرَثَةُ

"Diğer mirasçılar izin vermedikçe, bir mirasçı lehine vasiyet yoktur"[1]

İzin verilince engel ortadan kalkmış olur. Lehine vasiyet yapılan malın yarısını vasiyet ve miras yoluyla alır. Vasiyet yoluyla alması uygun olur. Geriye kalan malın yarısı miras yoluyla ikisi arasında yarı yarıya bölüştürülür.

Şayet (Muhammed (rh.a.))'in *ez-Ziyadat*'ta, bir koca dışında mirasçı bırakmayan ve ona malının yarısını vasiyet eden bir kadın ile ilgili olarak, bu kocanın malın yarısını miras ile sonra diğer yarısını da vasiyet ile alacağını söylediği gibi burada da malın yarısını miras olarak diğer yarısını ise izin verildiği için vasiyet yoluyla alması için, niçin mirasçının miras hakkı vasiyet hakkının önüne alınmadı? Denilse, şu şekilde cevap veririz: Çünkü kadın ile ilgili olan örnekte malın bir bölümü miras olarak kalmamaktadır. Dolayısıyla kadının vasiyeti miras dışında kalan bu mala yönelik olur. Buradaki örneğimizde ise malın tümü miras olarak kalmaktadır. Dolayısıyla vasiyetin yönetilmesi konusunda malın bir bölümünün diğer bölümüne göre önceliği yoktur. Bu yüzden önce malın yarısını vasiyet yoluyla alması daha uygundur.

Şayet yukarıdaki vasiyet ile birlikte yabancı birisine de malının yarısını vasiyet etse ve iki mirasçı da bunun tümüne onay verse, bu durumda yabancı kişi malın yarısını, iki mirasçıdan lehine vasiyet yapılanı da malın yarısını alır. İki mirasçının miras hakkı olmaz.

Çünkü vasiyetin uygulanmasının önündeki engel mirasçıların onayıyla ortadan kalkmıştır. Yaptığı vasiyet de tüm malı kapsamaktadır. Bu yüzden her birisi malın tümünü vasiyet yoluyla alır. Sonra lehine vasiyet yapılan yabancı kişi onay iyiliği

---

[1] Dârekutnî, *Sünen*, IV/98; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI/264.

olmaksızın malın üçte birini alır. Bu da on iki paydan dört paydır. İki oğlun elinde, her birisinde dört pay olmak üzere sekiz pay kalır. Yabancı kişinin hakkının tamamlanmasına iki pay kalmıştır. Her bir oğlun elinde bir pay bulunmaktadır. Bunu onlardan her birisinin elinden alır ki, malın yarısı ona teslim edilmiş olsun. İki oğuldan lehine vasiyet edilenin elinde üç pay kalır ve bunu vasiyet yoluyla alır. [29/3] Kardeşinin elinde kalan üç payı da alır. Çünkü onun lehine vasiyete onay verdi. Onun hakkının tamamlanmasına da üç pay kalmıştır. Dolayısıyla bunu kardeşinden alır. Onlara miras olacak hiç mal kalmamış olur.

Şayet lehine vasiyette bulunulmayan oğul, babasının yaptığı tüm vasiyete onay verse ve diğer oğul, yabancı kişiye yapılan vasiyete onay vermezse, yabancı kişi onay olmaksızın malın üçte birini alır.

Çünkü malın üçte biri vasiyet konusudur. Yabancıya yapılan vasiyet de mirasçıya yapılan vasiyetten daha güçlüdür. Zayıf olan da güçlü olanla rekabet edemez. Bu yüzden malın üçte birini aldı. Bu da on iki paydan dört paydır. İki oğuldan her birisine dört pay kalır. Onun hakkının tamamlanmasına da iki pay kalmıştır. Her bir pay bir oğlun elindedir. Dolayısıyla onun lehine onay veren oğuldan bir pay alır.

Lehine vasiyette bulunulan oğula, vasiyetinin tümü teslim edilir.

Çünkü onun elinde dört pay bulunmaktadır. Vasiyetinin tamamlanmasına iki pay kalır. Onları da onay veren kardeşinden alır. Onay verenin elinde bir tek pay kalır. Verdiği onay nedeniyle yabancı kişiye teslim ettiği paya karşılık olsun diye diğer oğul bu payı ondan alır veya kendi elindeki dört paydan birini, onay verenin yabancı kişiye teslim ettiği paya karşılık olarak tutar. Geriye onun elinde üç pay, onay verenin elinde de üç pay kalır. Dolayısıyla onun lehine onay vermesi bakımından bunun tümünü ondan alır. Böylece onay veren mirastan çıkmış olur.

Eğer ölen kişi geriye iki oğul bıraksa ve yabancı bir kişiye malının yarısını vasiyet etse, iki oğlundan birisine de onun payını malın yarısına tamamlayacak bir miktar vasiyet etse ve yaptığı vasiyete iki mirasçı da onay verse; yabancı kişi onay olmaksızın dört pay alır. Sonra ona malın yarısı teslim edilinceye kadar iki oğulun elinde kalan maldan pay alır. Lehine vasiyette bulunulan oğul payıyla birlikte eline malın yarısının geçmesi için kardeşinden iki pay alır.

Çünkü onun elinde dört pay bulunmaktadır, malın yarısının tamamlanmasına iki pay kalmıştır. Bu yüzden vasiyetine onay vermesi açısından kardeşinden iki pay alır. Şayet, niçin onun elinde kalan üç pay dikkate alınmadı ki böylece kardeşinden üç pay alsın, denilse; şu şekilde cevap veririz: Çünkü yabancı kişi lehine yapılan vasiyete verdiği onay nedeniyle ona bir pay teslim etmiştir. Bundan ona teslim ettiği de mirasından sayılır. Bu yüzden kardeşinden iki pay almıştır. Böylece payıyla birlikte malın tam yarısı onun kılınmıştır. Buna göre yabancı kişiye altı pay, lehine vasiyette bulunulan oğula beş pay teslim edilir. Diğer oğul için geriye bir pay kalır.

Şayet lehine vasiyette bulunulmayan oğul, yabancı kişi lehine onay verse, kardeşi lehine ise onay vermezse ve kardeşi de yabancı kişi lehine onay vermezse; yabancı kişi malın üçte birini onay olmaksızın alır. Onun lehine onay veren oğuldan bir tek pay alır.

Çünkü onun payından onay yoluyla hak ettiği bu kadardır. Dolayısıyla bunu alır. Diğer kardeşin payından hiçbir şey almaz. Çünkü o, onun lehine vasiyete onay vermemiştir. Böylece onun elinde beş pay, yabancı kişi lehine onay veren oğulun elinde üç pay, lehine vasiyette bulunulan oğulun elinde de mirastan payı olan dört pay olur.

Şayet ölen kişi geriye üç oğul bıraksa ve bir kişiye oğullardan birisinin payı kadar vasiyet etse, başka bir kişiye de malının üçte birini vasiyet etse, bu iki şekilde olur. Ya mirasçılar buna onay verir veya onay vermez. Eğer onay verirlerse bölüşüm altı pay üzerinden gerçekleşir. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi bir pay alır. Geri kalan da mirasçılar arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür.

Çünkü oğulların sayısını alıyoruz. Onlar da üç kişidir. Sonra, lehine onlardan birisinin payı kadar vasiyet edilen kişiyi buna ekleriz. Çünkü vasiyet eden, bu kişiyi hak elde etmesi konusunda bir oğlu gibi saymıştır. Sonra malın üçte biri ile yapılan vasiyet, elimizdeki dört paya eklenir. Bu da elimizdekinin yarısı kadar olan iki paydır. Böylece altı pay olur. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi iki pay, lehine oğullardan birisinin payı kadar vasiyet edilen kişi bir pay alır. Geri kalan üç pay ise oğullar arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. [29/4]

Eğer mirasçılar onay vermemişse, Ebû Yusuf (rh.a)'a göre bölüşüm dokuz pay üzerinden gerçekleşir. Bunun üçte biri üç paydır. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi iki pay, lehine bir oğulun payı kadar vasiyet edilen kişi de bir pay alır. Bu onay durumu bakımındandır veya lehine vasiyet yapılan iki kişinin hakkı ile ilgili olarak iki durum arasında fark yoktur. Onay verildiği durumda lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi, bir oğulun payı kadar vasiyet edilen kişinin iki katını alır. Onayın bulunmadığı durumda da aynı şekildedir. Dolayısıyla malın üçte biri ikisi arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Oğullardan her birisi de iki pay alır. Lehine bir oğulun payı kadar vasiyet edilen kişinin payı oğulların payı gibidir. Böylece onun payının iki pay olduğunu öğrendik. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişinin alacağı da dokuz paydan üç paydır. Dolayısıyla ikisinden her biri lehine yapılan tüm vasiyet ile katılır. Bu yüzden malın üçte biri, ikisi arasında beş paya bölünür. Malın tümü ise on beş pay olur.

Eğer geriye bir tek oğul bıraksa, iki kişiye ayrı ayrı onun payı kadar vasiyet etse, bu durumda eğer mirasçı ikisi lehine de onay verse, mal ikisi ile oğul arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Her birisi için malın üçte biri olur.

Çünkü bu ikisinden her birisi lehine yaptığı vasiyet ile her birisi tek imiş gibi saydı. Bilinen oğul da buna onay vermiştir. Böylece üç oğul gibi değerlendirilirler. Dolayısıyla mal, aralarında üçte birlik paylar şeklinde olur.

Eğer oğul, ikisinden biri için onay verse, sonra bunun ardından diğeri için de onay verse, birinci kişi tüm malın altıda ikisini, diğeri de malın altıda birini ve altıda birinin dörtte üçünü alır.

Çünkü ikisi de onaydan önce malın üçte birini yarı yarıya olmak üzere hak etmiştir. Geriye oğulun elinde altı paydan dört pay olarak malın üçte ikisi kalmıştır. Onlardan birisine onay verince, onu kendine eşit saymış oldu. Dolayısıyla elindeki bir payı ölen kişinin oğlunun elindeki dört paya ekler. İkisi arasında her birisine iki buçuk pay olmak üzere yarı yarıya bölüştürülür. Malın yarısı ikiye bölünmüş oldu. Dolayısıyla mal on iki pay olur. Lehine vasiyet yapılanların her birisinin elinde iki pay, oğulun elinde de sekiz pay olur. Onay verdiği kişinin elindeki malı oğulun elindeki mala eklediğimiz zaman on pay olur. Her birisine beş pay olmak üzere bölüştürülür. Sonra diğer kişi için onay verince, bu onayı birinci kişinin hak ettiği bir şeyi iptal etme konusunda değil, onun elindeki mal ile ilgili olarak geçerli oldu. Bu onayla da ikinci kişiyi kendine eşit kıldı. Dolayısıyla o, elindeki iki payı oğulun elindeki mala ekler. Böylece yedi pay olur. Her birisine üç buçuk pay olmak üzere yarı yarıya bölüşürler. Paylar yarıya bölündüğü için iki katına çıkarılır. Böylece yirmi dört pay olur. Birinci kişi bundan on pay alır. Bu da malın altıda biri ve altıda birin yarısıdır. Malın her altıda biri dört paydır. İkinci kişi yedi pay alır. Bu da malın altıda biri ve altıda birin dörtte üçüdür. Oğul için de bu kadar kalır.

Şayet lehine vasiyet yapılanlardan biri, vasiyet edeni öldüren kişi ise ve mirasçı ikisi lehine birlikte onay verse veya önce öldüren lehine onay verse, bu fark etmez. Mal üçü arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür.

[29/5] Çünkü öldürene vasiyet ancak mirasçının hakkından dolayı geçerli olmaz. Oysa mirasçının ikisi lehine birlikte veya önce öldüren lehine onay vermesi bu engeli ortadan kaldırmaktadır. Çünkü lehine vasiyette bulunulan diğer kişi malın üçte birini öldürenin onda rekabeti olmaksızın elde etmiştir. İkisi lehine birlikte veya öldüren lehine onay vermesi gerçekte öldüren lehine onay vermek olur.

Eğer önce öldürmeyen lehine onay verse, sonra öldüren lehine onay verse, lehine onay verdiği birinci kişi malın yarısını alır.

Çünkü malın üçte birini öldürenin rekabeti olmaksızın elde etmiştir. Çünkü zayıf olan güçlü olan ile rekabet edemez. Onun lehine yapılan vasiyete onay verince, mal elde etme konusunda kendisiyle onu eşit kıldı. Böylece malın tam yarısını hak etmiş oldu. Sonra öldüren lehine onayı birinci kişinin hakkı ile ilgili olarak değil, öldürenin hakkı ile ilgili olarak işler. Malın kalan bölümünde onu kendine denk kılmıştır. Geri kalan da malın yarısıdır. Dolayısıyla bu, her birisine malın dörtte biri olmak üzere ikisi arasında yarı yarıya bölüştürülür.

Eğer geriye iki oğul bırakarak ölse ve bir kişi lehine oğullardan birisinin payı kadar vasiyet etse ve oğullardan birisi onlardan birisi lehine onay verse, sonra iki oğul bunun ardından diğeri için onay verse, bu durumda mal elli dört pay üzerinden bölüştürülür. Oğullardan birisinin, lehine yapılan vasiyete onay verdiği kişi on iki pay alır. Bunlardan dokuz payı onay olmaksızın alır. Üç payı da sadece onun lehine onay veren oğulun payından alır. Daha önce diğer arkadaşının lehine onay veren oğulun payından da iki pay alır.

Çünkü iki kişi lehine yapılan vasiyete, eğer iki oğul onay verirse, mal ikisi arasında dörtte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Şayet onların lehine onay vermeseler, lehine vasiyet yapılan iki kişi malın üçte birini alır. Malın üçte biri onay olmaksızın onlara teslim edilir. Üçte ikisi ise iki oğul arasında yarı yarıya bölüştürülür. Dolayısıyla sorun temelde yedi üzerinde gerçekleşir. Sonra oğullardan birisi, lehine vasiyet yapılanlardan birisi lehine onay verince, onun iki kişiden birisi lehine onayının, ikisinin onun lehine onayına bağlı olarak mûteber olduğunu söyleriz. Eğer ikisi onun lehine onay verirse, onun bir pay olan payı onların dört pay olan paylarına eklenir. Sonra da onlar arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Ancak bölüşüm tam olmaz. Dolayısıyla altı üç ile çarpılır. Böylece on sekiz pay olur. Her bir oğulun elinde altı pay, lehine vasiyet yapılanların her birisinin elinde de üç pay olur. Sonra onun elindekine onlardan beş pay eklenir. Diğeri onay verince onun elindeki üç payı, iki oğulun elindeki on paya ekledik. Böylece on üç pay olur. Aralarında üçte birlik paylar şeklinde olur. Ancak tam olarak bu bölüşüm gerçekleşmez. Dolayısıyla on sekiz üç ile çarpılır. Böylece elli dört pay olur. Sorunun düzeltilmesi (payların kesirsiz olarak belirlenmesi) bu paylar üzerinden gerçekleşir. Lehine vasiyet edilen iki kişinin elinde malın üçte biri olan on sekiz pay olur. Her birisinin elinde dokuz pay olur. Her bir oğulun elinde de on sekiz pay olur. Oğullardan birisi, lehine vasiyet edilenlerden birisi için onay verince, onun verdiği onay, ikisinin verdiği onaya bağlı olarak dikkate alınır. Eğer onun lehine onay verirlerse, bu kişi, onlardan her birisinin elindeki maldan üç pay alır. Böylece onun altı payı olur. Onlardan her birisinin de on beş payı kalır. Onlar birisi onay verince, verdiği onaydan payına düşen üç payı onun elindeki maldan alır. Böylece onun on iki payı olur. Sonra diğer oğul onay verdiği zaman, bu durumda o, sadece onun lehine onay veren oğuldan üç pay alır. Bu da arkadaşının birinci oğuldan aldığı miktar kadardır. Çünkü bu onun lehine onay veren ilk kişidir. Diğer oğuldan da iki pay alır. Çünkü iki oğuldan eğer birinci kişi lehine onay verse, sonra birisi diğer kişi lehine onay verse, onun elindeki dokuz pay iki oğulun elindeki otuz paya eklenirdi. Her birisi için on üç pay olmak üzere aralarında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülürdü. Böylece bu onayla ona teslim edilenin dört pay olduğunu ve her bir oğulun elinde bunun iki payının bulunduğunu öğrendik. Birinci kişi lehine onay veren, sonra da onun lehine onay veren kişiden iki pay daha alacağı

[29/6] sayılır. Ondan iki pay alınca on dört payı olur. Onay olmaksızın dokuz pay, sadece onun lehine onay verenden üç pay, diğer oğuldan da üç pay almış olur.

Eğer ölen kişi geriye üç oğul bıraksa ve bir kişiye malının dörtte birini, diğer bir kişiye de oğullardan birinin payı kadar vasiyet etse, oğullar da onay verse; bu durumda mal on altı paya ayrılır.

Çünkü malın dörtte biri vasiyet edildiğinden hesaplamayı temelde dört pay üzerinden gerçekleştiririz. Dikkate alınması yoluyla lehine malın dörtte biri vasiyet edilen kişiye bir pay verilir. Kalan da üç oğul arasında bölüştürülür. Her bir oğul bir pay alır. Sonra buna bir oğulun payı kadar olan, bir pay eklenir. Böylece dört pay olur. Halbuki üç pay dört kişiye tam olarak bölünmez. Dolayısıyla dört, dört ile çarpılır. On altı pay olur. Lehine malın dörtte biri vasiyet edilen kişi dört pay, lehine bir oğulun payı kadar vasiyet edilen kişi kalan malın dörtte biri olan üç pay alır. Kalan dokuz pay, her bir oğula üç pay olmak üzere, üç oğul arasında bölüştürülür.

Eğer üç oğul bu vasiyetlere onay vermese, Ebû Yusuf (rh.a)'a göre malın üçte biri yedi pay üzerinde lehine vasiyette bulunulan iki kişi arasında bölüştürülür.

Çünkü Ebû Yusuf (rh.a), lehine vasiyette bulunulan iki kişinin malın üçte birine onayın varlığı durumundaki payları oranında katılmaları konusunda, onayın yokluğu durumunu onayın varlığı durumuna benzetmektedir.

Muhammed (rh.a)'e göre ise malın üçte biri ikisi arasında yarı yarıya bölüştürülür.

Çünkü ikisinden her biri tek olsaydı malın dörtte birini alırdı. Çünkü bir kimse geriye üç oğul bıraksa ve onlardan birisinin payı kadar da bir kişiye vasiyet etse, lehine vasiyet edilen kişi malın dörtte birini alır. Böylece ikisinin bu vasiyet ile doğan hakkının eşit olduğunu öğrendik. Dolayısıyla malın üçte biri ikisi arasında yarı yarıya bölüştürülür.

Bir kimse geriye beş oğul bıraksa ve bir kişi lehine, malının yarısını, başka bir kişi lehine de oğullardan birisinin payı kadar vasiyet etse ve oğullar onay verse, mal on iki paya ayrılır.

Çünkü malın yarısı lehine vasiyet edilen kişi malın yarısını alır. Diğer yarısı da oğullar ile oğullardan birisinin payı kadar lehine vasiyet edilen kişi arasında altı paya ayrılır. Çünkü oğulların sayısını alıp, onlardan birisinin payı kadar lehine vasiyet edilen kişi için buna bir pay eklersin. Malın yarısı altı pay olunca, tümü on iki pay olur. Malın yarısı lehine vasiyet edilen kişi altı pay, oğullardan birisinin payı kadar lehine vasiyet edilen kişi bir pay alır.

Eğer oğullar onay vermezse, bu sorunda üç görüş olur. Ebû Hanîfe (rh.a)'ye göre malın üçte biri dört pay üzerinden ikisi arasında bölüştürülür. Malın yarısı lehine vasiyet edilen kişi, üç pay alır.

Çünkü malın üçte birinden fazlasının vasiyet edilmesi ve buna onayın da bulunmaması durumunda, vasiyete katılma ve ondan hak elde etmenin geçersiz olduğu onun temel ilkelerindendir. Lehine malın yarısı vasiyet edilenin hakkı, malın üçte birine döner. Malın kalan üçte ikisi oğullar arasında bölüştürülür. Lehine malın yarısı vasiyet edilen kişi üç pay alır. Bununla malın üçte birine katılır. Lehine oğullardan birisinin payı kadar vasiyet edilen kişi de bir pay alır. Bununla malın üçte birine katılır. Dolayısıyla malın üçte biri dört pay üzerinden ikisi arasında bölüştürülür.

Ebû Yusuf (rh.a)'a göre malın üçte biri on bir pay üzerinden ikisi arasında bölüştürülür.

Çünkü Ebû Hanîfe (rh.a)'nin söylediği gibi malın payları dokuzdur. Çünkü malın üçte ikisinin bölüştürülmesi yoluyla diğer kişinin payının ortaya çıkması için, lehine malın yarısı vasiyet edilen kişinin bu hakkını benzerlik yoluyla, başta malın üçte birinden sayarız. Ebû Yusuf (rh.a)'a göre dört buçuk pay olan malın yarısı, üçte bir içinde değerlendirilir. Lehine oğullardan birisinin payı kadar vasiyet edilen kişi, üçte bire bir pay ile katılır. Dolayısıyla malın üçte biri beş buçuk pay üzerinden ikisi arasında bölüştürülür. Yarım pay şeklindeki küsurattan dolayı payları iki katına çıkararak tam payı elde etmemiz gerekir. Böylece on beş pay olur. Lehine malın yarısı vasiyet edilen kişi dokuz pay, diğeri de iki pay alır.

Muhammed (rh.a)'e göre, malın üçte biri dokuz buçuk pay üzerinden ikisi arasında bölüştürülür. [29/7]

Çünkü lehine malın yarısı vasiyet edilen kişi, kıyas yoluyla malın üçte birini alır. Malın kalan üçte ikisi oğullar arasında beşte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Malın üçte ikisi beş pay olunca, tümü yedi buçuk pay olur. Pay yarım şeklinde küsuratlı duruma geldi. Dolayısıyla tam sayıya çevirmek için iki ile çarpılması gerekir. Böylece on beş pay olur. Bunun üçte biri beş paydır. Kalan on pay, her birisine iki pay olmak üzere oğullar arasında bölüştürülür. Lehine pay vasiyet edilen kişinin hakkı, oğullardan birisinin payı kadardır. Bu da iki paydır. Sonra, lehine malın yarısı vasiyet edilen kişi, malın üçte birine malın yarısı olan paylar ile katılır. Bu da yedi buçuk paydır. Çünkü malın tümü on beş paydır. Lehine pay vasiyet edilen kişi ise malın üçte birine iki pay ile katılır. Dolayısıyla malın üçte biri ikisi arasında dokuz buçuk pay olur. Lehine malın yarısı vasiyet edilen kişi yedi buçuk pay, diğeri de iki pay alır.

Eğer geriye iki oğul bıraksa ve bir kişi lehine malının yarısını başka bir kişi lehine de oğullarından birisinin payı kadar vasiyet etse ve iki oğlu buna onay verse, bu durumda lehine malın yarısı vasiyet edilen kişi altı paydan üç pay, bir oğlunun payı kadar vasiyet edilen de bir pay alır.

Çünkü lehine malın yarısı vasiyet edilen kişi, malın yarısını alır. Sonra malın geri kalan yarısı üç pay üzerinden iki oğul ve lehine pay vasiyet edilen kişi arasında

bölüştürülür. Çünkü iki oğulun sayısına lehine pay vasiyet edilen kişi için bir pay ekleriz. Malın yarısı üç pay olunca, tümü altı pay olur. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi üç pay, lehine pay vasiyet edilen kişi de bir pay alır. Geri kalan da iki oğul arasında bölüştürülür.

Şayet oğullar onay vermezse, Ebû Yusuf (rh.a)'un görüşünün kıyasına göre malın üçte biri ikisi arasında beş paya ayrılır.

Çünkü lehine malın yarısı vasiyet edilen kişinin hakkı, onay bulunmadığı durumda üçte bire döner. Dolayısıyla malın üçte birini alır. Lehine pay vasiyet edilenin payının belirlenmesi için malın üçte ikisi üç paya ayrılır. Bu üç pay olunca, malın tümü dört buçuk pay olur. Pay yarıya bölündüğünden tam sayıya çevirmek için iki katına çıkarırız. Böylece dokuz pay olur. Lehine malın yarısı vasiyet edilen kişi malın üçte birine ancak üç pay ile lehine pay vasiyet edilen kişi de ancak iki pay ile katılır. Böylece malın üçte biri ikisi arasında beş pay olur. Malın tümü de on beş pay olur.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre malın üçte biri ikisi arasında on üç paya bölünür.

Çünkü lehine malın yarısı vasiyet edilen kişi için malın üçte biri kıyas yoluyla ayrılır. Lehine vasiyet yapılan diğer kişinin payının belirlenmesi için, kalan mal diğer üç kişi arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Böylece mal dört buçuk pay olur. İki katına çıkarıldıktan sonra dokuz pay olur. Sonra, lehine malın yarısı vasiyet edilen kişi ancak dört buçuk pay ile katılır. Bu da malın yarısıdır. Lehine bir oğulun payı kadar vasiyet edilen kişi de ancak iki pay ile katılır. Bu da malın üçte ikisinin üçte biridir. Böylece malın üçte biri iki arasında altı buçuk pay olur. İki katına çıkardığımız zaman on üç pay olur. Lehine malın yarısı vasiyet edilen kişi dokuz pay, diğeri de dört pay alır.

Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünde de olduğu gibi, malın üçte biri ikisi arasında beş pay üzerinden bölüştürülür.

Çünkü malın üçte birini ayırdığın zaman ve üçte ikisini de yarı yarıya iki oğul arasında bölüştüğün zaman, malın tümü üç pay olur. Lehine malın yarısı vasiyet edilen kişi ancak bu payların yarısı olan bir buçuk pay ile katılır. Diğeri de ancak iki oğuldan birisinin payı olan bir pay ile katılır. Böylece malın üçte biri iki katına çıkarıldıktan sonra ikisi arasında beş pay üzerinden bölüştürülmüş olur. Lehine malın yarısı vasiyet edilen kişi için üç pay, lehine pay vasiyet edilen kişi için de iki pay olur.

[29/8] Eğer geriye iki oğul bıraksa ve bir kişi lehine malının üçte ikisini, başka bir kişi lehine de oğullardan birisinin payı kadar vasiyet etse ve oğullar buna onay verse, bu durumda Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünün kıyasına göre, lehine pay vasiyet edilen kişi, malın tümü olan on beş paydan iki pay alır.

Çünkü mirasçılar onay vermeseydi, onun payı bu kadar olurdu. Dolayısıyla mirasçıların onay vermesiyle onun hakkının azalması câiz olmaz. Çünkü onun lehine onay vermeleri, ona zarar vermek için değil, onun lehine yararı arttırmak için dikkate alınır. Onay bulunmadığı takdirde onun payının bu olduğunu söyledik. Çünkü lehine malın üçte ikisi vasiyet edilen kişi, onay bulunmadığı durumda malın üçte birini aşan miktara katılması ve onda hak elde etmesi geçersiz olur. O, ancak dokuz paya üç pay ile lehine pay vasiyet edilen de iki pay ile katılır. Böylece önceki sorunda olduğu gibi malın üçte biri beş üzerinden ikisi arasında bölüştürülür. Böylece de onay bulunmadığı durumda on beş paydan iki pay alacağını öğrendik. Şayet onunla ilgili olarak onayı dikkate alırsak, dokuz paydan bir pay alır. Lehine malın üçte ikisi vasiyet edilen kişi altı pay, lehine pay vasiyet edilen de bir pay alır. Çünkü üçüncü bir oğul gibi değerlendirilir. Geri kalan da iki oğul arasında bölüştürülür.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, lehine vasiyet yapılan iki kişi için onay daha yararlıdır. Çünkü onay vermeseler, onun, vasiyeti malın üçte birine indirgediğini söylediğimiz görüşü yoluyla, mal yirmi dört paya ayrılır. Malın üçte ikisi iki oğul arasında bölüştürülür. Lehine pay vasiyet edilen için bir pay arttırılır. Böylece malın üçte ikisi üç pay, tümü dört buçuk pay olur. İki katına çıkarılınca dokuz pay olur. Sonra, lehine malın üçte ikisi vasiyet edilen kişi, tüm vasiyet ile malın üçte birine katılır. Bu da altı paydır. Lehine pay vasiyet edilen de pay ile katılır. Bu da iki paydır. Böylece malın üçte biri ikisi arasında sekiz paya ayrılmış olur. Malın üçte biri sekiz pay olunca, tümü yirmi dört pay olur. Böylece onayın verilmesinde onların lehine yarar olduğu ortaya çıkmıştır. Şayet bunda zarar olsaydı, bu ancak hükmen sabit olurdu. Mirasçı ise onay vermekle ancak onların lehine yararı arttırmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla bu zarar mirasçının onayına bağlanamaz.

Muhammed (rh.a)'in, onayın bulunması durumundaki görüşü, önceki sorunlarda olduğu gibi, Ebû Yusuf (rh.a)'un görüşü gibidir. Onayın bulunmaması durumunda ise malın üçte biri ikisi arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Bunun üçte ikisini lehine üçte iki vasiyet edilen kişi, üçte birini de lehine pay vasiyet edilen kişi alır.

Çünkü ona göre mal üç paya ayrılır. Onların hakkının malın üçte biri olduğunu söyleriz. Geri kalanı da iki oğul arasında yarı yarıya bölüştürürüz. Böylece lehine pay vasiyet edilenin hakkının bir pay olduğu ortaya çıktı. Sonra, lehine malın üçte ikisi vasiyet edilen kişi, malın üçte birine iki pay ile lehine pay vasiyet edilen de bir pay ile katılır. Böylece malın üçte biri ikisi arasında üçte birlik paylar şeklinde olur.

Bir kimse geriye iki oğul bıraksa ve şayet üçüncü bir oğlu olsaydı onun payı kadar bir kişiye vasiyet etse, bu kişi malın dörtte birini alır.

Çünkü bir şeyin dengi onun kendisi olmayıp, başka bir şeydir. Üçüncü kişinin payının dengi de, üç paya bir pay eklemek demektir. Böylece dört pay olur. Onun payının malın dörtte biri olduğunu da öğrenmiş olduk.

Şayet onun lehine beşinci kişinin payı kadar vasiyet etse, sonra, kalan beş pay iki oğul arasında yarı yarıya bölüştürülür. Lehine iki oğuldan birisinin payı kadar vasiyet edilen kişi için bu beş pay, onlardan birisinin payı kadar olan iki buçuk pay eklenir. Beş paya bir kere bir pay, başka bir kere de iki buçuk pay eklediğin zaman, sekiz buçuk pay olur. İki katına çıkarırsan on yedi pay olur. Lehine beşinci kişinin payı kadar vasiyet edilen kişi bir pay alır. İki katına çıkarıldığında iki pay olur. Lehine iki oğuldan birisinin payı kadar vasiyet edilen kişi için iki buçuk pay olur. İki katına çıkarılınca beş pay olur. Kalan on pay iki oğul arasında yarı yarıya bölüştürülür. İkisinden her biri, lehine onlardan birisinin payı kadar vasiyet edilen kişinin aldığı miktar kadar olan, beş pay alır. Şayet bu on payı beş oğul arasında bölüştürürsen, onlardan her birisi iki pay alır. Bu da, lehine beşinci kişinin payı kadar vasiyet edilen kişinin aldığı miktar kadardır. [29/9]

Şayet onun lehine, eğer dördüncü bir kişi olsaydı, onun payı kadar vasiyet etse, başka bir kişi lehine de, beşinci bir kişi olsaydı, onun payı kadar vasiyet etse ve mirasçılar onay verse; bu durumda, lehine beşinci kişinin payı kadar vasiyet edilen kişi, malın tümü olan yirmi dokuz paydan dört pay alır. Diğeri de kalan malın beşte birini alır.

Çünkü burada dördüncü bir oğulun ve beşinci bir oğulun payı kadar olmak üzere iki vasiyet bir arada bulunmaktadır. Dolayısıyla dört paydası beş paydasıyla çarpılır. Bu da dördün beş ile çarpılmasıdır. Böylece yirmi pay olur. Sonra buna, lehine dördüncü kişinin payı kadar vasiyet edilen kişi için onun payı kadar eklenir. Bu da beş paydır. Lehine beşinci kişinin payı kadar vasiyet edilen kişi için de malın beşte biri eklenir. Bu da dört paydır. Dolayısıyla eklenen dokuz pay olur. Böylece malın yirmi dokuz pay olduğu ortaya çıktı. Lehine dördüncü kişinin payı kadar vasiyet edilen bundan beş pay, diğeri de dört pay alır. Geri kalan da iki oğul arasında bölüştürülür. Eğer bu geri kalan paylar beş kişi arasında bölüştürülse, her birisine dört pay düşer. Onay vermeseler de bu sorunda cevap aynı şekilde olur. Çünkü vasiyet malın üçte birinden azdır. Dolayısıyla onayın bulunması veya bulunmamasıyla değişmez. Önceki sorunda ise onay vermedikleri takdirde malın üçte biri ikisi arasında yedi pay üzerinden bölüştürülür. Çünkü onay bulunmadığı durumda ikisinden her biri malın üçte birine kendi hakkı ile katılmaktadır. Lehine beşinci bir oğulun payı kadar vasiyet edilen kişinin hakkı iki pay, diğerinin hakkı ise beş paydır. Bu yüzden malın üçte biri ikisi arasında yedide birlik paylar şeklinde bölüştürülür.

Şayet geriye iki oğul bıraksa (ve yukarıda yaptığı vasiyete ek olarak bir kişi lehine iki oğuldan birisinin payı kadar vasiyet etse) ve mirasçılar onay verse,

bölüşüm otuz dokuz pay üzerinden gerçekleşir. Bu, yukarıdaki soruna göredir. Orada malı yirmi dokuz paya böldük. İki oğul arasında bölüştürülen mal yirmi paydı. Her birisi on pay alır. Burada ise iki oğuldan birisinin payı kadar olan vasiyet, mala iki oğuldan birisinin payı kadar bir miktarı ekler. Bu da on paydır. Böylece otuz dokuz pay olur. Kalan mal ise oğul ve lehine onlardan birisinin payı kadar vasiyet edilen kişi arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Şayet mirasçılar onay vermezse malın üçte biri, lehine vasiyette bulunulan üç kişi arasında on dokuz pay üzerinden bölüştürülür.

Çünkü onlardan her biri malın üçte birine hakkı olan paylar ile katılır. Onlardan biri on pay ile diğeri beş pay ile diğeri de dört pay ile katılır. Bu yüzden malın üçte biri on dokuz pay üzerinden aralarında bölüştürülür.

Bir kimse geriye iki oğul bıraksa ve bir kişi lehine malının üçte birini, başka bir kişi lehine iki oğuldan birisinin payı kadar, başka bir kişi lehine de dördüncü bir oğulun payı kadar vasiyet etse, bu durumda dördüncü oğulun payı kadar olan miktar kalan malın yedide biridir. Geri kalan mal iki oğul ve lehine ikisinden birisinin payı kadar vasiyet edilen kişi arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Mal yirmi bir paya bölünür.

Çünkü lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi, üçte birini alır. Sonra dört sayısı bulunur. Lehine dördüncü kişinin payı kadar vasiyet edilen kişinin payının bulunması için bir pay eklenir. Böylece beş pay olur. Lehine dördüncü kişinin payı kadar vasiyet edilen kişi bir pay alır. Kalan dört pay iki oğul arasında, her birisine iki pay olmak üzere yarı yarıya bölüştürülür. Sonra, lehine iki oğuldan birisinin payı kadar vasiyet edilen kişi için iki pay eklenir. Malın üçte ikisi olan dört paya, lehine dördüncü kişinin payı kadar vasiyet edilen kişinin bir payı ve lehine iki oğuldan birisinin payı kadar vasiyet edilen kişinin iki payı eklediğimiz zaman, yedi pay olur. Lehine dördüncü kişinin payı kadar vasiyet edilen kişi bundan bir pay alır. Bu da kalan malın yedide biridir. Geri kalan mal, iki oğul ve lehine iki oğuldan birisinin payı kadar vasiyet edilen kişi arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Malın üçte ikisi yedi pay olunca, tümü on buçuk pay olur. Buçuk şeklindeki küsurattan dolayı paylar iki katına çıkarılır. Böylece yirmi bir pay olur. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi yedi pay, lehine dördüncü kişinin payı kadar vasiyet edilen kişi iki pay, diğer üçüncü kişi dört pay alır. [29/10]

Şayet mirasçılar onay vermezse, malın üçte biri on üç pay üzerinden aralarında bölüştürülür.

Çünkü onlardan her bir malın üçte birine hakkı olan paylar ile katılır. Onlardan biri yedi pay, diğeri dört pay, diğeri de iki pay ile katılır. Bunun toplamı on üç pay olur.

Bir kişi lehine, altıncı bir kişi olsaydı onun payı kadar, başka bir kişi lehine de, anne bulunsaydı onun payı kadar vasiyet etse; bu durumda, lehine altıncı oğulun payı kadar vasiyet edilen kişi kırk paydan beş pay alır.

Bu gerekli olmayan bir uzatmadır. Çünkü annenin bu terikeden payı altıda birdir. Bir şeyin dengi ondan başka bir şeydir. Altıncı kişinin payı kadar vasiyet ve şayet varsa annenin payı kadar vasiyet, miktar açısından eşittir. Dolayısıyla altı pay olan mala onların her birisi için ancak bir pay eklenir. Böylece bölüşüm sekiz pay üzerinden gerçekleşir. Lehine vasiyette bulunulan iki kişiden her birisi için bir pay olur. Kalan altı pay iki oğul arasında bölüştürülür.

Muhammed (rh.a.) *"el-Asl"* da (Ebû Hanîfe (rh.a.))'nin sekiz pay olan bu sorunu beş katı üzerinden çıkardığı, söylemiştir. Bu da kırk paydır. Lehine vasiyette bulunulan iki kişiden her birisine beş pay vermiştir. Kırk paydan beş pay ile sekiz paydan bir pay arasında oran açısından fark yoktur.

Bir kimse geriye iki oğul bıraksa ve tüm malın üçte biri dışında bir kişi lehine iki oğuldan birisinin payı kadar vasiyet etse; malın üçte biri mirasçılara geri verilir. Bu durumda mal dokuz paya bölünür. Lehine iki oğuldan birisinin payı kadar vasiyet edilen kişi dört pay alır. Bundan malın üçte biri olan üç pay mirasçılara geri verilir.

Çünkü mirasçıların sayısını alırsın. Lehine pay vasiyet edilen kişi için buna bir pay eklersin. Böylece toplam üç pay olur. Sonra, "malın üçte biri dışında" şeklindeki istisna ifadesinden dolayı bunu üç ile çarparsın. Böylece dokuz pay olur. Malın tamamı bu kadardır. Payın tespit edilmesi ise; bir pay olan payı üç ile çarpma şeklinde olur. Böylece üç pay olur. Sonra, istisnadan dolayı buna bir pay eklenir. Çünkü istisna nedeniyle mirasçının malı artar. Mirasçının malı her arttığında da, lehine vasiyette bulunulan kişinin payı da artar. Böylece onun payının dört pay olduğu ortaya çıktı. Lehine pay vasiyet edileni dört pay verdiğin zaman mirasçıların elinde beş pay kalır. Sonra tüm malın üçte biri olan üç pay istisna nedeniyle ondan istenir. Mirasçıların elindeki mala eklenir. Böylece ikisi arasında bölüştürülecek mal sekiz pay olur. İkisinden her biri pay sahibinin aldığı gibi dört pay alır.

Dinar ve dirhem yoluyla çözümü ise şu şekildedir: Malı bir dinar ve bir dirhem sayarsın. Sonra lehine pay vasiyet edilene bir dinar verirsin. İstisna nedeniyle bir dinarın üçte birini geri alırsın. Böylece elinde bir dirhem ve bir dinarın üçte biri olur. Mirasçılar ise iki dinara ihtiyaç duymaktadırlar. Çünkü biz payı bir dinar saydık. Dengiyle karşılık olarak elinde bir dirhem ve bir dinarın üçte biri kalır. Bu da bir dinar ve bir dinarın üçte ikisine karşılık gelir. Küsurattan dolayı ikisinden her birisini üç ile çarparsın. Böylece beş dinar ve dört dirhem olur. Sonra bunların yeri değiştirilir. Son dirhemler son dinarlar, son dinarlar da son dirhemler sayılır. Böylece toplam dört dinar ve beş dirhem oldu. Sonra sorunun aslına döner ve sanki malın tümünü bir dinar ve bir dirhem saymış oluruz. Bu da dokuz paydır. Pay

[29/11]

olarak bir dinar verdik. Bu da dört paydır. Böylece lehine pay vasiyet edilenin payının dokuz paydan dört pay olduğu ortaya çıktı. Sorunun kalan çözümü yukarıda açıkladığımız gibidir.

Bir kimse geriye beş oğul bıraksa ve bunlardan birisi lehine payı ile birlikte malın üçte birinin tamamını ve bir yabancı lehine de malın üçte birinden kalanın üçte birini vasiyet etse, bu durumda yabancı kişi tüm malın yedide birini alır.

Çünkü mirasçı lehine yapılan vasiyetin yabancı lehine yapılan vasiyet ile rekabeti olmaz. Dolayısıyla yabancı kişi, eğer başka bir yabancı kişiye vasiyet yoksa onun dışında başka kimse lehine vasiyette bulunulmamış gibi hakkının tamamı olan tüm malın üçte birinden geri kalan malın üçte birini alır. Bu da üçte birin üçte biridir. Görmez misin onun lehine malın üçte birinden kalanı vasiyet etse ve başka hiç kimseye bir şey vasiyet edilmemişse, üçte birin tümünü hak eder. Burada da aynı şekilde malın üçte birini hak eder. Sonra, mirasçılar onay verirse, lehine vasiyette bulunulan mirasçı, tüm mal içindeki payı ile birlikte üçte bir olan hakkının tamamını kalan maldan alır. Bu da dokuz paydan üç paydır. O, üç pay, yabancı kişi de bir pay alınca, beş pay kalır. Oğullar arasında dörtte birlik paylar şeklinde eşit olarak bölüştürülür. Dörde bölünmesiyle küsurlu duruma geldiğinden dokuzu dört ile çarparız. Otuz altı pay olur. Yabancı kişi için dört pay, mirasçı için on iki pay alır, geriye dört oğul arasında bölüştürülmek üzere yirmi pay kalır. Her birisi için beş pay olur. Böylece lehine vasiyette bulunulan oğulun miras hakkının beş pay, vasiyet hakkının da yedi pay olduğu ortaya çıktı. Bu yedi payı da mirasçıların onay vermesi ile hak etmiştir.

Şayet oğullardan birisi lehine yine onlardan birisinin payı kadar, yabancı birisi lehine de malın üçte birinden geriye kalanın üçte birini vasiyet etse; daha önce açıkladığımız gibi yabancı kişi malın üçte birinin üçte birini alır. Bu da dokuz paydan bir paydır. Malın geri kalanı altı pay üzerinden mirasçılar ile lehine onlardan birisinin payı kadar vasiyet edilen oğul arasında bölüştürülür.

Çünkü bir şeyin dengi onun aynısı değildir. Dolayısıyla mirasçılardan birisinin payının dengini ortaya çıkarmak için beş kişi olan mirasçı sayısına, lehine vasiyette bulunulan mirasçı için bir pay eklemek gerekir. Böylece lehine pay vasiyet edilen kişi için iki pay olur. Bir payı mirasçı olması nedeniyle, bir payı da vasiyet nedeniyle alır. Kalan dört pay oğullar arasında dörtte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Hesaplamayı tek payda üzerinde yapmak istediğin zaman dokuzu altı ile çarpmaya ihtiyaç duyarsın, böylece elli dört pay olur. Yabancı kişi altı pay, lehine vasiyette bulunulan oğul on altı pay alır. Sekiz payı miras olarak, sekiz payı da vasiyet olarak alır. Kalan otuz iki pay dört oğul arasında bölüştürülür. Onlardan her birisi sekiz pay alır.

Eğer mirasçılarından birisi lehine malının üçte birini, yabancı birisi lehine de malın üçte birinden kalanı vasiyet etse, bu durumda mirasçılar onay verse de vermese de yabancı kişi tüm malın üçte birini alır.

Çünkü mirasçıya yapılan vasiyet yabancı kişiye yapılan vasiyetle rekabet konusunda dikkate alınmaz. Yabancı kişiye malın üçte birinden kalanı vasiyet etmiştir. Bu ifadeyle tüm malın üçte birini hak eder. Belli pay sahibi (ashâb-ı ferâiz) mirasçı bulunmadığı zaman asabenin[2] malın tümün hak etmesi durumunda olduğu gibi. Eğer onay vermemişlerse kalan malın tümü miras olarak oğullar arasında bölüştürülür. Şayet onay vermişlerse, onayları dikkate alınarak lehine vasiyette bulunulan mirasçı kalan tüm malın üçte birini alır. Geri kalan mal da miras olarak oğullar arasında bölüştürülür.

Bir kimse geriye iki oğul bıraksa ve yabancı bir kişi lehine malın üçte birinden kalanı vasiyet etse ve bunun dışında da vasiyette bulunmamışsa, tüm malın üçte
[29/12] biri onun olur.

Çünkü başka vasiyette bulunmamışsa malın üçte birinin tümü durur.

Şayet geriye üç yüz dirhem bıraksa ve iki oğlundan birisine malından yüz dirhem, yabancı bir kişiye de malın üçte birinden kalanı vasiyet etse ve mirasçılar onay verse, yabancı kişi tüm malın üçte birini alır.

Çünkü mirasçı onunla rekabete giremez. Mirasçı da, diğer mirasçılar onun lehine yapılan vasiyete onay verdiğinden yüz dirhem alır. Kalan mal ise miras olur.

Eğer geriye altı yüz dirhem bıraksa ve yabancı bir kişiye malından yüz dirhem, başka bir kişiye de malın üçte birinden kalanı vasiyet etse; lehine mal vasiyet edilen kişi yüz dirhem, diğeri de malın üçte birinden kalanı alır.

---

[2] **Asabe / العصبة:** Bir kimsenin baba tarafından akrabası. İslâm miras hukukunda asabe, mirasta belirli bir paya sahip olmayıp payları belirlenmiş mirasçılar (ashâb-ı ferâiz) hisselerini aldıktan sonra geri kalanı ve yalnız bulunduklarında ise terekenin tamamını alan mirasçıdır. Asabe-i nesebiyye ve asabe-i sebebiyye olmak üzere iki kısma ayrılır:

1. Asabe-i nesebiyye; ölüye nesep yakınlığı olan kimselerdir. Bunlar da üçe ayrılır:
   a. Asabe bi nefsihi; baba, oğul, babanın babası, oğlun oğlu gibi ölüye nisbetinde araya kadının girmediği erkek akrabalar.
   b. Asabe bi ğayrihi; ölünün asabeden olan erkek kardeşleriyle birlikte bulunan kız kardeşleridir.
   c. Asabe ma'a ğayrihi; asabeden olmayan bir kadın ile beraber bulundukları tekdirde asabeden olan kadınlardır. Bunlar ölünün kızıyla birlikte bulunan ana baba bir veya baba bir kızkardeşleridir.
2. Asabe-i sebebiyye: Bu da iki kısımdır;
   a. Itk (özgür bırakma) sebebiyle olan asabe; mevlâ'l-atâka ile onun bi nefsihi asabesinden olan erkeklerdir.
   b. Akit sebebiyle olan asabe; bir kimsenin diğerine "sen benim velimsin, öldüğüm zaman bana varis olacaksın, bir cinayet işlediğim zaman ise benim yerime diyet ödeyeceksin" der ve o da kabul eder böylece aralarında bu şekilde asabelik meydana gelir. Buna "mevlâ'l-muvâlât" denir.

Çünkü ikisinden her biri için, diğeri açısından sabit olan bir vasiyet bulunmaktadır. Mirasta belli pay sahibinin asabeye göre önceliği gibi, malın üçte birinden miktarı belirlenmiş malın sahibi, üçte birin kalanına sahip olana göre daha önceliklidir. Bu yüzden yüz dirhem sahibi malın üçte birinden yüz dirhem alır. Sonra diğeri de malın üçte birinden kalan miktarı alır.

Şayet lehine yüz dirhem vasiyet edilen kişi vasiyeti reddederse veya vasiyette bulunan kişinin ölümünden önce ölürse, onun lehine yapılan vasiyet geçersiz olur. Diğer kişi malın üçte birinin tümünü alır.

Çünkü malın üçte birinin tümü durmaktadır. Başka birisine bir şey vasiyet etmemiş gibi değerlendirilir.

Eğer paylaşımdan önce malın yarısı yok olsa, lehine yüz dirhem vasiyet edilen kişi yüz dirhem alır. Diğeri ise hiçbir şey almaz.

Çünkü malın üçte birinden hiçbir şey kalmamıştır.

Şayet yukarıdaki ile birlikte malının üçte birini de vasiyet etse ve maldan hiçbir şey de telef olmamışsa; malın üçte biri, lehine üçte bir vasiyet edilen ile yüz dirhem vasiyet edilen arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür.

Çünkü üçte bir sahibi, malın üçte birine yine üçte bir oranında katılır. Diğeri de yüz dirhem ile katılır. Dolayısıyla malın üçte biri üçte birlik paylar şeklinde ikisi arasında bölüştürülür. Lehine malın üçte birinden kalanı vasiyet edilen kişi ise hiçbir şey almaz. Çünkü malın üçte birinden hiçbir şey kalmamıştır.

Bir kimse geriye iki oğul bıraksa ve bir kişiye malının üçte birini, başka bir kişiye de dörtte birini vasiyet etse ve iki oğuldan birisi buna onay verse, bu durumda malın üçte biri onay olmaksızın ikisi arasında yedi pay üzerinden bölüştürülür. Vasiyet sahipleri lehine onay veren oğulun payından malın dörtte birinin yarısı yedi pay olur. Bu malın paylaşımı temelde seksen dört pay üzerinden gerçekleşir.

Çünkü onlar, lehlerine vasiyete onay veren oğulu, iki oğulun onların lehine onay vermesi durumunda olduğu gibi sayarlar ve onların lehine vasiyete onay vermeyen oğulu da, iki oğulun onay vermemesi durumundaki gibi sayarlar. Dolayısıyla şunu söyleriz: Eğer iki oğul iki vasiyete de onay verirse; lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi üçte birini, lehine malın dörtte biri vasiyet edilen kişi de dörtte birini alır. Dolayısıyla içinde üçte bir ve dörtte birin olduğu bir sayıya ihtiyaç olur. Bu da on ikidir. Bunun üçte biri dört, dörtte biri de üçtür. Şayet onay vermeseler, malın üçte biri ikisi arasında yine bu şekilde olur. Malın üçte biri yedi pay olunca, tümü yirmi pay olur. Sonra, onay verdikleri zaman, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi de dörtte birini alır. Halbuki yirmi birin tam sayı olarak dörtte biri yoktur. Dolayısıyla yirmi bir dört ile çarpılır. Böylece seksen dört pay olur. Malın üçte biri olan yirmi sekiz payı onay iyiliği (minneti) olmaksızın alırlar. Hakları

oranında yedi pay üzerinden bölüşürler. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi yedide dördü olan on altı pay, lehine malın dörtte biri vasiyet edilen kişi de yedide
[29/13] üçü olan on iki pay alır. Sonra da şunu söyleriz: Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkının tamamlanmasına on iki pay kalmıştır. Şayet iki oğul onun lehine vasiyete onay verseydi, her bir oğuldan bunun yarısı olan altı pay alırdı. Lehine malın dörtte biri vasiyet edilen kişinin hakkının tamamlanmasına da dokuz pay kalmıştır. Eğer onun lehine vasiyete onay verseydiler, onların her birisinden bunun yarısı olan dört buçuk pay alırdı. Fakat oğullardan biri ikisi lehine vasiyete onay verip, diğeri onay vermeyince; ikisinin onay vermesi durumunda olduğu gibi, onay verenin yirmi sekiz paylık payından hakları oranında alırlar. Bu da on buçuk paydır. Yedi pay üzerinden bunu bölüşürler. Her yedide birlik paya bir buçuk pay düşer. Lehine malın dörtte biri vasiyet edilen kişi bunun yedide üçü olan dört buçuk pay alır. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi de bunun yedide dördü olan altı pay alır.

Eğer iki oğul, lehine malın dörtte biri vasiyet edilen kişi lehine onay verse ve lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi lehine onay vermezse; daha önce açıkladığımız gibi malın üçte biri ikisi oranında yedide birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Sonra malın dörtte birinin sahibi iki oğulun payından kalan hakkını alır. O da yedi paydır.

Çünkü ikisi de onun lehine vasiyete onay vermiştir. Dolayısıyla seksen dört payın dörtte biri olan yirmi bir pay ona teslim edilir. Lehine malın üçte biri vasiyet edilene de, malın üçte birinin yedide dördü olan on altı pay teslim edilir.

Şayet oğullardan biri, lehine malın üçte biri vasiyet edilene, diğeri de lehine malın dörtte biri vasiyet edilene onay verse, daha önce açıkladığımız gibi malın üçte biri ikisi arasında yedi paya bölünür. Sonra, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi onun lehine onay veren oğulun payından malın üçte birinden kalanın yarısını alır. Malın üçte birinin tamamlanmasına da on iki pay kalmıştır. Dolayısıyla ondan bunun yarısı olan altı pay alır.

Çünkü ikisi onun lehine onay verseydi, her birisinden altı pay alırdı. Onlardan birisi onun lehine onay verince aynı şekilde değerlendirilir.

Lehine malın dörtte biri vasiyet edilen kişi de, onun lehine onay veren oğulun payından malın dörtte birinin tamamlanması için gerekli olan malın yarısını alır. Onun hakkı olarak malın dörtte birinin tamamlanmasına da dokuz pay kalmıştır. Dolayısıyla iki oğulun ona onay vermesi durumunda olduğu gibi, ondan bunun yarısı olan dört buçuk pay alır.

Allah daha iyi bilir.

VASİYET EDİLEN MALIN VASİYET EDENİN ÖLÜMÜNDEN SONRA ARTMASI VEYA EKSİLMESİ

Bir kişinin her biri üç yüz dirhem olan üç cariyesi varsa ve bunlardan belli bir cariyeyi vasiyet etse, sonra da ölse ve bu cariyede artış olup değeri altı yüz oluncaya veya yüz dirhem değerinde bir çocuk doğursa ya da bir kişi onunla şüpheye dayalı cinsel ilişkiye girip tazminat olarak yüz dirhem 'ukr' ödese yahut cariye yüz dirhem kazanıncaya kadar mirasçılar ve lehine vasiyette bulunulan kişi bölüşmemişse, bunların tümü ölen kişinin malından sayılır.

Çünkü ölümden sonra bölüşümden önce terike, hükmen ölen kişinin mülkü olarak durur. Bu artış da aynı şekilde hükmen onun mülkü üzere gerçekleşir. Artışın ölümden önce gerçekleşmesi ile ölümden sonra gerçekleşmesi arasında fark yoktur.

Şayet artış onun bedeninde gerçekleşmişse, lehine vasiyette bulunulan kişi, ölen kişinin malının üçte birinin tamamını o cariyeden alır. Ölen kişinin malı bin iki yüz dirhem olmuştur. Lehine vasiyette bulunulan kişi malın üçte biri miktarı olan dört yüz dirhem alır. Bu da onun lehine vasiyette bulunulan cariyenin üçte ikisidir. Diğer iki cariye ile birlikte onun üçte biri ise ölen kişinin malıdır. Şayet onu ödemekle yükümlüyseler, bu durumda Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre cariyenin tamamı ona teslim edilir. Paylaşım gerçekleşinceye kadar malın üçte birinin tamamı bu artandan sayılır. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, cariyeden ve artandan malın üçte biri, lehine vasiyette bulunulanın olur. Bundan önce hiçbir şeye başlanmaz. Sorunun açıklaması "vasiyetler" konusunda geçti. Burada ise amaç, vasiyette bulunduğu veya öldüğü zamana kadar değil, paylaşımın gerçekleştiği zamana kadar bunun ölen kişinin malı olarak dikkate alındığını açıklamaktır. **[29/14]**

Çünkü lehine vasiyette bulunulanın malın üçte birinde olan hakkı mirasçıların malın üçte ikisinde bulunan hakkı gibidir. Üçte ikinin mirasçılara teslimi ancak paylaşımla tamamlanır. Üçte birin lehine vasiyet edilene teslimi de aynı şekildedir. Görmez misin paylaşımdan önce bir borç ortaya çıksa, asıl maldan ve artandan birlikte ödenmesi gerekir.

Bir kişinin üç yüz dirhem değerinde bir kölesi varsa, bunun dışında malı da yoksa ve bir kişi lehine bunu vasiyet etse, sonra da ölse, lehine vasiyet edilen kişi hazır değilken mirasçı cariyeyi satsa, satışı üçte ikisinde geçerli sayılır.

Çünkü lehine vasiyette bulunulan kişi onun üçte biri konusunda daha fazla hak sahibi, mirasçı da üçte ikisi konusunda daha fazla hak sahibi durumuna gelmiştir.

Eğer alıcının yanında üç yüz dirhem değerinde bir çocuk doğursa, sonra lehine vasiyette bulunulan kişi hazır olsa, cariyenin üçte birini alır. Cariyenin ve

çocuğun üçte ikisi alıcının olur. Çocuğun dokuzda biri lehine vasiyette bulunulanın olur. Dokuzda ikisi de mirasçıya verilir.

Çünkü alıcının mülkiyeti cariyenin üçte ikisinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla çocuğun da üçte ikisinde gerçekleşir. Bu, ölen kişinin malından sayılmaz. Çünkü çocuk, alıcının mülkünde doğmuştur. Ölenin malı ancak cariye ve çocuğun üçte biridir. Dolayısıyla lehine vasiyet yapılan kişi cariyenin üçte birini alır. Çocuğun da üçte birinin üçte biri onun olur. Bu da çocuğun dokuzda biridir. Çünkü ona vasiyet ile ölen kişinin malının üçte birinden fazlası teslim edilmez. Çocuğun dokuzda ikisi de mirasçıya geri verilir. Çünkü bu, vasiyetin kapsadığı üçte birden fazladır. Dolayısıyla mirasçıya geri verilmiş olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre cariyenin mihri ve kazancı da aynı şekilde değerlendirilir.

Çünkü o, vasiyetin uygulanmasında cariye ile başlar. Sonra çocuğa uygular.

Şayet artış cariyenin bedeninde gerçekleşmişse, öyle ki değeri altı yüz olmuşsa, bu durumda ölen kişi maldan dört yüz dirhem bırakmış gibi olur.

Çünkü satış akdi ile cariyenin üçte ikisinin mirasçı tarafından paylaşmış olduğu kabul edilir. Mirasçının onu satması tüketimi gibi değerlendirilir. Başkasına mülk yapmıştır. Dolayısıyla da cariyenin üçte ikisinde gerçekleşen artış, ölen kişinin malından sayılmaz. Onun malı cariyenin üçte biri olarak kalır. Bunun değeri de iki yüz dirhemdir. Dolayısıyla bunun üçte biri, lehine vasiyet edilen kişinin olur. Bu da cariyenin üçte birinin üçte ikisidir. Bunun değeri yüz otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biridir. Cariyenin üçte ikisinin üçte biri de mirasçının olur. Bunun değeri altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Bunu iki yüze eklediğin zaman malın üçte biri ile üçte ikisi düzelmiş olur.

Şayet cariyede artış olmayıp değerinde azalma olsa, öyle ki yüz dirhemi denk gelse, lehine vasiyette bulunulan kişi onun üçte birini alır. Onun değerinden kırk dört dirhem ile bir dirhemin dokuzda dördünü ister.

Çünkü ölen kişinin mirasçıya düşen malı mirasçı lehine tükenmiştir. Bunun değeri de iki yüz dirhemdir. Cariyenin üçte birinin değeri ise, otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biridir. Çünkü değerdeki düşüklük alıcının ödeme yükümlülüğüne girmez. Dolayısıyla lehine vasiyette bulunulan kişi iki yüz otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte birinin üçte birini alır. Bunun miktarını Muhammed (rh.a.) *"el-Asl"* da belirtmiştir. Dolayısıyla cariyenin üçte birini alır. Çünkü asıl olan cariyedir.
[29/15] Mirasçıdan da kırk dört dirhem ve bir dirhemin dokuzda dördünü ister ki, ölen kişinin malının üçte biri ona teslim edilmiş olsun.

Bir kişinin, her birisinin değeri üç yüz dirhem olan üç kölesi varsa, bunlar dışında da malı yoksa bir kişi lehine bu kölelerden belli birisini vasiyet etse, sonra vasiyette bulunan kişi ölse, mirasçılar diğer iki köleyi özgür kılsa, sonra kölelerden

her birisinin değeri altı yüz dirhem olsa, sonra da lehine vasiyette bulunulan kişi gelip hakkını istese, bu durumda lehine vasiyette bulunulan kişi vasiyet konusu kölenin üçte ikisini alır.

Çünkü mirasçı özgür kılmakla diğer iki köleyi tüketmiş olmaktadır. Onların ancak o günkü değeri dikkate alınır. Dolayısıyla lehine vasiyette bulunulan kişi ölen kişinin malının üçte ikisi kadarını alır. Bu da bu kölenin üçte ikisi olup, değeri dört yüz dirhemdir. Üçte biri ise mirasçıların olur. Bunun değeri olan iki yüz dirhemi diğer iki kölenin değeri olan altı yüz dirhemle birlikte alır. Bunun toplamı sekiz yüzdür.

Eğer mirasçı bu iki köleyi özgür kılmamışsa, fakat lehine vasiyette bulunulan kişi vasiyet konusu köleyi özgür kılsa, sonra kölelerin değeri düşse, öyle ki her birisinin değeri yüz dirhem olsa, bu durumda mirasçı diğer iki köleyi alır. Onun lehine yüz otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi ödenir.

Çünkü lehine vasiyette bulunulan kişi, vasiyet konusu köleyi özgür kılmakla tüketmiştir. Dolayısıyla onun düşüşten önceki değeri, diğer iki kölenin de paylaşım sırasındaki değeri dikkate alınır. Böylece ölen kişinin malı beş yüz dirhem olur. Bunun üçte biri olan yüz altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi lehine vasiyette bulunulan kişiye teslim edilir. Bu miktardan üç yüz dirheme kadar olanı ise mirasçının olur. Mirasçı bunu diğer iki köle ile birlikte alır. Böylece ona üç yüz otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri teslim edilmiş olur.

Bir kişinin üç yüz dirhem değerinde bir kölesi varsa ve bir kişi lehine bunu vasiyet etse, sonra ölse, başka malı bulunmayıp küçük bir oğlu varsa, onun vasisi köle ile bin dirhem karşılığında kitabet akdi[3] yapsa, köle de bu bedeli ödese, sonra lehine vasiyette bulunulan kişi gelip hakkını istese, kitabet akdinde de vasiyet görevlisi küçük çocuğun yerine yetki sahibi olur. Onun üçte ikisinde kitabet geçerli sayılınca, bu miktar tüketilmiş oldu. Bin dirhemi de ancak kitabet akdinden sonra kazandığı kazançtan ödemiştir. Kölenin kazancının ölen kişinin malından sayılmayacağını savunmaktayız. Ölen kişinin malı ancak köle ve kazancın üçte biridir. Bunun tamamı altı yüz otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biridir. Bunun üçte biri lehine vasiyette bulunulan kişiye teslim edilir. Bu da iki yüz on bir dirhem ve bir dirhemin dokuzda biridir. Eğer oğulun malı varsa, bunu kölenin değerinin üçte biri karşılığında onun malından alır. Dilerse onu özgür kılar ve vasi, kölenin kendi değerinin üçte biri kadar oğul için çalışmasını ister.

---

[3] **Kitâbet/الكتابة (Mükâtebe / المكاتبة)**: Efendisi ile kölesi arasında bir bedel üzerinden köleliğin sona erdirilmesi amacıyla yapılan akittir. Bu akit gereği üstlendiği bedeli ödediği anda köle hürriyetine kavuşur. Köle bu akdin gerçekleştiği andan itibaren tasarruf hürriyetine ve mal edinme hakkına sahip olur ve bu sayede kendi adına çalışır, kitâbet bedelini ödeyince de azad olur. Böyle bir akit yapan köleye "mükâteb" bu anlaşmaya "mükâtebe" veya "kitâbet", üzerinde anlaşılan ücrete de "kitâbet bedeli" denir.

Çünkü onun üçte ikisi özgür olur. Geri kalan da onun çalışmasıyla özgürlüğe kavuşur.

Şayet lehine vasiyette bulunulan kişi hazır olmadan köle, vasiyette bulunanın yanında çalışsa, sonra lehine vasiyette bulunulan hazır bulunsa, bu durumda oğulun malı varsa kölenin değerinin üçte biri kadar onun malından alır. İsterse köleyi özgür kılar veya onu çalıştırır.

Çünkü vasinin kitabet bedelini almasıyla çocuk, köleyi özgür kılmış olmaktadır. Oysa köle, onunla lehine vasiyette bulunulan kişi arasında ortak idi. Dolayısıyla çocuk zengin ise, lehine vasiyette bulunulan kişinin kendi payının değerini ona ödettirme hakkı olur. "Köle Özgür kılma" konusunda çocukluğun, belli malın ödeme gerekliliğini engellemeyeceğini açıklamıştık. Vasi de kendi malıyla bir şeyi ödemekle yükümlü olmaz. Çünkü küçüğün payı ile ilgili olarak vasinin yaptığı kitabet akdinde bir yanlışlık yoktur. Dolayısıyla onun yaptığı, küçük çocuğun yaptığı gibi olur.

[29/16] Eğer kölenin değeri mükâtebe borcunu ödedikten sonra artarsa, yapılan ödemeden sonra artışa da azalmaya da bakılmaz.

Çünkü kölenin bir bölümü özgür olunca, artık köle ölen kişinin mülkiyetinde kalmaktan çıkmış olur.

Şayet kölenin değeri, mükatebe borcunu ödemeden önce artarsa, öyle ki altı yüz dirheme denk olsa, sonra mükatebe borcunu ödese ve vasiyet edenin elinde telef olsa, vasi teslim aldığı mükatebe bedelini ödemekle yükümlü olmaz.

Çünkü kitabet akdi ve bedeli teslim alma ile ilgili kullanımında ters davranmamıştır.

Lehine vasiyette bulunulan kişi, eğer oğulun malı varsa, dört yüz dirhemin üçte birini almak için onun malını kovuşturma hakkı vardır.

Çünkü ölen kişinin malı, kölenin kitabet akdi yapıldığı zamanki değerinin üçte ikisidir. Bu da iki yüz dirhemdir. Ödeme zamanındaki değerinin üçte biridir. Bu da iki yüz dirhemdir. Böylece dört yüz dirhem olur. Lehine vasiyette bulunulan kişiye bunun üçte biri teslim edilir ve onun; köleye ödettirme, onu özgür kılma ve onu çalıştırma arasında seçimlik hakkı vardır.

Eğer bu bedel çocuğun malına dönerse, vasi köleden ödeme zamanındaki değerinin üçte birini ister. Bu da iki yüz dirhemdir. Bunu ödemek üzere çocuk için çalışır.

Bir kişinin, her birisinin değeri bin dirhem olan iki kölesi varsa ve ölüm hastalığında bin dirhem karşılığında ikisiyle bir tek kitabet akdi yapsa, iki köleden biri ölse diğeri de mükatebe borcunu efendisine ödese, bundan sonra efendi mükatebe bedelini tüketmeden ölse, bu durumda mirasçılar sağ olan köleden iki yüz dirhem ister. Bu da malın üçte ikisinin tamamıdır.

Çünkü hasta olan kişi iki köleyi bin dirhem oranında kayırmıştır. Bu da ikisi lehine vasiyettir. Malın üçte birinden uygulanır. Hastanın ölümünden önce onlardan birisinin ölmesi, vasiyeti ortadan kaldırmaz. Çünkü bu vasiyet, kitabet akdinin içindedir. Kitabet akdi de bedeli ödeyecek olanın yaşamasıyla devam eder. O da diğer mükâtebdir. Ayrıca bu vasiyetin kendisi bağlayıcı olur. Ölüm hastalığında gerçekleşen özgür kılma gibi olup, ölmesiyle ortadan kalkmaz. Ölen kişinin, ölüm sırasındaki malı ancak kitabet bedeli olan bin dirhem ve kalan kölenin kuru mülkiyetinin yarısının değeri olan beş yüz dirhemdir. Ölen köle lehine yapılan vasiyeti almış olmaktadır. Ölümüyle kuru mülkiyetinin yarısının değerini ödemiş olmaktadır. Kalan mal da mirasçı ile yaşayan köle arasında beş pay üzerinden bölüştürülür. Çünkü yaşayan köle malın üçte biri olan iki paydan, yarısı olan bir pay alır. Mirasçı ise dört pay alır. Bin beş yüz dirhemi onlar arasında beşte birlik paylar şeklinde bölüştürdüğümüz zaman yaşayan köle kendi kuru mülkiyetinden üç yüz dirhem alır. Kalan miktarı çalışır. Bu da iki yüz dirhemdir. Böylece mirasçılar bin iki yüz dirhem almış oldu. Ölen köle de vasiyet yoluyla bu miktar kadar almış oldu. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklinde bölüştürülür.

Mükâteb iki köleden biri efendisinin ölümünden sonra ölse, diğeri de kalsa ve mükâtebe bedelini ödese aynı şekilde değerlendirilir.

Bir kişinin iki bin dirhemi ve bin dirhem değerinde bir kölesi varsa ve kölenin belli bir kişiye yüz dirheme satılmasını vasiyet etse, başka bir kişiye de malının üçte birini vasiyet etse, bu durumda kendisine kölenin satılması şeklinde vasiyette bulunulan kişiye kölenin onda dokuzu dört yüz elli dirheme satılır.

Çünkü kölede iki vasiyet bir araya gelmiştir. Biri satış akdi şeklinde olup bu, paylaşım konusunda kuru mülkiyeti vasiyet etmek gibidir. Diğeri de malın üçte birini vasiyet şeklindedir. Dolayısıyla bölüşüm münazaa(çekişme) yoluyla olur. Satış akdi şeklinde lehine vasiyette bulunulan kişi altıda beşini, diğeri de altıda birini alır. Köle altı paya bölününce, iki bin dirhemin her bin dirhemi de aynı şekilde altı pay olur. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi bunun üçte birini alır. Bu da dört paydır. Dolayısıyla vasiyet paylarının sayısı ondur. Bu da malın üçte biridir. Tüm mal otuz paydır. Köle bundan on paydır. Onda biri, lehine vasiyet edilen kişinin olur. Kölenin yarısı olan üç pay ise, vasiyet edenin emrettiği gibi lehine vasiyet edilen kişiye elli dirhem karşılığında satılır. Kölenin onda dördü de mirasçıların hakkıdır. **[29/17]** Dolayısıyla bu, satış akdi şeklinde lehine vasiyette bulunulan kişiye, eğer isterse, ancak denginin değeriyle satılır. Çünkü onun lehine kayırmanın geçerli sayılacağı, malın üçte birinden hiçbir şey kalmamıştır. Onun onda dördünün değeri de dört yüz dirhemdir. Bu yüzden kölenin onda dokuzu lehine vasiyette bulunulan kişiye dört yüz elli dirheme satılır. İki bin dirhemin beşte biri de lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişinin olur. Bu da dört yüz dirhemdir. Satış bedelinden elli dirhem lehine vasiyette bulunulan kişinin olur. Bu da kayırma ile birlikte onda satış akdi

şeklinde vasiyeti geçerli saydığımız kölenin yarısıdır. Çünkü bunun satış bedeli elli dirhemdir. Lehine satış akdi şeklinde vasiyette bulunulan kişinin hakkının verilmesi de sona ermiştir. Dolayısıyla bu, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişiye teslim edilir. Buna göre, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişiye sonuçta beş yüz elli dirhem teslim edilmiştir. Kayırma yoluyla lehine vasiyette bulunulan kişi için vasiyeti dört yüz elli dirhemde geçerli saydık. Bu iki vasiyetin toplamı bin dirhemdir. Mirasçılar da iki bin dirhem almış oldu. Kölenin değerinden dört yüz dirhem, iki bin dirhemin de beşte dördü onların oldu. Bu şekilde üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım gerçekleşir.

Bir kişinin bin dirhem değerinde bir kölesi olup, başka malı da yoksa ve ölüm hastalığında bu köleyi üç bin dirheme ve bir yıl vade ile bir kişiye satsa, başka bir kişiye de malının üçte birini vasiyet etse, sonra ölse ve mirasçılar da onay vermezse; bu sorunun çözümü hakkında farklı görüşlerin bulunduğu iki soruna dayanır.

a) Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, yukarıda geçen kayırma, malın üçte biri çerçevesindeki vasiyetlerin tümünün önüne geçmiştir.

b) Bir kişi ölüm hastalığında, değeri bin dirhem olan bir köleyi bir yıl vade ile üç bin dirheme satsa, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un son görüşüne göre, vade ancak değerin üçte birinde geçerli olur. Ebû Yusuf (rh.a.)'un ilk görüşüne göre ise ki bu Muhammed (rh.a.)'in de görüşüdür, kölenin değerinin üçte ikisinden fazla olan satış bedeli ile ilgili olarak vade geçerlidir. Bu iki sorunun açıklaması daha önce geçti.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünün kıyasına göre sorunun çözümü şu şekilde olur: Alıcı seçimlik hakka sahiptir. İsterse satış akdini geçersiz kılar. İsterse de hemen iki bin dirhemi öder. Bin dirhemlik miktarda da vadeyi geçerli sayar.

Çünkü kayırma temelde, üçte biri vasiyetin önüne geçmiştir. Eğer satış akdini bozarsa vasiyet de ortadan kalkar. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi kalır. Kölenin üçte birini alır. Şayet satış akdi şeklinde vasiyete hükmetse ve iki bin dirhemi hemen mirasçılara ödese, diğer bin dirhemi de sonraya bıraksa, bu bin dirhem ondan alınır. Lehine malın üçte biri vasiyet edilene verilir. Çünkü bu bin dirhem ölen kişinin malındandır. Lehine kayırma yoluyla vasiyette bulunulan kişinin hakkı vadenin geçmesi nedeniyle sona ermiştir. Dolayısıyla bin dirhem, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişiye verilir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise, eğer satış akdini uygulamayı tercih ederse, onun için satış bedelinin dörtte birinde vade geçerli olur. Geri kalanı öder. Mirasçıya bundan iki bin, lehine malın üçte biri vasiyet edilene de geri kalanı teslim edilir.

Çünkü satış bedeli üç bin dirhemdir. Bunun dörtte biri yedi yüz elli dirhemdir. Bu miktar dışında vade geçerli değildir. Çünkü lehine malın üçte biri vasiyet edilen
[29/18] kişi, üçte biri ile katılır. Satış akdi yoluyla lehine vasiyette bulunulan kişi, tümü ile katılır. Dolayısıyla malın üçte biri, ikisi arasında dört pay üzerinden bölüştürülür.

Malın tümü on iki paydır. Dolayısıyla ancak on iki paydan üç pay miktarında vadesi onaylanır. Bu da malın dörtte biridir. İki bin iki yüz elli dirhemi de öder. Bundan mirasçılar için iki bin dirhem, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi için de iki yüz elli dirhem olur. Vade gelince kalan yedi yüz elli dirhemin tümü, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişinin olur. Çünkü bu, malın üçte birindendir. Kayırma yoluyla lehine vasiyette bulunulan kişinin hakkının verilmesi işlemi bitmiştir. Dolayısıyla lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişiye teslim edilir.

Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre, vade, iki bin dirhemde ve üçüncü bin dirhemin üçte birinin vasiyete konu olması bakımından, bu bin dirhemin üçte birinin dörtte üçünde geçerli olur. Dolayısıyla lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi bir pay ile lehine satış akdi yoluyla vasiyette bulunulan kişi de üç pay ile katılır. Malın bu üçte birinin dörtte birini, kölenin değerinin üçte ikisi ile birlikte öder. Bu üçte birin dörtte birini lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişiye, değerin üçte ikisini de mirasçıya öder. Vade gelince satış bedelinden kalanı da öder. Böylece lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi bundan bin dirhemin tamamını alır. Kalan da mirasçıların olur. Anlaşmazlık, ancak vade gelmeden önce gerçekleşir. Dolayısıyla vade geldikten sonra anlaşmazlığın kalkması umulur.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

MİRASÇISI BULUNMAYAN BİR KİŞİNİN, BİR MİRASÇISI VEYA BİR VASİSİ BULUNDUĞUNU İKRAR EDİP ÖLMESİ

Bir kişiye ölüm yaklaşıp da hiç mirasçısı yoksa ve malının tümünü birisine vasiyet etse, bize göre bu câizdir.

İbn Mes'ûd (r.a.)'un şöyle söylediği bize ulaşmıştır: "Ey Hemedanlılar! Diğer kabilelerde olduğu gibi sizden de mirasçısı bilinmeyen bir kişi ölebilir. Böyle bir durumda kişi malında istediği şekilde kullanımda bulunsun." Bu meseleyi "Vasiyetler Konusu"nda açıkladık.

Ölen bu kişi, birisi aracılığıyla Müslüman olmuşsa ve onunla muvâlât akdi[4] yapmışsa veya zevi'l-erhâm[5]'dan bir mirasçısı varsa, lehine vasiyette bulunulan kişi malın üçte birini alır.

---

[4] **Velâ / الولاء:** Bir kimsenin diğer bir kişiye varis olmasını mümkün kılan hükmî bir yakınlıktır. Velâ akdi, velâ-i atâka ve velâ-i müvâlât olmak üzere iki kısma ayrılır: Velâ-i atâka; Mevlâ (efendi) ile memlûkü (kölesi) arasında azat sonucu meydana gelmiş olan bir velâ ve yardımlaşma anlaşmasıdır. Bu durumda, özgür bırakılan kölenin herhangi bir cinayet işlemesi halinde diyetini mevlâsı verir; vefat edip derecesi daha önce olan bir varisi bulunmadığı zaman ise, onun mirasını mevlâsı alır. Bu velâ akti "velâ-i nimet" adıyla da bilinir. Kölesini özgür bırakan efendiye "mevlâ'l-atâka" veya "mevlâ'l-atîk" denir. Velâ-i müvâlât ise, nesebi bilinmeyen bir kimsenin, belirli bir takım koşullar

Çünkü bu söylediklerimiz ölen kişinin mirasçılarıdır. Muvâlât akdinin mirasçı olmaya neden olması durumunda mevla'l-muvâlât ve zevi'l-erham mirasçılardan sayılır. Dolayısıyla bunlardın birisinin bulunması durumunda onun vasiyeti, malının üçte bir miktarı dışında uygulanmaz.

Ölüm hastalığında, ana-baba bir kardeşi bulunduğunu veya oğlunun bir oğlu bulunduğunu ikrar etse, sonra ölse ve onun bir halası veya teyzesi ya da mevla'l-muvâlât'ı varsa, miras halanın veya teyzenin olur. Bunun açıklaması "Dâvâ Konusu"nda geçmiştir. Lehine ikrarda bulunulan kişi, bilinen bir mirasçı ile birlikte hiçbir şey hak etmez. Şayet hısımı veya başka türlü bir mirasçısı yoksa onun malı, lehine ikrarda bulunulan bu kişinin olur.

Çünkü onun lehine iki şeyi ikrarda bulunmuştur. Soy ve kendisinden sonra malını alma hakkı. Çünkü mala yönelik ikrar konusunda suçlanacak durumda değildir. Baştan onun lehine vasiyet yoluyla irade beyanında bulunmuştur. Bu yüzden onun ikrarı malı hak etmesi şeklinde dikkate alınır.

Şayet bu ikrarla birlikte malının tümünü bir kişiye vasiyet etse, lehine vasiyette bulunulan kişi malın üçte birini alır.

Çünkü ikrarının töhmet altında bırakılması durumu ortadan kalkınca, lehine ikrarda bulunulan kişi bilinen mirasçı durumuna geldi. Dolayısıyla lehine vasiyette bulunulan kişi, mirasçı ile birlikte olduğundan dolayı malın üçte birini alır. Erkek ve kadından lehine ikrarda bulunulması geçerli olanını ve geçerli olmayanını "Dava Konusu"nda açıkladık.

[29/19] Eğer ölüm hastalığında oğlunun bir oğlu veya bir kardeşi bulunduğunu ikrar etse ve lehine ikrarda bulunulan kişi onu doğrulasa, sonra ölüm hastası, "benimle onun arasında bir hısımlık yoktur" deyip onu reddetse, sonra da malının tümünü bir kişiye vasiyet etse, ardından da ölse ve hiç mirasçısı da yoksa malın tümü, lehine vasiyette bulunulan kişinin olur. Lehine ikrarda bulunulan kişi hiçbir şey almaz.

Çünkü soy onun ikrarıyla sabit olmamıştır. Onun ikrarı vasiyet yoluyla lehine mal ortaya koyması gibi değerlendirilir. Bundan dönmesi de geçerlidir. Eğer onu inkar etse, onun için ortaya koyduğundan dönmesi gibi değerlendirilir. Bu yüzden malın tümü ona teslim edilir.

çerçevesinde başka bir kişiyle gerçekleştirmiş olduğu bir dayanışma anlaşmasıdır. Bu velâ akdinde nesebi meçhul kişiye "mevlâ-i esfel", bu akdi yapmayı kabul eden kimseye ise "mevlâ-i a'lâ" denir.

[5] **Zevi'l-erhâm / ذوي الأرحام**: Miras olarak bırakılan malda üçte bir, dörtte bir gibi belli payları olmadığı gibi asabe sıfatıyla da pay alamayan kimselerdir. Bunlar dört kısma ayrılır:

a. Ölen kimsenin kızları veya oğlunun kızlarının aşağıya doğru çocukları.

b. Ölünün sahih olmayan dede ve neneleri.

c. Ölenin baba ve anasının çocukları.

d. Dede ve nenelerin çocukları.

Şayet kimse lehine malını vasiyet etmemişse, malı, lehine ikrarda bulunulan kişinin değil, beytü'l-mâl'in olur.

Çünkü lehine ikrarda bulunulan kişinin hakkı, ikrarda bulunanın inkar etmesiyle ortadan kalkar. Şayet, "onun ifadesi mal ikrarında bulunmak gibidir, dolayısıyla bundan dönmesi nasıl geçerli olur ?" denirse; "böyle olmadığını, aksine bunun halefiyet (yerine geçme) yoluyla onun lehine mal ortaya koymak gibi olduğunu, bunun da vasiyet olduğunu" söyleriz. Görmez misin lehine ikrarda bulunduğu mal, eğer belli ise, ancak bu nitelikteki malı hak eder.

Eğer ölüm hastası bunlardan hiçbir şey ikrar etmemişse, fakat bir halası veya özgür kılan efendisi varsa ve bu halası veya efendisi, ölen kişinin ana-babasından bir kardeşi veya amcası ya da amcasının oğlu bulunduğunu ikrar etse, hasta kişi bunu inkar etse, sonra da ölse, lehine ikrarda bulunulan kişi mirasın tümünü alır.

Çünkü bilinen mirasçı, ölen kişinin malını hak etmesi açısından lehine ikrarda bulunduğu kişinin kendisinden daha öncelikli hakka sahip olduğunu ikrar etmiştir. Onun ikrarı da kendisi aleyhine delildir. Eğer hastanın ölümünden sonra onun lehine ikrarını yenilerse, lehine ikrarda bulunduğu kişi tüm malı alır. Onun ölümünden önce de lehine ikrarda bulunsa aynı şekilde değerlendirilir.

Bir kadın, bir kocası ve başka bir kocadan da bir kızı bulunduğunu ikrar etse, ikisinden her biri sadece lehine yapılan ikrarı doğrulasa, arkadaşı lehine yapılanı ise inkar etse, sonra da ölse ve hiç mirasçısı yoksa koca, malın yarısını alır.

Çünkü koca açısından, onun koca lehine ikrarda bulunması geçerli, kız lehine ikrarda bulunması ise geçerli değildir. Dolayısıyla koca malın yarısını alır. Sonra mirasçılardan geri kalan malı alma hakkına sahip kimse bulunmadığından, bu kalan mal ile ilgili olarak kız lehine yaptığı ikrar dikkate alınır. Dolayısıyla malın kalan yarısı onun olur.

Kadının kızın soyu ile ilgili olan ikrarını, koca doğrulasa, kız ise kocayı inkar etse, koca malın dörtte birini alır.

Çünkü kocanın doğrulama şeklindeki ikrarı kendisi açısından delildir. Kız ile ilgili olan onayı sonucunda bu kız belirli duruma gelmiştir. Dolayısıyla malın dörtte biri kocanın, geri kalanı da kızın olur.

Şayet kadın ölüm hastalığında veya sağlığında; bir koca, bir kız, bir anne ve babadan bir kız kardeş lehine ikrarda bulunsa ve bunlardan her biri sadece kendisi ile ilgili olan ikrarı doğrulasa, koca malın yarısını alır.

Çünkü kadının kocalıkla ilgili ikrarı geçerlidir. Kocanın hakkı açısından, belirttiğimiz diğer kişilerle ilgili olan ikrarı geçerli olmaz. Dolayısıyla koca malın yarısını alır. Sonra, kalan mal dokuz pay üzerinden diğer mirasçılar arasında bölüştürülür. Çünkü soy ile ilgili olarak kadının onlar lehine ikrarının geçerli olmadığı konusunda eşit duruma gelmişlerdir. Dolayısıyla kadının onlardan her

birisi lehine olan soy ikrarı ile her birisinin soyu biliniyormuş gibi kalan mal aralarında bölüştürülür.

Şayet hepsinin soyu biliniyor olsaydı, paylaşım on iki ortak paydası üzerinden gerçekleşirdi. Malın dörtte biri olan üç pay kocanın, yarısı olan altı pay kızın, altıda biri olan iki pay annenin ve kalan bir pay da kız kardeşin olur. Koca hakkının tamamını almıştır. Dolayısıyla onun payları düşülür. Geri kalan mal dokuz pay üzerinden aralarında bölüştürülür. Kız için altı pay, anne için iki pay ve kız kardeş için bir pay olur.

Eğer lehine ikrarda bulunulan kişiler kadın ölünceye kadar ne onu onaylasa ne de yalanlasa, öldükten sonra da yukarıda açıkladığımız gibi onu doğrulasalar,
[29/20] Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşünün kıyasına göre, cevap aynı şekildedir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünün kıyasına göre, bu sorunda koca için hiçbir hak olmaz.

Çünkü ona göre, kadının ölümünden sonra, ikrar konusunda kocanın onu doğrulaması geçersizdir. Dolayısıyla onun hiçbir hakkı olmaz. Mirasın tümü altı pay üzerinden bölüştürülür. Çünkü hüküm açısından, koca dışında sadece diğer üç kişi lehine ikrarda bulunmuş gibi oluyor. Dolayısıyla kız altı paydan üç pay olan malın yarısı, anne bir pay olan malın altıda birini alır. Geri kalan iki pay ise kız kardeş için olur. Bazı nüshalarda "kız kardeş üç pay alır" şeklinde geçmiştir. Ancak bu yanlıştır. Çünkü kız kardeşler ölen kişinin kızları ile birlikte olunca asabe sayılır. Dolayısıyla geri kalan iki pay kız kardeşin olur.

Şayet kadın hayatta iken onu doğrulasalar ve koca dışında diğerleri birbirini yalanlasa ve koca anne lehine ikrarda bulunmuşsa, malın yarısını alır. Geri kalan da yukarıda açıkladığımız gibi dokuz pay üzerinden bölüştürülür. Sonra annenin payı kocanın payına eklenir. Beş pay üzerinden bunu bölüşürler. Koca için üç pay, anne için de iki pay olur.

Çünkü koca onu doğrulamıştır. Böylece onun açısından, belirli bir anne durumuna gelmiştir. Dolayısıyla onların eline geçen mal, hakları oranında ikisi arasında bölüştürülür ve beş pay olur; koca için üç pay, anne için iki pay olur. Bu paylaşımda bir şüphe vardır. Çünkü annenin varlığı ile kocanın payı dörtte bire dönüşmez. Dolayısıyla onun, malın yarısı olan altı pay ile katılması gerekir. Ancak kadının geriye bir koca ve bir anne bıraktığına dayanılarak, kocanın ancak üç pay ile katılacağını söyleriz. Dolayısıyla bölüşüm altı pay üzerinden olur. Koca için üç pay olur. Şayet, "buna göre ikisinin elindeki malın, ikisi arasında yarı yarıya bölüştürülmesi gerekir, çünkü anne, kalan malı koca ile birlikte almıştır" denirse; şu şekilde cevap veririz: Anne olması açısından o, malın üçte birini hak eder. Sonra kalan mal red[6] yoluyla ona verilir. Fakat artması durumunda ona red yoluyla verilen

[6] **Red:** Belli Pay sahibi mirasçılar paylarını aldıktan sonra, kalanı alacak asabe yoksa ve terike de artmış ise artan terikenin yine aynı mirasçılara payları oranında verilmesidir.

mal, çekişmede dikkate alınmaz. Bu yüzden ikisi arasındaki bölüşüm beş pay üzerinden gerçekleşir.

Şayet ölüm hastalığında bir kardeşi bulunduğunu ikrar etse ve bu konuda kardeşi onu doğrulasa, sonra malını bir kişiye vasiyet etse, sonra da ölse ve kardeşi "ben onun kardeşi değilim, benim lehimdeki ikrarı geçersizdir" dese; malın tümü lehine vasiyette bulunulan kişinin olur. Eğer malını hiç kimseye vasiyet etmemişse, malın tümü beytü'l-mâl'in olur.

Çünkü lehine ikrarda bulunulan kardeş, kardeşliği inkar edince, kendisi lehine ortaya konulan hakkı da reddetmiş oldu.

Bir kimse; bir karısı, bir kızı, ana-baba bir kız kardeşi bulunduğunu ikrar etse ve bunlardan her birisi kendisi ile ilgili olarak onu doğrulasa, diğerleri ile ilgili olarak da onu yalanlasa, sonra bu kişi ölse, kadın malın sekizde birini alır. Geri kalan da sadece kızın olur.

Çünkü kişinin, karısı ve kızı bulunduğunu ikrar etmesi geçerlidir. Böylece belli iki kişi durumuna gelmişlerdir. Karı malın sekizde birini alır. Geri kalan da pay olarak ve red yoluyla kızın olur.

Anne ve kız kardeş ise hiçbir şey almazlar.

Çünkü kız, soyu sabit olduktan sonra malın tümünü hak eder.

Şayet oğlunun bir oğlu bulunduğunu veya ana-baba bir kardeşi bulunduğunu ikrar etse, sonra kasten öldürülse, bu durumda lehine ikrarda bulunulan kişinin kısasta söz hakkı olmaz. Ancak devlet başkanına havale edilir.

Çünkü lehine ikrarda bulunulan kişi, lehine vasiyette bulunulan kişi gibi değerlendirilir. Lehine vasiyette bulunulan kişinin de kısasta hakkı olmaz. Ayrıca onun ikrarı ancak meydana getirme gücüne sahip olduğu konularda dikkate alınır. Halbuki kısası uygulatma yetkisine sahip değildir. Görmez misin zimmetindeki bir borcu bir kişiye öderse, ondan teslim alma imkanına sahip olmaz. Onun lehine soy ikrarında bulunsa aynı şekilde, onun ikrarı ile bu soy sabit olmaz. Fakat tercih devlet başkanına aittir. İster kısası uygular. İsterse öldüren ile diyet üzerine sulh yapar. Eğer bunun üzerine sulh yaparsa, diyet, lehine ikrarda bulunulan kişinin olur. Çünkü lehine vasiyette bulunulan kişinin hakkı diğer kısaslarda sabit olduğu gibi diyette de sabit olur. Lehine ikrarda bulunulan kişinin hakkı konusunda da aynı şekilde değerlendirilir. [29/21]

Şayet öldürülen kişi, ikrarda bulununca nesebi kendisinden sabit olacak bir kimse lehine ikrarda bulunsa, bu durumda lehine ikrarda bulunulan kişi, o hayatta iken veya öldükten sonra onun soyunu doğrulasa, kısas isteme hakkı olur.

Çünkü onun ikrarı ile sabit olan soy, belli olan soy gibi değerlendirilir.

Şayet bir karısı bulunduğunu ikrar etse, sonra da ölse, kısas isteme hakkı kadına ve devlet başkanına ait olur.

Çünkü karısı olduğu şeklindeki ikrarı geçerlidir. Bununla belli karısı durumuna gelir. Dolayısıyla kısasın dörtte biri ona ait olur. Geri kalan ise devlet başkanına ait olur. İsterlerse kısası yerine getirirler. İsterlerse de diyet veya diyetten daha fazla bir meblağ üzerine onunla sulh yaparlar.

Eğer diyetten daha az bir miktar üzerine sulh yaparlarsa, dörtte biri kadının olur.

Çünkü kadının kendi payı ile ilgili sulh akdi yapması geçerlidir. Kısasın dörtte üçü ile ilgili olarak ise, devlet başkanı diyetin dörtte üçünden daha az bir miktar üzerine sulh yapar.

Bir kişi ölse ve geriye ana-baba bir, bir kardeş bıraksa, bu kardeş, o hayatta iken veya öldükten sonra, ölen kişinin oğlunun oğlunun bir kızı bulunduğunu ikrar etse, sonra o hayatta iken veya öldükten sonra bunu inkar etse fark etmez. Bu kız ondan malın yarısını alır.

Çünkü onun miras bıraktığının yarısını kız lehine ikrar etmiştir. Bu da onu bağlar ve bundan sonra inkar etmesi dikkate alınmaz.

Şayet malın yarısını ona verse, sonra ölen kişinin oğlunun bir kızı bulunduğunu ikrar etse, bu durumda eğer birinci kıza yargıç kararı olmaksızın vermişse, ikinci kıza tüm malın yarısını verir.

Çünkü birinci kızın değil, bunun malın yarısını hak ettiğini ikrar etmiştir. Birinci kıza yargıç kararı olmaksızın verdiği mal da onun payından sayılır. Dolayısıyla elindeymiş gibi sayılır.

Eğer birinciye yargıç kararı ile vermişse, ikinciye kalan malın beşte üçünü verir.

Çünkü onun iddiasına göre, ölen kişi geriye oğlunun kızını, oğlunun oğlunun kızını ve bir de kardeş bırakmıştır. Oğlunun kızı malın yarısı olan üç pay, diğer kız malın altıda biri olan bir pay alır. Kalan iki pay da kardeşinin olur. Yargıç kararıyla birinci kıza hakkından fazla olarak verdiği de onun payından sayılmaz. Bu telef olmuş gibi sayılır. Dolayısıyla ikinci kız maldan kalana üçte bir ile katılır. Bu da iki paydır. Bu yüzden elinde kalan malın beşte üçünü ona verir. Çünkü malın yarısını hak edenin ikinci kız olduğunu iddia etmiştir. Kardeş de malın altıda birinden sonra kalanı alır.

Bir kişi kasten öldürülse ve onun ana-baba bir, bir kardeşi varsa ve ölen kişinin bir kızı bulunduğunu ikrar etse, diyet konusunda kardeş taraf olur. Onun getireceği delil kabul edilir. Lehine ikrarda bulunduğu kız da hazır bulunur. Yargıç kısasa hükmedince, ikisi de öldürmekten vazgeçer

veya ikisinin huzurunda öldürülmek üzere, öldürecek kişiye emir verirler. İkisi de hazır olmadan öldürülmez.

Çünkü her birisinin kendi payı ile ilgili olarak onu affetmesi diğer arkadaşının iddiasının dikkate alınması bakımından geçerlidir. Dolayısıyla ancak ikisi hazır bulunduğu takdirde öldürülür. Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşü dışında, kız hazır değilse de kardeşin delil getirerek bunu ispat etmesi geçerlidir. Bu, bir iddiayı ispat etmek için verilen vekilliğe göre böyledir. Bu konudaki anlaşmazlığın açıklaması "Vekillik Konusu"nda geçmiştir.

Eğer ölenin kardeşi, onun bir oğlu bulunduğunu ikrar etse, bu durumda yargıç, ikisi de hazır oluncaya kadar aynı şekilde delil kabul etmez.

Çünkü hüküm bakımından kanı hak eden kardeştir. Halbuki kardeş, hak sahibinin oğul olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla kısasın delil ile ispat edilmesi için ikisinin de hazır bulunması gerekir. Sonra ya ikisi de onu öldürmeyi üstlenir veya birisi diğerine yetki verir. O da diğeri huzurunda onu öldürür.

Bir kişi ölse ve geriye babadan bir kardeş ile anneden bir kardeş bıraksa, sonra bir kişi, kendisinin ölen kişinin ana-baba bir kardeşi olduğunu iddia etse ve ana bir kardeş, bu kişinin anadan kardeşi olduğu konusunda onu doğrulasa, baba bir kardeş de bu kişinin babadan kardeşi olduğu konusunda onu doğrulasa; bu durumda baba bir kardeş ile birlikte mirasa katılır. Onun elindeki malı yarı yarıya bölüşür. Ana bir kardeş ile birlikte ise mirasa katılmaz. [29/22]

Çünkü ana bir kardeşin elinde malın altıda biri bulunmaktadır. Babadan kardeşler artsa da, onun payı altıda birden aşağıya inmez. Baba bir kardeş, bu kişinin kendisiyle eşit hakka sahip olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla bu kişi onun elindeki malın yarısını alır. Bu da altıda iki buçuktur. Ana bir kardeş, terikenin altıda birinin onun olduğunu ikrar etmiştir. Halbuki bu miktardan daha fazlası ona ulaşmıştır. Dolayısıyla ana bir kardeş ile onun elindeki mal konusunda çekişmez.

Bir kadın ölse, geriye kocasını ve baba bir kardeşini bıraksa, bir kişi de kendisinin, kadının ana-baba bir kardeşi olduğunu iddia etse, bu konuda koca onu doğrulasa ve kadının belli kardeşi de bu kişinin, kadının babadan kardeşi olduğu konusunda onu doğrulasa; bu durumda koca, malın yarısını alır. Payı bundan aşağıya düşmez. Malın kalan yarısı iki kardeş arasında yarı yarıya bölüştürülür.

Çünkü kocanın payı, kadının babadan kardeşinin bulunmasıyla değişmez. Koca ancak, kadının babadan kardeşinin elindeki malı asabe olarak hak etmesi için bu kişi lehine ikrarda bulunmuştur. Belli kardeş de, onun lehine asabeliği doğrulamakta, iddiada bulunduğu tercih konusunda ise onu yalanlamaktadır. Bu yüzden kalan mal ikisi arasında yarı yarıya bölüştürülür.

Kadının ana bir kardeşi olduğu konusunda koca, onu doğrulasa da aynı şekilde değerlendirilir.

Çünkü koca, onun lehine ancak malın altıda bir payını ikrar etmiştir. Halbuki kadının baba bir kardeşinin ikrarıyla malın altıda biri ve altıda birin yarısı ulaşmıştır.

Baba bir kardeş, bu kişinin kadının ana bir kardeşi olduğunu, koca da onun baba bir kardeşi olduğunu ikrar etse; lehine ikrarda bulunulan kişi, kadının belli kardeşinin elindeki malın üçte birini alır.

Çünkü belli oğul, ölen kişinin geriye ana bir kardeş, baba bir kardeş ve bir de koca bıraktığını iddia etmiştir. Dolayısıyla üç pay olan malın yarısını koca, bir pay olan altıda birini ana bir kardeş alır. Kalan iki pay da baba bir kardeşin olur. Bu iddia ile onun terikedeki hakkının, ikrar edenin hakkının yarısı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu yüzden elindeki malın üçte birini ona verir. O da bunu kocanın payına ekler. Üçte birlik paylar şeklinde bölüşürler. Üçte ikisi kocanın, üçte biri de lehine ikrarda bulunulanın olur. Çünkü koca, ölen kadının babadan iki kardeşi ve kocası bulunduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla mal dört pay olur. Koca iki pay, her bir kardeş bir pay alır. Buna göre elindeki mal ikisi arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür.

Bu cevabın kıyasına göre, bu kişinin kadının anadan kardeşi olduğu şeklinde kocanın birinci sorundaki ikrarına göre, bu kişi, kadının babadan kardeşinin elindeki malın yarısını alır. Kocanın elindeki mala ekler. İkisi yarı yarıya bunu bölüşür.

Çünkü kocanın iddiasına göre kadının, ana-baba bir kardeşi, baba bir kardeşi ve kocası bulunmaktadır. Dolayısıyla mal kadının ana-baba bir kardeşi ve kocası arasında yarı yarıya bölüştürülür. İkisine ulaşan mal, iddiaları dikkate alınarak ikisi arasında bölüştürülür.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ÖLÜM HASTALIĞINDA KÖLE ÖZGÜR KILMA

Zahit imam, imamların güneşi, İslam'ın övüncü, Şeyh Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl es-Serahsî (rh.a.) dedi ki;

[29/23] **Muhammed (rh.a.) "el-Asl"ın ilgili bölümüne İbrahim en-Nehaî (rh.a.)'den, ölüm hastalığında ve zimmetinde borç varken kölesini özgür kılan bir kişi konusunda, naklettiği ile başlamıştır. O, bu durumda kölenin değeri kadar çalıştırılacağını söyler. Muhammed (rh.a.), "biz de bu görüşteyiz", der.**

Çünkü ölüm hastalığında köle özgür kılma vasiyet sayılır. Terikeden borcun ödenmesi de vasiyetin yerine getirilmesinden önce gelir.

Şayet borç, kölenin değeri kadar veya değerinden daha fazla ise ve bunun dışında malı da yoksa vasiyet geçersiz olur. Kölenin köleliğe geri döndürülmesi gerekir. Ancak özgür kılma işlemi gerçekleştikten sonra, bozulma ve köleliğe geri döndürülme olasılığını taşımaz. Dolayısıyla geri döndürülmesi, çalışması şeklinde olur. Fakat değerinden fazlası ile ilgili olarak çalışması gerekmez.

Çünkü kuru mülkiyetinin ekonomik değerinden fazlası ona teslim edilmez.

Efendinin zimmetindeki borç, kölenin değerinden az ise; değerinden borç miktarı kadar alacaklılar için, değerinin geri kalanının üçte ikisi oranında da mirasçılar için çalışır.

Çünkü ölen kişinin malı, borç ödendikten sonra kalan miktardır. Dolayısıyla ancak kalan malın üçte biri vasiyet yoluyla köleye teslim edilir. Değerinin üçte ikisi oranında da mirasçılar için çalışır.

Bir kişi ölüm hastalığında üç yüz dirhem değerinde bir köle özgür kılsa, bu köle dışında efendinin malı yoksa ve zimmetinde borç da bulunmuyorsa, bu durumda köle mirasçılar için iki yüz dirhem kadar çalışır.

Çünkü malın üçte biri vasiyet yoluyla köleye teslim edilir.

Şayet köle çalışarak iki yüz dirhemi hemen efendisine teslim etse ve efendi bunu kendine harcasa, sonra efendi ölse ve bu köle dışında malı yoksa, bu durumda kalan yüz dirhemin üçte biri oranında köle özgür olur. Üçte ikisi oranında da çalışır.

Çünkü ödediği miktar olan malın üçte ikisinde bedelli olma anlamı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu miktar, vasiyet konusu olan üçte birde dikkate alınmaz. Görmez misin değerine karşılık onu özgür kılsa, köle de efendiye değeri olan miktarı ödese, bunun malın üçte birinin dışına çıkıp çıkmaması dikkate alınmaz. Efendiye değerinin üçte ikisini ödediği durumda da aynı şekilde değerlendirilir. Efendinin kendine harcadığı da dikkate alınmaz. Çünkü efendinin malı, kendine harcaması engellenmemiştir. Çünkü onun ihtiyacı mirasçıların ihtiyacından önce gelir. Harcadığı da ölümü sırasında bulunmadığından, malından sayılmaz. Dolayısıyla malı, ancak kölenin üçte biri olarak kalır. Bunu da köleye vasiyet etmiştir. Buna göre, malın üçte birinin üçte biri vasiyet yoluyla ona teslim edilir. Üçte ikisi oranında da çalışır. Bu, Muhammed (rh.a.)'in belirttiği illetin anlamıdır. Çünkü efendi mal olarak geriye sadece yüz dirhem bırakmıştır.

Şayet köle değerinin tümünü hemen efendiye ödese, sonra efendi, bu mal yanındayken ölse, bundan yüz dirhem köleye geri verilir.

Çünkü köleye üç yüz dirhem vasiyet etmiştir. Efendinin malı da ölümü sırasında üç yüz dirhemdir. Bu da köleden aldığı maldır. Çünkü bedelli olması açısından kölenin kuru mülkiyeti, efendinin malı olarak sayılmaktan çıkar. Dolayısıyla vasiyeti, ölümü sırasında bulunan malının üçte birinde geçerli olur. Bu

da yüz dirhemdir. Çünkü köle, ödediği bu malı, daha fazla hak sahibi olduğu bir kazançtan ödemiştir. O, mükâteb köle veya zimmetinde borç bulunan özgür bir kişi konumundadır. Dolayısıyla kazancına daha fazla hak sahibi olur.

Şayet efendi kendisine ödenen malın yüz dirhemini veya daha fazlasını harcamışsa, bu miktar onun malından sayılmaz. Onun malı ancak geri kalandır. Dolayısıyla üçte biri vasiyet yoluyla köleye geri verilir. Eğer tümünü harcasa, sonra ölse, köle lehine vasiyet gerçekleşmemiş olur.

Çünkü efendi maldan hiç bir şey bırakmamıştır. Onun kendine harcama ihtiyacı, mirasçı ve lehine vasiyette bulunulanın hakkından önce gelir. Köle de özgürdür. Onun çalışması gerekmez. Çünkü ödenmiş bir bedel karşılığında ona özgürlük teslim edilmiştir. Bu da değeri tutarında efendiye ödeme yaptığı zaman gerçekleşir. O da saf hakkı olan bir kazançtan bunu ödemiştir. Bu da efendinin köleyi değeri tutarında bir bedelle başka birisine satması ve bedeli teslim alıp kendine harcaması sonra da ölmesi gibidir. [29/24]

Eğer efendi geriye mal bıraksa veya köle, efendinin ölümünden önce kazanç elde etse ve o köle iken efendi ölse; üç yüz dirhemi aşmaması kaydıyla bunun üçte biri kölenin olur. Üç yüz dirhemden fazlası dikkate alınmaz.

Çünkü kölenin lehine onun kuru mülkiyetini vasiyet etmiştir. Kuru mülkiyetinin değeri de üç yüz dirhemdir. Dolayısıyla vasiyet efendinin ölümü sırasında onun malının üçte birinde geçerli sayılır. Üç yüz dirhemin fazlasında hak sahibi olmaz. Çünkü bunun fazlasında hak elde etmesi için neden yoktur.

Şayet efendinin zimmetinde borç varsa, bu maldan önce borç ödenir.

Çünkü borç vasiyetten önce gelir. Borç ödendikten sonra geri kalan malın üçte biri kölenin olur. Fakat bu miktar üç yüz dirhemi aşarsa, aşan miktarda hak elde etmez.

Bir kimse ölüm hastalığında, değeri üç yüz dirhem olan bir köle özgür kılsa ve bunun dışında malı da yoksa ve köle bin dirhem kazansa, sonra efendiden önce köle ölse ve geriye bir kız bıraksa, sonra efendi ölse ve köle tarafından çalışma ve miras yoluyla ona kalan mal dışında malı da yoksa; bu durumda bir dirhemden efendinin malı beş yüz yirmi dirhem olur. Bundan, kölenin çalışması kırk dirhem, miras olarak bıraktığı da dört yüz seksen dirhemdir. Geri kalan miktarı da kız alır.

Bu sorun şu temellere dayanır.

a) Ölüm hastalığında yapılan geçerli bir özgür kılma yoluyla vasiyet, kölenin efendiden önce ölmesiyle ortadan kalkmaz. Çünkü özgür kılma işlemi bizzat köleye teslim edilmiş ve ondan geri dönmenin geçerli olmadığı bir şekilde bağlayıcı duruma gelmiştir. Bu, ölüm hastalığında yapılmış ve teslim alınmış bir bağış veya sadaka gibi olup, sadakaya muhatap olan kişinin sadaka veren kişiden önce ölmesiyle ortadan kalkmaz. Ancak, kölenin kuru mülkiyetini bir kişiye vasiyet etse,

sonra lehine vasiyette bulunulan kişi vasiyet edenden önce ölse, aynı şekilde değerlendirilmez. Çünkü bu vasiyet ölüm ile doğar. Dolayısıyla vasiyette bulunanın ölümü sırasında lehine vasiyette bulunulan kişinin yaşıyor olması koşuldur.

b) Ölen kişinin malında her bir artış ortaya çıktığında, lehine vasiyette bulunulan kişinin hakkı da artar. Çünkü o, mirasçının ortağıdır. Dolayısıyla ölen kişinin malında gerçekleşen artışla mirasçının hakkı arttığı gibi onun hakkı da artar.

c) Vasiyet konusu mal, lehine vasiyette bulunulan kişinin malı sayılır. Diğer malları gibi ölümünden sonra mirasçıları arasında bölüştürülür.

d) Köleyi özgür kılan efendi (mevle'l-ıtâk), asabe olan kişilerin sonuncusudur. Belli pay sahiplerinden sonra kalan malı miras olarak alır.

e) Devreden pay düşülür. Çünkü sakatlığa yol açmaktadır. Dolayısıyla sakatlığı gidermenin yolu bu payı düşmektir. Bu pay kimin tarafında ortaya çıkmışsa ancak onun payından düşülür.

Sonra, bu sorunun iki çözüm şekli vardır. 1- Devrin efendinin malında gerçekleşmesi bakımından çözümü. 2- Kölenin malında gerçekleşmesi bakımından çözümüdür.

Efendi tarafında devrin gerçekleşmesi şeklindeki çözüm için şunları söyleriz :

a) Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre; bin dirhemden kölenin değeri kadar olan miktar, çalışma yoluyla efendi için ayrılır. Bu da üç yüz dirhemdir. Çünkü Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, çalışması istenen köle mükâteptir. Dolayısıyla özgür olduğuna hükmedilmediği sürece ne mirasçı olur, ne de ona mirasçı olunur. Özgürlüğüne hükmedilmesi de ancak malından çalışmayı ödedikten sonra olur. Ölen kişinin bütün malını kapsayan bir borcunun ortaya çıkması durumunda olduğu gibi, kölenin tüm değeri oranında çalışması gerektiği zannedilir. Bu yüzden efendi için çalışma yoluyla üç yüz dirhem ayrılır. Geriye yedi yüz dirhem kalır. Bu da kölenin malıdır. Miras olarak kız ile efendi arasında yarı yarıya bölüştürülür. Böylece efendinin malı altı yüz elli dirhem olur. Bunun üçte birinde vasiyet geçerli olur. O da üç paydan bir paydır. Bu pay kölenin malı olup, kız ile efendi arasında yarı yarıya bölüştürülmüştür. Böylece bir pay ikiye bölünerek küsurlu duruma gelmiştir. Dolayısıyla bu payların iki katına çıkarılması gerekir. Böylece altı pay olur. İki pay vasiyet yoluyla olur. Bu iki paydan bir tanesi miras yoluyla efendiye döner. Böylece mirasçıların beş payı olur. Halbuki onların hakkı dört paydır. Dolayısıyla bu beşinci pay devreden paydır. Çünkü malın üçte birinde vasiyetin uygulanması gerekir. Sonra kölenin vasiyet yoluyla aldığı malın yarısı efendiye miras yoluyla döner. Dolayısıyla hiç durmadan bu şekilde döner. Bu yüzden mirasçıların asıl hakkından bir pay düşülür. Bu da dört paydır. Geriye üç payları kalır. Kölenin de iki payı bulunmaktadır. Sonra bu iki paydan biri miras olarak efendiye döner. Böylece mirasçılara dört pay teslim edilmiş olur. Vasiyeti de iki payda uyguladık. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki bölüşüm gerçekleşti. Efendinin altı yüz elli dirhem [29/25]

olan malının beş pay olduğu ortaya çıktı. Her pay yüz otuz dirhemdir. Kölenin lehine yapılan vasiyet de bunun beşte ikisidir. Bu da iki yüz altmış dirhemdir. Kırk dirhem oranında da çalışması gerekir. Dolayısıyla efendi, bin dirhemden kırk dirhem alır. Kalan dokuz yüz altmış dirhem kız ile efendi arasında yarı yarıya olur. Her birisi için dört yüz seksen dirhem olur. Böylece efendinin mirasçıları beş yüz yirmi dirhem almış oldu. İki yüz altmış dirhemde de vasiyeti uyguladık. Bu şekilde malın üçte biri ile üçte ikisi şeklindeki bölüşüm gerçekleşmiş olur.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise; çalışması istenen köle, zimmetinde borç bulunan özgür bir kişidir. Dolayısıyla kölenin terikesinden ilk önce borcu ödenir. Bu da iki yüz dirhem olup, kölenin değerinin üçte ikisidir. Efendinin mirasçıları bu miktarı çalışma yoluyla alırlar. Geriye sekiz yüz dirhem kalır. Bu, efendi ile kız arasında yarı yarıya bölüştürülür. Efendi dört yüz dirhem alır. Sonra bunun üçte birinde köle için vasiyet uygulanır. Bu da üç paydan bir paydır. Sonra bu pay miras yoluyla kız ile efendi arasında yarı yarıya olur. Dolayısıyla dört yüz dirhem, başta altı pay olur. Bunun iki payı vasiyet yoluyla kölenin olur. Sonra bu iki paydan bir tanesi miras olarak efendiye döner. Bu da devreden paydır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünü açıklarken belirttiğimiz gibi efendinin malı bu pay bakımından artar. Dolayısıyla efendinin mirasçılarının hakkından bu pay düşülür. Geriye onların hakkı üç pay olarak kalır. Kölenin hakkı da iki paydır. Bu da toplam beş paydır. Sonra kölenin bu iki payından bir tanesi miras olarak efendinin mirasçılarına döner. Böylece onlara dört pay teslim edilmiş olur. Vasiyeti de iki pay olarak uygulamıştık. Dolayısıyla hesap düzelmiş olur. Vasiyet yoluyla köleye teslim edilenin, bu dört yüz dirhemin beşte ikisi olduğu da ortaya çıktı. Bu da yüz altmış dirhemdir. Bundan önce de vasiyet yoluyla ona yüz dirhem teslim edilmişti. Bunun toplamı iki yüz altmış dirhemdir. Dolayısıyla sadece kırk dirhem oranında çalışması gerekir. Çözümün geri kalan kısmı Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünde açıkladığımız gibidir.

b) Dinar ve dirheme göre çözüm yolu ise, altı yüz elli dirhem olan efendinin malını bir dinar ve bir dirhem saymamız şeklinde olur. Köle için vasiyet bir dinarda uygulanır. Sonra bunun yarısı miras olarak efendiye döner. Böylece efendinin mirasçısının elinde bir dirhem ve yarım dinar olur. Halbuki onun iki dinara ihtiyacı vardır. Çünkü vasiyeti bir dinar olarak uyguladık. Yarım dinar dengi ile takas olur. Geriye onun elinde bir buçuk dinara denk olan bir dirhem kalır. Dinar yarıya bölündüğünden iki katına çıkarırız. Böylece üç dinara denk olan iki dirhem olur. Sonra bu miktarları ters çevirir ve son dirhemleri son dinar, son dinarları da son dirhem say. Böylece baştaki bir dinar iki dinarı bir dirhem de üç dirhemi ifade eder. Sonra asla dön ve şunu söyle : Malı dinar ve dirhem saydık. Bu da iki dinar ve üç dirhemdir. Toplam beş olur. Sonra vasiyeti bir dinarda uyguladık. Bu da efendinin malının beşte ikisidir. Mirasçıların elinde üç dirhem anlamına gelen bir dirhem ve dinar anlamına gelen yarım dinar geçmiştir. Böylece dört olur. Vasiyeti uyguladığımız miktarı iki katına çıkarırız.

[29/26]

c) Cebir[7] (telafi, eksiği tamamlama) metoduna göre bunu çözmenin yolu şu şekildedir : Belirsiz bir mal alınır. Bu malın "bir şey"inde (miktarında) köle için vasiyeti geçerli sayılır; sonra bu şeyin yarısı miras olarak efendiye döner. Böylece "iki şeye" denk olan "bir şeyin yarısı" dışında, bir miktar mal, efendinin mirasçısının eline geçmiş olur. Mirasçıların hakkı da "iki şey"dir. Fakat mal "yarım şey" eksiktir. Dolayısıyla bu mala "yarım şey" ve ona dengine de "yarım şey" ekleyerek telafi edersin. Böylece tüm malın "iki buçuk şey" olduğu ortaya çıktı. Vasiyeti "bir şey"de geçerli saymıştık. "Bir şey" de "iki buçuk şey"in beşte ikisidir. Böylece köle için vasiyetin, ancak efendinin malının beşte birinde geçerli sayılacağı ortaya çıkmıştır. Çözümün kalan kısmı daha önce açıkladığımız şekilde devam eder.

d) İki hata (tarîku'l-hatâeyn)[8] taşıyan çözüm yolu ise; efendinin malını beş pay saymamız ve vasiyeti bir payda geçerli kılmamız şeklinde olur. Sonra bu payın yarısı miras olarak efendiye döner. Böylece efendinin mirasçısının elinde dört buçuk pay olur. Halbuki onun iki paya ihtiyacı vardı. Çünkü vasiyeti bir pay olarak uygulamıştık. Dolayısıyla iki buçuk payın fazla olmasıyla hata ortaya çıktı. O halde sorunun aslına dönülür. Vasiyeti bir buçuk payda geçerli kılınır. Sonra bunun yarısı miras olarak efendiye döner. Bu da bir payın dörtte üçüdür. Böylece efendinin mirasçısının eline dört pay ve bir payın dörtte biri geçer. Halbuki onun üç paya ihtiyacı vardı. Çünkü vasiyeti bir buçuk payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla bir pay ve bir payın dörtte birinin fazla olmasıyla hesapta hata ortaya çıktı. Birinci hata, iki buçuk payın fazlalığıyla ortaya çıkmıştı. Vasiyete yarım pay eklediğimiz zaman hatanın yarısı ortadan kalktı. Hatanın geri kalan kısmını da ortadan kaldıracak miktar, başka bir yarım paydır. Dolayısıyla beş paydan iki payda geçerli olur. Sonra bu iki paydan bir tanesi miras olarak efendiye döner. Böylece efendinin mirasçısının elinde dört pay olur. Vasiyeti de iki pay olarak uygulamıştık. Dolayısıyla malın üçte biri ve üçte ikisi şeklindeki paylaşım düzelmiş olur.

Dilersen efendinin malının üç pay olduğunu söylersin. Bunun bir payında vasiyet geçerli kılınır. Sonra bunun yarısı miras olarak ona döner. Böylece mirasçısının elinde iki buçuk pay oldu. Halbuki iki paya ihtiyacı var. Dolayısıyla yarım pay fazlalığıyla hata ortaya çıktı. Bu yüzden başa dönülür. Vasiyet bir buçuk payda geçerli kılınır. Böylece bir payın dörtte üçünün eksik olmasıyla hata ortaya çıkmıştır. Birinci hata yarım payın fazlalığı ile idi, vasiyet konusu mala yarım pay

---

[7] **Cebir ve Mukâbele:** Matematikte uygulanan bir yöntem olup, bir eşitliğin bilinmeyenini bulmak için bilinmeyen tarafında bulunan ve çıkarılan (istisna edilen) sayının aynısının eşitliğin iki tarafına da eklenerek yapılan işlem. Örneğin; x-5=6 ise, cebr ve mukabeleden sonra x-5+5=6+5 olur, eşitliğin x tarafındaki –5 ve+5 bir birini götürür ve x=11 olur. Serahsî'nin (ö. 483/1090) bu eseri kaleme aldığı dönemde cebir işlemlerinin formüle edilip, kullanıldığı anlaşılmaktadır.

[8] **Tarîku'l-hatâeyn:** İki hata oluştuktan sonra, bu iki hatanın ortası bulunarak problemlerin çözüldüğü bir yöntemdir.

eklediğimizde bu hata ortadan kaldırdı. Fakat bir payın dörtte üçünün eksikliği şeklindeki hatayı getirdi. Dolayısıyla vasiyet konusu mala ancak bu hatayı gideren ve başka hata da beraberinde getirmeyen bir miktar eklenir. Bu da bir payın yarısının beşte ikisidir. O da bir payın beşte biri demektir. Dolayısıyla vasiyet bir pay ve bir payın beşte birinde geçerli kılınır. Bu da üç payın beşte ikisidir. Kesirli durumu ortadan kaldırıp tam sayıya çevirmek istediğin zaman üçü beş ile çarparsın, on beş pay olur. Beşte ikisi altı paydır. Bu altı payda vasiyeti geçerli kıldık. Sonra miras olarak efendiye bundan üç pay döner. Böylece efendinin mirasçısının elinde on iki pay olur. Altı payda da vasiyeti geçerli kıldık. Böylece malın üçte bir ve üçte iki şeklindeki bölüşümü düzelmiş olur.

2) Devrin, kölenin malında gerçekleştiği durumda ise çözümü şu şekilde olur.

a) Köle çalışma yoluyla bin dirhemden iki yüz dirhemi efendiye ödemiştir. [29/27] Geriye sekiz yüz dirhem kalır. Bu da kölenin malı olup, yarısı miras yoluyla efendisinin olur. Sonra bu yarının üçte biri vasiyet yoluyla köleye döner. Böylece onun malının altı pay olduğu ortaya çıkar. Yarıma olan ihtiyacımızdan dolayı üçte birlik paylar şeklinde bölünür. Köleye vasiyet yoluyla bir pay döndüğü zaman, efendinin miras yoluyla onda hakkı sabit olur. İşte devreden pay budur. Bu devir ancak kızın payına bu payın eklenmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu yüzden onun asıl hakkından bir pay düşeriz. Böylece onun hakkı iki pay, efendinin hakkı da üç pay kalır. Sonra vasiyet yoluyla aldığı malın dengi olan üç pay ona teslim edilmiş olur. Böylece efendinin mirasçısının elinde sekiz yüz dirhemin beşte ikisinin kaldığı ortaya çıktı. Bu da üç yüz yirmi dirhemdir. Sekiz yüz dirhemin her beşte biri yüz altmış dirhemdir. Efendinin başta aldığı iki yüz dirheme üç yüz yirmi dirhemi eklediğin zaman beş yüz yirmi dirhem olur. Efendinin mirasçısına teslim edilen bu miktardır.

b) Dinar ve dirhem yoluyla çözümü ise şu şekilde olur: Kölenin malını bir dinar ve bir dirhem sayarız. Sonra miras olarak efendisine bir dinar veririz. Bu dinarın üçte biri vasiyet yoluyla kölenin kızına döner. Böylece bir dirhem ve bir dinarın üçte biri kızın elinde olur. Halbuki kızın, efendiye teslim edilenin dengi olan bir dinara ihtiyacı bulunmaktadır. Dolayısıyla elinde bulunan, bir dinarın üçte biri ihtiyaç duyduğu bir dinarın üçte birini karşılar. Geriye onda, bir dinarın üçte ikisine denk olan bir dirhem kalır. Dinar üçte birlik paylar şeklinde kesirli duruma geldi. Tam sayıya çevirmek için üç ile çarparız. Böylece iki dinara denk olan üç dirhem olur. Sonra değerleri ters çevir ve sorunun aslına dön. Dolayısıyla şunu söyleriz : Onun malını üç dinar anlamına gelen bir dinar ve iki dirhem anlamına gelen bir dirhem saydık. Bunların toplamı beş olur. Sonra efendiye miras olarak bir dinar verdik. Vasiyet yoluyla bir dinarın üçte birini ondan geri aldık. Dolayısıyla kızın elinde, bir dinar anlamına gelen bir dinarın üçte biri ve iki dinar anlamına gelen bir dirhem olur.

c) Bu, efendiye miras olarak "bir şey" verip, bunun üçte birini vasiyet yoluyla geri almamıza benzer. Böylece kızın elinde "bir şey"e denk olan "bir şeyin üçte ikisi" dışında bir mal olur. Çünkü efendiye miras olarak "bir şey" verdik. Efendi "bir şeyin üçte ikisini" aldı. Ona denk olana da "bir şeyin üçte ikisini" geri verdi. Böylece tüm malın, "bir şey ve bir şeyin üçte ikisi olduğu ortaya çıktı. Efendiye "bir şey" vermiştik. Bu da kölenin malının beşte üçüdür. Çözümün geri kalan bölümü daha önce açıkladığımız gibidir.

d) İki hatalı çözüm şekline göre ise; kölenin malını iki pay sayarız. Sonra bu paylardan bir tanesini miras olarak efendiye veririz. Vasiyet yoluyla bir payın üçte birini ondan geri alırız. Böylece kızın elinde bir pay ve bir payın üçte biri olur. Halbuki onun, efendiye teslim edilenin dengi olan bir paya ihtiyacı vardır. Böylece hata, bir payın üçte birinin fazlalığı şeklinde ortaya çıktı. Dolayısıyla sorunun aslına döneriz. Efendiye bir pay ve bir payın üçte birini veririz. Sonra vasiyet yoluyla bunun üçte birini ondan geri alırız. Bu da bir payın dokuzda dördüdür. Böylece kızın elinde bir pay ve bir payın dokuzda biri olur. Halbuki onun, bir pay ve bir payın üçte birine ihtiyacı vardır. Böylece bir payın dokuzda ikisinin eksikliği şeklinde ikinci hata ortaya çıktı.

Birinci hata, bir payın üçte birinin fazlalığı şeklinde idi. Efendinin payına bir payın üçte birinin fazlalığı şeklinde idi. Efendinin payına bir payın üçte birini eklediğimizde, bu hatayı gidermiş oldu. Fakat bu bir payın dokuzda ikisinin eksikliği şeklindeki hatayı beraberinde getirdi. Dolayısıyla bunun yolu, bu hatayı gideren ve beraberinde başka hata da getirmeyen bir miktar eklememizden geçer. Bu miktar da "bir payın üçte birinin beşte üçü"dür. Dolayısıyla efendiye miras olarak ancak bir pay ve bir payın üçte birinin beşte üçünü veririz. Bu da on beş paydan üç paydır. Şayet kesirli sayıyı tam sayıya çevirmek istersen, iki payı on beş ile çarp. Böylece otuz pay olur. Efendiye miras yoluyla on sekiz pay verdik. Vasiyet yoluyla da altı payı ondan geri aldık. Böylece efendiye verdiğimiz miktar kadar olan on sekiz pay kızın eline geçer. Efendinin mirasçısına sadece on sekiz pay teslim edilir. On iki pay da otuz payın beşte ikisidir. Böylece doğru çözüm gerçekleşmiş oldu. Mezhep âlimlerimizden (rh.a.) sorunu uzatmak isteyenler her sorunu bu çözüm şekline göre çözmektedirler. Fakat bu uzatmada bir yarar bulunmamaktadır. Bundan sonraki sorunların çözümünde, efendi ve köle tarafında gerçekleşen "devir" yolunun açıklanması ile yetinilecektir. Bazı sorunlar, açıklayıcı olması için telafi (cebr) metoduyla da çözülecektir. [29/28]

Ölüm hastası bir kişi, değeri üç yüz dirhem olan bir köle özgür kılsa, bu köle dışında malı da yoksa, köle ona ödemeyi yapsa ve efendi bunu kendine harcasa; sonra özgürlüğüne kavuşan bu köle ölse ve geriye bin dirhem, bir kız ve efendisini bıraksa; sonra efendi bu hastalıktan ölse; kölenin kızı bu bin dirhemden altı yüz

dirhem, efendinin mirasçıları ise dört yüz dirhem alır. Bu sorunun çözüm yolu ile ilgili olarak Hanefî mezhebinde anlaşmazlık bulunmamaktadır.

Çünkü köle çalışma borcunu ödemiş ve özgür olmuştur. Dolayısıyla efendinin harcadığı mal, kölenin malından sayılmaz. Efendinin malı, sadece köleden miras olarak aldığı miktardır.

Devreden payın, efendinin malında varsayılması durumunda çözümü şu şekilde olur: Köle bin dirhem bırakmıştır. Yarısı olan beş yüz dirhem efendiye miras olarak kalan miktardır. Sonra köle lehine yapılan vasiyeti, onun üçte birinin üç payında geçerli sayarız. Bu payı ikiye böleriz. Böylece efendinin malı altı pay olur. Onun vasiyeti iki payda geçerli kılınır. Bu iki paydan biri miras yoluyla ona döner. Böylece mirasçılarının hakkı bir pay artar. Bu da devreden paydır. Bu yüzden mirasçılarının asıl hakkından bir pay düşülür. Onlar için geriye üç pay, köle için iki pay kalır. Böylece onun malı beşe bölünmüş olur. Köle için bunun beşte birinde vasiyet geçerli kılınır. Bu da iki yüz dirhemdir. Sonra bunun yüz dirhemi miras yoluyla ona döner. Böylece onun mirasçılarına dört yüz dirhem teslim edilir. Onun vasiyetini de iki yüz dirhemde geçerli kılmıştık. Köle lehine yapılan vasiyetin miktarı iki yüz dirhem olarak ortaya çıkınca, bu onun bin dirhem olan malına eklenir. Böylece bin iki yüz dirhem olur. Efendi ile kölenin kızı arasında yarı yarıya paylaştırılır. Altı yüz dirhemi efendinin olur. Sonra bunun iki yüz dirhemini geri verir. Çünkü bu, köle lehine yaptığı vasiyettir. Geriye onun dört yüz dirhemi kalır. Efendiye teslim edilen miktar kadar olan altı yüz dirhem de kıza teslim edilir. Eğer mirası dikkate alırsan, eşit paylaştırılmış oldu. Şayet vasiyeti dikkate alırsan, efendinin vasiyeti iki yüz dirhemde geçerli kılındı. Mirasçılarına dört yüz dirhem teslim edildi. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Cebir (telafi, eksiği tamamlama) metoduna göre, efendi için bir mal farzederiz. Onun yaptığı vasiyeti "bir şey" olarak geçerli kılarız. Sonra bunun yarısı miras yoluyla ona geri döner. Böylece mirasçısının elinde "iki şeye denk olan yarım şey dışında bir mal" bulunmuş olur. Bu mala, eksik olan miktarı ve onun dengine de bu miktar kadar ekleme yapıp sadeleştirdikten sonra, tüm mal "iki buçuk şeye" denk olur. Vasiyeti de "bir şey" olarak geçerli kılmıştık. "Bir şey" "iki buçuk şeyin" beşte ikisidir. Böylece vasiyetin efendinin malının beşte ikisinde geçerli kılındığı ortaya çıkmıştır. O da iki yüz dirhemdir.

[29/29] Köle yönünden devreden pay esas alındığında çözüm yolu şu şekilde olur: Kölenin çalışma borcu kalmadığına göre onun malı bin dirhemdir. Bu, kölenin kızı ile efendisi arasında yarı yarıya bölüştürülür. Sonra efendinin payına düşen yarım üç pay olur. Çünkü onun üçte birinde vasiyeti geçerli kılmak zorundayız. Böylece malın tümü altı pay olur. Sonra vasiyet yoluyla bir pay, kıza geri döner. Onun payı bir pay fazlalaşır. Bu yüzden onun asıl hakkından bir pay düşeriz. Bin dirhemi beş paya böleriz. Bunun beşte üçü efendinin payı olur. O da altı yüz dirhemdir. Sonra

bunun üçte biri olan iki yüz dirhem vasiyet yoluyla kıza döner. Böylece kıza altı yüz dirhem, efendinin mirasçılarına da dört yüz dirhem teslim edilir. Bunun yarısı oranında da vasiyeti geçerli kılmıştık.

Cebir (telafi) metoduna göre ise çözümü şu şekilde olur: Efendi aldığı maldan bir şey geri vermek zorundadır. Çünkü onun bir miktar malının bulunduğu ve yaptığı vasiyetin bunda geçerli kılınmasının gerekli olmadığını bilmekteyiz. Bu yüzden kölenin malına eklemek için mirasçıların bu miktarı baştan borç almasını isteriz. Borç alınan bu miktarı da "bir şey" sayarız. Böylece efendi ile kız arasında yarı yarıya olmak üzere kölenin malı "bin dirhem ve bir şey" olur. Efendinin bundan payı beş yüz dirhem ve yarım şeydir. Sonra "bir şey" olarak bundan borcunu öder. Geriye "iki şeye denk olan yarım şey" dışında beş yüz dirhem kalır. Buna ve bunun dengine "yarımşar şey" ekle, böylece beş yüz dirhem "iki buçuk şey"e denk olur. Dolayısıyla onun "bir şeyi" iki yüz dirhem olur. Böylece köle lehine yapılan vasiyetin iki yüz dirhem kadar olduğu ortaya çıkmıştır.

Ölüm hastası kişi, değeri üç yüz dirhem olan kölesini özgür kılsa, sonra köle ölse ve geriye üç yüz dirhem ile kızını, karısını ve efendisini bıraksa, sonra da efendi ölse; bu durumda efendinin mirasçıları bu maldan iki yüz yirmi sekiz dirhem ve bir dirhemin dokuzda dördünü, kızı elli yedi dirhem ve bir dirhemin dokuzda birini, karısı da on dört dirhem ve bir dirhemin dokuzda ikisini alır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre böyledir.

Çünkü üç yüz dirhemin tümü görünürde efendinin malıdır. Zimmetinde bir borç ortaya çıkabilir. Dolayısıyla köle, değerinin tümü kadar çalışmak zorundadır. Geriye de sadece değeri kadar mal bırakmıştır. Dolayısıyla mükateb köle gibi değerlendirilir. Çalışma borcunu yerine getirmeden önce miras yoluyla ondan bir şey alınmaz. Sonra bu üç yüz dirhem üç paya bölünür. Köle lehine yapılan vasiyet bunun bir payında geçerli kılınır. Sonra bu pay kölenin mirasçılarına sekiz pay olarak kalır. Bir pay karısının, dört pay kızının, üç pay da efendisinin olur. Malın üçte biri sekiz pay olunca, üçte ikisi on altı pay olur. Üç pay efendiye geri döner. Böylece malı üç pay artar. Bunlar da devreden paylardır. Bunların efendinin asıl hakkından düşürülmesiyle onun hakkı on üç pay, kölenin hakkı da sekiz pay kalır. Bu da yirmi bir paydır. Vasiyet sekiz payda geçerli kılınır. Miras yoluyla efendiye üç pay geri döner. Böylece efendinin mirasçılarına on altı pay teslim edilir. Vasiyeti de sekiz payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım gerçekleşmiş olur. Böylece üç yüz dirhemden efendinin mirasçılarına teslim edilenin yirmi bir paydan on altı pay olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun dirhem olarak miktarı iki yüz yirmi sekiz dirhem ve bir dirhemin yedide dördüdür. Çünkü on dört pay iki yüz dirhem olur. Çünkü on dört, yirmi birin üçte ikisidir. Yüz dirhemin yedide biri on dört dirhem ve bir dirhemin yedide ikisidir. Yüz dirhemin yedide ikisi ise yirmi sekiz dirhem ve bir dirhemin yedide dördüdür. Kölenin karısı bir pay alır.

O da on dört dirhem ve bir dirhemin yedide ikisidir. Kızı ise yüz dirhemin yedide dördünü alır. O da elli yedi dirhem ve bir dirhemin yedide biridir. Sonra şunu
[29/30] söylemiştir : "Kölenin bıraktığı mal üç yüz kırk iki dirhem ve bir dirhemin yedide altısıdır." Bununla yüz dirhemin yedide üçünde vasiyeti geçerli kıldığımızı kastetmektedir. Vasiyet konusu mal onun tüm malından sayılır. Yüz dirhemin yedide üçü, kırk iki dirhem ve bir dirhemin yedide altısıdır.

Cebir (eksiği giderme) yoluyla çözümü şu şekilde olur: Köle lehine yapılan vasiyet "bir şey"de geçerli kılınır. Sonra "bu şey" onun mirasçıları arasında sekize bölünür. "Bir şeyin" sekizde üçü efendiye döner. Böylece efendinin mirasçılarının elinde "iki şeye denk olan bir şeyin sekizde beşi dışında bir mal" olur. Bu mala ve onun dengine eksik olan eklendikten sonra, üç yüz dirhem "iki şey ve bir şeyin sekizde beşine" denk olur. Böylece sekiz paydalı bir kesir ortaya çıktı. Tam sayıya çevirmek için "iki şey ve bir şeyin sekizde beşini" sekiz ile çarparız. Yirmi bir pay olur. Böylece üç yüz dirhemin yirmi bir pay olacağı ve vasiyet ile ilgili bilgi ortaya çıkmıştır. Biz vasiyeti "bir şey" olarak geçerli kılmıştık. Her "bir şeyi" sekiz ile çarptık. Böylece vasiyetin yirmi bir paydan sekiz payda geçerli kılındığı ortaya çıkmıştır. Çözümün kalan kısmı daha önce açıkladığımız gibidir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, efendiye kölenin terikesinden, çalışma borcu kadar olan iki yüz dirhem verilir. Köleye yüz dirhem kalır. Sonra bu yüz dirhem onun mirasçıları arasında sekiz paya bölünür. Bunun üç payı efendinin olur. Sonra bu üç payın birinde vasiyet geçerli kılınır. Sonra da bu pay, köle ve efendinin mirasçıları arasında sekiz pay üzerinden miras olur. Üç pay efendiye döner. Bunlar devreden paylardır. Dolayısıyla efendinin mirasçılarının hakkından devreden bu paylar düşülür. Onların on üç pay hakkı, kölenin de sekiz pay hakkı kalır. Sonra onlara miras yoluyla üç pay döner. Böylece onlara on altı pay teslim edilir. Vasiyet de sekiz pay olarak geçerli kılmıştık. Dolayısıyla hesap doğru olur. Ancak Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre uygulama sadece yüz dirhemin sekizde üçünde olup, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin prensibine göre, tüm mal ile ilgili olarak belirttiğimiz uygulama gibidir. Bunun üzerinde iyi düşündüğün zaman çözüm yollarının farklılığına rağmen aynı cevabı verdiklerini göreceksin.

Şayet devreden payı köle tarafında farzedersen, bu durumda çözümünün, kölenin çalışma borcu olan iki yüz dirhemi ödemesi şeklinde olacağını söylerim. Ona yüz dirhem kalır. Sonra bu yüz dirhem onun mirasçıları arasında sekiz paya bölünür. Bunun üç payı efendinin olur. Sonra bu üç paydan bir pay vasiyet yoluyla kölenin kızına ve karısına döner. Devreden pay da budur. Dolayısıyla onların asıl hakkından bir pay düşeriz. Geriye onların dört pay hakkı kalır. Sonra vasiyet yoluyla onlara bir pay döner. Böylece onların beş payı olur. Bu da onların mirastan haklarıdır. Dört pay kızın, bir pay da kadının olur. Böylece bu yüz dirhemin yedi paya, iki yüz dirhemin de on dört paya bölündüğü ortaya çıkmış oldu. Toplam

yirmi bir pay olur. Efendinin mirasçılarına bir keresinde on dört pay, diğerinde iki pay ulaştı. Bu da on altı paydır. Bunun dirhemlerden miktarı, iki yüz yirmi sekiz ve bir dirhemin yedide dördüdür.

Cebir metoduna göre, bu yüz dirhemden efendi için "üç şey" ayrılır. Sonra bunun üçte birinde vasiyet geçerli kılınır. O da "bir şey"dir. Geriye "beş şeye denk olan iki şey" dışında yüz dirhem kalır. Çünkü efendiye miras yoluyla "üç şey" teslim edildiğinden dolayı kölenin kızının ve karısının "beş şeye" ihtiyacı vardır. Bu yüzden yüz dirheme "iki şey" ekleriz. Ona denk olana da iki şey ekleriz. Böylece mal olan yüz dirhemin yedi şeye denk olduğu ve bu maldan efendiye teslim edilenin sonuçta "iki şey" olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da onun yedide ikisi olup, iki yüz dirhem ile birlikte efendiye teslim edilmiştir. Böylece iki yüz yirmi sekiz dirhem ve bir dirhemin yedide dördü olur.

Şayet köle; iki kız, bir karı ve efendisini bırakarak ölse ve sorunun geri kalan kısmı yukarıdaki gibi ise, üç yüz dirhem altmış yedi paya bölünmüş olur. Efendi bundan kırk üç pay alır. Geri kalandan da miras yoluyla beş pay alır. İki kız on altı pay, kadın da üç pay alır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin prensibine göre böyledir. **[29/31]**

Çünkü üç yüz dirhemin tümü dikkate alınması bakımından efendinin malıdır. Dolayısıyla onun üçte biri vasiyet yoluyla kölenin olur. Sonra bu üçte bir efendinin mirasçıları arasında yirmi dört paya bölünür. On altı pay iki kızın, üç pay kadının, beş pay da efendinin olur. Malın üçte biri yirmi dört pay olunca, üçte ikisi kırk sekiz pay olur. Sonra miras yoluyla beş pay efendiye döner. Böylece onun malı bu beş payla normal hakkından fazla olur. Bunlar devreden paylardır. Dolayısıyla onun asıl hakkından bunu düşeriz. Onun geriye kırk üç pay hakkı, kölenin de yirmi dört pay hakkı kalır. Bunun toplamı da altmış yedi paydır. Sonra beş pay efendinin mirasçılarına döner. Böylece onlara kırk sekiz pay teslim edilir. Vasiyeti de yirmi dört payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki ayırım doğru gerçekleşmiş oldu.

Cebir (eksiği tamamlama) yoluyla çözümü şu şekilde olur: Belirsiz bir mal alınır. Vasiyet "bir şey" de geçerli kılınır. Sonra yirmi dört pay olan bu şeyden beş pay vasiyet yoluyla efendiye döner. Böylece efendinin mirasçılarının elinde "iki şeye denk olup, bir şeyin yirmi dört payından on dokuz pay olan mal dışında" bir mal olur. Bu maldan çıkarılan miktar kadar eşitliğin iki tarafına aynı miktarda mal ekledikten sonra, tüm mal, iki şeye ve yirmi dört paylık "bir şeyin" on dokuz payına denk olur. Böylece "bir şey" yirmi dört paya bölünerek kesirli duruma geldi. Bunu tam sayıya çevirmenin yolu, iki şey ve on dokuz payı yirmi dört ile çarpmaktır. Bunun sonucu da altmış yedi pay olur. Böylece tüm malın altmış yedi pay olduğu ortaya çıktı. Vasiyet miktarını öğrenmemiz ise şu şekilde olur. Biz vasiyeti "bir şey"de geçerli kıldık. Her bir şeyi yirmi dört paya böldük. Böylece vasiyetin geçerliliğinin altmış yedi payın yirmi dört payında olduğu ortaya çıkmıştır.

Şayet devreden pay köle tarafından farzedilse, bu durumda çözümü, kölenin çalışma borcu olan iki yüz dirhemin üç yüz dirhemden ödenmesi şeklinde olur. Geriye yüz dirhem kalır. O da kölenin malıdır. Mirasçıları arasında yirmi dört pay olur. Bunun beş payı miras yoluyla efendinin olur. Sonra vasiyet yoluyla bunun üçte biri köleye döner. O da bir pay ve bir payın üçte ikisidir. Bu miktar kölenin hakkından düşülür. Böylece yüz dirhem olan kölenin malı, yirmi iki pay ve bir payın üçte biri olur. Efendiye ait olan iki yüz dirhem ise bunun iki katı olur. O da kırk dört pay ve bir payın üçte ikisidir. O halde tümü altmış yedi paydır. Sonra kölenin malından beş pay efendiye verilir. Sonra da bu beş paydan bir pay ve bir payın üçte ikisi vasiyet yoluyla köleye döner. Böylece onun elinde on dokuz pay olur. Kadın için üç pay, iki kız için on altı pay ve efendi için –vasiyet yoluyla kölenin eline geçen payların iki katı olan-kırk sekiz pay olur.

[29/32] Cebir yoluyla çözümünde ise köle için belirsiz bir mal farzederiz. Sonra bundan miras yoluyla efendiye "beş şey" veririz. Sonra da vasiyet yoluyla "bir şey ve bir şeyin üçte ikisi" geri döner. Böylece kölenin, "on dokuz şeye denk olan üç buçuk şey ve bir şeyin üçte biri dışında" bir malı olur. Çünkü efendiye "beş şey" vermiştik. İki kızın ve kadının "on dokuz şeye" ihtiyacı vardır. Dolayısıyla buna "üç şey ve bir şeyin üçte birini" ekler ve ona denk olana da bu miktar kadar eklersin. Böylece tüm malın, "yirmi iki şey ve bir şeyin üçte birine" denk olduğu ortaya çıkmıştır. Burada "bir şey" üçte birlik paylara bölündü. Tam sayıya çevirmek için üç ile çarparsın. Böylece altmış yedi pay olur. Mal, "yirmi iki şey ve bir şeyin üçte biri" olunca, efendiye miras yoluyla "beş şey" vermiştik. Sonra vasiyet yoluyla "bir şey ve bir şeyin üçte birini" geri almıştık. Böylece "on dokuz şey" oldu. Kadın "üç şey", iki kız da "on altı şey" alır. Böylece doğru paylaşım gerçekleşmiştir.

Bir kimse öleceği zaman kölesini özgür kılsa, bu köle dışında malı da yoksa, değeri de üç yüz dirhem ise ve köle efendisine yüz dirhem ödese, efendisi de bunu kendine harcasa, sonra köle ölse ve geriye üç yüz dirhem ile kızını ve efendisini bıraksa; bu durumda efendi bunun yüz dirhemini kölenin çalışma borcu olarak, yüz dirhemini de miras olarak alır.

Bu şekilde olması ancak şundan dolayıdır: Kölenin malından efendiye verilecek olan iki yüz dirhemdir. Çünkü köle yüz dirhem ödemişti. Çalışma borcu sadece iki yüz dirhem kalmıştır. Efendiye iki yüz dirhem ödediğimiz zaman, kölenin yüz dirhemi kalır. Efendi ile kız arasında yarı yarıya olur. Bunun yarısı efendinin olur. Böylece efendinin tüm malı iki yüz elli dirhem olur. Bunu altı paya böl. Çünkü ikiye bölünebilen üçte bir paya ihtiyacımız vardır. Sonra vasiyet iki payda geçerli kılınır. Miras yoluyla efendiye bir pay döner. Böylece onun malı, hakkı olandan bir pay fazlalaşır. Bu da devreden paydır. Dolayısıyla efendinin mirasçılarının asıl hakkından bir pay düşülür. Böylece onun malı beş pay olur. Vasiyet yoluyla köle iki pay alır. Sonra miras yoluyla efendiye bir pay döner. Böylece efendinin

mirasçılarına dört pay teslim edilir. Vasiyet biz iki payda geçerli kılmıştık. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki miktarının da iki yüz elli dirhemin beşte ikisi olduğu ortaya çıkmıştır. O da yüz dirhemdir. Şayet vasiyeti yüz elli dirhemde geçerli kılsak, sonra efendiye bunun elli dirhemi miras yoluyla geri döner. Böylece vasiyeti uyguladığımız miktar gibi mirasçılarının elinde iki yüz dirhem olur. Kölenin kızı için yüz dirhem kalır.

Cebir metoduyla çözmenin yolu ise, vasiyete "bir şey" ekleme şeklinde olur. Sonra onun yarısı miras yoluyla efendiye döner. Böylece efendinin, "iki şeye denk olan yarım şey" dışında bir malı olur. Ekleme yapıp sadeleştirildikten sonra mal, "iki buçuk şeye" denk olur. "Bir şey" yarıya bölündüğünden, tam sayıya çevirmek için iki katına çıkarmamız gerekir. Böylece "beş şey" olur. "Bir şey" de "iki şey" olur. Böylece vasiyeti efendinin malının beşte ikisinde geçerli kıldığımız ortaya çıktı. Bu da daha önce açıkladığımız gibi iki yüz elli dirhemdir.

Eğer devreden payı kölenin malından düşmek istersen, bunun yolu efendiye, üç yüz dirhemden iki yüz dirhemin üçte ikisini vermektir. O da yüz otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biridir. Çünkü köle yüz dirhem ödemişti. Ancak onun zimmetinde vasiyet iki yüz dirhem oranında kalmıştır. Dolayısıyla efendiye bunun üçte ikisi ödenir. Kölenin malı da yüz altmış altı dirhem kalır. Bu da kız ile efendi arasında yarı yarıya olur. Bu her yarımı üç paya ayır, sonra kölenin payından bir pay düş. Böylece kölenin malı beş pay olur. Sonra vasiyet yoluyla kıza bir pay döner. Böylece miras yoluyla efendinin eline geçen miktar gibi üç pay olur. Dikkatle baktığın takdirde cebir metoduna göre de doğru çözümü gerçekleşir. [29/33]

Şayet köle efendiye iki yüz dirhem vermişse ve sorunun geri kalan kısmı yukarıdaki gibi ise ve efendi de bunu harcamışsa, bu durumda efendi, bu üç yüz dirhemden kölenin çalışma borcu olarak yirmi dirhem, miras yoluyla da yüz kırk dirhem alır.

Çünkü biz efendinin malını ortaya koyuyoruz; efendinin malı da, köleden çalışma borcu olarak alacağa yüz dirhem ve miras yoluyla ondan alacağı kölenin kalan malının yarısıdır. Bu da toplam iki yüz dirhemdir. Sonra bunu altı pay yaparız. Çünkü bu payların üçte birinin ikiye bölünmesi gerekir. Buna ihtiyacımız vardır. Sonra efendinin payından daha önce belirttiğimiz gibi bir pay düşeriz. Böylece efendinin malı beş pay olur. Bunun beşte ikisi vasiyet yoluyla kölenin olur. İki yüz dirhemin beşte ikisi de seksen dirhemdir. Dolayısıyla onun lehine yapılan vasiyetin seksen dirhem olduğu, kalan çalışma borcunun da yirmi dirhem olduğu ortaya çıkmıştır. Üç yüz dirhemden yirmi dirhemi kölenin çalışma borcu olarak efendinin mirasçılarına veririz. Geriye efendi ile kız arasında yarı yarıya olmak üzere iki yüz dirhem kalır. Böylece efendinin mirasçılarının eline miras yoluyla yüz kırk dirhem, çalışma borcu olarak da yirmi dirhem geçer. Bunun toplamı yüz altmış

dirhemdir. Vasiyeti de seksen dirhemde geçerli kılmıştık. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşir.

Şayet düşen payı kölenin malından sayarsan, şunu söyleriz: Köle iki yüz dirhem ödemiştir. Dolayısıyla onun zimmetinde kalan vasiyet ancak yüz dirhem oranındadır. Bu yüzden efendiye yüz dirhemin üçte ikisini öder. Bu da altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Kölenin malı iki yüz otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri kalır. Bunu altıya ayır, sonra kölenin payından bir pay düş ve kalanı beş paya ayır. Üç pay efendinin, iki pay da kızın olur. Sonra vasiyet yoluyla kıza bir pay döner. Böylece üç pay teslim edilir. Bu da efendiye miras yoluyla teslim edilen kadardır.

Eğer köle efendisine üç yüz dirhem vermişse ve efendi de bunu yemişse, sonra köle ölse ve geriye üç yüz dirhem ile kızını ve efendisini bıraksa, bu durumda efendinin köle üzerinde çalıştırma hakkı olmaz. Efendinin yediği maldan hiç bir şey kazanılmaz. Dolayısıyla efendinin malı sadece köleden miras aldığı miktardır. Bu da yüz elli dirhemdir.

Devreden payı düştükten sonra bunu beş paya ayırırsın. Vasiyet yoluyla bunun beşte ikisi kölenin olur. Bu da altmış dirhemdir. Sonra miras yoluyla bunun yarısı efendiye döner. Bu da otuz dirhemdir. Dolayısıyla efendinin mirasçılarına ancak yüz yirmi dirhem teslim edilir. Bu da sonuçta üç yüz dirhemin beşte ikisidir. Kıza da yüz seksen dirhem teslim edilir. Bu kadar da efendiye teslim edilmişti. Çünkü biz onun vasiyetini altmış dirhemde geçerli kılmıştık. Onun mirasçılarına da yüz yirmi dirhem teslim edilmiştir. Dolayısıyla bölüşüm doğru gerçekleşmiştir.

Şayet köle efendiye beş yüz dirhem ödese ve efendi bunu kendine harcasa, sonra köle ölse ve geriye beş yüz dirhem ile kızını ve efendisini bıraksa, sonra efendi de ölse; bu durumda bundan yüz elli dirhem efendinin, geri kalan da kızın olur.

Çünkü sonuçta efendi, köleden miras olarak aldığı mal dışında geriye bir şey bırakmamıştır. Ondan miras olarak aldığı da iki yüz elli dirhemdir. Ancak bu malından, önce borcunu ödeyecektir. Bu da iki yüz dirhemdir. Çünkü köle ölmeden önce onun köle üzerindeki hakkı üç yüz dirhem idi. Fakat ondan beş yüz dirhem almıştır. Dolayısıyla iki yüz dirhem onun zimmetinde borçtur. Borcunu ödese elli dirhemi kalır. Kölenin malında bir fazlalaşma olduğu ortaya çıkmıştır. O da efendiden tahsil ettiği iki yüz dirhemdir. Dolayısıyla bunun yarısı miras olarak efendinin olur. Bu da yüz dirhemdir. Böylece efendinin malı yüz elli dirhem
[29/34] olmuştur. Sonra bunu altı paya böleriz. Devreden pay düşüldükten sonra beş pay olur. Bunun beşte ikisi vasiyet yoluyla kölenin olur. Yüz elli dirhemin beşte ikisi de altmış dirhemdir. Böylece köle lehine yapılan vasiyetin altmış dirhem olduğu ortaya çıkmıştır. Sonra bunun yarısı efendiye miras olarak döner. Bu da otuz dirhemdir.

Böylece efendinin mirasçısının elinde yüz yirmi dirhem olur. Vasiyeti de altmış dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru olmuştur.

Şayet mirası dikkate alırsan şunu söyleriz : Efendi miras olarak üç yüz seksen dirhem almıştır. Bir kere iki yüz elli, diğer bir kere yüz, başka bir kere de otuz dirhem almıştır. Bu da üç yüz seksen dirhemdir. Kız da bu kadar alır. Dolayısıyla köle yedi yüz altmış dirhem bırakarak ölmüştür. Çünkü elinde beş yüz dirhem varken öldü, borç ödeme yoluyla ona iki yüz dirhem ve vasiyet yoluyla da altmış dirhem verildi. Bu da yedi yüz altmış dirhem olup kız ile efendi arasında yarı yarıya olur. Her birisi üç yüz seksen dirhem alır.

Şayet ölüm hastalığında kölesini özgür kılsa ve kölenin değeri üç yüz dirhem ise, sonra köle ölse ve geriye bin dirhem ile bir oğul bıraksa, bu onun bıraktığı mirasın tümünü alır. Sonra kölenin oğlu ölse ve geriye bir kız bıraksa, sonra da kölenin efendisi ölse, bu durumda efendi; kölenin çalışma borcu olarak bin dirhemden kırk dirhem, miras yoluyla da geri kalanın yarısını alır. Böylece onun için beş yüz yirmi dirhem toplanmış olur. Köle için vasiyeti iki yüz altmış dirhemde geçerli kıldık.

Çünkü köle bir oğul bırakarak ölünce efendi onun mirasından hiç bir şey almaz. Sonra kölenin oğlu bir kız bırakarak öldü. Dolayısıyla kölenin bıraktığı miras, kız ile efendi arasında yarı yarıya olur. Bu sorunun hükmü yukarıda "kölenin ölüp de geriye bin dirhem ve bir kız bıraktığı" sorunun hükmüyle aynıdır. Çünkü her iki durumda da malın yarısı efendiye döner.

Allah daha iyi bilir.

İKİ KÖLEDEN BİRİSİNİN ÖZGÜR KILINMASI

Ölüm hastası kişi, her birisinin değeri üç yüz dirhem olan iki kölesini özgür kılsa ve bunlar dışında malı da yoksa, sonra bunlardan biri, özgür kılındıktan sonra kazandığı bin dirhemi bırakarak ölse ve efendisi dışında mirasçısı da yoksa, sonra efendi ölse ve diğer köle kalsa ve çalışma borcunu hiç ödememişse, kırk dirhem oranında çalışması gerekir. Efendinin miras olarak aldığı ise dokuz yüz altmıştır.

Çünkü efendinin malı, sağ olan kölenin üç yüz dirhem olan kuru mülkiyet ve ölen kölenin de bin dirhem olan terikesidir. Özgür olarak ölse efendisinden başka mirasçısı yoktur. Köle olarak ölse onun kazancı efendisinindir. Ayrıca bu malın bir bölümü çalışma borcunun ödenmesi yoluyla, bir bölümü de miras yoluyla efendinindir. Sonra bunun tümünü altı paya böleriz. Çünkü üçte biri, iki köle arasında ikiye bölünebilen bir sayıya ihtiyacımız vardır. Sonra ölen köleye düşen pay miras olarak efendiye döner. Böylece onun hakkı bir pay fazlalaşır. Bu da devreden paydır. Dolayısıyla onun asıl hakkı olan dört paydan bir pay düşülür. [29/35]

Böylece paylar beşe iner. Her birisi için bir pay olmak üzere iki köle iki pay alır. Bin üç yüz dirhemin beşte biri iki yüz altmıştır. Sağ olan köleye kuru mülkiyetinden bu miktar teslim edilir. Kırk dirhem oranında çalışır. Böylece efendinin mirasçısının elinde bin kırk dirhem olur. Aynı şekilde ölen köleye vasiyet yoluyla iki yüz altmış dirhem teslim edilmiştir. Böylece iki köle lehine vasiyet beş yüz yirmi dirhemde geçerli kılınmış oldu. Bunun iki katı efendinin mirasçılarına teslim edildi. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Bunun başka bir çözüm yolu da asıl payların altı olması şeklindedir. Her bir köle için bir pay; efendinin mirasçıları için de dört pay. Sonra kölelerden biri lehine yapılan vasiyetteki hakkını alarak ölmüştür. Bu yüzden onun payını düş, beş pay kalır. Kalan köle için bir pay, mirasçılar için de dört pay olur. Toplam mal bin üç yüz dirhemdir. Beşe böldüğün zaman sağ köle iki yüz altmış dirhem olan bir pay, mirasçılar da dört pay alır. Ölen kölenin lehine yapılan vasiyetin konusu olan iki yüz altmış dirhemi aldığı ortaya çıkmıştır. Böylece iki yüz altmış, kalan üç yüze eklenerek efendinin tüm malı bin beş yüz altmış olur. İki köle lehine vasiyet bunun üçte biri olan beş yüz yirmi dirhemde geçerli kılınır. Efendinin mirasçılarına bin kırk dirhem teslim edilir.

Şayet ölüm hastalığında her birisinin değeri üç yüz dirhem olan iki köle özgür kılsa ve bunlardan birisi geride yüz dirhem ile bir kızını ve efendisini bırakarak ölse, sonra efendi ölse, yüz dirhemin tümü kölenin çalışma borcu olarak efendinin olur. Sağ köle de iki yüz yirmi dirhem oranında çalışır.

Çünkü burada efendinin malı dört yüz dirhemdir. Kalan kölenin kuru mülkiyeti üç yüz dirhemdir. Ölen kölenin bıraktığı yüz dirhemin tümü çalışma borcu bakımından efendinin malıdır. Çünkü malın üçte biri bu miktarı aşmaktadır. Borç da mirastan önce gelir. Sonra bu dört yüz dirhem beşe bölünür. Çünkü asıl payların altı olduğunu daha önce açıklamıştık. Ölen kölenin payı düşülür. Geriye beş pay kalır. Sağ olan köle de ancak dört yüz dirhemin beşte birini alır. Bu da seksen dirhemdir. Diğer kölenin de vasiyet yoluyla bu kadar aldığı ortaya çıkmıştır. Böylece efendinin toplam malı dört yüz seksen dirhem olur. Bunun üçte biri olan yüz altmış dirhem iki köle arasında bölüştürülür. Her birisi seksen dirhem alır. Malın üçte ikisi ise üç yüz yirmidir. Efendinin mirasçıları yüz dirhem almıştır. Dolayısıyla mirasçıların her birisine tam hakkının ulaşması için sağ olan köle iki yüz yirmi dirhem oranında çalışır.

Şayet ölen köle geriye iki yüz elli dirhem bıraksa, efendi bundan kölenin çalışma borcu olarak yüz doksan beş dirhem ve bir dirhemin on bir payından beş pay alır. Geri kalan miktarın yarısı olan yirmi yedi dirhemi ve bir dirhemin on bir payından üç payı miras olarak alır. Sağ olan köle de yüz doksan beş dirhem ve bir dirhemin on bir payından beş pay oranında çalışır.

Çünkü ölen köle, geriye değerinden fazla bir miktar bıraksa bu fazlalığın yarısı kızın, diğer yarısı da miras yoluyla efendinin olur. Şayet bıraktığı miktar değerinden daha az ise, aynı şekilde eksik olan miktarı ikisi arasında bölüştürürüz. Burada eksik miktar elli dirhemdir. Bunun yirmi beş dirhemi kızın üzerinde olur. Dolayısıyla efendinin malı sonuçta beş yüz yetmiş beş dirhem olur. Üç yüz dirhem sağ olan kölenin değeridir. İki yüz elli dirhem de ölen kölenin terikesidir. Yaptığı vasiyet belirleninceye kadar bu çalışma borcu olarak kalır. Vasiyeti geçerli kıldığımız zaman kıza teslim edilen yirmi beş dirhemdir. Çünkü bu miktar kız üzerine sayılmıştır. [29/36] Efendinin malının miktarını öğrendiğimize göre, paylaşımın altı pay üzerinden olması gerektiğini söyleriz. Ancak ölen kölenin payı olan payın yarısı miras olarak efendiye döner. Bu şekilde bir pay yarıya bölünür. Tam sayıya çevirmek için bu payları on iki yaparız. Bunun sekiz payı efendinin mirasçılarının olur. Her bir köle de iki pay alır. Sonra ölen kölenin iki paylık payından bir pay efendiye döner. Bu da devreden paydır. Bunu mirasçıların asıl hakkından düşeriz. Geriye on bir pay kalır. Efendinin mirasçıları için yedi, her bir köle için iki pay olur. Sonra, ölen kölenin payından bir pay efendinin mirasçılarına döner. Böylece onlara sekiz pay teslim edilir. Vasiyeti de dört payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla hesap doğrudur. Böylece yaşayan kölenin payının, efendinin on bir paylık malından iki pay olduğu ortaya çıkmıştır. Efendinin malı beş yüz yetmiş beş dirhemdir. Bunu on bire böldüğün zaman, her bir payı elli iki dirhem ve bir dirhemin on bir payından üç pay olur. Ölen köleye vasiyet yoluyla bu kadar teslim edilmiştir. İki köleye vasiyet yoluyla teslim edilen toplandığı zaman, üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşımın doğru olduğu ortaya çıkar. Ölen kölenin çalışma borcunun yüz doksan beş dirhem ve bir dirhemin on bir payından beş pay olduğu ortaya çıktığına göre, efendi bunu onun terikesinden alır. Terikesi elli dört dirhem ve bir dirhemin on bir payından altı pay olarak kalır. Bunun yarısı kızın, diğer yarısı da miras olarak efendinin olur. Bu da yirmi yedi dirhem ve bir dirhemin on bir payından üç paydır.

Şayet, kölenin terikesinin değerinden az olmasının değerinden fazla olmasıyla kıyaslanamayacağı, çünkü fazla olması durumunda hem efendinin hem de kızın bunda hakkı vardır. Eğer yok olması şeklinde bir zarar ortaya çıksa, bu ikisini de etkiler. Fakat kölenin değeri tamamlanıncaya kadar, bulduğu takdirde efendinin hakkı olur. Çünkü çalışma borcunun kölenin tüm değerinde dikkate alındığını daha önce söylemiştik. Dolayısıyla bunun eksikliğinden bir şeyi kıza yüklemek doğru olmaz. Aksine tümü efendinin üzerine olur. Onun malı beş yüz elli dirhem kalır, denilse; şu şekilde cevap veririz : Bu görünüşte böyledir. Gerçekte ise bu eksiklik ikisinin de hakkından sayılır. Çünkü biliyoruz ki, ölen köleye vasiyet yoluyla bu kadarı ve daha fazlası teslim ediliyor. Ona vasiyet yoluyla teslim edilen de kız ile efendi arasında yarı yarıya miras olur. Bu yüzden eksikliği gidermeyi ikisine de yükledik.

Eğer köle, geriye üç yüz dirhem ile kızını ve efendisini bıraksa, sağ köle ile ölen kölenin değeri on bir paya bölünür.

Çünkü efendinin burada malı altı yüz dirhemdir. Ölen köle üç yüz dirhem bırakmıştır. Bu miktar, kölenin çalışma borcu olarak sanki efendinindir. Çünkü kölenin zimmetinde malını kapsayan bir borç çıkabilir. Sağ kölenin değeri de üç yüz dirhemdir. Bunun toplamı altı yüzdür. On bir paya bölünür. Çünkü devreden payın on iki paydan düşüleceğini daha önce açıklamıştık. Bu da çalışma payından efendiye miras yoluyla dönen paydır. On bir paya böldüğümüzde, bu on bir paylık altı yüz dirhemden iki payın sağ olan köleye teslim edileceğini söyleriz. Geri kalan miktarı da çalışır. Ölen köleye de terikesinden vasiyet yoluyla bu kadar teslim edilir. Bunun dışındakini efendinin mirasçıları çalışma borcu olarak alırlar. Sonra ölen köleye vasiyet yoluyla teslim edilenin yarısı da onlara döner. Böylece sekiz payları olur. Vasiyeti biz dört payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşti. Paylar açısından çözümü gerçekleşince, dirhemlere göre çözümü de kolaydır.

[29/37] Cebr metoduyla çözümünde şunu söyleriz: Her bir köleye vasiyet yoluyla "bir şey" teslim edilir. Sonra ölen kölenin vasiyet yoluyla aldığı "şeyin" yarısı miras olarak efendinin mirasçılarına döner. Böylece onların elinde "bir buçuk şey" dışında altı yüz dirhem olur. Sonra bu "dört şeye" denk olur. Buna "bir buçuk şey" ekleriz ve dengine de aynı miktar kadar ekleriz. Böylece altı yüz dirhemin "beş buçuk şeye" denk olduğu ortaya çıkmıştır. Burada "bir şey" ikiye bölünmüştür. Kesirden kurtarmak için iki katına çıkar, "on bir şey" olur. Böylece efendinin malı olan iki yüz dirhemin "on bir şeye" denk olduğu ve bundan, daha önce açıkladığımız gibi, her bir köle için vasiyetin iki payda geçerli olduğu ortaya çıkmıştır.

Bir kişinin üç kölesi varsa, bunlar dışında malı yoksa, bunlardan iki tanesi de müdebber[9] ise ve sağlığında kölelerinden bir tanesini özgür kılsa, sonra müdebber kölelerden bir tanesi çalışma borcunu ödemeden ölse, bu durumda sağ olan müdebber kölenin üçte biri ve geri kalan miktarının beşte biri özgür olur. Değerinin onda dördü oranında da çalışır. Diğer köle de değerinin üçte ikisi oranında çalışır.

Çünkü sağlığında geçerli olan özgür kılma, ölümüyle bütün köleleri kapsamıştır. Dolayısıyla kölelerin her birisinden bir pay özgür olur. Ölüm sırasında efendinin malı, onlardan her birisinin kuru mülkiyetinin üçte ikisidir. Malının üçte biri vasiyet yoluyla müdebber kölelere teslim edilir. İkisi arasında yarı yarıya olur. Böylece efendinin malı altı pay olur. Ancak müdebber kölelerden biri, lehine yapılan vasiyeti alarak ölmüştür. Onun çalışma borcu da yok olmuştur. Dolaysıyla

[9] **Müdebber Köle:** Özgürlüğüne kavuşması efendisinin ölümüne bağlanmış bulunan erkek köle. Bu durumdaki cariyeye ise "müdebbere" denir.

diğer müdebber kalan mala bir pay ile, mirasçılar da dört pay ile katılır. Böylece aralarında beş paya bölünmüş olur. Burada mal bir keresinde üçe, diğerinde de beşe bölündü. Tek paydaya indirmenin yolu üçü beş ile çarpmaktır. Böylece on beş pay olur. Her bir kuru mülkiyeti on beş pay sayarız. Sonra kesin özgür kılma işlemiyle her birisine beş pay teslim edilmiştir. Müdebber iki köleden birisinin ölümünden sonra efendinin yirmi pay malı kalır. Sağ olan müdebber kölenin kuru mülkiyetinden on pay, normal kölenin kuru mülkiyetinden de on pay. Sağ müdebber köleye ancak bunun beşte biri olan dört pay teslim edilir. Bu halde ona bir keresinde beş diğerinde de dört pay teslim edilmiştir. Kuru mülkiyetinden altı pay kalır. Dolayısıyla on beş pay olan değerinden ancak altı pay oranında çalışır. Bunu istersen değerinin beşte ikisi, istersen onda dördü diye adlandırırsın. Diğer köle ise on pay oranında çalışır. Çünkü onun lehine vasiyet yoktur. Mirasçılara ise on altı pay teslim edilir. Yaşayan müdebber kölenin lehine vasiyeti dört payda geçerli kılmıştık. Buna göre ölen kölenin de bu kadar aldığı ortaya çıkmıştır. Böylece ikisi lehine vasiyet geçerliliği, mirasçılara teslim edilenin yarısı kadar olan sekiz payda gerçekleşmiştir.

Şayet kesin özgür kılma efendinin ölüm hastalığında ise, müdebber köle değerinin üçte ikisi oranında, normal köle ise değerinin dokuzda sekizi oranında çalışır.

Çünkü ölüm hastalığında yapılan özgür kılma vasiyet sayılır. Kimin kastedildiği açıklanmadan önce ölümün gerçekleşmesiyle vasiyet tüm köleleri kapsar. İki köleden birisine ancak değerinin üçte biri teslim edilir. Bununla müdebber kölenin hakkı fazlalaşmaz. Çünkü onun lehine kuru mülkiyetinin tümü vasiyet edilmiştir. Dolayısıyla efendinin ölümünden sonra malın üçte birine müdebber köle tüm kuru mülkiyetiyle, normal köle de kuru mülkiyetinin üçte biri ile katılır. Her üçte bir, bir pay sayıldığı zaman, üçte bir köleler arasında yedi paya bölünür. Üçte iki ise on dört pay olur. Bu da toplam yirmi bir paydır. Müdebber iki köleden biri, lehine yapılan vasiyeti alarak ölmüştür. Onun çalışma borcu yok olmuştur. Dolayısıyla her birisi kalan mala hakkı olan paylarla katılır; mirasçılar on dört pay ile, kalan müdebber köle üç pay ile, normal köle de bir pay ile katılır. Böylece toplam on sekiz pay olur. Mal da iki kuru mülkiyettir. Her kuru mülkiyet dokuz paydır. Müdebber köleye üç pay teslim edildi. Bu kuru mülkiyetinin üçte biridir. Kuru mülkiyetinin üçte ikisi oranında da çalışır. Normal köleye de bir pay teslim edilir. O da kuru mülkiyetinin dokuzda biridir. Kuru mülkiyetinin dokuzda sekizi oranında da çalışır. Böylece ölen müdebber köleye teslim edilenin, yaşayan müdebber köleye teslim edilen kadar olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir. [29/38]

Bir kişinin iki kölesi varsa ve ölüm hastalığında birisini kesin olarak özgür kılsa sonra onlardan biri efendiden önce ölse, sonra da efendi ölse, kalan köle malın üçte birinden özgür kılınır.

Çünkü efendiden önce ölen köle, belirsiz özgür kılma konusunda yaşayan köleye rakip olmaktan çıkar. Bilindiği üzere belirsiz özgür kılma ve belirsiz boşama (talak), iki kişiden birisinin ölümünden sonra sağ olanda belirli duruma gelir.

Şayet önce efendi ölse, sonra iki köleden biri ölse, kalan köle değerinin beşte dördü oranında çalışır.

Çünkü belirsiz özgür kılma, efendinin ölümüyle iki köleyi de kapsar. Bu, malın üçte birinden olur. Böylece malın üçte biri iki köle arasında iki pay üzerinden yarı yarıya oldu. Sonra ikisinden biri, lehine yapılan vasiyeti alarak ölmüştür. Çalışma borcu da yok olmuştur. Dolayısıyla kalan köle kuru mülkiyetine ancak bir pay ile katılır. Bu yüzden ona kuru mülkiyetinin beşte biri teslim edilir. Değerinin beşte dördü oranında çalışır.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ÖLÜM HASTALIĞINDA YAPILAN SELEM AKDİ

Bu konudaki sorunların aslı şuna dayanır: ölüm hastası kişinin vade bağışında bulunması, malın aslını bağış veya borçtan kurtarma (ibra) yoluyla bağışta bulunması gibi olup, bağış üçte birinde dikkate alınır. Çünkü hastanın ölümünden sonra, bağış ve ibra nedeniyle engel girdiği gibi, vade nedeniyle de mirasçılar ile mal arasına engel girmektedir. Ayrıca üçte biri aşan miktar mirasçıların hakkıdır. Birisinin hakkını düşürme şeklindeki kullanımı da geçersizdir. Bunu uygulamanın prensibi şudur: Yaptığı bağışta mal ile vadeyi bir araya getirmişse, bu durumda malın üçte biri konusunda malın aslını bağışı öne alınır. Öyle ki üçte biri kapsayınca, artık bir şeyi vadeye bağlaması doğru olmaz. Çünkü vadeye bağlama, malın aslının durmasıyla birlikte, istemenin geciktirilmesi açısından bağıştır. Kayırma da malın aslını bağışlamadır. Şüphesiz malın aslını bağışlama daha güçlüdür. Üçte bir konusunda zayıf ile güçlü arasında rekabet olmaz. Bunu öğrendikten sonra şunu söyleriz:

Ölüm hastası kişi, belli bir vadeyle on kürr[10] buğday karşılığında bir kişiye peşin yüz dirhem vererek selem[11] akdi yapsa ve bu dirhemler dışında malı yoksa,

---

[10] **Kür / الكرّ:** Hanefilere göre 2348,280 kg, diğerlerine göre ise 1563,840 kg buğday alan ölçek. 1980 litreye denk bir ölçü birimidir.

[11] **Selem Akdi:** Para peşin, mal veresiye olarak yapılan akittir. Veresiyeyi peşine yani peşin para veya peşin olarak verilen başka bir mal ile veresiye bir mal satmaktır. "Var olmayan şey satılmaz" genel kuralından istisnadır. Peygamberimiz tarafından halka kolaylık olsun diye câiz görülmüştür. Peşin para veya mal veren müşteriye "sâhibü's-selem " veya "rabbü's-selem", veresiye mal verecek olan

sonra vade gelmeden ölse ve buğday yüz dirheme denk ise, satıcı (müslemun ileyh) seçimlik hakka sahiptir. İster buğdayın üçte ikisini hemen teslim eder. Üçte biri ise vadesine kadar zimmetinde kalır. İsterse verilen yüz dirhemi onlara geri verir. Ancak mirasçılar buğdayı vadesine kadar geciktirmek isterse, satıcı seçimlik hakka sahip olmaz.

Çünkü ölüm hastasının bağışı vade ile ilgilidir. Ancak malının üçte biri konusunda geçerli olur. Satıcının da buğdayı hemen vermesi gerekir. Fakat onun seçim hakkı sabit olur. Çünkü yaptığı akdin koşulu onun açısından değişmiştir. O, bu akdin hükmünün buğdayın bir bölümünde vadesi gelmeden uygulanmasının isteneceğine razı olmamıştır. Bununla ilgili ona istem gelince, artık onun açısından, yaptığı akdin koşulu değişmiştir. Bu da seçimlik hakkı doğurur. Çünkü tam rıza bulunmamaktadır. Dolayısıyla akdi bozup onlara mallarını geri verebilir. Ancak mirasçılar, onun buğdayı ödemesini vadesine kadar geciktirseler, bu durumda akdi bozamaz. Çünkü onlar tüm buğday ile ilgili olarak vadeyi geçerli sayınca, satıcının yaptığı akdin koşulunu ona tanımaktadırlar. Dolayısıyla akdi bozma konusunda seçimlik hakka sahip değildir. [29/39]

Eğer ölünceye kadar seçimlik hakkını kullanmamışsa, vade gelmiş olur. Seçim hakkı da ortadan kalkar.

Çünkü burada akdin gereği değişmemiştir. Satıcının ölmesiyle vade gelir. Akdin hükmünün yerine getirilmesi istenir. Bu, ya vadeye artık ihtiyaç duyulmamasından ya da borcun terikeye geçmesi anlamına geldiğinden ayni mal (belli) gibi değerlendirilir. Ayni mal da vade kabul etmez.

Şayet peşin parayı veren alıcı (rabbü's-selem, müslim) ölse ve vade de gelmişse, satıcının buğdayı hemen ödemesi gerekir. Bu konuda onun seçimlik hakkı da yoktur.

Çünkü yaptığı akdin koşulu onun açısından değişmemiştir.

Teslim edilecek buğday elli dirheme denk ise ve yüz dirhemi veren alıcı ölse, satıcı ise yaşıyorsa, seçimlik hakka sahip olur. İsterse mirasçılara yüz dirhem olan bedelin tümünü geri verir. Selem akdini ortadan kaldırır. İsterse satış bedeli/ana para (re'sü'l-mal) olan yüz dirhemin altıda birini onlara geri verir. Buğdayın tümünü hemen teslim eder.

Çünkü burada yaptığı bağışta vade ve malı bir araya getirmiştir. Mal bağışı üçte biri kapsamıştır. Üçte birden daha fazladır. Dolayısıyla herhangi bir şey konusunda vade bağışında bulunması geçerli olmaz. Satıcıya malın üçte biri olan otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri teslim edilir. Altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi de kalır. Satıcının, değeri elli dirhem olan buğdayı ve satış

satıcıya "müslemün ileyh", bu yolla satın alınan mala "müslemün fîh", peşin verilen mal veya paraya da "re's-i mâli's-selem" denir. Seleme "selef" de denir.

bedelinin/sermayenin (yüz dirhem) altıda biri olan on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini hemen teslim etmesi gerekir ki, mirasçılara malın üçte ikisi hemen teslim edilmiş olsun. Ancak onun seçimlik hakkı sabit olur. Çünkü yaptığı akdin koşulu onun açısından değişmiştir. Dolayısıyla akdi bozmayı tercih ederse satış bedelinin tümünü geri vermek zorundadır. Çünkü kayırma yoluyla vasiyet akdin kapsamında bulunmaktadır. Bu da akdin bozulmasından sonra kalmaz. Her birisi üçte birin yarısında olmak üzere bağışının vade ve malda geçerli sayılması gerektiği söylenemez. Dolayısıyla buğdayın üçte ikisini hemen verir. Üçte biri ise vadesine kadar zimmetinde borç olur. Ona elli dirhemin üçte biri teslim edilir. Satış bedelinin üçte birini de hemen geri verir. Bu da otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biridir. Bunun nedeni daha önce açıkladığımız gibi mal ve vadeye paylaşım, ikisi arasında eşitlik sabit olduktan sonra olur. Halbuki malın aslı ve vade arasında denklik yoktur. Sonra, bu şekilde değerlendirirsek, vade gelince ve buğdayın kalan kısmının ödenmesi gerekince; teslim edilen satış bedelinin yarısının ona geri verilmesi gerekecek. Çünkü onlar, eğer bunu geri vermezse mirasçıların üçte birden daha fazla malı olur. Bu da mümkün değildir. Çünkü selem akdi satış bedelinden geri verilmiş olan konusunda bozulur. Teslim alma imkanı kaçmıştır. Dolayısıyla bu konuda akit yenilenmeden, akdin geri gelmesi düşünülemez. Buna göre, satıcı eğer iki kişi ise çözüm yolu yine aynıdır.

Ölüm hastası kişi on dirhem değerinde bir kürr buğdaya karşılık otuz dirhem vererek selem akdi yapsa, sonra vade gelmeden ölse, satıcı seçimlik hakka sahip olur. İster selem akdini bozar. İsterse ona anaparanın üçte birini geri verir ve kürrün tümünü öder.

Çünkü üçte bir konusunda malın aslı ile ilgili bağışının öncelikli olduğunu daha önce açıklamıştık.

Şayet yirmi dirhem oranında bağışta bulunsa ve malının üçte biri on dirhem ise, bu durumda satıcı, değeri on dirhem olan buğdayı ödediği ve satış bedelinin üçte biri olan on dirhemi geri verdiği zaman, mirasçıların yirmi dirhemi olur. Biz de onun lehine vasiyeti on dirhemde geçerli kılmıştık. [29/40]

Eğer akit ile ilgili koşulu değiştiğinden dolayı akdi bozmayı tercih etse, satış bedelinin tümünü geri verir.

Çünkü kayırma ile yapılan vasiyet akdin kapsamında bulunmaktadır.

Satış bedeli kırk dirhem ise, kürrün tümünü öder. Satış bedelinden on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini geri verir ki, mirasçılara ölen alıcının malının üçte ikisi olan yirmi altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi teslim edilmiş olsun. Vasiyeti de on üç dirhem ve bir dirhemin üçte birinde geçerli kılmıştık.

Çünkü satıcı kırk dirhem almış, sonra on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi ile on dirhem değerinde bir kürr buğday geri vermiştir. Dolayısıyla vasiyet yoluyla ona teslim edilen on üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri olarak kalır.

Şayet satış bedeli elli dirhem ise, satıcı yirmi üç dirhem ve bir dirhemin üçte birini geri verir. Böylece mirasçılara on dirhem değerinde bir kürr buğday ile yirmi üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri teslim edilir. Bu da ölen alıcının malının üçte ikisidir. Satıcı lehine kayırmayı on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisinde geçerli kıldık.

Çünkü ona, on dirhem değerindeki bir kürr buğday karşılığında yirmi altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi teslim edilmiştir.

Şayet satış bedeli yüz dirhem ise, elli altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini geri verir. Mirasçılara bu ve on dirhem değerinde bir kürr buğday teslim edilir. Böylece altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi olur. Bu da ölen kişinin malının üçte ikisidir. Satıcıya ise değeri on dirhem olan bir kürr buğday karşılığında kırk üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri teslim edilir. Dolayısıyla kayırma yoluyla ona teslim edilen, otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri olur. Bu da ölen kişinin malının üçte biridir.

Allah daha iyi bilir.

EŞLERDEN BİRİNİN DİĞERİNE MAL BAĞIŞLAMASI

Ölüm hastası bir kişi karısına yüz dirhem bağışlasa[12] ve bunun dışında malı da yoksa, bunu karısına teslim etse, sonra da ölse, bağış geçersiz olur.

Çünkü bu vasiyet gibidir. Mirasçıya da vasiyet olmaz. Karısı onun mirasçısıdır.

Şayet kadın ondan önce ölse ve kadının asabeden mirasçısı varsa ve bu yüz dirhem dışında kadının malı da yoksa, bu durumda kocanın mirasçılarına, bağışın geçersizliğinden dolayı altmış dirhem, miras yoluyla da yirmi dirhem geri verilir.

Çünkü kadın ondan önce ölmekle artık onun mirasçısı olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla malının üçte birinden kadın lehine bağışı geçerlidir. Şayet, "ölüm hastalığında bağış vasiyettir. Lehine vasiyette bulunulanın vasiyette bulunandan önce ölmesi geçerli bir vasiyeti geçersiz kılar. O halde nasıl olur da geçersiz bir vasiyeti geçerli kılar" denilirse, şu şekilde cevap veririz: Bağış, malın üçte birinde dikkate alınan bir bağış olması açısından vasiyet gibidir. Vasiyet yoluyla mülkiyet teslim almakla olur. Lehine vasiyette bulunulanın vasiyette bulunandan önce ölmesi ancak onun vasiyetini ortadan kaldırır. Çünkü bunda mülk edinme ölüm sonrasına bağlanmıştır. Fakat buradaki hemen geçerli kılınmış bir bağıştır. Dolayısıyla kadının kocasından önce ölmesiyle ortadan kalkmaz.

Bu sorunun çözümü de şu şekilde olur: Kocanın asıl malı yüz dirhemdir. Kadın lehine yaptığı bağış bunun üçte birinde geçerlidir. Sonra bu üçte birin yarısı miras [29/41]

[12] **Hibe / الهبة (Bağışlama):** Bir malı bir kimseye bedelsiz olarak derhal devretmektir. Icab (teklif) ve kabul ile akit doğar, teslim alma ile tamam olur.

olarak kocaya döner. Bunun çözümü yüz dirhemin altı paya bölünmesi şeklinde olur. Bağış bunun iki payında geçerli kılınır. Sonra bu iki paydan bir tanesi miras yoluyla kocaya döner. Böylece onun malı fazlalaşır. Bu da devreden paydır. Dolayısıyla mirasçıları için üç pay, kadın için iki pay kalır. Böylece yüz dirhem beş paya bölünmüş olur. Sonra miras yoluyla bir pay kocanın mirasçısına döner. Böylece ona dört pay teslim edilir. Vasiyeti de iki payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla çözüm doğru gerçekleşmiştir. Böylece yüz dirhemin beşte üçünde bağışın geçersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da altmış dirhemdir. Bağışın geçersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da altmış dirhemdir. Bağışın geçerliliği de yüz dirhemin beşte ikisindedir. Bu da kırk dirhemdir. Sonra bunun yarısı kocanın mirasçısına döner. O da yirmi dirhemdir. Böylece seksen dirhemi olur. Bağışı da kırk dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla onun asabesine yirmi dirhem kalır.

Şayet devreden payın kadının payından atılmasını ön görürsen, bunun çözümü şu şekilde olur: Kendisinde bağışı geçerli kıldığımız miktar kadının malıdır. O da yüz dirhemin yarısıdır. Bunun yarısı miras yoluyla kocanın olur. Sonra bunun üçte birinde de kadın için vasiyet geçerli kılınır. Çünkü miras yoluyla ona ulaşan da onun malından sayılır. Üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşımda onun ölümü sırasındaki malı dikkate alınır. Böylece bu yarım üç pay, kadının asabesine giden yarım da üç pay olmuştur. Sonra kocanın payından bir pay kadının asabesine döner. Bununla kadının malı fazlalaşır. Bu da devreden paydır. Bu pay onun asabesinin hakkından düşülür. Böylece asabesinin hakkı iki pay, kocanın hakkı ise üç pay kalır. Bunların toplamı beştir. Sonra asabeye bir pay döner. Böylece onlara üç pay teslim edilir. Bu da kocaya miras yoluyla teslim edilen kadardır. Böylece yüz dirhemin üçte birinin beş paya bölündüğü ortaya çıkmıştır. Kocaya teslim edilen bunun beşte ikisidir. O da üç dirhem ve bir dirhemin üçte biridir. Malın üçte ikisine bunu eklediğin zaman seksen dirhem olur. Kadının asabesine teslim edilen ise malın üçte birinin beşte üçüdür. Bu da yirmi dirhemdir. Her beşte bir, altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir.

Şayet kadına iki yüz dirhem teslim etse ve sorunun geri kalan kısmı yukarıdaki gibi ise, kocanın mirasçılarına bağışın geçersizliği yoluyla yüz yirmi dirhem, miras yoluyla da kırk dirhem döner.

Birinci çözüm şekline göre, iki yüz dirhem kocanın malıdır. Kocanın payından bir pay düşüldükten sonra, birinci sorunda açıkladığımız gibi mal beş pay olur. Bağış bunun beşte ikisinde geçerli kılınır. Bağışın geçersizliği yoluyla kocanın mirasçılarına bunun beşte ikisi geri verilir. Bu da yüz yirmi dirhemdir. Kırk dirhemi de kocanın mirası yoluyla onlara teslim edilir. Böylece kocanın mirasçılarına yüz altmış dirhem teslim edilir. Bağışı da seksen dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla çözüm doğrudur.

İkinci çözüm şekline göre ise kadının malı iki yüz dirhemin üçte biridir. Kadının asabesinin payından devreden payı düştükten sonra malın bu üçte biri beş paya bölünür. Sonuçta onun asabesine teslim edilecek olan bunun beşte üçüdür. İki yüz dirhemin üçte biri altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Bunun her beşte biri on üç dirhem ve bir dirhemin üçte biridir. Bunun beşte üçü olan kırk dirhem olan kadının asabesine ait olur. Beşte ikisi olan yirmi altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi kocanın mirasçılarına ait olur. Bu, iki yüz dirhemin üçte ikisi ile birlikte toplam yüz altmış dirhem olur.

Eğer kadına üç yüz dirhem bağışlasa ve bu da onun malının tümü ise, kocanın mirasçıları kadından bağışın geçersizliği yoluyla yüz seksen dirhem, miras yoluyla da altmış dirhem alırlar.

Çünkü devreden pay düşüldükten sonra onun malı beşte birlik paylara bölünür. Bağış ancak üç yüz dirhemin beşte üçünde geçersiz olur. Bu da yüz seksen dirhemdir. Çözüm yukarıdaki örnekte açıkladığımız gibidir. Diğer çözüm şekline göre de doğru çıkar. [29/42]

Eğer ona beş yüz dirhem bağışlasa ve kadın ondan önce ölse, kocanın mirasçıları bağışın geçersizliği yoluyla üç yüz dirhem, miras yoluyla da yüz dirhem alır.

İki çözüm şekline göre de çözüm açıktır.

Aynı şekilde bin dirhem bağışlasa ve sorunun diğer kısmı aynı şekilde ise, kocanın mirasçılarına, bağışın geçersizliği yoluyla altı yüz dirhem, kocanın kadından mirası yoluyla da iki yüz dirhem teslim edilir.

Bunun çözüm yolu ise, devreden payı kocanın payından düşersen onun malının beş paya bölünmesi, devreden payı kadının payından düşersen ona bağışlanmış olan, malın üçte birinin yine beş paya bölünmesi şeklinde olur.

Ölüm hastası kişi karısına yüz dirhem bağışlasa ve yüz dirhemi daha varsa, kadının da bu bin dirhem dışında malı yoksa, sonra kocasından önce ölse ve asabeden mirasçısı varsa, sonra da koca ölse, bu durumda kocanın mirasçılarına bağışın geçersizliğinden yirmi dirhem, miras olarak da kırk dirhem geri verilir.

Çünkü kocanın tüm malı iki yüz dirhemdir. Yaptığı bağış sadece bağışlanan malın üçte birinde değil, onun tüm malının üçte birinde geçerli kılınır. Devreden payı birinci sorunda açıkladığımız gibi düştükten sonra iki yüz dirhem beş paya bölünür. Kadın için bağış iki yüz dirhemin ancak beşte ikisinde geçerli kılınır. Bu da seksen dirhemdir. Böylece kadına bağışlanan yüz dirhemin yirmisinde bağışın geçersiz olduğunu ve onun malının seksen dirhem olduğunu öğrendik. Malının yarısı olan kırk dirhem miras olarak kocanın mirasçısına teslim edilecek olanın toplamı yüz altmış dirhemdir. Bağışı da seksen dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Şayet koca, karısına bağışladığı yüz dirhem dışında geriye yüz elli dirhem daha bıraksa, yüz dirhemin tümünde bağış geçerli olur. Elli dirhem kocaya miras olarak geri döner.

Çünkü kocanın malı iki yüz elli dirhemdir. Devreden pay düşüldükten sonra beşe bölünür. Bağış ancak bunun beşte ikisinde geçerlidir. Bu da bağışlanan miktar olan yüz dirhemdir. Sonra bunun yarısı olan elli dirhem miras olarak kocaya döner. Böylece kocanın mirasçılarına iki yüz dirhem teslim edilir. Bağışı da yüz dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Şayet geriye yüz elli dirhemden daha fazla bıraksa yukarıdaki gibi değerlendirilir.

Çünkü bağışladığı ile birlikte bıraktığı malın beşte ikisine bakılır. Eğer bağış bunun beşte ikisinden çıkarsa, kadına bağış olarak bu teslim edilir. Çünkü sonuçta kocanın malının üçte birini aşmamıştır.

Ölüm hastası kişi karısına yüz dirhem bağışlasa, bunun dışında malı da yoksa, kadının ise bunun dışında yüz dirhemi varsa, sonra kadın ondan önce ölse, sonra da koca ölse, bağış altmış dirhemde geçerli olur.

Çünkü kocanın malı yüz elli dirhemdir. Bağışlanan yüz dirhem onundur. Miras yoluyla kadından diğer yüz dirhemin yarısını da alır. Sonra onun payından devreden pay düşüldükten sonra bu yüz elli dirhem beş paya bölünür. Bağış ancak bunun beşte ikisinde geçerli olur. Bu da altmış dirhemdir. Her beşte bir otuz dirhemdir. Sonra miras yoluyla kocaya otuz dirhem döner. Böylece kocanın mirasçılarına bir keresinde doksan, diğerinde otuz dirhem teslim edilir. Bunun toplamı yüz yirmidir. Bağışı da altmış dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğrudur.

[29/43] Eğer devreden payı kadının payında varsayarsan, onun malının yüz otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri olduğunu söylersin.

Çünkü bağış, kocaya ait olan yüz dirhemin üçte birinde geçerlidir. Sonra, onun payından devreden pay düşüldükten sonra malı beş paya bölünür. Koca için üç pay, kadının asabesi için iki pay olur. Sonra vasiyet yoluyla asabeye bir pay döner. Buna göre asabeye, kocaya miras yoluyla teslim edilen kadar olan üç pay teslim edilir. Böylece asabeye teslim edilen mal, yüz otuz üç dirhemin ve bir dirhemin üçte birinin beşte üçüdür. Bu da seksen dirhemdir. Bunun beşte ikisini de efendinin mirasçısı alır. Bu da elli üç dirhem ve bir dirhemin üçte biridir. Bunu, yüzün üçte ikisi olan altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisine eklediğin zaman yüz yirmi dirhem olur. *"El-Asl"*da açıkladığımız gibi çözüm doğru gerçekleşmiş oluyor.

Eğer kocanın bağışladığı dışında kadının iki yüz dirhemi varsa, bağış seksen dirhemde geçerli olur.

Çünkü kocanın malı iki yüz dirhemdir. Kadının malının yarısını ondan miras almıştır. Kocanın payından devreden pay düşüldükten sonra bu iki yüz dirhem beş paya bölünür. Bağış da bunun ancak beşte ikisinde geçerli olur. Bu da seksen dirhemdir. Buna göre kocanın mirasçılarına yüz altmış dirhem teslim edilir. Bağışı da seksen dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla çözümü doğrudur.

Şayet kadının üç yüz dirhemi varsa, onun lehine bağış, yüz dirhemin tümünde geçerli sayılır.

Çünkü koca üç yüz dirhemin yarısı olan yüz elli dirhemi ondan miras alır. Daha önce açıkladığımız gibi kocanın bağışladığı yüz dirhem dışında yüz elli dirhemi varsa, malın üçte birinden çıkarılmasıyla bağışlanmış malın tümünde bağış geçerli olur.

Bir kimse ölüm hastalığında karısına yüz dirhem bağışlasa, bunun dışında malı da yoksa ve zimmetinde elli dirhem borç varsa ve kadının da bağışlanan dışında malı yoksa, sonra kadın ondan önce ölse, kadının lehine bağış ancak yirmi dirhemde geçerli olur.

Çünkü borç ölüm hastalığında yapılan bağıştan önce gelir. Dolayısıyla ilk önce borcun ödenmesi için yüz dirhemden elli dirhemin geri verilmesi istenir. Bu miktar bağışın hükmü açısından kocanın malında sayılmaktan çıkar. Malı elli dirhem kalır. Onun payından devreden pay düşüldükten sonra, bu elli dirhem beşte birlik paylara bölünür. Bağış da bunun beşte ikisi olan yirmi dirhemde geçerli olur. Sonra yirmi dirhemin yarısı miras olarak kocaya döner. Böylece kocanın mirasçılarına kırk dirhem teslim edilir. Bağışı da yirmi dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla çözüm doğrudur.

Şayet karısına seksen dirhem bağışlasa, bunun dışında malı yoksa ve zimmetinde borç da yoksa, fakat kadının zimmetinde on dirhem borç varsa, sonra kadın kocasından önce ölse ve bağışlananın dışında malı da yoksa, sonra da koca ölse, otuz dirhemde bağış geçerli olur.

Çünkü kocanın malı yetmiş beş dirhemdir. Kadının zimmetinde borç olmasaydı kocanın malı seksen dirhemin tümü olurdu. Fakat on dirhem borcu olunca kocanın malından onun borcunun yarısı olan beş dirhem düşer. Bu niye böyledir? Çünkü kadının malı kocası ile asabeden olan mirasçısı arasında yarı yarıya miras olur. Onun borcu ancak malından ödenir. Eğer zimmetinde on dirhem borç olmasaydı, bu on dirhemin yarısı miras olarak kocanın olurdu. Fakat zimmetinde on dirhem borç olunca, kocanın malından on dirhemin yarısı olan beş dirhemin düşeceğini öğrendik. Sonra, onun payından devreden pay düşüldükten sonra bu yetmiş beş dirhem beş paya bölünür. Kadın lehine bağış bunun ancak beşte ikisinde geçerli kılınır. Her beşte birlik pay on beş dirhemdir. Dolayısıyla beşte ikisi otuz dirhemdir. Böylece bağışın otuz dirhemde geçerli olduğunu öğrendik. Elli dirhemde ise bağış geçersizdir. Sonra otuz dirhemden on dirhemle kadının borcu

[29/44]

ödenir. Geriye yirmi dirhem kalır. O da kocası ile asabesi arasında yarı yarıya miras olur. Böylece kocanın mirasçılarına altmış dirhem teslim edilir. Bağışı da otuz dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Ölüm hastası bir kişi karısına yüz dirhem bağışlasa, bunun dışında malı da yoksa, bir kişiye de malının üçte birini vasiyet etse, sonra kadın yüz dirhemi teslim alarak ölse, sonra da koca ölse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünün kıyasına göre yüz dirhem on bir paya bölünür. Kadın bundan iki pay, lehine vasiyette bulunulan kişi de iki pay alır.

Çünkü onun ilkelerinden biri, malın üçte birinden fazla olan vasiyet, mirasçılar onay vermediği zaman katılma ve hak isteme açısından geçersiz olur. Bu, eğer kadına tüm malını bağışlamışsa, kadın ancak malın üçte birine, yine malın üçte biri oranında katılır. Dolayısıyla malın üçte biri ikisi arasında iki paya bölünür. Sonra kadına düşen pay ikiye bölünür. Yarısı miras olarak kocaya döner. Bir pay ikiye bölünmüş oldu. Tam sayıya çevirmek için iki katına çıkarırız. Böylece malın üçte biri dört pay olur. Üçte ikisi de sekiz pay olur. Bu da toplam on iki paydır. Çünkü kadının iki payından biri miras olarak kocaya döner. Bu da devreden paydır. Dolayısıyla bu, kocanın mirasçılarının asıl hakkından düşülür. Onların hakkı yedi paya düşer. Lehine vasiyette bulunulan iki kişinin hakkı da dört pay olur. Bu da on bir paydır. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişiye iki pay, kadına da iki pay teslim edilmiştir. Sonra kadının iki payından biri miras olarak kocaya döner. Böylece kocanın mirasçılarına sekiz pay teslim edilmiş olur. İkisi lehine vasiyeti dört payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla çözüm doğru gerçekleşmiştir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) 'e göre ise, yüz dirhem yirmi bir paya bölünür. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi için iki pay, kadının mirasçıları için altı pay olur. Sonra bu altı paydan üç pay miras yoluyla kocaya döner.

Çünkü onlara göre, lehine malın tümü vasiyet edilen kişi, malın üçte birine, lehine vasiyet edilenin tümü oranında katılır. Dolayısıyla kadın tüm mal olan yüz dirhem oranında katılır. Diğer kişi ise malın üçte biri oranında katılır. Bu yüzden malın üçte biri ikisi arasında dört paya bölünür. Kadın üç pay, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi de bir pay alır. Malın üçte ikisi de sekiz pay olur. Böylece tüm mal on iki pay olur. Sonra kadının payının yarısı olan bir buçuk pay miras olarak kocaya döner. Paylar ikiye bölündü. Tam sayıya çevirmek için iki katına çıkarırız. Böylece kocanın malı üç pay fazlalaşmış olur. Bunlar da devreden paylardır. Dolayısıyla bunları, mirasçıların asıl hakkı olan on altı paydan düşeriz. Böylece onların hakkı on üç paya iner. Lehine vasiyette bulunulan iki kişinin hakkı da sekiz paydır. Bunun toplamı yirmi birdir. Bu yüzden yüz yirmi bir paya bölünür. Kadın altı pay alır. Bunun yarısı olan üç pay miras olarak kocaya döner. Böylece kocanın mirasçılarına on altı pay teslim edilir. Vasiyeti de sekiz payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Şayet malının üçte birini bir kişiye vasiyet eden kadın ise, bu durumda kadın lehine yapılmış bağış, sekiz paydan üç payda geçerli olur.

Çünkü burada kocanın yüz dirhem olan malı temelde dokuz paya bölünür. Kadın lehine bağış, bunun üçte birinde geçerli kılınır. Sonra bu üçte birin üçte birinde kadının yaptığı vasiyet geçerli kılınır. Bu da üç paydan bir paydır. Geriye iki pay kalır. Bu iki paydan bir tanesi miras olarak kocaya döner. Onun malı bu payla fazlalaşır. Bu da devreden paydır. Dolayısıyla mirasçılarının asıl hakkından bir pay düşeriz. Onların beş pay hakkı, kadının da üç pay hakkı kalır. Sonra bağış, yüz [29/45]
dirhemin sekizde üçünde geçerli olur. Bu da otuz yedi buçuk dirhemdir. Sekizde beşinde ise bağış geçersiz olur. Bu da altmış iki buçuk dirhemdir. Sonra kadının yaptığı vasiyet, malının üçte birinde geçerli kılınır. Bu da on iki buçuk dirhemdir. Geriye kadının yirmi beş dirhemi kalır. Bunun yarısı olan on iki buçuk dirhem miras yoluyla kocanın olur. Böylece kocanın mirasçılarına yetmiş beş dirhem teslim edilir. Bağışı da otuz yedi buçuk dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Bir kişi ölüm hastalığında karısına yüz dirhem bağışlasa ve ikisinin de bu yüz dirhem dışında malı yoksa, sonra kadın kocasından önce ölse, geride oğlunu ve kocasını bıraksa, sonra da koca ölse, bu durumda kadın lehine bağış, on bir payın dördünde geçerli olur.

Çünkü kadın lehine bağış, kocanın malının üçte birinde geçerli kılınır. Sonra bu, koca ile oğul arasında dört pay olur. Dolayısıyla üçe ve dörde tam bölünebilen bir sayıya ihtiyaç vardır. Bu şekildeki en küçük sayı da on ikidir. Kadın lehine bağışı ancak dört payda geçerli kılarız. Sonra bu dört paydan bir pay miras olarak kocaya döner. Bu da devreden paydır. Dolayısıyla kocanın mirasçısının payı olan sekiz paydan devreden bir payı düşeriz. Onların yedi pay hakkı, kadının da dört pay hakkı kalır. Bunun toplamı on bir paydır. Sonra miras yoluyla kocaya bir pay döner. Böylece kocanın mirasçılarına sekiz pay teslim edilir. Bağışı da dört payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiş ve yüz dirhem olan ve on bir paya ayrılan malın dört payında bağışın geçerli olduğu ortaya çıkmıştır.

Şayet kadın geriye kocasını ve iki kız kardeşini bıraksa, yüz dirhem on sekiz paya bölünür.

Çünkü kadının payı olan malın üçte biri, kocası ile iki kız kardeşi arasında yedi paya bölünmüş olur. Koca için üç, iki kız kardeş için dört pay olur. Asıl paylar altıdır, bir pay ile avl[13] gerçekleşir. Malın üçte biri yedi pay olunca, tüm mal yirmi

[13] **Avl / العول:** Ortak malların bölüştürülmesinde, ortakların paylarının toplamının, ortak paydadan fazla olması durumunda, payların toplamının ortak payda yapılmasıdır. Bu durumda, hak sahipleri, eşit oranda haklarını eksik almış olurlar. Üzerinde durduğumuz meselede de müdebberin değeri üç pay edilecek, bunun ikisini yanlışlıkla öldürülenin velisi, birisini de kasıtlı olarak öldürülenin affetmeyen velisi alacaktır. Aslında yanlışlıkla öldürülenin velisinin hakkı müdebberin değerinin

bir pay olur. Sonra bu yedi paydan üç tanesi miras yoluyla kocaya döner. Bunlar devreden paylardır. Dolayısıyla bunu, kocanın mirasçılarının asıl hakkı olan on dört paydan düşeriz, onların on bir, kadının da yedi payı kalır. Bunlar toplam on sekiz paydır. Böylece yüz dirhemin on sekiz paya bölündüğünü ve bağışının ancak yedi payda geçerli olduğunu öğrendik. Sonra kocanın mirasçılarına kadının payından üç pay döner. Böylece onlara on dört pay teslim edilir.

Eğer kadının geriye iki kız kardeşini, annesini ve kocasını bırakmışsa, yüz dirhem yirmi bir paya bölünür.

Çünkü payı olan malın üçte biri, mirasçıları arasında sekiz paya bölünür. Üç pay kocanın, dört pay iki kız kardeşin, bir pay da annenin olur. Malın üçte biri sekiz pay olunca tümü yirmi dört pay olur. Sonra kocaya miras olarak üç pay döner. Bunlar devreden paylardır. Dolayısıyla bunları kocanın mirasçılarının asıl hakkından düşeriz. Böylece hesap yirmi bir paya döner. Kadının bıraktığı mirasçılara bu kıyasa göre mal paylaştırılır.

Muhammed (rh.a.) *"el-Asl"* adlı eserinde, kadının geriye ana-baba bir iki kız kardeş, ana bir iki kız kardeş ve koca bıraktığını belirtmiştir. Bu durumda paylaşım yirmi dört pay üzerinden gerçekleşir.

Şayet kadın; ana-baba bir iki kız kardeş, ana bir iki kız kardeş, koca ve anne bıraksa, bölüşüm yirmi yedi pay üzerinden gerçekleşir.

Sonuç olarak kadının payını bulursun. Malın üçte birini onun payındaki
[29/46] paylara ayırırsın. Malın üçte ikisi ise bunun iki katıdır. Sonra, kadının payından kocaya miras olarak gelen miktar kadar payı, kocanın mirasçılarının payından düşersin. Kalan miktar üzerinden bölüşümü doğru olarak gerçekleştirirsin.

Eğer kadın; kızını, ana-babasını ve kocasını bırakarak ölmüşse, yüz dirhem kırk iki paya bölünür.

Çünkü kadının payı olan malın üçte biri on beş paya bölünmüş olur. Malın üçte ikisi de otuz pay olur. Sonra, kadının payından kocaya miras olarak üç pay döner. Dolayısıyla kocanın mirasçısının asıl hakkından üç pay düşülür. Onların yirmi yedi payı kalır. Kadının da on beş payı var. Bu da toplam kırk iki paydır. Dolayısıyla çözüm doğru olur.

Şayet ölüm hastalığında kadın kocasına yüz dirhem bağışlasa ve ikisinin de bunun dışında malları yoksa, sonra kocası ondan önce ölse, kadın kocasının asabeden mirasçıları ile birlikte mirasçı olur. Sonra kadın da ölse, bu durumda on bir paya ayrılan yüz dirhemin dört payında bağış kocası lehine geçerli olur.

Çünkü karısından önce ölünce, artık karısına mirasçı olmaktan çıkmış oldu. Dolayısıyla kadının onun lehine bağışı malın üçte birinde geçerlidir. Sonra malın bu

---

tamamında iken, avl yoluyla üçte ikisini, kasıtlı olarak öldürülenin affetmeyen velisinin hakkı da kölenin yarısında iken yine avl yoluyla üçte birini alacaktır.

üçte biri, kadın ve kocasının asabesi arasında dörtte birlik paylar şeklinde miras olur. Böylece asıl yüz dirhemin on iki paya bölündüğünü öğrenmiş olduk. Çünkü malın üçte birinin dört paya bölünebilmesine ihtiyacımız vardır. Sonra kocanın payından bir pay karısına miras olarak döner. Bu da devreden paydır. Dolayısıyla kadının mirasçılarının paylarında bu pay düşülür. Onların yedi pay hakkı, kocanın da dört pay hakkı kalır. Bu da toplam on bir paydır. Koca lehine bağışı on bir paydan sadece dört payda geçerli kıldık. Sonra bu dört paydan sadece kadına bir pay döner. Böylece onun mirasçılarına sekiz pay teslim edilir. Bağışı da dört payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Eğer kocasının bir çocuğu varsa, yüz dirhem yirmi üç paya bölünür. Koca lehine bağış bunun sekiz payında geçerlidir.

Çünkü malın üçte biri olan kocanın payı, karısı ile çocuğu arasında sekiz pay olur. Kadın bunun sekizde birini alır. Malın üçte biri sekiz pay olunca, tümü yirmi dört pay olur. Sonra sekiz paydan miras yoluyla kadına bir pay döner. Bu da devreden paydır. Dolayısıyla bu pay, kadının mirasçılarının on altı payından düşülür. Onların on beş payı, kocanın da sekiz payı kalır. Bunlar toplam yirmi üç paydır. Böylece koca lehine bağışın, yirmi üç paydan ancak sekiz payda geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. Sonra kadına miras olarak bir pay döner. Dolayısıyla kadının mirasçılarına teslim edilen miktar, bağışı geçerli saydığımız miktarın iki katı olup on altı paydır.

Bir kişi ve karısı ölüm hastası ise ve her birisinin yüz dirhemi varsa, her biri diğerine yüz dirhem bağışlasa, bu sorunun üç şekli vardır. Ya önce kadın sonra kocası ölmüş, veya önce koca sonra kadın ölmüş ya da ikisi birlikte ölmüştür.

Eğer önce kadın ölmüşse ve çocuğu da yoksa, onun lehine bağış, kocanın yüz dirheminden altmış dirhemde geçerli olur. Kadının yüz dirheminin hiç bir miktarında koca lehine bağış geçerli olmaz.

Çünkü kadın kocasından önce ölünce, kocası ona mirasçı olmuştur. Dolayısıyla kadın, ölüm hastalığında mirasçısına ölmüş olması açısından ondan hiç bir şey miras almaz. Dolayısıyla onun lehine bağış, kocasının malının üçte birinde geçerlidir. Sonra kocası onun yüz dirheminin yarısını ondan miras alır. Böylece malı yüz elli dirhem olur. Onun payından devreden pay düşüldükten sonra, bu yüz elli dirhem beş paya bölünür. Kadın lehine bağış, bunun ancak yarısı miras yoluyla kocaya döner. Böylece kocanın mirasçılarına yüz yirmi dirhem teslim edilir. Bağışı de altmış dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir. [29/47]

Eğer önce koca ölmüşse, kocanın yüz dirheminin hiç bir şeyinde kadın lehine bağış geçerli olmaz.

Çünkü kadın onun mirasçısıdır.

Fakat köle lehine bağış, kadının yüz dirheminden kırk beş dirhem ve bir dirhemin on bir payından beş payda geçerli olur.

Çünkü kadının malı, yüz dirhemi ve miras yoluyla ona teslim edilen, kocanın yüz dirheminin dörtte biridir. Bu da toplam yüz yirmi beş dirhemdir. Sonra bunun üçte birinde bağış geçerli kılınır. Bu üçte bir kadın ile kocanın asabesi arasında dört paya bölünür. Böylece kadının malının temelde on iki pay olduğu ortaya çıkmıştır. Bağış dört payda geçerli kılınır. Sonra bir pay kadına geri döner. Bu da devreden paydır. Dolayısıyla bu pay onun mirasçılarının asıl hakkından düşülür. Onların yedi payı, kocanın da dört payı kalır. Bu da toplam on bir paydır. Dolayısıyla kadının malı on bir paya bölünür. Bunun her bir payı, on bir tam dirhem ve bir dirhemin on bir payından dört pay olur. Muhammed (rh.a.)'in *"el-Asl"*da ifade ettiği gibi.

Eğer ikisi de birlikte ölse; kadın lehine bağış, kocanın yüz dirheminin yarısında geçerli olur. Koca lehine bağış da, kadının yüz dirheminin yarısında geçerli olur.

Çünkü ikisi birlikte ölünce hiçbiri diğerinden bir şey miras alamaz. Dolayısıyla her birisinin diğerine bağışı malının üçte biri oranında geçerli olur. Böylece her birisinin malı temelde üç pay olur. Ancak vasiyet yoluyla her birisinden bir pay diğerine geri döner. Bu da devreden paydır. Dolayısıyla her birisinin mirasçısının asıl hakkından bir pay düşeriz. Böylece her birisinin mirasçısının hakkı bir pay kalır. Ona bağışlanan da bir paydır. Bu yüzden her yüz dirhemi iki paya ayırdık. Dolayısıyla her birisinin mirasçısına yüz dirhem teslim edilir. Yarısı bağışın geçersiz olması yoluyla yarısı da diğer tarafın yaptığı vasiyet yoluyla olur. Her birisi ile ilgili olarak da bağışı elli dirhemde geçerli kıldık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki bölüşüm doğru gerçekleşmiş olur.

Ölüm hastası kişi yüz dirhem mehir karşılığında bir kadınla evlense ve bunun dışında adamın malı da yoksa, kadının mehr-i misli (emsal mehri) elli dirhem ise, sonra kadın ölse ve asabeden mirasçısı varsa, sonra koca da ölse, bu durumda kadın lehine kayırma otuz dirhemde geçerli olur. Yirmi dirhemde de geçersiz olur.

Çünkü mehr-i misli (emsal mehri) aşan miktar kayırmanın yapıldığı miktardır. Bu da elli dirhemdir. Dolayısıyla kadının kocadan önce ölmüş olmasından dolayı bu miktar kocanın malının üçte birinden kadın lehine vasiyet olur. Kocanın malı da yetmiş beş dirhemdir. Kayırma miktarı olan elli dirhem ve kadından miras olarak aldığı onun mehr-i mislinin yarısıdır. Sonra bu yetmiş beş dirhem, devreden pay kocanın payından düşüldükten sonra beş paya ayrılır. Kadın lehine kayırma ancak bunun beşte ikisi olan otuz dirhemde geçerli olur. Dolayısıyla kocanın mirasçılarına kırk beş dirhem teslim edilir. Miras olarak onlara otuz dirhemin yarısı olan on beş dirhem döner. Böylece onlara teslim edilenin toplamı altmış dirhemdir. Kayırmanın da otuz dirhemde olduğunu öğrenmiştik. Dolayısıyla çözüm doğru gerçekleşmiştir.

Eğer devreden payı kadının payında varsayarsan, kadının malının mehr-i misli olan elli dirhem ve vasiyet yoluyla diğer elli dirhemin üçte biridir. Bunun toplamı

altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi olur. Asabesi ile kocası arasında yarı yarıya bölüşülür. Sonra kocanın payı üç paya bölünür. Çünkü bunun üçte biri kadın lehine vasiyettir. Asabenin payı da aynı şekilde üç pay olur. Sonra kocanın payından bir pay asabeye döner. Böylece onların payı fazlalaşır. Bunu gidermenin yolu asabenin asıl hakkından bir pay düşmektir. Böylece toplam paylar beşe döner. Beşte üçü kocanındır. Bu da kırk dirhemdir. Beşte ikisi ise asabenindir. Bu da yirmi altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Sonra on üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri asabeye geri döner. Böylece asabeye, kocaya miras olarak teslim edilen miktar kadar olan kırk dirhem teslim edilmiş olur. Kadın lehine vasiyeti bir keresinde on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisinde, diğerinde ise on üç dirhem ve bir dirhemin üçte birinde geçerli kıldık. Bu da otuz dirhem eder. [29/48]

Ölüm hastası kişi karısına yüz dirhem bağışlasa, kadın asabeden mirasçı bırakarak kocasından önce ölse ve zimmetinde de borç varsa, bu durumda eğer zimmetinde yüz dirhemin üçte biri veya daha fazlası borç varsa, bağışlanan yüz dirhemin üçte biri onun olur. Borcu bundan ödenir.

Çünkü bundan hiçbir şey miras olarak kocaya dönmez. Çünkü borç mirastan önce gelir. Dolayısıyla buna devir de girmez.

Eğer kadının zimmetinde on dirhem borç varsa, lehine vasiyet otuz sekiz dirhemde geçerli olur. Bağışın geçersiz olması nedeniyle kocanın mirasçılarına altmış iki dirhem geri verilir.

Çünkü kocanın malı doksan beş dirhemdir. Kadının zimmetinde borç bulunmasaydı yüz dirhemin tümü kocanın malı sayılırdı. Daha önce, kadının zimmetinde bulunan borcun yarısının asabenin payından, diğer yarısının da kocanın payından ödendiğini açıklamıştık. Dolayısıyla on dirhemin yarısı kocanın zimmetindeymiş gibi sayılır. Sonra bu doksan beş dirhem, kocanın payından devreden pay düşüldükten sonra, beş paya bölünür. Bağış ancak bunun beşte ikisinde geçerlidir. Bu da otuz sekiz dirhemdir. Bunun on dirhemiyle borç ödenir. Geriye yirmi sekiz dirhem kalır. Koca ile asabe arasında yarı yarıya bölünür. Böylece kocanın mirasçılarına on dört pay döner. Bağışın geçersizliği yoluyla da onlara altmış iki dirhem ulaşmıştı. Bu da bağışı geçerli kıldığımız miktarın iki katı olup yetmiş altı dirhemdir.

Şayet kadının zimmetinde yirmi dirhem borç varsa, vasiyet otuz altı dirhemde geçerli olur. Kocanın mirasçılarına altmış dört dirhem geri verilir.

Çünkü borcun yarısı olan on dirhem, kocanın zimmetinde bulunan borç anlamındadır. Dolayısıyla doksan dirhem malı kalır. Devreden pay düşüldükten sonra bağış bunun ancak beşte ikisinde geçerli kılınır. Bu da otuz altı dirhemdir. Sonra bundan yirmi dirhem ile kadının borcu ödenir. On altı dirhem kalır. Bunun yarısı olan sekiz dirhem kocanın olur. Bağışın geçersizliği yoluyla da altmış dört

dirhem ona geri verilmişti. Bu da toplam yetmiş iki dirhem olup, bağışı geçerli kıldığımız miktarın iki katıdır.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ÖLÜM HASTASININ BAĞIŞLADIĞI KÖLENİN, EFENDİSİNE VEYA BAŞKASINA KARŞI CİNAYET İŞLEMESİ

Ölüm hastası bir kişi, birisine bir köle bağışlasa, bunun dışında malı da yoksa ve kölenin değeri bin dirhem ise, köle de bir kişiyi yanlışlıkla öldürse, sonra kölenin efendisi ölse, bu durumda kölenin üçte ikisi efendinin mirasçılarına geri verilir.

Çünkü ölüm hastalığında bağış vasiyet gibi değerlendirilir. Dolayısıyla malın üçte birinden fazlasında geçerli kılınmaz. Kölenin tümü cinayetle ilişkili (meşgul) kalır. Dolayısıyla mirasçılara ve lehine köle bağışlanan kişiye "onu teslim edin veya
[29/49] fidyesini (diyetini) verin" denilir. Bunlardan hangisini yapsalar, efendinin mirasçıları, lehine köle bağışlanan kişiden kölenin değerinin üçte ikisini ister. Çünkü köle, lehine bağışlananın yanındayken işlediği bir cinayet nedeniyle mirasçıların elinden onun üçte ikisi alınmıştır. Halbuki lehine bağışlanan kişi, onu mülkiyetine geçirerek teslim almıştır. Dolayısıyla ödeme sorumluluğu ona ait olur. Eğer geri vermesi gereken miktarı teslim etmemişse, onun elinde telef olmuş gibi sayılır. Efendinin mirasçıları kölenin değerinin üçte ikisini ondan isterler. Mirasçılar köleyi teslim etmekle arınmış olurlar. Onlar diyeti (fidyeyi) vermeyi tercih edip, lehine köle bağışlanan kişiyi daha fazla bağlamayı seçebilirler. Bu durumda en az miktarı ancak ondan isteyebilirler. Bu, gaspedilmiş şu kölenin durumuna benzer: Köle gasp edildikten sonra cinayet işler, sonra gaspeden kişi kendisinden gaspettiği kişiye köleyi geri verir. O da cinayet nedeniyle onu teslim eder veya diyetini (fidyesini) verir.

Şayet lehine köle bağışlanan kişi, kölenin üçte ikisini mirasçılara geri vermeden önce onu özgür kılsa, özgür kılması geçerli olur.

Çünkü teslim almakla kölenin tümünü mülkiyetine geçirmiştir. Elinde durduğu sürece mülkiyeti de durur. Bağışın geçersizliğinden dolayı mirasçılara kölenin üçte ikisini geri vermesinin gerekli olması ve kölenin, diyet alma hakkına sahip olanın hakkı ile ilişkili olması, efendisinin onu özgür kılmasının geçerliliğini engellemez.

Bu durumda eğer kölenin cinayet işlediğinden haberi varsa, diyet alma hakkına sahip olanlara tam diyet vermekle ve efendinin mirasçılarına kölenin değerinin üçte ikisini vermekle yükümlü olur.

Çünkü üçte ikisinin mirasçılara geri verilmesi, lehine bağış yapılan kişinin zimmetinde olan bir haktır. Kölenin özgür kılınmasıyla bu hakkın geri verilmesi imkansızlaşmıştır. Bu yüzden kölenin değerinin üçte ikisini geri vermesi gerekir.

Eğer kölenin cinayet işlediğinden haberi yoksa ve onu özgür kılsa, diyet alma hakkına sahip olanlara kölenin değerini vermesi gerekir.

Çünkü onun mülkiyeti kölenin tümünde gerçekleşmiştir. O, köleyi özgür kılarak cinayeti telafi etme imkanını ortadan kaldırmış olup seçme hakkını da bırakmamıştır. Dolayısıyla diyet alma hakkına sahip olanlara kölenin değerini ve daha önce açıkladığımız nedenden dolayı mirasçılara değerinin üçte ikisini ödemesi gerekir.

Eğer köle kendisini bağış yapanı öldürmüşse, lehine bağış yapılan kişiye "onu efendinin mirasçılarına teslim et veya diyetini (fidyesini) ver" denilir. Eğer teslim etmeyi tercih ederse, kölenin tümünü teslim eder. Bu durumda yarısı cinayet nedeniyle diğer yarısı da bağışın geçersizliği nedeniyle teslim edilmiş olur.

Çünkü bağış, kölenin ancak üçte birinde geçerli olur. Sonra bu üçte biri cinayet nedeniyle teslim eder. Böylece bağış yapanın malı bir pay fazlalaşır. Bu yüzden bağış yapanın mirasçılarının asıl hakkından bir pay düşeriz. Onların bir payı, lehine köle bağışlananın da bir payı kalır. Dolayısıyla köle iki paydır. Bu iki payın bir tanesinde bağış geçerlidir. Sonra bunu cinayet nedeniyle öder. Böylece bağış yapanın mirasçılarına iki pay teslim edilir. Vasiyeti de bir payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir. Böylece ölen kişinin hükümsel açıdan geriye bir buçuk köle bıraktığı ortaya çıkmıştır. Bunun üçte biri yarım köle olur. Bu yüzden bağışı kölenin yarısında geçerli kıldık. Bu, "Bağış konusu"nun sorunudur.

Eğer diyetini (fidyesini) vermeyi tercih etse, bağış kölenin tümünde geçerli olur.

Çünkü diyet olarak ona on bin dirhem verecektir. Böylece bağış yapanın malı on bir bin dirhem olur. Kölenin değeri ise bin dirhemdir. Bu da malın üçte birinden azdır. Bu yüzden tümünde bağış geçerlidir.

Şayet efendiyi öldürdükten sonra onu özgür kılmışsa, bu durumda eğer cinayetten haberi varsa, fidye vermeyi tercih edebilir. Bu durumda da on bin dirhem borçlanır. Böylece kölenin tümünde bağışın geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. Eğer cinayetten haberi yoksa, bu durumda kölenin değerini ve değerinin üçte birini mirasçılara vermesi gerekir.

Çünkü özgür kılmasıyla onda mülkiyeti yerleşmiştir. Dolayısıyla bağışlanan kölenin teslimini ortadan kaldırmasıyla kölenin değerini, cinayet nedeniyle de ikinci bir değerini borçlanmış olur. Çünkü diyet alma hakkına sahip olanlara kuru mülkiyetini teslim etme imkanını ortadan kaldırmıştır. Böylece ölen kişinin malının,

kölenin iki değeri olduğu ortaya çıkmıştır. Bağış bunun ancak üçte birinde geçerli olur. Dolayısıyla mirasçılara kölenin değeri ve değerinin üçte biri teslim edilir.

[29/50] Şayet, "kölenin özgür kılınmasıyla onun değerini borçlanınca, değeri bizzat onun yerine geçmiş oldu. Daha öncede şu açıklamayı yapmıştık: Eğer kölenin kendisi duruyorsa yarısını cinayet nedeniyle diğer yarısını da bağışın geçersizliği nedeniyle teslim eder. Dolayısıyla özgür kıldıktan sonra da onun zimmetinde bunun dışında bir şey olmaz. Çünkü bağış yapanın mirasçılarına cinayet nedeniyle kölenin yarısı dışında bir şey teslim edilmemektedir. Köleyi özgür kılması ile de sadece bu yarımı onlara teslim etme imkanını ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla ödemesi gereken miktar kölenin değeri ve değerinin yarısıdır. Bunun üçte birini bağışın geçersizliği yoluyla ona teslim eder. Kölenin sadece bir değerini borçlanır", iddiasında bulunulsa, bağışın geçersizliği yoluyla ondan geri verilecek miktar, bağış yapanın mülkiyetine döner. Dolayısıyla onda cinayet hükmü geçersiz olur. Çünkü kölenin (memlûkun) sahibine (malikine) karşı işlediği cinayet değersizdir. Fakat köle özgür kılındıktan sonra bu anlam bulunmaz. Çünkü kölenin değerinin geri verilmesiyle bağış yapanın mülkiyetine köleden hiçbir şey dönmemektedir. Dolayısıyla kölenin sahibine karşı işlediği cinayetin kölenin bir bölümüyle ilgili olduğu ortaya çıkmaz. Bu yüzden cinayetin tümünün dikkate alınması gerekir. Cinayet nedeniyle diyet alma hakkına sahip olanların hakkının kölenin tam bir değeri olduğu ortaya çıkmıştır. Bu yüzden çözüm açıkladığımız gibidir.

Köle kendisini bağışlayan kişiyi öldürmüşse, lehine bağışlanan kişi de onu özgür kılmamışsa ve değeri bin dirhemden fazla ise, bu durumda eğer köleyi teslim etmeyi tercih etse, cevap daha önce açıkladığımız gibi kölenin tümünü teslim eder. Yarısı cinayet nedeniyle, diğer yarısı da bağışın geçersiz olması nedeniyle olur. On bin dirhemi aşmadığı takdirde değerinin az veya çok olmasına göre teslim etmenin hükmü değişmez. Şayet fidye (diyet) vermeyi tercih etse, bu durumda eğer kölenin değeri beş bin dirhem ise fidye olarak diyeti öder. Bağış da kölenin tümünde geçerli olur.

Çünkü fidyenin tercih edilmesi durumunda bağışlayanın malı on beş bin dirhemdir. Köle ve diyet. Kölenin değeri beş bin dirhem, diyet de on bin dirhemdir. Böylece onun malının üçte birinden kölenin çıkacağı ortaya çıkmıştır. Bu yüzden bağış tümünde geçerlidir.

Eğer kölenin değeri altı bin dirhem ise ve lehine bağışlanan kişi köleyi tercih etse, bağışlayanın mirasçılarına kölenin dörtte birini geri verir. Dörtte üçünde de bağış geçerli olur. Buna karşılık olarak diyetin dörtte üçünü verir.

Çünkü asıl olarak köle üç paya bölünür. Bağış bir payda geçerli kılınır. Sonra bu paya karşılık, bu pay ve bu payın üçte ikisi kadar diyet verir. Çünkü diyet, kölenin değeri ve değerinin üçte ikisi kadardır. Dolayısıyla kölenin her bir payına karşılık, o pay ve o payın üçte ikisi kadar diyet verilir. Bağış yapanın malı bu oranda

fazlalaşır. Bu yüzden bağış yapanın mirasçılarının asıl hakkından bir pay ve bir payın üçte ikisi düşülür. Onlara ait olarak bir payın üçte biri, lehine bağış yapılan kişinin de bir payı kalır. Her üçte biri bir pay sayarız, böylece köle dört pay olur. Üç pay, lehine bağış yapılan kişinin, bir pay da bağışın geçersizliği yoluyla bağışlayan kişinin mirasçılarının olur. Sonra, lehine köle bağışlanan kişi bu üç paya karşılık, bu paylar ve bu payların üçte ikisi oranında diyet verir. Bu da beş paydır. Böylece bağış yapanın mirasçılarına altı pay teslim edilir. Bağışı da üç payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Muhammed (rh.a.) bundan sonra başka bir çözüm yolu daha anmakta ve bunun, her bin dirhemin üç pay yapılması şeklinde olduğunu söylemektedir. Böylece kölenin değeri on sekiz pay, diyet de otuz pay olur. Sonra kölenin üçte birinde bağış geçerli olur. Buna karşılık olarak diyetin üçte birini verir. Bu da on paydır. Bu durumda bağış yapanın mirasçısı tarafında pay fazlalığı ortaya çıkar. Bu yüzden onların köledeki asıl payları olan on iki paydan on pay düşülür. Onların hakkı iki pay, lehine bağış yapılanın hakkı da altı pay kalır. Böylece kölenin sekiz pay olduğu ortaya çıkmıştır. Bağış da sekiz paydan ancak altı payda geçerli olur. Bu da kölenin dörtte üçüdür.

Dirhemler açısından çözümü ise şu şekilde olur: Kölenin dörtte üçünün değeri dört bin beş yüz dirhemdir. Bağışı kölenin dörtte üçünde geçerli kıldığımız zaman ve diyetin dörtte üçünü buna karşılık yaptığımız zaman, bu da yedi bin beş yüz dirhemdir. Bununla birlikte bağış yapanın mirasçılarına kölenin dörtte biri teslim edilir. Bu da bin beş yüz dirhemdir. Böylece onlara teslim edilenin toplamı dokuz bin dirhem olur. Bağışı da dört bin beş yüz dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir. Bazı nüshalarda, lehine bağış yapılan kişiye "kölenin dörtte üçünü teslim et veya bunun karşılığı olan diyetin dörtte üçünü ver" denilir, şeklinde geçmektedir. Ancak bu yanlıştır. Doğru olanı ise ödeme sırasında kölenin tümünün ödenmesidir. Yarısı cinayet nedeniyle diğer yarısı da bağışın geçersiz olması nedeniyle olur. "Bu Konu"nun bazı nüshalarında ve "Devir Konusu"nda da bu şekilde ifade edilmiştir. [29/51]

Eğer kölenin değeri sekiz bin dirhem ise ve lehine bağış yapılan kişi diyet vermeyi tercih ederse, kölenin yedide üçünü mirasçılara geri verir. Yedide dördüne karşılık da diyetin yedide dördünü verir.

Çünkü üç payın birinde olmak üzere bağışı kölenin üçte birinde geçerli kılmaktayız. Sonra buna karşılık bir pay ve bir payın dörtte biri diyetten verilir. Çünkü diyetin kölenin değerine oranı bu şekildedir. Bağış yapanın malı bu oranda fazlalaşır. Dolayısıyla mirasçılarının asıl hakkından bir pay ve bir payın dörtte biri düşülür. Onlara bir payın dörtte üçü, lehine bağış yapılan kişiye de bir pay kalır. Burada pay dörde bölünerek kesirli duruma geldi. Tam sayıya çevirmek için bir payı ve bir payın dörtte üçünü dört ile çarparız. Böylece yedi pay olur. Lehine köle

bağışlanan kişi dört pay, bağış yapanın mirasçıları da üç pay alır. Böylece kölenin yedide üçünde bağışın geçersiz olduğu, yedide dördünde ise geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. Sonra bu ve bunun dörtte biri oranında diyetten karşılığını verir. O da beş paydır. Böylece bağış yapanın mirasçılarının sekiz payı olur. Bağışı da dört payda geçerli kılmıştık. İkinci çözüm şekline göre de açıkladığımız şekilde paylaşım doğru gerçekleşmektedir. Hesap yoluyla çözümü aynı şekildedir. Çünkü dinar ve dirhem yoluyla çözümünde bağışın geçerli olduğu miktar olan dinara karşılık, bu miktar ve bu miktarın dörtte biri oranında diyetten verilir.

Cebr yoluyla çözümünde ise bağışın geçerli olduğu "şey"e karşılık "bir şey ve bir şeyin dörtte biri" diyet olarak verilir. İyi düşünüldüğünde çözümün geri kalan kısmı açıktır.

Eğer kölenin değeri on bin dirhem ise, kölenin teslimi veya diyetinin verilmesinin tercihi arasında fark yoktur.

Çünkü kölenin değeri diyet kadardır. Dolayısıyla bağışın geçersiz olması nedeniyle yarısını mirasçılara geri verir. Diğer yarısını da cinayet nedeniyle teslim eder veya buna karşılık diyetin yarısını öder.

Kölenin değeri on beş bin dirhem ise yedide dördü mirasçılara geri verilir. Ona, "kölenin yedide üçünü teslim et veya karşılık olarak diyetin yedide üçünü ver" denilir. Diyetten karşılığı vermeyi tercih ettiği zaman cevap doğrudur.

Çünkü bağışı üç payın birinde geçerli kılmaktayız. Sonra bir payın üçte ikisini bu paya karşılık yapmaktayız. Diyet kölenin değerinin üçte ikisi oranındadır. Dolayısıyla bağışı yapanın malı bu miktar oranında fazlalaşmaktadır. Bu yüzden mirasçıların asıl hakkından bir payın üçte ikisini düşürürüz. Onlar için bir pay ve bir payın üçte biri kalır. Lehine köle bağış yapılan kişinin de bir payı kalır. Burada pay üçe bölünerek kesirli duruma gelmiştir. Tam sayıya çevirmek için iki pay ve bir payın üçte birini üç ile çarparız. Yedi pay olur. Mirasçıların hakkı dört pay, lehine köle bağış yapılanın hakkı da üç pay olur. Sonra bu üç paya diyetten iki payı karşılık yaparız. Böylece bağış yapanın mirasçılarına altı pay teslim edilir. Bağışı da üç payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla çözüm doğru gerçekleşmiştir.

Köleyi teslim etmeyi tercih etmesiyle ilgili olarak Muhtasar'da belirttiği yanlıştır. Doğru olanı ise *el-Asl*'ın bazı nüshalarında belirttiğidir. O şunu söyler: Sana açıkladığım şekilde köleyi teslim edersin. Yani köleyi teslim etmenin hükmü, değerinin az veya çok olmasıyla değişmez. Dolayısıyla kölenin tümünü teslim eder. Bağışın geçersiz olması nedeniyle yarısını, diğer yarısını da cinayet nedeniyle teslim eder.

[29/52]

Kölenin değeri yirmi bin dirhem ise ve bağışı alan kişi diyet vermeyi tercih etse, beşte üçü mirasçılara geri verilir. Beşte ikisine ise diyetin beşte biri karşılık olur.

Çünkü bağış üç payın birinde geçerli olur. Sonra bu yarım pay ile karşılık bulur. Diyetin kölenin değerine oranı bu şekildedir. Dolayısıyla bağış yapanın malı yarım pay fazlalaşır. Bu nedenle mirasçılarının asıl hakkından yarım pay düşülür. Onlar için bir pay, lehine köle bağışlanan için ise bir pay kalır. Burada pay ikiye bölündüğünden tam sayıya çevirmek için iki katına çıkarırız. Böylece beş pay olur. Bunun beşte üçünde bağış geçersiz olur. Bunun değeri de on iki bin dirhemdir. Beşte ikisinde ise bağış geçerli olur. Bunun değeri sekiz bin dirhemdir. Sonra diyetin beşte ikisi buna karşılık yapılır. Bu da dört bin dirhemdir. Böylece bağış yapanın mirasçılarına on altı bin dirhem teslim edilir. Bağışı da sekiz bin dirhemde geçerli kılmıştık.

Kölenin değeri otuz bin dirhem ise, kölenin sekizde beşi mirasçılara geri verilir. Sekizde üçüne karşılık da diyetin sekizde üçü konulur.

Çünkü bağış üç payın birinde geçerli olur. Sonra bu paya karşılık diyetten bir payın üçte biri konulur. Diyetin kölenin değerine oranı budur. Böylece bağış yapanın malı bir payın üçte biri oranında fazlalaşır. Bunu mirasçıların hakkından düştüğümüz zaman, köle iki pay ve bir payın üçte ikisine döner. Bu üç ile çarpılır, sekiz pay olur. Lehine köle bağışlanan kişi üç pay, bağış yapan kişinin mirasçıları da beş pay alır. Sonra lehine köle bağış yapılan kişiye düşen üç paya karşılık diyetten bir pay konulur. Böylece bağış yapanın mirasçılarına altı pay teslim edilir. Bağışı da üç payda geçerli kılmıştık.

Kölenin değeri elli bin dirhem ise mirasçılara yedi paydan dört buçuk pay geri verir. Bağış de iki buçuk payda geçerli olur ve buna karşılık diyetin yedide iki buçuğunu verir.

Çünkü bağışı üç payın birinde geçerli kıldık. Sonra buna karşılık bir payın beşte birini verir. Bağış yapanın malı bu oranda fazlalaşır. Mirasçıların hakkından bunu düştüğümüz zaman, köle iki pay ve bir payın beşte dördüne döner. Bu da beş ile çarpılır. On dört pay olur. Mirasçıların dokuz payda, lehine köle bağış yapılan kişinin de altı payda hakkı olur. On dört paydan beş pay, yedi paydan iki buçuk pay oranındadır. Sonra buna karşılık beş payın dengi ödenir. O da bir tek paydır. Böylece mirasçılara on pay teslim edilir. Bağışı da beş payda geçerli kılmıştık.

Kölenin değeri yüz bin dirhem ise, yirmi dokuz paylık köleden on dokuz pay mirasçılara geri verilir. Kalan on paya ise diyetin yirmi dokuz payından on pay karşılık yapılır.

Çünkü bağış ancak üç payın birinde geçerli olur. Sonra diyetin onda birini bu paya karşılık yaparız. Çünkü diyetin kölenin değerine oranı onda birdir. Mirasçıların asıl hakkından bir payın onda birini attığımız zaman, köle iki pay ve bir payın onda dokuzuna iner. Bu paylar on ile çarpılır. Yirmi dokuz pay olur. Mirasçıların hakkı on dokuz pay, lehine köle bağışlanan kişinin hakkı da on pay olur. Sonra bu on paya

karşılık diyetten bir pay mirasçılara verilir. Böylece mirasçılara yirmi pay teslim edilir. Bağışı da on payda geçerli kıldık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Kölenin değeri altı bin dirhem ise ve köle kendisini bağışlayanı öldürdükten sonra, lehine bağış yapılan kişi onu özgür kılsa, bu durumda eğer kölenin cinayet işlediğinden haberi yoksa, kölenin değeri ve değerinin üçte birini ödemekle yükümlü olur.

Çünkü daha önce açıkladığımız gibi, sonuçta bağış edenin malı kölenin iki değeridir. Dolayısıyla üçte biri vasiyet yoluyla ona teslim edilir.

Eğer cinayetten haberi varsa, bu durumda diyeti ödemeyi tercih etmiştir. Bağışın hükmüne göre kölenin değerini ödeme ile yükümlüdür. Dolayısıyla diyeti kölenin değerine eklersin. On altı bin dirhem olur. Bu da bağış yapanın malıdır.
[29/53] Bunun üçte biri, lehine bağış yapılan kişiye teslim edilir. O da beş bin dirhem ve bin dirhemin üçte biridir. Bağış yapanın mirasçılarına on bin dirhem ve bin dirhemin üçte ikisini öder.

Kölenin değeri dokuz bin dirhem ise, lehine bağış yapılan kişi onu özgür kılsa ve kölenin cinayet işlediğinden haberi varsa, diyetin üçte ikisini ve kölenin değerinin üçte ikisini borçlanır.

Daha önce açıkladığımız gibi diyeti kölenin değerine ekler. Böylece on dokuz bin dirhem olur. Ona bunun üçte biri olan altı bin dirhem ve bin dirhemin üçte biri teslim edilir. Bu da kölenin değerinin üçte ikisi olan altı bin dirhem ve diyetin üçte ikisi olan altı bin dirhem ve bin dirhemin üçte biridir.

Kölenin değeri on bin dirhem veya daha fazla ise ve köleyi özgür kılsa, bu durumda kölenin cinayet işlediğinden haberinin olması veya olmaması arasında fark yoktur. Daha önce açıkladığımız gibi o, diyetin üçte ikisi ve kölenin değerinin üçte ikisini ödemekle yükümlüdür. Ancak, eğer kölenin cinayet işlediğinden haberi yoksa, diyetin üçte ikisinden on dirhemin üçte ikisini onun yükümlülüğünden çıkarırız.

Çünkü cinayet nedeniyle kölenin değeri on bin dirhem eksi on dirhemle takdir edilir. Görmez misin köle aleyhine cinayet işlenseydi, cinayette kölenin değeri bu miktar olurdu. Dolayısıyla köle cinayet işlediği zaman da aynı şekilde değerlendirilir.

Ölüm hastası bir kişi kölesini birisine bağışlasa, kölenin değeri on bin dirhem ise ve bunun dışında malı da yoksa, sonra köle ve kölenin lehine bağışlandığı kişi kölenin efendisini öldürseler, bu durumda bağış geçersiz olur. Köle efendinin mirasçılarına geri verilir.

Çünkü lehine köle bağışlanan kişi öldürendir. Öldürene vasiyet olmaz. Dolayısıyla bağışın geçersizliği yoluyla kölenin tümü geri verilir. Lehine bağış

yapılan kişi beş bin dirhem borçlanır. Çünkü yarısına yönelik cinayet işlemiştir. Bu yüzden diyetin yarısını borçlanır.

Eğer köle ve yabancı bir kişi efendiyi öldürseydi, yabancı kişi beş bin dirhem ile yükümlü olurdu.

Çünkü yarısına karşı cinayet işlemiştir. Bağış kölenin beşte üçünde geçerli olur. Dolayısıyla lehine bağış yapılan kişi bağışın geçersizliği yoluyla kölenin beşte ikisini geri verir. Diyeti vermeyi tercih ederse, kölenin beşte üçüne karşılık diyetin yarısının beşte üçünü verir. Çünkü efendinin malı on beş bin dirhemdir. Kölenin değeri on bin dirhemdir. Yabancı kişinin vermek zorunda olduğu diyet de beş bin dirhemdir. Bu da toplam on beş bin dirhemdir. Devreden pay efendinin payından düşüldükten sonra bu on beş bin dirhem beş pay olur. Bağış bunun ancak beşte ikisinde geçerli olur. Bu da altı bin dirhemdir. Köleden bunun karşılığı olan miktar kölenin beşte üçüdür. Böylece bağışın, kölenin beşte üçünde geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. Kölenin beşte ikisi de bağışın geçersizliği yoluyla geri verilir. Bunun değeri dört bin dirhemdir. Diyetin yarsının beşte üçünü kölenin beşte üçüne karşılık verir. Çünkü köle sadece yarım can oranında cinayet işlemiştir. Diyetin yarısının beşte üçü ise üç bin dirhemdir. Dolayısıyla efendinin mirasçılarına ulaşan miktar toplanınca on iki bin dirhem olur. Bağışı da altı bin dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bin üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Şayet köleyi teslim etmeyi tercih etse, dörtte birini bağışın geçersizliği nedeniyle geri verir. Dörtte üçünde de bağış geçerli olur.

Çünkü daha önce açıkladığımız gibi ölenin malı on beş bin dirhemdir. Köleyi teslim etmeyi tercih ettiğinde bağış ancak bunun yarısında geçerli olur. Bu, bağışın üç payın birinde geçerli olduğu şeklindeki açıklamamıza göredir. Sonra cinayet nedeniyle bu payı teslim eder. Böylece bağış yapanın malı bir pay fazlalaşır. Bu yüzden mirasçıların asıl hakkından bir pay düşeriz. Onlara bir pay, lehine bağış yapılan kişiye de bir pay kalır. Böylece bağışın onun malının ancak yarısında geçerli olduğunu öğrenmiş olduk. Bu da yedi bin beş yüz dirhemdir. Bu da kölenin dörtte üçüdür. Dolayısıyla kölenin dörtte biri bağışın geçersizliği nedeniyle geri verilir. Dörtte üçü de cinayet nedeniyle teslim edilir. Böylece mirasçıların elinde, değeri on bin dirhem olan köle ve yabancı kişiden aldıkları yarım diyet olur. Bu da on beş bin dirhemdir. Bağışı da yedi bin beş yüz dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir. [29/54]

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ÖLÜM HASTALIĞINDA SELEM AKDİ VE ÖLÇÜLEN MALIN ÖLÇÜLEN MAL İLE SATILMASI VE ONUN KAYIRARAK TARTILMASI

Bu konu daha önce açıkladığımız "malın üçte birinde dikkate alınması bakımından vadedeki kayırma maldaki kayırma gibi değerlendirilir" ilkesi üzerine kurulur. Çünkü üçte birinde kayırmanın geçerli kılınması bakımından mal, vadeden önce gelir. Dolayısıyla şunu söyleriz:

Ölüm hastası bir kişi belli bir vadeye kadar on dirhem değerinde bir kürr buğdaya karşılık yine on dirhem değerinde bir elbiseyi satış bedeli olarak verse ve elbiseyi teslim etse, sonra vade gelmeden önce ölse ve bunun dışında malı da yoksa, bu durumda satıcı ister kürr'ün üçte ikisini hemen teslim eder, isterse selem akdini bozar.

Çünkü tüm vade ile ilgili olarak onu kayırmış olmaktadır. Seçimlik hakkının sabit olması da, onun açısından akdin koşulunun değişmiş olmasıdır.

Şayet elbise yirmi dirhem değerinde ise, bu durumda ister selem akdini bozar. İsterse buğday kürr'ünü hemen öder. Elbisenin de altıda birini geri verir.

Çünkü maldaki kayırma burada üçte biri aşmıştır. Dolayısıyla vadedeki kayırmanın hükmü ortaya çıkmaz. Kayırma olarak ona ancak malının üçte biri teslim edilir. Bu da altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Kürr hemen geri verilir. Elbisenin altıda biri de geri verilir ki mirasçılara on üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri teslim edilmiş olsun. Kayırmayı da bunun yarısı oranında geçerli kılmıştık. Elbiseden geri verilen de satış bedelinden bir pay olur. Bu da selem akdinde doğru bir işlemdir.

Elbisenin değeri otuz dirhem ise elbisenin üçte birini geri verir.

Çünkü onu yirmi dirhem oranında kayırmıştır. Malının üçte biri de on dirhemdir. Dolayısıyla elbiseden bunu aşan miktarı geri verir ki mirasçılara on dirhem değerinde bir kürr ve elbisenin on dirhem değerinde olan üçte biri teslim edilmiş olsun. Bu da kayırmayı geçerli kıldığımız miktar kadardır.

Şayet on dirhem değerindeki bir kürr buğdaya karşılık on dirhem ve on dirhem değerindeki bir elbiseyi vererek selem akdi yapsa, sonra ölse ve bunun dışında malı yoksa, bu durumda satıcı ister selem akdini bozar. İsterse buğday kürrünü öder. Elbise ile on dirhemin altı da birini geri verir.

Bu da malın üçte birini aşan miktardır. Onun lehine iki malın birisinde kayırmayı geçerli kılmayıp diğerinde geçerli kıldıracak neden de yoktur. Dolayısıyla kürr ile birlikte ikisinin de altıda birini geri verir ki mirasçılara on üç dirhem bir dirhemin üçte birini teslim etmiş olsun. Kayırmayı da altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisinde geçerli kılmıştık.

Eğer on dirhem değerindeki bir kürr buğdaya karşılık yirmi dirhem değerinde bir elbise ve on dirhem vererek selem akdi yapmışsa, elbisenin ve on dirhemin üçte birini geri verir.

Çünkü onu yirmi dirhem oranında kayırmıştır. Malının üçte biri de on dirhemdir. Dolayısıyla bu miktar ikisinden ona teslim edilir. İkisinden üçte biri aşan miktarı geri verir.

Şayet on beş dirhem değerinde bir kürr buğdaya karşılık birisinin değeri otuz diğerinin değeri on beş dirhem olan iki elbiseyi teslim ederek selem akdi yapsa, bu durumda bir kürr buğdayın tümünü öder. İki elbisenin de üçte birini geri verir. **[29/55]**

Çünkü otuz dirhem oranında onu kayırmıştır. Dolayısıyla ona malının üçte bir miktarı teslim edilir. Bu da iki elbiseden on beş dirhemdir. İki elbiseden malın üçte birini aşan miktarı geri verir. İsterse selem akdini bozar. Bunun prensibi iki elbisenin değeri ve satacak malın değerine bakması şeklindedir. Dolayısıyla satıcıya satış konusu malın değeri verilir. Ölen kişinin bıraktığı malın üçte biri onun lehine kayırma sayılır. Geri kalanı da geri verir. Selem akdine konu olan başka mallar da bu şekilde değerlendirilir. Bir türün yine aynı tür ile satışı dışında, bunların tümünde sarf akdi de aynı şekilde değerlendirilir. Çünkü o da bundan bir şeydir. Muhammed (rh.a.) *"el-Asl"* adlı eserinde bu tür sorunlardan çok sayıda aktarmıştır. Fakat bunların tümü açıkladıklarımıza göre çözülebilir.

Allah daha iyi bilir.

ÖLÜM HASTALIĞINDA YAPILAN SELEM VE SATIŞ AKDİNDE İKÂLE

Ölüm hastası bir kişi on dirhem değerinde bir kürr buğday karşılığında on dirhem teslim ederek selem akdi yapsa, sonra alıcı satıcı ile ikâle[14] yapsa ve verdiği dirhemleri ondan alsa, bu geçerlidir.

Çünkü hiçbir şeyde onu kayırmamıştır. O, ikaleyle buğday kürrünü geri vermiş ve karşılığında verdiği on dirhemin geri verilmesini istemiştir. Bu ikisi de ekonomik değer açısından eşittir. İkale de satış akdi gibidir. Nasıl ki ölüm hastasının yaptığı ve içinde kayırmanın bulunmadığı satış akdi geçerli ise aynı şekilde ikalesi de geçerlidir.

Buğday kürrünün değeri otuz dirhem olsa ve satıcının bunun dışında malı da yoksa, sonra ölse, bu durumda eğer üçte biri yirmi dirhem veya daha fazla olan bir malı varsa ikale geçerli olur.

---

[14] **İkâle / الإقالة:** Şartlarına uygun tarzda gerçekleştirilerek bağlayıcılık kazanmış bir akdin tarafların karşılıklı rızası (îcâb-kabûl) ile bozulması.

Çünkü kayırıldığı miktar malının üçte birinden çıkmaktadır.

Eğer bunun dışında malı yoksa, kürrün yarısında ikale geçerli olur. Satıcıya, "mirasçılara kürrün yarısını öde ve satış bedelinin de yarısını geri ver" denilir.

Çünkü onu yirmi dirhem oranında kayırmıştır. Çünkü ikale yoluyla otuz dirhem değerindeki bir malı on dirhem karşılığında mülkiyetinden çıkarmıştır. Bundaki ikale satış akdi gibidir. Dolayısıyla malın üçte birini aşan miktarda onun lehine kayırmayı geçerli saymak mümkün değildir. Ona, malın üçte birini aşan kayırmayı ödemesi için emir verilmesi de mümkün değildir. Çünkü teslim almadan önceki ikale bozma sayılır. Dolayısıyla kayırma, akdin temelinde sabit olmadığı sürece bunda sabit olması mümkün değildir. Çünkü bozma akdin ortadan kaldırılmasıdır. Bir şeyi başka bir yerden değil, ancak olduğu yerden kaldırır. İkaleyi akdin tümünde geçersiz kılmak mümkün olmaz. Çünkü ölüm hastasının yaptığı ikale malın üçte biri dışındaki miktarda geçerli kılınmıştır.

Selem akdinin ikalesi ise bozma olasılığını taşımaz. Çünkü ikale yoluyla selem konusu buğday düşer. Düşen miktar da telef olmuş sayılır. İkalenin kaldırılması ise telef olmuş malda değil, ancak duran malda geçerli olur. Böylece bir bölümünde ikalenin geçerli olduğunu diğer bölümünde geçerli olmadığını öğrendik. Dolayısıyla ikalenin geçerli olduğu miktarı öğrenme ihtiyacı duyduk. Bu yüzden kayırmanın yirmi dirhem oranında olduğunu ve malının üçte birinin de on dirhem olduğunu söyleriz. Malının üçte biri, kayırmanın gerçekleştiği miktarın yarısı olduğuna göre ikalenin, kürrün yarısında geçerli olduğunu söyleriz. Buna göre mirasçılara değeri on beş dirhem olan kürrün yarısını ve satış bedelinin yarısı olan beş dirhemi teslim eder. Bu da toplam yirmi dirhemdir. Satıcıya da beş dirhem karşılığında kürrün yarısı olan on beş dirhem teslim edilir. Böylece alıcıya kayırma olarak on dirhem teslim edilir.

[29/56]

Cebir yoluna göre ikale, "bir şeyin üçte biri" karşılığında kürrün "bir şey"inde geçerli olur. Satış bedeli selem akdine konu olan malın üçte biri oranındadır. Böylece mirasçılara, "bir şey ve bir şeyin üçte birine denk olan bir şeyin üçte ikisi dışında bir kürr" kalır. Çünkü kayırmayı "bir şeyin üçte ikisinde" geçerli kıldık. Mirasçıların bunun iki katına ihtiyacı vardır. Bu yüzden kürre "bir şeyin üçte ikisi" eklenir. Onun dengine de aynı miktarda ekleme yapılır. Böylece kürrün "iki şeye" denk olduğu ortaya çıkmıştır. İkaleyi de "bir şey"de geçerli kılmıştık. Bu da kürrün yarısı anlamına gelir.

Şayet otuz dirhem değerinde bir kürr buğdaya karşılık yirmi dirhem teslim ederek selem akdi yapsa, sonra ölüm hastalığında onunla ikale yapsa ve ölse, ikale geçerli olur.

Çünkü kayırma on dirhem oranındadır. Bu da onun malının üçte biri kadardır.

Eğer yirmi dirhem değerindeki bir kürr buğdaya karşılık on dirhem vererek selem akdi yapsa, sonra ölüm hastalığında onunla ikale yapsa, sonra da ölse,

kürrün üçte ikisinde ikale geçerli olur. Satıcıya, kürrün üçte birini öde, satış bedelinin de üçte ikisini geri ver, denir.

Çünkü satıcı alıcıyı on dirhem oranında kayırmıştır. Malının üçte biri ise altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Malının tümü yirmi dirhemdir. Dolayısıyla ikale üçte biri oranında geçerli olur. Bu da kayırmanın gerçekleştiği miktarın üçte ikisi kadardır. Bu yüzden ikale kürrün üçte ikisinde geçerlidir. Mirasçılara da satış bedelinin üçte ikisi olan altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisini geri verir. Kürrün üçte biri olan altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisini öder. Böylece mirasçılara on üç dirhem ile bir dirhemin üçte biri teslim edilir. Satıcıya da altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisi karşılığında kürrün üçte ikisi olan on üç dirhem ile bir dirhemin üçte biri teslim edilmiştir. Böylece kayırma yoluyla teslim edilenin malın üçte biri oranında olduğunu öğrenmiş olduk.

Cebir yoluyla çözümüne göre ise ikale, "yarım şey" karşılığında "kürrün bir şeyinde" geçerli olur. Çünkü satış bedeli selem akdine konu olan malın yarısı oranındadır. Böylece mirasçıların elinde "yarım şey" dışında bir kürr olur. Halbuki onların "bir şeye" ihtiyacı vardır. Dolayısıyla kürre "bir şey" eklenir. Onun dengi olana da aynı oranda ekleme yapılır. Böylece "bir buçuk şey"in kürre denk olduğu ortaya çıkmıştır. İkaleyi "bir şey"de geçerli kıldığımızda bu, kürrün üçte ikisi anlamına gelir.

Şayet otuz dirhem değerindeki bir kürr buğdaya karşılık on dirhem vererek selem akdi yapsa, sonra ölüm hastalığında onunla ikale yapsa, ondan on dirhemi alıp harcasa, sonra da ölse, bunun dışında malı da yoksa, ikale kürrün üçte ikisinde geçerli olur. Satıcıya, "kürrün üçte ikisini mirasçılara öde ve ölen alıcıya verdiğin on dirhemin üçte ikisini onlardan iste", denilir.

Çünkü satıcı ikalede onu yirmi dirhem oranında kayırmıştır. Öldüğünde malı da yirmi dirhemdir. Telef ettiği onun malından sayılmaz. İkalenin geçerli olmaması durumunda olduğu gibi zimmetinde borç hükmünde olur. Malının üçte biri, altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisidir. Kayırma ise ancak malının üçte biri oranında geçerli olur. Bu üçte bir, satıcının onu kayırdığı miktardan sayılır. Bu bakımdan ikale kürrün üçte birinde geçerlidir. Satıcı, mirasçılara kürrün üçte ikisi olan yirmi dirhem öder. On dirhemin üçte ikisi olan ikalenin geçersiz olduğu payı onlardan ister. Ondan aldıkları buğdaydan bu payı ona öderler. Onlara on üç dirhem ile bir dirhemin üçte biri kalır. Satıcıya da üç dirhem ile bir dirhemin üçte biri karşılığında bir kürrün üçte birinin değeri olan on dirhem teslim edilmiştir. Böylece kayırma yoluyla ona malının üçte biri kadar teslim edildiğini öğrenmiş olduk. [29/57]

Cebir yoluyla bunu şu şekilde çözeriz: İkale kürrün "bir şey"inde geçerlidir. Sonra mirasçılar bunun üçte birini satıcıya ödemek zorundadır. Bu da satış bedelinden onun payıdır. Dolayısıyla "bir şeyin üçte biri" dışında kürrün üçte birini ona verirler. Mirasçıların elinde "bir şeyin üçte ikisi" dışında "bir kürrün üçte ikisi"

kalır. Bu da "bir şey ile bir şeyin üçte ikisi"ne denktir. Kürrün üçte ikisine "bir şeyin üçte ikisi" eklenir. Onun dengine de aynı miktarda ekleme yapılır. Böylece kürrün üçte ikisinin "iki şeye" denk olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla tam kürr "üç şeye" denk olur. İkaleyi bunun bir şeyinde geçerli kılmıştık. Bu da kürrün üçte biri anlamına gelir. Sonra çözümün kalan kısmı daha önce açıkladığımız gibidir.

Şayet elli dirhem değerindeki bir kürr buğday karşılığında yirmi dirhem vererek selem akdi yapsa, sonra alıcı ölüm hastalığında iken satıcı ile ikale yapsa, sonra ölse, bunun dışında malı da yoksa, ikale kürrün dokuzda beşinde geçerli olur. Satıcıya, "alıcıya kürrün dokuzda dördünü öde ve satış bedelinin dokuzda beşini teslim et", denir.

Çünkü satıcı alıcıyı otuz dirhem oranında kayırmıştır. Malının üçte biri ise on altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisidir. Malın tümü elli dirhemdir. Dolayısıyla malın üçte birinin kayırılan miktara oranının ne kadar olduğuna bakacağız. Bunu öğrenmenin yolu her üç dirhem ile bir dirhemin üçte birini bir pay saymakla olur. Kayırmanın gerçekleştiği miktarın dokuz paydır. Buna göre on altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisi beş pay olur. Böylece malın üçte birinin kayırılan miktara oranının dokuzda beş olduğunu öğrenmiş olduk. İkalenin geçerliliği ise malın üçte birinden çıkması bakımından olur. Dolayısıyla ikale ancak kürrün dokuzda beşinde geçerli olur. Satıcı, alıcının mirasçılarına kürrün dokuzda dördü olan yirmi iki dirhem ile bir dirhemin dokuzda ikisini ve satış bedelinin dokuzda beşi olan on bir dirhem ile bir dirhemin dokuzda birini öder. Böylece mirasçılara otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte biri teslim edilir. Bu miktar tüm malın üçte ikisidir. Satıcının elinde de satış bedelinden mirasçılara verdiği on bir dirhem ile bir dirhemin dokuzda birine karşılık kürrün dokuzda beşi olan yirmi yedi dirhem ile bir dirhemin dokuzda yedisi olur. Alıcı lehine kayırma olarak on altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisi kalır. Bu da ölen kişinin (alıcının) bıraktığı malın üçte biridir.

Cebir metoduna göre ise ikale, "bir şeyin beşte ikisine" karşılık kürrün "bir şey"inde geçerli olur. Çünkü satış bedelinin kürrün değerine oranı budur. Mirasçıların elinde "bir şeyin beşte üçü" dışında bir kürr kalır. Bu da "bir şey ve bir şeyin beşte biri"ne denktir. Kürre "bir şeyin beşte üçünü" ekle ve dengine de aynı oranda ekleme yap. Böylece kürrün, "bir şey ile bir şeyin beşte dördü"ne denk olduğu ortaya çıkmıştır. İkaleyi de "bir şey"de geçerli kılmıştık. "Bir şey"in "bir şey ile bir şeyin beşte dördü"ne oranı dokuzda beştir. Böylece ikalenin, kürrün ancak dokuzda beşinde geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu açıklamaların tümü kürrün teslim alınmasından önce ikalenin gerçekleşmesi durumuna göredir. Eğer ikale, kürrün teslim alınmasından sonra ise işlem, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in görüşünde belirttiğimize göre olur. Çünkü onlara göre satılan malın tesliminden önce olduğu gibi teslim alındıktan sonra da ikale bozma sayılır.

Dolayısıyla satış bedelinin fazlasında geçerli olmaz. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise satılan mal teslim alındıktan sonra ikale yeni bir satış akdi gibi değerlendirilir.

Satış bedeli on dirhem, kürrün bedeli de otuz dirhem ise ve iki taraf da bedelleri teslim alsa, sonra ölüm hastalığında alıcı satıcı ile ikale yapsa ve verdiği dirhemleri ondan alsa, kürrü de ona verse, bu durumda satıcıya, "seçimlik hakka sahipsin. İstersen mirasçılara on dirhem daha ödersin. İstersen kürrü geri verip dirhemlerini ondan alırsın", denilir. [29/58]

Çünkü Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ikale, yeni bir satış akdi gibi değerlendirilince alıcının vereceği bedeldeki fazlalığı ispat etme imkanı doğmuş oldu. Dolayısıyla bu şekilde olur.

Ancak ölüm hastası kişi otuz dirhem değerindeki buğday kürrünü ilk on dirhem dışında başka bir on dirhem karşılığında satsa, burada alıcıya - kendisine kayırma olarak malın üçte biri teslim edilsin diye - başka bir on dirhem ödemesi ile satış akdini bozması arasında seçimlik hakkı tanınır.

Yukarıdaki sorunda da aynı şekilde satıcıya, kürrü geri verip dirhemlerini alması ile kayırmanın gerçekleştiği miktardan malın üçte birini aşan kısmı geri vermesi arasında seçimlik hakkı tanınır. Taraflar birbirlerine davacı oldukları zaman yukarıdaki sorunların tümünde selem konusu malın değerine bakılır. Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün bu şekilde açıklanışını bu konu dışında başka bir konuda belirtmemiştir.

Bir kimse elli dirhem karşılığında bir köle alsa, kölenin değeri de yüz dirhem ise, satış bedelini ödememişse ve köleyi de teslim almamışsa ve elli dirhem dışında malı da yoksa, sonra alıcı hastalansa ve satıcı onunla ikale yapsa, sonra da ölse, bu durumda satıcı seçimlik hakka sahip olur. İster köleyi teslim eder ve elli dirhemi alır. İsterse kölenin üçte ikisini teslim eder ve ondan on altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisini alır.

Çünkü alıcı onu malının yarısı oranında kayırmıştır. Dolayısıyla kayırılan miktarın ancak üçte biri ona teslim edilir. Fakat selem akdinde yapılan ikalenin aksine, satış akdinde yapılan ikale bozma olasılığı taşır. Çünkü satış konusu mal ikaleden sonra durmaktadır. Bu yüzden ikaleden sonra satış bedelinde anlaşmazlığa düştükleri zaman satış akdi konusunda yemin ederler ve ikalenin kaldırılmasına razı olurlar. Selem akdinde ise yemin etmezler. Burada ikaleden maksat bozma olduğundan dolayı satıcıya seçimlik hak tanıdık. Çünkü onun üzerinde ikale koşulu belirli duruma gelmiştir. İsterse ikalenin kaldırılması yoluyla köleyi teslim eder ve elli dirhemi alır. İsterse de kölenin üçte ikisini teslim eder ve kölenin üçte birinde ikale geçerli olur. Dolayısıyla satış bedelinin üçte biri olan on altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisini mirasçılardan alır. Mirasçıların elinde satış bedelinden otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte biri olur. Kölenin değeri de bunun gibidir. Böylece mirasçılara teslim edilenin toplamı, altmış altı dirhem ile bir

dirhemin üçte ikisidir. Satıcıya teslim edilen de kölenin üçte ikisidir. Bunun değeri altmış altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisi olup otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte biri karşılığında teslim edilmiştir. Böylece satıcıya kayırma yoluyla teslim edilen miktar otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte biridir. Bu da mirasçılara teslim edilenin yarısıdır.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

BAŞKASINDA ALACAĞI BULUNAN ÖLÜM HASTASININ SELEM AKDİ

Ölüm hastası bir kişi on dirhem değerindeki bir kürr buğdaya karşılık otuz dirhem vererek selem akdi yapsa ve buğdayı teslim alsa, bunun dışında ayn türünden (belli mal olarak) başka malı da yoksa ve başkasında çok miktarda alacağı varsa, sonra ölse, bu durumda satıcı seçimlik hakka sahiptir. İsterse otuz dirhemi geri verir ve selem akdini bozar. İsterse de buğday kürrünü öder ve satış bedelinden on dirhem geri verir.

Çünkü selem akdi bozma olasılığı taşır. Dolayısıyla satıcı üzerinde akdin koşulu belirli duruma geldiğinden burada seçimlik hak sabit olur. İsterse selem akdini kaldırır. Teslim aldığı satış bedelini geri verir. Çünkü kayırma yoluyla vasiyet, satış akdinin kapsamında bulunmaktadır. Bu yüzden satış akdinin bozulmasından sonra durmaz. İsterse de akdi onaylar ve hemen kürrü öder. Çünkü maldaki kayırma üçte biri aşmıştır. Dolayısıyla kayırma olarak ona hiç vade tanınmaz. Fakat kürrün tamamını geri verir. Satış bedelinden kayırmanın gerçekleştiği miktardan malın üçte birini aşanı geri verir. Bu da on dirhemdir. Bu satış bedelinin bir bölümü gibi değerlendirilir. Selem akdinin de buna olasılığı vardır. [29/59]

Şayet davalaştıktan sonra mirasçılar alacağı isteseler ve yargıç aralarında borcun ödenmesine hükmetse ve akdi kaldırsa, bundan hiçbir şey satıcıya verilmez.

Çünkü ölen kişinin başkasında bulunan alacağı ödenmeden onun malından sayılmaz. Çünkü mirasçının eli ona ulaşmamaktadır. Yargıç aralarında hükmettikten sonra bu alacak hesaba katılmayınca, satıcı tercih ederse selem akdini kaldırır. Selem akdinin kaldırılması da bozulma olasılığı taşımaz. Bu yüzden borcun ödenmesiyle geri gelmez. Satış bedelinden on dirhemi tercih etmesi durumunda da aynı şekilde değerlendirilir. Çünkü bu miktar satış bedeli olmaktan çıkar. Onunla ilgili teslim temelden bozulur. Dolayısıyla bundan sonra dönmez.

Eğer borçlular davalaşmadan önce borcu ödese, satıcıyla vadesine kadar selem yapılmış olur. Onun lehine kayırma geçerli olur.

Çünkü ölen kişinin malından mirasçının eline üçte birin iki katı geçince, mal ve vade ile ilgili kayırma malın üçte birinden çıkmış olur.

Şayet ölüm hastalığında on dirhem değerindeki bir kürr buğdaya karşılık yirmi dirhem satış bedeliyle selem akdi yapsa ve dirhemleri peşin olarak verse, sonra ölse ve başkasında alacağı varsa ve mirasçılar onun ölümünden sonra davalaşmadan önce borçludan on dirhem alsalar, selem geçerli olur.

Çünkü alıcı satıcıyı maldan on dirhem oranında kayırmıştır. O da malın üçte birinden çıkar. Dolayısıyla satıcıya, "mirasçılara buğday kürrünü öde" denilir. Bunun değeri de on dirhemdir. Böylece onların elinde yirmi dirhem olur. O da ölen kişinin belli mal olarak (ayn) bıraktığının üçte ikisidir. Satıcının elinde de yirmi dirhem olur. On dirhem ödediği kürrün değeridir. Diğeri de kayırma yoluyla aldığı on dirhemdir.

Eğer satış bedeli otuz dirhem ise ve alıcının ölümünden sonra alacaktan da teslim alınan yirmi dirhem ise, satıcı seçimlik hakka sahip olur. İsterse selem akdini bozar. Dirhemleri geri verir. İsterse de hemen buğday kürrünü öder. Satış bedelinden üç dirhem ile bir dirhemin üçte birini geri verir.

Çünkü alıcı onu yirmi dirhem oranında kayırmıştır. Maldan belirli duruma gelen miktarın üçte biri de on altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisidir. Kayırmanın gerçekleştiği miktardan ancak bu kadar teslim edilir. Bunu aşan miktar geri verilir. O da üç dirhem ile bir dirhemin üçte biridir. İsterse selem akdini bozar. Çünkü kendi açısından akdin koşulu değişmiştir. Akdi bozmayı tercih ettiği zaman kayırma yoluyla gerçekleşen vasiyet geçersiz olur. Dolayısıyla teslim aldığı dirhemlerin tümünü geri verir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ÖLÇÜLEN MALIN YİNE ÖLÇÜLEN MAL İLE SATILMASI

Bir kimse ölüm hastalığında on dirhem değerindeki düşük kaliteli bir kürr hurma karşılığında otuz dirhem değerindeki bir kürr İran (Farisî) hurması satsa, sonra satıcı ölse ve bunun dışında malı da yoksa, bu durumda alıcı seçimlik hakka sahiptir. İsterse satış akdini bozar. Verdiği hurma kürrünü geri alır.

Çünkü kayırmanın gerçekleştiği miktar malın üçte birinden çıkmayınca onun açısından akdin koşulu değişmiştir. **[29/60]**

İsterse de kalitesiz hurmaların yarım kürrüne karşılık İran hurmasının yarım kürrünü alır. İran hurmasının yarım kürrünü de geri verir.

Çünkü kayırma malının üçte ikisi oranında gerçekleşmiştir. Dirhem miktarını arttırarak kayırmayı ortadan kaldırma imkanı da yoktur. Bu faizdir. Çünkü ölçülen bir malın yine aynı türden ölçülen bir mal ile satımında fazlalık faizdir. Dolayısıyla malının üçte birinin kayırmanın gerçekleştiği miktara oranının ne kadar olduğuna bakılır. Satış akdi bu oranda geçerli olur. Çünkü kayırma malın üçte biri oranında

olsaydı, satış akdi tümünde geçerli olurdu. Burada malın üçte biri, kayırmanın gerçekleştiği miktarın yarısıdır. Dolayısıyla kürrün yarısında satış akdi geçerli olur. Değeri on beş dirhem olan kürrün yarısı ile değeri beş dirhem olan kürrün yarısını mirasçılara geri verir. Alıcıya de değeri beş dirhem olan düşük kaliteli hurmanın yarım kürrüne karşılık değeri on beş dirhem olan İran hurmasının yarım kürrü teslim edilir. Böylece onun lehine vasiyet geçerliliği, malının yarısında olur.

Şayet ona değeri on dirhem olan bir kürr kötü cins hurmaya karşılık değeri altmış dirhem olan bir kürr hurma satsa, bu durumda satış akdi kürrün beşte ikisinde geçerli olur.

Çünkü elli dirhem oranında onu kayırmıştır. Malının üçte biri ise yirmi dirhemdir. Malın üçte biri kayırmanın gerçekleştiği miktarın beşte ikisi oranındadır. Dolayısıyla İran hurmasının beşte üçünü – ki bunun değeri otuz altı dirhemdir – ve kötü cins hurmanın beşte ikisini – bunun değeri de dört dirhemdir – mirasçılara teslim eder. Bunun toplamı da ölen kişinin terikesinin üçte ikisidir.

Eğer ona yirmi dirhem değerindeki bir kürr hurmaya karşılık elli dirhem değerindeki bir kürr hurma satsa, satış akdi kürrün dokuzda beşinde geçerli olur.

Çünkü satıcı otuz dirhem oranında onu kayırmıştır. Malının üçte biri ise on altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisidir. Her üç dirhem ile bir dirhemin üçte birini bir pay saydığın zaman bu miktar, kayırmanın gerçekleştiği miktarın dokuzda beşidir. Dolayısıyla mirasçılara iyi hurmanın bir kürrünün dokuzda dördü ve kötü hurmanın bir kürrünün dokuzda beşi geri verilir. Eğer bunların değerini dikkate alırsan, bu terikenin üçte ikisidir. Mirasçılarına teslim edilir. Vasiyetin geçerliliği de malının üçte birinde geçerli olur. Bu, belirttiklerimizin tümünde selem akdinin ikalesi gibidir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

BİR CİNAYETİN ÖLÜM HASTALIĞINDA AFFEDİLMESİ

Bir köle yanlışlıkla özgür bir kişiyi yaralasa, özgür kişi de bu yaradan ölse ve ölüm hastalığında bu kan bedelini (diyeti) affetse, bunun dışında malı yoksa ve kölenin değeri de bin dirhem ise, bu durumda kölenin efendisine, "onu teslim et veya onun fidyesini[15] (diyet) öde" denilir. Eğer köleyi teslim etmeyi tercih ederse, kölenin üçte birini teslim eder.

Çünkü kölenin işlediği cinayet nedeniyle başkasının onda hakkı doğmuştur. Affedenin de onun dışında başka malı da yoktur. Af da kölenin efendisine yapılmış

[15] **Fidye / الفدية:** Kurtuluş akçesi. Bir kimsenin esirlikten yahut başına gelen bir beladan kurtulmak için kendisi veya başkası tarafından verilen para ve mal.

bir vasiyettir. Çünkü köle üzerinde hak sahibi olma efendinin üzerinde gerçekleşen bir maldır. Dolayısıyla üçte birinde geçerli olur.

Eğer diyetini vermeyi tercih ederse, kölenin altıda beşinde af geçerli olur. Onun altıda birine karşılık diyetin altıda birini fidye olarak verir.

Çünkü kölenin tümünde affı geçerli kılma imkanı vardır. Affı kölenin tümünde geçerli kıldığımız zaman onun mirasçılarına maldan hiçbir şey teslim edilmez. Kölenin tümünde affı geçersiz kılma imkanı ise bulunmamaktadır. Çünkü bu durumda onun diyeti olarak on bin dirhem öder. Bu durumda da köle, malın üçte birinden çıkar ve üçte bir artar da. Böylece burada affın kölenin bir bölümünde geçerli olduğunu öğrendik. Bunu öğrenmenin yolu da şudur: Eğer ölen kişinin, bu kölenin değerinin iki katı olan iki bin dirhemi olsaydı, af kölenin tümünde geçerli olurdu. Dolayısıyla bunun yolu, kölenin değerinin iki katını diyete eklememizdir. Sonra bunun tümünden kölenin değerinin iki katı oranında bir payda affı geçersiz kılarız. Çünkü affın geçersizliği bizim bu miktarı bulamamamız [29/61] bakımındandır. Kölenin değerinin iki katı iki bin dirhemdir. Diyete bunu eklediğin zaman on iki bin dirhem olur. Kölenin değerinin iki katının bunun tümüne oranı altıda birdir. Bu yüzden bağış kölenin altıda beşinde geçerli, altıda birinde ise geçersizdir. Buna karşılık diyetin altıda birini verir. Bu da bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisidir. Bu mirasçıya teslim edilir. Affı bunun yarısında geçerli kılmıştık. O da kölenin altıda beşidir. Bunun değeri sekiz yüz otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte biridir.

Cebir metoduna göre çözümü şu şekilde olur: Af kölenin "bir şey"inde geçerli olur. Sonra geri kalanın diyetini verir. O da "bir şey dışında kölenin tümüdür". Sonra diyeti bunun on katı olarak ödersin. Çünkü diyetin kölenin değerine oranı budur. Dolayısıyla mirasçıların elinde "iki şeye denk olan on şey dışında on mal" olur. Çünkü affı "bir şey"de geçerli kıldık. Mirasçıların ise "iki şeye" ihtiyacı vardır. Mallara on şey eklersin. Onun dengine de aynı miktarda ekleme yaparsın. Böylece on mal "on iki şeye" denk olur. Bir mal "bir şey ve bir şeyin beşte birine" denk olur. "Bir şey" beşte birlik paylara bölünmüştür. Tam sayıya çevirmek için bunu beş ile çarparız. "Altı şey" olur. Böylece tüm malın altı şey olduğu ortaya çıkmıştır. Affı da "bir şey"de geçerli kılmıştık. Her bir şeyi beş ile çarptık. Böylece de affın kölenin ancak altıda beşinde geçerli olduğu ortaya çıkmıştır.

Şayet kölenin değeri iki bin dirhem ise ve efendisi fidye vermeyi tercih ederse, kölenin yedide ikisine karşılık diyetin yedide ikisini verir.

Çünkü kölenin değerinin iki katı olan dört bin dirhemi diyete ekleriz. On dört bin dirhem olur. Sonra kölenin değerinin iki katının bunun tümüne oranının ne kadar olduğuna bakarız. Bu oranda bağışı geçersiz sayarız. Bu da yedide ikisidir. Dolayısıyla bağış kölenin yedide beşinde geçerli, yedide ikisinde geçersiz olur.

Diyetin yedide ikisini bunun fidyesi yaparız. Bunun miktarı da iki bin sekiz yüz elli yedi dirhem ile bir dirhemin yedide biridir. Bağışı kölenin yedide beşinde geçerli kılmıştık, bunun değeri bin dört yüz yirmi sekiz dirhem ile bir dirhemin yedide üçüdür. Bu da mirasçılara teslim edilenin yarısıdır.

Cebir metoduna göre, belirsiz bir mal alırsın. Af bunun "bir şey"inde geçerli olur. "Bir şey dışında bir malda " ise geçersiz olur. Sonra bunun beş katını fidye olarak verirsin. Böylece mirasçıların elinde "iki şeye denk olan beş şey dışında beş mal" olur. Ona beş şey ve dengine de aynı miktarda ekle, böylece "yedi şey"e denk olan "beş mal" olur. Bir tek mal, "bir şey ve bir şeyin beşte ikisine" denk olur. Bunu beş ile çarp ki, malın tümünün "yedi şey"e denk olduğu ortaya çıksın. Affı "bir şey"de geçerli kılmıştık. Her bir şeyi beş ile çarptık. Bu da kölenin yedide beşi demektir.

Kölenin değeri bin dirhem ise ve öldürülen kişinin zimmetinde bin dirhem borç varsa, bu durumda kölenin efendisi fidye vermeyi tercih ettiği zaman;

Bunun çözümü kölenin değerinin iki katının diyete eklenmesi şeklinde olur. Böylece on iki bin dirhem olur. Sonra af kölenin değerinin iki katı ve borç oranında geçersiz olur. Bu da on iki bin dirhemden üç bin dirhemdir. Böylece affın tüm malın dörtte birinde geçersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla diyetin dörtte biri olan iki bin beş yüz dirhemi buna fidye yaparız. Bin dirhem olan borcu onunla öderiz. Kalan bin beş yüz dirhem de mirasçıların olur. Affı da kölenin dörtte üçünde geçerli kılmıştık. Bunun değeri yedi yüz elli dirhemdir. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Cebir yoluyla affı "bir şey"de geçerli kılarız. Bir şey dışında kalan kölenin
[29/62] diğer bölümünde geçersiz kılarız. Sonra bunun on katını ona fidye yaparız. Bu da "on şey " dışında kalan on maldır. Sonra bir tam mal olarak borç ödenir. Çünkü borç bin dirhemdir. Değeri bin dirhem olan köleyi de bir tam mal saydık. Böylece mirasçıların elinde "iki şeye" denk olarak "on şey" dışında dokuz mal kalır. İki tarafa da ekleme yapılıp sadeleştirildikten sonra "on iki şey"e denk olan dokuz mal olur. Bir tek mal, "bir şey ve bir şeyin üçte biri"ne denktir. "Bir şey" üçte birlik paylara bölündü. Tam sayıya çevirmek için üç ile çarparız. Böylece on pay olur. Affı da "bir şeyde" geçerli kılmıştık. Her bir şeyi üç ile çarptık. Üçün dörde oranı dörtte üçtür. Dolayısıyla affın, kölenin ancak dörtte üçünde geçerli olduğu ortaya çıkmıştır.

Ölen kişinin zimmetinde borç yoksa ve geçer (mevzu'a) türü bin dirhemi varsa, kölenin altıda birinin yarısına karşılık diyetin altıda birinin yarısı fidye olarak verilir

Çünkü kölenin değerinin yarısını alıp diyete ekliyorsun. Dolayısıyla af diyetin payı olan altıda beş ve mevzu' bin dirhemin payı olan altıda birin yarısı oranında geçerli olur. Bağış ancak kölenin altıda birinin yarısında geçersiz olur. Diyetin altıda

birinin yarısı bunun fidyesi olarak verilir. Bu da sekiz yüz otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte biridir. Dolayısıyla bin dirhem ile birlikte bu, mirasçıların olur. Bağışı kölenin altı payının beş buçuğunda geçerli kıldık. Bunun değeri dokuz yüz on altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisidir. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Cebir yoluyla affı "bir şeyde" geçerli kılarız. Kölenin "bir şey" dışında kalan bölümünün tümünde geçersiz kılarız. Buna karşılık da on katını fidye yaparız. Bu da "on mal eksi on şey" olup "iki şeye" denktir. İki tarafa ekleme ve sadeleştirme yapıldıktan sonra "on iki şeye" denk olan "on bir mal" olur. "Bir mal", "bir şey ve bir şeyin on bir payından bir paya" denk olur. Bunu on bir ile çarptığımız zaman tüm malın "on iki şeye" denk olduğu ortaya çıkar. Affı da bir şeyde geçerli kılmıştık. Her bir şeyi on bir ile çarptık. Böylece affın , kölenin on iki payından ancak on bir payında geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da kölenin altı payından beş buçuk paydır.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

KÖLENİN BAĞIŞ YAPILAN KİŞİYİ, BAĞIŞ YAPANI VEYA BAŞKA BİR KİŞİYİ ÖLDÜRMESİ

Bir kimsenin iki kölesi varsa ve her birisinin değeri on bin dirhem ise, ölüm hastalığında bunlardan birisini bir kişiye bağışlasa, o da bunu teslim alsa ve bağış yapanın da bu iki köle dışında malı yoksa, sonra bağışlanan köle kendisini bağışlayanı öldürse, bağış kölenin tümünde geçerli olur. Lehine bağış yapılan kişiye, "kölenin tümünü teslim et veya fidyesini (diyetini) ver" denilir.

Çünkü kölenin tümü malın üçte birinden çıkmaktadır. Çünkü temelde malı üç paya bölünür. Bağış bir payında geçerli olur. Sonra bunu öder veya dengiyle fidyesini verir. Çünkü diyet ile kölenin değeri eşittir. Böylece mirasçıların payında bir pay fazla olur. O da devreden paydır. Dolayısıyla bunu mirasçıların asıl hakkından düşeriz. Bu durumda onların bir payı, lehine bağış yapılanın da bir payı kalır. Böylece bağışın iki paydan ancak bir payda geçerli olduğunu öğrendik. O da bağışlanan kölenin tümüdür. Çünkü iki kölenin değeri eşittir. Sonra cinayet nedeniyle köleyi teslim eder veya fidye olarak on bin dirhem verir. Böylece mirasçılara yirmi bin dirhem teslim edilir. Bağışı da on bin dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşti. Ölen kişi sanki geriye üç köle bırakmış oldu. Çünkü cinayet nedeniyle teslim edilen köle onun tüm terikesindendir. Böylece bağış yapılan kölenin malın üçte birinden çıktığı ortaya çıkmıştır. [29/63]

Şayet diğer köleyi de aynı şekilde başka bir kişiye bağışlamışsa, bu durumda öldüren kölenin beşte üçü mirasçılara geri verilir. O da bağışın bozulması açısından diğer kölenin beşte üçüdür. Öldüren kölenin efendisine, "kölenin beşte birini teslim et veya bunun fidyesi olarak diyetin beşte ikisini ver" denilir.

Çünkü malın üçte biri, lehine köle bağışlanan iki kişi arasında iki pay üzerinden yarı yarıya olur. Malın üçte ikisi ise dört pay olur. Sonra öldüren kölenin efendisi payını teslim eder veya aynı miktarda fidye verir. Böylece mirasçıların elinde beş pay olur. Devreden pay onların asıl hakkından düşülür. Hakları üç pay kalır. Lehine iki kölenin bağışlandığı iki kişinin de iki pay hakkı kalır. Bu da toplam beş paydır. Sonra öldüren kölenin efendisi payını teslim eder veya fidyesi olarak bir pay verir. Böylece mirasçılara dört pay teslim edilir. Bağışı da iki payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla çözüm doğru gerçekleşmiştir. Buna göre her birisi için kölesinin beşte ikisinde bağışın geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da dört bin dirhemdir. Her birisinin beşte üçünde de bağış geçersiz olmuştur. Bu da on iki bin dirhemdir. Sonra öldüren kölenin efendisi payını teslim eder veya bunun fidyesi olarak diyetin beşte ikisini verir. Böylece mirasçıların elinde on altı dirhem olur. Lehine köle bağışlanan kişiler için bağışı de sekiz bin dirhemde geçerli kıldık.

Cebir yoluyla çözümünde belirsiz bir mal alırsın. Lehine köle bağışlanan iki kişi için bağış bunun "bir şey" inde geçerli olur. Sonra öldüren kölenin efendisi payını teslim eder veya aynı miktarda fidye verir. Bu da yarım şeydir. Böylece mirasçıların elinde "iki şeye" denk olan yarım şey dışında bir mal olur. İki tarafa ekleme yapılıp sadeleştirme yapıldıktan sonra bu, "iki buçuk şeye" denk olur. Bağışı da bir şeyde geçerli kılmıştık, "iki buçuk şeye" oranla "bir şey" onun beşte ikisidir. Böylece her birisi için bağışın, kölesinin beşte ikisinde geçerli olduğunu öğrendik.

İki köleden birisi yabancı bir kişi ile birlikte bağışlayanı öldürse, yabancı kişi beş bin dirhem öder.

Çünkü işlediği cinayetle bir canın yarısını ortadan kaldırmıştır.

Öldüren kölenin efendisine de "köleyi teslim mi edeceksin yoksa fidyesini mi vereceksin?" diye sorulur. Eğer fidye vermeyi tercih ederse, lehine kölelerin bağışlandığı iki kişiden her biri elindeki köleden on bir paydan beş pay alır. Bağışın geçersizliği yoluyla da geri kalanı geri verir. Öldüren kölenin efendisine "köleden senin lehine bağışın geçerli olduğu miktara karşılık on bir paya ayrılan diyetin yarısından beş pay fidye ver" denilir.

Çünkü ölen kişinin malı yirmi beş bin dirhemdir. İki köle ve diyetin yarısı. İkisi lehine bağış bunun ancak üçte birinde geçerli olur; bu üçte bir, iki pay üzerinden ikisi arasında yarı yarıya olur. Sonra öldüren kölenin efendisi payına karşılık yarım pay fidye verir. Çünkü onun kölesi sadece yarım cana karşılık cinayet işlemiştir. Dolayısıyla diyetten payına düşen miktar kölenin değerinin yarısı kadardır. Pay ikiye bölündüğünden tam sayıya çevirmek için iki katına çıkarmamız gerekir. Böylece on

iki pay olur. Lehine bağışın gerçekleştiği iki kişiden her birisi için iki pay, mirasçılar için de sekiz pay olur. Sonra öldüren kölenin efendisi payına karşılık diyetten bir pay fidye verir. Bu da devreden paydır. Bu yüzden mirasçıların asıl hakkından bunu düşeriz, onların yedi payda, iki efendinin de dört payda hakkı kalır. Bu da toplam on bir paydır. Sonra öldüren kölenin efendisi bir pay fidye verir. Böylece mirasçıların elinde sekiz pay olur. İki efendi lehine bağışı da dört payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir. Bunu öğrendikten sonra, on biri yirmi beş ile çarpmamız gerektiğini söyleriz. Böylece iki yüz yetmiş beş pay olur. İkisinden her birisi lehine bağışı da on bir paydan sadece iki payda geçerli kılmıştık. Bunu yirmi beş ile çarptık. Böylece her birisi lehine bağışın sadece elli payda geçerli olduğunu öğrendik. Bu da on bir paylık kölesinden beş paydır. Çünkü ölen kişinin toplam malı iki yüz yetmiş beş olunca, her bir köle yüz on, diyetin yarısı da elli beş pay olur. Her bir köleden bağışın geçerli olduğu miktar olan elli payın yüz on paya oranı, on bir paydan beş pay olur. Böylece sorunun çözümü ortaya çıkmıştır.

Şayet köleyi teslim etmeyi tercih etse, efendilerin her birisi lehine bağış kölenin yarısında geçerli olur. Bağışın geçersiz olması nedeniyle kölenin yarısını geri verir. Cinayet işleyen kölenin efendisi cinayet nedeniyle kölenin yarısını teslim eder. **[29/64]**

Çünkü daha önce açıkladığımız gibi ölen kişinin tüm malı yirmi beş bin dirhemdir. Devreden pay düşüldükten sonra bu, mirasçılar ile lehine bağış yapılan iki kişi arasında beş pay üzerinden bölüştürülmüştür. Lehine bağış yapılanların her birisi bunun beşte birini alır. Bu da beş bin dirhemdir. O da kendisine bağış yapılan kölenin değerinin yarısıdır. Böylece bağışın her bir kölenin değerinin yarısında geçersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla mirasçıların elinde on beş bin dirhem olur. Sonra öldüren kölenin yarısı cinayet nedeniyle kölenin yarısını teslim eder. Böylece mirasçılara yirmi bin dirhem teslim edilir. İki efendi lehine bağışı da on bin dirhemde geçerli kılmıştık. Böylece de üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Bir kimsenin on bin dirhem değerinde bir kölesi ve bunun dışında beş bin dirhem daha varsa ve ölüm hastalığında bir kişiye kölesini bağışlasa, bu kişi de teslim alsa, sonra köle kendisini bağışlayanı öldürse, bu durumda bağışın geçersizliği yoluyla kölenin dörtte birini geri verir. Kölenin dörtte üçünü teslim eder veya bunun fidyesi olarak diyetin dörtte üçünü verir.

Çünkü kölenin malı on beş bin dirhemdir. Devreden pay düşüldükten sonra bağış ancak bunun yarısında geçerli kılınır. O da yedi bin beş yüz dirhemdir. Bu da kölenin dörtte üçünün değeridir. Böylece kölenin dörtte üçünde bağışın geçerli olduğunu öğrendik. Kölenin dörtte biri olan iki bin beş yüz dirhem ise mirasçılara teslim edilir. Sonra kölenin dörtte üçünü teslim eder veya buna karşılık diyetin dörtte üçünü fidye olarak verir. Böylece mirasçıların elinde on beş bin dirhem olur.

Bağışı da yedi bin beş yüz dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Ölüm hastası bir kişi on bin dirhem değerindeki bir kölesini bağışlasa, bunun dışında malı da yoksa ve on bin dirhem veya daha fazla borcu varsa ve lehine bağış yapılan kişi köleyi teslim alsa, sonra köle kendisini bağışlayanı öldürse, bağış geçersiz olur.

Çünkü ölüm hastalığında bağış vasiyet sayılır. Borçtan sonra gelir. Borç da bütün terikeyi kapsamıştır. Bu yüzden bağış bütün kölede geçersiz olur. Cinayet de aynı şekilde geçersiz olur. Çünkü bağışın geçersizliği ile kölenin efendisine karşı cinayet işlediği ortaya çıkmıştır. Kölenin efendisine karşı yanlışlıkla işlediği cinayet ise hükümsüzdür. Bununla, efendinin olağan bir yolla ölmesi arasında fark yoktur. Dolayısıyla borcu ödemek için köle satılır.

Bağışın lehine gerçekleştiği kişi, sorun yargıca götürülmeden önce köleyi özgür kılsa ve cinayetten haberi de yoksa, özgür kılması geçerli sayılır.

Çünkü bağış hükmüyle teslim alarak ona sahip (malik) olmuştur. Dolayısıyla ondan geri alınmış olmadığı sürece nedenin (illetin) geçersiz olmasıyla mülkiyeti ortadan kalkmaz. Mülkiyeti doğuran illet ister geçersiz olsun ister geçerli olsun, özgür kılma işlemi onun mülkiyetinde gerçekleştiği takdirde geçerli olur. Özgür kılma işleminin geçerli olmasıyla onun mülkiyeti iyice yerleşmiş olur. Dolayısıyla [29/65] cinayetin dikkate alınması gerekir. Fakat efendi, kölenin cinayet işlediğini bilmeden onu özgür kılınca, köleyi tüketmiş oluyor.

Eğer borç yirmi bin dirhem veya daha fazla ise, lehine bağış yapılan kişi kölenin iki değerini öder. Tam değeri olan on bin dirhemi onu tükettiğinden dolayı öder.

Çünkü bağışın geçersiz olması nedeniyle köleyi geri vermesi gerekiyordu. Fakat tüketmesi nedeniyle geri vermesi imkansız duruma geldi. Dolayısıyla değerini öder.

Ayrıca cinayet nedeniyle ödemesi gereken on bin dirhem dışında on bin dirhem ödemesi gerekir.

Çünkü cinayet işlediğinden haberi olmaksızın onu özgür kılınca, cinayetin hükmü konusunda onu tüketmiş oldu. Fakat kölenin cinayet nedeniyle değeri ancak on bin dirhem üzerine on bin dirhem eklenir.

Eğer borç on bin dirhem ise alacaklıların hakkından dolayı, lehine bağış yapılan kişi on bin dirhem borçlu olur. Sonra kölenin değerinden kalanın üçte ikisini cinayet nedeniyle mirasçılar için öder.

Çünkü bu kalan miktar sonuçta ölen kişinin malıdır. Dolayısıyla vasiyetin hükmüne göre üçte biri ona teslim edilir. Üçte ikisini de mirasçılar için öder.

Şayet borç beş bin dirhem ise ve lehine bağış yapılan kişi köleyi özgür kılmamışsa, mirasçılara dörtte üçünü geri verir. Ona, "kölenin dörtte birini teslim et veya buna karşılık diyetin dörtte birini ver", denir.

Çünkü bağış, borçtan dolayı kölenin yarısında geçersiz olur. Kölenin yarısı kalır. Bu yarım da, bağış yapanın zimmetinde borç bulunmadığı zamanki gibi bir tam köle gibi değerlendirilir. Tam köle ile ilgili olarak da, değeri ve diyetin eşit olması durumunda bağışın kölenin yarısında geçerli olacağını ve cinayet nedeniyle kölenin yarısını teslim edeceğini veya buna karşılık diyetin yarısını vereceğini daha önce açıklamıştık. Burada da aynı şekilde bağış yarısında geçerli yarısında da geçersizdir. Böylece bağışın, kölenin ancak dörtte üçünde geçersiz olduğunu ve dörtte birinde de geçerli olduğunu öğrenmiş olduk. Bunun değeri de iki bin beş yüz dirhemdir. Lehine bağış gerçekleşen kişi kölenin dörtte birini teslim edince veya bu oranda diyet verince mirasçıların elinde on bin dirhem olur. Köle bağış yapan hasta kişiyi öldürdüğünden dolayı mirasçılar beş bin dirhem borcu öder. Çünkü lehine bağış gerçekleşen kişiye "köleyi teslim et veya buna karşılık fidye ver", denir. Eğer köleyi teslim etmeyi tercih etse bağış kölenin sekizde üçünde geçerli olur. Bağışın geçersizliği yoluyla da sekizde beşini geri verir. Sonuçta ölen kişi sanki bir köle ve bir kölenin sekizde üçünü bırakmış olmaktadır. Çünkü cinayet nedeniyle verilen onun malıdır.

Köleyi teslim etmeyi tercih ettiğinde çözüm yolu şu şekilde olur: Bağış borç oranında geçersiz olur. O da beş bin dirhem olup kölenin değerinin dörtte biridir. Kölenin dörtte üçü kalır. Bu dörtte üç, ölen kişinin zimmetinde borç bulunmadığı durumdaki gibi bir tam köle gibi değerlendirilir. Tam kölede de devreden pay düşüldükten sonra onun ancak yarısında bağış geçerli olur. Burada da aynı şekilde bağış kölenin dörtte üçünün yarısında geçerli olur. Kölenin dörtte üçünün yarısı da sekizde üçtür. Böylece mirasçıların elinde kölenin sekizde beşi olur. Sekizde üçü de cinayet nedeniyle onlara teslim edilir. Böylece de kölenin tümü onların olur. Beş bin dirhem olan borcu bundan öderler. Onlarda kölenin dörtte üçü kalır. Bunun değeri de on beş bin dirhemdir. Bağışı kölenin sekizde üçünde geçerli kılmıştık. Bunun değeri de yedi bin beş yüz dirhemdir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş oldu.

Eğer fidye vermeyi tercih ederse bağış, kölenin dörtte üçünde geçerli olur. Kölenin onda yedisini de bağışın geçersizliğiyle mirasçılara teslim eder. Sonra buna karşılık diyetin onda üçünü fidye olarak verir.

Bunun çözümü şu şekildedir: Borcun dikkate alınması bakımından kölenin dörtte birinde bağış geçersiz olur. Geriye dörtte üçü kalır. Bu da tam bir köle gibi değerlendirilir. sonra fidyenin verileceği her bir paya karşılık diyetten o payın yarısı oranında fidye verilir. Çünkü diyet, kölenin değerinin yarısı kadardır. Üç ile üçü topladığımız ve bağışı bir payda geçerli kılıp buna karşılık yarım pay fidye [29/66]

verdiğimiz zaman mirasçıların elinde yarım pay fazlalık ortaya çıkar. Bu da devreden paydır. Onların asıl hakkından bu düşülür. Kölenin dörtte üçü iki buçuk pay olur. Pay yarıya bölünür. Tam sayıya çevirmek için iki katına çıkarılır. Beş pay olur. Onun lehine bağış beş paydan iki payda geçerli olur. Sonra buna karşılık bir pay fidye verir. Böylece mirasçıların dört payı olur. Bağışı da iki payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla çözüm doğru gerçekleşmiştir. Kölenin dörtte üçü beş pay olunca, dörtte biri bir pay ve bir payın üçte ikisi olur. Kölenin tamamı altı pay ve bir payın üçte ikisi olur. Pay kesirli olduğundan tam sayıya çevirmek için üç ile çarparız. Yirmi pay olur. Bağışı da iki payda geçerli kılmıştık. Bu iki payı üç ile çarptık. Bu da altı paydır. Yirmi paya oranla altı pay onda üçtür. Bu yüzden [Muhammed (rh.a.)], "kölenin onda üçüne karşılık diyetin onda üçünü fidye olarak verir" demiştir. Bazı nüshalarda "lehine bağış gerçekleşen kişiye, kölenin onda üçünü teslim et veya buna karşılık diyetin onda üçünü ver" denir, şeklinde geçmektedir. Ancak köleyi teslim etme durumu ile ilgili olarak bu yanlıştır. Doğru olanı ise köleyi teslim etmeyi tercih ettiğinde daha önce açıkladığımız, "bağışın, kölenin sekizde üçünde geçerli olacağıdır".

Şayet on dirhem değerinde bir kölesi varsa, bunun dışında malı ve borcu yoksa ve ölüm hastalığında bu köleyi bir kişiye bağışlasa, o da teslim alsa; sonra köle, kendisini bağışlayanı ve yabancı bir kişiyi öldürse, sonra da lehine bağışın yapıldığı kişi, cinayetten haberi olduğu halde onu özgür kılsa; yabancı kişinin mirasçılarına on bin dirhem, bağışlayan kişinin mirasçılarına da diyetin üçte ikisi ve kölenin değerinin üçte ikisini öder.

Çünkü köleyi özgür kılmakla mülkiyeti iyice yerleşmiş olur. Cinayetten haberi olduğu halde özgür kılmasıyla o, iki cinayeti de seçmiş bulunur. Dolayısıyla yabancı kişiye tam diyeti, bağışlayanın mirasçılarına da cinayet nedeniyle diyeti, köleyi tüketmiş olması nedeniyle de onun değerini öder. Böylece ölen kişinin malının diyet ve kölenin değeri olduğu ortaya çıkmıştır. Ona vasiyet yoluyla bunun üçte biri teslim edilir. Mirasçılara da her birisinin üçte ikisini öder.

Eğer cinayet işlediğinden haberi olmaksızın onu özgür kılsa, iki cinayetin hükmü açısından kölenin kuru mülkiyetini tüketmiş olur. Bu yüzden kölenin değerini öder. Onun cinayetteki değeri de on bin dirhem eksi onu aşmaz. Bunun yarısı olan beş bin dirhem eksi beşi yabancı kişinin mirasçıları için öder. Bağışlayanın mirasçıları için de kölenin değerinin üçte ikisini ve beş bin dirhem eksi beşin üçte ikisini öder.

Çünkü onun malı, bağışlanan köleyi tüketmesi nedeniyle ödemekle yükümlü olduğu kölenin tam değeri ve cinayet nedeniyle de değerinin yarısıdır. O da beş bin dirhem eksi beştir. Onun lehine vasiyet bunun üçte birinde geçerli kılınır. Üçte ikisini de mirasçılar için öder.

Şayet lehine bağış yapılan kişi köleyi özgür kılmamışsa ve fidye vermeyi tercih etse, bu durumda bağışlayanın mirasçılarına bağışın geçersizliği yoluyla kölenin yarısını geri verir. Yarısında bağış geçerli olur. Sonra bu yarıma karşılık yabancı kişinin mirasçılarına diyetin yarısını, bağış yapanın mirasçılarına da diyetin yarısını fidye olarak verir.

Çünkü fidye vermeyi tercih ettiğinde bağışlayanın malının on beş bin dirhem olduğu ve bağışın bunun üçte birinde geçerli olduğu ortaya çıkmaktadır. Temelde kölenin üç pay olduğu dikkate alındığında bu, kölenin yarısıdır. Değeri beş bin dirhemdir. Devreden pay düşüldükten sonra köle iki pay olur. Bağış da iki payın birinde geçerli olur. Buna karşılık bir pay fidye verir. Böylece mirasçılara iki pay teslim edilir. Bağışı da bir payda geçerli kılmıştık. Sonra bağış yapanın mirasçılarına, "kölenin size geri verilen yarısını yabancı kişinin mirasçılarına teslim edin veya buna karşılık beş bin dirhem fidye verin" denilir. Çünkü bağışın bozulmasıyla kölenin bu yarısı bağış yapanın eski mülkiyetine geri döndü. Yabancı kişiye karşı da cinayet işlediği için de köleyi teslim etme veya fidye verme konusunda mirasçıları onun yerine geçti. Sonra bunlar, lehine bağış gerçekleşen kişiden kölenin değerinin yarsını isterler. Çünkü o, bu yarımı köle bir şeye bağlı değilken almıştır. Cinayetle bağlantılı iken geri vermiştir. Bu nedenle ondan alınmıştır. [29/67]

Köleyi teslim etmeyi tercih ederse, bağışın geçersizliğiyle onun beşte üçünü bağış yapanın mirasçılarına geri verir. Beşte ikisini de bağış yapanın mirasçılarına ve yabancı kişinin mirasçılarına yarı yarıya olmak üzere verir.

Çünkü köle temelde altı paydır. Çünkü bağışın geçerli olduğu üçte bir, iki cinayet nedeniyle mirasçılara yarı yarıya olmak üzere verilmiştir. Dolayısıyla bağış iki payda geçerli olur. Sonra iki paydan biri bağış yapanın mirasçılarına verilir. Bu da devreden paydır. Bu yüzden onların asıl hakkından bu pay düşülür. Köleyi ancak beş paya böleriz. Bağış beşte ikisinde geçerli olur. Sonra bu beşte ikiden bir pay bağış yapanın mirasçılarına teslim edilir. Böylece beşte dördü onlara teslim edilmiş olur. Bağışı da beşte ikide geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir. Bazı nüshalarda, lehine bağış gerçekleşen kişi köleyi teslim etmeyi tercih ettiğinde ona, "yarısını teslim et veya buna karşılık diyetin yarısını ver", denilir, şeklinde geçmiştir, ancak bu yanlıştır. Doğru olanı ise yukarıda açıkladığımız olup bazı nüshalarda bu konuda ve "Devir Konusu"nda bununla cevaplamıştır. Sonra bağış yapanın mirasçılarına, "size geri verilen beşte üçü yabancı kişinin mirasçılarına verin veya buna karşılık diyetin beşte üçünü verin ve bunun değerini lehine bağış gerçekleşen kişiden isteyin" denir. Çünkü o, köle bir hakka bağlı değilken bunu teslim almıştır. Cinayetle bağlı iken onlara geri vermiştir. Bu nedenle ondan alınmıştır.

Bir kimsenin beş bin dirhem değerinde bir kölesi varsa, ölüm hastalığında bir kişiye bunu bağışlasa ve bunun dışında malı yoksa, sonra bağışın lehine

gerçekleştiği kişi köleyi başka bir kişiye bağışlasa, sonra da köle ilk bağışlayanı öldürse, bu durumda lehine bağışın gerçekleştiği ikinci kişiye, "cinayet nedeniyle köleyi teslim et veya fidyesini ver," denilir.

Çünkü şu anda köle onun mülkiyetindedir.

Eğer cinayet nedeniyle köleyi teslim etse bağış, ilk bağış yapandan lehine bağış yaptığı kişi için kölenin üçte ikisinde geçerli olur. Öldürülen kişinin mirasçıları, lehine bağışın gerçekleştiği ilk kişiden kölenin değerinin üçte birini isterler.

Çünkü köleyi teslim etmekle ilk bağış yapanın mülkünün hükümsel açıdan iki köle olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bağışın lehine gerçekleştiği ilk kişi için bağış bunun üçte birinde geçerli olur. Bu da bir kölenin üçte ikisidir. Teslim almış olduğu kölenin üçte birini geri vermesi gerekir. Ancak başkasına bağışlayınca geri vermesi imkansızlaşmıştır. Dolayısıyla kölenin üçte birini öder ki, bağış yapanın mirasçılarına bir köle ve bir kölenin üçte biri teslim edilsin. Bağışı da bir kölenin üçte ikisinde geçerli kılmıştık.

Şayet diyetin tümünü fidye olarak verse, bağışın lehine gerçekleştiği ilk kişinin bir şey ödemesi gerekmez.

Çünkü ilk bağış yapanın mülkü diyet ile köledir. Bu da on beş bin dirhemdir. Kölenin değeri ise beş bin dirhemdir. Bu da malın üçte birinden çıkmaktadır. Dolayısıyla tümünde bağış geçerli olur.

Kölenin değeri on beş bin dirhem ise, efendisi ölüm hastalığında bir kişiye onu bağışlasa, bu kişi de onu teslim alsa, sonra bağışın lehine gerçekleştiği kişi ölüm hastalığında başka birisine onu bağışlasa, bu kişi de teslim alsa, sonra da köle, lehine bağışın gerçekleştiği kişiyi öldürse, ilk bağışlayan da hastalığından ölse;
[29/68] bu durumda bağışın lehine gerçekleştiği son kişiye kölenin yedide biri teslim edilir. Lehine bağışın gerçekleştiği ilk kişinin mirasçılarına yedide altısı geri verilir. İlk bağış yapanın mirasçıları gelip bundan kölenin üçte ikisini alırlar. Bağışın lehine gerçekleştiği son kişiye, "köleden elinde bulunan yedide biri teslim et veya buna karşılık diyetin yedide birini ver" derler. Bazı nüshalarda bu şekilde ifade etmiştir. Fidye vermeyi tercih ettiğinde doğru olan da budur. Köleyi teslim etmeyi tercih ettiğinde ise onun lehine bağış kölenin altıda birinde geçerli olur. Doğru olan budur. Bazı nüshalarda bu şekilde ifade etmiştir.

Fidye vermeyi tercih ettiğinde köle temelde dokuz paya bölünür. Çünkü bizim üçte bir ve üçte birin üçte biri bulunan bir hesaba ihtiyacımız var. Lehine bağışın gerçekleştiği ilk kişi için bunun üç payında bağış geçerli olur. Sonra ikinci kişi lehine bu üç paydan bir payda bağış geçerli olur. Diyetten bunun üçte ikisi oranında fidye verir. Çünkü diyetin kölenin değerine oranı üçte ikidir. Böylece lehine bağış yapılan ilk kişinin mirasçılarının hakkı bir payın üçte ikisi kadar fazlalaşmıştır. Dolayısıyla asıl haklarından bu düşülür. Onların bir pay ve bir payın üçte birinde hakkı kalır. Lehine bağış yapılan ikinci kişinin hakkı da bir paydır.

Bunun toplamı iki pay ve bir payın üçte biridir. Böylece kölenin üçte birinin iki pay ve bir payın üçte biri olduğunu öğrendik. Dolayısıyla kölenin tümü yedi pay olur. Lehine bağış gerçekleşen ikinci kişi için yedi payın birinde bağış geçerli olur. Buna karşılık da diyetin yedide birini verir. Kölenin üçte ikisini ilk bağış yapanın mirasçılarına geri verir. Çünkü onlara miras bırakanın malında fazlalık ortaya çıkmamaktadır. Dolayısıyla onun yaptığı bağış ancak kölenin üçte birinde geçerli olur.

Köleyi teslim etmeyi tercih ettiğinde ise, birinci kişi lehine yapılan bağış kölenin üçte birinde geçerli olur. Bu üçte bir üç pay olur. İkinci kişi lehine bağış da bu üç payın birinde geçerli olur. Sonra bağışı alan ikinci kişi, bağışı alan birinci kişiye bu payı teslim eder. Böylece birinci kişinin mirasçılarının hakkı bir pay fazlalaşır. Bu onların asıl hakkından düşülür. Üçte bir iki paya bölünür. İkinci kişi lehine bağış bunun bir payında geçerli olur. Sonra da cinayet nedeniyle bunu bağışı alan birinci kişiye teslim eder. Böylece bu birinci kişinin mirasçılarının iki payı olur. Bağışı da bir payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla çözüm doğru gerçekleşmiştir. Kölenin üçte biri iki pay olunca, tamamı altı pay olur. Böylece bağışın ancak kölenin altıda birinde geçerli olacağını öğrendik. Bağışın geçerli olduğu bu altıda bir cinayet nedeniyle lehine bağış yapılan birinci kişiye verilir. İlk bağış yapanın mirasçılarına kölenin üçte ikisi geri verilir.

Eğer köle ilk bağışlayanı öldürmüşse ve sorunun diğer bölümü yukarıdaki gibi ise, kölenin değeri de on bin dirhem ise ve lehine bağış gerçekleşen ilk kişi bu hastalığından ölse, bu durumda lehine bağış gerçekleşen son kişi için bağış kölenin altıda birinde geçerli olur. Altıda beşini lehine bağış gerçekleşen ilk kişiye geri verir. İlk bağış yapanın mirasçıları da bu altıda beşin altıda üçünü ondan alırlar. Bu da kölenin yarısıdır. İkinci bağış yapanın elinde kölenin üçte biri kalır.

Çünkü bizim üçte bir ve üçte birin üç paya ayrılmış şekline ihtiyacımız var. Bu da dokuz pay demektir. İlk kişinin ikinci kişi lehine yaptığı bağış üç payda geçerli olur. Sonra cinayet nedeniyle bu veya karşılığı fidye olarak onlara geri döner. Devirden dolayı ilk bağış yapanın mirasçılarının hakkından bu düşülür. Onların üç pay hakkı kalır. Lehine bağış gerçekleşen kişilerin de hakkı üç paydır. Dolayısıyla köle altı pay olur. Bağışın geçersizliği yoluyla altıda üçü olan kölenin yarısı ilk bağış yapanın mirasçılarına gider. Kölenin üçte biri olan iki pay da lehine bağış gerçekleşen ilk kişinin mirasçılarına, altıda biri de lehine bağış gerçekleşen diğer kişiye gider. Sonra lehine bağış gerçekleşen birinci ve ikinci kişilerin mirasçılarına [29/69]
"öldürülen kişinin mirasçılarına elinizdekini teslim edin veya aynı oranda diyetten fidye verin" denilir. Çünkü kölenin değeri ile diyet eşittir. Hangisini yaparlarsa ilk bağış yapanın mirasçılarının altı payı olur. Bağışı da üç payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir. Sonra bağış yapan ikinci kişinin mirasçıları lehine bağış gerçekleşen son kişiden kölenin değerinin üçte birini

isterler. Çünkü köle bir şeye bağlı değilken o bunu almıştır. Cinayete bağlı iken geri vermiştir. Bu nedenle onların elinden alınmıştır. Bu yüzden ister köleyi teslim etmeyi ister fidyesini vermeyi tercih etsinler değerinin üçte birini ondan isterler.

Köleyi bağışlayan iki kişi ölüm hastalığında iken köle ikisini de öldürse, bu sorunun dört şekli vardır. Ya lehine bağış gerçekleşen son kişi ve lehine bağış gerçekleşen birinci kişinin mirasçıları köleyi teslim etmeyi tercih ederler veya ikisi de fidye vermeyi tercih ederler ya da lehine bağış gerçekleşen birinci kişinin mirasçıları köleyi teslim etmeyi, diğer kişi de fidye vermeyi tercih eder yahut birinci kişinin mirasçıları fidye vermeyi, diğer kişi de köleyi teslim etmeyi tercih eder.

Eğer ikisi de fidye vermeyi tercih ederse lehine bağış gerçekleşen son kişiye, "bağışın geçersizliği nedeniyle bağış yapan son kişinin mirasçılarına kölenin sekizde altısını geri ver" denir. Senin elinde ise sekizde ikisi kalır. Sonra bağış yapan birinci kişinin mirasçıları, lehine bağış gerçekleşen birinci kişinin mirasçılarından kölenin sekizde dördünü alır. Onlarda kölenin sekizde ikisi kalır. Bu sekizde ikiye karşılık da diyetin dörtte birini onlardan alırlar.

Çözümün bu şekilde olacağını söyledik. Çünkü temelde köle dokuz paydır. Bunun altı payı ilk bağış yapan kişinin mirasçılarına gider. Onun iki cinayetle de bağlantısı yoktur. İki pay da lehine bağış gerçekleşen ilk kişinin mirasçılarına gider. Bu iki payla bağlantılı olarak bir tek cinayet vardır. Bu da ilk bağış yapan kişiye karşı işlenen cinayettir. Çünkü bu iki payın, lehine bağış gerçekleşen kişiye karşı cinayeti hükümsüzdür. Bu, mülk edinilmiş bir şeyin (kölenin) sahibine karşı cinayetidir. Bir pay da lehine bağış gerçekleşen diğer kişinin hakkıdır. Onunla bağlantılı olarak iki cinayet bulunmaktadır. Dolayısıyla fidye vermeyi tercih ettiğinde, lehine bağış gerçekleşen son kişi payını bir pay olarak lehine bağış gerçekleşen ilk kişinin mirasçılarına fidye olarak verir. Payları bu pay oranında fazlalaşır. Bu yüzden onların asıl hakkından bir pay düşeriz. Böylece köle sekiz pay durumuna gelir. Lehine bağış gerçekleşen ilk kişinin mirasçıları bir pay, lehine bağış gerçekleşen diğer kişi de bir pay alır. Sonra bu payına karşılık lehine bağış gerçekleşen ilk kişinin mirasçılarına diyetten bir pay verir. Böylece onların iki payı olur. Bağışı da bir payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Sonra lehine bağış gerçekleşen son kişiye, "sekiz paydan elinde bulunan iki paya karşılık diyetten iki payı ilk bağış yapanın mirasçılarına ver" denir. Aynı şekilde lehine bağış gerçekleşen birinci kişinin mirasçıları da sekiz paydan ellerinde bulunan iki paya karşılık diyetten iki payı birinci bağış yapanın mirasçılarına verirler. Böylece onların hakkı dört pay fazlalaşır. Bu onların asıl hakkından düşülür. Sekiz
[29/70] paydan dört pay düştüğümüz zaman dört pay kalır. Sonuçta kölenin dört pay olduğu ortaya çıkar; ilk bağış yapanın mirasçıları iki pay, köleyi bağışlayan ikinci kişinin mirasçıları bir pay, lehine bağış gerçekleşen son kişi de bir pay alır. Sonra

lehine bağış gerçekleşen son kişi payına karşılık bağış yapan ilk kişiye diyetin dörtte birini fidye olarak verir. Lehine bağış gerçekleşen ilk kişi de aynı şekilde yapar. Böylece köleyi bağışlayan ilk kişinin mirasçılarının elinde on bin dirhem olur. Bağışı da beş bin dirhemde geçerli kılmıştık. Sonra lehine bağış gerçekleşen ikinci kişi, lehine bağış gerçekleşen ilk kişinin mirasçılarına aynı şekilde diyetin dörtte birini fidye olarak verir. Böylece onlara beş bin dirhem teslim edilir. Onların lehine bağışı da iki bin beş yüz dirhemde geçerli kılmıştık. Sonra, köleyi bağışlayan ikinci kişinin mirasçıları, lehine bağış gerçekleşen ikinci kişiden kölenin dörtte birinin değerini isterler. Çünkü lehine bağış gerçekleşen ikinci kişi, köleyi her hangi bir şeyle bağlantılı değilken almıştır. Cinayetle bağlantılı haldeyken geri vermiştir. Onlara sadece fidyesini teslim etmiştir.

Eğer ikisi de köleyi teslim etmeyi tercih etse, lehine bağış gerçekleşen son kişiye, "bağış yapan son kişinin mirasçılarına kölenin on bir payından dokuz pay geri ver", denir. İlk bağış yapanın mirasçıları da ikincinin mirasçılarından on bir paydan altı pay alır. İkincinin elinde üç pay kalır. Cinayet nedeniyle bunları da aynı şekilde onlara verirler. Bunun değerini lehine bağış gerçekleşen son kişiden isterler. Lehine bağış gerçekleşen son kişiye de, "elinde kalan iki paydan biri ilk bağış yapanın mirasçılarına diğerini de son bağış yapanın mirasçılarına ver" denir.

Çünkü köle, daha önce açıkladığımız nedenden dolayı dokuz pay alır. Sonra lehine bağış gerçekleşen son kişiye düşen pay, iki cinayet nedeniyle yarı yarıya olmak üzere bağış yapanlara verilir. Paylar yarıya bölünür. Tam sayıya çevirmek için iki katına çıkarılır. Toplam on sekiz pay olur. İlk bağış yapanın mirasçıları on iki pay, köleyi bağışlayan ikinci kişinin mirasçıları dört pay, lehine bağış gerçekleşen son kişi de iki pay alır. Ancak bu iki payı bağış yapanlara verir. Böylece köleyi bağışlayan ikinci kişinin mirasçılarının beş payı olur. Halbuki onların hakkı dört paydır. Bu yüzden devreden pay onların asıl hakkından düşülür. Onların üç pay hakkı kalır. Lehine bağış gerçekleşen son kişinin hakkı da iki pay idi. Bu da toplam beş paydır. Kölenin üçte biri beş pay olunca, tamamı on beş pay olur. Sonra, lehine bağış gerçekleşen son kişi, bağış yapan ilk kişinin mirasçılarına payından bir pay verir. Lehine bağış gerçekleşen ilk kişinin mirasçıları da kendilerine bağışın geçersizliği yoluyla geri verilen üç payı, köleyi bağışlayan ilk kişinin mirasçılarına verirler. Böylece bağış yapan ilk kişinin mirasçılarının hakkı dört pay fazlalaşır. Bu yüzden onların asıl hakkından dört pay düşülür. Onların altı pay hakkı kalır. Diğer iki kişinin hakkı da beş paydır. Bu da toplam on bir pay eder. Böylece kölenin on bir pay olduğu ve lehine bağış gerçekleşen son kişinin, köleyi bağışlayan son kişinin mirasçılarına bağışın geçersizliği hükmüyle dokuz pay geri vereceği ortaya çıkmıştır. Köleyi ilk bağışlayan kişinin mirasçıları bundan altı pay alır. Son bağışlayanın mirasçılarının elinde üç pay kalır. Lehine bağış gerçekleşen son kişi onlara bir pay verir. Böylece onların dört payı olur. Onlara miras bırakanın yaptığı bağışı iki payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir. Sonra,

lehine bağış gerçekleşen son kişi, ilk bağış yapanın mirasçılarına bir pay verir. Köleyi bağışlayan ikinci kişinin mirasçıları da onlara üç pay verir. Böylece onların on payı olur. Onlara miras bırakanın yaptığı bağışı da beş payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir. Köleyi bağışlayan ikinci kişinin mirasçıları, birinci bağış yapanın mirasçılarına verdikleri üç payı lehine bağış gerçekleşen son kişiden isterler. Çünkü lehine bağış gerçekleşen son kişi köleyi, başka haklarla bağlantısı yok iken onlara miras bırakandan almıştır. Cinayetle bağlantılı iken onu geri vermiştir. Köle bu cinayet nedeniyle alınmıştır.

Şayet ortanca kişi (lehine bağış gerçekleşen birinci kişi) köleyi teslim etmeyi, son kişi de fidye vermeyi tercih etse, bu ve ortanca kişinin fidye vermeyi tercih etmesi arasında fark yoktur. Ortanca kişi fidye vermeyi, son kişi de köleyi teslim
[29/71] etmeyi tercih etse, bu ve ortanca kişinin köleyi teslim etmesi arasında fark yoktur.

Çünkü köleyi bağışlayan ikinci kişinin mirasçılarının payında sadece bir cinayet vardır. Dolayısıyla onların köleyi teslim etmeyi veya fidye vermeyi tercih etmesiyle hüküm değişmez. Lehine bağış gerçekleşen son kişinin payında ise iki cinayet bulunmaktadır. Dolayısıyla onun köleyi teslim etmeyi veya fidye vermeyi tercih etmesine göre hüküm değişir. Çünkü köleyi teslim etmeyi tercih ettiğinde payını bağış yapan iki kişi arasında yarı yarıya olmak üzere verir. Fidye vermeyi tercih ettiğinde ise her birisine tam payının fidyesini verir. Bu yüzden onun tercihine göre hüküm değişir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ÖLÜM HASTALIĞINDA KÖLE ÖZGÜR KILMA

Bir kimse ölüm hastalığında iki kölesini özgür kılsa, bunlar dışında malı da yoksa ve her birisinin değeri üç yüz dirhem ise ve biri tanesi efendinin ölümünden sonra ölse, diğeri değerinin beşte dördü oranında çalışır.

Çünkü ölen köle, kendisi lehine yapılan vasiyeti almıştır. Çalışma borcu ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla iki köleden her biri geri kalana hakkı oranında katılır. Malın üçte biri iki pay üzerinden yarı yarıya olmak üzere iki köle arasında bölüştürülür. Mirasçılar için de dört pay olur. Onlardan biri ölünce geri kalan diğerinin kuru mülkiyetidir. O, kuru mülkiyetine bir pay ile, mirasçılar da dört pay ile katılır. Böylece onun kuru mülkiyeti beş pay olur. Beşte biri ona teslim edilir. Değerinin beşte dördü oranında da çalışır.

Eğer ölen köle geriye yüz dirhem bırakmışsa, bu yüz dirhem kalan kölenin değerine eklenir. Sonra bunun beşte biri ona verilir.

Çünkü ölen kölenin çalışma borcu bıraktığı maldan fazladır. Bu yüzden bıraktığı miktar efendinin malı sayılır. Böylece onun malı dört yüz dirhem olur.

Mirasçılar buna dört pay ile, kalan köle de bir pay ile katılır. Dolayısıyla bunun beşte biri ona teslim edilir. Bu da seksen dirhemdir. Değerinden iki yüz yirmi dirhem oranında da çalışır. Böylece mirasçıların üç yüz yirmi dirhemi olur. Yaşayan köle lehine vasiyeti seksen dirhemde ve ölen köle lehine de bu miktarda geçerli kıldık. Buna göre ikisi lehine yüz altmış dirhemde vasiyet geçerli kılınmış olmaktadır.

Şayet kölelerden biri yüz dirhem oranında çalışıncaya kadar iki köle de ölmemişse, sonra çalışan köle ölse veya efendisinden kaçsa ya da çalışamaz duruma gelse, çalıştığı miktar diğer kölenin kuru mülkiyetine eklenir. Sonra daha önce açıkladığımız nedenden dolayı bunun beşte biri kalan kölenin olur.

Eğer iki köle de, ölüm hastası efendilerine değerlerinin üçte ikisini hemen verse, efendi de bunu harcasa, sonra da ölse, ikisinin de malın üçte birinin üçte ikisi oranında çalışması gerekir.

Çünkü ölen kişinin ölüm sırasındaki malı, iki köleden her birisinin kuru mülkiyetinin üçte biridir. Kuru mülkiyetin üçte ikisinin bedeli ise ona ulaşmıştır. Harcadığı miktar onun toplam malından sayılmaz. Dolayısıyla ikisi lehine vasiyet ancak üçte birin üçte birinde geçerli kılınır. Her birisi değerinin üçte birinin üçte ikisi oranında çalışmak zorundadır.

Şayet kölelerden biri değerinin üçte ikisini hemen efendiye verse, o da bunu harcasa, sonra da ölse; değerinden geri kalan miktar diğer kölenin kuru mülkiyetine eklenir. Bu da dört yüz dirhem olup efendinin terikesinin tamamıdır. Bunun üçte biri iki köle arasında yarı yarıya olur. Bu da yüz otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte biridir. Her birisi için altmış altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisi olur. Hiç peşin ödeme yapmamış köle, iki yüz otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte biri oranında çalışır. Diğer köle de otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte biri oranında [29/72]
çalışır. Böylece mirasçılar için iki yüz altmış altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisi olur. İki köle lehine vasiyeti de yüz otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte birinde geçerli kıldık.

Şayet, niçin değerinin bir bölümünü peşin ödeyen kölenin kuru mülkiyetinden kalan miktara, iki köleden her biri bir pay ile, peşin ödeme yapmayan kölenin kuru mülkiyetine de üç pay ile katılmıyorlar, şeklinde bir soru sorulsa; şu şekilde cevap veririz: Çünkü her birisine kuru mülkiyetinin tümü vasiyet edilmiştir. Dolayısıyla her birisi lehine yapılan vasiyetle ancak malın üçte birine katılır. Bu yüzden malın üçte birinin ikisi arasında yarı yarıya bölünmesi gerekir. Sonra peşin ödeme yapanın ödediği miktar onun için sayılır.

Eğer kölelerden biri tüm değerini peşin olarak efendiye verse, o da bunu harcasa, sonra da ölse; diğer köle, değerinin üçte ikisi oranında mirasçılar için, altıda biri oranında da değerini peşin ödeyen köle için çalışır.

Çünkü efendinin ölümü sırasında malı üç yüz dirhemdir. O da peşin ödeme yapmayan kölenin kuru mülkiyetidir. Bunun üçte birinde vasiyet geçerli kılınır. O da yüz dirhem olup her birisine elli dirhem olmak üzere iki köle arasında yarı yarıya bölüştürülür. Peşin ödeme yapmamış köleye elli dirhem verilir. İki yüz elli dirhem oranında çalışır. Peşin üç yüz dirhem ödeyen köleye ise vasiyet yoluyla elli dirhem teslim edileceği ortaya çıkmıştır. Fakat efendisi bunu ondan almıştır. Dolayısıyla bu onun terikesinde kölenin alacağı olur. Alacağı hesabına çalışma borcundan elli dirhem alır. Mirasçılar için iki yüz dirhem kalır. Vasiyeti de yüz dirhem de geçerli kılmıştık.

Kölelerden biri tüm değerini peşin ödese, diğeri de değerinin yarısını peşin ödese ve efendi bunların tümünü tüketse, sonra da ölse; değerinin yarısını ödeyen köle, değerinin üçte biri oranında mirasçılar için, altıda birinin yarısı oranında da diğer köle için çalışır.

Çünkü ölüm sırasında efendinin malı yüz elli dirhemdir. Vasiyet yoluyla iki köleye aralarında yarı yarıya olmak üzere bunun ancak üçte biri teslim edilir. Değerinin yarısını ödeyen köleye kuru mülkiyetinden kalan miktar nedeniyle yirmi beş dirhem teslim edilir. Yüz yirmi beş dirhem oranında da çalışır. Yüz dirhemi mirasçılar, yirmi beş dirhemi de alacağı hesabına diğer köle alır. Çünkü efendi ondan tüm değerini almıştır. Vasiyet yoluyla ona yirmi beş dirhem teslim edildiği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu miktarda dirhem ona geri verilir.

Kölelerden biri efendiye peşin elli dirhem, diğeri de peşin iki yüz elli dirhem verse, efendi de bunun tümünü harcasa, sonra da ölse; peşin elli dirhem ödeyen köle sadece mirasçılar için iki yüz dirhem oranında çalışır.

Çünkü efendinin ölüm sırasındaki malı üç yüz dirhemdir. Her birisine elli dirhem olmak üzere ikisine vasiyet yoluyla yüz dirhem teslim edilir. Biri peşin iki yüz elli dirhem ödemiştir. Bu da onun çalışma borcunun miktarıdır. Diğeri de peşin elli dirhem ödemiştir. Dolayısıyla çalışma borcunun tümünü ödemesi için iki yüz dirhem oranında mirasçılar için çalışır. Böylece mirasçılara iki yüz dirhem teslim edilir. İki köle lehine vasiyeti de yüz dirhemde geçerli kılmıştır.

Bir kimse ölüm hastalığında üç yüz dirhem değerinde bir kölesini özgür kılsa, bunun dışında malı da yoksa, sonra efendi ölse, sonra da köle ölse ve özgür mirasçıları varsa, geriye de beş yüz dirhem bıraksa, bunun iki yüz dirhemi efendinin mirasçılarının olur. Geri kalan da kölenin mirasçılarının olur.

Çünkü kölenin efendisi ölünce köleye kuru mülkiyetinin üçte biri vasiyet yoluyla teslim edilir. Kuru mülkiyetinin üçte ikisi oranında da çalışması gerekir. Fakat özgür mirasçılar bırakarak ölünce terikesinden borcun ödenmesiyle başlanır. Bu da iki yüz dirhemdir. Geri kalan da mirasçılarının olur.

Aynı şekilde köle efendiden önce ölse ve onun mirasçıları varsa, miras bıraktığı malı alırlar. **[29/73]**

Çünkü malından hiçbir şey miras olarak efendiye dönmez. Dolayısıyla devir de gerçekleşmez.

Yine aynı şekilde köle efendiden önce ölse ve geriye beş yüz dirhem bıraksa, sonra da efendi ölse, erkek ve kadın çocuklar bıraksa ve kölenin efendisinden başka mirasçısı da yoksa; bu durumda beş yüz dirhemden iki yüz dirhem efendinin mirasçıları arasından erkeklere kadınların iki katı olmak üzere paylaştırılır.

Çünkü efendi için bu, kölenin terikesinden alacağı karşılığındadır. Kölenin terikesinden kalan üç yüz dirhem, velâ[16] nedeniyle efendinin çocuklarından erkek olanlar için olur. Bu, kölenin ölümünün efendinin ölümünden sonra olması durumunda böyledir.

Kölenin ölümü efendinin ölümünden önce ise, beş yüz dirhemin tümü efendinin mirasçıları arasında paylaştırılır. Erkek kadının iki katını alır.

Çünkü beş yüz dirhemin tümü efendinin malı oldu. Bir bölümü alacak hesabıyla, bir bölümü de miras yoluyla. Böylece beş yüz dirhemin tümü efendinin malı olur.

Köle efendisinden sonra ölse ve geriye bir kız bıraksa, beş yüz dirhemden iki yüz dirhem kölenin çalışma borcu hesabına efendinin mirasçılarının olur. Kalan üç yüz dirhem de kölenin kızı ile efendinin erkek çocukları arasında yarı yarıya bölüştürülür.

Çünkü kölenin sonuçta terikesi budur. Dolayısıyla yarısı kölenin kızı için diğer yarısı da efendinin asabesi[17] için olur.

---

[16] **Velâ / الولاء:** Bir kimsenin diğer bir kişiye varis olmasını mümkün kılan hükmî bir yakınlıktır. Velâ akdi, velâ-i atâka ve velâ-i müvâlât olmak üzere iki kısma ayrılır: Velâ-i atâka; Mevlâ (efendi) ile memlûkü (kölesi) arasında azat sonucu meydana gelmiş olan bir velâ ve yardımlaşma anlaşmasıdır. Bu durumda, özgür bırakılan kölenin herhangi bir cinayet işlemesi halinde diyetini mevlâsı verir; vefat edip derecesi daha önce olan bir varisi bulunmadığı zaman ise, onun mirasını mevlâsı alır. Bu velâ akti "velâ-i nimet" adıyla da bilinir. Kölesini özgür bırakan efendiye "mevlâ'l-atâka" veya "mevlâ'l-atîk" denir. Velâ-i müvâlât ise, nesebi bilinmeyen bir kimsenin, belirli bir takım koşullar çerçevesinde başka bir kişiyle gerçekleştirmiş olduğu bir dayanışma anlaşmasıdır. Bu velâ akdinde nesebi meçhul kişiye "mevlâ-i esfel", bu akdi yapmayı kabul eden kimseye ise "mevlâ-i a'lâ" denir.

[17] **Asabe / العصبة:** Bir kimsenin baba tarafından akrabası. İslâm miras hukukunda asabe, mirasta belirli bir paya sahip olmayıp payları belirlenmiş mirasçılar (ashâb-ı ferâiz) hisselerini aldıktan sonra geri kalanı ve yalnız bulunduklarında ise terekenin tamamını alan mirasçıdır. Asabe-i nesebiyye ve asabe-i sebebiyye olmak üzere iki kısma ayrılır:

1. Asabe-i nesebiyye; ölüye nesep yakınlığı olan kimselerdir. Bunlar da üçe ayrılır:
   a. Asabe bi nefsihi; baba, oğul, babanın babası, oğlun oğlu gibi ölüye nisbetinde araya kadının girmediği erkek akrabalar.
   b. Asabe bi ğayrihi; ölünün asabeden olan erkek kardeşleriyle birlikte bulunan kız kardeşleridir.
   c. Asabe ma'a ğayrihi; asabeden olmayan bir kadın ile beraber bulundukları tekdirde asabeden olan kadınlardır. Bunlar ölünün kızıyla birlikte bulunan ana baba bir veya baba bir kızkardeşleridir.

Şayet köle efendisinden önce ölse ve beş yüz dirhem ile kızını ve efendisini bıraksa, köle lehine vasiyet yüz altmış dirhem olur.

Çünkü efendinin malı sonuçta dört yüz dirhemdir. Kölenin değeri üç yüz dirhemdir. Kalan iki yüz dirhem de kölenin kızı ile efendi arasında yarı yarıya olur. Sonra, daha önce açıkladığımız gibi devreden payın efendinin payından düşürülmesi açısından köle lehine vasiyet, bu dört yüz dirhemin beşte ikisinde geçerli olur. Onun lehine vasiyetin yüz altmış dirhem olan dört yüz dirhemin beşte ikisinde geçerli olduğu ortaya çıktığına göre, yüz kırk dirhem çalışma borcu kalır. Efendinin mirasçıları beş yüz dirhemden bunu alır. Kölenin terikesinden üç yüz altmış dirhem kalır. Bu da efendi ile kölenin kızı arasında yarı yarıya olur. Böylece kıza yüz seksen dirhem, efendinin mirasçılarına da sonuçta üç yüz yirmi dirhem teslim edilir.

Devreden payın kölenin payından düşürülmesi şeklindeki çözüm yoluna göre ise – Muhammed (rh.a.) *"el-Asl"* adlı eserinde buna işaret etmiştir. – kölenin terikesinden çalışma borcu olarak değerinin üçte ikisinin kaldırılması şeklinde olur. Geriye kız ile efendi arasında yarı yarıya olmak üzere üç yüz dirhem olur. Sonra efendinin payı üç pay olur. Çünkü bunun üçte birinde köle lehine vasiyeti geçerli kılmaya ihtiyacımız var. Dolayısıyla bu üç yüz dirhem altı pay olur. Üç pay efendinin olur. Sonra bundan bir pay vasiyet yoluyla kıza döner. Onun asıl payından bu pay düşülür. Onun iki payı, efendinin de üç payı kalır. Bu da toplam beş paydır. Dolayısıyla bu beşte birlik paylara bölünür. Beşte ikisi yüz yirmi dirhemdir. Sonra vasiyet yoluyla ona bir pay daha döner. Bu da altmış dirhemdir. Böylece ona yüz seksen dirhem teslim edilir. Miras yoluyla efendiye de bu kadar vermiştik. Dolayısıyla çözüm doğru gerçekleşmiştir.

Köle efendisinden önce ölse ve geriye yedi yüz dirhem bıraksa, sorunun geri kalan kısmı yukarıdaki gibi ise, köle lehine vasiyet iki yüz dirhemde geçerli olur.

Birinci çözüm şekline göre efendinin malı beş yüz dirhem ve kölenin değeri ile kalanın yarısıdır. Onun payından devreden pay düşüldükten sonra bu beş yüz dirhem beşte birlik paylara bölünür. Beşte ikisi vasiyet yoluyla kölenin olur. Bu da iki yüz dirhemdir. Onun lehine vasiyetin iki yüz dirhem olduğu ortaya çıktığına göre, yüz dirhem çalışma borcu kalır. Efendisi onun terikesinden bunu geri kalanın

[29/74]

2. Asabe-i sebebiyye: Bu da iki kısımdır;

a. Itk (özgür bırakma) sebebiyle olan asabe; mevlâ'l-atâka ile onun bi nefsihi asabesinden olan erkeklerdir.

b. Akit sebebiyle olan asabe; bir kimsenin diğerine "sen benim velimsin, öldüğüm zaman bana varis olacaksın, bir cinayet işlediğim zaman ise benim yerime diyet ödeyeceksin" der ve o da kabul eder böylece aralarında bu şekilde asabelik meydana gelir. Buna "mevlâ'l-muvâlât" denir.

yarısı ile birlikte alır. Böylece onun mirasçılarına dört yüz dirhem teslim edilir. Köle lehine vasiyeti de iki yüz dirhemde geçerli kılmıştık.

Diğer çözüm şekline göre ise terikesinden değerinin üçte ikisi kaldırılır. Kölenin terikesi beş yüz dirhem kalır. Devreden pay kızın payından düşüldükten sonra bu beş yüz dirhem beş paya bölünür. Üç yüz dirhemi efendi, iki yüz dirhemi de kız alır. Sonra vasiyet yoluyla yüz dirhem ona döner. Böylece kıza, efendiye teslim edilen miktar kadar olan üç yüz dirhem teslim edilir. Vasiyeti de her iki defada da iki yüz dirhemde geçerli kıldık.

Eğer köle geriye iki yüz dirhem veya daha az bıraksa, bunun tamamı efendinin mirasçılarının olur.

Çünkü kölenin iki yüz dirhem çalışma borcu var. Onun borcunun terikesini kapsadığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla mirasçılarına hiçbir şey miras olarak kalmaz.

Köle geriye üç yüz dirhem bırakmışsa, onun lehine vasiyet yüz yirmi dirhemde geçerli olur.

Çünkü bu üç yüz dirhemin tamamı efendinin malıdır. Onun payından devreden pay düşüldükten sonra beşe bölünür. Beşte ikisi vasiyet yoluyla kölenin olur. Bu da yüz yirmi dirhemdir. Geriye yüz seksen dirhem çalışma borcu kalır. Efendisi önce bunu alır. Sonra da yüz yirmi dirhemin yarısı miras yoluyla ona teslim edilir. Böylece mirasçılarına iki yüz kırk dirhem teslim edilir. Vasiyeti de yüz yirmi dirhemde geçerli kılmıştık.

Devreden payın kölenin payında varsayılması şeklindeki çözüm yoluna göre ise, kölenin değerinin üçte ikisi kaldırılır. Geriye kölenin terikesi yüz dirhem kalır. Bu, kölenin kızı ile efendisi arasında beşe bölünür. Efendi beşte üçünü alır. Bu da altmış dirhemdir. Sonra bunun üçte biri olan yirmi dirhem vasiyet yoluyla kıza döner. Böylece ona, efendiye miras yoluyla teslim edilen miktar kadar olan altmış dirhem teslim edilir. Vasiyeti de bir kere yüz, bir kere de yirmi dirhemde geçerli kıldık. Dolayısıyla çözüm doğru gerçekleşmiştir.

Bu kıyasa göre, eğer köle iki yüz dirhemden fazla bıraksa, öyle ki üçte biri "bir şey" dışında bin ile iki yüz arasında değişen bir miktar ise çözümü daha önce açıkladığımız gibi olur.

Köle geriye bin iki yüz dirhem veya daha fazla bıraksa, çalışma borcu olmaz. Tümü miras olur.

Çünkü terikesinin yarısı miras yoluyla efendinin olur. Bu da altı yüz dirhemdir. Böylece kölenin kuru mülkiyetinin tümünün, efendinin malının üçte birinden çıktığı ortaya çıkmıştır. Bu yüzden çalışma borcu olmaz.

Eğer köle geriye iki kız ve üç yüz dirhem bıraksa, onun lehine vasiyet bunun üçte birinde geçerli olur. Sonra bu üçte bir iki kız ile efendi arasında üçte birlik paylara bölünür.

Bunun çözümü üç yüz dirhemin temelde dokuz pay yapılması şeklinde olur. Sonra miras yoluyla efendiye bir pay döner. Bu da devreden paydır. Onun asıl hakkından bunu düşeriz. Üç yüz dirhemi sekiz paya böleriz. Vasiyet ancak bu üç yüz dirhemin sekizde üçünde geçerli kılınır. Üç yüz dirhemin sekizde biri otuz yedi buçuk dirhemdir. Dolayısıyla sekizde üçü yüz on iki buçuk dirhem olur. Böylece ona teslim edilenin bu miktar olduğu ortaya çıkmıştır. Kölenin kalan çalışma borcunu efendi onun terikesinden alır. Bu da yüz seksen yedi buçuk dirhemdir. Miras yoluyla da ona otuz yedi buçuk dirhem döner. Bu da toplam iki yüz yirmi beş dirhemdir. Vasiyeti de yüz on iki buçuk dirhemde geçerli kılmıştık.

Devreden payın iki kızın payında varsayılması şeklindeki çözüm yoluna göre, kölenin terikesinden değerinin üçte ikisi kaldırılır. Yüz dirhem kalır. Bu yüz dirhem iki kız ile efendi arasında üçe bölünür. Sonra efendinin payı olan üçte bir üçe bölünür. Çünkü bunun üçte birinde vasiyeti geçerli kılmaya ihtiyaç duymaktayız. Dolayısıyla bu yüz dirhem dokuz pay olur. Devreden pay iki kızın payından
[29/75] düşüldükten sonra yüz dirhem sekiz pay olur. Miras yoluyla efendiye üç pay teslim edilir. Sonra bir pay vasiyet yoluyla iki kıza döner. Böylece iki kızın altı payı olur. Bu da kölenin terikesinin üçte ikisidir. Efendi de terikenin üçte birini alır. Dirhemlere göre bunu bölüştürdüğün zaman vasiyetin yüz on iki buçuk dirhemde geçerli kılındığı ortaya çıkar. Çünkü vasiyeti bir kere yüz, bir kere de yüz dirhemin sekizde biri olan on iki buçuk dirhemde geçerli kıldık.

Köle bin sekiz yüz dirheme kadar olmak üzere yukarıdaki sorunda geçen miktardan fazla bıraksa, aynı şekilde bu kıyasa göre çözülür.

Eğer köle bin sekiz yüz dirhem veya daha fazla bıraksa, çalışma borcu olmaz.

Çünkü terikesinin üçte ikisi kızının, geri kalan altı yüz dirhem de efendisinin olur. Böylece kuru mülkiyetinin malının üçte birinden çıkacağı ortaya çıkmıştır. Bu yüzden çalışması gerekmez.

Eğer köle iki kızını, annesini ve efendisini bırakarak ölse, bu durumda terikesi değerinin üçte ikisi oranında veya daha az ise, çalışma borcu karşılığında tümü efendisinin mirasçılarının olur. Eğer terikesi bundan fazla ise kalan miktara bakarsın ve on dört paya bölersin. Sonra on yedi paydan bir payı kölenin kuru mülkiyetine eklersin. Bu miktar efendinin terikesinin üçte biridir. Asıl payların on sekiz pay olması bakımından vasiyetin gerçekleştiği miktar da budur.

Kölenin iki kızı terikenin üçte ikisi olan on iki pay, annesi terikenin altıda biri olan üç pay alır. Geri kalan üç pay da efendisinin olur. Sonra bunun üçte biri olan bir pay vasiyet yoluyla kölenin mirasçılarına döner. Bunu onların asıl hakkından düştüğün zaman on dört payları kalır. Efendiye miras kalan üç payı da eklediğin zaman toplam on yedi pay olur. Bu yüzden iki yüz dirhemden sonra kalan miktar on yedi paya bölünmüştür. Bunun sadece bir payı vasiyettir.

Eğer köle geriye bir kız, bir karı ve efendisini bıraksa, terikesinden değerinin üçte ikisi kaldırılır. Sonra geri kalan yedi pay yapılır ve kölenin değerinin üçte birine eklenir. Bu da vasiyeti sayılır.

Çünkü buradaki bölüşüm temelde sekiz pay üzerinden gerçekleşir. Karısı bir pay, kızı dört pay alır. Geri kalan üç payı ise efendisi alır. Sonra bu üç paydan bir pay vasiyet yoluyla kölenin mirasçılarına döner. Dolayısıyla bu pay onların asıl hakkından düşülür. Geri kalanın paylaşımı yedi pay üzerinden gerçekleştirilir.

Köle bir kız, anne ve bir karı bırakarak ölse ve sorunun geri kalan kısmı yukarıdaki gibi ise kölenin değerinin üçte ikisi kaldırıldıktan sonra terikenin kalan bölümü altmış yedi pay üzerinden bölüştürülür. Bu altmış yedi paydan beş pay kölenin değerinin üçte birine eklenir. Bu, vasiyetin geçerli olduğu miktar sayılır.

Çünkü payların asıl paydası yirmi dörttür. Kız için on iki pay, anne için dört pay, karısı için üç pay olur. Geriye beş pay kalır. O da asabe olması bakımından efendinin olur. Sonra vasiyet bunun üçte birinde geçerli kılınır. Halbuki beşin tam sayı olarak üçte biri yoktur. Bu yüzden asıl paylar üç ile çarpılır. Böylece yetmiş iki pay olur. Kölenin efendisi bundan on beş pay alır. Sonra beş pay olan bunun üçte biri vasiyet yoluyla kölenin mirasçılarına döner. Onların asıl hakkından bu miktar düşülür. Yetmiş iki paydan beş pay düştüğün zaman altmış yedi pay kalır. Vasiyet, açıkladığımız gibi kölenin değerinin üçte biri ile birlikte bunun yedi payında geçerli olur.

Köle geriye iki kızını, annesini ve bir karısını bıraksa, onun lehine vasiyet kuru mülkiyetinin üçte biri ile birlikte yetmiş bir paydan bir payda geçerli olur. **[29/76]**

Çünkü paylaşım temelde yirmi dört pay üzerinden gerçekleşir. İki kız malın üçte ikisi olan on altı pay, anne dört pay, karısı da üç pay alır. Geriye bir pay kalır. Onu da efendisi alır. Sonra bu payın üçte birinde vasiyet geçerli olur. Tam sayıya çevirmenin yolu yirmi dördün üç ile çarpılması şeklinde olur. Böylece yetmiş iki pay olur. Bunun üç payı miras yoluyla efendinin olur. Bu üç paydan bir tanesi vasiyet yoluyla kölenin mirasçılarına döner. Dolayısıyla onların asıl hakkından bir pay düşülür. Geriye yetmiş bir pay kalır. Böylece vasiyetin, kölenin değerinin üçte ikisi kaldırıldıktan sonra terikenin geri kalanının yetmiş bir payından bir payda ve kölenin kuru mülkiyetinin üçte birinde geçerli olduğu ortaya çıkmıştır.

Köle efendisinden önce ölse ve geriye üç yüz dirhem bıraksa, sonra efendi ölse ve zimmetinde yüz dirhem borç varsa; bu durumda köle lehine vasiyet seksen dirhemde geçerli olur. Kölenin çalışma borcu iki yüz yirmi dirhem olur.

Çünkü üç yüz dirhemden borcun kapsadığı miktar vasiyetin hükmü açısından efendinin malı sayılmaz. Geriye onun malı iki yüz dirhem kalır. Devreden pay efendinin payından düşüldükten sonra beş paya bölünür. Vasiyet yoluyla beşte ikisini köle alır. Bu da seksen dirhemdir. Beşte üçünü de efendisi alır. Sonra seksen dirhemin yarısı miras olarak efendiye döner. Böylece onun mirasçılarına yüz altmış

dirhem teslim edilir. Köle lehine vasiyeti de seksen dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Devreden payın kölenin payında varsayıldığı çözüm yoluna göre ise, borç miktarı olan yüz dirhem ve geri kalanın üçte ikisi kaldırılır. Kalanın ancak üçte biri kölenin olur. Bu da altmış altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisidir. Bu, kölenin kızı ile efendisi arasında yarı yarıya olur. Sonra, köle lehine vasiyeti üçte birinde geçerli kılmak için efendinin payı üç pay olur. Kızın payından bir pay düşülür. Çünkü bu pay ona vasiyet yoluyla döner. Geri kalan da beş paya bölünür. Beşte ikisini kız, beşte üçünü de efendi alır. Sonra beşte biri vasiyet yoluyla kıza döner. Böylece efendiye teslim edilen miktar kadar ona da teslim edilir. Vasiyet de, bir keresinde altmış altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisinde, diğerinde ise on üç dirhem ile bir dirhemin üçte birinde geçerli kılındı. Bu da toplam seksen dirhemdir. Çözümün devamı yukarıda açıkladığımız gibidir.

Aynı şekilde borç daha az veya daha çok olsa da çözüm bu kıyasa göredir.

Yine aynı şekilde kölenin kızı ile birlikte karısı veya annesi bulunsa ya da ikisi de bulunsa, yukarıda açıkladığımız çözüm şekline göre dikkatle baktığın zaman sonuç doğru çıkar.

Efendinin borcu yoksa ve köle gibi o da üç yüz dirhem bırakarak ölse, köle lehine vasiyet iki yüz kırk dirhemde geçerli olur.

Çünkü efendinin bıraktığı malı kölenin bıraktığı mala ekleriz. Kölenin bıraktığı mal onun değerini aşmamaktadır. Dolayısıyla tümü efendinin malı sayılır. Devreden pay efendinin payından düşüldükten sonra köle lehine vasiyet bunun beşte ikisinde geçerli kılınır. Altı yüz dirhemin beşte ikisi de iki yüz kırk dirhemdir. Kölenin terikesinden altmış dirhem kalır. Efendisi kölenin çalışma borcu yoluyla bunu alır. Miras yoluyla da iki yüz kırk dirhemin yarısını alır. Böylece onun mirasçılarına dört yüz seksen dirhem teslim edilir. Vasiyeti de iki yüz kırk dirhemde geçerli kılmıştık.

Devreden payın kölenin payında varsayılması şeklindeki çözüm yoluna göre köle lehine vasiyet üç yüz dirhemden çıkarılır. Efendisi de geriye üç yüz dirhem bırakınca, köle lehine vasiyet her iki üç yüz dirhemden çıkarılır. Böylece kölenin iki yüz dirhemi olduğunu öğrendik. Efendisi onun terikesinden yüz dirhemi çalışma borcu olarak, iki yüz dirhemin yarısını da miras olarak alır. Sonra bunun üçte biri
[29/77] köle lehine vasiyet olur. Dolayısıyla devreden pay düşüldükten sonra bu iki yüz dirhem beş pay olur. Vasiyet ancak onun beşte birinde geçerli kılınır. İki yüz dirhemin beşte biri de kırk dirhemdir. Böylece onun lehine vasiyeti bir kere iki yüz dirhemde, bir kere de kırk dirhemde geçerli kıldığımız ortaya çıktı. Bu da toplam iki yüz kırk dirhemdir.

Kölenin efendisi bu maldan daha az miktarda mal bıraksa, bu kıyasa göre aynı şekilde sonucu doğru çıkar.

Ölüm hastası kişi üç yüz dirhem değerindeki bir kölesini özgür kılsa ve efendi, kölesinden değerinin tümünü peşin alsa ve harcasa, sonra köle beş yüz dirhem bırakarak ölse ve kızı ile efendisi dışında mirasçısı da yoksa; bunun yüz dirheminde vasiyet geçerli olur.

Çünkü kölenin bıraktığı mal, kızı ile efendisi arasında yarı yarıya miras olur. Dolayısıyla efendinin ölüm sırasındaki malı iki yüz elli dirhemdir. Devreden pay düşüldükten sonra beş paya bölünür. Köle lehine vasiyet bunun beşte ikisinde geçerli olur. Bu da yüz dirhemdir. Böylece efendinin hakkından fazla olarak köleden yüz dirhem aldığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu onun zimmetinde borç olur. Kölenin beş yüz dirhemi onun terikesine eklenir. Böylece terikesi altı yüz dirhem olur. Her birisine üç yüz dirhem olmak üzere kölenin kızı ile efendisi arasında yarı yarıya olur. Efendinin zimmetindeki borç ona sayılır. Mirasçıları kızdan iki yüz dirhem alır. Kıza da üç yüz dirhem teslim edilir.

Şayet efendi köleden değerinin üçte ikisini peşin alsa ve harcasa, sonra köle ölse ve geriye beş yüz dirhem bıraksa, burada vasiyet yüz yirmi dirhemde geçerli olur.

Çünkü bu beş yüz dirhemden efendiye yüz dirhem verilir. Geri kalanın da yarısı miras yoluyla ona verilir. Böylece efendinin malı üç yüz dirhem olur. Bu üç yüz dirhem, devreden pay düşüldükten sonra beş pay olur. Köle lehine vasiyet bunun beşte ikisinde geçerli olur. Bu da yüz yirmi dirhemdir. Böylece kölenin çalışma borcunun yüz yirmi dirhem olduğu ortaya çıkmıştır. Efendisi iki yüz dirhem almıştı. Dolayısıyla bunun yirmi dirhemi onun zimmetinde borç olup beş yüz dirheme eklenir. Bu, kölenin kızı ile efendisi arasında eşit bir şekilde bölüştürülür. Her birisi iki yüz altmış dirhem alır. Efendinin zimmetindeki yirmi dirhem borç ona sayılır. Beş yüz dirhemden geri kalanı ve kırk dirhem alır. Kıza da iki yüz altmış dirhem teslim edilir.

Eğer köleden peşin yüz dirhem alsa ve harcasa, vasiyet yüz kırk dirhemde geçerli olur.

Çünkü beş yüz dirhemden efendiye, kölenin değerinden geri kalan miktar olan iki yüz dirhem verilir. Geri kalanın da yarısı miras yoluyla ona verilir. Böylece üç yüz elli dirhem olur. Devreden payın düşülmesi dikkate alınarak köle lehine vasiyet bunun beşte ikisinde geçerli olur. Bu da yüz kırk dirhemdir. Böylece onun çalışma borcunun yüz altmış dirhem olduğu ortaya çıkmıştır. Efendi yüz dirhemi almıştır. Kölenin çalışma borcu altmış dirhem kalır. Dolayısıyla efendi, beş yüz dirhemden bunu ve geri kalanın da yarısını alır. Bu da iki yüz yirmi dirhemdir. Böylece onun mirasçılarına iki yüz seksen dirhem teslim edilir. Vasiyeti de yüz kırk dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Şayet köle ölünceye kadar çalışma borcundan hiçbir şey ödememişse ve geriye beş yüz dirhem bıraksa, vasiyet yüz altmış dirhemde geçerli olur.

[29/78] Çünkü efendisi onun değerini terikesinden kaldırır. Geri kalanın da yarısını alır. Böylece onun malı dört yüz dirhem olur. Beşte ikisi vasiyet yoluyla kölenin olur. Bu da yüz altmış dirhemdir. Böylece de kölenin çalışma borcunun yüz kırk dirhem olduğu ortaya çıkmıştır. Efendinin mirasçıları beş yüz dirhemden bunu alır. Geriye üç yüz altmış dirhem kalır. Bu da kız ile efendi arasında yarı yarıya bölüştürülür. Efendi bundan yüz seksen dirhem alır. Böylece mirasçılarının elinde üç yüz yirmi dirhem olur. Köle lehine vasiyeti de yüz altmış dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş oldu.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ÖLÜM HASTALIĞINDA SELEM AKDİ

Ölüm hastası bir kişi, belli bir vadeye kadar on dirhem değerinde bir kürr buğdaya karşılık on dirhem vererek selem akdi yapsa ve satıcı (müslemun ileyh) dirhemleri teslim alsa, sonra alıcı (rabbü's-selem) ölse ve bütün malını kapsayan borcu varsa ve selem akdinin vadesi de gelmemişse; bu durumda satıcı seçimlik hakka sahiptir. İsterse dirhemleri geri verir ve selem akdini bozar. İsterse hemen kürrün tamamını teslim eder.

Çünkü ölüm hastası kişi vade yoluyla kayırma yapmıştır. Borçtan sonra malın üçte birinde dikkate alınması bakımından vade yoluyla vasiyette bulunmanın mal vasiyetinde bulunma gibi değerlendirildiğini daha önce açıklamıştık. Burada borç, ölen kişinin terikesini kaplamıştır. Dolayısıyla satıcı lehine vadeyi geçerli kılma imkanı yoktur. Böylece de onun yaptığı akdin koşulu değişmiştir. Dolayısıyla da seçimlik hakkı sabit olmuştur.

Şayet alıcı ölmeden önce vade gelse veya satıcı alıcıdan önce ölse de onun ölümüyle vade gelse, bu durumda onun da mirasçılarının da seçimlik hakkı olmaz. Aksine buğday kürrünü ödemeye zorlanırlar.

Çünkü burada akdin gerekçesi değişmemiştir.

Eğer on dirhem değerindeki bir kürr buğdaya karşılık yirmi dirhem vererek selem akdi yapsa ve on dirhem borcu varsa, satıcı seçimlik hakka sahip olur. İsterse dirhemleri geri verir ve selem akdini bozar. İsterse kürrü öder ve satış bedelinden (anaparadan) otuz altı dirhem geri verir.

Çünkü buradaki kayırma mal ve vadenin ikisinde de gerçekleşmiştir. Dolayısıyla borçtan sonra malın üçte birinde dikkate alınır. Borç ödendikten sonra kalan malın üçte biri, üç dirhem ile bir dirhemin üçte biridir. Bu miktar satıcıya vasiyet yoluyla teslim edilmiştir. Onun açısından akdin koşulu değiştiğinden dolayı seçimlik hakkı sabit olur. Akdi uygulamayı tercih ederse, kürrü hemen öder. Çünkü

yaptığı vasiyeti malın üçte birinde geçerli kıldık. Dolayısıyla ona hiç vade tanınmaz. Kürrü hemen öder ve satış bedelinden otuz altı dirhem geri verir ki, on dirhem borç ödensin ve mirasçılara altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisi teslim edilsin. Vasiyeti de üç dirhem ile bir dirhemin üçte birinde geçerli kıldık. Burada her hangi bir şeyde akdi geçersiz kılmaya ihtiyaç yoktur. Çünkü faiz gerçekleşmeden satış bedelinin bir bölümünü geri verme imkanı vardır. Fakat daha önce açıkladığımız gibi ikale ve bir kürr buğdayın yine bir kürr buğday karşılığında satılması durumu bunun gibi değildir.

Şayet otuz dirhem değerindeki bir kürr buğdaya karşılık elli dirhem vererek selem akdi yapsa ve yirmi dirhem borcu varsa, bu durumda satıcı isterse selem akdini bozar. İsterse kürrü öder ve satış bedelinden on dirhem geri verir.

Çünkü satış bedelinden yirmi dirhem oranında onu kayırmıştır. Borçtan sonra bunun üçte biri ona teslim edilir. Bu da on dirhemdir. Onun açısından akdin koşulu değiştiğinden dolayı seçimlik hakkı da sabit olmuştur. Akdi uygulamayı tercih ederse kürrü öder. Satış bedelinden on dirhem geri verir. Kalan satış bedelinden yirmi dirhem borcu ödenir. Mirasçılara yirmi dirhem kalır. Vasiyeti de on dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla çözüm doğru gerçekleşmiştir. [29/79]

Eğer elli dirhem değerindeki bir kürr buğdaya karşılık teslim edilen bedel yüz dirhem ise ve satıcının kırk dirhem de borcu varsa, bu durumda satıcı isterse selem akdini bozar. İsterse kürrü öder ve satış bedelinden otuz dirhem geri verir.

Çünkü borçtan sonra ona vasiyet yoluyla üçte biri teslim edilir. Bu da yirmi dirhemdir. Akdin koşulu değiştiğinden dolayı onun seçimlik hakkı sabit olur. Akdi uygulamayı tercih ettiği zaman kürrü öder. Satış bedelinden otuz dirhem geri verir ki kırk dirhem borcu ödensin ve mirasçılarına kırk dirhem teslim edilsin. Vasiyeti de yirmi dirhemde geçerli kıldık. Sonuçta satıcıya bir kürr buğdayının değeri ve borç ödendikten sonra ölenin terikesinin üçte biri teslim edilir. Satış bedelinden artan miktar geri verilir.

Ölüm hastası bir kişi, belli bir vadeye kadar on dirhem değerinde bir kürr buğdaya karşılık on dirhem teslim ederek selem akdi yapsa, sonra iki satıcıdan biri ölse, sonra da alıcı vade gelmeden önce ölse; bu durumda ölen kişinin mirasçılarına buğdayın yarısı ödettirilir.

Çünkü onun ölümüyle selem konusu buğdayın payı ile ilgili vadesi gelmiştir. Onun mirasçıları açısından akdin gerekçesi değişmemiştir.

Sağ olan kişi ise seçimlik hakka sahiptir. Onun açısından akdin gerekçesinin değişmiş olması açısından isterse kendi hakkı ile ilgili olarak selem akdini bozar. İsterse borçlu olduğu malın üçte birini öder.

Çünkü payı ile ilgili olarak onun lehine vade vasiyet edilmiştir. Dolayısıyla onun lehine vasiyet, ölen alıcının malının üçte birinde geçerli kılınır. Bu da onun

borçlu olduğu malın üçte ikisi kadardır. Böylece alıcının mirasçılarına kürrün üçte ikisi teslim edilmiş olur. Bunun değeri altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisidir. Dirhemin üçte biri ise vadeli olarak zimmetinde borç kalır. Bunun değeri de üç dirhem ile bir dirhemin üçte biridir.

Şayet satış bedeli yirmi dirhem ise ve satıcılardan biri alıcıdan önce ölmüşse veya ondan sonra fakat davalaşmadan önce ölmüşse, sağ olanı ve ölenin de mirasçısı seçimlik hakka sahip olur.

Çünkü onları malının yarısı oranında kayırmıştır. Onlara kayırma olarak ancak malın üçte biri teslim edilir. İkisi açısından da akdin koşulu değişmiştir. Bu yüzden onların seçimlik hakkı sabit olmuştur.

Eğer akdi uygulamayı tercih ederlerse, buğday kürrünü öderler. Satış bedelinden de üç dirhem ile bir dirhemin üçte birini geri verirler.

Çünkü onlara kayırma yoluyla ancak malın üçte biri teslim edilir. Bu da altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisidir. Dolayısıyla on dirhem değerindeki kürrü ve satış bedelinden de üç dirhem ile bir dirhemin üçte birini hemen öder ki, böylece mirasçılara on üç dirhem ile bir dirhemin üçte biri teslim edilsin. Vasiyeti de altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisinde geçerli kıldık. Böylece onlara satış bedelinden kürrün değeri ve vasiyet yoluyla, ölen alıcının malının üçte biri teslim edilmiş olur.

Şayet ölen satıcı fakir ise, diğeri seçimlik hakka sahip olur. İsterse dirhemlerden payını geri verir. Selem akdini bozar. İsterse kürrün yarısını öder. Satış bedelinden üç dirhemi geri verir.

Çünkü ölen satıcı, lehine yapılan vasiyeti alarak ölmüştür. Zimmetindeki borcu öder. Malın üçte biri ikisi arasında eşit paylaşılıyordu. Dolayısıyla her birisinin bir pay hakkı, alıcının mirasçılarının da dört pay hakkı olur. Yaşayan satıcının payı beş pay yapılır. Ona vasiyet yoluyla bir pay teslim edilir. Beşte dördünü de öder. Bu da kürrün yarısının değeri olan beş dirhem ve satış bedelinden üç dirhemdir. Böylece mirasçılara sekiz dirhem teslim edilir. Vasiyeti de sağ olan satıcı için iki dirhemde , ölen satıcı için de aynı miktarda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Eğer satış bedeli otuz dirhem ise ve iki satıcıdan hiçbiri ölmemişse, fakat bir tanesi yitse (gâib)[18] ve alıcının mirasçıları, "bu selem akdini geçerli saymayız" dese, diğer satıcı seçimlik hakka sahip olur. İsterse payında selem akdini bozar.
[29/80] Dirhemlerden payını geri verir. İsterse kürrün yarısını öder. Satış bedelinden yedi dirhem geri verir.

Çünkü daha önce açıkladığımız gibi malın üçte biri ikisi arasında yarı yarıya olur. Hazır bulunan satıcı payına ancak bir pay ile, alıcının mirasçıları da dört pay

---

[18] **Gâib / الغائب:** Yaşadığı bilinen fakat nerede olduğu bilinmeyen kimse. Hayatta olup almadığı da bilinmiyorsa ona "mefkûd" denir.

ile katılır. Dolayısıyla onun zimmetinde bulunanın beşte biri ona teslim edilir. Bu da vasiyet yoluyla ona teslim edilen üç dirhemdir. Alıcının mirasçılarına ise kürrün yarısının değeri olan beş dirhem ile satış bedelinden yedi dirhem geri verir. Bu da on iki dirhem eder. Hazır bulunan satıcı için vasiyeti üç dirhemde, gâip olan satıcı için de aynı miktarda geçerli kıldık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Şayet yargıç aralarında yukarıdaki hükmü verdikten sonra yiten kişi hazır olsa, bu durumda seçimlik hakka sahip olur. İsterse akdin koşulu değiştiğinden dolayı selem akdini bozar. Satış bedeli olan dirhemleri geri verir. İsterse kürrün yarısını öder. Satış bedelinden de üç dirhem geri verir.

Çünkü mirasçılara on iki dirhem teslim edilmiştir. Onların hakkının tamamlanmasına sadece sekiz dirhem kalmıştır. Dolayısıyla değeri beş dirhem olan yarım kürrü verdiği ve satış bedelinden de onlara üç dirhem geri verdiği zaman, onlara yirmi dirhem teslim edilmiş olur. Satıcılardan birisi lehine vasiyeti üç dirhemde, diğeri lehine yedi dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla çözüm doğru gerçekleşmiştir. Birinciye hiçbir şey geri verilmez. Çünkü selem akdinin hükmü, satış bedelinden geri verilen ölçüsünde aslı bakımından ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla bundan sonra hiçbir şeyinde akdin hükmü geri gelmez.

Bir kimse ölüm hastalığında otuz dirhem değerinde bir kürr buğday karşılığında üç kişiye altmış dirhem vererek selem akdi yapsa, dirhemler teslim alınsa, sonra alıcı ölse ve bunun dışında malı yoksa ve mirasçılar bu kişilerden birisini bulamasa, diğer iki kişiyi bulamazsa; bu durumda bulunan kişi seçimlik hakka sahip olur

Çünkü onun açısından akdin koşulu değişmiştir.

Eğer akdin gereğini yapmayı tercih ederse kürrün üçte birini öder. Satış bedelinden yedi dirhem ile bir dirhemin yedide birini geri verir.

Çünkü malın üçte biri üç kişi arasında üç paya bölünür. Hazır bulunan kişi payına bir pay, mirasçılar da altı pay ile katılır. Dolayısıyla ona payının yedide biri teslim edilir. Payı da yirmi paydır. Bunun yedide biri bir dirhem ile bir dirhemin yedide altısıdır. Bunun dışında kalanı mirasçılara geri vermesi gerekir. O da kürrün üçte birinin değeri olan on dirhem ve satış bedelinden yedi dirhem ile bir dirhemin yedide biridir.

Şayet yargıç aralarında bu hükmü verdikten sonra ve mirasçılarla birinci kişi arasında selem akdini bozduktan sonra mirasçılar yiten iki kişiden birini bulsa, bu ikinci kişi de aynı şekilde seçimlik hakka sahip olur. İsterse payında selem akdini bozar. İsterse kürrün üçte birini öder. Satış bedelinden bir dirhemin yedide biri dışında üç dirhem geri verir.

Çünkü mirasçıların elinde on yedi dirhem ile bir dirhemin yedide biri bulunmaktadır. Söylediğimiz miktarı da verince, onlara otuz dirhem teslim edilmiş

olur. Bu da ikisine teslim ettiğinin dörtte üçüdür. İkinci satıcının elinde on yedi dirhem ve bir dirhemin yedide biri olur. On dirhem satıcının ödediği buğdayın değeridir. Yedi dirhem ile bir dirhemin yedide biri de kayırmadır. Kayırmanın gerçekleştiği bu miktar, birinci kişinin kayırma yoluyla aldığı miktar ile birlikte, ikisine teslim edilenin dörtte biridir. İkinci kişi birinciye hiçbir şey geri vermez. Çünkü yargıç, birinci kişinin satış bedelinden olan payından geri verdiği miktarda akdi bozmuştur. Dolayısıyla bundan sonra hak tekrar dönmez. Bundan dolayı bu böyledir.

Şayet bunu yaptıktan sonra üçüncü kişiyi bulsalar, onun payında selem geçerli olur. Onun kayırma payı da geçerli olur.

Çünkü bu, malın üçte birinin tamamıdır. Dolayısıyla mirasçılara payını verir.
[29/81] Bu da on üç olup on dirhem değerindedir. Böylece mirasçılara kırk dirhem teslim edilir. Bu da ölen kişinin terikesinin üçte ikisidir. Üçüncü satıcının elinde de yirmi dirhem olur. On dirhem ödediği buğdayın değeridir. On dirhem de kayırmadır. Bu kayırmanın gerçekleştiği miktar ilk iki kişinin aldığı miktar ile birlikte ölen alıcının terikesinin üçte biridir.

Yukarıdaki çözümün temeli şudur: Mirasçılar birinci kişiyi bulunca onunla onlar arasındaki bölüşüm daha önce açıkladığımız gibi yedi pay üzerinden gerçekleşir. İkinci kişiyi bulduklarında ise onlarla birinci ve ikinci kişi arasındaki bölüşüm sekiz pay üzerinden gerçekleşir. Çünkü üçüncü kişi payını almış sayılır. Geriye mirasçıların altı payda hakkı, diğer iki kişinin de iki payda hakkı kalmıştır. Böylece ölen kişinin birinci ve ikinci kişiye, zimmetlerinde bulunan malın dörtte birini teslim ettiğini öğrendik. Daha önce açıkladığımız gibi birinci kişi payını almıştır. Dolayısıyla dörtte birden geri kalan miktar ikinci kişiye verilir. Sonra üçüncü kişiyi bulduklarında da mirasçıların hakkı malın üçte ikisinde, lehine vasiyet yapılan kişilerin hakkı da malın üçte birinde olur. İlk iki kişi, onlara başka bir şey ulaştırmayı engelleyecek şekilde haklarını almışlardır. Dolayısıyla malın üçte birinden kalan miktarın tümü üçüncü kişiye teslim edilir.

Ölüm hastası bir kişi, belli bir vadeye kadar yirmi dirhem değerinde bir kürr buğday karşılığında yirmi dirhem vererek selem akdi yapsa ve bunun karşılığında on dirhem değerinde bir şeyi rehin alsa, bu rehin de telef olsa, sonra selem akdinin vadesi gelmeden önce ölse, rehin aldığı mal kürrün yarısını götürmüş olur.

Çünkü rehin aldığı malın değeri kürrün yarısını karşılamaktadır. Rehinin telef olmasıyla ancak onun değeri oranında hakkını almış olur.

Satıcıya, "seçimlik hakka sahipsin, istersen buğday kürründen borçlu kaldığın miktarın üçte ikisini öde, geri kalanını da vadesinde ödersin. İstersen dirhemleri geri ver ve alıcının mirasçılarından kürrün yarısını al" denir.

Çünkü vade ile kayırma ancak malın üçte biri oranında geçerli olur. Ölümü sırasında onun malı da kürrün yarısıdır. Dolayısıyla bunun ancak üçte birinde ona

vade tanınır. Onun seçimlik hakkı sabit olur. Çünkü akdin koşulu değişmiştir. Akdi bozmayı tercih ettiği zaman dirhemleri geri verir. Mirasçılardan kürrün yarısını alır. Çünkü rehin aldığı mal onun elinde telef olunca, bununla kürrün yarısını almış oldu. Dolayısıyla satıcı, sanki ona kürrün yarısını teslim etmiştir. Bu yüzden akdi bozduğu zaman mirasçıların bunu ona geri vermesi gerekir. Ancak onun borçlu kaldığı miktar konusunda mirasçılar ona vadesine kadar izin verirlerse, o zaman ondan alırlar. Bununla satıcının seçimlik hakkı da düşer. Çünkü onun açısından akdin gerekçesi değişmemiştir. Çünkü akdin gerekçesi, satıcının vadesi gelince borçlu olduğu miktarı ödemesini gerektirir. Fakat mirasçılar geri kalan mal konusunda vadeye razı olunca, vade gelince malı teslim etme hakkı ona tanınmış oldu.

Şayet ölüm hastası kişi, on dirhem değerinde bir kürr buğday karşılığında yirmi dirhem vererek selem akdi yapsa, on dirhem değerinde bir malı ondan rehin alsa, bu rehin de telef olsa, sonra hasta ölse; bu durumda satıcı isterse dirhemlerin tümünü geri verir. Kendi kürrü gibi bir kürr buğdayı alıcının mirasçılarından alır. İsterse satış bedelinden altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisini geri verir.

Çünkü malın yarısı oranında onu kayırmıştır. Halbuki ona kayırma yoluyla ancak malın üçte biri teslim edilir. Onun açısından akdin koşulu değiştiğinden dolayı seçimlik hakkı sabit olur. Akdi bozmayı tercih ettiğinde ise satış bedelini geri verir. Kendi buğday kürrü gibi bir kürr buğdayı geri alır. Çünkü rehin telef olunca alıcı buğday kürrünü almış oldu. Sanki gerçekte almıştır. Bu yüzden selem akdinin bozulması durumunda geri vermesi gerekir. Akdi devam ettirmeyi tercih ettiği takdirde, ölen kişinin ölümü sırasında malı on dirhemdir. Çünkü kürr tüketilmiştir. Dolayısıyla kayırma yoluyla ona üç dirhem ile bir dirhemin üçte biri teslim edilir. Altı dirhem ile bir dirhemin üçte birini geri verir.

Eğer yirmi dirhem değerinde bir kürr buğday karşılığında elli dirhem vererek selem akdi yapsa ve otuz dirhem değerinde bir malı ondan rehin alsa ve rehin de telef olsa, sonra hasta ölse, daha önce söylediğimiz gibi satıcı seçimlik hakka sahip olur. İsterse dirhemleri geri verir. Kendi buğday kürrü gibi bir kürr buğdayı ondan alır. **[29/82]**

Çünkü rehin konusu malın telef olmasıyla buğday kürrünü almış oldu. Fazlalık konusunda o güvenilir bir kişidir. Dolayısıyla akdin bozulması durumunda alıcı, satıcının buğday kürrü gibi bir kürrü geri verir.

Satıcı isterse satış bedelinden mirasçılara yirmi dirhem geri verir.

Çünkü onun ölüm sırasında malı otuz dirhemdir. Kürr harcanmıştır. Bu yüzden onun terikesinden sayılmaz. Dolayısıyla ona vasiyet yoluyla on dirhem teslim edilir. Satış bedelinden yirmi dirhem geri verir. Bu da ölen kişinin terikesinin üçte ikisidir.

Şayet on dirhem değerinde bir kürr buğdaya karşılık on dirhem vererek selem akdi yapsa ve on dirhem değerindeki bir malı ondan rehin alsa, sonra akdin vadesi gelmişken ve kürrün değeri beş dirhem iken, hasta kişi ölse, mirasçılar sadece buğday kürrünü alır.

Çünkü alıcı selem akdi yaptığında hiçbir şeyde satıcıyı kayırmamıştır. Vade geldikten sonra ölmüştür. Buna göre selem akdinde kayırma yoksa, sağlıklı halde veya ölüm hastalığında akit yapması arasında fark olmaz.

Bir kimse ölüm hastalığında o günkü değeri yirmi dirhem olan bir kürr buğday karşılığında otuz dirhem vererek selem akdi yapsa, sonra hasta kişi ölse ve öldüğünde buğday kürrünün değeri on dirhem ise, mirasçılar da onay vermezse, akdin koşulu değiştiğinden dolayı satıcı seçimlik hakka sahiptir. Akdi uygulamayı tercih ederse, buğday kürrünü öder. Satış bedelinden on dirhem geri verir.

Çünkü burada akdin temelinde kayırma imkanı vardır. Kayırmanın gerçekleştiği mal da ancak vasiyet yoluyla ona teslim edilir. Dolayısıyla kürrün dava sırasındaki değerine bakılır. Dava sırasındaki değeri de on dirhemdir. Mirasçıların hakkı ise yirmi dirhemdir. Bu yüzden önceki sorunda bulunan durumun aksine buğday kürrü ile birlikte satış bedelinden on dirhem geri vermesi gerekir. Çünkü orada selem akdi gerçekleşirken akdin temelinde kayırma bulunmamaktadır. Dolayısıyla içinde vasiyet yoksa ölüm hastalığında yapması ile sağlıklı halde yapması arasında fark olmaz.

Eğer buğday kürrünü rehin verirse, bu durumda rehin hükmünde olur. Kürrün rehin bırakıldığı günkü değerine bakılır.

Çünkü hakkı almış olmanın başlangıcı rehin konusu malı teslim alma ile sabit olur. Dolayısıyla o günkü değeri dikkate alınır. Bunun açıklaması şudur:

Ölüm hastası bir kişi, yirmi dirhem değerindeki bir kürr buğdaya karşılık otuz dirhem vererek selem akdi yapsa, kürre karşılık yirmi dirhem değerinde bir mal rehin alsa, sonra alıcı ölse ve kürrün değeri on dirhem olmuşsa, rehin de telef olmuşsa, bu durumda rehin, alındığı günkü değeri üzerinden buğday kürrünün yerine geçmiş olur.

Çünkü rehin aldığı malın değeri buğday kürrünü karşılamaktadır. Dolayısıyla rehin konusu malı teslim almakla akdin gereği olan malı almış olur. Telef olmasıyla akit tamamlanır.

Sonra satıcı seçimlik hakka sahip olur. İsterse dirhemleri geri verir. Ödeyeceği buğday kürrü gibi bir kürr buğdayı ondan alır.

Çünkü rehin konusu malın telef olmasıyla buğday kürrünü almış olması, gerçekte almış gibi değerlendirilir.

İsterse satış bedelinden mirasçılara altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisini geri verir.

Çünkü buğday kürrü tüketilmiştir. Dolayısıyla bunun selem akdinin gerçekleştiği günkü değeri satış bedelinden çıkarıldığı zaman on dirhem kalır. Bu da ölen kişinin malıdır. Lehine kayırmanın gerçekleştiği kişiye bunun üçte biri teslim edilir. Üçte ikisi mirasçılara geri verilir. Bu da altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisidir.

Şayet ölüm hastası kişi, yirmi dirhem değerindeki bir kürr buğdaya karşılık elli dirhem vererek selem akdi yapsa, ondan yirmi dirhem değerinde bir malı rehin alsa, kürrün değeri de otuz dirheme çıksa, sonra alıcı ölse ve rehin alınan mal telef olmuşsa; bu durumda rehin, kürrün o günkü değerini ortadan kaldırır.

Çünkü rehin olan malın teslim alınmasıyla onun için kürrün tümü ile ilgili olarak hakkını alma işleminin başlangıcı sabit olmuştur. Çünkü onun değeri kürrü karşılamaktadır. Dolayısıyla rehin konusu malın telef olmasıyla hakkını alma işlemi tamamlanmış olur. Bundan sonra kürrün değerinin artmasına bakılmaz. [29/83]

Satıcı seçimlik hakka sahip olur. İsterse dirhemleri geri verir. Kendi buğday kürrü gibi bir kürr buğday alır. İsterse satış bedelinden yirmi dirhem geri verir. Bu da rehin konusu malın götürdüğü miktardan sonra, ölen kişinin terikesinin üçte ikisidir.

Çünkü buğday kürrü tüketilmiştir. Akit sırasında değeri yirmi dirhem idi. Eğer kayırma otuz dirhem oranında ise, ki ölen kişinin malı da kayırmanın gerçekleştiği miktar kadardır. Bu durumda satıcıya bunun ancak üçte biri teslim edilir. O da on dirhemdir. Ölenin mirasçılarına da yirmi dirhem geri verilir ki, üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım gerçekleşmiş olsun.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ÖLÜM HASTASI SATICININ SELEM AKDİ YAPMASI

Bir kimse kırk dirhem değerinde nitelikleri belirlenmiş bir kürr buğday karşılığında ölüm hastası bir kişiye on dirhem vererek selem akdi yapsa ve hasta kişi dirhemleri teslim alsa, sonra satıcı ölse ve bu kürr buğday dışında malı yoksa, alıcı seçimlik hakka sahip olur.

Çünkü satıcı onu otuz dirhem oranında kayırmıştır. Bu da onun malının üçte birinden fazladır. Kayırma yoluyla ise ona ancak malının üçte biri teslim edilir. Dolayısıyla yaptığı akdin gereği ona teslim edilmeyince seçimlik hakka sahip olur.

Dilerse selem akdini bozar. Mirasçılardan dirhemlerini ister. Dilerse kürrün yarısını alır. Kürrün diğer yarısı mirasçıların olur.

Böylece alıcıya teslim edilen miktar kürrün yarısı olur. Bunun değeri de yirmi dirhemdir. Bunun on dirhemini kendisinin mirasçılara teslim ettiği on dirhem karşılığında, diğer on dirhemi de kayırma yoluyla alır. Bu da ölen kişinin bıraktığı

malın üçte biridir. Mirasçılara da kürrün yarısı teslim edilir. Bunun değeri yirmi dirhemdir. Bu da ölen kişinin terikesinin üçte ikisidir. Hâkim eş-Şehîd *"Muhtasar"*ında "isterse kürrü alır ve mirasçılara yirmi dirhem verir" demiştir. Bununla da, satış bedelindeki fazlalık yoluyla belli bir malın satılmasına kıyas ederek, kayırma miktarından malın üçte birini aşanı geri vermeyi amaçlamıştır. Ancak bu yanlıştır. Çünkü satıcının ölümünden sonra satış bedelindeki artış geçerli olmaz. Çünkü satıcı ölünceye kadar satış bedeli teslim alınmazsa, ölümünden sonra teslim alınması câiz olmaz. Dolayısıyla akdin aslına bağlı olan artış sabit olmaz. Burada da satıcının ölümünden sonra teslim alınmıştır. Bu da geçerli olmaz.

Şayet, "Mirasçıların satış bedelinden bir şey geri vermesi gerekmeden kürrün yarısının onlara teslim edileceğini söylemek ne kadar doğru olur? Çünkü kürrün yarısının onlara teslim edilmesi ancak bu miktarla ilgili olarak akdin bozulması durumunda olur. Akit konusu malın yarısı ile ilgili olarak akdin bozulması da karşılıksız geçerli olmaz", şeklinde bir iddiada bulunulsa, şu şekilde cevap veririz: Mirasçılara kürrün yarısı ancak indirim/tenzilat yoluyla teslim edilir. Şöyle ki, alıcı akdin gereğini yapmayı tercih ettiğinde sanki kürrün yarısını düşürmüş oldu. Daha önce satış bedeli ile ilgili olarak, bu bedelin bir bölümünün düşülerek satıcının mirasçılarına geri verileceğini açıklamıştık. Satış bedelinde tenzilat yapmak câiz olduğu gibi selem konusu malda da câiz olur. Çünkü selem konusu malın bir bölümünün teslim alınmadan önce borçtan kurtarılması (ibra edilmesi) geçerlidir. Bir bölümünün düşürülmesi de aynı şekilde geçerli olur.

[29/84] Şayet ölen kişinin zimmetinde terikesini kapsayan bir borç varsa, kayırma geçerli olmaz.

Çünkü bu vasiyettir.

Alıcı, satış bedeli olan payını almak üzere alacaklılarla birlikte terikeyi paylaşır.

Çünkü alacaklıların hakkından dolayı kürrün teslimi imkansızdır. Bu yüzden satış bedelinin geri verilmesi gerekir. Halbuki satıcı onu harcamıştır. Dolayısıyla diğer borçlar gibi bu da onun zimmetinde borç olur. Bu yüzden terikeye borçları oranında paylaşmak üzere katılırlar.

Şayet alıcı, selem konusu mal karşılığında ondan bir mal rehin almışsa ve buna dair delil varsa, sonra satıcı ölse ve rehin bıraktığı mal dışında başka malı yoksa ve zimmetinde borçlar varsa; bu durumda alıcı satış bedelini rehin aldığı maldan alır. Geri kalanı da alacaklılara geri verir.

Çünkü rehin konusu malla ilgili olarak alıcının hakkı diğer alacaklıların hakkından önce gelir. Dolayısıyla verdiği satış bedelini alır. Geri kalanı da alacaklılara geri verir. Çünkü borç vasiyetten önce gelir.

Bir kimse yüz dirhem değerinde bir kürr buğday karşılığında on dirhem vererek ölüm hastası birisiyle selem akdi yapsa ve satıcı dirhemleri teslim alıp

tüketse, sonra da başka bir kişi lehine malının üçte birini vasiyet ederek ölse ve bu buğday kürrü dışında malı da yoksa, bu durumda alıcı isterse selem akdini bozar. Dirhemlerini geri alır.

Çünkü yaptığı akdin gereği ona teslim edilmemiştir. Akdi geçersiz kıldığı zaman, onun lehine kayırma yoluyla yapılan vasiyet de geçersiz olur. Bu durumda diğer kişi lehine, ölenin malının üçte birinde vasiyet geçerli olur.

İsterse kürrün beşte ikisini alır. İndirim yoluyla beşte üçünü mirasçılara verir.

Böylece ona on dirhem karşılığında kürrün beşte ikisi teslim edilir. Bunun değeri de kırk dirhemdir. Dolayısıyla onun lehine vasiyet bundan otuz dirhemdir. Mirasçılara da kürrün beşte üçü teslim edilir. Bunun değeri de altmış dirhemdir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru olur.

Hâkim eş-Şehîd (rh.a.), "isterse buğday kürrünü alır ve mirasçılara altmış dirhem verir", der. Fakat daha önce açıkladığımız nedenden dolayı bu yanlıştır.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, lehine vasiyette bulunulan kişi ölenin terikesinden hiçbir şey almaz.

Çünkü kayırma, temelde diğer vasiyet çeşitlerinden önce gelir. Burada kayırma yetmiş dirhem oranında olup ölenin malının üçte birinden fazladır. Dolayısıyla lehine kayırmanın gerçekleştiği kişiye malının üçte biri teslim edilir. Diğer kişi ise bir şey almaz.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, ikisi de malın üçte birine payları oranında katılır.

Dolayısıyla lehine kayırma gerçekleşen kişi tüm mal oranında, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi de malın üçte biri oranında katılır. Böylece malın üçte biri ikisi arasında dört paya bölünür. Malın üçte ikisi de sekiz pay olur. Dolayısıyla alıcı akdi devam ettirmeyi tercih ettiğinde, buğday kürrünün değerinden otuz iki buçuk dirhem alır. İndirim yoluyla kürrün değerinden altmış yedi buçuk dirhemi de mirasçılara geri verir. Lehine vasiyette bulunulan diğer kişi de yedi buçuk dirhem alır. Bu da ölen kişinin terikesinin üçte birinin dörtte biridir. Çünkü terike yetmiş dirhem kadardır. Kürrün on dirhem kadarı satış bedeli karşılığında hak edilmiştir. Bu yüzden, lehine kayırma gerçekleşen kişinin malın üçte birine tüm mal oranında katılacağını söyledik. Çünkü onun lehine kayırma bunun tümünde gerçekleşmiştir. Mirasçılara da altmış dirheme karşılık gelen teslim edilir. Bu da terikenin üçte ikisidir. Alıcı da kürrden otuz iki buçuk dirheme denk olanı alır. On dirhemi verdiği on dirhem karşılığında, yirmi iki buçuk dirhemi de kayırma yoluyla alır. Bu da terikenin üçte birinin dörtte üçüdür.

Şayet satıcının bir kölesi varsa ve ölüm hastalığında onu özgür kılsa; Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre, özgür kılma uygulanmaya daha layıktır. Alıcı satış bedelini ister. Bunun dışında başka bir şey almaz.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise, eğer satıcı önce kayırmada bulunmuşsa, kayırmanın gerçekleştiği miktarın malın üçte birinden çıkarılması özgür kılma işleminden önce gelir. Şayet önce köleyi özgür kılmışsa, köleyi özgür kılma ile kayırma arasında öncelik konusunda fark olmaz.

Bu sorunun açıklaması "Belli Mal (ayn) ve Borç" konusunda geçmiştir.

[29/85] Bir kimse on dirhem karşılığında ölüm hastası birisinden otuz dirhem değerinde bir kürr buğday satın alsa, sonra satıcı ölse ve bu buğday kürrü dışında malı yoksa ve bunu başka bir kişiye de on dirhem karşılığında satmışsa, birinci alıcı satış akdi konusunda daha öncelikli hakka sahiptir. Kayırma diğer kişi lehine değil onun lehine gerçekleşir.

Çünkü kayırma yoluyla vasiyet satış akdinin kapsamında bulunmaktadır. İkinci kişi lehine yapılan satış akdi de geçersizdir.

Şayet bu satıcının bir kürr buğdayı daha varsa ve ölüm hastalığında bunu başka bir kişiye satsa ve bu satış akdinde onu kayırsa, sonra da ölse; birinci kişi ile ikinci kürrü satın alan kişi malın üçte birini paylaşırlar. İkisinden her birisi kazandığı payı, satın aldığı kürrden alır. Kürrün değerinden geri kalanı da dirhem olarak mirasçılara geri verirler.

Çünkü belli bir malın satılması durumunda satıcının ölümünden sonra satış bedelinde artış yaparak kayırmayı ortadan kaldırma imkanı vardır. Çünkü satış akdinde satıcının ölümünden önce satış bedelinin teslim alınması koşul değildir. Fakat açıkladığımız üzere selem akdi böyle değildir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ÖLÜM HASTASI BİR KİŞİNİN KÖLESİNİ ÖZGÜR KILMASI, BU KÖLENİN ONU YANLIŞLIKLA ÖLDÜRMESİ VE ÖLMEDEN ÖNCE BAĞIŞ YAPANIN ONU AFFETMESİ

Ölüm hastası bir kimse bin dirhem değerinde bir köleyi bir kişiye bağışlasa, bu kişi köleyi teslim etse ve bunun dışında malı da yoksa, sonra köle kendisini bağışlayanı yanlışlıkla öldürse ve bağışlayan ölmeden önce köleyi affetse, bu durumda lehine bağış gerçekleşen kişiye, "köleyi teslim et veya fidyesini ver" denilir. Eğer köleyi teslim etmeyi tercih ederse, beşte dördünü teslim eder. Beşte birinde onun lehine bağış geçerli olur.

Çünkü hem bağışta bulunmuş hem de onu affetmiştir. Bunların her birisi de malın üçte birinde geçerli olan bir vasiyettir. Dolayısıyla lehine bağış gerçekleşen kişinin bağış açısından hakkı bir paydır. Sonra, eğer af olmasaydı bu payı teslim ederdi. Dolayısıyla af yoluyla bu pay ona teslim edilir. Mirasçıların da dört payda

hakkı olur. Çünkü onun lehine vasiyeti iki payda geçerli kıldık. Af yoluyla bir ve bağış yoluyla bir pay. Bu yüzden köle beş pay olur. Bir payda bağış geçerli olur. Sonra bu payda af geçerli olur. Böylece bu pay iki pay anlamına gelir. Ölen kişi sanki bir köle ile bir kölenin beşte birini bırakmış olur. Dolayısıyla mirasçılara kölenin beşte dördü teslim edilir. Lehine vasiyette bulunulan kişiye de hükümsel açıdan kölenin beşte ikisi teslim edilir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım gerçekleşmiş olur.

Cebir yoluyla çözümünde ise köle bir mal sayılır. "Bir şey"inde bağış geçerli olur. Sonra "bu şey"de af geçerli olur. Mirasçıların elinde "bir şey" dışında bir mal kalır. Bu da "dört şey"e denktir. Çünkü bağışı "bir şey"de geçerli kıldık. Af da "bir şey"de geçerlidir. Mirasçıların da bunun iki katına ihtiyacı vardır. Bu da "dört şey"dir. Bu yüzden mala "bir şey" ekle ve dengine de aynı miktarda ekleme yap. Böylece tüm malın "beş şey"e denk olduğu ortaya çıkmıştır. Bağışı da "bir şey"de geçerli kıldığımızda bu, kölenin beşte biri anlamına gelir. Affı da aynı şekilde bu miktarda geçerli kıldık.

Şayet fidye vermeyi tercih ederse, kölenin üçte birine karşılık diyetin üçte birini verir. Kölenin tümü ona teslim edilir.

Çünkü af, bağıştan daha düşük olsaydı daha önce söylediğimiz çözüm şekline göre kölenin altıda birine karşılık fidye verirdi: Buna göre eğer ölen kişinin iki bin dirhemi olsaydı, kölenin tümünde af geçerli olurdu. Dolayısıyla iki bin dirhem diyete eklenir. Sonra diyet oranında af geçerli olur. İki bin dirhem oranında da af geçerli olmaz. Bu da tüm malın altıda biridir. Dolayısıyla buna karşılık olarak diyetin altıda birini verir. Bağış ve af bir araya geldiği zaman ödemesi gereken fidye iki katına çıkar. Bu yüzden kölenin üçte birine karşılık diyetin üçte birini fidye verir. Bu da üç bin dirhem ile bir dirhemin üçte biridir. Lehine bağış gerçekleşen kişiye de bağış yoluyla kölenin tümü ve af gerçekleşen miktarında üçte ikisi olan altı yüz altmış altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisi teslim edilir. Çünkü cinayetin gereği iki şeyden birisidir: Kölenin değeri veya diyet. Ancak en az olanı dikkate alınır. O da kölenin değeridir. Çünkü kesin bilinen odur. Sonuçta lehine bağış gerçekleşen kişiye teslim edilen miktar bin altı yüz altmış altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisi olur. Mirasçılara da diyetten bunun iki katı teslim edilmişti. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir. [29/86]

Kölenin değeri iki bin dirhem ise ve değerini teslim etmeyi tercih etse, daha önce açıkladığımız gibi beşte dördünü teslim eder. Şayet fidye vermeyi tercih ederse, kölenin yedide dördüne karşılık diyetin yedide dördünü verir. Kölenin tümü ona teslim edilir.

Çünkü kölenin değerinin iki katı olan dört bin dirhemi diyete ekleriz. Sonra, bağış olmasaydı eklediğimiz pay kadar fidye vermesini gerekli kılardık. Bu da yedide ikisidir. Ancak bağışın varlığından sonra fidye katlanır. Dolayısıyla yedide

dördüne karşılık diyetin yedide dördünü verir. Bu da beş bin dirhem ile bin dirhemin yedide altısıdır. Lehine bağış gerçekleşen kişiye de değeri iki bin dirhem olan köle bağış yoluyla ve af yoluyla da kölenin yedide üçü teslim edilir. Bu da bin dirhemin yedide altısıdır. Böylece iki bin dirhem ile bin dirhemin yedide altısı onun olur. Bu da ölen kişinin terikesinin üçte biridir.

Kölenin değeri üç bin dirhem ise, lehine bağış yapılan kişi onun dörtte üçüne karşılık diyetin dörtte üçünü verir.

Çünkü diyete kölenin değerinin iki katını ekleriz. Bu da altı bin dirhemdir. Diyetle birlikte on altı bin dirhem olur. Eğer sadece af olsaydı eklenen miktar oranında fidye verirdi. Bu da diyetin sekizde üçüdür. Fakat af ile birlikte bağış olunca fidye katlanır. Dolayısıyla dörtte üçüne karşılık diyetin dörtte üçünü fidye verir, bu da yedi bin beş yüz dirhemdir. Lehine bağış gerçekleşen kişiye de bağış yoluyla köle teslim edilir. Değeri de üç bin dirhemdir. Af yoluyla da kölenin dörtte biri ona teslim edilir. Bunun değeri de yedi yüz elli dirhemdir. Böylece toplam ona teslim edilen üç bin yedi yüz elli dirhem olup vasiyeti onda geçerli kıldık. Mirasçılara da bunun iki katı teslim edilmiştir.

Kölenin değeri dört bin dirhem ise, lehine bağış gerçekleşen kişi kölenin değerinin dokuzda sekizine karşılık diyetin dokuzda sekizini verir.

Çünkü kölenin değerinin iki katı olan sekiz bin dirhemi diyete ekleriz. Eğer sadece af bulunsaydı eklenen miktar oranında fidye verirdi. Bu da tüm malın dokuzda dördüdür. Fakat bağış ve af bir araya gelince fidye ikiye katlanır. Bu yüzden kölenin dokuzda sekizine karşılık diyetin dokuzda sekizini fidye olarak verir.

Kölenin değeri beş bin dirhem olsa, tümüne karşılık diyetin tümünü verir. Ona bağış yoluyla köle teslim edilir.

Çünkü diyete kölenin değerinin iki katını ekleriz. Böylece yirmi bin dirhem olur. Eğer bağış bulunmayıp da sadece af olsaydı eklenen pay oranında fidye verirdi. Bu da kölenin yarısıdır. Fakat bağış ve af bir araya gelince onun zimmetinde fidye katlanır. Dolayısıyla kölenin tümüne karşılık diyetin tümünü verir. Bu da on bin dirhemdir. Ona da bağış yoluyla köle teslim edilir. Değeri de beş bin dirhemdir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşir. Çünkü ilk önce onun lehine bağışı kölenin tümünde geçerli kılmaktayız. Çünkü bağışın kölenin tümünde geçerli kılınmasıyla onun zimmetinde fidye artar. Fidyenin artmasıyla da ölen kişinin malı artar. Dolayısıyla kölenin tümünde bağışın geçerli kılınması gerekir. Sonra malın üçte birinden geriye bir şey kalırsa, köleden kalan miktar oranında af geçerli olur. Geçen örneklerde olduğu gibi bunu aşan miktara karşılık fidye verir. Eğer malın üçte birinden geriye bir şey kalmamışsa, bu örnekte olduğu gibi hiçbir şeyde af geçerli olmaz. Çünkü kölenin değeri beş bin dirhem olunca ve bunun tümünde bağışı geçerli kıldığımızdan ölen kişinin malının

[29/87]

üçte birinden geriye hiçbir şey kalmaz. Bu yüzden af geçersiz olur. Kölenin tümüne karşılık diyetin tümünü verir.

Ölüm hastası bir kimse değeri bin dirhem olan bir köleyi başka malı bulunmayan bir kişiye bağışlasa ve o da köleyi teslim alsa, sonra lehine bağış gerçekleşen kişi köleyi başka birisine bağışlasa ve o da teslim alsa, sonra da köle yanlışlıkla hastayı yaralasa, hasta da bu yaradan ölse, kölenin işlediği cinayeti affetse; bu durumda lehine bağış gerçekleşen ikinci kişiye köleyi teslim etme veya fidyesini verme konusunda seçimlik hakkı tanınır.

Çünkü köle onun mülkiyetindedir.

Eğer köleyi teslim etmeyi tercih ederse, üçte ikisini teslim eder. Üçte birini de elinde tutar. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi de, ölen kişinin mirasçıları için kölenin değerinin üçte ikisini öder.

Çünkü bağış yapanın malı hükümsel açıdan iki köledir; biri cinayet nedeniyle hak ettiği, diğeri de mülkiyetinde olup bağış yaptığı köledir. Dolayısıyla bunun üçte birinde vasiyeti geçerli olur. Bu da bir kölenin üçte ikisidir. Lehine bağış gerçekleşen ilk kişi bunun yarısını bağış yoluyla, diğer yarısını da af yoluyla alır. Böylece lehine bağış gerçekleşen ilk kişiye kölenin üçte biri teslim edilir. Kölenin üçte ikisini de geri vermesi gerekiyordu. Fakat tüketme nedeniyle geri vermesi imkansız duruma gelmiştir. Bu yüzden değerinin üçte ikisini ölen kişinin mirasçıları için öder. Lehine bağış gerçekleşen ikinci kişiye de af yoluyla kölenin üçte biri teslim edilir. Kölenin üçte ikisini ise ölen kişinin mirasçılarına verir. Böylece mirasçılara bir köle ve bir kölenin üçte biri teslim edilir. Lehine bağış gerçekleşen iki kişi için de vasiyeti bir kölenin üçte ikisinde geçerli kıldık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Şayet lehine bağış gerçekleşen birinci kişi fakir ise, lehine bağış gerçekleşen ikinci kişi kölenin beşte dördünü verir. Beşte birini elinde tutar.

Çünkü birinci kişi lehine yapılan vasiyeti almıştır. Zimmetindeki borç da telef olmuş hükmündedir. Dolayısıyla ancak telef olmamış mal dikkate alınır. O da cinayet nedeniyle kölenin kuru mülkiyetidir. Mirasçılar buna, hakları olan dört pay ile, lehine bağış gerçekleşen ikinci kişi de bir pay ile katılır. Dolayısıyla köle beş pay olur. Ona beşte biri teslim edilir. Beşte dördünü de ölen kişinin mirasçılarına verir. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi zenginleştiği zaman ikinci kişi alacağını ondan ister. Bu da kölenin değerinin üçte ikisi olup kölenin üçte birinin tamamlanması için lehine bağış gerçekleşen ikinci kişiye geri verilir. Çünkü bu, vasiyet yoluyla onun hakkıdır.

Şayet kölenin fidyesini vermeyi tercih etse, kölenin dokuzda ikisine ve dokuzda birinin beşte ikisine karşılık diyetin dokuzda ikisini ve dokuzda birinin beşte ikisini fidye verir. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişiden kölenin değerinin dokuzda ikisini ve dokuzda birinin beşte ikisini alır.

Bunun çözümü şu şekilde olur: Af nedeniyle kölenin değerinin iki katı olan iki bin dirhem, bağış nedeniyle de kölenin değerinin iki katı alınır. Bu, köleye eklenir. Toplam beş bin dirhem olur. Sonra bu diyete eklenir. Bu da toplam on beş bin dirhem olur. Sonra da köleye ve diyete eklenen miktarın tüm mala oranının ne olduğuna bakılır. Görülür ki köleye ve diyete eklenen miktar, tüm mal olan on beş paydan dört paydır. Bunun dışında kalan malda af geçerli olur. O da on beş paydan on bir paydır. On beş paydan dört paya karşılık diyetten onun on katını fidye verir. Çünkü diyet kölenin değerinin on katıdır. Dolayısıyla dört paya diyetten karşılık gelen miktar kırk paydır. Birinci kişi lehine de bağış, on beş payın on birinde geçerli olur. On beş payın ancak dört payını mirasçılar için öder. Böylece mirasçılara kırk dört pay teslim edilir. Lehine bağış gerçekleşen iki kişi için de vasiyeti yirmi iki payda geçerli kıldık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

[29/88] Muhammed (rh.a.)'in *"el-Asl"* adlı eserinde, "lehine bağış gerçekleşen ikinci kişi, kölenin dokuzda ikisine ve dokuzda birinin beşte ikisine karşılık diyetin dokuzda ikisini ve dokuzda birinin beşte ikisini fidye verir" şeklindeki ifadesini öğrenmenin yolu şudur: On beş pay üç ile çarpılır. Kırk beş pay olur. Onun vermekle yükümlü olduğu fidye on beş payın ancak dört payıdır. Dolayısıyla bu dört pay üç ile çarpılır. On iki pay olur. On iki pay da kırk beş payın dokuzda ikisi ve dokuzda birinin beşte ikisidir. Çünkü her dokuzda bir beş pay olur. Dokuzda iki on pay, dokuzda birin beşte ikisi de iki pay olur. Böylece kölenin ancak dokuzda ikisine ve dokuzda birinin beşte ikisine karşılık fidye vereceği ortaya çıkmıştır. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi de aynı şekilde on beş paydan ancak dört pay öder. Bunu üç ile çarptık. On iki pay oldu. Böylece kölenin değerinin dokuzda ikisini ve dokuzda birinin beşte ikisini ödeyeceğini öğrendik.

Kölenin değeri iki bin dirhem ise, lehine bağış gerçekleşen ikinci kişi kölenin beşte ikisine karşılık diyetin beşte ikisini fidye verir.

Çünkü aftan dolayı kölenin değerinin iki katını ve bağıştan dolayı da yine iki katını alırız. Böylece sekiz bin dirhem olur. Kölenin değeriyle birlikte bunu diyete eklediğin zaman yirmi bin dirhem olur. Sonra, eklenen pay oranında af geçersiz olur. Eklenen de sekiz bin dirhemdir. Dolayısıyla bu pay tüm malın beşte ikisidir. Bu yüzden kölenin beşte ikisine karşılık diyetin beşte ikisini fidye verir. Bu da dört bin dirhemdir. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi de kölenin değerinin beşte ikisi olan sekiz yüz dirhemi öder. Ona da kölenin değerinin beşte üçü olan bin iki yüz dirhem teslim edilir. İkinci kişi lehine de affı bu oranda geçerli kılmıştık. Böylece iki vasiyet toplam iki bin dört yüz dirhemde geçerli kılınmıştır. Mirasçılara da dört bin sekiz yüz dirhem teslim edilmiştir. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Kölenin değeri üç bin dirhem ise, onda dördüne ve on da birinin beşte dördüne karşılık fidye verir.

Bu, yukarıda ifade ettiğimiz "iki kere kölenin değerinin iki katının alınacağı" şeklindeki yolla olur. Bu da on iki bin dirhemdir. Kölenin değeriyle birlikte bu, diyete eklenir. Toplam yirmi beş bin dirhem olur. Sonra eklenen miktar oranında fidye verir. Eklenen miktar da tüm malın onda dördü ve onda birinin beşte dördüdür. Çünkü eklenen miktar on iki bindir. On iki bin de yirmi beş binin onda dördü ve onda birinin beşte dördüdür. Bunu öğrenmek istersen yirmi beşi on ile çarp, iki yüz elli olur. Sonra on ikiyi on ile çarp. Yüz yirmi olur. İki yüz ellinin onda biri yirmi beştir. Dolayısıyla yüz, iki yüz ellinin onda dördü olur. Yirmi de iki yüz ellinin onda birinin beşte dördü olur. Çözümün geri kalan kısmı yukarıda açıkladığımız gibidir. Kölenin değerinin beş bin veya daha fazla olması durumunda da bu yolla çözümü gerçekleşir. Çünkü;

Kölenin değeri beş bin dirhem ise yedide dördüne karşılık fidye verir. Altı bin dirhem ise beşte üçüne karşılık fidye verir. Yedi bin dirhem ise beşte üçüne ve beşte birinin dokuzda birine karşılık fidye verir. Değeri sekiz bin dirhem ise beşte üçüne ve beşte birinin beşte birine karşılık fidye verir. Eğer kölenin değeri dokuz bin dirhem ise elli beş payından otuz altısına karşılık fidye verir. Yukarıda ifade ettiğimiz yolla bunların tümünün çözümü doğru gerçekleşir.

Şayet kölenin değeri on bin dirhem ise üçte birine karşılık fidye verir.

Çünkü kölenin değerinin iki katını iki kere diyete ve kölenin değerine ekleriz. Bu da kırk bin dirhemdir. Toplam altmış bin dirhem olur. Af ve bağış eklenen miktar oranında geçersiz olur. Bu da toplam malın üçte ikisidir. Kölenin üçte ikisinde af geçersiz olunca buna karşılık diyetin üçte ikisini fidye verir. Bağış da aynı şekilde kölenin üçte ikisinde geçersiz olur. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi kölenin değerinin üçte ikisini öder. Böylece bağış yapanın mirasçılarına on üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte biri teslim edilir. İkisi lehine bağış ve affı altı bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisinde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir. [29/89]

Kölenin değeri yirmi bin dirhem ise üçte ikisine karşılık diyetin üçte ikisini fidye verir. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi de kölenin değerinin üçte ikisini geri verir.

Çünkü burada af konusunda kölenin değerini değil diyeti dikkate almaktayız. Diyet kölenin değerinden daha azdır. Kesin bilinen de az olanıdır. Diyeti dikkate aldığımızda affın üçte birde geçerli olması bakımından bu ve kölenin değerinin on bin dirhem olması arasında fark yoktur. Diyetin üçte biri olan affın geçerli olduğu miktar üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte biridir. Diyetin üçte ikisini ise öder. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi kölenin değerinin üçte ikisini geri verir. Bu da on üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte biridir. Böylece mirasçılara yirmi bin dirhem

teslim edilir. Bağışı da on bin dirhemde geçerli kılmıştık. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi için vasiyeti kölenin değerinin üçte biri olan altı bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisinde, lehine bağış gerçekleşen ikinci kişi için de diyetin üçte birinde geçerli kıldık. Bu da toplam on bin dirhem olur.

Kölenin değerinin on beş bin dirhem olması durumunda da aynı şekilde değerlendirilir.

Çünkü af ile ilgili olarak diyeti dikkate almaktayız. Dolayısıyla af yoluyla üçte biri ona teslim edilir. Diyetin üçte birini öder. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi kölenin değerinin üçte ikisini öder. Bu da on bin dirhemdir. Böylece mirasçılara on altı bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisi teslim edilir. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi için vasiyeti kölenin üçte biri olan beş bin dirhemde, lehine bağış gerçekleşen ikinci kişi için de vasiyeti diyetin üçte birinde geçerli kıldık. Bu da mirasçılara teslim edilenin yarısı kadar olup toplam sekiz bin dirhem ile bin dirhemin üçte biridir. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Şayet lehine bağış gerçekleşen ikinci kişi köleyi teslim etmeyi tercih ederse, sekizde beşini verir. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi kölenin değerinin sekizde beşini ona ödemekle yükümlü olur

Çünkü vasiyet, bağış yoluyla on beş bin dirhemde, af yoluyla da on bin dirhem olan diyette gerçekleşmiştir.- Çünkü diyet yapılması gerekli olan iki şeyin en azıdır.- Bu da toplam yirmi beş bin dirhemdir. Mirasçıların ise bunun iki katına ihtiyacı vardır. Bu da elli bin dirhemdir. Bunun çözüm yolu elli bin dirhemi kölenin değerinin iki katı olan otuz bin dirheme ekleme şeklinde olur. Bunun toplamı seksen bin dirhem olur. Sonra bağış ve af eklenen miktar oranında geçersiz olur. Bu da tüm malın sekizde beşidir. Sekizde beşinde af geçersiz olunca bunun değeri olan dokuz bin üç yüz yetmiş beş dirhem verir. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi de kölenin değerinin sekizde beşini öder. O da aynı miktardır. Toplam on sekiz bin yedi yüz elli dirhem olur. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişiye kölenin sekizde üçü, ikinci kişiye de af yoluyla diyetin sekizde üçü teslim edilmiştir. Dirhem olarak ikisini topladığın zaman mirasçılara teslim edilenin yarısı kadar olur. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Aktaracağımız örnek selem akdinin ikalesi (tarafların karşılıklı rıza ile akdi bozması) ile ilgilidir:

Ölüm hastası bir kimsenin iki kişi zimmetinde otuz dirhem değerinde bir kürr buğdayı varsa ve buna karşılık olarak verdiği anaparası on dirhem ise ve ikisiyle ikale akdi yapıp başka malı da yoksa, sonra ölse ve borçlulardan biri hazır değilse, bu durumda hazır olan kişiye, "satış bedelinin yarısının onda üçü olan bir dirhemi geri ver. Kürrün yarısının onda yedisi olan on buçuk dirhemi öde" denir. [29/90]

Çünkü ikale yoluyla ikisini yirmi dirhem oranında kayırmıştır. İkisi lehine kayırma da ancak malın üçte birinde geçerli olur. Dolayısıyla her birisi üçte birin

yarısını alır. Halbuki ikisinden biri hazır olmayıp lehine yapılan vasiyeti almıştır. Bu yüzden ancak hazır bulunanın payı dikkate alınır. Bu da on beş dirhemdir. O bir pay, mirasçılar da dört pay ile katılır. Bu da toplam beş pay olur. Dolayısıyla ona bu yarımın ancak beşte biri olan üç pay teslim ederiz. Sonra ikisi lehine müsamaha yirmi dirhem oranındadır. Dolayısıyla her birisi için on dirhem olur. Üçün on dirheme oranı onda üçtür. İkalede temel ilke daha önce söylediğimiz, "ikalenin ancak kayırmanın gerçekleştiği miktarın, malın üçte birinden çıkan kısmında geçerli olacağı" şeklindedir. Görmez misin bu sorunda eğer iki satıcı da hazır olsaydı, ikisi lehine ikale malın yarısında geçerli olurdu. Çünkü malın üçte biri, kayırmanın gerçekleştiği miktarın yarısıdır. Burada da hazır bulunan satıcı için ikale ancak kayırmanın gerçekleştiği miktardan onun payı oranında geçerli olur. Bu da anaparanın yarısının onda üçüdür. Anaparanın yarısı da beş dirhemdir. Dolayısıyla onda üçü bir buçuk dirhemdir. Buğday kürr'ünün yarısının onda yedisini öder. Bunun değeri on buçuk dirhemdir. Dolayısıyla mirasçılara teslim edilenin toplamı on iki dirhemdir. Hazır bulunan satıcıya vasiyet yoluyla üç dirhem, hazır bulunmayan satıcıya da bu kadar teslim edilmiştir. Hazır bulunmayan satıcı hazır oluncaya kadar bu şekilde üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur. Hazır olunca satış bedeli payının yarsını ve kürrün yarısını geri verir. Mirasçılar baştan beri hazır bulunan kişiye on buçuk dirhemden üç dirhem değeri kadar buğdaydan geri verir. Satış bedelinden olmak üzere ondan bir dirhem alırlar ki, ikisi lehine ikale beş dirhem karşılığında kürrün yarısında geçerli kılınsın. Onun değeri de on beş dirhemdir. Dolayısıyla ikisi lehine on dirhem vasiyet olur. Mirasçılara da kürrün yarsı teslim edilir. Bunun değeri de on beş dirhemdir. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir. Bu sorun daha önce geçen ve iki kişi ile yapılan selem akdi sorunlarından farklıdır. Çünkü burada satıcılardan birisinin hazır bulunmaması durumunda hazır bulunan ile ilgili olarak yargıcın kararı, geri vermesini istediği mal konusunda selem akdinin kaldırılması olur. Selem akdinin kaldırılması da bozulma olasılığı taşımaz. Dolayısıyla ikinci kişinin hazır olmasıyla onun hakkı geri gelmez. Fakat önceki sorunlarda bu selem akdinin bozulmasıdır. Birisinin hazır bulunmaması durumunda sanki ikaleyi bozmuştur. İkalenin bozulması ile ilgili olarak geçerliliği engellemiştir. Dolayısıyla hazır olunca ve işletilme imkanı olunca işletilmesi gerekir. Bu yüzden geri verilen mal ikisi arasında paylaşılır ki, vasiyet konusunda ve ikale yoluyla her birisinin alacağı mal konusunda eşit olsunlar.

Ölüm hastası bir kimse sağlıklı bir kişiye üç yüz dirhem değerinde bir köle bağışlasa, o da teslim alsa, sonra da ölüm hastası kişiye yüz dirheme köleyi satsa, hasta onu teslim alsa, sonra ölse ve köle dışında başka malı yoksa; bu durumda köle ölüm hastası kişinin mirasçılarına teslim edilir. Mirasçılar, lehine köle bağışlanan kişiden de otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte birini ister. Onlar lehine bağış ancak kölenin üçte ikisinde ve üçte birinin üçte ikisinde geçerli kılınır.

Çünkü sonuçta ölüm hastası kişinin malı beş yüz dirhemdir. Bağışlanan köle ve satın alınan köle, bu da başka bir köle gibi değerlendirilir. Fakat onun zimmetinde yüz dirhem borç vardır. O da kölenin satış bedelidir. Altı yüz dirhemden yüz dirhemi çıkardığımız zaman beş yüz dirhem kalır. Bağış ancak bunun üçte birinde geçerli olur. Bu da yüz altmış altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisidir. Bağışın bozulması bakımından da yüz otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte birini geri vermesi gerekir. Çünkü satış akdiyle köleyi harcamıştır. Fakat yüz dirhem [29/91] ölen kişinin zimmetinde onun alacağıdır. O da kölenin satış bedelidir. Paylaşım bu oranda olur. Otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte birini öder. Böylece değeri üç yüz dirhem olan köle ve otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte biri mirasçılara teslim edilir. Bağışı da mirasçılara teslim edilenin yarısı kadar olmak üzere yüz altmış altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisinde geçerli kıldık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Allah daha iyi bilir.

DEVİR

Büyük, zahit imam, imamların güneşi, İslâm'ın övüncü Şeyh Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl es-Serahsî (rh.a.) Devir Konusu'nda yazdırarak şunları söylemiştir:

Bir köle bir kişiyi yaralasa ve yaralanan kişi sağlığında veya ölüm hastalığında onu affetse, sonra bu hastalığından ölse ve geriye hiç mal bırakmamışsa, bu durumda eğer yaralama kasıtlı ise af, malın üçte birinde dikkate alınmaksızın geçerli olur.

Çünkü yapılması gereken kısastır. Kısas da mal değildir. Ölüm hastası kişinin da mal olamayan bir şeyde hakkını düşürmesi üçte birde dikkate alınmaz. Bu istihsan olup "Diyetler" konusunda açıkladık.

Şayet yaralama işlemi yanlışlıkla olmuşsa, bu durumda eğer affettiği sırada yatalak hasta değilse, aynı şekilde af tümünde geçerli olur.

Çünkü yatalak hasta değilse kullanımları ve bağışları konusunda sağlam kişi hükmündedir. Bu daha sonra yapılan bir kullanımdır. Ancak kullanımın geçerli kılındığı andaki durumu dikkate alınır.

Eğer affettiği sırada yatalak hasta ise üçte birinde af geçerli olur.

Çünkü yanlışlıkla yapılan cinayette kölenin teslim edilmesi veya diyetten fidyesinin verilmesi gerekir. Dolayısıyla köleyi affetmesi bağış yoluyla hakkını düşürmesi demektir. Bu af işlemi ölüm hastalığında gerçekleştiği takdirde üçte birinde geçerli olur. Yatalak hasta olduktan sonra ölüm hastası hükmünde olur. Dolayısıyla affı üçte birde geçerli olur. Sonra bu sorunun üç şekli vardır: Ya kölenin

değeri diyet kadar olup on bin dirhem olur veya diyetten daha az olur ya da diyetten çok olur.

Kölenin değeri diyet kadar ise af üçte birinde geçerli olur. Üçte birini teslim etme veya diyetin üçte ikisini buna karşılık fidye verme arasında seçimlik hakka sahip olur. Burada ister kölenin değerini teslim etmeyi, isterse fidye vermeyi tercih etsin, devir gerçekleşmez.

Kölenin değeri on bin dirhemden az ise, köleyi teslim etmeyi tercih ettiğinde devir gerçekleşmez. Fidye vermeyi tercih ettiğinde ise devir gerçekleşir.

Çünkü devrin gerçekleşmesi, ölen kişinin malının fazlalığı yoluyladır. Başlangıçta ölen kişinin malının en azı hesaba katılır. Cinayet işleyen kölenin efendisi en azı vermekle kurtulur. Dolayısıyla ancak bu kadarının ölen kişinin malı olduğu ortaya çıkar. Bunu aşan miktar ise ancak köleyi teslim etmeyi tercih ettiğinde ortaya çıkar. Dolayısıyla kölenin değeri on bin dirhemden az olduğu zaman, fazlalığın ortaya çıkması köleyi teslim etmeyi tercih ettiğinde değil, fidye vermeyi tercih ettiğinde olur.

Kölenin değeri on bin dirhemden fazla ise, fazlalığın ortaya çıkması fidye vermeyi tercih ettiğinde değil, köleyi teslim etmeyi tercih ettiğinde olur.

Sonra bu türün sorunlarının toplamı şudur: Kölenin değeri bin, iki bin, üç bin, dört bin, beş bin, altı bin, yedi bin, sekiz bin, dokuz bin, on bin, on beş bin, yirmi bin, otuz bin, kırk bin, elli bin, yüz bin dirhem olabilir. [29/92]

Muhammed (rh.a.) *"el-Asl"* adlı eserinde kölenin değerinin beş bin dirhem olması durumundaki sorunla başlamıştır.

*"Muhtasar"*da ise bazı sorunlar belirtilmiş, bazısı belirtilmemiştir. Daha açık ve anlaşılması daha kolay olsun diye bu sorunların tümünü sırasıyla çözmemiz daha uygun olur.

Kölenin değeri bin dirhem ise, bu durumda eğer köleyi teslim etmeyi tercih ederse, sorunda devir gerçekleşmez. Fakat kölenin üçte ikisini geri verir. Üçte birinde de af geçerli olur. Şayet fidye vermeyi tercih ederse devir gerçekleşir.

Çünkü kölenin tümünde devri geçerli kılmak imkansızdır. Bu durumda diyetten hiçbir şey gerekmez. Ölen kişinin başka bir malı ortaya çıkmaz. Böylece malın tümünde bağışını geçerli kılmanın câiz olmadığı ortaya çıkmıştır. Kölenin tümünde affı geçersiz kılmak da imkansızdır. Çünkü geçersiz kılındığı takdirde on bin dirhem fidye verir. Böylece ölen kişinin on bin dirhem malının bulunduğu, kölenin de bunun üçte birinden çıkarılabildiği ve bir miktarının kaldığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kölenin bir bölümünde affın geçerli kılınması gerektiğini öğrendik.

Sonra affın geçerli olduğu bu bir bölümü belirlemenin yolu Muhammed (rh.a.)'in *"el-Asl"* adlı eserinde işaret ettiği şekilde olup, o da şudur: Şayet elimizde

kölenin değerinin iki katı kadar başka mal olsa kölenin tümünde af geçerli olur. Çünkü ölen kişinin malı daha azdır. O da kölenin değeri olan bin dirhemdir. Dolayısıyla bunun tümünde af geçerli kılınıp mirasçılara iki bin dirhem teslim edildiği zaman üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur. Burada diyet dikkate alınmaz. Çünkü af geçerli olduğu zaman diyet gerekmez. Bu affa yapılacak itirazın gerekliliği ancak iki bin dirhemi varsaydığımızdan dolayı olur. Bunun yolu bu miktarın on bin olan diyete eklenmesi şeklinde olur. Sonra eklenen malın tüm mala oranına bakılır. Eklenen mal oranında af geçersiz kılınır. On bin dirheme iki bin dirhem eklediğin zaman on iki bin dirhem olur. Eklenen malın bunun tümüne oranı altıda birdir. Böylece kölenin altıda beşinde affın geçerli olduğunu öğrendik. Bunun dirhem olarak miktarı sekiz yüz otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biridir. Altıda birinde ise af geçersiz olur. Buna karşılık diyetin altıda birini fidye verir. Bu da bin altı yüz altmış altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisidir. Bu miktar mirasçıların olur. Bunun yarısı oranında da affı geçerli kılmıştır. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur.

Bunu dinar ve dirhem olarak çözmenin yolu, köleyi bir dinar ve bir dirhem sayıp, dinarda affı geçerli kılma, dirhemde de geçersiz kılma şeklinde olur. Bu durumda on katıyla fidye verir. Çünkü diyet, kölenin değerinin on katıdır. Dolayısıyla affın geçersiz olduğu her paya karşılık on katı fidye verir. Böylece mirasçıların elinde on dirhem olur. Onların ise iki dinara ihtiyacı vardır. Bu oranları ters çevir. Her dinar on, her dirhem de iki anlamına gelir. Sonra sorunun aslına dön. Köleyi bir dinar ve bir dirhem saydığımızı söyle. Dinar on, dirhem de ikidir. Bu da toplam on ikidir. Affı da bir dinarda geçerli kılmıştık. O da kölenin altıda beşidir.

Ya da şu şekilde çözeriz: On dirhem iki dinara denk olunca, her dinarın beş dirheme denk olduğunu öğrendik. Bu değerleri ters çevirip dinarı beş, dirhemi de bir sayarsın. Sonra da sorunun aslına dönersin. Kölenin bir dinar ve bir dirhem olduğunu söylersin. Bir dinar beş, bir dirhem de bir anlamına gelir. Sonra affı bir [29/93] dinarda geçerli kıldık. Bu da kölenin altıda beşidir. Altıda birinde de affı geçersiz kıldık. Buna karşılık diyetin altıda birini verir. Çözümün geri kalan kısmı yukarıda açıkladığımız gibidir.

Cebir yoluyla çözümü şu şekilde olur: Belirsiz bir mal alırsın. Bunun "bir şey"inde af geçerli olur. "Bir şey" dışında malın diğer bölümünde geçersiz olur. Buna karşılık on katı fidye verir. O da "on şey eksi on mal" dır. Mirasçıların da "iki şey"e ihtiyacı vardır. Dolayısıyla "on mala on şey" eklemen gerekir. Bunun dengine de aynı miktarda ekleme yapman gerekir. Böylece "on iki şeye denk on mal" olur. Bir mal "bir şey ve bir şeyin beşte bir"ine denktir. "Bir şey" beşte birlik paylara bölündü. Tam sayıya çevirmek için "bir şey ve bir şeyin beşte birini" beş ile çarparsın. Böylece "yedi şey" olur. Affı da "bir şey"de geçerli kılmıştır. Her "bir şeyi" beş ile çarptık. Dolayısıyla affı kölenin altıda beşinde geçerli kıldığımız ortaya

çıkmıştır. Altıda birinde de geçersiz kıldık. Buna karşılık daha önce açıkladığımız gibi diyetin altıda birini fidye veririz.

İki hata taşıyan çözüm yoluna göre, köleyi üç pay sayarsın. Affı bir payda geçerli kılarsın. İki payda da geçersiz kılarsın. Bu iki paya karşılık onların on katını fidye verirsin. Bu da yirmi paydır. Mirasçıların ise iki paya ihtiyacı vardır. Dolayısıyla on sekiz payın fazlalığıyla hata ortaya çıktı. Sorunun aslına dönersin. Affı iki payda geçerli kılarsın. Bir payda da geçersiz kılarsın. Buna karşılık on katı fidye verirsin. Böylece mirasçıların elinde on pay olur. Onların ise dört paya ihtiyacı vardır. İkinci hata altı payın fazlalığı şeklinde ortaya çıktı. Birinci hata on sekiz payın fazlalığı şeklindeydi. Dolayısıyla affın geçerli kılındığı miktara bir pay ekleme yaptığımızda on iki paylık hata ortadan kalktı. Böylece geri kalan altı paylık hatayı ortadan kaldıracak miktarın yarım pay olduğunu öğrendik. Bu yüzden affı iki buçuk payda geçerli kılar, yarım payda da geçersiz kılarız. Sonra bu yarım paya karşılık on katını fidye veririz. Bu da beş paydır. Mirasçılara pay teslim ederiz. Affı da iki buçuk payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir. Üç paya oranla iki buçuk pay altıda beş demektir. Böylece de affın ancak kölenin altıda beşinde geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. İki hata taşıyan çözüm şeklini öğrendikten sonra, bunun üzerine "iki toplamalı" çözüm şekli kolaylaşır. Bu çözüm şeklini daha önce matematik kitaplarından açıkladık.

Şayet efendisi, kölenin cinayet işlediğinden haberdar olduğu halde onu özgür kılsa veya satsa, fidye vermeyi tercih etmiş olur.

Çünkü yaptığı bu kullanımla köleyi teslim etme imkanını yitirmiştir. Fidye vermeyi tercih etmesi durumundaki gibi diyetin altıda birini vermek zorundadır.

Eğer kölenin cinayet işlediğinden haberi yoksa, köleyi telef etmiş olur. Köleyi teslim etmeyi tercih etmesi durumunda olduğu gibi değerinin üçte ikisini ödemek zorundadır.

Kölenin değeri iki bin dirhem ise ve fidye vermeyi tercih etse, köleye karşılık diyetin yedide ikisini fidye verir.

Bunun çözüm yolu şu şekilde olur: Şayet burada kölenin değerinin iki katı olan başka bir mal olsa, o da dört bin dirhemdir. Af kölenin tümünde geçerli olurdu. Dolayısıyla varsaydığımız bu dört bin dirhem diyet eklenir. Böylece on dört bin dirhem olur. Sonra, eklenen malın tüm mala oranına bakarız. Tüm malın yedide ikisi olduğunu görürüz. Bu yüzden varsaydığımız miktarı dikkate alarak kölenin yedide ikisinde affı geçersiz kılarız. Kölenin yedide beşinde ise affı geçerli kılarız. Bunun dirhem olarak miktarı, bin dört yüz yirmi dirhem ile bir dirhemin yedide dördüdür. Affı geçersiz kıldığımız miktar olan kölenin yedide ikisine karşılık diyetin yedide ikisini fidye veririz. Bunun dirhem olarak miktarı iki bin üç yüz elli yedi dirhem ile bir dirhemin yedide biridir. Mirasçılara affı geçerli kıldığımız [29/94]

miktarın iki katı teslim edilir. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Dinar ve dirhem yoluyla çözümünde köleyi bir dinar ve bir dirhem sayarız. Dinarda affı geçerli kılar, dirhemde ise geçersiz kılarız. Dirheme karşılık beş katını fidye veririz. Çünkü diyet, kölenin değerinin beş katıdır. Böylece mirasçıların elinde beş dirhem olur. Onların ise iki dinara ihtiyacı vardır. Değerleri ters çevirerek yer değiştirince her dinar beş dinar, her dirhem de iki dirhem anlamına gelir. Sonra sorunun aslına döner ve köleyi bir dinar ve bir dirhem saydığımızı söyleriz. Dinar beş, dirhem de ikidir. Dolayısıyla dirhemler kölenin yedide ikisidir. Affı dinarda geçerli kılmıştık. Bu da kölenin yedide beşidir. Böylece affın kölenin yedide ikisinde geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. Çözümün geri kalan kısmı yukarıda açıkladığımız gibidir.

Cebir yoluyla çözümünde affı "bir şey"de geçerli kılarız. "Bir şey dışında bir malda" geçersiz kılarız. Buna karşılık beş katını fidye veririz. Böylece mirasçıların elinde "beş mal eksi beş şey" kalır. Bu da "iki şey"dir. Buna "beş şey" ekle, "yedi şeye denk beş mal" olur. Böylece her bir malın "bir şey ve bir şeyin beşte ikisine" denk olduğunu öğrendik. "Bir şey" beşte birlik paylara bölündü. Tam sayıya çevirmek için "bir şey ve bir şeyin beşte ikisini" beş ile çarparız. Böylece "yedi şey" olur. Dolayısıyla tüm malın "yedi şey" olduğu ortaya çıkmıştır. Affı da "bir şey" de geçerli kılmıştık ve her "bir şeyi" beş ile çarptık. Böylece kölenin yedide beşinde affı geçerli kıldığımız ortaya çıkmıştır. Çözümün geri kalan kısmı yukarıda açıkladığımız gibidir.

İki hata taşıyan çözüm yoluna göre köleyi üç pay sayarız. Bir payda affı geçerli kılar, iki payda da geçersiz kılarız. Bu iki paya karşılık da onların beş katını fidye veririz. Bu da on pay eder. Mirasçıların ise iki paya ihtiyacı vardır. Dolayısıyla hata sekiz payın fazlalığı şeklinde ortaya çıkmıştır. Sorunun aslına döneriz. Affı iki payda geçerli kılar, bir payda da geçersiz kılarız. Beş katı fidye veririz. Böylece mirasçıların elinde beş pay olur. Onların ise dört paya ihtiyacı vardır. Dolayısıyla hata bir payın fazlalığı şeklinde ortaya çıkmıştır. Birinci hata sekiz payın fazlalığı şeklinde ortaya çıkmıştır. Birinci hata sekiz payın fazlalığı şeklindeydi. Affı geçerli kıldığımız miktara bir pay eklediğimizde sekiz paylık hatanın yedi payını gidermiş oldu. Affa geri kalan bir paylık hatayı giderici bir miktar ekleriz. Bu da bir payın yedide biridir ve affı iki pay ile bir payın yedide birinde geçerli kılarız. Bir payın yedide altısında ise geçersiz kılarız. Buna karşılık yedi katını fidye veririz. Bu da dört pay ile bir payın yedide ikisidir. Mirasçılara bu miktar teslim edilir. Affı iki pay ile bir payın yedide birinde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir. Bir payın yedide altısı sonuçta üç payın yedide ikisidir. Böylece affı, kölenin yedide ikisinde geçerli, yedide beşinde de geçersiz kıldığımız ortaya çıkmıştır.

Kölenin değeri üç bin dirhem ise ve fidye vermeyi tercih ederse, köleye karşılık diyetin sekizde üçünü fidye verir.

Çünkü kölenin değerinin iki katına bakarız. Bu da altı bin dirhemdir. Bunu diyete ekleriz. On altı bin dirhem olur. Sonra, eklenen miktarın tüm mala oranına bakarız. Görürüz ki sekizde üçüdür. Bu bakımdan affı kölenin sekizde üçünde geçersiz, sekizde beşinde de geçerli kılarız. Sekizde beşin dirhem olarak miktarı bin sekiz yüz yetmiş beş dirhemdir. Sekizde üçüne karşılık da diyetin sekizde üçünü fidye veririz. Bu da üç bin yedi yüz elli dirhemdir. Çünkü diyetin her sekizde biri, bin iki yüz elli dirhemdir. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım gerçekleşmiştir. [29/95]

Dinar ve dirhem yoluyla çözümünde köleyi bir dinar ve bir dirhem sayarsın. Dinarda affı geçerli, dirhemde de geçersiz kılarsın. Sonra buna karşılık üç katını ve bir katının üçte birini fidye verirsin. Çünkü diyet, kölenin değerinin üç katı ile bir katının üçte biri kadardır. Böylece mirasçıların elinde üç dirhem ile bir dirhemin üçte biri olur. Onların ise iki dinara ihtiyacı vardır. Dirhem üçte birlik paylara bölündü. Tam sayıya çevirmek için dirhem ve dinarları üç ile çarparsın. On dirhem ve altı dinar olur. Sonra değerleri ters çevirerek yerini değiştirir. Sorunun aslına dönersin. Köleyi bir dinar ile bir dirhem saydığımızı söylersin. Dinar on, dirhem de altıdır. Bu da on altı eder. Sonra affı dinarda geçerli kıldık. Bu da kölenin sekizde beşidir. Dirhemde ise affı geçersiz kıldık. Bu da kölenin sekizde üçüdür. O da altı dirhemdir. Buna karşılık üç katı ile bir katının üçte birini fidye verirsin. Bu da yirmi dirhemdir. Böylece mirasçılara yirmi dirhem teslim edilir. Affı da on dirhemde geçerli kılmıştık. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur.

Cebir yoluyla çözümünde, af "bir şey"inde geçerli olur. "Bir şey" dışında bir malda geçersiz olur. Buna karşılık üç katı ile bir katının üçte birini fidye verirsin. Böylece mirasçıların elinde "üç şey ile bir şeyin üçte biri dışında üç mal ile bir malın üçte biri" olur. O da "beş şey ile bir şeyin üçte birine" denktir. Üçte birlik paylara bölündü. Tam sayıya çevirmek için "beş şey ile bir şeyin üçte birini" üç ile çarparsın. "On altı şey" olur. "Üç mal ile bir malın üçte biri"ni de üç ile çarparsın. On mal olur. Böylece her bir malın "bir şey ve bir şeyin onda altısına" denk olduğu ortaya çıkmıştır. "Bir şeyin" onda altısı, beşte üçü demektir. "Bir şey ve bir şeyin beşte üçünü" beş ile çarparsın. "Sekiz şey" olur. Böylece tüm malın "sekiz şey" olduğu ortaya çıkmıştır. Affı da "bir şey"de geçerli kılmıştık. Her bir şeyi beş ile çarptık. Dolayısıyla affı, kölenin sekizde beşinde geçerli kıldığımız, sekizde üçünde de geçersiz kıldığımız ortaya çıkmıştır. Dikkatli baktığın takdirde iki hata taşıyan çözüm yoluyla da yukarıda açıkladığımız şekilde paylaşım doğru gerçekleşir. Uzatmamak için bu yolla çözmeyi terk ettim.

Kölenin değeri dört bin dirhem ise, köleye karşılık diyetin dokuzda dördünü fidye verir.

Çünkü kölenin değerinin iki katını alırız ve diyete ekleriz. Bu da sekiz bin dirhemdir. Toplam on sekiz bin dirhem olur. Sonra, eklenen malın tüm mala oranına bakarız. Tüm malın dokuzda dördü olduğunu görürüz. Bu oranda affı geçersiz kılarız. Kölenin dokuzda beşi oranında da affı geçerli kılarız. Bunun dirhem olarak miktarı iki bin yüz yirmi iki dirhemin dokuzda ikisidir. Kölenin dokuzda dördüne karşılık diyetin dokuzda dördünü fidye veririz. Bu da dört bin dört yüz kırk dört dirhem ile bir dirhemin dokuzda dördüdür. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklinde paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Dinar ve dirhem yoluyla çözümünde köleyi bir dinar ve bir dirhem sayarız. Dinarda affı geçerli kılarız. Dirhemde ise geçersiz kılarız. Buna karşılık iki buçuk katını fidye veririz. Bu da iki buçuk dirhemdir. İki dinara denktir. Dirhem ikiye bölünmüştür. Tam sayıya çevirmek için iki ile çarp, beş dirheme denk olan dört dinar olur. Sonra dinar ve dirhemi yer değiştirir, sorunun aslına dönersin. Köleyi bir dinar ile bir dirhem saydığımızı söylersin. Bu dinar beş dinar, dirhem de dört dirhem anlamındadır. Bu da toplam dokuzdur. Affı dinarda geçerli kılmıştık. Bu da beştir. Dirhemde ise affı geçersiz kılmıştık, o da dörttür. Buna karşılık iki buçuk katı fidye veririz. Bu da on dirhemdir. Böylece mirasçılar on dirhem alır. Affı da beş
[29/96] dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Cebir yoluyla affı "bir şey" de geçerli kılar, "bir şey dışında bir malda" geçersiz kılarsın. Buna karşılık iki buçuk katını fidye verirsin. Böylece mirasçıların elinde "iki buçuk şey dışında iki buçuk mal" olur. Onların ise "iki şeye" ihtiyacı vardır. "İki buçuk mala" "iki buçuk şey" ekle ve dengine de "iki buçuk şey" ekle. Böylece "dört buçuk şeye denk iki buçuk mal" olur. İkiye bölündüler. Tam sayıya çevirmek için iki ile çarparsın. "Dokuz şeye denk olan beş mal" olur. Dolayısıyla "bir tam mal" "bir şey ve bir şeyin beşte dördüne" denk olur. Bunu beş ile çarparsın. "Bir şey ile bir şeyin beşte dördü" beş ile çarpılınca "dokuz şey" olur. Affı "bir şey"de geçerli kılmıştık. Her bir şeyi beş ile çarptık. Böylece affı kölenin dokuzda beşinde geçerli kıldığımız ortaya çıkmıştır. Çözümün kalan kısmı yukarıda açıkladığımız gibidir.

Kölenin değeri beş bin dirhem ise, yarısına karşılık diyetin yarısını fidye verir.

Çünkü kölenin değerinin iki katı olan on bin dirhemi alırız ve diyete ekleriz. Toplam yirmi bin dirhem olur. Sonra, eklenen miktarın tüm mala oranına bakarız. Tüm malın yarısı olduğunu görürüz. Bu oranda köle affı geçersiz kılarız. Yarısında da geçerli kılarız. Bunun dirhem olarak miktarı iki bin beş yüzdür. Sonra, affı geçersiz kıldığımız miktara karşılık diyetin yarısını fidye veririz. Bu da beş bin dirhemdir. Böylece mirasçıların elinde beş bin dirhem olur. Affı da iki bin beş yüz

dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur.

Dinar ve dirhem yoluyla köleyi bir dinar ve bir dirhem sayarız. Dinar oranında kölede affı geçerli kılar, dirhem oranında da geçersiz kılarız. Buna karşılık da iki katı fidye veririz. Çünkü diyet kölenin değerinin iki katıdır. Böylece mirasçıların elinde iki dinara denk iki dirhem olur. Dinar ile dirhemin değerinin eşit olduğu ortaya çıkar. Affı da dinarda geçerli kılmıştık. Bu da kölenin yarısıdır. Dirhemde ise affı geçersiz kılmıştık. Efendisi buna karşılık iki katı kadar fidye vermiştir. Böylece affı geçerli kıldığımız miktarın iki katı mirasçıların eline geçmiştir.

Cebir yoluyla affı "bir şey"de geçerli kılar, "bir şey dışında bir malda" geçersiz kılarız. Buna karşılık iki katı fidye veririz. Bu "iki şey dışında iki mal"dır. Mirasçıların ise "iki şeye" ihtiyacı vardır. Bu yüzden "iki mala" "iki şey" ekle ve dengine de aynı miktarda ekleme yap. Böylece "dört şeye" denk "iki mal" olur. Her mal "iki şeye" eşit olur. Affı da "bir şey" de geçerli kılmıştık. "İki şeye" oranla "bir şey" yarısı olur. Böylece affı kölenin yarısında geçerli kıldığımız ortaya çıkmıştır. Çözümün devamı yukarıda açıkladığımız gibidir.

Kölenin değeri altı bin dirhem ise (kölenin on bir payından altı payında af geçersiz olur. Buna karşılık diyetin on bir payından altı payını fidye olarak verir.

Bunun çözüm yolu kölenin değerinin iki katını alman-bu da on iki bin dirhemdir-ve diyete eklemen şeklinde olur. Toplam yirmi iki bin dirhem olur. Sonra, eklenen miktarın tüm mala oranına bakarsın. Bunun on bir paydan altı pay olduğunu görürsün. Sonra kölenin on bir payından altı payda affı geçersiz kılarsın. Buna karşılık diyetin on bir payından altı payı fidye olarak verirsin. İyi baktığın zaman üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru çıkar.

Dinar ve dirhem yoluyla çözümünde affı dinarda geçerli kılar, dirhemde de geçersiz kılarsın. Buna karşılık bir katı ile bir katının üçte ikisini fidye verirsin.

Çünkü diyet, kölenin değerinin bir katı ve bir katının üçte ikisidir. Çözümün geri kalan kısmı yukarıda açıkladığımız gibidir. [29/97]

Kölenin değerinin yedi bin, sekiz bin, dokuz bin olması durumunda da çözümü, değerinin altı bin olması durumundaki gibi olur.

Kölenin değeri on bin dirhem ise, af kölenin üçte birinde geçerli olur. Sorunda devir olmaz.

Çünkü diyet kölenin değeri kadardır. Köleyi teslim etmeyi veya fidye vermeyi tercih etmesi arasında fark olmayıp ölen kişinin malında bir fazlalık oluşma imkanı yoktur.

Şayet kölenin değeri on bin dirhemden fazla ise, çözümünde temel ilke diyetin iki katını alıp kölenin değerine eklemen şeklinde olur. Sonra, diyetin iki katının tüm mala oranı ölçüsünde kölenin değerinden bir miktar teslim edersin.

Çünkü, kölenin değeri diyetin iki katı ise kölenin tümünde af geçerli olur. Burada efendinin malı diyet kadardır. Dolayısıyla iki malın en az olanı onun olur. Fazlalığın ise ancak köleyi teslim etmeyi tercih ettiğinde ortaya çıkar. Bu tür örneklerde diyet, ilk tür örneklerdeki köle gibi değerlendirilir. Bu yüzden eğer burada fidye vermeyi tercih ederse devir gerçekleşmez. Çünkü ölen kişinin malında fazlalık ortaya çıkmaz. Ancak köleyi teslim etmeyi tercih ettiğinde devir olur. Dolayısıyla şunu söylersin:

Kölenin değeri yirmi bin dirhem ise, yarısında af geçerli olur.

Çünkü diyetin iki katı olan yirmi bin dirhem alırsın ve kölenin değerine eklersin. Toplam kırk bin dirhem olur. Sonra, diyetin iki katının tüm mala oranı ölçüsünde kölenin değerinden teslim eder. Bu da kölenin yarısıdır. Köle lehine yarısında af geçerli olur. Diyetten bunun miktarı beş bin dirhemdir. Mirasçılara da kölenin yarısını teslim eder. Bunun değeri de on bin dirhemdir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur. Diğer çözüm yollarıyla da bu şekilde çıkar. Çünkü burada diyette yapılacak işlem, geçen örneklerde kölede yapılan işlem gibi olur.

Kölenin değeri otuz bin dirhem ise, (beşte üçünde af geçerli olur).

(Çünkü) bu durumda diyetin iki katını al ve kölenin değerine ekle, elli bin dirhem olur. Sonra, diyetin iki katının tüm mala oranı ölçüsünde kölenin değerinde bir miktarı teslim edersin. Bu da kölenin beşte ikisidir. Kölenin beşte üçünde af geçerli olur. Bunun diyetten miktarı altı bin dirhemdir. Mirasçılara da kölenin beşte ikisi teslim edilir. Bunun değeri de on iki bin dirhemdir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşir.

Kölenin değeri kırk bin dirhem ise, (üçte ikisinde af geçerli olur.)

(Çünkü) bu durumda diyetin iki katını alır ve kölenin değerine eklersin. Böylece altmış bin dirhem olur. Sonra kölenin değerinden diyetin iki katının tüm mala oranı ölçüsünde ölen kişinin mirasçılarına teslim edersin. Bu da kölenin üçte biridir. Üçte ikisinde ise af geçerli olur. Bunun diyetten miktarı altı bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisidir. Mirasçılara da kölenin üçte biri teslim edilir. Bu da on üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte biridir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşir.

Şayet kölenin değeri on beş bin dirhem ise ve köleyi teslim etmeyi tercih etse, kölenin yedide üçünde af geçerli olur. Yedide dördünü de teslim eder.

Çünkü diyetin iki katını alıp kölenin değerine eklersin. Böylece otuz beş bin dirhem olur. Sonra, diyetin iki katının otuz beş bin dirheme oranı kadar bir miktar köleden mirasçılara teslim edilir. Bu kölenin yedide dördüdür. Kölenin yedide üçünde ise af geçerli olur. Bunun diyetten miktarı dört bin iki yüz seksen beş dirhem ile bir dirhemin yedide beşidir. Mirasçılara da kölenin yedide dördü teslim

edilir. Bunun değeri affın geçerli olduğu miktarın iki katıdır. Dolayısıyla dikkatli bakarsan üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşımın doğru gerçekleştiğini görürsün.

Kölenin değeri yüz dirhem ise, bu durumda köleyi teslim etmeyi tercih ederse, kölenin üçte ikisinin değerini verir.

Çünkü daha açıkladığımız üzere kölenin değeri on bin dirhemden az ise, kölenin değerini vermeyi tercih ettiğinde devir gerçekleşmez. Ancak fidye vermeyi tercih ettiğinde devir gerçekleşir.

Şayet fidye vermeyi tercih etse, yüz paydan iki pay ve diyetten iki pay fidye verir. [29/98]

Çünkü kölenin değerinin iki katını alırsın. Bu da iki yüz dirhemdir. On bin dirhem olan diyete eklersin. Her yüz dirhemi bir pay sayarsan, diyet yüz pay, kölenin değerinin iki katı olan miktar da iki pay olur. Bu da toplam yüz iki paydır. Sonra, eklenen iki yüz dirhem oranında köleden fidye verirsin. Bu da yüz iki paydan iki paydır. Karşılığında fidye verilecek her pay için ancak yüz katı fidye verileceği dikkate alındığında paylara ayırma yoluyla çözüm doğru gerçekleşir. Çünkü diyet, kölenin değerinin yüz katıdır.

Bir köle bir kişiyi hata yoluyla yaralasa ve yaralanan kişi ölüm hastalığında köleyi affetse, sonra da ölse ve geriye bin dirhem bıraksa, kölenin değeri de bin dirhem ise, bu sorunda temel prensip, kölenin değerinin iki katını alıp diyete eklemen, sonra da köleyi diyete ve eklenen miktara bölüştürmen şeklinde olur. Bu durumda köledeki af diyet ve terike oranında geçerli olur. Eklenen miktar oranında da geçersiz olur.

Bunun açıklaması şu şekildedir: Burada kölenin değerinin iki katı iki bin dirhemdir. Diyete eklediğin zaman on iki bin dirhem olur. Sonra köleyi on ikiye böldüğün zaman af, on pay olan diyet ve bir pay olan terike oranında geçerli olur. Çünkü köle dışında terike bin dirhemdir. Böylece kölenin on iki payından ancak on bir payda affın geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da altıda beş buçuğudur. Bir payda ise af geçersiz olur. O da kölenin altıda birinin yarısıdır. Dolayısıyla buna karşılık diyetin altıda birinin yarısını fidye verirsin. Bu da sekiz yüz otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte biridir. Böylece mirasçılar bin sekiz yüz otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte birini alır. Kölenin altıda beş buçuğunda ise af geçerli olur. Bunun dirhem olarak miktarı da dokuz yüz on altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisidir.

Dinar ve dirhem yoluyla çözümünde köleyi bir dinar ve dirhem sayarsın. Dinarda affı geçerli kılar, dirhemde de geçersiz kılarsın. Buna karşılık on katı fidye verirsin. Kölenin değeri gibi mirasçıların bin dirhemi vardır. Bu da aynı şekilde dinar ve dirhemdir. Böylece mirasçıların iki dinara eşit on bir dinar ve dirhemi olur. Dinarlar birbirini götürür. Geriye bir dinara eşit on bir dirhem kalır. Değerleri birbiriyle değiştir. Sorunun aslına dön. Köleyi bir dinar – bu da on bir dirhemdir- ve bir dirhem saydığımızı söylersin. Bu da toplam on bir dirhem olur. Sonra dinarda

affı geçerli kıldır. Bu da kölenin altıda beş buçuğudur. Çözümün geri kalan kısmı sonuna kadar yukarıda açıkladığımız gibidir.

Cebir ve Mukabele yoluyla affı "bir şey"de geçerli kılarsın. "Bir şey dışında bir malda" da geçersiz kılarsın. Buna karşılık on katı fidye verirsin. Böylece mirasçıların elinde "on mal eksi on şey" olur. Onlarda "tam bir mal" vardı. O da kölenin değeri kadar olan bin dirhemdir. Böylece onlarda "iki şeye eşit olan on bir mal eksi on şey" bulunmaktadır. Eşitliğin iki tarafına "on şey"" ekle, "on iki şeye eşit on bir mal" olur. Her bir mal "bir şey ile bir şeyin on bir payından bir paya" denk olur. "Bir şey" on bir paya bölünmüş oldu. Paylardan kurtarmak için "bir şey ile bir şeyin on bir payından bir payını" on bir ile çarparsın. Böylece on iki pay olur. Affı bir şeyde geçerli kılmıştık. Her "bir şey"i de on bir pay yapmıştık. Böylece affın
[29/99] kölenin on iki payından ancak on bir payda geçerli olduğu ortaya çıkmıştır.

Kölenin değeri beş bin dirhem ise, ölen kişi de geriye bin dirhem bırakmışsa ve fidye vermeyi tercih ederse, ancak diyetin yirmi payında dokuz pay fidye verir.

Çünkü kölenin değerinin iki katını alırsın. Bu da bin dirhemdir. Diyete eklersin. Böylece yirmi bin dirhem olur. Sonra köleyi, diyete ve eklenen miktara göre paylara ayırırsın. Köleden on pay olan diyete ve bir pay olan terikeye karşılık gelen miktarda af geçerli olur. Bu da yirmi paydan on bir paydır. Yirmi paydan dokuz payda da af geçersiz olur.

Dinar ve dirhem yoluyla köleyi bir dinar ve bir dirhem sayarsın. Dinarda affı geçerli kılıp, dirhemde geçersiz kılarsın. Dirheme karşılık iki katı fidye verirsin.

Çünkü diyet kölenin değerinin iki katıdır. Böylece mirasçıların eline iki dirhem geçer. Mirasçıların elinde bin dirhem vardı. Bu da bir dinarın beşte biri ve bir dirhemin beşte biridir. Dolayısıyla mirasçıların elinde iki dinara eşit iki dirhem, bir dinarın beşte biri ve bir dirhemin beşte biri vardır. Bir dinarın beşte biri eşitliğin diğer tarafındaki aynı miktarla birbirini götürür. Geriye bir dinar ve bir dinarın beşte dördüne eşit iki dirhem ve bir dirhemin beşte biri kalır. Her beşte biri bir dinar say, böylece dokuz dinar ve on bir dirhem olur. Sonra, bu değerleri yer değiştir. Sorunun aslına dönüp köleyi bir dinar ve bir dirhem saydığımızı söyle. Dinar on bir, dirhem de dokuzdur. Bu da toplam yirmidir. Dinarda affı geçerli kılmıştık. Bu da on birdir. Dirhemde de affı geçersiz kılmıştık. O da dokuzdur. Sonra dirhemlere karşılık onların iki katı fidye verilir. Bu da on sekiz dirhemdir. Mirasçıların yanında bir dinarın beşte biri ve bir dirhemin beşte biri vardı. Bu da dört eder. Hepsinin toplamı yirmi olup, vasiyetin geçerli kılındığı miktarın iki katıdır. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Cebir yoluyla affı "bir şey"de geçerli kılıp "bir şey dışında bir malda" geçersiz kılarsın. Karşılığında iki katı fidye verirsin. Bu da "iki mal eksi iki şey"dir. Mirasçıların yanında bir malın beşte biri daha vardır. Böylece onlarda "iki şeye" eşit "iki mal ve bir malın beşte biri eksi iki şey" olmuştur. Eşitliğin iki tarafına da "iki

şey" ekle. Bu işlemden sonra mirasçıların elinde "dört şeye" eşit "iki mal ve bir malın beşte biri" olur. Her beşte biri bir pay yap. Böylece "iki mal ve bir malın beşte biri" on bir pay, "dört şey"de yirmi pay olur. Çünkü kesirden dolayı "iki mal ve bir malın beşte birini" beş ile çarptığımız zaman, eşitliğin diğer tarafı olan "dört şey"i de beş ile çarptık. Dördü beş ile çarptığın zaman yirmi olur. İyi baktığın zaman görürsün ki her "bir şey" on bir paydır. Her "bir mal" da yirmi paydır. Affı "bir şey" de geçerli kılmıştık. Bu da on bir pay demektir. "Bir mal eksi bir şey"de de geçersiz kılmıştık. Bu da yirmi paydan dokuz paydır. Köleyi "bir mal" saymıştık. Bu yirmi paydır. Affı da "bir şey"de geçerli kılmıştık. Bu da yirmi paydan on bir paydır.

Şayet ölen kişi geriye iki bin dirhem bırakmışsa ve sorunun diğer kısmı yukarıdaki gibi ise, bu durumda diyetin yirmi payından sekiz pay fidye verir.

Çünkü kölenin değerinin iki katını alırsın. Bu da on bin dirhemdir. Diyete eklersin. Böylece yirmi bin dirhem olur. Sonra kölenin değerinin iki katı olan on bin dirhem ve terikede olan iki bin dirhem oranında affı geçerli kılarsın. Bu da toplam on iki bin dirhemdir. Sekiz bin dirhemde de affı geçersiz kılarsın. Buna karşılık diyetin yirmi payından sekiz pay fidye verirsin. [29/100]

Ölen kişi geriye üç bin dirhem bırakmışsa, yirmi paylık diyetten yedi pay fidye verir.

Çünkü kölenin değerinin iki katını alırsın. Bu da on bin dirhemdir. Diyete eklersin. Yirmi bin dirhem olur. Sonra affı on pay olan diyet ve üç pay olan terike oranında geçerli kılarsın. Geriye yedi pay kalır. Buna karşılık yirmi paylık diyetten yedi pay fidye verirsin.

Şayet kölenin değeri beş bin dirhem ise ve ölen kişi geriye bin dirhem bırakmışsa ve kölenin değerini teslim etmeyi tercih ederse, devir gerçekleşmez.

Çünkü burada ölen kişinin malında fazlalık ortaya çıkmaz. Fakat kölenin beşte üçünü teslim eder. Beşte ikisi de kendisine teslim edilir. Çünkü ölen kişinin malı altı bin dirhemdir. Malının üçte birinde af geçerli olur. Bu da iki bin dirhemdir. İki bin dirhemde af geçerli olduğu zaman –bu, kölenin beşte ikisidir- kölenin kalan bölümünü teslim etmesi gerekir. Bu da kölenin beşte üçüdür.

Ölen kişinin malı iki bin dirhem ise, kölenin beşte ikisini ve beşte birinin üçte ikisini teslim eder.

Çünkü ölen kişinin malı yedi bin dirhemdir. Üçte birinde af geçerli olur. Bu da iki bin dirhem ille bin dirhemin üçte biridir. Kölenin geriye kalan bölümünü teslim eder. Bu da iki bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisidir. Her bin dirhem kölenin beşte biridir. Teslim edeceği miktar kölenin beşte ikisi ile beşte birinin üçte ikisidir.

Şayet ölen kişi geriye üç bin dirhem bıraksa, kölenin beşte ikisi ile beşte birinin üçte biri mirasçılara verilir.

Çünkü ölen kişinin malı sekiz bin dirhemdir. Üçte birinde af geçerli olur. Bu iki bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisidir. Geri kalanı da mirasçılara teslim eder. Bu da iki bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisidir.

Ölen kişi geriye dört bin dirhem bırakmışsa, kölenin beşte ikisini mirasçılara verir.

Çünkü ölen kişinin malı dokuz bin dirhemdir. Üçte birinde af geçerli olur. Bu da üç bin dirhemdir. Ölen kişi için köleden iki bin dirhem kalır. O da kölenin beşte ikisidir.

Kölenin değeri on bin dirhemden fazla ise, bu durumda kölenin değerini teslim etmeyi tercih ettiğinde devir gerçekleşir. Fidye vermeyi tercih ettiğinde ise devir gerçekleşmez.

Burada ilke, diyetin iki katını alıp kölenin değerine eklersin. Sonra diyetin iki katından ölen kişinin terikesini düşersin. Geri kalanı teslim edersin. Bunun açıklaması şu şekilde olur:

Kölenin değeri yirmi bin dirhem ise ve ölen kişi geriye on bin dirhem bırakmışsa, bu durumda diyetin iki katını alırsın. Bu da yirmi bin dirhemdir. Kölenin değerine eklersin. Böylece kır bin dirhem olur. Şayet ölen kişi geriye hiç bir şey bırakmasaydı köleden, diyetin iki katının tüm mala oranı ölçüsünde teslim edilir. O da kölenin yarısıdır. Fakat ölen kişi geriye on bin dirhem bırakınca, on bin dirhemin düşülmesi gerekir. Eklenen miktardan on bin dirhem kalır. O da tüm malın dörtte biridir. Dolayısıyla kölenin dörtte birini teslim eder. Bunun dirhem olarak değeri de beş bin dirhemdir. Kölenin dörtte üçü de efendiye kalır. Ona ancak dörtte üçü vasiyet yoluyla teslim edilmiştir. Diyetten bunun miktarı yedi bin beş yüz dirhemdir. Ölen kişinin mirasçılarına köleden beş bin dirhem, terikeden de on bin dirhem teslim edilmiştir. Bu da toplam on beş bin dirhemdir.

Ölen kişi geriye yirmi bin dirhem veya daha fazla bırakmışsa, kölenin tümü efendiye teslim edilir. Tümünde af geçerli olur.

Çünkü diyetin miktarı on bin dirhemdir. Burada vasiyet ancak diyette geçerli kılınır. Diyet kölenin değerinden daha azdır. Ölen kişi, vasiyeti geçerli kıldığımız miktarın iki katı olan yirmi bin dirhem bırakmıştır.

[29/101] Ölen kişi geriye hiç mal bırakmamışsa ve zimmetinde borç varsa, kölenin değeri de on bin dirhemden fazla ise, bu durumda ilke, ölen kişi geriye borç miktarı ve kölenin değerinin iki katı kadar mal bırakmışsa kölenin tümünde af geçerli olur, şeklindedir. Bunlardan geriye hiç bir şey bırakmamışsa, kölenin değerinden borç miktarı çıkarılır. Bu miktar yokmuş gibi sayılır. Kölenin geri kalan kısmı tam bir köleymiş gibi sayılır. Sonra çözüm tam bir köle ile ilgili olarak belirttiklerimize göre olur. Bunun açıklaması şudur:

Kölenin değeri yirmi bin dirhem, borç da on bin dirhem ise, kölenin dörtte üçünü ölen kişinin mirasçılarına teslim eder.

Çünkü zimmetinde borç olmasaydı, kölenin yarısını teslim ederdi. Zimmetinde borç olunca, bundan dolayı kölenin dörtte birini teslim eder. Böylece mirasçıların elinde kölenin dörtte üçü olur. Bunun dirhem olarak değeri on beş bin dirhemdir. Dörtte birinde de af geçerli olur. Bunun diyetten miktarı iki bin beş yüz dirhemdir. Sonra mirasçılar on bin dirhem olan borcu öder. Onlara vasiyeti geçerli kıldığımız miktarın iki katı olan beş bin dirhem kalır.

Başka bir şekilde ise şöyle söylersin: Köleden on bin dirhem kadarı yokmuş gibi farz edilir. Çünkü bu miktar borç ile kapsanmıştır (meşguldur). Geriye kölenin yarısı kalır. Bu yarımı tam bir köle gibi say, sonra diyetin iki katı olarak alınıp eklenen miktarın yarısını al. Bu da on bin dirhemdir. Kölenin değerine ekle. Böylece yirmi bin dirhem olur. Sonra bunun yarısında af geçerli olur. Yarısında da geçersiz olur. Kölenin ilk yarısı ile birlikte bu kalan yarısının yarısında da af geçersiz olmuştur. Bu da toplam kölenin dörtte üçüdür.

Şayet kölenin değeri beş bin dirhem ise, ölen kişinin de bin dirhem borcu varsa ve efendisi kölenin değerini teslim etmeyi tercih ederse, burada devir gerçekleşmez. Fakat borç ödendikten sonra ölen kişinin malı dört bin dirhem olur. Bunun üçte birinde af geçerli olur. O da bin dirhem ile bin dirhemin üçte biridir. Bu, kölenin beşte biri ile beşte birinin üçte biridir. Geri kalanı da mirasçılara teslim eder. O da kölenin beşte üçü ile beşte birinin üçte ikisidir. Mirasçılara teslim edilen bu miktardan olmak üzere kölenin beşte biri ile borç ödenir. Mirasçılara da vasiyeti geçerli kıldığımız miktarın iki katı olarak kölenin beşte ikisi ile beşte birinin üçte ikisi kalır.

Şayet borç iki bin dirhem ise, borç ödendikten sonra ölen kişinin malı üç bin dirhemdir. Bunun ancak üçte birinde af geçerli olur. O da bin dirhemdir. Bu da kölenin beşte biridir. Kölenin beşte dördünü ise ölen kişinin mirasçılarına teslim eder. Bu teslim edilenden kölenin beşte ikisi olmak üzere borç ödenir. Mirasçılara kölenin beşte ikisi kalır. Bu da vasiyeti geçerli kıldığımız miktarın iki katıdır.

Borç eğer üç bin dirhem ise, ödendikten sonra ölen kişinin malı iki bin dirhem olur. Üçte birinde af geçerli olur. Bu da bin dirhemin üçte ikisidir. Kölenin kalan bölümünü mirasçılara teslim eder. O da kölenin beşte dördü ile beşte birinin üçte biridir. Beşte üç ile borç ödenir. Mirasçılara da beşte biri ile beşte birinin üçte biri teslim edilir. Bu da vasiyeti geçerli kıldığımız miktarın iki katıdır.

Borç dört bin dirhem ise, bu durumda mirasçılara kölenin beşte dördü ile beşte birinin üçte ikisini teslim eder.

Çünkü borç ödendikten sonra efendinin malı bin dirhemdir. Bunun üçte birinde af geçerli olur. Bu da üç yüz otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte biridir.

Geri kalanı da mirasçılara teslim eder. Bu kölenin beşte dördü ile beşte birinin üçte ikisidir.

Şayet borç beş bin dirhem ise af tamamıyla geçersizdir.

Çünkü kölenin tümü borç ile bağlantılıdır. Terikenin tümünü kapsayan borç ile birlikte de vasiyet hiç bir şeyde geçerli kılınmaz.

Eğer fidye vermeyi tercih ederse, kölenin değeri de beş bin dirhem ise ve ölen kişinin on bin dirhem veya daha fazla borcu varsa, bu durumda kölenin tümüne karşılık fidye verir.

Çünkü ona on bin dirhem fidye verince, bunun tümüyle o fidye verir. Ölen
[29/102] kişinin alacağı mal kalmaz. Bu yüzden af da geçersizdir.

Şayet ölen kişinin bin dirhem borcu varsa ve fidye vermeyi tercih ederse, bu durumda yirmi paylık diyetten on bir pay fidye verir.

Çünkü kölenin değerinin iki katını alıp diyete eklersin. Böylece yirmi bin dirhem olur. Sonra, kölenin değerinin iki katının yirmi dirheme oranı, bu da on paydır, ve borcun yirmi paya oranı ölçüsünde, bu da bir paydır, af geçersiz olur. Bu da toplam on bir paydır. Dolayısıyla yirmi paydan dokuz payda af geçerli olur.

Dinar ve dirhem yoluyla çözümünde köleyi bir dinar ve bir dirhem sayarsın. Dinarda affı geçerli kılıp, dirhemde geçersiz kılarsın ve dirheme karşılık iki katı fidye verirsin. Böylece mirasçıların elinde iki dirhem olur. Bundan borç ödenir. Borç miktarı da bir dinarın ve bir dirhemin beşte biridir. Dolayısıyla iki dinara denk "bir dirhem ile bir dirhemin beşte dördü eksi bir dinarın beşte biri" kalır. Beş paydasıyla kesirli duruma gelmiştir. Tam sayıya çevirmek için her beşte biri tam bir pay say. Böylece dirhem dokuz, dinar da on bir pay olur. Sonra dinar ve dirhemi yer değiştir. Sorunun aslına dön. Köleyi bir dinar ve bir dirhem saydığımızı söyle. Dinar dokuz, dirhem de on birdir. Bu da toplam yirmi paydır. Dinarda affı geçerli kılmıştık. Bu da dokuz paydır. Dirhemde de affı geçersiz kılmıştık. Bu da on bir paydır. Bunun iki katı oranında da fidye verilmiştir. Bu da yirmi iki paydır. Bir dinarın beşte biri ve bir dirhemin beşte biri ile borç ödenir. Böylece mirasçılara vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katı olan on sekiz pay kalır. Borcun dört pay ile ödeneceğini söyledik. Çünkü dinar ve dirhemin miktarı yirmi paydır. Ölen kişinin borcu ise bunun beşte biridir.

Cebir yoluyla çözümünde köleyi "bir mal" sayarsın. Bunun "bir şey"inde affı geçerli kılarsın. Geri kalanın karşılığında da iki katı fidye verirsin. Böylece mirasçıların elinde "iki şey dışında iki mal" olur. Sonra "bir mal"ın beşte birisiyle borç ödenir. Mirasçıların elinde "iki şeye eşit bir mal ile bir malın beşte dördü eksi iki şey" (m+4/5m-2x = 2x) kalır. Eşitliğin iki tarafına aynı sayı eklenip işlem yapıldıktan sonra, "bir mal ve bir malın beşte dördü dört şeye denk olur." Her beşte birlik payı tam bir pay say. Böylece "dört şey" yirmi pay, "bir mal ve bir

malın beşte dördü" de dokuz pay olur. Çarpıldıktan sonra mal –ki köledir- yirmi pay olur. "Bir şey"inde af geçerli olur. Bu da dokuz paydır. Geri kalan bölümde ise geçersiz sayarsın. Bu da on bir paydır.

Şayet borç iki bin dirhem ise, bu durumda yirmi paydan sekiz payda af geçerli olur.

Çünkü kölenin değerinin iki katını alıp diyete eklersin. Böylece yirmi bin dirhem olur. Sonra, kölenin değerinin iki katı olan eklenen miktar oranında –bu on paydır- ve borç oranında –bu da iki paydır- fidye verirsin. Bu da toplam on iki pay eder. Temelde bu, kölenin beşte üçüdür. Dolayısıyla buna karşılık ancak diyetin beşte üçünü fidye verirsin. Bu da altı bin dirhemdir. Bunun iki bin dirhemiyle borç ödenir. Dört bin dirhemi ise mirasçılara teslim edilir. Kölenin beşte ikisinde affı geçerli kılmıştık. Bu da iki bin dirhemdir. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Eğer borç beş bin dirhem ise, bu durumda yirmi paydan on beş pay fidye verir. Beş payında ise af geçerli olur.

Çünkü kölenin değerinin iki katını diyete eklersin. Yirmi bin dirhem olur. Sonra eklenen, miktara karşılık gelen on pay ve borca karşılık gelen beş pay oranında fidye verirsin. Toplam on beş pay olur. Bu da oran olarak kölenin dörtte üçüdür. Dolayısıyla buna karşılık ancak diyetin dörtte üçünü fidye verirsin. Bu da [29/103]
yedi bin beş yüz dirhemdir. Bunun beş bini ile borç ödenir. İki bin beş yüzü ise mirasçılara teslim edilir. Affı da kölenin dörtte birinde geçerli kılmıştık. Bunun miktarı iki bin iki yüz elli dirhemdir. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Bir kimsenin kölesi bir kişiyi yaralasa, sonra başka bir kişiyi daha yaralasa ve yaralanan birinci kişi hasta iken onu affetse, sonra da bu hastalığından ölse, bu durumda kölenin yarısının değerine bakılır. Bir tek kişiyi yaralayan ve affedilen köle ile ilgili olarak belirttiğimiz gibi işlem yapılır. Yani kölenin değerinin yarısı on bin dirhem ise kölenin değerini teslim etmeyi tercih ettiğinde de, fidye vermeyi tercih ettiğinde de devir gerçekleşmez. Eğer kölenin yarısının değeri on bin dirhemden az ise, teslim etmeyi tercih ettiğinde devir gerçekleşmez. Fidye vermeyi tercih ettiğinde ise gerçekleşir. Şayet kölenin değerinin yarısı on bin dirhemden fazla ise, teslim etmeyi tercih ettiğinde devir gerçekleşir. Fidye vermeyi tercih ettiğinde ise devir gerçekleşmez.

Çünkü kölenin yarısı ikinci cinayet nedeniyle hak edilmiştir. O nedenle teslim edilmiştir. İkinci yarısı da af gerçekleşen cinayetle hak edilmiştir. Bu cinayetin gereği de on bin dirhemdir. Dolayısıyla kölenin bu yarısının hükmü açıkladığımız konuda, bir tek cinayet işleyen kölenin hükmüyle aynıdır.

Bir kimsenin iki kölesi bir kişiyi yaralasa ve yaralayan kişi ölüm hastalığında onları affetse, sonra da ölse ve iki kölenin değeri de eşit olup on bin dirhem veya

daha fazla ise efendilerine, "onların değerinin üçte ikisini teslim et veya karşılığında diyetin üçte ikisini fidye ver, denilir.

Kölelerin değeri on bin dirhem olduğu zaman bu hüküm doğrudur. Fakat değerleri on bin dirhemden fazla olduğu zaman; fidye vermeyi tercih ettiğinde hüküm doğru olur. Değerini teslim etmeyi tercih ettiğinde ise hüküm doğru olmaz.

Çünkü bir kişiyi yaralayan bir kimsenin iki kölesinin hükmü, bir kişiyi yaralayan tek bir kölenin hükmüyle aynıdır. Bir kişiyi yaralayan bu bir tek kölenin değeri on bin dirhem ise; değerini teslim etmeyi tercih ettiğinde de, fidye vermeyi tercih ettiğinde de devir gerçekleşmez. Fakat üçte ikisini teslim eder veya buna karşılık diyetin üçte ikisini fidye verir. Kölenin değeri on bin dirhemden fazla ise, değerini teslim etmeyi tercih ettiğinde devir gerçekleşir. İki köle olması durumunda da aynı şekildedir.

Kölelerden birinin değeri on bin, diğerinin değeri beş bin dirhem ise, değeri on bin dirhem olan ölse ve efendi değeri teslim etmeyi tercih etse, kalan kölenin beşte dördünü verir veya buna karşılık diyetin yarısının beşte dördünü fidye verir.

Bunun çözüm yolu; kölelerden biri ölmeden önce problemin çözümünü ortaya koyman, birisinin ölümünden sonraki çözümü de bunun üzerine kurman şeklinde olur. Burada iki köleyi tek köle hükmünde sayarsın. Çünkü ikisi de bir kişinindir. Bir kişiyi öldürmüşlerdir. Dolayısıyla değeri on beş bin dirhem olan bir köle durumuna gelmiştir. Sonra çözüm yolu, diyetin iki katını alıp kölenin değerine eklemen şeklinde olur. Böylece otuz beş bin dirhem olur. Diyetin iki katının otuz beş bin dirheme oranına göre köleden mirasçılara bir miktar teslim etmesi gerekir. Bu da kölenin yedide dördü demektir. Yedide üçünde de af geçerli olur. Hüküm açısından bu yedide iki gibidir. Çünkü diyet kölenin değerinin üçte ikisidir. Dolayısıyla vasiyetin geçerli kılınması ancak asıl malda dikkate alınır. İki pay anlamına gelen üç pay efendiye ve ölen kişinin mirasçılarına da köleden dört pay teslim edilince, üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş oldu.

Sonra kölelerden biri ölünce, efendisi onunla ilgili olarak yapılan vasiyeti almış oldu. Dolayısıyla ancak kalan köle, mirasçıların hakkı ve efendinin kalan hakkına göre bölüştürülür. Değeri on bin dirhem olan köle ölünce şunu söylersin: Kalan
[29/104] köleye mirasçılar ancak dört pay, efendi de bir pay ile katılır. Çünkü af yoluyla vasiyeti düşük değerli kölenin bir payında geçerlidir. Dolayısıyla bu köle beş pay olur. Beşte dördü mirasçılara verilir. Efendiye bu köleden bir pay kalır. Diğer köleden de bir pay almış olduğu ortaya çıkmıştır. Böylece vasiyet iki payda geçerli kılınmış olur. Mirasçılara da dört pay teslim edilir.

Fidye vermeyi tercih ettiğinde de aynı şekilde değerlendirilir.

Çünkü kölenin değeri ile diyet eşittir. Çünkü kölenin değeri beş bin dirhemdir. Diyetten değeri de beş bin dirhemdir.

Şayet değeri beş bin dirhem olan köle ölse ve diğeri kalsa, bu durumda efendisi değerini ödemeyi tercih ederse, değerinin üçte ikisini öder.

Çünkü ölen köle lehine yapılan vasiyeti efendi almıştır. Dolayısıyla kalan köleye mirasçılar ancak dört pay, efendi de iki pay ile katılır. Bu köleden iki pay onun lehine vasiyettir. Dolayısıyla altı pay olur. Bunun iki payı efendinin olur. Bu, hüküm açısından sanki bir paydır. Çünkü dikkate alınan buna karşılık gelen diyettir. O da beş bin dirhemdir. Tam diyetin yarısıdır. Böylece bu köleden mirasçı dört pay, efendi de hüküm açısından bir pay almıştır. Efendinin diğer köleden de hakkı bir paydır. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir. Dirhemler açısından baktığımızda mirasçılara bu kölenin üçte ikisi teslim edilmiştir. Dirhem olarak değeri altı bin altı yüz altmış altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisidir. Efendi vasiyet yoluyla bu köleden diyetin yarısının üçte birini, diğer köleden de aynı şekilde diyetin yarısının üçte birini almıştır. Bu da toplam üç bin üç yüz otuz üç dirhem ile bir dirhemin üçte biridir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

İki kişinin birer kölesi varsa ve bu iki köle bir kişiyi yaralasa, birisinin değeri bin, diğerinin değeri de yirmi bin dirhem ise ve yaralanan kişi değeri bin dirhem olan köleyi affetse, af geçerli olur. Diğer efendi kölesini teslim eder veya karşılığında diyetin yarısını fidye verir.

Çünkü malın üçte birinden vasiyetin çıkacağından eminiz. Diğer kölenin efendisi; kölenin değerini ödemeyi tercih ederse, mirasçılara yirmi bin dirhem teslim edilir. Fidye vermeyi tercih ederse mirasçılara beş bin dirhem teslim edilir. Her iki durumda da vasiyet malın üçte birinden çıkar.

Şayet değeri bin dirhem olan köleyi değil de, değeri yirmi bin dirhem olan köleyi affetse, bu durumda kölesinin değer bin dirhem olan kişi köleyi teslim etme veya fidye verme arasında seçimlik hakka sahip kılınır. Hangisini seçtiğine bakılır ki, ölen kişinin malı ortaya çıksın. Eğer değerini ödemeyi tercih ederse bu, ölen kişinin geriye bıraktığı bir mal gibi değerlendirilir. Sanki yaralanan kişi geriye bin dirhem bırakmıştır. Dolayısıyla yüksek değerli kölenin efendisine "teslim etmeyi veya fidye vermeyi" tercih etmesi söylenir. Köleyi teslim etmeyi tercih ederse, kölesinden altı bin dirheme denk olan miktarı öder. O da kölenin beşte bir buçuğudur. Geri kalan bölümde de af geçerli olur. Bu da diyetten olmak üzere üç bin beş yüz dirhemdir.

Çünkü bu kölenin karşılığında diyetin yarısı bulunmaktadır. Affın geçerli olduğu pay diyetin yarısının beşte üç buçuğudur. Çünkü diyetin yarısını alırsın. O da on bin dirhemdir. Çünkü bu köle ile ilgili olarak diyetten beş bin dirhem bulunmaktadır. Kölenin değerine eklersin. Böylece otuz bin dirhem olur. Eklenen miktarın otuz bin dirheme oranına göre köleden eklenen miktara karşılık gelen pay, kölenin beşte biri ve beşte birinin yarısıdır. Çünkü otuz binin her beşte biri altı bindir. Beşte birinin yarısı ise üç bindir. Sonra kölenin beşte bir buçuğunun [29/105]

değerinin ne kadar olduğuna bakarsın. Kölenin değeri yirmi bin dirhemdir; beşte biri dört bin, beşte birinin yarısı da iki bin dirhemdir. Bu da toplam altı bin dirhem olur. Bu miktar mirasçılara teslim edilir. Onlara daha önce bin dirhem teslim edilmişti. Toplam yedi bin dirhem olur. Vasiyeti de diyetin yarısının beşte üç buçuğunda geçerli kılmıştık. Bunun dirhem olarak miktarı üç bin beş yüz dirhemdir. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Şayet efendi fidye vermeyi tercih ederse, kölenin beşte üçü karşılığında diyetin beşte üçünü fidye verir. Bu da üç bin dirhemdir. Böylece mirasçıların elinde diğer köle ile birlikte dört bin dirhem olur. Vasiyeti de diyetin yarısının beşte ikisinde geçerli kılmıştık. Bu da iki bin dirhemdir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım gerçekleşmiş oldu.

Sonuç olarak bu sorunun dört şekli vardır. Düşük değerli kölenin sahibi ya köleyi teslim etmeyi tercih eder ya da fidye vermeyi tercih eder. Değeri yüksek olan kölenin sahibi de ya köleyi teslim etmeyi ya da fidye vermeyi tercih eder. (Muhammed (rh.a.) *"el-Asl"* adlı eserinde, değeri düşük olan kölenin sahibinin köleyi teslim etmeyi tercih etmesi durumunu, sonra da değeri yüksek olan kölenin sahibinin köleyi teslim etmeyi veya fidye vermeyi tercih etmesi durumunu belirtmiştir. Fakat düşük değerli kölenin sahibinin fidye vermeyi tercih etmesi durumunu belirtmemiştir.

Düşük değerli kölenin sahibinin fidye vermeyi tercih etmesi durumunda çözümü şu şekilde olur: Kölesine karşılık beş bin dirhem fidye verir. Ölen kişi geriye beş bin dirhem bırakmış gibi olur. Diğer efendi de köleyi teslim etmeyi tercih ederse kendisine düşen diyetin iki katı ve kölenin değerine göre köleyi paylara ayırır. Diyetin iki katını al ve kölenin değerine ekle. Otuz bin dirhem olur. Diyetin iki katına karşılık olan payları mirasçılara teslim eder. Ancak beş bin dirhem miktarını bunun dışında tutar. Çünkü bu miktar, mirasçıların elinde bulunduğundan dolayı ondan düşer. Ödemesi gereken miktar otuz paydan beş paydır. O da altıda birdir. Değeri üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte biridir. Böylece mirasçıların elinde sekiz bin dirhem ile bin dirhemin üçte biri olur. Affı da yüksek değerli kölenin altıda beşinde geçerli kılmıştık. Bunun miktarı diyetin yarısının altıda beşi olup dört bin dirhem ile bin dirhemin altıda biridir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur.

Eğer yüksek değerli kölenin sahibi fidye vermeyi tercih ederse, vasiyette bulunanın malı diyet olup on bin dirhemdir. Dolayısıyla bunun üçte birinde vasiyet geçerli olur. O da üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte biridir. Kölenin efendisi beş bin dirhemin tamamı ile birlikte geri kalanı mirasçılara teslim eder. Bu da bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisidir. Böylece mirasçıların elinde altı bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisi olur.

Çünkü burada ikisinin birlikte fidye vermeyi tercih etmesiyle ölen kişinin malında fazlalık ortaya çıkmaz. Bu, iki malın en az olanıdır. Bunda devir de gerçekleşmez.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

AF VE VASİYETİN BİR SORUNDA BULUNMASI

Bir köle bir kişiyi yanlışlıkla yaralasa, yaralanan da ölüm hastalığında onu affetse ve bir kişiye malın üçte birini vasiyet etse, kölenin değeri de on bin dirhem ise ve efendisi değerini teslim etmeyi tercih etse, altıda beşini teslim eder. [29/106]

Çünkü yaralayan kölenin efendisine, affetmekle tüm köleyi vasiyet etmiştir. Halbuki ölüm hastalığında yapılan af üçte biri aşan miktarda geçerli olmaz. Bu yüzden efendiye üçte bir, diğer kişiye de üçte bir vasiyette bulunmuş gibi olur. Dolayısıyla malının üçte biri ikisi arasında yarı yarıya olur. Her birisi kölenin altıda birini alır. Altıda beşini ise mirasçılara teslim eder. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi altıda birini alır. Mirasçılara kölenin dörtte biri teslim edilir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur. Bu cevap sadece Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin prensibine göredir. Çünkü onun ilkesine göre, lehine malın tümü vasiyet edilen kişi ancak üçte bir ile katılır. Bu yüzden malın üçte biri ikisi arasında yarı yarıya olur.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, lehine vasiyette bulunulan kişinin bir pay ile, efendinin de üç pay ile katılması gerekir. Böylece malın üçte biri ikisi arasında dört pay olur. Buna göre kölenin tümü on iki pay olmuştur. Efendi kölenin ancak dörtte üçünü mirasçılara verir. O da dokuz paydır. Köleden üç pay efendiye teslim edilir. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi dokuz paydan bir pay alır. Mirasçılara da sekiz pay kalır.

Efendi fidye vermeyi tercih ettiğinde de aynı şekilde değerlendirilir.

Çünkü onun malı, köleyi teslim etme veya fidye verme durumunda aynıdır, değişmez. Bu konu sonuna kadar yukarıdaki gibi devam etmiştir. Sonunda ise (Hâkim eş-Şehîd) şunu söylemiştir: "Buna göre, bu açıklamanın tümü Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in kıyasına göredir." Fakat bunun, ikisinden aktarılan bir görüş olduğunu söylemekten başka bir açıklaması yoktur. Bu görüş, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşü gibi olup, "mirasçılar onay vermeyince, lehine malın tümü vasiyet edilen kişi, malın üçte birini aşan miktara katılmaz" şeklindedir.

Kölenin değeri beş bin dirhem ise, bu durumda köleyi teslim etmeyi tercih ederse cevap aynı şekilde olur.

Çünkü kölenin değeri on bin dirhemden az ise, teslim etmeyi tercih etmesi durumunda devir gerçekleşmez.

Şayet fidye vermeyi tercih ederse, yedide beşine karşılık diyetin yedide beşini fidye verir. Dört pay mirasçılar için, bir pay da lehine vasiyette bulunulan kişi içindir.

Çünkü, af eden kişi af dışında vasiyette bulunmamış olsaydı, efendinin fidye vermeyi tercih etmesi durumunda çözüm yolu, kölenin değerinin iki katının alınıp diyete eklenmesi şeklinde olur. Böylece yirmi bin dirhem olur. Sonra, oran olarak eklenen miktara karşılık geleni fidye verir. Bu diyetin yarısıdır. Fakat onun lehine yapılan vasiyet gibi başka birisi için de vasiyet bulununca, lehine vasiyette bulunulanın hakkından dolayı onun vasiyeti kadar eklenmesi gerekli olmuştur. Bu da beş bin dirhemdir. Mirasçıların hakkından dolayı da bunun iki katı eklenir. Çünkü vasiyet kastedince bunun iki katı eklenir. Bunların tamamı otuz beş bin dirhem olur. Sonra, kölenin değerinin iki katı olarak iki defa eklenen pay ve vasiyet payı oranında fidye verilir. Bu da yirmi beş dirhemdir. O da kölenin yedide beşidir. Çünkü otuz beş bin dirhemin her yedide biri beş bindir. Dolayısıyla lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi diyetin yedide birini, mirasçılar da yedide dördünü alır. Efendi lehine de af kölenin yedide ikisinde geçerli olur. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur.

Muhammed (rh.a.) *"el-Asl"* adlı eserinde bir çözüm yoluna işaret etmiş ve bu yolun şu şekilde olduğunu söylemiştir: Diyete bakarsın ve yaralanan kişinin geriye mal bırakması durumundaki gibi bir miktar eklersin. Çünkü geriye mal bırakmış olsaydı af vasiyetin ikisinde de geçerli olurdu. Sonra bu miktar kadar fidye verirsin. Çünkü yaralanan kişinin bıraktığı bir malın bulunmamasıyla af ve vasiyetin geçerli kılınması imkansızlaşmıştır. Bu miktar da yirmi beş bin dirhemdir. Çünkü ölen kişinin yirmi beş bin dirhemi olsaydı af ve vasiyet geçerli olurdu. Efendiye köle teslim edilir. Değeri de beş bin dirhemdir. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi beş bin dirhem alır. Mirasçılara da yirmi bin dirhem kalır. Yirmi beş bin dirhemin varlığıyla iki vasiyeti de geçerli kılma imkanı olunca, bu miktarın diyete eklenmesi gerekir, sonra buna ekleme yapılır. [29/107]

Dinar ve dirhem yoluyla çözümünde köleyi bir dinar ve bir dirhem sayarsın, dinarda affı geçerli kılarsın. Dirheme karşılık da iki katı fidye verirsin. Böylece mirasçıların elinde beş dinara denk iki dirhem olur. Çünkü mirasçıların dört dinara, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişinin de bir dinara ihtiyacı vardır. Dinar ve dirhem miktarlarını yer değiştir. Sorunun aslına dönerek köleyi bir dinar ve bir dirhem saydığımızı söyle. Dirhem beş dinar da ikidir. Bu da toplam yedi paydır. İki pay olan dinarda affı geçerli kıldık. Beş pay olan dirheme karşılık da iki katı fidye verildi. Bu da on paydır. Sonra, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişiye iki pay, mirasçılara da sekiz pay teslim edilir.

Cebir yoluyla bu sorunda köleyi bir pay sayarsın. Bunun "bir şey"inde affı geçerli kılarsın. "Bir şey dışında bir malda" da affı geçersiz kılarsın. Buna karşılık iki katı fidye verirsin. Bu da "beş şeye eşit iki mal eksi iki şeydir." Eşitliğin iki tarafına da aynı sayı eklendikten sonra "yedi şeye eşit iki mal" olur. Bir mal "üç buçuk şeye" eşit olur. Affı bunun bir şeyinde geçerli kılmıştık. "Bir şey"de "üç buçuk şey"in yedide ikisidir. Böylece affın ancak kölenin yedide ikisinde geçerli olduğunu öğrendik.

İki hata taşıyan yolla sorunun çözümünde köleyi yedi pay sayarsın. Dört payda affı geçerli kılarsın. Üç payda da geçersiz kılarsın. Sonra buna karşılık iki katı fidye verirsin. Böylece mirasçıların elinde altı pay olur. Halbuki lehine vasiyette bulunulan kişi ile birlikte onların hakkı yirmi paydır. Dört pay, lehine vasiyette bulunulan kişinin; on altı pay da mirasçıların olur. Böylece hata on dört payın eksikliği şeklinde ortaya çıkmıştır. Sorunun aslına dön. Kölenin yedide üçünde affı geçerli kıl. Yedide dördünde ise geçersiz kıl. Buna karşılık da sekiz pay fidye verilir. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi ile birlikte mirasçıların on beş paya ihtiyacı vardır. Dolayısıyla lehine vasiyette bulunulan kişinin üç, mirasçıların on iki payı olur. Böylece ikinci hata yedi payın eksikliği şeklinde ortaya çıkmıştır. Birinci hata on dört payın eksikliği şeklinde idi. Affı geçerli kıldığımız bölümden bir pay düştüğümüzde yedi paylık hata ortadan kalktı. Dolayısıyla tüm hatanın ortadan kalkması için bir pay daha düşmemiz gerekir. Dolayısıyla affı kölenin yedide ikisinde geçerli kılarsın. Yedide beşinde ise geçersiz kılarsın. Kölenin efendisi buna karşılık iki katı fidye verir. O da on paydır. Bunun iki payı lehine vasiyette bulunulan kişinin, sekiz payı da mirasçının olur. Vasiyeti de dört payda geçerli kılmıştık. Mirasçılara sekiz pay teslim edilmiştir. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Kölenin değeri altı bin dirhem ise, bu durumda dörtte üçüne karşılık diyetin dörtte üçünü fidye verir. Bu da yedi bin beş yüz dirhemdir. Bunun altı bini mirasçıların, bin beş yüzü de lehine vasiyette bulunulan kişinin olur.

Çünkü burada af dışında vasiyet bulunmasaydı, kölenin değerinin iki katı alınıp diyete eklenirdi. Böylece yirmi iki bin dirhem olur. Sonra da eklenen miktar oranında fidye verilir. Bu da on bir paydan altı paydır. Fakat burada af dışında bir vasiyet bulunduğundan, vasiyetten dolayı yirmi iki bin dirheme kölenin değeri kadar olan altı bin dirhem, mirasçıların hakkından dolayı da bunun iki katının eklenmesi gerekir. Toplam kırk bin dirhem olur. Efendinin, kölenin değerinin iki katı olarak eklenen miktar ve vasiyetten dolayı eklenen miktar oranında fidye vermesi gerekir. Bu uda kırk payda otuz paydır. Oran olarak buna karşılık gelen kölenin dörtte üçüdür. Bunun değeri de dört bin beş yüz dirhemdir. Buna karşılık bir katı ve bir katının üçte ikisi oranında fidye verir. Çünkü diyetin kölenin değerine oranı bu şekildedir. Bu da yedi bin beş yüz dirhemdir. Af yoluyla efendiye kölenin [29/108]

dörtte biri teslim edilir. Bunun değeri de bin beş yüz dirhemdir. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi de bin beş yüz dirhem alır. Böylece iki vasiyet üç binde geçerli kılınmış oldu. Mirasçılara da altı bin dirhem teslim edilir. Böylece de üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur. Bu paylaşım, Muhammed (rh.a.)'in *"el-Asl"* adlı eserinde işaret ettiği diğer çözüm şekline göre de doğru çıkar. Paylara ayırarak hesaplama yoluyla birinci bölümde belirttiğimiz gibi olur.

Kölenin değeri bin dirhem ise, bu durumda efendi kölenin üçte birine karşılık diyetin üçte birini fidye verir. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi bundan altı yüz altmış altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisini alır. Mirasçılara da iki bin altı yüz altmış altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisi teslim edilir.

Çünkü burada başka vasiyet bulunmazsa, kölenin değerinin iki kat olan iki bin dirhem alınıp diyete eklenir. Böylece on iki bin dirhem olur. Sonra, eklenen miktar oranında fidye verir. Bu da altıda birdir. Fakat malın üçte birini başkasına vasiyet edince, bu kişinin hakkından dolayı kölenin değeri kadar olan bin dirhemin, mirasçıların hakkından dolayı da bunun iki katının alınıp tümünün diyete eklenmesi gerekir. Böylece on beş bin dirhem olur. Sonra, kölenin iki katı olarak iki defa eklenen pay ve vasiyet payı oranında fidye verir. Bu da on beş bin dirhemden beş bin dirhemdir. O da üçte bir demektir. Böylece af yoluyla kölenin üçte ikisi efendinin olmuştur. Değeri de altı yüz altmış altı dirhem ile bir dirhemin üçte ikisidir. Kölenin üçte birine karşılık da diyetin üçte birini fidye vermişti. Bu da üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte biridir. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi bin dirhemin üçte birini alır. Mirasçılara da iki bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisi kalır. İki vasiyeti de bin dirhem ile bin dirhemin üçte birinde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Şayet kölenin değeri bin dirhem ise ve yaralanan kişi malının dörtte birini bir kişiye vasiyet etse, bu durumda efendi kölenin on dört payı ile bir payının dörtte birinden, dört pay ile bir payın dörtte birine karşılık diyetten bu oranda fidye verir.

Çünkü kölenin değerinin iki katı olan iki bin dirhem alırsın. Lehine vasiyette bulunulan kişi için de kölenin değerinin dörtte üçünü alırsın. Çünkü bu vasiyet, lehine af yoluyla vasiyette bulunulan kişinin hakkının dörtte üçü kadardır. Çünkü ona malın dörtte birini vasiyet etmiştir. Malın dörtte biri ise malın üçte birinin dörtte üçüdür. O halde lehine vasiyette bulunulan kişiden dolayı bin dirhemin dörtte üçünü, mirasçılardan dolayı da bin dirhemin iki katını al. Bunun tümü iki bin dirhem ile bin dirhemin dörtte biridir. Kölenin değerinin iki katı ile birlikte bunun tümünü diyete ekle. Tümü on dört bin dirhem ile bin dirhemin dörtte biri olur. Sonra, iki defa eklenen kölenin değerinin iki katı ve lehine malın dörtte biri vasiyet edilen kişinin hakkı oranında fidye verir. Bu da on dört pay ile bir payın dörtte birinden bir pay ile bir payın dörtte biridir. Böylece on dört pay ve bir payın dörtte birinden mirasçıların eline üç buçuk pay geçer. Lehine vasiyette bulunulan kişinin

eline de diyetin on dört pay ve bir payının dörtte birinden bir payın dörtte üçü geçer. Veya kölenin on dört pay ve bir payının dörtte birinden dört pay ve bir payın dörtte birinde affın geçersiz olduğunu söylersin. Efendi buna karşılık on katı fidye verir. Bu da kırk iki buçuk paydır. Lehine vasiyette bulunulan kişi yedi buçuk pay, mirasçılar da otuz beş pay almış olur. Affı on payda geçerli kılmıştık ve lehine vasiyette bulunulan kişiye bunun dörtte üçünü vermiştik. O da yedi buçuk paydır. Onun lehine vasiyeti yedi buçuk payda geçerli kılmıştık. Mirasçılara da otuz beş pay teslim edildi. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Eğer malının altıda birini başka bir kişiye vasiyet etse, kölenin değeri de iki bin dirhem ise on yedi paylık köleden yedi pay karşılığında diyetten bu oranda fidye verir. Lehine vasiyette bulunulan kişi için bir pay, mirasçılar için yedi pay olur. [29/109]

Çünkü diyete aftan dolayı kölenin değerinin iki katını eklersin. Bu da dört bin dirhemdir. Lehine malın altıda biri vasiyet edilen kişinin hakkından dolayı da kölenin değerinin yarısı kadar diyete eklenir. Çünkü onun hakkı affedilen kişinin hakkının yarısıdır. Bunun iki katı da mirasçıların hakkından dolayı eklenir. Bu da iki bin dirhemdir. İki kere gerçekleşen "iki kat ekleme" ve vasiyetin miktarı yedi bindir. Bunu diyete eklediğin zaman on yedi bin olur. İki kere gerçekleşen "iki kat ekleme" ve vasiyet payının – bu da on yedi paylık köleden yedi paydır. – beş katı oranında fidye verir. Çünkü diyet kölenin değerinin beş katıdır. Yedi payın beş katı da otuz beş olur. Lehine malın altıda biri vasiyet edilen kişi bundan beş pay alır. Lehine af gerçekleşen kişiye de on pay teslim edilmiştir. Böylece iki vasiyet on beş payda geçerli kılınmıştır. Mirasçılara da otuz pay teslim edilmiştir.

Dinar ve dirhem yoluyla çözümünde köleyi bir dinar ve bir dirhem sayarsın. Dinarda affı geçerli kılarsın. Sonra dirheme karşılık beş katı fidye verirsin. Bu da beş dirhemdir. Böylece mirasçıların elinde üç buçuk dinara denk beş dirhem olur. Bunun üç dinarı mirasçılar için, yarım dinarı ise lehine malın altıda biri vasiyet edilen kişi için olur. Kesirden dolayı bunu iki katına çıkar. Yedi dinara denk on dirhem olur. Sonra sorunun aslına dön. Köleyi bir dinar ve bir dirhem saymıştık. Bu da toplam on yedi olur. (Dirhem ve dinarı yer değiştirdikten sonra) dinar on, dirhem de yedi olur. Sonra, dinarda affı geçerli kıldık. Bu da ondur. Dirhemde ise affı geçersiz kıldık. O da yedidir. Buna karşılık beş katı fidye veririz. Bu da otuz beş dirhem olur. Böylece lehine vasiyette bulunulan kişi için beş pay, mirasçıları için otuz dirhem olur.

Cebir yoluyla çözümünde affı "bir şey" de geçerli kılarsın. "Bir şey hariç bir malda" (m-x) geçersiz kılarsın. Beş katı oranında fidye verirsin. Böylece mirasçıların elinde "üç buçuk şeye eşit beş mal eksi beş şey" olur (5m-5x = 3x+1/2x). İki tarafa aynı sayı eklenip sadeleştirildikten sonra "sekiz buçuk şeye eşit beş mal" olur (5m = 8x+1/2x). İçinde kesirli sayı bulunduğundan iki katına çıkar. "On yedi şeye eşit

on mal" olur. "Bir mal", "bir şey ve on paylık bir şeyin yedi payına" eşittir. "Bir şey" ona bölünmüş oldu. Bu yüzden on ile çarparsın. Böylece affın, on yedi paylık kölenin ancak on payında geçerli olduğu ve yedi paya karşılık da diyetten beş katı fidye verileceği ortaya çıkmıştır. Çözümün devamı yukarıda açıkladığımız gibidir.

Bir kimse ölüm hastalığında bir kişiye bir köle bağışlasa, sonra köle, kendisini bağışlayanı yanlışlıkla öldürse ve bağışlayanın da bunun dışında malı bulunmazsa, lehine bağış gerçekleşen kişi köleyi teslim etme ve fidye verme arasında seçimlik hakka sahip olur.

Çünkü o, kölenin sahibidir. Ölüm hastasının bozulabilir konulardaki kullanımı ölümünden önce geçerli olur.

Eğer köleyi teslim etmeyi tercih ederse, kölenin tümünü teslim eder. Yarısını bağışın geçersizliği hükmüne göre, diğer yarısını da cinayet nedeniyle.

Çünkü kölenin üçte birinde bağış geçerlidir. Sonra, lehine bağış gerçekleşen kişi bu üçte biri cinayet nedeniyle mirasçılara verir. Böylece bağışlayanın malı artmış olur. O da devreden paydır. Dolayısıyla mirasçılara asıl paylarından bir pay düşersin. Köleyi iki pay sayarsın. Birisinde bağış geçerli olur. Onu cinayet nedeniyle
[29/110] mirasçılara verirsin. Böylece mirasçıların iki payı olur. Bağışı da bir payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir. Köleyi teslim etmeyi tercih etmesi durumunda değerinin az olması veya çok olması arasında fark yoktur.

Şayet fidye vermeyi tercih ederse, bu durumda kölenin değeri beş bin dirhem veya daha az ise, kölenin tümünde bağış geçerli olur.

Çünkü karşılığında on bin dirhem fidye verdiği zaman köle malın üçte birinden çıkar.

Kölenin değeri altı bin dirhem ise, dörtte üçünde bağış geçerli olur.

Çünkü köleyi temelde üç pay yaparız. Bir payında bağışı geçerli kılarız. Sonra bu paya karşılık payın bir katı ve bir katının üçte ikisini fidye verir. Çünkü diyetin kölenin değerine oranı bu şekildedir. Böylece bağış yapanın malında bir pay ve bir payın üçte ikisi fazlalaşmış olur. Bunu gidermenin yolu bağışlayanın payından bir pay ve bir payın üçte ikisini düşme şeklinde olur. Böylece onun payından bir payın üçte biri kalır. Lehine bağış gerçekleşen kişinin payı da bir paydır. Her üçte biri bir pay saydığın zaman, köle dört pay olur. Lehine bağış gerçekleşen kişinin payı üç paydır. Dolayısıyla bağış dört payın üçünde geçerli olur. Sonra bunun bir katı ve bir katının üçte ikisi karşılığında fidye verirsin. Bu da beş paydır. Böylece bağış yapanın mirasçılarının altı payı olur. Bu da vasiyeti geçerli kıldığımız miktarın iki katıdır.

Daha önce açıkladığımız diğer çözüm yoluna göre şunu söyleriz:

Ölen kişinin köle dışında iki bin dirhemi olsaydı, kölenin tümünde bağış geçerli olurdu.

Çünkü ona karşılık on bin dirhem olan tam diyeti fidye verir. Böylece mirasçılara on iki bin dirhem teslim edilir. Bağışı de altı bin dirhemde geçerli kılmıştık. Bağış ihtiyaç duyduğumuz miktar oranında geçersiz olur. O da kölenin değerine iki bin eklediğin zaman toplamın dörtte biridir. Bağışı dörtte üçünde geçerli kıldık. Bunun değeri dört bin beş yüz dirhemdir. Sonra buna karşılık diyetin dörtte üçünü fidye verir. O da yedi bin beş yüz dirhemdir. Kölenin dörtte birini buna eklediğin zaman- değeri de bin beş yüz dirhemdir.- dokuz bin olur. Bu da bağışı geçerli kıldığımız miktarın iki katıdır.

Kölenin değeri on bin dirhem ise ve lehine bağış gerçekleşen kişi fidye vermeyi tercih ederse, kölenin yarısında bağış geçerli olur.

Çünkü diyet kölenin değeri kadardır. Dolayısıyla köleyi teslim etme veya fidye vermenin hükmü burada eşittir.

Kölenin değeri yirmi bin dirhem ise, beşte birinde bağış geçerli olur.

Çünkü köleyi üç paya ayırırız. Bir payda bağışı geçerli kılarız. Sonra bu payın yarısı oranında fidye veririz. Çünkü diyet kölenin değerinin yarısı kadardır. Dolayısıyla bağış yapanın malı sadece yarım pay fazlalaşır. Bu yüzden bağışlayanın payından yarım pay düşülür. Bir buçuk payı kalır. Lehine bağış gerçekleşen kişinin payı da bir paydır. Kesirli sayıdan kurtarmak için iki ile çarptığın zaman köle beş pay olur. Bağış ancak beşte ikisinde geçerli olur. Bunun miktarı sekiz bin dirhemdir. Beşte üçünde de bağış geçersiz olur. Bunun miktarı da on iki bin dirhemdir. Sonra beşte ikisine karşılık diyetin beşte ikisini fidye verirsin. O da dört bin dirhemdir. Bunu kölenin dörtte üçüne eklediğin zaman mirasçılara on altı bin teslim edilir. Bağışı da sekiz bin dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Kölenin değeri otuz bin dirhem ise, sekizde üçünde bağış geçerli olur.

Çünkü köleyi üç pay yaparız. Bir payda bağışı geçerli kılarız. Sonra buna karşılık bir payın üçte biri oranında fidye veririz. Bağış yapanın payından bir payın üçte birini düş, payı bir pay ve bir payın üçte ikisi kalır. Lehine bağış gerçekleşen kişinin de bir payı var. Her üçte biri bir pay saydığın zaman, bağışlayanın mirasçılarının payı beş pay, lehine bağış gerçekleşen kişinin payı da üç pay olur. Dolayısıyla köle sekiz paya bölünür. Sonra, lehine bağış gerçekleşen kişi aldığı üç paya karşılık bir pay fidye verir. Böylece mirasçıların altı payı olur. Bağışı da üç payda geçerli kılmıştık. [29/111]

Bir kimse ölüm hastalığında bir kişiye bir köle bağışlasa, kölenin değeri de on bin dirhem ise, sonra köle bağışlayan kişiyi yanlışlıkla öldürse ve bağışlayanın da borcu varsa, bu durumda eğer borç on bin dirhem veya daha fazla ise, bağış geçersiz olur. Çünkü borç kölenin tümünü kapsamıştır.

Cinayet nedeniyle de aynı şekilde bağış geçersiz olur. Çünkü efendisine karşı cinayet işlemiştir.

Şayet borç beş bin dirhem ise, kölenin dörtte üçünü geri verir.

Çünkü borç kölenin yarısını kapsamıştır. Dolayısıyla onda bağış geçerli olmaz. Kölenin yarısı ise borç ile bağlantılı değildir. Bu yarımı bir tam köle gibi sayarsın. İlk bölüm sorunlarında olduğu gibi bağış bu yarımın yarısında geçerli olur.

Eğer zimmetinde altı bin dirhem borç varsa, kölenin beşte birinde bağış geçerli olur. Buna karşılık diyetin beşte birini fidye veririz.

Çünkü borç oranında bağış geçersiz olur. Bu da kölenin beşte üçüdür. Kölenin beşte ikisi kalır. Değeri de dört bin dirhemdir. Bu miktar bir tam köle gibi sayıldığı zaman, yarısı bozana bozma hükmüne göre geri verilir. Diğer yarısında bağış geçerli olur. O da iki bin dirhemdir. Buna karşılık diyetten bu oranda fidye veririz. Çünkü burada diyet kölenin değeri kadardır. Dolayısıyla değerini teslim etme veya fidye verme arasında fark yoktur. Bunda prensip borç miktarına bakıp, bu miktarda bağışı geçersiz kılma şeklinde olur. Sonra, ister değerini teslim etmeyi, ister fidye vermeyi tercih etsin kalan miktarın yarısında bağış geçerli olur. Çünkü iki durum arasında fark yoktur.

Bağış yapan geriye bir mal bırakmışsa, bu durumda terike kölenin değerine eklenir. Sonra bunun toplamından bağış geçerli kılınır. Bunun açıklaması şu şekildedir:

Bağış yapan geriye beş bin dirhem bıraksa, kölenin dörtte üçünde bağış geçerli olur.

Çünkü ölen kişinin malı on beş bin dirhemdir. Bunu üç pay yap. Bir payında bağışı geçerli kıl. İki payında ise geçersiz kıl. Sonra bu bir payı bağışlayana verirsin. Böylece bağışlayanın malı fazlalaşır. Bu yüzden onun payından bir pay düşeriz. Malın tümü iki pay olur. Sonra bir payında bağış geçerli olur. Ölen kişinin malı da on beş bin dirhemdir. Bağış ancak bunun yarısında geçerli olur. O da kölenin dörtte üçü olup, değeri de yedi bin beş yüz dirhemdir.

Bağış yapan geriye on bin dirhem bırakmışsa, kölenin tümünde bağış geçerli olur.

Çünkü devreden pay düşüldükten sonra ölen kişinin malını iki pay sayarsın. Böylece malının yarısı köle kadar olur. Bu yüzden kölenin tümünde bağış geçerlidir. Buna karşılık fidye verirsin. Böylece mirasçılara yirmi bin dirhem teslim edilir. Bağışı da on bin dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Ölüm hastası bir kimse kölesini bir kişiye bağışlasa ve değeri bin dirhem ise, sonra köle onu öldürse, sonra da lehine bağış yapılan kişi köleyi özgür kılsa veya

satsa, bu durumda eğer cinayetten haberi varsa diyeti ödemekle yükümlü olur. Cinayetten haberi yoksa kölenin değerini ödemekle yükümlü olur.

Çünkü haberi varsa diyeti tercih etmiştir. Haberi yoksa köleyi tercih ettiği ve kölenin malın üçte birinden çıktığı bir durumda köleyi harcamıştır. Çünkü ölen kişinin malı on bin dirhemdir. Köleyi tükettiği durumda değerini ve değerinin üçte birini öder. Çünkü cinayet nedeniyle kölenin değerini ödemesi gerekmiştir. Böylece ölen kişinin malı iki bin dirhem olur. Bunun üçte birinde bağış geçerli olur. O da kölenin üçte ikisidir. Dolayısıyla kölenin üçte biri ile ilgili olarak bağışın teslim alınmasının, kullanımı nedeniyle imkansız duruma gelmesinden dolayı kölenin değerinin üçte birini ve cinayet nedeniyle de değerinin tümünü öder. [29/112]

Kölenin değeri beş bin dirhem ise, cevap yukarıda çözdüğümüz gibi olur.

Şayet değeri beş bin dirhemden fazla ise, bu durumda eğer cinayetten haberi varsa diyet kölenin kuru mülkiyetine eklenir. Onun lehine bunun üçte birinde bağış geçerli olur. Bunun açıklaması şu şekildedir:

Kölenin değeri yirmi bin dirhem ise, diyet kölenin kuru mülkiyetine eklenir. Böylece bağış edenin malı otuz bin dirhem olur. Lehine bağış gerçekleşen kişi için bağış bunun üçte birinde geçerli olur. O da on bin dirhemdir. Kölenin değeri tamamlanıncaya kadar geri kalanı öder. O da on bin dirhemdir. Böylece bağış yapanın mirasçılarına diyetten yirmi bin dirhem teslim edilir.

Eğer cinayetten haberi yoksa, on bin dirhem öder.

Çünkü köleye karşı cinayet işlenmesi durumunda olduğu gibi kölenin değeri bundan fazla olmaz. Böylece bağış yapanın malı otuz bin dirhem eksi on bin dirhemdir. Dolayısıyla lehine bağış gerçekleşen kişiden bunun üçte biri düşer.

Şayet köle lehine bağış yapılan kişinin elinde ölse, kölenin kendisini bağış yapanı öldürmesi de kasten veya yanlışlıkla olması arasında fark olmaz ve işlediği cinayet değersizdir. (Kısas veya diyet gerekmez)

Çünkü işlediği cinayet kuru mülkiyeti ile ilgilidir. Ölümle cinayetin hükmü kalkar. Bağışın hükmü kalır. Dolayısıyla lehine bağış gerçekleşenin kölenin değerinin üçte ikisini ödemesi gerekir.

Şayet bağış yapan değil de lehine bağışlananı öldürse, işlediği bu cinayet değersizdir.

Çünkü sahibine/malikine karşı cinayet işlemiştir.

Aynı şekilde, kendisini bağış yapanı ve lehine bağış yapıldığı kişiyi öldürse, lehine bağış yapıldığı kişiye karşı cinayeti değersizdir. Bağış yapana karşı işlediği cinayet ise dikkate alınır. Sanki sadece bağış yapana karşı cinayet işlemiş sayılır. Dolayısıyla lehine bağış yapılan kişi sağ iken nasıl ona seçimlik hakkı tanınıyorsa, onun mirasçılarına da köleyi teslim etme veya fidye verme konusunda seçimlik hakkı tanınır.

Ölüm hastası bir kişi kölesini bağışlasa, değeri de bin dirhem ise, köle de kendisini bağışlayanı ve yabancı bir kişiyi öldürse, lehine bağış gerçekleşen kişiye, "onlara köleyi ver veya fidyesini ver" denilir. Köleyi vermeyi tercih ederse, bağışı bozma yoluyla mirasçılara beşte üçünü geri verir. Beşte ikisinde bağış geçerli olur. Sonra ona, "kölenin bu beşte ikisini, bağış yapanın ve yabancı kişinin mirasçılarına cinayet nedeniyle teslim et" denilir.

Çünkü kölenin üçte birinde bağış geçerli olur. O üç paydan bir paydır. Sonra bu payı cinayet nedeniyle onlara verir. Paylar kesirli duruma gelir. Bu yüzden köle altı pay yapılır. Bağış iki payda geçerli olur. Sonra öldürdüğü her bir kişiye cinayet nedeniyle bir pay verir. Böylece bağış yapanın malı bir pay fazla olur. Dolayısıyla bağışlayanın mirasçılarının payından bir pay düşeriz. Köle beş pay olur. Sonra bağışı iki payda geçerli kılarsın. Üç payda da geçersiz kılarsın. Sonra da öldürülenlerin her birisine bir pay verirsin. Böylece mirasçıların eline, vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katı olmak üzere dört pay geçer. Sonra, bağışlayanın mirasçılarına, "bağışın geçersiz kılındığı üç payı cinayet nedeniyle yabancı kişinin mirasçılarına ver" denilir. Çünkü bu üç payda bağış kaldırılınca, kölenin bağışlayana karşı işlediği cinayet hükümsüz duruma gelmiştir. Yabancı kişiye karşı işlediği cinayet ise geçerlidir. Mirasçılar bu üç payı veya fidyesini verdikleri zaman, bunun değerini almak üzere lehine bağış gerçekleşen kişiye dönerler. Çünkü bu üç pay lehine bağış gerçekleşen kişinin yanında bulunan bir nedenle telef olmuş ve onun ödeme yükümlülüğündedir. Böylece bu paylar sanki onun elinde telef olmuştur.

Kölenin efendisi fidye vermeyi tercih ederse, her birisine on bin dirhem fidye
[29/113] verir. Bağışlayana fidye vermeyi, diğer kişiye de köleyi vermeyi tercih etse aynı şekilde değerlendirilir. Şayet, "bağış yapanın mirasçılarına köleyi veririm. Yabancı kişinin mirasçılarına da fidye veririm" dese, kölenin beşte ikisinde bağış geçerli olur. Beşte üçünde ise geçersiz olur.

Sonuçta sorunun dört şekli vardır: Ya ikisine fidye vermeyi tercih eder veya bağış yapana fidye vermeyi, yabancı kişiye köleyi vermeyi tercih eder. Yahut bunun tam tersi olur.

Eğer ikisine de köleyi vermeyi veya sadece yabancı kişiye vermeyi tercih etse, kölenin tümünde bağış geçerli olur.

Çünkü fidye vermeyi tercih etmesiyle bağışlayanın malında öyle bir fazlalık ortaya çıkmaktadır ki, malın üçte birinden köle çıkar.

Eğer ikisine de fidye vermeyi tercih etse ve kölenin değeri de altı bin dirhem ise, bu durumda kölenin dörtte birini geri verir. Sonra her birisine diyetin dörtte üçünü fidye verir.

Çünkü bağışlayanı öldürüp yabancı kişiyi öldürmemiş olsaydı, fidye vermeyi tercih ettiğinde kölenin dörtte üçünde bağış geçerli olurdu. Bağış yapanla birlikte yabancı kişiyi öldürdüğü zaman da aynı şekildedir. Çünkü bağışın geçerli olduğu

miktar belirli duruma gelmeden, yabancı kişiye karşı işlenen cinayetin hükmüyle değişmez. Dörtte üçünde bağış geçerli olduğu zaman, öldürülen kişilerin her birisine diyetin dörtte üçünü fidye verir. Kölenin dörtte birinde ise bağış geri verilir. Bağışlayanın mirasçılarına, "kölenin dörtte birini yabancı kişinin mirasçılarına verin veya buna karşılık diyetin dörtte birini fidye verin" denilir. Çünkü bağış yapana karşı işlediği cinayetin hükmü bu dörtte bire karşılık gelmektedir. Efendisine karşı cinayet işlemiştir. Kölenin bu dörtte biri ile ilgili olarak sadece yabancı kişiye karşı işlediği cinayet kalmıştır. Bu yüzden mirasçı ya bu dörtte biri verir ya da fidyesini verir. Sonra ikisinden en azı almak üzere lehine bağış gerçekleşen kişiye döner. Çünkü onun ödeme yükümlülüğünde iken telef olmuştur.

Bir kimse ölüm hastalığında kölesini bir kişiye bağışlasa, değeri de beş bin dirhem veya daha az ise, sonra köle ve yabancı bir kişi bağışlayanı yanlışlıkla öldürse, yabancı kişinin beş bin dirhem ödemesi gerekir.

Çünkü o, işlediği cinayetle bir canın yarısını telef etmiştir.

Lehine bağış gerçekleşen kişiye de, "köleyi ver veya fidye ver" denilir. Köleyi vermeyi tercih etse, cinayet nedeniyle tümünü verir.

Çünkü kölenin tümünde bağış geçerli olur. Çünkü burada efendinin malı on bin dirhemdir. Kölenin değeri beş bin dirhemdir. Yabancı kişiden aldığı diyetin yarısı da beş bin dirhemdir. Bu da toplam on bin dirhem olur. Ölen kişinin malının üç pay sayılmaya ihtiyacı vardır. Bunun bir payında bağış geçerli olur. Sonra cinayet nedeniyle bunu teslim eder. Böylece ölen kişinin malı bir pay fazla olur. Onun payından bir pay düşülür. Malı iki pay olur. Bunun bir payında bağış geçerli olur. O da malın yarısıdır. Onun malı da on bin dirhemdir. Yarısı beş bindir. Böylece vasiyetin beş bin dirhemde geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. O da kölenin tamamıdır. Sonra cinayet nedeniyle bunu teslim eder. Böylece mirasçıların on bin dirhemi olur. Bu da vasiyeti geçerli kıldığımız miktarın iki katıdır.

Şayet fidye vermeyi tercih ederse, kölenin tümünde bağış geçerli olur.

Çünkü buna karşılık beş bin dirhem fidye verir.

Köleyi vermeyi tercih ederse aynı şekilde kölenin tümünde bağış geçerli olur.

Çünkü buna karşılık beş bin dirhem fidye verir. Köle, işlediği cinayetle bir canın yarısını telef etmiştir. Böylece ölen kişinin malı köle dışında on bin dirhem olur. Dolayısıyla malın üçte birinden kölenin çıktığı ortaya çıkmıştır.

Kölenin değeri on bin dirhem ise ve köleyi vermeyi tercih etse, dörtte birini bağışın bozulması nedeniyle geri verir. Dörtte üçünü ise cinayet nedeniyle verir.

Çünkü ölen kişinin malı on beş bin dirhemdir. Değeri on bin dirhem olan köle ve yabancı kişiden aldığı yarım diyettir. Bu da on beş bin dirhem eder. Bunu üç pay yap ve bir payında bağışı geçerli kıl. Sonra cinayet nedeniyle bunu mirasçılara ver. **[29/114]**
Bununla ölen kişinin malı fazla olur. Onun payından bir pay düş. İki pay malı olur.

Yarısında bağışı geçerli kılarsın. Bu da yedi bin beş yüz dirhem olup, kölenin dörtte üçüdür. Sonra cinayet nedeniyle mirasçılara bunu verir. Böylece mirasçıların on beş bin dirhemi olur.

Şayet fidye vermeyi tercih ederse, kölenin beşte üçüne karşılık üç bin dirhem fidye verir. Beşte ikisini de bağışın bozulmasıyla geri verir.

Çünkü tam mal olan beş bin dirhemi üç pay sayarız. Sonra bir payda bağışı geçerli kılarız. Sonra da bu paya karşılık yarısı kadar fidye veririz. Böylece mirasçıların elinde iki buçuk pay olur. Onların asıl payından yarım pay düş, onların bir buçuk payları kalır. Lehine bağış gerçekleşen kişinin de bir payı vardır. Bu da toplam iki buçuk pay eder. Pay yarıya bölünmüş oldu. Tam sayıya çevirmek için iki ile çarp, beş pay olur. Sonra bunun beşte ikisinde bağış geçerli olur. O da altı bin dirhemdir. Çünkü malı on beş bin dirhemdir. Her beşte biri üç bin dirhemdir. Beşte ikisi altı bindir. Bu da kölenin beşte üçü demektir. Çünkü kölenin değeri on bin dirhemdir. Dolayısıyla beşte üçü altı bin dirhemdir. Sonra buna karşılık yarısı oranında fidye verirsin. Böylece mirasçıların on iki bin dirhemi olur. Bu da vasiyeti geçerli kıldığımız miktarın iki katıdır. Diğer yollarla da çözümü aynı şekilde kolay olur. Uzamasın diye bu yollarla çözmeyi terk ettik.

Bir kimse ölüm hastalığında bir kişiye bir köle bağışlasa, lehine bağış yapılan kişi de onu teslim alsa, sonra yanlışlıkla bağış yapanı yaralasa, bağış yapan da onu affetse ve bu yaradan ölse, kölenin değeri de bin dirhem ise ve lehine bağış yapılan kişi köleyi vermeyi tercih etse, beşte birinde bağış geçerli olur. Beşte dördünü ise mirasçılarına verir.

(Muhammed (rh.a.)), sadece cinayeti affetme ve cinayeti affetmeksizin sadece bağışta bulunma ile ilgili bölümler aktardıktan sonra bu bölümde bağış ve affı bir araya getirmiştir. Buna göre;

Eğer yaralama kasti ise, af geçerli olur.

Çünkü bu af ile kısası geçersiz kılmıştır. Kısas da mal değildir. Bu durumda sadece bağışın hükmü kalmıştır. Dolayısıyla kölenin üçte birinde geçerli olur. Üçte ikisinde ise geçersiz olur.

Yaralama işlemi yanlışlıkla olmuşsa, lehine bağış yapılan kişi için bağış ancak bir payda geçerli olur. Sonra bu payda da aynı şekilde af geçerli olur. Böylece yaptığı vasiyet iki pay olur. Dolayısıyla mirasçılar için dört pay bulunması gerekir. Bunu gerçekleştirmenin yolu köleyi beş pay saymaktır. Bir payda bağışı geçerli kılarız. Sonra yine bu payda affı geçerli kılarız. Dört payda bağışı geçersiz kılarız. Dolayısıyla bu dört payda cinayet geçersiz olmuştur. Böylece mirasçılar dört pay, lehine bağış gerçekleşen kişi de bir pay almıştır. Bu bir pay iki pay hükmündedir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur.

Dinar ve dirhem yoluyla çözümünde köleyi bir dinar ve bir dirhem sayarız. Dinarda bağışı geçerli kılarız. Sonra bu dinarda affı geçerli kılarız. Dirhemde ise affı geçersiz kılarız. Böylece mirasçıların dört dinara denk bir dirhemi olur. Çünkü vasiyeti iki dinarda geçerli kıldık. Dinar ve dirhem değerlerini yer değiştir. Sorunun aslına dön. Köleyi bir dinar ve bir dirhem saydığımızı söyle. Dirhemler dört, dinar da birdir. Bu da toplam beştir. Sonra dinarda bağışı geçerli kıldır. Bu da açıkladığımız üzere kölenin beşte biridir.

Cebir yoluyla çözümünde "bir şey"de geçerli kılarız. Sonra "bu şey"de affı geçerli kılarız. "Bir şey dışında bir mal" da geçersiz kılarız. Böylece mirasçıların elinde "dört şeye eşit bir mal eksi bir şey" (m-x = 4x) olur. Eşitliğin iki tarafına aynı sayı eklenip işlem devam ettirildikten sonra "bir mal" "beş şey"e eşit olur. Bağışı ancak "beş şeyin birinde" geçerli kılmıştık. O da beşte biridir. Beşte dördünü ise mirasçılara verir. [29/115]

Şayet fidye vermeyi tercih etse, kölenin tümünde bağış geçerli olur. Üçte birine karşılık diyetin üçte birini fidye verir.

Çünkü burada bağış bulunmazsa ve köle, lehine bağış gerçekleşenin olup hasta kişiye karşı cinayet işlese ve o da köleyi affetse, bu durumda daha önce açıkladığımız nedenden dolayı buna karşılık diyetin altıda birini fidye vermesi gerekir. Daha önce açıkladığımız gibi kölenin değerinin iki katını alır. Diyete ekler. Böylece on iki bin dirhem olur. Sonra değeri iki katı olarak eklenen miktara karşılık geleni fidye verir. Bu da kölenin altıda birine karşılık diyetin altıda biridir. Burada ise bağış ve af bir arada bulunduğundan, iki vasiyet bir araya gelmiştir. Dolayısıyla buna karşılık iki katı oranında fidye vermesi gerekir. Bağıştan dolayı altıda bir, aftan dolayı da altıda bir. Bu da toplam diyetin üçte biridir. Mirasçılara üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte biri teslim edilir. Vasiyeti de bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisinde geçerli kılmıştık. Bağıştan dolayı bin dirhemde, aftan dolayı da bin dirhemin üçte ikisinde geçerli kıldık. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur.

Kölenin değeri on bin dirhemden fazla ise ve köleyi vermeyi tercih etse, bu durumda eğer kölenin değeri yirmi bin dirhem ise, dörtte birinde af geçerli olur. Dörtte üçünü mirasçılara öder.

Çünkü burada bağış bulunmazsa diyetin iki katını alıp kölenin değerine ekler. Toplam kırk bin dirhem olur. Sonra diyetin iki katı olarak eklenen miktara karşılık geleni mirasçılara teslim eder. O da kölenin yarısıdır. Burada bağış bulunduğundan dolayı çözüm yolu, kölenin değerinin iki katı olarak kırk bin dirhemin yukarıdaki kırk bin dirheme eklenmesi şeklinde olur. Böylece seksen bin dirhem olur. Sonra kölenin değerinin iki katının ve diyetin iki katının seksen bin dirhem içindeki payları oranında köleden mirasçılara teslim eder. O da kölenin dörtte üçüdür. Böylece kölenin dörtte üçü mirasçıların elinde olur. Bunun değeri de on beş bindir. Kölenin

dörtte biri de bağış yoluyla lehine bağış gerçekleşen kişinin elinde olur. Bu da beş bindir. Bunun içinde cinayetten affın geçerli olduğu iki bin beş yüz dirhem var. Bu da toplam yedi bin beş yüz dirhemdir.

Dinar ve dirheme göre çözüm yolu köleyi bir dinar ve bir dirhem saymamız şeklinde olur. Dinarda bağışı geçerli kılarsın. Sonra bu dinarın yarısında af geçerli olur. Çünkü cinayet kölenin yarısı kadardır. Dirhemde ise bağış geçersiz olur. Böylece mirasçılarda üç dinara eşit bir dirhem olur. Çünkü vasiyet bir buçuk dinarda geçerli kılınmıştır. Bağıştan dolayı bir dinar, afftan dolayı da yarım dinar. Dinar ve dirhem değerlerini yer değiştirip sorunun aslına dönersin. Köleyi bir dinar ve bir dirhem saydığımızı söylersin. Dinar bir tanedir. Dirhem de üçtür. Sonra dinarda affı geçerli kıldık. O da kölenin dörtte biridir.

Cebir yoluyla bağışı "bir şey"de geçerli kılarsın. Sonra bu "bir şey"in yarısında affı geçerli kılarsın. Bağışı "bir şey dışında bir malda" geçersiz kılarsın. Bu da "üç şey"e eşittir. Eşitliğin iki tarafına aynı sayıyı ekleyip işlemi devam ettirdiğin zaman "bir mal dört şeye" eşit olur. Bağışı da "bir şey"de geçerli kılmıştık. Bu da kölenin dörtte biridir.

Kölenin değeri otuz bin dirhem ise ve değerini vermeyi tercih etse, on bir paydan sekiz pay verir.

Bunun çözümü, diyetin iki katı olan yirmi bin dirhem ile kölenin değerinin iki katı olan altmış bin dirhem alıp kölenin değerine eklemen şeklinde olur. Böylece yüz on bir dirhem olur. Köleden değerin iki katına ve diyetin iki katına oran olarak
[29/116] karşılık geleni mirasçılara verir. Bu miktarlar seksen bin dirhemdir. Dolayısıyla buna karşılık gelen kölenin on bir payından sekiz paydır. Geri kalan da ona teslim edilmiştir.

Kölenin değeri kırk bin dirhem ise, yedide beşini mirasçılara verir. Yedide ikisinde ise bağış geçerli olur.

Çünkü diyetin iki katını alıp kölenin değerine ekleriz. Böylece altmış dirhem olur. Sonra kölenin değerinin iki katını buna ekleriz. Yüz kırk bin dirhem olur. Köleden, değerin iki katına ve diyetin iki katına oran olarak karşılık gelen miktarı mirasçılara verir. Bu da kölenin yedide beşidir. Her beşte bir yirmi bin dirhemdir. Sonra kölenin yedide ikisinde bağışı geçerli kılarız. Affı ise yedide birinin yarısında geçerli kılarız. Böylece vasiyet iki buçuk payda geçerli olur. Mirasçılara da beş pay teslim edilir.

Şayet kölenin değeri bin dirhem ise ve efendisi fidye vermeyi tercih etse, bu durumda şunu söyleriz: Eğer burada af olmazsa kölenin tümünde bağış geçerli olur.

Çünkü buna karşılık on bin dirhem fidye verir. Köle üçte birinden çıkar.

Eğer bağış olmayıp sadece af bulunsa, kölenin değerinin iki katını alır ve diyete ekler. Sonra değerin iki katı oranında fidye verir. O da altıda birdir. İkisi toplandığı zaman bağış dolayısıyla kölenin altıda birine karşılık fidye verir. Böylece fidyenin tümü malın üçte birinde olur.

Çünkü bağış af yoluyla vasiyette bulunma gibidir. Karşılığında diyetin üçte birini fidye verince, mirasçılar diyetin üçte birini alır. Lehine bağış gerçekleşen kişi de kölenin üçte birini bağış yoluyla, üçte ikisini de af yoluyla alır. Bu da mirasçıların eline geçenin yarısıdır. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım gerçekleşmiş olur.

Dinar ve dirhem yoluyla çözümünde köleyi bir dinar ve bir dirhem sayarsın. Sonra bağışı dinar ve dirhemde geçerli kılarsın. Çünkü hepsinde bağış geçerli olmadan af ortaya çıkmaz. Sonra dinarda affı geçerli kılarsın. Dirhemde ise geçersiz kılarsın ve karşılığında on katı fidye verirsin. Böylece mirasçıların dört dinara ve iki dirheme eşit on dirhemi olur. İki dirhem eşitliğin diğer tarafından iki dirhem götürür. Geriye dört dinara eşit sekiz dirhem kalır. Dinar ve dirhem sayısını birbiriyle değiştir. Sorunun aslına dönerek köleyi bir dinar ve bir dirhem saydığımızı söyle. Dirhem dört, dinar da sekizdir. Bu da toplam on ikidir. Dirhemde bağışı geçerli kıldık. Bu da dörttür. Sonra on katı fidye verdik. Bu da kırk dirhemdir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur. Kölenin değeri beş bin dirhemden az olduğu sürece bu çözüm şekli olur.

Eğer kölenin değeri beş bin dirhem veya daha fazla ise, affı yok hükmünde sayarız. Sadece bağışı dikkate alırız. Buna göre eğer af olmazsa kölenin tümünde bağışın geçerli olduğunu söyleriz.

Çünkü malın üçte birinden çıkar. Eğer aftan bir şeyi geçerli kılarsak fidye azalır. Bu açıdan bağışın gerçekleştiği miktar da azalır. Bağış azalınca onun malı da azalır. Bu yüzden cinayeti af hükmünü geçersiz kıldık. Veya burada bağış yoksa yukarıda söylediğimiz nedenden dolayı diyetin yarısını fidye vereceğini söyleriz. Çünkü yukarıda açıkladığımız gibi iki katı miktarında fidye verir. O da yarısıdır. Şayet burada aynı zamanda bağış varsa, bir katı kadar fidye vermesi gerekir. Bu da diyetin tümüdür.

Şayet bir kimse ölüm hastalığında kölesini bir kişiye bağışlasa, köle de kendisini bağışlayanı kasten öldürse ve ölen kişinin iki velisi (velilik hakkına sahip olan hısımları) varsa ve bunlardan biri köleyi affetse, lehine bağış gerçekleşen kişiye, "köleyi ver veya fidyesini ver" denilir. Eğer köleyi vermeyi tercih etse, beşte üçünü bağışın bozulması yoluyla geri verir. Kalan iki paydan bir tanesini affetmeyen veliye verir. Kendisine de beşte bir teslim edilir. İki veli, kendilerine verilen beşte dördü on iki pay üzerinden bölüşürler. Affetmeyen veli yedi pay ile, affeden ise beş pay ile katılır. [29/117]

Bu sorunda iki hüküm bulunmaktadır. Bir hüküm, lehine bağış gerçekleşen kişi ile iki mirasçı arasındadır. Diğer hüküm de iki mirasçı arasındadır. İkisi ile lehine bağış gerçekleşen kişi arasında bulunan hükmün çözümü kölenin üç pay yapılması şeklinde olur. Bir payda bağışı geçerli kılarsın. İki payda da geçersiz kılarsın. Sonra, bağışın geçerli olduğu bu bir payın yarısını cinayet nedeniyle mirasçılara verir. Pay ikiye bölündü. Tam olması için iki katına çıkarırsın. Böylece paylar altı olur. Sonra iki payda bağışı geçerli kılarsın. Dört payda da geçersiz kılarsın. Sonra da cinayet nedeniyle onlara bir pay verirsin. Çünkü iki mirasçıdan sadece biri affetmiştir. Affetmeyenin hakkı da kalır. Cinayet nedeniyle bu bir payı verdiği zaman ölen kişinin malı fazla olur. Bu yüzden mirasçıların payından bir pay düşersin. Böylece köle beş pay olur. Sonra iki payda bağışı geçerli kılarsın. Üç payda da geçersiz kılarsın. Sonra da cinayet nedeniyle mirasçılara bir pay verirsin. Böylece mirasçıların elinde vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katı olan dört pay olur. İki mirasçı arasındaki hüküm konusunda ise şunu söyleriz: Vasiyet geçerli kılındıktan sonra burada vasiyetin bulunmaması durumundaki gibi bölüştürülür. Eğer burada vasiyet olmazsa köle ikisi arasında yarı yarıya olur. Her birisi için iki buçuk pay olur. Sonra cinayet nedeniyle verilen pay sadece affetmeyen mirasçının olur. Çünkü bu pay ayrı bir mal gibidir. Böylece affetmeyen mirasçının üç buçuk payı, affedenin de iki buçuk payı olur. Bu payları iki katına çıkar. Affetmeyenin payı yedi pay, affedenin payı da beş pay olur. Bu da toplam on iki paydır. Kölenin beşte dördü bu şekilde doğru paylaştırılmış olur. Bu sorunun aynısı "ikrar" konusunda da geçmişti. Orada açıkladık.

Şayet fidye vermeyi tercih ederse, bu durumda kölenin değeri bin dirhem ise, beş bin dirhem fidye verir. Kölenin tümünde bağış geçerli olur.

Çünkü ölen kişinin malı altı bin dirhem olmuştur. Dolayısıyla kölenin tümü malın üçte birinden çıkar. Beş bin dirhem de iki mirasçı arasında on iki pay üzerinden bölüştürülür. Affetmeyen on bir pay, affeden de bir pay alır. Çünkü burada vasiyet yoksa beş bin dirhem sadece affetmeyen mirasçının olur. Köle de ikisi arasında yarı yarıya olur. Fakat vasiyet geçerli kılındıktan sonra kalan mala affetmeyen mirasçı beş bin beş yüz dirhem ile, affeden de beş yüz dirhem ile katılır. Her beş yüz dirhemi bir pay saydığın zaman, bu toplam on iki pay olur.

Aynı şekilde kölenin değeri iki bin dirhem veya iki bin beş yüz dirhem ise tümünde bağış geçerli olur.

Çünkü buna karşılık beş bin dirhem fidye verdiği zaman ölen kişinin malı yedi bin beş yüz dirhem olur. Böylece iki bin beş yüz dirhem malının üçte biri kadar olur. Dolayısıyla köle malının üçte birinden çıkar ve iki mirasçı beş bin dirhemi bölüşür. Affetmeyen mirasçı buna diyetin yarısı ve kölenin değerinin yarısı ile, affeden de kölenin değerinin yarısı ile katılır. İkisi arasında buna göre bölüştürülür.

Kölenin değeri üç bin dirhem ise, dörtte birini geri verir. Dörtte üçünde bağış geçerli olur. Buna karşılık diyetin yarısının dörtte üçünü fidye verir.

Çünkü köleyi üç pay sayarız. Bir payda bağışı geçerli kılarız. Sonra bu paya karşılık bir katı ve bir katının üçte ikisi katında fidye veririz. Kölenin değerinin diyetin yarısına oranı budur. Dolayısıyla kölenin değerinden bağışın geçerli olduğu miktara karşılık diyetten bu miktarın fidye verilmesi gerekir. Böylece ölen kişinin malı bir pay ve bir payın üçte ikisi oranında fazla olur. Bu yüzden mirasçıların asıl payından bir pay ve bir payın üçte ikisini düşersin. Payları bir payın üçte biri kalır. Lehine bağış gerçekleşen kişinin payı da bir pay kalır. Her üçte biri bir pay saydığın zaman toplam dört pay olur. Üç payında bağış geçerlidir. Bunun miktarı iki bin iki yüz elli dirhemdir. Bir payda ise bağış geçersiz olur. Bağışın geçerli olduğu üç paya karşılık bir katı ve bir katının üçte iki kadar fidye verilir. Böylece mirasçıların, vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katı olan altı payı olur. Sonra iki mirasçı aralarında bunu bölüşürler. Affeden mirasçı kölenin değerinin yarısı oranında, diğer mirasçı da diyetin yarısının dörtte üçü ve kölenin değerinin yarısı oranında katılır. Bu bölüşümde kölenin dörtte birini bir pay sayarız. İkisi arasında yarı yarıya olur. Her birisi bundan hakkı olan miktarı alır. Çünkü iki malın türü farklıdır. Bu yüzden hepsinin bölüşümü bir kerede olmaz. Dolayısıyla köleden kalan miktarın ikisi arasında yarı yarıya yapılması gerekir. Burada bağış bulunmadığında kölenin aslının ikisi arasında yarı yarıya olduğu gibi. **[29/118]**

Muhammed (rh.a.) *"el-Asl"* adlı eserinde başka bir çözüm yolu daha ortaya koymuş ve her bin dirhemin üç pay sayılması şeklinde olduğunu söylemiştir. Böylece diyetin yarısı on beş pay, köle de dokuz pay olur. Sonra kölenin üçte birinde bağışı geçerli kılarız. Sonra da bu üç paya karşılık bir katı ve bir katının üçte ikisini fidye veririz. Bu da beş paydır. Bu durumda mirasçıların payında beş pay fazlalık oluşur. Bunu gidermenin yolu paylarından beş pay düşmemiz şeklinde olur. Böylece köle dört pay olur. Bir payı mirasçılar, üç payı da lehine bağış gerçekleşen kişi alır. Sonra bu üç paya karşılık bir katı ve bir katının üçte ikisini fidye veririz. O da beş paydır. Böylece mirasçıların aldığı, vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katı olan altı pay olur. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur.

Bir kimse ölüm hastalığında bir kişiye bir köle bağışlasa, sonra köle kendisini bağışlayanı yanlışlıkla öldürse ve ölenin iki velisi (mirasçısı) varsa, bu iki mirasçı köleyi affetse, bu durumda lehine bağış gerçekleşen kişi kölenin yarısını geri verir. Yarısında da lehine bağış geçerli olur.

Bunun çözüm yolu, eğer af etmezse cinayet nedeniyle ne kadar ödeyeceğine ve bağışın bozulması hükmüne göre ne kadar ödeyeceğine bakılması şeklinde olur. Bağışın bozulması hükmüne göre ödemesi gereken miktar affın bir bölümünü geri verir. Cinayet nedeniyle ödeyeceği miktar ise ona teslim edilir. Çünkü iki mirasçı

affedince cinayetin hükmü geçersiz olmuş ve sadece bağışın hükmü kalmıştır. Dolayısıyla şunu söyleriz: Eğer af olmazsa kölenin tümünü mirasçılara verir. Yarısını bağışın bozulması yoluyla verir. Af nedeniyle cinayetin hükmü ortadan kalkınca yarısını bağışın bozulması hükmüne göre geri verir. Lehine bağış gerçekleşen kişiye de yarısı teslim edilir. Bu durumda hüküm açısından sanki bir buçuk köle bırakarak ölmüştür. Lehine bağış gerçekleşen kişiye kölenin yarısı teslim edilir. Mirasçıya da görünüşte kölenin yarısı ama hüküm açısından bir tam köle teslim edilir. Çünkü onlar kölenin yarısını af yoluyla tüketmişlerdir.

Eğer ölüm hastalığında kölesini bir kişiye bağışlasa; sonra köle, lehine bağış yapılan kişinin bir kölesini öldürse ve ikisinin değeri eşit ise, mirasçılar da köleyi affetse, bu durumda lehine bağış gerçekleşen kişi kölenin üçte ikisini geri verir. Üçte birinde ise lehine bağış geçerli olur. Kölesine karşı işlenen cinayet de hükümsüzdür.

Çünkü sahibinin kölesine karşı cinayet işlemiştir. Kölenin sahibinin malına karşı yanlışlıkla işlediği cinayet de değersiz olur.

Şayet ölen kişi geriye iki köle bıraksa, bunlardan biri cinayet işleyen, diğeri de bağışlanan köle ise, bu durumda mirasçıların affı, cinayetin gereğini almış olmaları gibi değerlendirilir. Lehine bağış gerçekleşen kişi kölenin yarısını geri verir. Ona da yarısı teslim edilir. [Muhammed (rh.a.)] bazı nüshalarda böyle söylemiştir. Diğer bazı nüshalarda ise kölenin üçte birini geri vereceğini, kendisine de üçte ikisinin teslim edileceğini söylemiştir. Doğru olan da budur.

[29/119]

Bu sorunun açıklaması şu şekildedir:

Eğer ölüm hastalığında kölesini bir kişiye bağışlasa, sonra lehine bağış gerçekleşen bu kişinin başka bir kölesi bağış yapana karşı cinayet işlese, sonra da mirasçılar onu affetse, ölen kişi hüküm olarak geriye iki köle bırakmış gibi olur.

Çünkü lehine bağış gerçekleşen kişi köleyi teslim etme veya fidye verme ile muhataptır. Fakat mirasçılar affedince hüküm olarak haklarını almış gibi oldular. Ölen kişinin iki kölesi olmuş oldu. Bağışı malın üçte birinde geçerli kılarız. Bu da bir kölenin üçte ikisi demektir. Bir kölenin üçte birinde de bağış geçersiz olur. Dolayısıyla üçte biri geri verir. Mirasçılara bu kölenin ve cinayet hükmüne göre onlara teslim edilen diğer kölenin üçte ikisi verilir. Böylece onlara vasiyeti geçerli kıldığımız miktarı iki katı olan bir köle ve bir kölenin üçte biri teslim edilir. Dolayısıyla bazı nüshalarda kölenin üçte birini geri vereceği şeklinde belirttiğinin doğru olduğu ortaya çıkmıştır. Bunların tümü kölenin değerinin on bin olması durumunda geçerlidir.

Kölenin değeri yirmi bin dirhem ise köle bağışlayanı öldürmüş ise, o kişinin bu köle dışında başka malı yoksa, affın olmamaması durumunda hükmün nasıl olacağını öğrenmemiz gerekir ki, affın olduğu durumu onun üzerine kuralım.

Dolayısıyla şunu söyleriz: Eğer af yoksa ona beşte biri teslim edilir. Sonra buna karşılık diyetin beşte ikisini fidye verir.

Çünkü bağışı üçte birinde geçerli kılarız. Sonra bu üçte bire karşılık yarısı oranında fidye veririz. Böylece köle altı pay olur. İki payda bağışı geçerli kılarız. Karşılığında bir pay fidye veririz. Böylece mirasçıların beş payı olur. Asıl paylarından bir pay düş. Üç payları kalır. Lehine bağış gerçekleşenin de iki payı bulunmaktadır. Bu şekilde köle beş pay olmuştur. Bağış da beşte ikisinde geçerli olmuştur. Sonra buna karşılık bir tek pay fidye verir. Böylece mirasçıların dört payı olur.

Muhammed (rh.a.)'in önceki sorunda belirttiği yolla da aynı şekilde sonuç doğru çıkar. Buna göre her bin dirhemi üç pay sayarız. Kölenin değeri altmış, diyet de otuz pay olur. Sonra üçte birinde bağışı geçerli kılarız. O da yirmi dirhemdir. Sonra buna karşılık on pay fidye veririz. Bu da devreden paydır. Mirasçıların payından on pay düşülür. Böylece köle elli pay olur. Vasiyeti yirmi payda geçerli kılmıştık. Bu da kölenin beşte ikisidir. Dirhem olarak miktarını öğrenmek istersen bağışı kölenin beşte ikisinde geçerli kıldığımızı söylersin. Bu da sekiz bin dirhemdir. Mirasçılara da on iki bin dirhem kalmıştır. Sonra buna karşılık diyetin beşte ikisini mirasçılara fidye olarak veririz. Bu da dört bin dirhemdir. Böylece mirasçıların on altı bin dirhemi olur. O da vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katıdır.

Mirasçılar köleyi affettiği zaman da cevap değişmez.

Çünkü fidye olan dört bin dirhem onların elindeymiş gibi sayılır. Aldıkları miktara bunu eklediğin zaman onlara teslim edilenin on altı bin dirhem olduğu ortaya çıkar.

Ölüm hastalığında kölesini bir kişiye bağışlasa, sonra köle yanlışlıkla bağış yapanı öldürse ve iki mirasçısı (velisi) varsa, bu mirasçılardan biri köleyi affetse, bu durumda lehine bağış gerçekleşen kişiye, "affetmeyen mirasçıya kölenin yarısını ver veya fidye ver" denilir. Şayet köleyi vermeyi tercih ederse, affetmeyene, kölenin yarısını, affedene de dörtte birini verir. Ona da kölenin dörtte biri kalır.

Çünkü iki mirasçı affetmezse, kölenin tümünü onlara verir. Yarısını cinayet nedeniyle, diğer yarısını da bağışın geçersiz olması nedeniyle verir. Eğer iki mirasçı da affetse, bağışın geçersizliği nedeniyle kölenin yarısını onlara verir. Cinayet nedeniyle ise hiçbir şey vermez. Fakat mirasçılardan birisi affedince, affetmeyen mirasçıya, ikisinin de affetmemesi durumunda olduğu gibi, kölenin dörtte birini cinayet nedeniyle, dörtte birini de bağışın bozulması nedeniyle vermesi gerekir. Affeden mirasçıya da, ikisinin affetmesi durumunda olduğu gibi, sadece bağışın geçersizliği nedeniyle kölenin dörtte birini verir. [29/120]

Eğer fidye vermeyi tercih ederse, bu durumda kölenin değeri diyetin üçte biri kadar veya daha az ise, cinayeti affetmeyen mirasçıya köle karşılığında diyetten beş bin dirhem verir. Kölenin tümü de kendisine teslim edilir.

Çünkü iki mirasçı da affetmemiş olsa, fidye vermeyi tercih etmesi durumunda kölenin tümü bağış yoluyla kendisine teslim edilir. Fakat birisi affedince onun cinayetle ilgili olan hakkı ortadan kalkmış oldu. Diğerinin hakkı kaldı. Dolayısıyla buna karşılık diyetin yarısını fidye verir. Bu da malın üçte birinden çıkar. Çünkü kölenin değeri diyenin üçte biri kadar olduğu zaman, ölen kişinin malı sonuçta on bin dirhem olur. Çünkü fidye beş bin dirhemdir. Kölenin değeri de üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte biridir. Affeden mirasçı cinayetin gereğinin yarısını tüketmiştir. Bu da bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisidir. Bu miktar onun elindeymiş gibi sayılır. Böylece lehine bağış gerçekleşen kişinin elinde değeri üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte bir olan bir köle olur. Mirasçıların elinde de altı bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisi olur. Bu yüzden lehine bağış gerçekleşen kişiye köle teslim edilmiştir.

İki mirasçı arasında bölüşümün hükmü ise şu şekilde olur:

Affetmeyen mirasçı fidye ve kölenin değerinin yarısı ile, affeden mirasçı da, kölenin değerinin yarısı ve af dolayısıyla da kölenin değerinin yarısı ile katılır.

Çünkü ölen kişinin malını, affetmeyen mirasçının hakkı olan fidye ve bağış nedeniyle ikisi arasında yarı yarıya olan bir köle ve affeden mirasçının af yoluyla tükettiği yarım köle saydık. Affetmeyen mirasçının fidye ile katılması gibi, affeden de kölenin bu yarısı ile katılır. Bunun açıklaması şudur:

Kölenin değeri iki bin dirhem ise ve lehine bağış gerçekleşen kişi beş bin dirhem fidye vermeyi tercih etse, affeden mirasçı, kölenin yarısını hükmen almış sayılır. Bu da bin dirhemdir. Diyetin yarısına bu eklenir. Altı bin dirhem olur. Buna da vasiyet yokmuş hesabına göre ikisi arasında bölüştürülür. Bu da miras yoluyla bir köle, cinayet nedeniyle de bir kölenin yarısı ve diyetin yarısıdır. Affetmeyen mirasçı diyetin yarısı ve kölenin yarısı ile katılır. Bu altı bin dirhemdir. Hepsi toplam sekiz bin dirhem olur. Affedenin bundan payı, altı bin dirhemin dörtte biridir. Bu da, bin beş yüz dirhemdir. Ona af yoluyla bir kölenin yarısı ulaşmıştır. O da bin dirhemdir. Geriye beş yüz dirhem hakkı kalmıştır. Dolayısıyla fidyeden beş yüz dirhem alır.

Kölenin değeri beş bin dirhem ise ve fidye vermeyi tercih ederse, üç bin dirhemde bağış geçersiz olur. Kölenin üçte birini iki mirasçıya geri verir. Sonra affetmeyen mirasçıya diyetin üçte birini fidye verir.

Çünkü burada kölenin tamamı malın üçte birinden çıkmaz. Değeri üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte biri olduğu zaman belirttiğimiz fidye konusunda üçte bir ve üçte iki eşit olur. Kölenin değeri bu miktarı aşınca, malın üçte birinden tümü çıkmaz. Dolayısıyla bunda başka bir anlamı dikkate almamız gerekir. Bunun yolu köleyi üç pay saymamız şeklinde olur. Bağışı bir payda geçerli kılarsın, iki payda da geçersiz kılarsın. Bağışın geçersiz olduğu paya karşılık iki katı fidye verirsin. Çünkü diyet kölenin değerinin iki katıdır. Bu payın yarısında af geçerli olmuştur.

[29/121]

Dolayısıyla diğer yarısı karşılığında iki katı oranında fidye verir. Köleyi de altı pay yaparız. Çünkü malın üçte biri iki paya bölünmüştür. Sonra iki payda bağışı geçerli kılarız. Birisine karşılık iki katı oranında fidye veririz. Böylece mirasçıların elinde altı pay olur. Köleden dört pay, diyetten de iki pay. Bu hükmen yedi pay gibidir. Çünkü affeden mirasçı bir payı tüketmiştir. Elinde duruyormuş gibi sayılır. Böylece ölen kişinin malı üç pay fazla olmuştur. Çünkü bağışı iki payda geçerli kıldığımızdan onların dört paya ihtiyacı vardır. Bu üç pay devreden paylardır. Dolayısıyla paylarından bunu düşeriz. Ellerinde köleden bir pay, diyetten iki pay ve affeden mirasçının tükettiği bir pay kalır. Bu da toplam dört paydır. Bağışı da iki payda geçerli kılmıştık. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur. Bununla, kölenin üç pay yapıldığı, üçte birinde bağışın geçersiz olduğu ve üçte ikisinde de geçeli olduğu ortaya çıkmıştır. Üçte ikisinin dirhem olarak miktarı üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte biridir. Kölenin üçte birine karşılık diyetin üçte birini fidye verir. Bu da üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte biridir. Aynı şekilde kölenin üçte biri mirasçıların olur. Değeri de bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisidir. Affeden mirasçı bin dirhemin üçte ikisini tüketmiştir. Bunların tamamı altı bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisidir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur.

İki mirasçı arasındaki hükmün açıklaması ise diyetin üçte biri ile kölenin üçte birinin ikisi arasında bölüştürülmesi şeklinde olur. Affeden mirasçı değerin yarısı ve yine değerin üçte biri ile, affetmeyen mirasçı da değerin yarısı ve diyetin üçte biri ile terikeye katılır.

Çünkü affeden mirasçının ölen kişinin malındaki hakkı, ölen kişinin bıraktığı köle ve cinayet nedeniyle ona ulaşan yarım köledir. Diyet ancak affetmeyen mirasçı için gerekli olmuştur. Affeden mirasçı için diyetten hiçbir şey doğmaz. Bu yüzden o, diyetten bir şeyle katılmamıştır. Diyetin yarısı ile katılan diğer mirasçıdır.

Muhammed (rh.a.)'in *"el-Asl"* adlı eserinde işaret ettiği yolla çözümünde, diyetin yarısını on beş pay yaparsın. Her bin dirhemi üç pay yaparsın. Affedenin tükettiği yarım köleyi de yedi buçuk pay yaparsın. Sonra kölenin üçte birinde bağışı geçerli kılarsın. Bu da beş paydır. Çünkü kölenin tamamı on beş pay olmuştur. Beş payda bağış geçerli olunca, karşılığında on pay fidye verir. Çünkü diyet kölenin değerinin iki katıdır. Böylece mirasçıların malı beş pay fazla olur. Affeden mirasçı bunun yarısını af yoluyla tüketmiştir. O da iki buçuk paydır. Mirasçıların on pay olan payından yedi buçuk pay düşersin. Paylarından iki buçuk pay kalır. Lehine bağış gerçekleşen kişinin payı da beş paydır. Her iki buçuk payı bir pay saydığın zaman köle üç pay olur. Bağış ancak üçte birinde geçerli olur. Üçte ikisinde de geçersiz olur. Sonra çözümü yukarıda açıkladığımız gibi devam eder.

Bir kimsenin kölesi yanlışlıkla bir kişiyi öldürse ve bu kişinin iki mirasçısı varsa, efendi de kölenin yarısını bunlardan birisine verse, diğer mirasçı da hazır değilse

(gaipse), sonra köle ölse, sonra da ortada olmayan mirasçı hazır olsa ve efendinin başka malı yoksa, ortada olmayan mirasçı kölenin değerinin dörtte birini diğer mirasçıdan ister.

Çünkü o, kölenin değerinin yarısını kendine almıştı. Dolayısıyla onu ödemekle yükümlü olur. Kölenin bu yarısı ancak diğer yarısı ortağına teslim edildiği zaman ona teslim edilir. Ortağına ise teslim edilmemiştir. Efendi de hazır olmayan için ödeme ile yükümlü olmaz. Çünkü diğer yarıda hak kölenin kuru mülkiyeti ile ilgilidir. Köle de ölmüştür. Dolayısıyla hakkın konusu kalmadığından hak ortadan kalkar. [Muhammed (rh.a.)] *"el-Asl"* da efendinin ödeme yükümlülüğü ile ilgili hükmü belirtmemiştir. Ancak doğru olan şudur: [29/122]

Eğer efendi yargıç kararıyla yarısını vermişse, artık ödeme ile yükümlü olmaz. Şayet yargıç kararı olmaksızın vermişse, hazır olmayan mirasçı kölenin değerinin dörtte birini ikisinden istediği birine ödettirme hakkına sahip olur. İsterse teslim etmesi nedeniyle efendiyi yükümlü kılar. İsterse teslim alması nedeniyle diğer mirasçıyı yükümlü kılar.

Şayet efendi hazır olan mirasçıya kölenin yarısına karşılık diyetin yarısını fidye vermişse ve diğer mirasçı da hazır değilse, sonra köle ölse, iki mirasçı diyetin yarısını yarı yarıya bölüşür. Sonra diyetin diğer yarısını da efendiden alıp bölüşürler.

Çünkü birisine fidye vermeyi tercih ettiği zaman diğerine de fidye vermeyi tercih etmiş olur. Ölen bir kişidir. İki mirasçıdan hangisi hazır olsa diğer tüm mirasçılar yerine davacı olur. Efendinin birisi huzurunda fidye vermeyi tercih etmesi, ikisi huzurunda tercih etmesi gibi değerlendirilir. Çünkü fidye ile hak kölenin kuru mülkiyetinden efendinin zimmetine geçer.

İki mirasçıdan birisine fidye verse, sonra köle öldürülse ve efendi onun değerini alsa, değerin yarısını sonradan hazır olan mirasçıya verir. Mirasçılardan biri diğerine bir şey almak üzere gitmez.

(Serahsî (rh.a.)) bu cevabın görünüşte çelişkili olduğunu söyler. Çünkü (Muhammed (rh.a.)), ilk önce, "iki mirasçıdan birisine fidye vermeyi tercih etmesinin, diğerine de fidye vermeyi tercih etmesi anlamına geldiğini ve onlara diyetin tümünü vermesi gerektiğini" belirtmiştir. Sonra da, "mirasçılardan birisine fidye verdikten sonra köle öldürülse sonradan hazır olan mirasçıya değerin yarısını verir" demiştir. Birinci cevabın kıyasına göre diyetin yarısını vermesi gerekir. Burada ya kölenin değerini vermeyi tercih etmesi durumunda olduğu gibi sorunda iki görüş bulunduğu söylenir. Çünkü birisinin hakkı ile ilgili olarak kölenin değerini vermeyi tercih etmesi, diğerinin hakkı ile ilgili olarak da tercih sayılıp sayılmayacağı konusunda iki görüş vardır. Bunları "Sulh" konusunda ve *"el-Câmiu's-Sağîr"* de açıkladık. Veya kölenin öldürülmesi ile kendiliğinden ölmesini birinden ayırdığı söylenir. Bunun anlamı şudur: Köle öldüğünde yerine geçecek başka bir şey de bulunmazsa mirasçıların hakkı diyete dönüşmüş sayılır. Fakat öldürüldüğü zaman

öldüren kişinin değerini ödemesi gerekir. Bu değer de kölenin yerine geçer. Dolayısıyla diğer mirasçının hakkı ise diyetin yarısıdır. Ya da bu sorunun, kölenin değerinin diyet kadar veya diyetten fazla olmasıyla ilgili olduğu olasılığının bulunduğu söylenir.

Eğer efendi kölenin yarısını mirasçılardan birisine verse, diğer yarısı ile ilgili olarak fidye vermeyi tercih etse, (Muhammed (rh.a.)) *"el-Camiu's-Sağîr"* de, birisine kölenin yarısını vermeyi tercih etmesinin diğerinin hakkı ile ilgili olarak da tercih olduğunu belirtmiştir. "Sulh" konusunda ise, sulh yoluyla mirasçılardan birisine kölenin üçte birini vermeyi tercih etmesinin diğer mirasçının hakkı ile ilgili olarak bir tercih olmadığını belirtmiştir.

Hanefî mezhebine mensup bazı âlimlerimiz (rh.a.) bu iki görüşün arasını bulmaya çalışmış ve şunu söylemişlerdir: "Sulh" konusunda belirtilen, diğer mirasçının hakkı olmaksızın da sulh akdinin geçerli olduğu şeklindedir. Birisine köleden hakkını vermeyi tercih etmesi de buna dayanır. Dolayısıyla *"el-Camiu's-sağîr"*de belirttiği gibi kölenin yarısını ona vermeyi tercih ettiği zaman bu, diğer mirasçının hakkı ile ilgili olarak da tercih olur.

Fakat burada belirtilenlerden, cevabın aynı olduğu ve mirasçılardan birisine kölenin yarısını vermeyi tercih etmesinin diğerine de köleyi vermeyi tercih ettiği anlamına gelmediği ortaya çıkar. Çünkü o, mirasçılardan birisine kölenin yarısını vermenin diğer yarısı ile ilgili olarak fidye vermeyi tercih etmek olduğunu söyler. Böylece sorun iki görüşe dayanmış oldu.

Birinci görüşün açıklaması şu şekilde olur: Mirasçılar ölen kişinin yerine geçer. Sonuçta hak ölen kişinindir. Mirasçıların tamamı bununla ilgili olarak bir tek kişi gibidir. Dolayısıyla efendinin onlardan biri ile ilgili olan tercihi hepsi ile ilgili tercih sayılır. [29/123]

İkinci görüşün açıklaması ise şudur: Hak iki mirasçı arasında bölünmüştür. Her birisi kölenin yarısını hak etmiştir. Hüküm olarak bu, kölenin iki kişiye karşı cinayeti gibi sayılır. Dolayısıyla onlardan birisinin payını köleden vermeyi tercih etmesi diğerinin payı ile ilgili olarak tercih sayılmaz.

Efendi, diğer mirasçının payı ile ilgili olarak fidye vermeyi tercih etse ve bir şey ödemeye gücü yetmeyecek derecede yoksul olsa, diyetin dörtte birini almak üzere diğer mirasçıya başvurur. Ancak diğer mirasçı bunu harcamışsa kölenin değerinin yarısını ona vermek isteyebilir.

Bu, Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüdür. Fakat onların mezhebi, efendi fakir olduğunda tercihinin geçersiz olduğu ve cinayetten dolayı köleyi vermeye zorlanacağı şeklindedir. Dolayısıyla diğer mirasçı mülk edinmek üzere teslim aldığının yarısını ona vermekle yükümlü olur. O da kölenin değerinin dörtte biridir. Fakat diyetin dörtte birini ona vermek isteyebilir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre ise fakir olsa da tercihi geçerlidir. Bu sorunu "Diyetler"

konusunda açıkladık. Diğer mirasçının hakkı efendinin zimmetinde olur. Varlıklı duruma gelince ondan hakkını ister. Ortağına karşı hakkı olmaz.

Ölüm hastası bir kimse kölesini bir kişiye bağışlasa, [başka bir kişiye de] malının üçte birini [vasiyet etse, sonra köle kendisini bağışlayanı öldürse] ve kölenin değeri bin dirhem ise, bu durumda efendi köleyi vermeyi tercih etse, tamamını verir. Beşte birini cinayet nedeniyle, beşte dördünü de bağışın geçersizliği yoluyla verir.

Çünkü bağış ancak kölenin altıda birinde geçerli olur. Diğer kişi lehine yapılan vasiyet de aynı şekilde altıda birde geçerli olur. Kölenin üçte biri ikisi arasında yarı yarıya olur. Çünkü ikisinin onda hakkı eşittir. Mirasçılar dört pay alır. Sonra bağışın geçerli olduğu bir payı cinayet nedeniyle mirasçılara verir. Böylece onların beş payı olur. Onların ise dört paya ihtiyacı vardır. Böylece onların paylarında bir pay fazlalık ortaya çıkmıştır. O da devreden paydır. Onların asıl hakkından bu düşülür. Üç pay hakları kalır. Lehine vasiyette bulunulan kişinin hakkı bir pay, lehine bağış gerçekleşen kişinin de hakkı bir paydır. Böylece köle beş pay olur. Sonra lehine bağış gerçekleşen kişi bunun beşte birini cinayet nedeniyle mirasçılara verir. Onların dört payı olur. Bu da vasiyeti geçerli kıldığımız miktarın iki katıdır. Önceki sorunların kıyasına göre, hasta kişi hüküm olarak sanki geriye bir köle ve bir kölenin beşte birini bırakarak ölmüştür. Sonra, bu cevap Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göredir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, lehine vasiyette bulunulan kişinin kölenin üçte biri ve kölenin beşte birinin üçte biri ile katılması gerekir.

Çünkü ölen kişi hükmen bir köle ve bir kölenin beşte birini bırakmıştır. Dolayısıyla lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi bunun tümü oranında malın üçte birine katılır. Lehine bağış gerçekleşen kişi de malın üçte birine kölenin tümü oranında katılır. Bu onların şu görüşüne dayanır: Lehine vasiyette bulunulan kişi, mirasçılar onay vermeyince vasiyet malın üçte birinden fazla olsa bile bu vasiyetin tümü oranında üçte bire katılır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise ancak üçte bir miktarı ile katılır. Çünkü onun prensibine göre ikisi arasında eşitlik gerçekleşir. Böylece yukarıdaki cevabın Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre olduğunu öğrendik.

Şayet fidye vermeyi tercih ederse, karşılığında diyetin tamamını fidye verir.

Çünkü kölenin tümünde bağış geçerli olur. Ölen kişinin malı sonuçta on bir bin dirhemdir. Diyet ve köle, dolayısıyla lehine bağış gerçekleşen kişinin malın üçte birinden payı kölenin değeri kadardır. Bu yüzden tümünde bağış geçerli olmuştur. Buna karşılık on bin dirhem fidye verir. Sonra, lehine malın üçte biri vasiyet edilen
[29/124] kişiye üçte bir tamamlanıncaya kadar diyetten verilir. Malının üçte biri üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisidir. Lehine bağış gerçekleşen kişiye de bin dirhem miktarı teslim edilmiştir. Lehine vasiyette bulunulan kişi diyetten iki bin dirhem ile bin dirhemin üçte ikisini alır. Mirasçılara da yedi bin dirhem ile bin dirhemin üçte

ikisinde geçerli kılmıştık. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur.

Kölenin değeri iki bin dirhem ise, bu durumda eğer köleyi vermeyi tercih ederse, cevap yukarıda açıkladığımız gibi olur. Şayet fidye vermeyi tercih ederse, karşılığında diyetin tamamını fidye verir.

Çünkü ölen kişinin malı on iki bin dirhem olur. Dolayısıyla üçte biri dört bin dirhem olur. Lehine bağış gerçekleşen kişi ise üçte birin yarısını alır. Böylece kölenin değerinin onun hakkını geçmediğini öğrenmiş olduk. Bu yüzden kölenin tamamında bağış geçerli olmuştur. Malın üçte birinden geri kalan, lehine vasiyette bulunulan kişiye teslim edilir. Bu da iki bin dirhemdir. Mirasçılar da sekiz bin dirhem alır. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur. Şayet, "bu hüküm olasılık taşımaktadır. Çünkü bu iki kişiden biri, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişidir. Bu da dört bin dirhemdir. Diğeri de lehine köle vasiyet edilen kişidir. Kölenin değeri de iki bin dirhemdir. Nasıl olur da üçte biri ikisi arasında yarı yarıya bölüştürülür? Halbuki birisinin hakkı, diğerinin hakkının iki katıdır. Malın üçte birinin, ikisi arasında üç paya bölünmesi gerekir" şeklinde bir iddiada bulunulsa, şu şekilde cevap veririz:

Tamam bu doğru. Fakat malın üçte biri, ancak zaruretten dolayı ikisi arasında yarı yarıya bölünmüştür. Çünkü lehine bağış gerçekleşen kişinin hakkı azalırsa, bağış konusu malın bir bölümünde bağışın geçersiz kılınmasına ihtiyaç duyulur. Bu oranda diyetten de eksilme olur. Çünkü ancak bağışın geçerli olduğu miktar oranında fidye vermesi gerekir. Köleden, bağıştan geçersiz olduğu miktar karşılığında ise, lehine bağış gerçekleşen kişinin fidye vermesi gerekir. Fidye azalınca lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı da azalır. Dolayısıyla burada kölenin tümünde bağışı geçerli kılmaktan başka yol kalmamıştır ki karşılığında diyetin tümünü fidye versin. Çünkü bundan, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişiye yönelik yararı artırma vardır.

İbn Semâa (rh.a.)'nın Rakka'da iken Muhammed (rh.a.)'e bu sorunun bilinen usullerle çözülemediğine dair bir mektup yazdığı nakledilmiştir. Muhammed (rh.a.) mektubunda şu cevabı vermiştir: "Bu sorun senin söylediğin gibidir. Ölen kişinin malının miktarını bizim için ortaya koyacak bir hesap bilmemekteyiz. Çünkü bağışın geçerli olduğu miktarı her azalttığımızda ölen kişinin malı bu oranda azalmaktadır. Eğer sende bunu ortaya koyacak bir hesap yolu varsa bize bildirerek iyilik yap."

Kölenin değeri iki bin dirhemden fazla ise, bu durumda eğer köleyi vermeyi tercih etse, bağışın geçersizliği yoluyla kölenin beşte dördünü geri verir. Cinayet nedeniyle de beşte birini verir. Kölenin beşte biri de, lehine vasiyette bulunulan kişinin olur.

Birinci bölümde açıkladığımız nedenden dolayı bu böyle olur. Çünkü köleyi vermeyi tercih ettiğinde çözüm yolu değişmez.

Şayet "fidye veririm" dese ve kölenin değeri de üç bin dirhem ise, bağışın geçersizliği yoluyla sekizde beşini geri verir. Sekizde üçüne karşılık da diyetin sekizde üçünü fidye verir. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişiye de, diyetten kölenin sekizde üçü kadar verilir. Geriye kalan da mirasçıların olur.

Çünkü burada bağışın tamamında geçerli kılma imkanı yoktur. Karşılığında on bin dirhemden fazla fidye vermez. Böylece ölen kişinin malı on üç bin dirhem olur. Malının üçte biri, dört bin dirhem ile bin dirhemin üçte biridir. Bağışı kölenin tümünde geçerli kıldığımız zaman lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişiye, sadece bin dirhem ile bin dirhemin üçte biri kalır. Onun vasiyetten alacağı miktarın
[29/125] köleninkinden daha az olması doğru olmaz. Tümünde bağışın geçerli kılınması imkansız olunca, bağışın geçerli olduğu miktarı öğrenmenin yolunun, köleyi altı pay yapma şeklinde olduğunu söyleriz. Bağış ancak bunun bir payında geçerli olur. O da üçte birin yarısıdır. Sonra bu paya karşılık üç katı ve bir katının üçte biri oranında fidye verir. Çünkü diyetin kölenin değerine oranı bu şekildedir. Kölenin değeri üç bin, diyet de on bin dirhemdir. Bu oranda fidye verince, ölen kişinin malı üç pay ve bir payın üçte biri kadar fazla olur. Bunu gidermenin yolu, mirasçıların asıl hakkından üç pay ve bir payın üçte birinin düşülmesi şeklinde olur. Köle iki pay ve bir payın üçte ikisi olarak kalır. Pay üçe bölünmüştür. Tam sayıya çevirmek için üç ile çarparız. Böylece köle sekiz pay olur. Mirasçıların hakkı iki pay, lehine vasiyette bulunulan kimsenin hakkı üç pay, lehine bağış gerçekleşen kişinin hakkı da üç pay olur. Bu yüzden onun lehine kölenin sekizde üçünde bağış geçerli olmuştur. Sonra buna karşılık diyetin sekizde üçünü fidye verir. Bu da 3750 dirhemdir. Paylar açısından ise, bu üç paya karşılık ancak on pay fidye verir. Bu da üç katı ve bir katının üçte biridir. Böylece mirasçıların on iki payı olur. Vasiyeti de iki kişinin her biri lehine üç payda geçerli kıldık. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur.

Diğer bir çözüm şekline göre ise, her bin dirhem üç pay yapılır. Böylece diyet otuz, köle de dokuz pay olur. Sonra bağış kölenin altıda birinde geçerli olur. Buna karşılık diyetin altıda birini fidye verir. O da beş paydır. Bu beş payla, mirasçıların ve lehine vasiyette bulunulan kimsenin payı fazla olur. Dolayısıyla bunu gidermenin yolu, paylarından beş pay düşürmektir. Onlara iki buçuk pay kalır. Çünkü köle dokuz paya bölünmüştür. Lehine vasiyette bulunulan kişiye bir buçuk pay, mirasçılara da altı pay düşer. Bu da toplam yedi buçuk paydır. Bundan beş pay düştüğün zaman iki buçuk pay kalır. Pay bölündüğünden dolayı iki katına çıkar. Böylece onların beş pay hakkı olur. Lehine bağış gerçekleşen kişinin hakkı da üç paydır. Bu yüzden köle sekiz paya bölünmüştür. Bağış ancak sekizde üçünde geçerli olur. Bunun dirhem olarak miktarı, 1125 dirhemdir. Sonra buna karşılık

diyetin sekizde üçünü fidye verir. Bu da 3750 dirhemdir. Lehine vasiyette bulunulan kişi, lehine bağış gerçekleşen kişiye teslim edilen miktar kadar olmak üzere bundan 1525 dirhem alır. Mirasçılara diyetten 2625 dirhem ve kölenin sekizde beşi olan 1875 dirhem kalır. Bunları topladığın zaman 4500 dirhem olur. Bu da bağış ve vasiyeti geçerli kıldığımız miktarın iki katıdır. Dolayısıyla üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Kölenin değeri on bin dirheme kadar olmak üzere bu miktardan fazla ise, aynı şekilde değerlendirilir. Çözümü de yukarıda açıkladığımız gibi olur.

Şayet bu sorunda malının altıda birini vasiyet etmişse ve kölenin değeri bin dirhem ise, bu durumda eğer köleyi vermeyi tercih ederse, tamamını verir. Yedide beşini bağışın geçersizliği, yedide ikisini de cinayet nedeniyle verir.

Çünkü lehine bağış gerçekleşen kişinin hakkı, lehine malın altıda biri vasiyet edilen kişinin hakkının iki katıdır. Çünkü onun lehine bağış yoluyla kölenin tamamını vasiyet etmiştir. Vasiyet tamamında geçerli olmazsa bile, üçte birinde geçerli olur. Lehine bağış gerçekleşen kişinin, vasiyetten alacağı miktar üçte bir, diğer kişi lehine vasiyet ise altıda birdir. Dolayısıyla malın üçte birini, ikisi arasında üç pay yaparsın. Malın üçte biri üç pay olunca tamamı dokuz pay olur. Altı pay mirasçıların, iki pay da, lehine bağış gerçekleşen kişinin olur. Sonra o, cinayet nedeniyle bu iki payını mirasçılara verir. Böylece mirasçıların payı haklarından fazla olur. Bu yüzden paylarından iki pay düşülür. Köle yedi paya bölünür. Lehine bağış gerçekleşen kişi iki pay, lehine vasiyette bulunulan kişi bir pay, mirasçılar da dört pay alır. Sonra, lehine bağış gerçekleşen kişi, cinayet nedeniyle iki payını mirasçılara verir. Böylece mirasçıların altı payı olur. Bu da vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katıdır. [29/126]

Şayet fidye vermeyi tercih ederse, bu durumda eğer kölenin değeri bin dirhem ise, tümünde bağış geçerli olur.

Çünkü ölen kişinin malı on bin dirhemdir. Lehine bağış gerçekleşen kişinin hakkı da, üçte birin üçte ikisidir. Kölenin değeri ise, üçte birin üçte ikisinden azdır. Dolayısıyla kölenin tamamı ona teslim edilir. Diğer kişiye de malın altıda biri teslim edilir. Bu da 1833 dirhem ile bin dirhemin üçte biridir. Böylece iki vasiyet, 2833 dirhem ile bin dirhemin üçte birinde geçerli kılınmış oldu.

Kölenin değeri iki bin dirhem ise, bu durumda fidye vermeyi tercih ettiğinde ölen kişinin malı on iki bin dirhem olur. Üçte biri dört bin dirhemdir. Dolayısıyla bağış kölenin tamamında geçerli olur. Lehine vasiyette bulunulan diğer kişi malın altıda birini alır. Bu da iki bin dirhemdir. Toplam malın üçte birinin tamamıdır. Kölenin değeri iki bin dirhemden fazla olsa da diyetin yedide ikisine ulaşıncaya kadar veya daha az olduğu sürece cevap aynı şekilde olur. Eğer bu miktarı aşarsa köle malın üçte birinden çıkmaz.

Bu sorun ancak konunun başındaki sorunla ortaya çıkar. Orada, kölenin değeri diyetin beşte biri veya daha az olduğu zaman köleyi vermeyi tercih ettiğinde, beşte birinde bağışın geçerli olduğunu, fidye vermeyi tercih ettiğinde kölenin tamamında bağışın geçerli olduğunu belirtmiştik. Eğer bu miktarı geçerse kölenin tamamı malın üçte birinden çıkmaz. Burada da kölenin değeri diyetin yedide ikisi kadar veya daha az ise, köleyi vermeyi tercih ettiğinde bağış diyetin yedide ikisinde geçerli olunca, fidye vermeyi tercih ettiğinde bağış kölenin tamamında geçerli olur. Bundan sonraki sorunlarda da köleyi vermeyi tercih etmesi durumuna ve bu durumda bağışın geçerli olduğu miktara bakılır. Fidye durumunda ise kölenin değeri diyetin bu miktarı kadar veya daha az ise kölenin tamamında bağış geçerli olur. Öyle ki köleyi verme durumunda cinayet nedeniyle kölenin altıda birini verse, fidye durumunda kölenin değeri diyetin altıda biri kadar veya daha az ise tamamında bağış geçerli olur.

Eğer malının dörtte birini vasiyet etmişse, bu durumda köleyi vermeyi tercih etse ve kölenin değeri bin dirhem ise on yedi paya bölünür.

Çünkü Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, lehine bağış gerçekleşen kişi ancak üçte bir oranında, diğeri de dörtte bir oranında terikeye katılır. Dolayısıyla üçte bir ve dörtte biri içeren bir hesaba ihtiyaç vardır. Bu da on ikidir. Üçte biri dörttür. Dörtte biri de üçtür. Dolayısıyla malın üçte biri ikisi arasında yedi pay olur. Malın üçte ikisi de on dört pay olur. Malın tamamı yirmi bir paydır. Lehine bağış gerçekleşen kişi için dört, lehine malın dörtte biri vasiyet edilen kişi için üç ve mirasçılar için on dört pay olur. Sonra lehine bağış gerçekleşen kişi dört payı cinayet nedeniyle verir. Böylece ölen kişinin malı fazlalaşır. Bunu gidermenin yolu mirasçıların payından dört payın düşülmesidir. Böylece mirasçıların on payı olur. Lehine vasiyette bulunulan iki kişinin de yedi payı var. Dolayısıyla köle on yedi pay olur. Sonra cinayet nedeniyle dört pay mirasçılara verilir. Böylece mirasçıların, vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katı olan on dört payı olur.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre, lehine bağış gerçekleşen kişinin malın üçte birine kölenin tamamı oranında, – o da dört paydır. – diğer kişinin de üçte bire dörtte bir oranında – o da bir paydır. – katılması gerekir. Böylece malın üçte biri beş pay, tamamı da on beş pay olur. Fakat (Muhammed (rh.a.)) *"el-Asl"* da sorunu Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre çözmüştür.

[29/127] Şayet fidye vermeyi tercih etse ve kölenin değeri de diyetin on yedi payından dört pay kadar veya daha az ise, bu durumda bağış kölenin tamamında geçerli olur. Buna karşılık diyetin tamamını fidye verir. Lehine malın dörtte biri vasiyet edilen kişiye, tamamında bağışın geçerli olduğu kölenin dörtte biri kadar verilir.

Çünkü tamamında bağış geçerli olsa onun payı olur. Dolayısıyla malın üçte birinin ikisi arasında söylediğimiz hesaba göre paylaştırılması gerekir. Bağış dört bin dirhem ise kölenin on bir payından dört payında bağış geçerli olur. Çünkü buna

karşılık bir buçuk katını fidye verir. Diyetin kölenin değerine oranı bu şekildedir. Çözümün geri kalan kısmı yukarıdaki açıklamamıza göre olur.

Ölüm hastalığında bir kimse kölesini bir kişiye bağışlasa, bu kişi de onu teslim alsa ve özgür kılsa, sonra köle kendisini bağışlayanı kasten öldürse ve öldürülen kişinin iki mirasçısı varsa, bunlardan birisi köleyi affetse, lehine bağış gerçekleşen kişinin bir şey ödemesi gerekmez. Affetmeyen mirasçı özgür kılınan kişiden diyetin yarısını alır.

Bu sorun üç olasılıklıdır. Ya öldürmeden önce veya öldürme eyleminden sonra, mirasçılardan birisinin onu affetmesinden önce ya da öldürme ve aftan sonra onu özgür kılmıştır. Bu olasılıkların her biri de iki olasılıklıdır. Öldürme işlemi ya kasten ya da yanlışlıkla olmuştur. Bu olasılıkların her birisinde de iki hüküm bulunur. Bir tanesi lehine bağış gerçekleşen kişi ile mirasçılar arasında olur. Diğer hüküm de iki mirasçı arasında olur.

Öldürme işlemi kasten ve özgür kılma işlemi öldürmeden önce olmuşsa, lehine bağış gerçekleşen kişi bir şeyle yükümlü olmaz.

Çünkü mirasçılardan biri affedince diğerinin payı mal durumuna geldi. Kendisini bağışlayanı öldürürken özgürlüğüne kavuşmuştur. Dolayısıyla kölenin affetmeyen mirasçıya beş bin dirhem vermesi gerekir. Köle de malın üçte birinden çıkmaktadır. Çünkü değeri bin dirhemdir. Ölen kişinin malı da altı bin dirhemdir. Sonra diyetin yarısı iki mirasçı arasında on iki pay üzerinden bölüştürülür. Affetmeyen mirasçı on bir pay, affeden de bir pay alır. Çünkü ölen kişinin malı vasiyet geçerli kılındıktan sonra vasiyetin bulunmaması durumundaki gibi ikisi arasında bölüştürülür.

Şayet öldürme işlemi yanlışlıkla ise lehine bağış gerçekleşen kişi aynı şekilde bir şey ile yükümlü olmaz.

Çünkü terike on bir bin dirhemdir. Bin dirhem malın üçte birinden çıkar. Öldürenin sadece affetmeyen mirasçıya beş bin dirhem ödemesi gerekir. Çünkü öldürme işleminden dolayı her birisine beş bin dirhem ödemesi gerekmiştir. Fakat birisi affedince payını tüketmiş oldu. Dolayısıyla payını alan bir kişi gibi değerlendirilir. Kasten öldürmede ise böyle değildir. Çünkü orada af nedeniyle maldan hiçbir şeyi tüketmiş de olmaz, almış da olmaz. Bu yüzden affetmeyen mirasçıya diyetin yarısı teslim edilmez.

Şayet öldürme işlemi özgür kılma işleminden önce ise ve sorunun diğer bölümü yukarıdaki gibi ise, bu durumda eğer öldürme kasten ise kölenin affetmeyen mirasçı için değerinin yarısı oranında çalışması gerekir.

Çünkü köle özgürlüğüne kavuştuktan sonra bu mirasçının hakkı mal durumuna geldi. Fakat cinayet o köle iken gerçekleşmiştir. Dolayısıyla gerekli olan ödeme değerden olur. Bu yüzden affetmeyen mirasçı onu değerinin yarısı

oranında çalıştırır. Bu oranda onu çalıştırınca ölen kişinin malının bir buçuk köle
[29/128] olduğu ortaya çıktı. Dolayısıyla lehine bağış gerçekleşen kişi için bunun üçte birinde vasiyet geçerli olur. O da kölenin değerinin yarısıdır. Değerinin yarısını da ödemekle yükümlü olur. Mirasçılara bu miktar ulaşınca kölenin tam değeri onlara ulaşmış olur. Bu da bağışı geçerli kıldığımız miktarın iki katıdır. Sonra iki mirasçı kölenin bu değerini bölüşür. Affetmeyen mirasçı kölenin bir değeriyle katılır. Çünkü onun için değerin yarısı miras yoluyla yarısı da cinayet nedeniyle doğmuştur. Affeden mirasçı ise kölenin değerinin yarısı ile katılır. Çünkü o, cinayet nedeniyle alacağı hakkını af yoluyla ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla kölenin değeri ikisi arasında üçe bölünür.

Eğer öldürme eylemi yanlışlıkla gerçekleşmişse, lehine bağış gerçekleşen kişi, kölenin değeri ve değerinin üçte birini ödemek zorundadır.

Çünkü yanlışlıkla gerçekleşen öldürme mal gerektirir. Lehine bağış gerçekleşen kişi, köleyi verme ve fidye verme arasında seçme hakkına sahip olur. Köleyi özgür kılarak tüketmiş ve cinayet işlediğinden de haberi yoktur. Dolayısıyla kölenin değerini ödemesi gerekir. Bu durumda ölen kişi sanki iki köle bırakmıştır. Çünkü ödenmesi gereken kölenin iki değeridir. Değerlerden biri, teslim alma bakımından bağışın hükmüne göre, diğer değer de cinayet nedeniyle gerekir. Sonra, lehine bağış gerçekleşen kişiye bunun üçte biri teslim edilir. O da kölenin değerinin üçte ikisidir. Mirasçılara da kölenin bir değeri ve değerinin üçte biri verilir ki, bağışı geçerli kıldığımızın iki katı mirasçılara teslim edilmiş olsun. Fakat mirasçılardan biri affedince, kölenin değerinin yarısı ile ilgili olan hakkını ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla lehine bağış gerçekleşen kişinin ödemesi gereken miktarda değerin yarısı düşmüştür. Zimmetinde kölenin değerinin altıda beşi kalmıştır. Çünkü kölenin "değeri ile değerinin üçte birinden", değerinin yarısını düştüğümüz zaman değerin altıda beşi kalır. Bundan, değerin yarısı, affetmeyen mirasçının hakkı olur; üçte biri de iki mirasçı arasında yarı yarıya bölüştürülür. Sonuçta, affetmeyen mirasçı, değerin üçte ikisini, affeden de değerin altıda birini alır.

Özgür kılma işlemi, öldürme ve aftan sonra ise, bu durumda lehine bağış gerçekleşen kişinin cinayetten haberi yoksa, kölenin bir tek değerini ödemesi gerekir.

Çünkü ölen kişinin terikesi bağış yoluyla kölenin değeri ve cinayet nedeniyle de değerinin yarısıdır. Lehine bağış gerçekleşen kişiye, bunun üçte biri teslim edilir. Bu da kölenin değerinin yarısıdır. Kölenin bir değerini de iki mirasçı arasında üç paya bölünmek suretiyle ödemesi gerekir. Çünkü mirasçılardan birisinin hakkı, değerin tamamındadır. Diğerinin hakkı ise değerin yarısındadır. Dolayısıyla vasiyet geçerli kılındıktan sonra iki mirasçı bunu, vasiyetin bulunmaması durumunda olduğu gibi bölüşür.

Öldürme eylemi yanlışlıkla gerçekleşmişse ve lehine bağış gerçekleşen kişinin cinayetten haberi yoksa kölenin değerinin yarısını ödemesi gerekir.

Çünkü yanlışlıkla öldürme, mal ödemeyi gerektirir. Mirasçılardan biri affedince kölenin değerinin yarısını almış gibi olur. Daha önce açıkladığımız gibi, teslim alan, sonra da onu telef eden hükmündedir. Diğer mirasçıya ise, değerin yarısını ödemesi gerekir. Bu yarımın tamamı, affetmeyen mirasçının olur. Aynı şekilde lehine bağış gerçekleşen kişinin, kölenin değerinin üçte birini ödemesi gerekir. Bu, iki mirasçı arasında yarı yarıya bölüştürülür. Çünkü ölen kişinin malı, temelde kölenin iki değeridir. Bunun üçte birinde lehine bağış gerçekleşir. Kölenin değeri ve değerinin üçte biri de, zimmetinde borç olur. Fakat mirasçılardan biri affedince değerin yarısını düşmüş olur. Değerin ancak altıda beşi kalır.

Şayet lehine bağış gerçekleşen kişi, köleyi müdebber yapsa, sonra köle, bağış yapanı kasten öldürse, sonra da mirasçılardan biri köleyi affetse bu, önceki sorun gibi olur.

Çünkü efendinin malı, kölenin bir buçuk değeridir. Bağış açısından bir değer, cinayet açısından da yarım değer olur. Bunların tamamı efendinin yükümlülüğünde olur. Çünkü müdebber kölenin işlediği cinayetin gereği efendinin yükümlülüğünde olur. Dolayısıyla bağış alan kişi lehine bunun üçte birinde bağış geçerli olur. O da değerin yarısıdır. Bir değer de onun zimmetinde borç olur. İki mirasçı bunu üçe bölerek paylaşır.

Eğer lehine bağış gerçekleşen kişi köle ile kitabet akdi (bedel karşılığında kölenin özgürlüğüne kavuşması akdi) yapsa hüküm aynı şekilde olur. Ancak değerin yarısı mükâteb kölenin yükümlülüğünde, bir değer de lehine bağış gerçekleşen kişinin yükümlülüğünde olur. Böylece ölen kişinin malı kölenin bir buçuk değeri olmuştur. Dolayısıyla lehine bağış gerçekleşen kişiden değerin yarısı vasiyet yoluyla düşer. Kölenin değerinin yarısını öder. Köle de değerinin yarısı oranında çalışır. İki mirasçı bunu üçte birlik paylara ayırarak bölüşür.

Lehine bağış gerçekleşen kişi köleyi başka bir kişiye bağışlasa, bu ikinci kişi köleyi müdebber yapsa veya onunla kitabet akdi yapsa, hüküm yine açıkladığımız şekilde olur. **[29/129]**

Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi köleyle kitabet akdi yapsa, sonra köle bağışlayanı yanlışlıkla öldürse ve ölen kişinin iki mirasçısı varsa, bunlardan birisi köleyi affetse, lehine bağış gerçekleşen kişinin kölenin değerinin üçte birini ödemesi gerekir. Bu da iki mirasçı arasında yarı yarıya olur. Bazı nüshalarda değerin üçte ikisini ödemesi gerektiği söylenmiştir. Fakat ilki doğrudur.

Çünkü temelde efendinin malı kölenin iki değeridir. Biri bağış nedeniyle, diğeri mükateb kölenin işlediği cinayet nedeniyledir. Lehine bağış gerçekleşen kişiden bunun üçte biri düşer. O da kölenin değerinin üçte ikisidir. Yükümlülüğünde iki mirasçı arasında yarı yarıya olmak üzere kölenin değerinin

üçte biri kalmıştır. Affeden mirasçı mükatep köleden değerin yarısını almış gibi değerlendirilir. Affetmeyen mirasçı için mükateb kölenin zimmetinde değerin yarısı kalmıştır.

Lehine bağış gerçekleşen kişi de köleyi başka bir kişiye bağışlasa, sonra köle bağış yapanı yanlışlıkla öldürse, lehine bağış gerçekleşen ikinci kişi seçme hakkına sahip olur.

Eğer köleyi vermeyi tercih ederse, ölen kişinin malının kölenin iki değeri olduğu ortaya çıkar. Lehine bağış gerçekleşen kişi için vasiyet üçte birinde geçerli olur. O da kölenin değerinin üçte ikisidir. Değerin üçte birini öder. Dolayısıyla köle ile birlikte bu iki mirasçı arasında yarı yarıya olur. Çünkü mirasçılardan hiçbiri onu affetmemiştir. Fidye vermeyi tercih ederse, bu durumda eğer kölenin değeri beş bin dirhem veya daha az ise malın üçte birinden çıkar. Bunun karşılığında diyetin tamamını fidye verir. Böylece ölen kişinin malı on beş bin dirhem olur. Eğer değeri beş bin dirhemden fazla ise, ölen kişinin malının ne kadar olduğunun ortaya çıkması için kölenin değeri diyete eklenir. Bunun üçte biri lehine bağış gerçekleşenin ödeme yükümlülüğünden düşer. Değer tamamlanıncaya kadar geri kalanı öder. Bunun açıklaması şudur:

Kölenin değeri altı bin dirhem ise, ölen kişinin malı on altı bin olur. Lehine bağış gerçekleşen kişiye bunun üçte biri teslim edilir. Bu da beş bin dirhem ile bin dirhemin üçte biridir. Bin dirhemin üçte ikisini ise öder. Değeri bu miktardan fazla olduğu zaman da bu hesaba göre çözülür. Şayet iki mirasçıdan biri köleyi affetse, bu durumda lehine bağış gerçekleşen ikinci kişiye "köleyi ver veya fidyesini ver" denilir. Köleyi vermeyi tercih etse, yarısını verir. Böylece ölen kişinin malının bir buçuk köle olduğu ortaya çıkmıştır. Affeden mirasçı kölenin yarsını af nedeniyle almış oldu. Bağış da kölenin değerinin üçte ikisinde geçerli olmuştur. O da malın üçte biridir. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi iki mirasçı arasında yarı yarıya olmak üzere kölenin değerinin üçte birini ödemekle yükümlü olur. Kölenin yarısı, lehine bağış gerçekleşen son kişinin, yarısı da affetmeyen mirasçının olur.

Fidye vermeyi tercih etse, yarısına karşılık beş bin dirhem fidye verir. Kölenin değeri, diyetin üçte biri kadar veya daha az ise, kölenin tamamında bağış geçerli olur.

Çünkü burada ölen kişinin malı, kölenin değeri ve diyetin yarısıdır. Affeden mirasçının payından iki maldan en az olan dikkate alınır. Bunun üzerindeki fazlalık ancak tercih etme ile ortaya çıkar. Tercih etme de affın geçerli olduğu malda olur. Dolayısıyla affeden mirasçının payında değerin yarısının, affetmeyen mirasçının payında de diyetin yarısı ve değerin yarısının dikkate alınması gerekir. Sonra bunun üçte birinde lehine bağış gerçekleşen kişi için vasiyet geçerli olur. Bunu öğrenmek istersen kölenin değerini iki bin dirhem sayarsın. Böylece ölen kişinin malı sekiz bin dirhem olur. Beş bin dirhem diyetin yarısıdır. İki bin dirhem kölenin değeridir. Bin

dirhem de affeden mirasçının tükettiğidir. Böylece kölenin, malın üçte birinden çıktığı açıklığa kavuşmuştur. İki mirasçı, beş bin dirhem ile affeden mirasçının zimmetinde sayılan yarım değeri bölüşür. Affeden mirasçı miras yönünden kölenin değerinin yarısıyla, cinayet nedeniyle de yine değerinin yarısı ile terikeye katılır. Affetmeyen mirasçı da diyetin yarısı ve lehine bağış gerçekleşen kişinin zimmetinde bulunan değerin yarısı ile terikeye katılır. Affeden mirasçının telef ettiği yarım değer, onun payından sayılır. Bunun dışında eksik kalanı alır. Köleyi affetmeyen mirasçının hak ettiği ise kendisine teslim edilir.

Kölenin değeri diyetin üçte birinden fazla ise veya diyetin tamamından az ise, köle malın üçte birinden çıkmaz. Dolayısıyla ölen kişinin malının bir bölümünün diğerine eklenmesi gerekir. O da kölenin bir buçuk değeri ve diyetin yarısıdır. Lehine bağış gerçekleşen kişi için bunun üçte birinde vasiyet geçerli olur. Geri kalanı ödemekle yükümlü olur. Sonra iki mirasçı bunu bölüşür. Affetmeyen mirasçı, değerin yarısı ve diyetin yarısı ile katılır. Affeden mirasçı da bağış yoluyla değerin yarısı ve af yoluyla telef ettiği değerin yarısı ile katılır. Dolayısıyla ikisi arasında buna göre bölüştürülür. [29/130]

Kölenin değeri on bin dirhem ise, affetmeyen mirasçıya diyetin yarısı teslim edilir. Lehine bağış gerçekleşen kişinin de, diyetin üçte birini ödemesi gerekir. Bu, iki mirasçı arasında yarı yarıya bölüştürülür.

Çünkü ölen kişinin malı, sonuçta yirmi bin dirhemdir. On bin dirhem kölenin değeri, diyetin yarısı olup, affetmeyen mirasçının hakkı olan beş bin dirhem ve affeden mirasçının af yoluyla tükettiği beş bin dirhemdir. Bunun üçte birinde bağış geçerli olur. Bu da kölenin değerinin üçte ikisidir. Lehine bağış gerçekleşen kişi, kölenin değerinin üçte ikisini öder. Bu, iki mirasçı arasında yarı yarıya bölüştürülür. Çünkü onların bağıştan önce de sonra da köledeki hakları eşittir.

Kölenin değeri on bin dirhemden fazla ise, çözümü, diyetin tamamının, kölenin değerinin tamamına eklenmesi şeklinde olur.

Çünkü affeden mirasçı, af yoluyla diyetin yarısını telef etmiştir. Dolayısıyla bunu sanki almış sonra da telef etmiştir. Affetmeyen mirasçı, diyetin yarısını alma hakkı kazanmıştır. Diyet kölenin değerine eklenir. Sonra lehine bağış gerçekleşen kişiye vasiyet yoluyla bunun tamamının üçte biri teslim edilir. Bunun dışında kalanı öder. İki mirasçı da eşit olarak bunu bölüşür. Öyle ki;

Kölenin değeri yirmi bin dirhem ise, diyeti değere eklediğin zaman toplam otuz dirhem olur. Lehine bağış gerçekleşen kişiye, bundan on bin dirhem teslim edilir. O da kölenin değerinin yarısıdır. Değerinin yarısını da öder. İki mirasçı arasında bu yarı yarıya bölüştürülür. Diyetin yarısı ise sadece affetmeyen mirasçının olur.

Bir kimse, ölüm hastalığında, kölesini bir kimseye bağışlasa, sonra köle bağışlayanı kasten öldürse, iki mirasçı da onu affetse, af geçerli olur. Kölenin üçte biri, lehine bağış gerçekleşen kişinin, üçte ikisi de mirasçıların olur.

Çünkü her ikisinin affetmesi ile, cinayetin hükmü ortadan kalkmıştır. O sanki kendiliğinden ölmüş ve onun köle dışında başka malı da yoktur. Dolayısıyla üçte birinde bağışı geçerli olur.

Şayet mirasçılardan birisi affetse ve lehine bağış gerçekleşen kişi de köleyi vermeyi tercih etse, beşte üçünü verir. Bu, iki mirasçı arasında eşit olarak bölüştürülür. Beşte biri de, affetmeyen mirasçıya verilir. Lehine bağış gerçekleşen kişiye de beşte biri kalır.

Çünkü bağış üçte birinde geçerli olur. Mirasçılardan biri affedince, bu üçte birin yarısının ödenmesi gerekli oldu. Böylece köle altı pay olup, bağış ikisinde geçerli olur. Sonra cinayet nedeniyle bir payı öder, bu da devreden paydır. Dolayısıyla mirasçıların payından bir pay düşülür. Köle beş pay sayılır. Beşte üçünü bağışın geçersizliği yoluyla, beşte birini de cinayet nedeniyle geri verir. Sonra iki mirasçı bu dört payı bölüşür. Affeden mirasçı kölenin değerinin yarısıyla,
[29/131] affetmeyen de kuru mülkiyetin yarısı ve kölenin beşte biri ile terikeye katılır. (Muhammed (rh.a.)) "İkrar" konusunda bu sorunu aynen aktarmıştır. Fakat burada sözü dikkate almıştır. Orada ise, affetmeyen mirasçının üç pay, affedenin ise bir buçuk pay alacağını söylemiştir.

Şayet mirasçılardan biri affetse, ondan sonra da diğeri affetse, bağışın geçersizliği nedeniyle onlara kölenin beşte üçünü verir. Ona da beşte ikisi kalır.

Çünkü iki mirasçı da affedince, son affeden mirasçı, kölenin beşte birini telef etmekle almış gibi değerlendirilir. Bununla birlikte kölenin beşte biri, ikisine teslim edilince, üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş oldu. Sonra iki mirasçı bu beş payı bölüşür. İlk önce affeden, değerin yarısıyla, daha sonra affeden de değerin yarısı ve beşte biriyle katılır. Fakat beşte bir, telef ettiği beşte bir olarak zimmetinde sayılır. Çünkü o, köle mal durumuna geldikten sonra affetmiştir. Birinci mirasçı ise, kısas gerekiyorken, köleyi affetmiştir.

Lehine bağış gerçekleşen kişi, köleyi özgür kılsa, sonra iki mirasçı birlikte köleyi affetse, lehine bağış gerçekleşen kişi, kölenin değerinin üçte ikisini ödemekle yükümlü olur.

Çünkü ikisinin birlikte affetmesi cinayetin hükmünü ortadan kaldırır. Ölen kişinin bu köle dışında bir malı da ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla bağış nedeniyle ona üçte biri teslim edilir. Üçte ikisini de öder. Çünkü özgür kılmakla onu telef etmiştir.

İki mirasçıdan biri diğerinden önce ve özgür kılma işleminden sonra onu affetse, lehine bağış gerçekleşen kişi, kölenin değerini yarısını ödemekle, özgür kılınan köle de, değerinin yarısını ödemekle yükümlü olur.

Çünkü ölen kişinin malı burada bir buçuk değeridir. Bir değer bağış nedeniyle, yarım değer de cinayet nedeniyledir. Köle özgür kılındıktan sonra mal durumuna gelmiştir. Dolayısıyla bu yarım, onda sayılır. Sonra kölenin değeri ikisi arasında bölüştürülür. İlk affeden değerin yarısıyla, son affeden de tam bir değer ile katılır. Dolayısıyla kölenin değeri ikisi arasında üçe bölünür. Üçte ikisi son affeden mirasçının olur. Af yoluyla telef ettiği yarım değer onda sayılır. Geriye değerin onda biri ona kalır. Muhammed (rh.a.), *"el-Asl"*da, "son affeden, değerin üçte ikisi ile katılır" demiştir. Ancak bu hüküm yanlış olup, yazan kişinin yanlışıdır. Doğru olanı ise, söylediğimiz nedenden dolayı kölenin tam değeri ile katılması şeklindedir. Fakat bununla değerin üçte ikisinin onun eline geçtiğini kastetmiş olabilir.

Şayet lehine bağış gerçekleşen kişi onu özgür kılarsa, sonra köle bağış yapanı kasten öldürse, iki mirasçı da onu birlikte affetse, lehine bağış gerçekleşen kişi, kölenin değerinin üçte ikisini ödemekle yükümlü olur.

Çünkü cinayetin hükmü, her iki mirasçının da affetmesi ile ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla ölen kişinin köle dışında bir malı ortaya çıkmaz.

Mirasçılardan birisi affetse, bu durumda kölenin değeri iki bin dirhem ise, tamamında bağış geçerli olur.

Çünkü özgür kılınan kişinin, affetmeyen mirasçıya, diyetin yarısını ödemesi gerekir. Onu özgür iken öldürmüştür. Diyetin yarısı da 5000 dirhemdir. Buna 2500 dirhem eklediğin zaman 7500 dirhem olur. Böylece kölenin, malın üçte birinden çıktığı ortadadır. Bu, lehine bağış gerçekleşen birinci kişiye teslim edilir. Sonra iki mirasçı beş bin dirhemi bölüşür. Affetmeyen mirasçı, diyetin ve değerin yarısıyla, affeden de, vasiyetin bulunması durumundaki katılma gibi değerin yarısıyla katılır. Cinayet payı ile katılmaz. Çünkü onun payı mal durumuna gelmemiştir. Dolayısıyla kölenin değeri ikisi arasında on iki pay olur.

Eğer mirasçılardan birisi affetse, sonra diğeri de affetse, birincisinin affı geçerli olur. Söylediğimiz nedenden dolayı, lehine bağış gerçekleşen kişi, bir şey ödemekle yükümlü olmaz. Diğer mirasçı affedince, affı kendi payında geçerli olur. Köledeki payı oranında diyetin yarısındaki payı ortadan kalkar. Bu da on ikide on bir paydır. Bir pay da, ilk affeden mirasçının hakkıdır. [29/132]

Çünkü ikinci mirasçının hak düşürmesi, ortağının payında değil, ancak kendi payında geçerli olur. Son affeden ilk affedene ödemekle yükümlü olmaz. Çünkü affetmesiyle hakkını almamış, düşürmüştür.

Kölenin değeri beş bin dirhem ise ve mirasçılardan birisi affetmişse, ölen kişinin malı kölenin değeri ve diyetin yarısı olur. Bu da on bin dirhemdir. Bağış ancak bunun üçte birinde geçerli olur. Bu da üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte biri olup, kölenin üçte ikisi kadardır. Beş bin dirhem tamamlanıncaya kadar kalanı öder. İki mirasçı bunu bölüşür. Affeden mirasçı sadece değerin yarısı ile katılır.

Çünkü onun payı mal durumuna gelmiştir.

Affeden mirasçı da diyetin yarısı ve değerin yarısı ile katılır.

Çünkü diyetin yarısı, cinayet nedeniyle onun için doğmuştur. Dolayısıyla iki mirasçı, kölenin değerini bölüşür.

Buna göre; ölüm hastası bir kişi kölesini ölüm hastası bir kişiye bağışlasa, o da teslim alsa, sonra o da köleyi sağlıklı birisine bağışlasa, sonra da köle ilk bağışlayanı öldürse, ikinci bağışlayan da hastalığından ölse ve ikisinin de bu köle dışında malı yoksa, üçüncü kişiye, "köleyi ver veya karşılığında fidye ver" denilir.

Çünkü köle cinayet işlediğinde sahibi o'dur.

Eğer ikinci kişinin mirasçılarına köleyi vermeyi tercih etse, kölenin yarısında ikisinden de bağış geçersiz olur.

Çünkü üçte biri ve üçte birinin üçte biri bulunan bir hesaba ihtiyaç duyarsın. Bu da dokuzdur. Lehine bağış gerçekleşen birinci kişi için üçte birinde, ikinci kişi için ise bir payda bağışı geçerli kılarız. Bağışın geçersizliği yoluyla birinci bağış yapana dönen altı payda da cinayet ortadan kalkmıştır. Çünkü bu altı payda bağış geçersiz olunca, kölenin işlediği cinayet efendisine karşı olmuştur. Kölenin efendisine karşı yanlışlıkla cinayeti de değersizdir. Dolayısıyla cinayet ancak üç payda kalır. Bunlardan iki pay, lehine bağış gerçekleşen birinci kişinin elinde; bir pay da, lehine bağış gerçekleşen ikinci kişinin elindedir. Bu üç payı cinayet nedeniyle öderler. Böylece bağış yapan birinci kişinin malı üç pay fazla olur. Bunlar da devreden paylardır. Onun payından üç pay düşersin. Köle altı pay olur. Üç pay bağışın geçersizliği nedeniyle ilk bağışlayan kişinin olur. Üç pay da cinayet nedeniyle verilir. Böylece mirasçılarına vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katı olan altı pay teslim edilir. Sonra lehine bağış gerçekleşen ikinci kişi, lehine bağış gerçekleşen birinci kişinin mirasçıları için kölenin değerinin üçte birini öder. Diyetin üçte ikisinin daha az olması durumu bunun dışındadır. Çünkü o, köle bir şeye bağlı değilken onu almıştır. Sonra iki payı cinayetle bağlı iken mirasçılara geri vermiştir. Bu bağ yoluyla alınmıştır. Dolayısıyla sanki onun yanında telef olmuştur. Ancak mirasçılar az olanı tercih etme imkanına sahiptirler. O da köleyi alma veya fidye alma. Dolayısıyla onlar için ancak en az olanı öder.

Şayet mirasçılar fidye almayı tercih ederse, bu durumda kölenin değeri beş bin dirhem veya daha az ise, üçüncü kişi ikinci kişinin mirasçılarına kölenin üçte ikisini geri verir. Sonra buna karşılık on bin dirhem fidye verirler. Üçüncü kişi

diyetin üçte birini, ikinci kişinin mirasçıları da diyetin üçte ikisini fidye verir. Böylece ilk kişi geriye sanki on beş bin dirhem bırakmış olur. Kölenin tamamında bağış geçerli olur. Sonra üçüncü kişi ikinci kişinin mirasçılarına kölenin değerinin üçte ikisini öder.

Çünkü o, bir şey ile bağlı olmayan bir köleyi mülk edinme yoluyla almıştır. Bağlı iken geri vermiştir. Bu bağlılık nedeniyle de alınmıştır.

Kölenin değeri beş bin dirhemden fazla olup, altı bin dirhem ise kölenin dörtte üçünde bağış geçerli olur. [29/133]

Çünkü birinci kişiden bağışı kölenin üçte birinde geçerli kılmaktayız. Buna karşılık bir katı ve bir katının üçte biri fidye verir. Böylece birinci kişinin malı bir pay ve bir payın üçte ikisi kadar fazlalaşır. Onun payından bir pay ve bir payın üçte ikisini düşersin. Onun mirasçılarına bir payın üçte biri kalır. Bağış da bir payda geçerli olmuştur. Bir payın her üçte birini bir pay saydığın zaman onun lehine bağış dörtte üçünde geçerli olur. Sonra lehine bağış gerçekleşen ikinci kişi için bu üç payın birinde bağış geçerli olur. Sonra ikisi bu üç paya karşılık bir katı ve bir katının üçte ikisi kadar fidye verir. Bu da beş paydır. Böylece birinci bağış yapan, vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katı olan altı pay alır. Sonra da lehine bağış gerçekleşen birinci kişi, ikinci kişiden iki pay değerini ister. Bu da sonuçta kölenin yarısıdır. Çünkü onun ödeme yükümlülüğünde olan bir nedenle alınmıştır.

Kölenin değeri yirmi bin dirhem ise beşte ikisinde bağış geçerli olur.

Çünkü birinci kişiden bağış temelde üç paydan bir payda geçerli olur. Sonra, lehine bağış gerçekleşen iki kişi buna karşılık yarısı oranında fidye verir. Çünkü diyet kölenin değerinin yarısı kadardır. Dolayısıyla birinci kişinin payından yarım pay düşülür. Böylece köle iki buçuk pay olur. Pay ikiye bölündüğünden tam sayıya çevirmek için iki katına çıkarırız. Beş pay olur. Sonra iki payda bağış geçerli olur. Üç payda da geçersiz olur. Lehine bağış gerçekleşen iki kişi buna karşılık bir pay fidye verir. Böylece birinci kişinin dört payı olur. Bu da vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katıdır. Sonra ikinci kişinin mirasçıları bu ödediklerini almak üzere üçüncü kişiye döner. Çünkü ödedikleri miktar az olanıdır. Bunu ödemek zorunda kalmaları ancak üçüncü kişinin ödeme yükümlülüğünde bulunan kölenin işlediği cinayetten dolayıdır.

Üçüncü kişi fidye vermeyi, ikinci kişinin mirasçıları da kölenin değerini vermeyi tercih etse, kölenin değeri de beş bin dirhem ise, ikinci kişi lehine bağış kölenin beşte üçünde geçerli olur. İkinci kişiden üçüncü kişi lehine bağış da kölenin beşte birinde geçerli olur.

Çünkü köleyi dokuz pay yaparsın. Üçte biri ve üçte birinin üçte biri olan bir hesaba ihtiyacın vardır. Dolayısıyla birinci kişi lehine bağış üç payda, ikinci kişi lehine bağış da bunun bir payında geçerli olur. Sonra lehine bağış gerçekleşen bu birinci kişi iki payını öder. İkinci kişi de iki payına karşılık bir pay fidye verir. Çünkü

diyet değerin yarısıdır. Böylece bağış yapan birinci kişiye dört payca döner. Bununla onun malı fazlalaşır. Bu fazlalığı gidermenin yolu mirasçılarından dört pay düşmektir. Onlara iki pay kalır. Kölenin tamamı da beş pay olur. İlk bağış yapan kişi için iki pay, ortanca kişi için iki pay, üçüncü kişi için de bir pay olur. Sonra ortanca kişi iki payını birinci kişinin mirasçılarına verir. Üçüncü kişi de bir payına karşılık diyetten iki pay fidye verir. Böylece mirasçıların altı payı olur. Bu da vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katıdır. Sonra, lehine bağış gerçekleşen birinci kişinin mirasçıları kölenin beşte ikisinin değerini almak üzere ikinci kişiye döner. Çünkü üçüncü kişinin ödeme yükümlülüğünde işlenen bir cinayet nedeniyle bu paylar onların elinden alınmıştır.

Dinar ve dirhem yoluyla çözümünde köleyi, bir dirhem ve üç dinar sayarız. Birinci kişinin bağışı üç dinarda, ikinci kişinin bağışı da bir dinarda geçerli olur. Sonra ikinci kişinin mirasçıları iki dinarı birincinin mirasçılarına verir. Üçüncü kişi de bir dinarına karşılık iki dinar fidye verir. Böylece bağış yapan birinci kişinin altı dinara eşit bir dirhem ve dört dinarı olur. Çünkü birinci bağışı üç dinarda geçerli kılmıştık. Dört dinar eşitliğin diğer tarafından dört dinarla birbirini götürür. Böylece iki dinara eşit bir dirhem kalır. Değerleri birbiriyle değiştirirsin. Sorunun aslına dönerek köleyi bir dirhem ve üç dinar saydığımızı söylersin. Dirhem iki dirhem, her bir dinar da bir dinar değerindedir. Bu da toplam beştir. Sonra bağışı üç dinarda geçerli kıldık. O da açıkladığımız gibi kölenin beşte üçüdür.

[29/134]

Cebir yoluyla çözümünde köleyi "bir mal" sayarsın. Sonra birinci kişi lehine bağışı "üç şeyde", ikinci kişi lehine de "bir şeyde" geçerli kılarsın. Sonra da birincinin mirasçıları " iki şey" öder. Üçüncü kişi de " bir şeye" karşılık "iki şey" fidye verir. Böylece bağış yapan birinci kişinin elinde "altı şeye eşit bir mal ve bir şey" (m+x = 6x) olur. "Bir şey" eşitliğin diğer tarafından "bir şey"le birbirini götürür. Geriye "beş şeye eşit bir mal" kalır. Bağışı da "üç şeyde" geçerli kılmıştık. Bu da kölenin beşte üçüdür.

Üçüncü kişi köleyi vermeyi, ikinci kişinin mirasçıları da fidye vermeyi tercih etse, ikinci kişi lehine bağış kölenin dörtte üçünde, üçüncü kişi lehine bağış da dörtte birinde geçerli olur. Öldürülen kişinin mirasçılarına bağışın geçersizliği yoluyla kölenin dörtte biri döner. Üçüncü kişi de dörtte birini verir. İkinci kişinin mirasçıları da diyetin yarısını fidye verir.

Çünkü köleyi dokuz pay yaparsın. Sonra üçüncü kişi payını öder. İkinci kişi de iki payına karşılık dört pay fidye verir. Böylece ilk bağış yapanın malı beş pay fazla olur. Mirasçılarının payından bu düşülür. Onlara bir pay kalır. İkinci ve üçüncü kişiye de üç pay kalır. Böylece kölenin tamamı dört pay olmuştur. Dörtte üçünde bağış geçerli olur. Bunun iki payı ortanca kişinin, bir payı da üçüncü kişinin olur. Sonra üçüncü kişi payını öder. Ortanca kişi de iki payına karşılık dört pay fidye verir. Böylece birinci kişinin mirasçılarının altı payı olur. Bu da vasiyeti geçerli

kıldığımızın iki katıdır. İkinci kişinin mirasçıları açıkladığımız gibi üçüncü kişiye kölenin değerinin yarısını almak üzere başvurur.

Şayet köle birinci hastayı değil de ikinci hastayı öldürse, bağış kölenin üçte ikisinde geçersiz olur. Bu, öldürülen kişinin mirasçılarına geri verilir. Onlar da ilk bağış yapan kişinin mirasçılarına bunu geri verir. Bunda cinayetten hiçbir şey olmaz.

Bu, ya efendisine karşı cinayet işlediğinden ya da bunda cinayet hükmü dikkate alındığında yararı olmayacağından dolayı böyledir. Bunda hak, sadece ilk bağış yapanın mirasçılarınındır. Dolayısıyla lehine bağış gerçekleşen kişinin terikesinden bunu alırlar. Kölenin üçte biri kalır.

Eğer üçüncü kişi bu üçte biri vermeyi tercih ederse, bunu ödemesi gerekir. Yarısını bağışın geçersizliği nedeniyle, diğer yarısını da cinayet nedeniyle verir.

Çünkü kölenin bu üçte biri, lehine bağış gerçekleşen birinci ve ikinci kişi arasında, ölüm hastası bir kişi tarafından bağış yapılan sonra da kölenin bağış yapanı öldürdüğü tam bir köle gibi değerlendirilir. Tam köle ile ilgili olarak, lehine bağış gerçekleşen kişi köleyi vermeyi tercih ettiğinde, yarısını bağışın geçersizliği nedeniyle geri vereceğini, diğer yarısını da cinayet nedeniyle ödeyeceğini açıklamıştık. Burada kölenin üçte biri de aynı şekilde değerlendirilir.

Şayet fidye vermeyi tercih ederse, karşılığında diyetin üçte birini fidye verir. Kölenin değeri beş bin veya daha az ise bu üçte birde bağış geçerli olur.

Yani kölenin değeri beş bin dirhem veya üç bin dirhem ve bin dirhemin üçte ikisi ise böyle olur. Karşılığında diyetin üçte birini fidye verdiği zaman – o da üç bin dirhem ile bin dirhemin üçte biridir.- ortanca kişinin mirasçılarına, yine ortanca kişinin yaptığı bağıştan geçerli kıldığımız miktarın iki katı teslim edilir. Böylece üçte bir ve üçte iki şeklindeki paylaşım doğru gerçekleşmiş olur.

Kölenin değeri beş bin dirhemden fazla ise kölenin üçte biri, bir canın üçte birine karşı cinayet işleyen tam bir köle gibi değerlendirilir.

Şayet köle birinci ve ikinci kişiyi öldürse, üçüncü kişi ve ikinci kişinin mirasçıları köleyi vermeyi tercih etse, bu durumda birinci kişinin ikinci kişi lehine bağışı on bir paydan beş payda, ikinci kişinin üçüncü kişi lehine bağışı da iki payda geçerli olur.

Çünkü köleyi dokuz pay sayarsın. Birinci kişi altı pay alır. Bunda cinayet yoktur. Ortanca kişi iki pay alır. Bunda birinci kişiye karşı işlenen bir cinayet vardır. **[29/135]**
Üçüncü kişi de bir pay alır. Bunda da birinci ve ikinci kişiye karşı birer cinayet olmak üzere iki cinayet vardır. Bu payı ikiye bölersin. Pay kesirli duruma geldiğinden payları iki ile çarparsın. Böylece on sekiz pay olur. Birinci kişinin on iki, ortanca kişinin dört, son kişinin de iki payı olur. Sonra son kişi ortanca kişiye bir pay verir. Böylece onun payı bir pay fazla olur. Payından bir pay düşersin. Onun payı üç pay kalır. Üçüncü kişinin de payı iki paydır. Dolayısıyla kölenin üçte biri beş

pay olur. Tamamı da on beş pay olur. Sonra üçüncü kişi ortanca kişiye bir pay verir. Böylece onun, vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katı olan dört payı olur. Sonra üçüncü kişi diğer payını da birinci kişiye verir. Ortanca kişi de birinci kişiye üç pay verir. Böylece onun payı dört pay fazla olur. Bunlar devreden paylardır. Dolayısıyla onun payından dört pay düşülür. Onun on payı vardı. Altı pay kalır. Kölenin tamamı da on bir pay olur. Sonra ikinci ve üçüncü kişi birinci kişiye dört pay verir. Böylece mirasçılarının on payı olur. Bu da vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katıdır. Sonra bağış yapan ikinci kişinin mirasçıları üçüncü kişiden, daha önce açıkladığımız gibi on bir paydan üç payın değerini ister.

Şayet hepsi fidye vermeyi tercih ederse ve kölenin değeri de beş bin dirhem veya daha az ise, fidyenin tamamı üçüncü kişinin yükümlülüğünde olup, köle ona teslim edilir. İki diyeti öder.

Çünkü o, birinci kişiye on bin dirhem fidye verir. Ortanca kişi de birinci kişiye on bin dirhem fidye verir. Dolayısıyla köle her birisinin üçte birinden çıkar

Üçüncü kişi sadece ikinci kişiye fidye vermeyi tercih ettiğinde de aynı şekilde değerlendirilir.

Çünkü ikinci kişinin malı fazlalaşmaktadır. Onun malı on beş bin dirhem olur. Dolayısıyla kölenin tamamında bağış geçerli olur. Birinci bağış yapanın malı da aynı şekilde fazla olur. Çünkü son kişi kölenin yarısını birinci kişiye verir. İkinci kişi de birinci kişiye kölenin değerinin üçte ikisini öder. İkinci kişiye bağış yapmasıyla onu telef etmiştir. Bu hükmün doğru olmadığı söylenmiştir. Çünkü ortanca kişinin malı on beş bin dirhem olunca önce borcunu öder. Bu da kölenin değerinin üçte ikisi olup birinci kişiye ödemesi gereken borçtur. Borç ödendikten sonra da onun malının üçte birinden köle çıkmaz ki, ikinci kişinin yaptığı bağışı kölenin tamamında geçerli kılalım. Ancak kölenin değerinin bin dirhem olduğu söylenebilir. Bu durumda hüküm doğru olur.

Kölenin değeri on bin dirhem ise ve fidye vermeyi tercih etse, birinci kişinin yaptığı bağış kölenin yarısında, ikinci kişinin yaptığı bağış da dörtte birinde geçersiz olur.

Sonuçta ikisinin de fidye vermeyi tercih etmesi durumunda köle dokuz pay olur. Birinci kişi altı, ortanca kişi iki, son kişi de bir pay alır. Sonra, son kişi ortanca kişiye bir pay fidye verir. Çünkü diyet kölenin değeri kadardır. Ortanca kişinin payından bir pay düşülür. Böylece kölenin üçte biri iki pay olur. Kölenin tamamı da altı pay olur. Birinci kişi dört, ikinci kişi bir, üçüncü kişi de bir pay alır. Sonra üçüncü kişi ikinci kişiye bir pay fidye verir. Böylece ortanca kişinin, vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katı olan iki payı olur. Sonra üçüncü ve ikinci kişi birinci kişiye birer pay fidye verir. Birinci kişinin malında iki paylık fazlalık ortaya çıkar. Onun payından iki pay düşeriz. Böylece kölenin tamamı dört pay olur. İki pay birinci kişinin, bir pay ortanca kişinin, bir pay da üçüncü kişinin olur. Sonra ikinci ve

[29/136]

üçüncü kişiler birinci kişiye birer pay fidye verir. Böylece birinci kişi, vasiyeti geçerli kıldığımızın iki katı olan dört pay alır. Dolayısıyla açıkladığımız son hükme göre paylaşım doğru gerçekleşmiştir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

KİTÂBU'L FERÂİZ (MİRASÇILARIN PAYLARI)

(كتاب الفرائض)

Ferâiz ilminin önemi

Büyük, zahit imam, imamların güneşi ve İslam'ın övüncü şeyh Ebû Bekir Muhammed Muhammed b. Ebû Sehl es-Serahsî (rh.a.) yazdırarak şöyle dedi: Bilinmeli ki ferâiz, dinin rükünlerini (unsurlarını) öğrendikten sonra gelen en önemli ilimlerden biridir. Çünkü Resûlüllah (s.a.v.) ferâizin öğretilmesine ve öğrenilmesine teşvik etmiştir. Nitekim İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle rivayet etmiştir. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki:

تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ وَعَلِّمُوهُ النَّاسَ وَتَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَعَلِّمُوهَا النَّاسَ فَإِنِّي امْرُؤٌ مَقْبُوضٌ وَسَيُقْبَضُ هَذَا الْعِلْمُ مِنْ بَعْدِي حَتَّى يَتَنَازَعَ الرَّجُلَانِ فِي فَرِيضَةٍ فَلَا يَجِدَانِ مَنْ يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا

"Kur'ân-ı öğreniniz ve onu insanlara öğretiniz. Ferâizi öğreniniz ve onu insanlara öğretiniz. Çünkü ben ölümlü bir kimseyim. Bu ilim de benden sonra yitecek. Öyle ki, iki kimse miras payları üzerinde anlaşmazlığa düşecekler de aralarındaki anlaşmazlığı çözecek bir kimse bulamayacaklar."[19] Bu hadisi rivayet ederken İbn Mes'ûd (r.a.) arkadaşlarına şöyle derdi. *"Ferâizi öğreniniz. Hiç biriniz karşısına bir bedevi çıkıp da, 'Sen muhâcir misin? Ailemden biri öldü. Mirası nasıl paylaştırılacak?' diye sorduğunda 'Bilmiyorum' cevabı veren sonra da bedevinin, 'Sizin bizden üstünlüğünüz ne? Kur'ân-ı okuyor fakat ferâizi bilmiyorsunuz' dediği bir kimse olmasın."*

Abdullah b. Ömer (r.a.)'in rivayet ettiği hadiste Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ وَعَلِّمُوهُ النَّاسَ وَتَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ فَإِنَّهَا نِصْفُ الْعِلْمِ وَهِيَ أَوَّلُ مَا يُنْزَعُ مِنْ بَيْنِ أُمَّتِي

[19] Dârîmî, *Sünen*, I/83; Hâkim, *Müstedrek*, IV/369; Dârekutnî, *Sünen*, IV/81; Beyhakî, *Şuabu'l-imân*, II/253.

"İlmi öğreniniz ve onu insanlara öğretiniz. Ferâizi de öğreniniz. Çünkü o ilmin yarısıdır. Ümmetimin arasından çekilip alınacak ilk ilim o olacaktır."[20] Resûlüllah (s.a.v.)'ın sahabilerinin bir araya geldikleri zaman en çok konuştukları şey ferâiz ilmi idi. Onlar bu yüzden övülmüşlerdir. Öyle ki Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur

أَقْرَؤُكُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ أُبَيّ بْنُ كَعْبٍ وَأَقْضَاكُمْ عَلِيٌّ وَأَفْرَضُكُمْ زَيْدٍ وَأَعْلَمُكُمْ بِالْحَلَالِ وَالْحَرَامِ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ

"Allah'ın kitabını en iyi okuyanınız Übey b. Ka'b, en iyi yargılama yapanınız Ali, en iyi ferâiz bileniniz Zeyd, haram ve helali en iyi bileniniz de Muaz b. Cebel (r.a.)'dir."[21] Resûlüllah (s.a.v.) Zeyd'i ferâiz ilminde özellikle anmıştır.

Ferâiz bilginleri bu konuyu açıklarken değişik yollar izlemişlerdir. Bunlar arasında açıklamayı usandıracak kadar uzatanlar ve anlaşılmaz duruma getirecek kadar kısa tutanlar vardır. O halde izlenecek yol; orta uzunluğu benimseyip ihtiyaç duyulmayan şeyleri anarak uzatmayı, ihtiyaç duyulan bazı şeyleri terkederek anlaşılmaz duruma getirmeyi bir tarafa bırakmaktır. Çünkü işlerin en hayırlısı orta olanıdır.

Kişi ölünce yapılacak işler

Kişi öldüğü zaman terikesini harcamaya en kuvvetli olan hakla başlanır. Hakların en kuvvetlisi aklın verdiği hüküm ve delillerin tanıklıkları ile bilinir. Buna göre ilk harcama yapılacak şey, ölenin techîzi, kefenlenmesi ve örfe göre defin işlemidir. Nitekim rivayet edildiğine göre, Uhud savaşında Mus'ab İbn Umeyr (r.a.) şehit düşünce onun sadece çizgili bir giysisi vardı. Bununla, başı örtüldüğünde ayakları, ayakları örtüldüğünde başı açıkta kalıyordu. Resûlüllah (s.a.v.) giysisiyle başının örtülmesini, ayaklarının üzerine de ızhır otu konmasını emretti. Bu olay, Hamza (r.a.) hakkında da nakledilmiştir. Peygamber (s.a.v.) bunların borcunu sormamıştır. Şayet borç kefenden önce gelecek olsaydı, onu da sorardı. Hatta O (s.a.v.) borcu olduğu halde ölen kişinin cenaze namazını kılmayıp هَلْ عَلَى صَاحِبِكُمْ دَيْنٌ *"Arkadaşınızın herhangi bir borcu var mı?"*[22] diye soruyordu. Sonra kefen, ölen kimsenin vefat ettikten sonraki giysisidir. O halde kefen, ölünün hayatta iken giydiği giysisine kıyas edilir. Kişinin hayatta iken giydiği giysi ise, borcundan önce gelir. Öyle ki, borçlunun üzerindeki giysileri borcunu ödemek için satılmaz. Öyleyse öldükten sonraki giysileri de böyledir.

[29/137]

Hiç mal bırakmadan ölen kişinin kefen masrafının, Müslümanlar tarafından karşılanması gerekir. Bu bakımdan o kimsenin kefen masrafı hazinedeki paradan

---

[20] İbn Mâce, Ferâiz, 1; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, V/275; Hâkim, *Müstedrek*, IV/369; Dârekutnî, *Sünen*, IV/67.

[21] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/281; İbn Mâce, Mukaddime 11 (Fedâilu Habbâb); Tirmizî, Menâkıb 33; Hâkim, *Müstedrek*, III/477.

[22] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/290; Ebû Dâvûd, Buyû' 9; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-*evsât, V/258; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI/73;

yapılır. Çünkü hazinedeki para onların en yakın parasıdır. Bununla kefenin borçtan daha kuvvetli bir hak olduğu ortaya çıkar. Çünkü Müslümanların, ölenin borcunu hazineden ödemeleri gerekmez.

Kefenden sonra borç, vasiyet ve mirastan öne alınır. Bunun delili Ali (r.a.)'nin rivayet ettiği şu hadistir: Ali şöyle der:

إِنَّكُمْ تُقِرُّونَ الْوَصِيَّةَ قَبْلَ الدَّيْنِ ، وَقَدْ شَهِدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَدَأَ بِالدَّيْنِ قَبْلَ الْوَصِيَّةِ

"Siz vasiyeti borçtan önce kabul ediyorsunuz. Halbuki ben Resûlüllah (s.a.v.)'ın vasiyetten önce borcun ödenmesine başladığını gördüm."[23] İbn Abbas (r.a.)'a; "Allahu Teâlâ söze hacla başlayıp

﴿ وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ﴾

"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın" (el-Bakara 2/196) buyurduğu halde sen, hacdan önce umre yapılmasını emrediyorsun." denildi. Bunun üzerine o, "Siz borç âyetini nasıl okuyorsunuz?" diye sordu. Onlar

﴿ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ ﴾

"....yapılan vasiyetin yerine getirilmesi ve borcun ödenmesinden sonra...." (en-Nisâ 4/12) diye okuyoruz." dediler. İbn Abbas da dedi ki, "Âyet önce ne ile başlıyor?" Onlar da "borçla" dediler. O, "İşte o âyet de bunun gibidir." dedi.

Ayrıca, borcun ödenmesi, ölenin asıl ihtiyaçlarındandır. Çünkü o bununla, kıyamet günü kendisini alacaklıların elinden kurtaracaktır. Vasiyetin yerine getirilmesi ise onun asıl ihtiyaçlarından biri değildir. Sonra borcu ödemek, onun yerine getirmesi gereken bir görevdir. Halbuki vasiyet böyle bir görev değildir. Alacaklı, borçlusundan alacağı mala yeni sahip olmamaktadır. O, hükmen kendisine ait olan bir malı almaktadır. Bu nedenle yalnız o, borçlunun yanında alacağı cinsinden mal bulursa alabilir. Vasiyette lehine vasiyet edilen (Mûsa leh) ise alacağı mala bağış yoluyla yeni sahip olmaktadır. Bütün bunları şu rivayet destekler: "Bir kimse borçlu olduğu halde ölüm hastalığı sırasında bir köle özgür kılar. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v.), (alacaklılara ödenmek üzere) değeri kadar para kazanması için köleyi çalıştırır."[24] Bunu, Resûlüllah (s.a.v.) borcu vasiyetten önce tuttuğu için böyle yapmıştır.

Buna göre, Hanefî âlimler (rh.a.) demişlerdir ki, "Borç terikenin tamamını kapsıyorsa, bu durum mirasçının terikede mülkiyet hakkını engeller. Borç terikenin

---

[23] Abdurrezzak, *Musannef*, X/249; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/79; İbn Mâce, Vasâyâ 7; Tirmizî, Vasâyâ 6; Hâkim, *Müstedrek*, IV/373.

[24] Abdurrezzak, *Musannef*, IX/152; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/426.

tamamını kapsamıyorsa Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin ilk görüşüne göre hüküm yine böyledir; son görüşüne göre ise hiçbir halde borç mirasçının terikedeki mülkiyet hakkını engellemez. Çünkü mirasçı, mal konusunda miras bırakan kişinin yerine geçer. Mal ise rehin bırakılan şey gibi, borçla uğraşarak hayatta iken miras bırakan kişinin mülkiyetinde idi. Bu mal mirasçının mülkiyetinde de böyle olur. Biz Hanefîlerin bu konuda delillerimiz Allahu Teâlâ'nın;

﴿ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ ﴾

"....yapılan vasiyetin yerine getirilmesi ve borcun ödemesinden sonra...." (en-Nisâ 4/12) âyetidir. Allahu Teâlâ miras zamanını borcun ödenmesinden sonra olarak belirlemiştir. Bir hüküm kendisi için belirlenen zamandan önce var olmaz. Bu takdirde "borçluluğun devamı durumu hükmen, miras bırakan kişinin hayatta olması durumu gibi olur. Sonra mirasçı, malın, miras bırakan kişinin ihtiyacından fazla olan kısmında, onun yerine geçer. Ama miras bırakan kişinin ihtiyacı olan kısmında mirasçısı onun yerine geçemez. Eğer borç, terikenin tamamını kapsıyorsa mala miras bırakan kişinin ihtiyacı vardır. "Asl"ın varlığı, kendi yerine geçen kişi hakkında hükmün ortaya çıkmasına engeldir. Bu durumda mal, sahipsiz bir mal olarak kalır denilemez. İhtiyacı devam ettiği için borçlunun malındaki mülkiyeti hükmen devam eder.

Nikah konusunda açıkladığımız üzere bu sorunun aslı şudur. Bize göre mükâtep kölenin, mevlâlık yapacak birine ihtiyacı sürdüğü için, mevlânın ölmesi ile **[29/138]** mirasçıya kalan bir miras olmaz. Şafi (rh.a.)'ye göre mükatep köle miras olur.

Borç ödendikten sonra belirlenen miktar içinde kalınarak yapılan vasiyet, mirastan önce gelir. Vasiyetin belirlenen miktarı, malın üçte biridir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ تَصَدَّقَ عَلَيْكُمْ بِثُلُثِ أَمْوَالِكُمْ

"Şüphesiz Allahu Teâlâ size mallarınızın üçte birini bağışladı."[25] O halde üçte bir miktarında vasiyet, mirastan öne alınır. Çünkü Allahu Teâlâ mirası vasiyetten sonra getirmiştir. Bir de vasiyetin yerine getirilmesi de ölünün ihtiyaçlarından biridir. Ama üçte birden fazlasında vasiyetin önceliği olmaz. Çünkü bunda bulunan mirasçı hakkı, vasiyete engeldir. Ancak mirasçı onaylarsa engel olmaz.

Vasiyet yerine getirildikten sonra miras bölüştürülür.

Miras hakkı doğuran nedenler

Miras hakkı doğuran nedenler akrabalık, nikah ve velâ olmak üzere üçtür. Velâ da özgür kılma velâsı ve muvâlât velâsı olarak iki türlüdür. Bu ikisinden her

[25] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/440; İbn Mâce, Vasâyâ 5; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XX/54; Zeylei, Nasbu'r-*râye*, IV/472.

biri, akrabalık ve nikahtan sonra gelmek üzere bize göre miras hakkı doğuran bir nedendir.

Miras hakkına engel nedenleı

Miras hakkından yoksun bırakan nedenler de üçtür. Bunlar kölelik, din ayrılığı ve hukuken kusurlu sayılacak biçimde haksız yere adam öldürmektir.

Mirasçılar, ashâb-ı ferâiz (belirli pay sahipleri), asabeler ve zevi'l-erhâm olmak üzere üç sınıftır.

Mirasçılar

Ashâb-ı ferâiz, Kitap, sünnet ve icma ile miktarı belirlenmiş payları olan kimselerdir.

Asabeler de üç sınıftır. Bunlar asabe bi nefsihi, asabe bi gayrihi ve asabe mea gayrihidir.

Asabe bi nefsihi (kendi başına asabe olan); erkekler aracılığıyla ölüyle akrabalık bağı olan erkektir.

Asabe bi gayrihi (başkasıyla asabe olan); kendi derecesinde bulunan erkeklerle asabe olan kadınlardır. Oğullarla kızlar, erkek kardeşlerle kız kardeşler gibi

Asabe mea gayrihi (başkasıyla birlikte bulunmaktan dolayı asabe olan); kızlarla birlikte bulunduklarında asabe olan kız kardeşlerdir. Asabe bi gayrihi ile asabe mea gayrihi arasında bir fark vardır. Bu fark da şudur: Başkasıyla asabe olan kişi, ancak o başkası kendiliğinden asabe olursa asabe olur. Başkasıyla birlikte bulunmaktan dolayı asabe olan kişi sorununda ise o başkası kendiliğinden asabe değildir. Kızlarla birlikte bulunan kız kardeşler gibi. Kız kendiliğinden asabe değildir. Halbuki kız kardeş onunla birlikte bulunursa asabe olur.

Zevi'l-erham da bu iki sınıfın dışında kalan akrabalardır.

Miras nedenlerinin en güçlüsü, asabeliktir. Çünkü farz yoluyla malın tamamı alınamadığı halde asabe, asabe olması nedeniyle malın tamamını almaya hak kazanabilir.

Asabeliğin miras nedenlerinden biri olduğu konusunda ittifak edilmiştir. Zevi'l-erhamlık ise böyle değildir. Bu bakımdan asabelik miras nedenlerinin en güçlüsüdür.

Muhammed (rh.a.) ferâiz kitabına babanın mirasını açıklayarak başladı. Hanefî âlimler (rh.a.) Allah'ın kitabına uyarak çocukların mirasıyla başlamayı güzel görmüştür. Çünkü Allahu Teâlâ,

﴿ يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ﴾

"Allah size çocuklarınız hakkında.....emreder." (en-Nisâ 4/11) buyurur. Ayrıca oğul asabelikte babadan önce gelir. Yukarıda en kuvvetli miras nedeninin asabelik olduğunu açıklamıştık. Bundan dolayı biz de çocukların mirasını açıklamayı öne aldık.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ÇOCUKLARIN MİRASI

Serahsî (rh.a.) şöyle der: Bil ki, tek oğul malın tamamını alır. Bu âyetin işareti yoluyla sabit olmuştur. Çünkü Allahu Teâlâ,

﴿ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ﴾

".... erkeğe iki kadın payı vardır." (en-Nisâ 4/11) buyurur. Sonra tek kıza Allahu Teâlâ'nın,

﴿ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ﴾

[29/139] *"Bir kız olursa o zaman malın yarısı onundur."* (en-Nisâ 4/11) buyruğu ile bir kıza malın yarısı verilmiştir. Bundan anlaşıldığına göre erkek çocuğun bunun iki katını alma hakkı vardır. Yarının iki katı malın tamamıdır. Ayrıca bu hüküm, erkek kardeşlerle ilgili âyetin işaretiyle de çıkarılabilir. Allahu Teâlâ,

﴿ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ ﴾

"Eğer kız kardeş ölür çocuğu da olmazsa erkek kardeş ona mirasçı olur." (en-Nisâ 4/176) yani malın tamamını alır, buyurur. Erkek kardeşin malın tamamını alacağı hükmü bu âyetle sabit olduğuna göre bu âyetin işaretiyle aynı hüküm oğul için de sabit olur. Çünkü erkek kardeş ölen kadının babasının oğludur. Kız kardeşin çocuğu kendisine, babasının çocuğundan daha yakındır. Miras da ölene yakınlık esasına dayanır. Allahu Teâlâ;

﴿ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ﴾

"Ana, baba ve yakınların bıraktıklarından" (en-Nisâ 4/7) buyurur. Yakın akrabalık, hak sahibi olmanın kuvvetli olduğunu gösterir. Ancak Allahu Teâlâ, oğulların malın tamamını alacaklarını açıkça ifade etmemiştir. Çünkü bu Araplar arasında bilinmekte olan bir şeydi. Onlar cahiliyye döneminde sadece oğulları mirasçı yapıyorlardı. Bazıları da sadece silah taşıyabilen büyük oğulları ve baba tarafından akrabaları mirasçı yapıyordu. Allahu Teâlâ onlar tarafından bilinmeyen şeyleri açıklamıştır. Eğer birden çok oğul birlikte mirasçı olursa, mirası hak etme nedeninde birbirlerine eşit oldukları için, mal aralarında eşit olarak bölüştürülür.

Bir kız için, tek başına bulunursa yarı pay vardır. Bu âyet ile sabit olmuştur. O da Allahu Teâlâ'nın,

﴿ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ﴾

"Bir kız olursa o zaman malın yarısı onundur." (en-Nisâ 4/11) Ayrıca kız kardeşin mirası ile ilgili âyetin işareti ile de bu hükme varılır. Allahu Teâlâ bu konuda şöyle buyurur:

﴿ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ﴾

"Bir kız kardeşi olursa bıraktığı malın yarısı onundur." (en-Nisâ 4/176) Kız çocuğu ölene, kız kardeşten daha yakındır.

Kızlar üç veya daha fazla olurlarsa âyetle onların üçte iki payları vardır. Bu âyet Allahu Teâlâ'nın şu buyruğudur:

﴿ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ﴾

"Eğer çocukların hepsi kız olup ikiden fazla iseler ölenin bıraktığı malın üçte ikisi onlarındır." (en-Nisâ 4/11) Bu âyet kızlara, sayıları çok da olsa tek başına bulunurlarsa üçte ikiden fazla pay verilmeyeceğini açıkça ifade eder.

Eğer kızlar iki olursa sahabilerin çoğunluğuna göre (r.a.) onlara da üçte iki pay verilir. Bu aynı zamanda fakihlerin çoğunun görüşüdür. İbn Abbas (r.a.) derdi ki, iki kıza yarı pay vardır. Bu hüküm âyetin açık anlamından çıkarılır. Çünkü Allahu Teâlâ, kızların üçte iki payı hak etmeleri için ikiden fazla olmalarını koşul koymuştur. Koşula bağlanmış olan bir şey koşulun gerçekleşmesinden önce yoktur. İki kızla ilgili olarak iki durum düşünülebilir. İki kız, ya üç kıza veya tek kıza kıyas edilecektir. İki kızın bir kıza kıyas edilmesi daha uygundur. Çünkü iki kızın üç kıza kıyas edilmesinde âyetle koşul koyulmuş olan durumun geçersiz duruma getirilmesi söz konusu olur. Âyeti geçersiz duruma getirmek için yapılan kıyas ise geçersizdir. Bu âyetin baş tarafında iki kızın yarı pay alacağına işaret eden bir ifade vardır. Çünkü Allahu Teâlâ,

﴿ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ﴾

"Erkeğe iki kadın payı vardır." (en-Nisâ 4/11) buyurur. Bir oğul ve iki kız bırakan kimsenin oğlu, malın yarısını alır. Bu durum iki kızın payının yarı olduğuna işaret eder. Ayrıca Allahu Teâlâ'nın ﴿ فَلَهُنَّ ﴾ *"Onlarındır."* (en-Nisâ 4/11) buyruğunda da buna delil vardır. Çünkü bu çoğul bir kelimedir. Üzerinde görüş birliği olan çoğul ise üçtür. Arap dilcileri kelimeyi tekil, ikil ve çoğul diye üç kısma ayırırlar. Bu ayırım, onların ikilin çoğuldan başka bir şey olduğu konusunda görüş birliği etmeleri demektir. Dilcilere göre tekilin çeşitli kalıpları vardır. Çoğul da böyledir. Halbuki ikil için tek bir kalıp vardır. (Bu konuda aklî delil şudur. İkilde iki birey birbiriyle çelişir. Buna göre ikilde, iki taraftan biri tercih edilemez. Ama üçte iki bireyle bir birey çelişir. Dolayısıyla onda çoğulluk tarafı tekillik tarafına üstün gelir.) Çoğulun üçten aşağısını içine almadığı sabit olunca, iki kızı bir kız grubuna dahil etmek durumu

ortaya çıkar. Bu, bunda ve mirastan yoksun bırakma konusunda erkek kardeşlerle ilgili İbn Abbas (r.a.)'ın delilidir.

[29/140]

Bizim bu konuda delilimiz, Allahu Teâlâ'nın şu buyruğudur:

﴿ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ﴾

"Erkeğe iki kadın payı vardır." (en-Nisâ 4/11) Bu âyette, kadınlarla birlikte bulunması durumunda erkeklere iki kadın payı verilmiştir. Erkeklerle kadınların birlikte bulunması, en az bir oğlanla bir kızın birlikte mirasçı olmasıyla gerçekleşir. Burada bütün bilginlerin ittifakı ile oğlana üçte iki pay verilir. Bununla anlamış oluyoruz ki, iki kızın payı üçte ikidir. Oğlanların payı bu işaretle belli olunca Allahu Teâlâ iki kızın payını anmayıp ikiden çok sayıdaki kızların payını

﴿ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ ﴾

"Eğer çocukların hepsi kadın olup ikiden fazla iseler..." (en-Nisâ 4/11) buyruğunda anmıştır. Söylediklerimizin doğruluğuna delil bu âyetin iniş nedenidir. Şöyle ki Sa'd b. er-Rabi' (r.a.) Bedir savaşında şehit düşüp geride iki kız ve bir karı bırakınca, erkek kardeşi onun malına sahiplendi. Bunun üzerine karısı Resûlüllah (s.a.v.)'a gelip "Sa'd seninle beraber iken öldürüldü. Geride iki kız bıraktı. İki kızın amcası bunların mallarına el koydu. Halbuki kadınlarla (evlenme) mallarından dolayı arzu ediliyor." dedi. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v.) "Allah bu konuda hiçbir şey indirmedi." buyurdu. Sonra Resûlüllah (s.a.v.) üzerinde vahiy belirtileri görüldü. Bu durum geçince Peygamber (s.a.v.),

قِفُوا مَالَ سَعْدٍ فَقَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي ذَلِكَ مَا إِنْ بَيَّنَهُ لِي بَيَّنْته لَكُمْ

"Durun. Sa'd'ın malı. Allahu Teâlâ bu konuda âyet indirdi. O bunu bana açıklarsa ben de onu size açıklarım." buyurdu. Ve onlara,

﴿ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ ﴾

"Erkeklere bir pay vardır." (en-Nisâ 4/7) âyetini okudu. Sonra Allahu Teâlâ'nın

﴿ يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ﴾

"Allah size çocuklarınız hakkında erkeğe iki kız payı verilmesini emreder." (en-Nisâ 4/11) âyeti nazil oldu.

فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَا سَعْدٍ وَأَمَرَهُ أَنْ يُعْطِيَ الْبِنْتَيْنِ الثُّلُثَيْنِ وَلِلْمَرْأَةِ الثُّمُنَ وَلَهُ مَا بَقِيَ

"Resûlüllah (s.a.v.) *Sa'd'ın kardeşini çağırttı ve ona, Sa'd'ın iki kızına üçte iki, karısına sekizde bir vermesini, kalanın da kendisine ait olmasını emretti."*[26]

Meşhur bir hadiste yer aldığına göre Ebû Musa el-Eş'arî (r.a.)'ye bir kız, bir oğul kızı ve bir kız kardeş bulunan bir ferâiz sorusu soruldu da o, kıza malın yarısını kalanını da kız kardeşe verdi. Bu çözüm İbn Mes'ûd (r.a.)'a ulaşınca o şöyle dedi:

لَقَدْ ضَلَلْت إذًا وَمَا أَنَا مِنْ الْمُهْتَدِينَ سَمِعْت رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لِلِابْنَةِ النِّصْفُ وَلِابْنَةِ الِابْنِ السُّدُسُ تَكْمِلَةَ الثُّلُثَيْنِ وَالْبَاقِي لِلْأُخْتِ

"Öyleyse ben şaşırdım ve doğruyu bulamadım. Resûlüllah (s.a.v.)*'ı şöyle söylerken işittim: Kıza yarı, oğul kızına üçte ikiye tamamlamak için altıda bir, kalan da kız kardeşindir."*[27] Bu hadis iki kızın üçte iki pay almayı öncelikle hak ettiklerine delildir. Bir de iki kızın durumu, bir kızla bir oğul kızının durumundan daha güçlüdür. Bunun delili, bir fert diğer ferde katıldığı için ikilin çoğul anlamında olmasıdır. Çoğulun anlamı da budur. Hüküm bakımından çok sayıda cemaatin önünde durduğu gibi iki kişinin de önünde durur. Peygamber (s.a.v.),

اَلْاِثْنَانِ فَمَا فَوْقَهُمَا جَمَاعَةٌ

"İki ve ikinin üstündekiler cemaattir."[28] buyruğu ile buna işaret etmiştir. Allahu Teâlâ'nın,

﴿ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ ﴾

"Eğer çocukların hepsi kız olup ikiden fazla iseler..." (en-Nisâ 4/11) buyruğu, iki ve ikiden yukarı iseler diye yorumlanmıştır. Bu âyette geçen فَوْقَ kelimesi sıla (asıl anlamı değiştirmeyen sadece te'kid ifade eden bir kelime)'dır. Nitekim Allahu Teâlâ'nın,

﴿ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ ﴾

"Siz hemen onların boyunlarının üstüne (yani boyunlara) vurun." (el-Enfâl 8/12) âyetinde geçen فَوْقَ kelimesi de böyledir. Halbuki bu sözde biz üçüncü kızın payının açıklanmakta olduğunu kabul ediyoruz. Bize göre bir şeyi koşula bağlama, koşul bulunmadığı zaman hükmün bulunmamasını gerektirmez. Bilakis hüküm

---

[26] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/352; İbn Mâce, Ferâiz 2; Tirmizî, Ferâiz 3; Hâkim, *Müstedrek*, IV/370; Beyhakî, *Şuabu'l-iman*, VI/216.

[27] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/428; Buhârî, Ferâiz 7; Ebû Dâvûd, Ferâiz 4; Tirmizî, Ferâiz 4. *Mebsut*'un yazılı ve basılı metninde burada "وَالْبَاقِي لِلْأُخْ" ifadesi yeralmış ise de, bu kelime "Ana-baba bir kardeşlerin mirası" konusunda s, 158 de de bizim yazdığımız gibidir. Tüm hadis kaynaklarında da böyle anılmaktadır.

[28] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/264; İbn Mâce, İkâmetü's-salât 44; Hâkim, *Müstedrek*, IV/371; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VI/364;

başka bir delil ile sabit olabilir. Yukarıda âyetin işareti yoluyla iki kıza üçte iki pay verileceğini isbat etmiştik. Yine biz, erkek çocuklarla kız çocukların birlikte bulunurlarsa, âyetle ve erkek kardeşlerin miraslarından söz eden âyetten akıl yürüterek, malın erkeklere iki kız payı verilerek bölüştürüleceğini kararlaştırmıştık. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

﴿ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ﴾

"Eğer mirasçılar erkek ve kadın olmak üzere ikiden fazla kardeş iseler o zaman erkeğe iki kız payı verilir." (en-Nisâ 4/176) Çocuklar ölene kardeşlerden daha yakındır. Ölenin kendi çocukları olmadığı zaman, oğul çocukları yukarıda açıkladığımız bütün konularda ölenin kendi çocukları yerine geçerler. Çünkü Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

[29/141]

﴿ يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ﴾

"Allah size çocuklarınız hakkında şöyle emreder..." (en-Nisâ 4/11) اَلْأَوْلَادْ *"Çocuklar"* ismi mecaz yoluyla oğul çocuklarını da içine alır. Allahu Teâlâ,

﴿ يَا بَنِي آدَمَ ﴾

"Ey Ademoğulları!" (el-A'râf 7/26) buyurur. Halbuki bu âyetin inişi sırasında yeryüzünde Adem (a.s.)'in kendi çocuklarından hiçbiri kalmamıştır. İbn Abbas (r.a.) bir adama "Hangi baban daha büyük?" diye sorunca adam şaşırmış ve İbn Abbas (r.a.)'ın kendisine söylediği şeyi anlayamamış bunun üzerine İbn Abbas (r.a.) Allahu Teâlâ'nın ﴿ يَا بَنِي آدَمَ ﴾ *"Ey Ademoğulları!"* âyetini okumuş. Sonra da senin oğlu olduğun kimse, işte o babandır, demeye başlamıştır.

Eğer ölenin kendi çocuklarıyla oğul çocukları birlikte mirasçı olurlarsa ve kendi çocukları içinde erkek varsa, oğul çocukları ister erkek ister kız isterse karışık halde bulunsunlar oğul çocuklarına hiçbir şey verilmez. Çünkü ölenin kendi erkek çocuğu, "çocuk" ismi gerçekten kendisine uygun düştüğü için malın hepsini almaya hak kazanır. Gerçek anlamla uygulama yapılması durumunda mecaz anlam dikkate alınmaz. Çünkü bir sözde bir durumda hem gerçek anlamla hem de mecaz anlamla uygulama yapmak imkansızdır.

"Çocuklar" isminin mecaz yoluyla oğul çocuklarını da kapsadığına delil şudur. Başkasını isbat etmek suretiyle oğlu ondan uzaklaştırıp, "Onlar onun oğulları değil fakat oğlunun oğullarıdır." demenin doğru olmasıdır. İşte mecazla gerçeğin sınırı budur. Çünkü gerçeğin uzaklaştırılması mümkün değildir. Ama mecazın uzaklaştırılması ve başkasının isbatı mümkündür. Bunun delili şudur. Oğul çocukları, ölenle, oğul aracılığıyla akrabalık bağı kurarlar ve onun nesebi gibi bir neseple mirasçı olurlar. Dedelerin babayla, ninelerin anneyle mirastan yoksun oldukları gibi, onlar da oğulla mirastan yoksun olurlar.

Anne bir kardeşler ise böyle değildir. Çünkü onlar her ne kadar ana aracılığıyla ölüyle akrabalık bağı kursalar da anayla birlikte mirasçı olurlar. Çünkü anne bir kardeşler, annenin nesebi gibi bir neseple mirasçı olmazlar. Anne, analık niteliği ile mirasçı olur. Halbuki onlar kardeşlik niteliği ile mirasçı olurlar. Bu söylediklerimiz Peygamber (s.a.v.)'in,

مَا أَبْقَتْ الْفَرَائِضُ فَلِأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ

"Pay sahiplerinin geride bıraktığı mal ölene en yakın erkeğe aittir."[29] hadisi de kuvvetlendirir. Ölene en yakın erkek ise, oğlun çocukları değil, oğuldur.

Ölenin kendi çocukları içinde veya oğlunun çocukları içinde erkek bulunmaz ve ölenin kendi kızı bir tane olursa, onun için yarı, ister bir ister birden çok olsun oğul kızları için üçte ikiyi tamamlamak üzere altıda bir pay vardır. Bunun delili İbn Mes'ûd (r.a.) hadisidir.

Şayet ölenin kendi kızları iki olursa onlar için üçte iki pay vardır. Bu durumda oğul kızları hiçbir şey alamazlar. Çünkü kızların tüm payı üçte ikidir. İki kız da bunun hepsini almıştır. Kızlara ayrılan paydan oğul kızlarına hiçbir şey kalmamıştır.

Ölenin kendi çocukları içinde erkek olmaz, oğul çocukları içinde erkek bulunursa, oğul çocukları sadece erkekse, payları ister yarı ister üçte iki olsun, kızların payından sonra kalan onlara aittir. Bunun delili Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir:

أَلْحِقُوا الْفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا فَمَا أَبْقَتْ فَلِأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ

"Payları sahiplerine veriniz. Kalan mal ölene en yakın erkeğe aittir"[30]. Burada, "Bu işlem gerçekle mecazı aynı anda kullanmaktır. Çünkü "çocuklar" ismi, ölenin kendi çocuklarını gerçek yoluyla, oğul çocuklarını da mecaz yoluyla içine alıyor" denilemez. Şöyle ki gerçek anlamın dikkate alındığı miktarda mecazi anlam dikkate alınmamaktadır. Gerçek anlamın dikkate alındığı miktar, ölenin kendi kızlarının hakkı olan maldır. Bunun üstündeki miktarın hak edilmesinde gerçekle değil gerçek açısından (ölenin kendi kızları tarafından) hak edilmemiş olan miktarın hak edilişinde mecazla uygulama yapılmıştır. O halde bu, gerçek ve mecazı aynı anda kullanma olmaz. Eğer oğul çocukları erkek ve kız karışık olurlarsa deriz ki, ölenin kendi kızları iki veya daha çok olursa onların üçte iki payı vardır. Ali ve Zeyd b. Sabit (r.a.)'e göre, kalan oğul çocukları arasında erkekler iki kız payı alacak şekilde bölüştürülür. Bu aynı zamanda alimlerin çoğunun görüşüdür. İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle derdi: *"Kalan sadece oğlun oğullarınındır. Oğul kızları için hiçbir şey yoktur."* **[29/142]**

---

[29] Müslim, Ferâiz 4; İbn Hibbân, *Sahih*, XIII/389; Hâkim, *Müstedrek*, IV/376.

[30] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/292; Buhârî, Ferâiz 4; Müslim, Ferâiz 2; Tirmizî, Ferâiz 8.

Eğer ölenin kendi kızı bir tane ise Ali ve Zeyd b. Sabit (r.a.)'e göre ona yarı pay verilir. Kalan, erkeğe iki kız payı düşecek şekilde oğul çocukları arasında paylaştırılır.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'a göre oğul kızları için paylaşma ile altıda bire bakılır. Bunlardan hangisi onlar için daha kötü olursa bu onlara verilir. Kalan, oğlun oğullarının olur. İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşüne göre bu türe, (Idrâr=zarar verme) sorunları denir. O bu konuda âyeti delil almıştır. Şöyle ki Allahu Teâlâ, çocukların mirası konusunda iki hükümden birini koymuştur. Bunlar ya,

﴿ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ ﴾

"Eğer çocukların hepsi kız olur ve ikiden fazla iseler" (en-Nisâ 4/11) âyetiyle kızlar için üçte iki, ya da,

﴿ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ﴾

"Erkeğe iki kız payı verilir." (en-Nisâ 4/11) âyetiyle erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürmedir. Burada bu iki hükümden biri vardır. O da kızlara üçte iki pay verilmesidir. Öyleyse bu olayda diğer hükmü uygulamak câiz olmaz. Çünkü iki hükmü birlikte uygulamak bütün âlimlerin ittifakıyla imkansızdır. O halde kızlar üçte iki payı aldıktan sonra oğul çocuklarının bu âyet hükmüne göre miras hakları kalmaz. Oğul çocuklarından erkek olanlar için miras hakkı, Peygamber (s.a.v.)'in,

فَلِأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ

"Ölüye en yakın erkeğe aittir."[31] hadisiyle sabit olur.

Eğer ölenin kendi kızı bir tane olursa, kızların hakkı olan paydan geriye altıda bir kalır. Fakat bu altıda bir oğul çocuklarına, sadece kız olmaları durumunda verilir.

Erkek kız karışık olmaları durumunda ise, onlara "en azı" verilir. Çünkü kesin olarak bilinen budur. Bu nedenle oğul kızlarına verilecek payda paylaşma ve altıda bire bakılır. Ayrıca oğul kızları, iki kızla birlikte bulunurlarsa onlara hiçbir şey verilmez. Bir kızla birlikte bulunurlarsa sadece altıda bir pay verilir.

Bilindiği gibi, mirası hak etmede mirasçıların aynı cinsiyette olmaları durumu, karışık cinsiyette olmaları durumundan daha güçlüdür. Kadın, kızlar ve kız kardeşlerde olduğu gibi tek başına bulunduğunda belirli pay sahibi iken, erkekle birlikte bulunduğunda asabe olur. Ama kadın, tek başına bulunması durumunda hiç pay sahibi değilse, erkek kardeş oğullarıyla birlikte bulunan erkek kardeş kızları, amca oğullarıyla birlikte bulunan amca kızları gibi, erkekle birlikte bulunduğunda asabe olamaz.

---

[31] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/292; Buhârî, Ferâiz 4; Müslim, Ferâiz 2; Tirmizî, Ferâiz 8.

Bizim bu konuda delilimiz şudur: Bütün âlimlere göre erkek oğul çocuğu, malın tamamına mirasçı olmada kendi seviyesindeki kadınları asabe yapar. Bu ise ölenin kendi çocuğu bulunmadığında söz konusudur. Bütün âlimlere göre malın tamamına mirasçı olmada kadını asabe yapan her erkek, kalana mirasçı olmada da onu asabe yapar. Nitekim bir seviyede bulunan erkek kardeşle kız kardeş oğullarla birlikte kızlar böyledir. Çünkü ölenin kendi kızları, paylarını alınca, aradan çıkarlar. Kalan kısımda hiç kız yokmuş gibi olur. Kalan kısmında hüküm, ölenin kendi kızları bulunmadığında, malın tamamındaki hüküm gibi olur. Böylece bizim bir yerde iki hükmü birlikte değil, her yerde hükümlerden birini uyguladığımız ortaya çıkar. Üçte ikide, Allahu Teâlâ'nın,

﴿ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ ﴾

"Eğer çocukların hepsi kız olup ikiden fazla iseler" (en-Nisâ 4/11) âyetiyle bunun dışında ise, **[29/143]**

﴿ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ﴾

"Erkeğe iki kız payı verilir." (en-Nisâ 4/11) âyetiyle uygulama yapmış oluruz.

Bunu şu da açıklar: Erkek oğul çocuğu, mirastan yoksun bırakmada kendi seviyesinde bulunan kadını asabe yapar.

Bunun açıklaması şöyledir. Koca, ana, baba, kız, oğul kızı birlikte mirasçı olursa, kıza yarı, oğul kızına üçte ikiye tamamlamak için altıda bir pay verilir. Bu sorunda oğul kızıyla birlikte oğlun oğlu da bulunursa, oğul kızına bir şey kalmaz. Çünkü o, oğlun oğluyla birlikte asabe olur. Bu sorunda, belirli pay sahibi olanlardan geriye bir şey kalmamıştır. Mirastan yoksun bırakmada oğlun oğlu, oğul kızını asabe yaptığına göre, mirası hak etmede öncelikle asabe yapar. Çünkü asabe yapma aslında mirastan yoksun bırakmak için değil mirası hak etmek için olur.

Oğul çocuklarından erkek, kızdan bir aşağı derecede bulunursa, mesela ölenin iki kızıyla oğul kızı ve oğlun oğlunun oğlu birlikte bulunursa, bize göre kuvvetli olan görüş, kalan malın erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülmesidir.

Sonraki âlimlerden kimilerine göre burada kalan sadece erkeğe ait olur. Çünkü kadın derece bakımından kendisinden aşağıda olan bir erkekle değil sadece kendi seviyesindeki erkekle asabe olur. Görmez misin, kız oğlun oğlu ile asabe olmadığı gibi, ölenin bir kızı, oğul kızı ve oğlun oğlunun oğlu bulunan bir sorunda, oğul kızı da, oğlun oğlunun oğlu ile asabe olmaz. Aynı gerekçeyle iki kızla birlikte bulunurlarsa da böyledir. Bu gerekçe, erkek kadından bir derece uzak olduğu takdirde, ölene kendisinden bir derece daha yakın olan kadın asabe yapılacak olursa, erkek kendiliğinden mirastan yoksun kalmış olur. Çünkü asabelerin

mirasında, erkek olsun kadın olsun yakın olan uzak olanın önüne geçirilir. Görmez misin, kız kardeş kızla birlikte asabe olunca kalan, erkek kardeş oğlu ile amca oğlunun değil, onun olur. Kendisi mirastan yoksun kalınca da, kimseyi asabe yapamaz.

Bizim görüşümüzün delili şudur: Bu kadın erkek derecesinde olsaydı, onunla asabe olur ve onunla birlikte mirası hak ederdi. Kadın erkekten bir derece daha yakın olunca öncelikle böyle olur. Çünkü yakınlık, mirastan yoksun bırakmada değil, mirası hak etme nedeninin güçlenmesinde etkili olur. Bu durum, asabe yapmanın kadını gözetmek için olduğunu gösterir. Bu gözetme, bir kız ile oğlun oğlu bulunan bir sorunda gerçekleşmez. Çünkü kız asabe yapılırsa hakkı eksilir. Şöyle ki, asabe değilken kızın hakkı yarı olduğu halde, kızı oğlun oğlu ile asabe yapacak olursak; mal, erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürüleceğinden, kızın hakkı üçte bir olacaktır. Ölenin bir kızı ile oğul kızı hakkında da hüküm böyledir. Çünkü oğul kızını, oğlun oğlunun oğluyla asabe yapmakla, kızın payı hiçbir şekilde artmaz. Hatta asabe yapma, bazı durumlarda kızı mirastan yoksun kalma sonucuna götürebilir. Çünkü ölenin kendi kızı bir tane olursa, oğul kızının onunla birlikte iken hakkı asabe olmak değil, altıda birdir. Oğul kızını, oğlun oğlunun oğluyla asabe yaparsak payı altıda birden fazla olmaz. Çünkü yarıdan sonra geriye kalan – ki bu da yarıdır- aralarında erkeğe iki kadın payı düşecek şekilde bölüştürülür. Asabe yapılmadığı durumda olduğu gibi bir pay oğul kızına, iki pay da oğlun oğlunun oğluna verilir. Ama burada ölene yakınlığı fazla olması açısından asabelik, oğul kızına yarar sağlanmış olur. Bunu şu durum da açıklar. Burada erkeğin (oğlun oğlunun oğlu) derecesinde olan kız bile bir hak kazanır. O halde ölene daha uzak olan kız mirastan hak sahibi olur. Ölene daha yakın olan kız yoksun kalır demek, imkansız denecek seviyede bir hükümdür. Bu nedenle o yola gidilmez.

[29/144]

ÇOCUKLARLA BİRLİKTE MİRASÇI OLANLAR

Çocuklarla birlikte mirasçı olanlar altı sınıf kimsedir: Bunlar, baba, ne kadar yukarı giderse gitsin, dede (babanın babası), ana, nine, (ananın anası, babanın anası) koca ve karıdır. Bunların dışındakiler, oğulla birlikte bulunduklarında belirli pay sahibi olarak da, asabe olarak da mirasçı olamazlar. Kızla birlikte bulunduklarında ise asabe olarak mirasçı olabilirse de belirli pay sahibi olamazlar.

Babanın mirasçılığı

Babanın mirasta belirli bir pay almak, asabelik veya bunun her ikisi birlikte olmak üzere üç durumu vardır. Belirli bir payı, oğul, ne kadar aşağı giderse gitsin oğlun oğlu ile birlikte bulunduğu zaman alır. Asabelik, erkek olsun kız olsun çocuk veya oğul çocuğu yoksa söz konusu olur. Belirli bir payla beraber asabelik, kız ve oğul kızıyla birlikte bulunma durumunda olur.

Babanın belirli payı altıda birdir. Bu paydan ancak avl[32] durumunda eksilme olur. Belirli pay olarak hiçbir zaman bundan fazla verilmez. Bu husus Allahu Teâlâ'nın kitabında açıkça ifade edilmiştir. Allahu Teâlâ,

﴿ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ ﴾

"Eğer ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birine altıda bir pay verilir." (en-Nisâ 4/11) buyurur. Bu babanın çocukla birlikte bulunduğu zaman belirli bir pay sahibi olduğunu ve payının altıda bir olduğunu açıkça ifade etmektedir. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

﴿ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ﴾

"Ölenin çocuğu yoksa ve ana-babası da ona mirasçı olmuşsa anasının payı üçte birdir." (en-Nisâ 4/11) Bunun anlamı kalan babanın olur demektir. Nitekim kural budur. Bir mal iki kişiye bağlanır. Bunlardan birinin o maldaki payı belirlenirse, kalan diğerinin olur. Bu âyet aynı zamanda çocuk olmaması durumunda babanın asabe olduğunu ifade etmektedir.

Bir kızla beraber bulunursa baba belirli pay sahibidir. Belirli pay olarak o altıda biri, kız yarıyı alır. Sonra kalan sünnet delili ile babanın olur. Sünnet delili Peygamber (s.a.v.)'in,

أَلْحِقُوا الْفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا فَمَا بَقِيَ فَلِأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ

"Payları sahiplerine veriniz. Kalan, ölene en yakın erkeğindir."[33] Baba da ölene en yakın erkektir. O halde kalan kısımda baba asabe olur.

Dede (babanın babası), babanın olmaması durumunda onun yerine geçer. Çünkü o ölüyle baba aracılığıyla bağlantı kurar. Bir de mecaz yoluyla baba ismi dedeyi de içine alır. Ancak bir konuda dede babadan farklıdır. Bu da koca, ana baba, veya karı, ana babanın olduğu sorunlardır. Bu sorunlarda ana, kalanın üçte birini alır. Bundan sonra kalanı da baba alır.

Babanın yerine dede olursa ileride açıklayacağımız üzere anaya malın tamamının üçte biri verilir. Bundan sora kalanı dede alır.

---

[32] **Avl / العول:** Ortak malların bölüştürülmesinde, ortakların paylarının toplamının, ortak paydadan fazla olması durumunda, payların toplamının ortak payda yapılmasıdır. Bu durumda, hak sahipleri, eşit oranda haklarını eksik almış olurlar. Üzerinde durduğumuz meselede de müdebberin değeri üç pay edilecek, bunun ikisini yanlışlıkla öldürülenin velisi, birisini de kasıtlı olarak öldürülenin affetmeyen velisi alacaktır. Aslında yanlışlıkla öldürülenin velisinin hakkı müdebberin değerinin tamamında iken, avl yoluyla üçte ikisini, kasıtlı olarak öldürülenin affetmeyen velisinin hakkı da kölenin yarısında iken yine avl yoluyla üçte birini alacaktır.

[33] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/292; Buhârî, Ferâiz 4; Müslim, Ferâiz 2; Tirmizî, Ferâiz 8.

Ananın mirasçılığı

Ana belirli pay sahibidir. Onun mirasta, ya altıda bir ya da üçte bir pay almak üzere iki durumu vardır. Onun payı avl dışında altıda birden eksik, red dışında üçte birden fazla olmaz. Anaya altıda bir çocukla birlikte bulunduğu zaman verilir. Bu Allahu Teâlâ'nın şu buyruğu ile sabit olmuştur.

﴿ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ ﴾

"Eğer ölenin çocuğu varsa onun bıraktığı maldan ana-babasından her birine altıda bir pay verilir." (en-Nisâ 4/11) Üçte bir de Allahu Teâlâ'nın,

﴿ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ﴾

"Ana ve babası ona mirasçı olmuşsa anasının payı üçte birdir." (en-Nisâ 4/11) âyeti ile sabittir.

Kardeşlerle birlikte bulunduğu zaman altıda bir alması da Allahu Teâlâ'nın şu âyeti ile sabittir:

﴿ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ ﴾

"Eğer ölenin kardeşleri varsa o zaman anasının payı altıda birdir." (en-Nisâ 4/11) Ananın, erkek olsun kız olsun çocuklarla birlikte bulunursa belirli payının altıda bir olduğu konusunda görüş ayrılığı yoktur. Çünkü çocuk ismi her ikisi için de gerçektir. Ama ana kardeşlerle birlikte mirasçı olursa, erkek ve kızların hem tek başlarına, hem de karışık bir halde bulunduklarında bu hükümde eşit olduğu konusunda sahabiler görüş birliğine vardıktan sonra, bazı hususlarda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Ananın payı, sadece erkek kardeşlerle bulunması durumunda olduğu gibi sadece kız kardeşler veya erkek ve kız kardeşler karışık bir halde onlarla bulunması durumunda da altıda bir olur. Sahabiler arasındaki görüş ayrılığı, erkek veya kız iki kardeş konusundadır.

Sahabilerin çoğuna (r.a.) göre, bu aynı zamanda fakihlerin çoğunun da görüşüdür iki kardeşle birlikte ananın payı altıda birdir. İbn Abbas'ın görüşüne göre, iki kardeşle birlikte bulunursa, ananın payı üçte birdir. Ancak kardeşler üç olursa Allahu Teâlâ'nın,

﴿ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ ﴾

"Eğer ölenin kardeşleri varsa.." (en-Nisâ 4/11) âyetinin açık anlamından dolayı altıda bir alır. Çünkü âyette geçen اخوة kelimesi çoğuldur. Üzerinde görüş birliği bulunan en az çoğul, üçtür. Miras payını eksiltme, ancak koşulunun gerçekleşmesi kesinlik kazandıktan sonra olur. **[29/145]**

Biz Hanefîler şöyle deriz: Mirası hak etmede iki kız kardeşin üç kız kardeş gibi olduğu âyetle sabit olmuştur. Allahu Teâlâ şöyle buyurur.

﴿ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ ﴾

"Eğer mirasçı olan iki kız kardeş ise, o zaman ölenin bıraktığı malın üçte ikisini alırlar." (en-Nisâ 4/176) O halde miras payını eksiltmede de iki kız kardeş, üç kız kardeş gibidir. Kızların mirası konusunda, hem mirastan mahrum bırakma (hacb) hem de mirası hak etmede ikilin çoğul hükmünde olduğunu açıklamıştık. Bunda her ne kadar bir tür mecaz olsa da biz bu sözü, âyetin işaretiyle o anlama çektik. Bu yaklaşım doğrudur.

Âlimlerin çoğunun görüşüne göre ana bir kardeşler, ananın payını üçte birden düşürme konusunda diğer kardeşler gibidir. Sadece Zeydiyye mezhebine göre ananın payı üçte birden, yalnız ana-baba bir ve baba bir kardeşlerin bulunması durumunda düşer. Ana bir kardeşlerin bulunması durumunda ise düşmez. Bu düşmenin gerekçesi aklen kavranabilir. Bu gerekçe şudur. Ana-baba bir veya baba bir kardeşlerin bulunması durumunda, babanın bakmakla yükümlü olduğu bireyler çoğalır. Baba onlara harcamak için fazla mala ihtiyaç duyar. Annenin buna ihtiyacı yoktur. Çünkü onun karşılaması gereken nafaka yoktur. Bu gerekçe ana bir kardeşlerde bulunmaz. Çünkü onların nafakası babaya ait değildir. Bunu karşılamak anaya düşer. O halde onlar için fazla mala ihtiyaç duyan anadır. Dolayısıyla kendileri dikkate alınarak ana bir kardeşler ananın payını üçte birden altıda bire düşürmezler.

Bizim delilimiz âyetin açık anlamıdır. Şöyle ki اَلْإِخْوَة = kardeşler ismi, her üç sınıf kardeş için de gerçektir. Çünkü اَلْأَخُ = kardeş babanın sulbünde veya ananın rahminde başkasıyla yan yana bulunan kimse demektir. Bu ise, âyetle sabit olmuş bir hükümdür. Zeydiyelilerin söyledikleri gerekçe akılla kavranamaz. Çünkü babanın ölümünden sonra kardeşler ananın payını altıda bire düşürürler. Burada babaya nafaka yükümlülüğü yoktur. Kardeşler büyük iseler, onların nafakasından babaya bir şey gerekmediği halde ananın payını düşürürler. Sonra ana bir kardeşlerin yoksun bırakıldığı altıda bir pay, sahabilerin çoğuna göre babanın olur. Bu bizim de görüşümüzdür. Şaz bir rivayette İbn Abbas (r.a.)'dan nakledildiğine göre, bu pay kardeşlerindir. Bunun açıklaması şöyledir: Bir kimse ölür, geride ana babasını ve kardeşlerini bırakırsa, bize göre anaya altıda bir, babaya kalan verilir. İbn Abbas'a göre anaya altıda bir, kardeşlere altıda bir, babaya kalan verilir. O, Tâvus'un rivayet ettiği şu hadisi delil kabul etmiştir.

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَى الْإِخْوَةَ السُّدُسَ مَعَ الْأَبَوَيْنِ

"Peygamber (s.a.v.) *ana babayla birlikte bulunduklarında kardeşlere altıda bir pay vermiştir"*[34]

[34] Abdürrezzak, *Musannef*, X/256.

Ayrıca kendisi mirasçı olmayan başkasının mirasını düşüremez. Görmez misin, erkek kardeşler kafir veya köle olsalar başkasının mirasını düşüremezler. Kardeşler babanın varlığına rağmen ananın payını düşürdüklerine göre bundan anlıyoruz ki onlar babayla birlikte mirasçıdırlar; fakat onlar babanın payından hiçbir şey alamazlar. Çünkü onlar ölenle baba aracılığıyla bağlantı kurarlar. Bir de baba ölene, onlardan daha yakındır. Çünkü o, arada araç olmaksızın ölenle bağlantı kurar. Buna göre, mirastan onlar için sadece ananın payından eksilttikleri miktar kalmıştır. Bu da altıda birdir.

Biz Hanefîlerin bu konuda delili, Allahu Teâlâ'nın,

﴿ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ ﴾

"Eğer ölenin kardeşleri varsa o zaman anasının payı altıda birdir." (en-Nisâ 4/11) âyetidir. Bunun anlamı, kalan babaya verilir demektir. Çünkü bu âyet Allahu Teâlâ'nın,

﴿ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ﴾

"Ve ona anası-babası mirasçı olmuşsa, anasının payı üçte birdir." (en-Nisâ 4/11) âyetine atfedilmiştir ve burada, kalan babaya ait olur denilmek istenmiştir. Çünkü atfedilenin hükmü, kendisine atıf yapılanın hükmüdür. Bunu şu durum da açıklar. Allahu Teâlâ âyetin baş tarafında,

﴿ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ ﴾

"Ve ona anası-babası mirasçı olmuşsa" (en-Nisâ 4/11) buyruğuyla mirasçıların sadece ana-baba olduğu bir durumu açıklayıp ananın payını bildirmiştir. Sonra buna, bu payın dışında, başkası bulunduğundan dolayı alacağı pay atfedilmiştir.
[29/146] Bunun dışındaki durumlar, olduğu durum üzere kalır. O da, mirasçıların sadece ana baba olmaları durumudur.

Hadise gelince Tâvus'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlüllah (s.a.v.)'ın ana-babayla birlikte mirasçı olduklarında altıda bir pay verdiği bir kardeşle karşılaştım. Bunu ona sordum da o, bunun vasiyet olduğunu söyledi. Buna göre o hadis bizim lehimize bir delil olur. Çünkü mirasçının vasiyet edileni alma hakkı yoktur. Resûlüllah (s.a.v.) ana-babayla birlikte bulunan kardeşlere vasiyet edilen malı verdiğine göre, onların mirasçı olmadıklarını anlarız. İbn Abbas'ın akli delil olarak söylediği, kendisi mirasçı olmayan başkasının payını kısmen veya tamamen düşüremez, sözü dediği gibidir. Ancak bunun koşulu, payını düşürdüğü kimseye mirasçı olmasıdır. Kardeş anaya mirasçıdır. O ananın payını düşürür. Köle ve kafir olan kardeş ise böyle değildir. Sonra kardeş, babayla birlikte bulununca mirastan yoksun olur. Şöyle ki, kardeşlerin ana ile birlikte bulunmaları durumu, ana ile birlikte bulunmamaları durumundan daha güçlü değildir.

Ana bulunmadığı zaman, babayla beraber olduklarında kardeşler hiçbir şey alamazlar. Çünkü Allahu Teâlâ, kardeşlerin mirasçı olmaları için ölenin kelâle olmasını koşul koymuştur. Kelâle, çocuğu ve babası olmayan kimse demektir. Bu durum ananın varlığı ile değişmez. Bu nedenle babayla birlikte bulunduğu zaman kardeş hiçbir şeye mirasçı olamaz. En doğrusu, İbn Abbas'tan yapılan bu rivayetin sabit olmadığıdır. Çünkü onun, kardeşlerle birlikte bulunan dede hakkındaki görüşü, Ebû Bekir Sıddîk (r.a.)'ın kardeşlerin hiçbir şeye mirasçı olamayacakları şeklindeki görüşü gibidir. O halde babayla birlikte bulundukları zaman nasıl mirasçı olacaklar?

Kelâlenin tanımı

Sahabiler (r.a.) arasında koca, ana ve babanın bulunduğu miras sorununda da görüş ayrılığı vardır. Ömer, Ali, İbn Mes'ûd ve Zeyd (r.a.)'e göre kocaya yarı, anaya kalanın üçte biri, bundan sonra kalan da babaya verilir. İbn Abbas (r.a.)'a göre anaya bütün malın üçte biri, kalan da babaya verilir. Aynı şekilde karı, ana ve babanın bulunduğu sorunda isimlerini verdiğimiz sahabilere göre anaya kalanın üçte biri, İbn Abbas'a göre bütün malın üçte biri verilir.

Rivayet edildiğine göre İbn Abbas, Zeyd (r.a.)'le karşılaşır ve şöyle der: "Allah aşkına sen Allah'ın kitabında 'kalanın üçte biri' diye bir pay bulabiliyor musun?" Zeyd "Hayır. Ben bunu kendi görüşüme dayanarak söyledim." cevabını verir. Bunun üzerine İbn Abbas "Allah'ın kitabı, uygulanmaya senin görüşünden daha layıktır." der. İbn Abbas'ın delili âyetin açık anlamıdır. Çünkü Allahu Teâlâ,

﴿ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ﴾

"Anasının payı üçte birdir." (en-Nisâ 4/11) buyurur. Yani terikenin üçte biridir. Çünkü bu âyet Allahu Teâlâ'nın,

﴿ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ﴾

"Ölenin bıraktığı malın üçte ikisi onlarındır." (en-Nisâ 4/11) buyruğu ile,

﴿ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ﴾

"Bir kız olursa o zaman malın yarısı onundur." buyruğuna atfedilmiştir. Bu yarı, ölenin bıraktığı malın yarısı demektir. Allahu Teâlâ'nın,

﴿ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ﴾

"Anasının payı üçte birdir." buyruğu da, ölenin bıraktığı malın üçte biri demektir .

Koca nedeniyle ananın payının eksilmesi câiz değildir. Çünkü ananın mirasçı olma nedeni, kocanın mirasçı olma nedeninden daha güçlüdür. Ananın mirasçı olma nedeninin eksiltilme ve kaldırılma olasılığı yoktur. Bu neden mirasçı olma durumunda vardır. Ana, bazı durumlarda malın tamamına mirasçı olur.

Koca ise böyle değildir. Eğer kocanın varlığı nedeniyle ana-babadan birinin payı eksilecek olsaydı, buna en layık olan baba olurdu.

Bazen koca bulunduğu için babanın payı eksilebilir. Şöyle ki kadın geride sadece babasını bırakırsa malın tamamı onun olur. Babayla birlikte kocası da bulunursa baba malın yarısını alır. Ama koca bulunduğu için ananın payı hiçbir zaman eksilmez. Eksilme zararını babanın üstlenmesi, ananın üstlenmesinden daha iyidir. Bu, fıkhi bir delildir. Baba, asabedir. Asabeler ve belirli pay sahipleri arasında birbirlerinin payına ortak olma yoktur . Fakat belirli pay sahipleri, asabeden önce gelirler. Onlara belirli payları verilir. Sonra kalanı az olsun çok olsun asabe alır. Babayla ana arasında üçte bir ve üçte ikinin dikkate alınması ise mala ortak olarak mirasçı olma durumunda söz konusudur. Bu iki konuda babanın bulunduğu sorun, baba yerine dedenin olduğu soruna kıyas edilir.

[29/147]

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili, Allahu Teâlâ'nın şu buyruğudur:

﴿ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ﴾

"Eğer ölenin çocuğu yoksa ve ana-babası da ona mirasçı olmuşsa anasının payı üçte birdir." (en-Nisâ 4/11) Bu âyetin anlamı, ana-babanın mirasçı olduğu malın üçte biri anasına verilir, demektir. Âyet bu anlama çekilmezse "Eğer ölenin çocuğu yoksa, ve ana-babası da ona mirasçı olmuşsa anasının payı üçte birdir." ifadesiyle açıklama yapıldığı halde Allahu Teâlâ'nın "ve ana-babası da ona mirasçı olmuşsa" buyruğu anlamsız fazla bir cümle olur. Gerekli açıklama Allahu Teâlâ'nın,

﴿ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ﴾

"Eğer ölenin çocuğu yoksa ve ana-babası da ona mirasçı olmuşsa anasının payı üçte birdir." (en-Nisâ 4/11) buyruğu ile yapılmış olurdu. Nitekim Allahu Teâlâ,

﴿ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ﴾

"Eğer çocukların hepsi kız olup ikiden fazla iseler, ölenin bıraktığı malın üçte ikisi, onlarındır. Bir kız olursa o zaman malın yarısı onundur." (en-Nisâ 4/11) buyurmuştur. Burada,

﴿ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ﴾

"Ve ana-babası da ona mirasçı olmuşsa" (en-Nisâ 4/11) buyurunca anaya, ana-babaya düşen mirasın üçte birini verdiğini öğreniyoruz.

Ana-babanın mirası da, karı veya koca payını aldıktan sonra kalandır. Bunu şu durum da açıklar: Allahu Teâlâ ananın üçte bir almasını iki koşula bağlamıştır. Biri, çocuğun olmaması, diğeri, mirasçıların sadece ana ve baba olmasıdır. Çünkü Allahu Teâlâ'nın,

﴿ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ ﴾

"Eğer ölenin çocuğu yoksa..." (en-Nisâ 4/11) buyruğu bir koşuldur. Yine O'nun,

﴿ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ﴾

"Ve ana babası da ona mirasçı olmuşsa" (en-Nisâ 4/11) buyruğu da koşula bağlanmış bir cümledir. Koşula bağlanan şey de koşuldur. İki koşula bağlanmış olan bir şey, bu iki koşulun gerçekleşmemesiyle yok olduğu gibi, bu iki koşuldan birinin gerçekleşmemesi ile de yok olur. Bu durumda terikenin tamamının üçte birinin anaya verileceğine âyet metninde yer verilmemiş olduğu ortaya çıkar. Bu takdirde akli delile gitmek vacip olur. Bu delil de şudur. Asıllarda ana ve baba, furûlarda oğul ve kız gibidir. Çünkü erkek ve kadının mirasçı olma nedeni birdir. Bu ikisinden her biri ölenle araya başkası girmeksizin akrabalık bağı kurar. Bir de furûlardan kızın oğlana tercih edilmesi veya bu ikisinin eşit tutulması câiz değildir. Aksine kıza, erkeğe düşen payının yarısı verilir. Asıllarda da durum böyle olur.

Karı ve kocanın paylarını aldıktan sonraki durum, karı ve kocanın olmaması durumunda malın tamamına kıyas edilir. Ama babanın yerine dede olursa, kadının erkeğe tercihi veya eşitliği, mirasçılar arasında ölene yakınlıkta eşitlik bulunduğu zaman câiz olur, deriz. Burada ise eşitlik yoktur. Şöyle ki dede ölenle ancak bir aracı vasıtası ile bağlantı kurduğu halde ana, ölenle doğrudan akrabalık bağı kurar. Görmez misin dede, ölene kendisinde daha yakın olan baba ile mirastan yoksun olur. Anne ise baba gibi ölene kendisinden daha yakın biri ile hiçbir zaman mirastan yoksun olmaz. Bu nedenle anaya dedeyle beraber bulunduğu zaman malın tamamının üçte birini babayla beraber bulunduğu zaman kalanın üçte birini verdik. Ebû Bekir el-Esamm şöyle derdi: Anaya kocayla birlikte bulunursa kalanın üçte biri, karıyla beraber bulunursa malın tamamının üçte biri verilir. Bu görüş Muaz (r.a.)'dan da nakledilir. Çünkü kocayla beraber bulunduğu zaman anaya malın tamamının üçte birini verirsek babaya sadece altıda bir kalır. Burada kadın ile erkek birbirine eşitlenmiş olmaz. Aksine kadın erkeğe tercih edilmiş olur.

Ninenin mirasçılığı

Nine belirli bir pay sahibidir. Payı altıda birdir. Bunun delili Ebû Said el-Hudrî'nin rivayet ettiği,

أَعْطَى الْجَدَّةَ السُّدُسَ

"Peygamber (s.a.v.) *neneye altıda bir pay verdi."*[35] hadisidir. Bu konuda ananın anasıyla babanın anası eşittir. Her ikisi de birlikte mirasçı olurlarsa altıda bir ikisine bölüştürülür. Bu hüküm sahabilerin ittifakı ile sabit olmuştur. Rivayet edildiğine göre ananın anası Ebû Bekir Sıddîk (r.a.)'a geldi ve "Kızımın çocuğunun mirasındaki

[35] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/269; İbn Mâce, Ferâiz 4; Ebû Dâvûd, Ferâiz 5; Tirmizî, Ferâiz 10; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XX/202.

[29/148]

payımı ver dedi." O da, "Allah'ın kitabında sana verilecek bir pay bulamıyorum. Resûlüllah (s.a.v.)'tan senin hakkında hiçbir şey işitmedim. Fakat arkadaşlarımla istişare edeceğim." dedi. Ebû Bekir sıddîk arkadaşlarını toplayıp onlara bunu sordu. Muhammed b. Seleme Resûlüllah (s.a.v.)'ın nineye altıda bir pay verdiğine tanıklık etti. Sonra babanın anası Ebû Bekir'e gelip "Oğlumun çocuğunun mirasını bana ver." dedi. O da, "Allah'ın kitabında sana verilecek bir pay bulamıyorum. Resûlüllah (s.a.v.)'tan senin hakkında hiçbir şey işitmedim. Fakat ben iki nine birlikte mirasçı olursa altıda bir payın eşit olarak bölüştürülmesi kanısındayım. Altıda bir ikinizden tek olana verilir. Ninelerin payı sayıları çok olsa da red dışında artmaz. Avl dışında da eksilmez.

Kocanın mirasçılığı

Koca, belirli bir pay sahibidir. Onun, erkek veya kız çocuk ve oğul çocuğu olmadığı zaman yarı, bunlar olduğu zaman dörtte bir pay almak üzere iki durumu vardır. Bu Allahu Teâlâ'nın,

﴿ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ ﴾

"Hanımlarınızın çocukları yoksa geriye bıraktıkları mirasın yarısı sizindir." (en-Nisâ 4/12) âyeti ile sabit olmuştur. Hiçbir zaman kocaya yarıdan fazla verilmez. Avl dışında payı dörtte birden az olmaz.

Karı belirli bir pay sahibidir. Onun da, erkek veya kız çocuk ve oğul çocuğu olmadığı zaman dörtte bir, bunlar olduğu zaman sekizde bir pay almak üzere iki durumu vardır. Bu husus Allahu Teâlâ'nın,

﴿ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ ﴾

"Sizin de çocuğunuz yoksa bıraktığınız mirasın dörtte biri onlarındır." (en-Nisâ 4/12) âyeti ile sabit olmuştur.

Karıların payı iki, üç veya dört olduklarında eşit olarak bölüştürülür. Onlara hiçbir zaman dörtte birden fazla avl dışında sekizde birden az pay verilmez. Karı ve koca hiçbir kimse yüzünden ve öldürme, kafir olma veya kölelik dışında hiçbir nedenle mirastan yoksun bırakılamaz.

MİRASÇILIKTAN DÜŞÜRME VEYA PAY EKSİLTME (HACB)

Hacb iki türlüdür.

a-Hacb-ı hırman (Mirasçılıktan düşürme): Miras bırakanın babası bulununca dedelerin, anası bulununca da ninelerin mirastan düşmesi gibi.

b-Hacb-ı noksan (Pay eksiltme): Ölenin çocuklarının bulunmasının sağ kalan eşin payını eksiltmesi gibi.

Hacb-ı hırmanın öldürme, kölelik veya din ayrılığı nedeniyle mirasçı olmayan kişilerle olmayacağı konusunda görüş ayrılığı yoktur. Sahabilerin çoğuna (r.a.) göre hacb-ı noksan da böyledir. Bu aynı zamanda bizim de görüşümüzdür.

İbn Mes'ûd (r.a.) mirasçı olmayan kişilerle de hacb-ı noksan sabit olacağını kabul eder. Bu görüşüne delil olarak şöyle der: Miras bırakanın çocuk ve kardeşlerinin; kölelik, öldürme ve kafir olma nedeniyle mirasçı olmasalar bile başka mirasçıların paylarını eksiltmeleri, âyetle sabit olmuştur. Başkasının miras payını etkilemesi için kardeş ve çocuğun mirasçı olma kaydına bağlanması âyete ekleme yapmak olur. Hacb-ı hırman ise böyle değildir. Çünkü hacb-ı hırman yakın olan akrabayı uzak olanın önüne geçirmekle olur. Bu da yakın akraba mirasçılığı hak etmişse gerçekleşir. Ama hacb-ı noksan mirasçılık nedeninin çocuk ve kardeş varken ancak iki paydan az olanı gerektirmesi şeklinde olur. Bunda çocuk ve kardeşin mirasçı olması ile olmaması arasında fark yoktur.

Bu konuda bizim delilimiz şudur: Mirasçı olmayan kimse mirası hak etmede ölü gibi kabul edilmiştir. Öyleyse o, hacb konusunda da ölü gibi kabul edilir. Mirasçı olmayan kişi köle olmakla çocuk olmaktan çıkmadığı gibi ölü olmakla da çıkmaz. Sonra bizim koşulumuz onun hacb edebilmesi için bütün âlimlere göre diri bir çocuk olmasıdır. Aynı şekilde hacb edebilmesi için özgür bir mirasçı olması da koşul koyulur. Anlam bakımından hacb-ı noksanı, hacb-ı hırmana kıyas et. Aralarında fark yoktur. Çünkü hacb-ı hırmanda ölene yakın kişi malın tamamında öne alınır. Hacb-ı noksanda da hacbeden kişi, malın bir kısmında hacbedilen kişiden öne alınır. Orada hacbeden kişide mirasçılık koşul olduğu gibi burada da mirasçılık koşuldur. [29/149]

Doğruyu Allah daha iyi bilir.

ÇOCUKLARIN MİRASINDA TEŞBÎB

Serahsî (rh.a.) der ki; teşbîb[36] konusuna, bâbu't-tefvîd ve bâbu tertîbi'l-ensâb da denir. Bilindiği üzere sahabiler (r.a.) bu konu kapsamındaki sorunlar türüyle ilgili sözetmemişlerdir. Bunu yalnız sonraki dönemlerde yaşayan âlimler (rh.a.) zekaları geliştirmek için ele almışlardır.

Biri diğerinden daha aşağı derecede üç oğul kızı bulunan bir miras sorunu göz önüne getirelim. Bu sorunun cevabını bulmada kural, daha önce belirttiğimiz gibi oğul kızının, ölenin kendi kızı bulunmadığı zaman onun yerine, oğul kızı bulunmadığı zaman da oğlun oğlunun kızının da oğul kızı yerine geçmesidir.

---

[36] **Teşbîb / التشبيب:** Süslemek anlamınadır. Terim olarak teşbîb; ölenin kendi kızları bulunmayan fakat dereceleri farklı oğul kızları bulunan miras sorunu demektir. Çözümü dikkat ve titizlik gösterilmesini gerektirdiği için o soruna bu ad verilmiştir.

Bu sorunun şekli, oğul kızlarından ikinci batında (nesil) bulunan, oğul kızı, üçüncü batında (nesil) bulunan oğlun oğlunun kızı, dördüncü batında (nesil) bulunan ise oğlun oğlunun oğlunun kızıdır. Bu durumda ikinci batında (nesil) bulunan oğul kızına, yarı pay verilir. Çünkü o, ölenin kendi kızı yerine geçer. Üçüncü batında bulunan oğul kızına, üçte ikiyi tamamlamak için altıda bir pay verilir. Dördüncü batında olan oğul kızına hiçbir şey verilmez.[37]

Yukarıdaki oğul kızlarından biriyle beraber erkek çocuk bulunursa mesela bu erkek çocuk ikinci batındaki oğul kızıyla birlikte olursa mal, erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bu ikisine bölüştürülür. Erkek çocuk üçüncü batındaki oğul kızıyla birlikte olursa, ikinci batındaki oğul kızına yarı pay verilir. Kalan üçüncü batındaki oğul kızıyla erkek arasında erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülür. Dördüncü batındaki oğul kızına hiçbir şey verilmez. Çünkü erkek çocuk kendisinden bir derece aşağıdakini asabe yapamaz. Erkek çocuk dördüncü batındaki oğul kızıyla birlikte olursa, ikinci batındaki oğul kızına yarı, üçüncü batındaki oğul kızına üçte ikiye tamamlamak için altıda bir pay verilir. Kalan dördüncü batındaki oğul kızıyla erkek arasında, erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülür.

İkinci batındaki oğul kızıyla birlikte dedesi yani babasının babası bulunursa miras nasıl bölüştürülür? Ölen erkek mi yoksa kadın mıdır? Eğer ölen erkekse böyle bir soru olamaz. Çünkü babanın babası, ikinci batındaki oğul kızının, babasının babası olur. Bu da ölenin ta kendisidir. Eğer ölen kadın ise o zaman soru doğru olur. Burada ölen, geride kocasını ve üç oğul kızını bırakan bir kadındır. Kocaya dörtte bir, ikinci batındaki oğul kızına yarı, üçüncü batındaki oğul kızına altıda bir pay verilir. Eğer soruda "Ölüm sırasında ikisi arasındaki evlilik bağı anılmadı. O halde kocayı nasıl mirasçı yapıyorsun?" denilecek olursa buna şöyle cevap veririz: Bu husus, o mirasçılar içinde anılmak suretiyle işaret yoluyla anılmıştır. Halbuki biz aralarında evlilik bağının varlığını biliyoruz. Varlığını bildiğimiz bir şeyde kural, onun ortadan kalktığına delil bulunana kadar varlığının devam etmesidir. İkinci batındaki oğul kızıyla, ninesi (babasının anası) bulunursa deriz ki ölen kadın olursa böyle bir soru olamaz. Çünkü yukarı derecedeki oğul kızının babasının anası, ölenin kendisi olur. Eğer ölen erkek ise soru yerindedir. Yukarı derecedeki oğul kızının babasının anası ölenin karısıdır. Ona sekizde bir verilir. Oğul kızının yarı, oğlun oğlunun kızına da üçte ikiye tamamlamak için altıda bir verilir. Eğer yukarı derecedeki oğul kızıyla birlikte amcası bulunursa amcası, ölenin oğludur. Bütün mal oğlun olur. Yukarı derecedeki oğul kızıyla birlikte halası bulunursa, halası ölenin kızıdır. Ona yarı, yukarı derecedeki oğul kızına da altıda bir verilir. Yukarı derecedeki oğul kızıyla birlikte, oğlunun amcası bulunursa, oğlunun amcası ölenin erkek kardeşidir. Bu takdirde yukarı derecedeki oğul kızına

[29/150]

[37] Kız ve oğul kızlarına toplam en çok üçte iki miras verilir.

yarı, orta derecedeki oğul kızına altıda bir, kalan erkek kardeşe verilir. Yukarı derecedeki oğul kızıyla birlikte oğlunun halası bulunursa, oğlunun halası ölenin kız kardeşidir. Buna göre yukarı derecedeki oğul kızına yarı, orta derecedeki oğul kızına altıda bir, kalan kız kardeşe verilir. Çünkü kız kardeşler kızlarla birlikte bulunursa asabe olurlar. Yukarı derecedeki oğul kızıyla, farklı akrabalıkta üç amcası bulunursa, ölen erkek ise, mal, yukarı derecedeki oğul kızının ana-baba bir amcası ile baba bir amcası arasında yarı yarıya bölüştürülür. Ana bir amcasına hiçbir şey verilmez. Çünkü ana bir amcası ölenin karısının başka kocadan oğludur. Eğer ölen kadın ise mal, ikinci batındaki oğul kızının ana-baba bir amcası ile ana bir amcası arasında yarı yarıya bölüştürülür. Çünkü bunlar ölenin iki oğludur. Baba bir amcasına hiçbir şey verilmez. O ölenin kocasının oğludur.

İkinci batındaki oğul kızıyla birlikte farklı akrabalıkta üç hala bulunursa, bu sorunun çözümü de böyledir. Ölen erkek ise, ikinci batındaki oğul kızının ana-baba bir halası ve ana bir halası ölenin iki kızıdır. O ikisine üçte iki verilir.

İkinci batındaki oğul kızıyla birlikte farklı akrabalıkta üç erkek kardeşi bulunursa mal, o ve ana baba bir erkek kardeşi ile baba bir erkek kardeşi arasında erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülür. Ana bir erkek kardeşine hiçbir şey verilmez. Çünkü o, ölenin oğlunun karısının oğludur.

İkinci batındaki oğul kızıyla birlikte farklı akrabalıkta üç kız kardeş bulunursa, ana-baba bir kız kardeşi ile onun derecesindeki baba bir kız kardeşine toplam üçte iki pay verilir. Ana bir kız kardeşine bir şey verilmez. Çünkü o, ölenin oğlunun karısının oğlunun kızıdır. Bu bölümde ölenin erkek veya kadın olması eşittir.

Ölen kimse geride biri diğerinden daha aşağı derecede üç oğul kızı, yine biri diğerinden daha aşağı derecede üç oğlunun oğlunun kızlarını bırakmışsa deriz ki, ikinci gruptan yukarı derecede olan kız, birinci grubun orta derecesindeki kızın seviyesindedir. İkinci grubun orta derecesinde olan kız, birinci grubun aşağı derecesindeki kız seviyesindedir. Buna göre birinci grubun yukarı derecesindeki kıza yarı pay, birinci grubun orta derecesindeki kızla ikinci grubun yukarı derecedeki kıza üçte ikiyi tamamlamak için altıda bir pay verilir. Diğer kızlara hiçbir şey verilmez.

İkinci gruptan orta derecedeki kızla birlikte erkek bulunursa, kalan, birinci gruptan aşağı derecede bulunan kızla, ikinci gruptan orta derecedeki kız ve erkek arasında, erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülür. İkinci gruptan aşağı derecede bulunan kıza hiçbir şey verilmez.

Erkek ikinci gruptan aşağı derecede bulunan kızla birlikte bulunursa, kalan erkekle kalan oğul kızları arasında erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülür. Yukarıda belirttiğimiz üzere erkek belirli pay olarak bir şey alamazsa, kendi derecesinde bulunanları asabe yaptığı gibi kendisinden bir derece yukarıda bulunanları da asabe yapar.

Erkek, ikinci gruptan yukarı derecedeki kızla birlikte bulunursa, birinci gruptan yukarı derecedeki kıza yarı pay verilir. Kalan birinci gruptan orta derecedeki kızla, ikinci gruptan yukarı derecedeki kız ve erkek arasında, erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülür. Erkek birinci gruptan yukarı derecedeki kızla birlikte bulunursa, mal, erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bu ikisi arasında paylaştırılır.

Bir kimse biri diğerinden daha aşağı derecede üç oğul kızı ve yukarı derecedeki oğul kızıyla birlikte akrabalıkları farklı üç amca oğlu bırakırsa, mal, yukarı derecedeki kızla, ana-baba bir amca oğlu ve baba bir amca oğlu arasında erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülür. Çünkü ölen ister erkek ister kadın olsun, amcasının oğlu, ölenin oğlunun oğlu derecesindedir. Yukarı derecedeki
[29/151] oğul kızıyla akrabalıkları farklı üç amca kızı bulunursa, yukarı derecedeki oğul kızı ve bu cinsten olanlar için miras sorununun çözümü daha önce açıkladığımız şekildedir.

Muâyât (الْمُعَايَاة) meselesi ile (مُتَشَابِهُ الْأَنْسَابِ) nesepleri birbirine benzeyenler meselesi de bu konu ile ilgilidir. Fakat Muhammed (rh.a.) kitabın sonunda bunun için ayrı bir başlık açmıştır. Daha kolay anlaşılması için açıklama oraya bırakılmıştır.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

KIZ VE ERKEK KARDEŞLERİN MİRASÇILIĞI

Serahsî (rh.a.) der ki, kardeşlerin mirasçı olmalarında delil, Allahu Teâlâ'nın kitabından iki âyettir. Birisi Allahu Teâlâ'nın,

﴿ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ ﴾

"Eğer bir erkeğe veya kadına babası ve çocuğu olmadan mirasçı olunuyorsa
Kelâle *ve bir erkek yahut da bir kız kardeşi varsa."* (en-Nisâ 4/12) buyruğudur. Bunun anlamı, ana bir erkek ve kız kardeşi varsa demektir. Bu âyet Sa'd b. Ebû Vakkas (r.a.)'ın kıraatında böyledir. Bu âyete kadınlar âyeti denir. Çünkü o, kadınlar hakkında inmiştir.

İkincisi de Allahu Teâlâ'nın,

﴿ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ ﴾

"Ey Muhammed! Senden fetva isterler. De ki: "Allah size babası ve çocuğu olmayan kimse hakkında şöyle fetva veriyor...." âyeti, surenin sonuna kadar (en-Nisâ 4/176). Burada amaç, ana-baba bir veya baba bir erkek ve kız kardeşlerdir. Ebû Bekir Sıddık (r.a.), Resûlüllah (s.a.v.)'ın minberi üstünde böyle söylemiştir. Bu âyete, yaz mevsimi âyeti denir. Çünkü bu âyetin inişi yaz mevsiminde olmuştur. Sonra sahabiler (r.a.) ve onlardan sonra gelenler her iki âyette de geçen الْكَلَالَة kelimesinin

anlamı üzerinde görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bu kelime "çocuğu ve babası bulunmayan kişi" demektir.

Kadınlar âyetinde bu sözün anlamı çok kapalıdır. Yaz mevsimi âyetinde ise, Allahu Teâlâ'nın,

﴿ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ ﴾

"Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölürse." (en-Nisâ 4/176) buyruğu ile fazla bir açıklama yapılmıştır. Ömer, kelâlenin anlamını sormaya en düşkün kimse idi. Hatta rivayet edildiğine göre o Resûlüllah (s.a.v.)'a kelâlenin anlamını sormada ısrar edince elini göğsüne koyup أَمَا يَكْفِيكَ آيَةُ الصَّيْفِ "Yaz mevsimi âyeti sana yetmiyor mu?" buyurdu. Peygamber (s.a.v.) Ömer'i kelâle kelimesinin anlamında içtihat ederek müçtehitlerin sevabını kazanması için âyete yönlendirmiştir. Yine rivayet edildiğine göre, İbn Ömer (r.a.) Hafsa (r.a.)'ya Resûlüllah (s.a.v.)'ı ne zaman hoşnutluk içinde bulursan ona kelâlenin anlamını sor dedi. Bir gün Resûlüllah (s.a.v.) dışarı çıkmak için elbiselerini giydi. Hafsa, "Ey Allah'ın Resûlü! Bana kelâlenin anlamını söyle" dedi. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v.) "Bunu sana baban mı emretti? Onun kelâleyi bildiğini sanmıyorum." buyurdu. Peygamber (s.a.v.) bu sözleri söyledikten sonra Ömer "Ben kelâleyi bildiğimi sanmıyorum." derdi. Yine Ömer (r.a.) "Resûlüllah (s.a.v.) bize üç şeyi açıklamadan ruhunu teslim etti." demiştir. Şayet bunlar bana öğretilseydi, bu bilgi bana dünya ve dünyadakilerden daha sevimli olurdu. Bu üç şey, kelâle, hılâbe (aldatma) ve ribâdır.

Ebû Bekir Sıddîk (r.a.), "Ben kelâle hakkında bir ictihatta bulundum. Eğer doğruysa bu, Allah ve Resûlünden, yanlış ise benden ve şeytandandır. Kelâlenin, çocuğu ve babası bulunmayan kişi olduğu kanısındayım." demiştir. Ömer (r.a.) de onun bu görüşüne uyup, Ebû Bekir (r.a.)'e aykırılık etmeye en uygun kişi olmaya razı değilim, dedi. Bunu bir kürek kemiğine yazdı. Yaralanıp yaşama ümidini kesince kürek kemiğini getirtip o yazıyı sildi ve "Tanık olunuz ben Allah'a kelâle hakkında herhangi bir görüş sahibi olmaksızın kavuşacağım" dedi. **[29/152]**

Sahabilerin çoğunluğu Ebû Bekir, Ali, Zeyd, İbn Mes'ûd (r.a.) kelâlenin çocuk ve baba dışındaki akrabalar olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bu aynı zamanda âlimlerin çoğunun da görüşüdür. Bu görüş İbn Abbas (r.a.)'dan da nakledilmiştir. Onun koca, ana-baba bulunan bir miras sorununda anaya malın tamamının üçte birini verdiği sahih olarak rivayet edilmiştir. Ancak onun kardeşle babayı düşürdüğü ve sadece altıda bir kaldığı halde kardeş nedeniyle babanın payını altıda birden eksilttiği düşünülemez. Yani Allahu Teâlâ, kadın kelâle olursa ana bir kardeş için altıda bir pay belirlemiştir. Ama kadın, geride koca, ana-baba ve ana bir erkek kardeşini bırakarak vefat etmişse İbn Abbas'a göre kocaya yarı pay, anaya malın tamamının üçte biri verilir. Geriye sadece altıda bir kalır. Ona göre babanın varlığıyla birlikte sorun kelâle olursa bu altıda bir ana bir kardeşin olur.

Dolayısıyla baba, ana bir kardeş yüzünden mirastan yoksun kalır. İbn Abbas hakkında böyle bir şey düşünülemez. Böylece anlıyoruz ki, onun doğru olan görüşü, kelâle, çocuk ve baba dışındaki mirasçılardır. Ondan rivayet edilen iki görüşten en kuvvetlisi, kelâlenin, çocuk dışındaki mirasçılar olmasıdır. Eğer baba da olursa derim ki, onlar kelâle, çocuk ve babanın dışındaki akrabalardır, diyorlar. Bunun üzerine İbn Abbas kızıp dedi ki; "Siz mi daha iyi biliyorsunuz Allah mı? Allahu Teâlâ,

﴿ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ ﴾

"Ey Muhammed! De ki, Allah size kelâle hakkında şöyle fetva veriyor. Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölürse." (en-Nisâ 4/176) Yani kelâle, çocuğu olmaksızın ölen kimsedir. Sahabiler ve âlimlerin çoğu, Ebû Seleme b. Abdurrahman'ın rivayet ettiği şu hadisi delil kabul etmiştir.

Resûlüllah (s.a.v.)'a kelâlenin ne olduğu sorulmuş, o da çocuğu ve babası bulunmayan kimse demiştir. Âyete gelince bu âyetle ilgili olarak لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ *"çocuğu olmayan"* sözünden maksat, çocuk ve babanın her ikisidir. Çünkü " اَلْوَلَدُ " ismi اَلْوِلَادَةُ kelimesinden türetilmiştir. Bu kelime, çocuk kendisinden meydana geldiğinden dolayı bazen baba için, bazen de babadan meydana geldiğinden dolayı çocuk için kullanılır. Nitekim اَلذُّرِّيَة kelimesi de böyledir. Bu kelime de çocukları ve babaları içine alır. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

﴿ وَآيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴾

"Onların zürriyetlerini yüklü bir gemide taşımamız da onlar için bir delildir." (Yâsîn 36/41) Burada Allahu Teâlâ zürriyet ile onların babalarını kastediyor. Bu isim babaya, çocuk kendisinden ayrıldığı için, çocuğa ise, o babadan ayrıldığı için verilmiştir. Allahu Teâlâ'nın لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ buyruğundaki اَلْوَلَدُ den maksat çocuk ve çocuk yerine geçen kimse demektir. Görmez misin, oğlunun çocuğu olan kimse, çocuk yerine geçen kimse bulunduğu için kelâle olmaz. Aynı şekilde babası olan kimse de, dil ve türeme açısından çocuk yerine geçen kimse bulunduğu için kelâle olmaz. Âlimlerin çoğunluğunun bu konuda delili şudur: Nesep; serd ve kelâle olmak üzere iki türlüdür: Serd ferdin ferdi izlediği neseptir. Allahu Teâlâ,

﴿وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ﴾ *"Dokumada ölçüyü iyi takdir et."* (es-Sebe' 34/11) buyurur. Şairin şu sözü de bu anlamdadır.

Boğum üstünde boğumlu mızrak gibi ulu kişinin başka ulu bir kişiden irsiyet yoluyla aldığı nesep.[38]

[29/153] Bu anlam, babalarda ve oğullarda vardır. Çünkü bu durumda bir fert başka bir ferdi izler. Böylece anlamış oluyoruz ki kelâle bunun dışında kalan akrabadır.

---

[38] نَسَبٌ تَوَارَثَ كَابِرٌ عَنْ كَابِرٍ كَالرُّمْحِ أُنْبُوبًا على أُنْبُوبِ

Türeme açısından dilcilerin bu kelime hakkında iki görüşleri vardır. Bunlardan biri kelâle kelimesinin, Arapların تَكَلَّلَهُ النَّسَبُ sözünden türemiş olmasıdır. Bu söz nesep onu kuşattı anlamınadır. Yine bu anlama gelmek üzere تَكَلَّلَ الْغَمَامُ السَّمَاءَ denilir. Bu söz de "bulutlar gökyüzünü her taraftan kuşattı demektir." Taç anlamına gelen الْإِكْلِيلُ kelimesi de bu anlamdadır. Çünkü taç başın çevresini kuşatır. Toplamak ve kuşatmak demek olan الْكُلُّ kelimesi de bu anlamdadır. Bu anlam, babalarda ve çocuklarda gerçekleşmez. Çünkü bunlardan her biri diğeri ile tek yönden bağlantı kurar. Bu anlam ancak babalar ve evlat dışında kalan akrabada gerçekleşir. Akrabalık bağı bunları iki yönden kuşatır. Bu anlamda Ferazdak şöyle der:

Soyluluk bağını kelâleden (baba ve çocuk dışındaki akrabalardan) değil, irsiyet yoluyla Menaf'ın Abduşems ve Haşim adlarındaki iki oğlundan aldınız.[39]

Denildi ki, الْكَلَالَة kelimesi Arapların حَمَلَ فُلَانٌ عَلَى فُلَانٍ ، ثُمَّ كَلَّ عَنْهُ Falan falana saldırdı. Sonra ondan uzak düştü cümlesindeki كَلَّ fiilinden türetilmiştir. الْكَلُّ kelimesi de bu anlamdadır. Ve bu kelime asıl amaçtan uzak olan şey demektir. Baba ve çocuk dışındaki akrabada, akrabalık bağı bir, iki ve daha çok kişi araçla kurulduğu için uzaklık anlamı bunlarda gerçekleşir. Bunun delili şu sözdür.

Kişinin babası çok yük taşır. Uzak akraba yarayı saramaz.[40]

Bu sözde baba, kelâle dışına çıkarılmıştır.

Âlimler, kelâlenin ölen kişinin adı mı yoksa onun geriye bıraktığı mirasçıların adı mı olduğu konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsenna der ki "Kelâle çocuğu ve babası olmayan ölüdür." Bu görüş Basralı âlimlerin de tercihidir. Kûfeli ve Medineli âlimler, "Kelâle, içlerinde çocuk ve babanın bulunmadığı mirasçılardır." derler. Birinci görüşün delili, Allahu Teâlâ'nın,

﴿إِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً﴾

"Eğer bir erkeğe kelâle olarak mirasçı olunuyorsa" (en-Nisâ 4/12) Yani "Kelâle olduğu halde mirasçı olunuyorsa" demektir. كَلَالَة kelimesi hal olarak üstünlüdür. Nitekim ضَرَبَ زَيْدًا قَائِمًا Zeydi ayakta iken dövdü denildiğinde قَائِمًا kelimesi de "hal"dir. Mirasçı olunan kişi ölüdür. Bundan anlıyoruz ki كَلَالَة onun niteliğidir.

İkinci görüşün delili, Allahu Teâlâ'nın şu buyruğudur.

﴿ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ ﴾

"Ey Muhammed! Senden fetva isterler. Allah size kelâle hakkında şöyle fetva verir."(en-Nisâ 4/176) Yani "senden kelâle hakkında fetva isterler" anlamındadır. Fetvayı içlerinde çocuk ve baba bulunmayan mirasçılar isteyebilir. Ama çocuğu ve

---

[39] وَرِثْتُمْ قَنَاةَ المَجْدِ لا عن كَلَالَةٍ عن ابْنَيْ مُنَافٍ عَبْدِ شَمْسِ

[40] وَاَنَّ أَبَ المَرْءِ حَمَّالَةٌ وَمَوْلَى الكَلَالَةِ لَا يَعْصِبُ

babası bulunmayan ölü sorulacak olursa, bu soruyla hiçbir şey anlaşılmaz. Âyette geçen كَلَالَة kelimesi يُورَثُ fiili ile üstün harekeli olarak. بِوَرَثَةٍ (mirasçılarla) takdiriyle de esre harekeli olarak okunmuştur. Esreli okunuş,kelâle kelimesinin mirasçıların adı olduğunu gösteren bir delildir. Üstünlü okuyuş kelâle kelimesinin yukarıda işaret ettiğimiz mirasçıları ve ölüyü içine almasından dolayıdır. Nitekim اِبْنُ الْأَخِ (kardeş oğlu) kelimesi de, bu ikisinden her birini içine alır. Kelâleden maksadın mirasçılar olduğu sünnetle sabit olmuştur. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur. وَمَنْ تَرَكَ كَلًّا وَعِيَالًا فَعَلَيَّ نَفَقَتُهُ *"Kim geride bakıma muhtaç kişiler bırakırsa onların nafakası bana aittir."* Bu hadiste geçen كَلًّا kelâle anlamınadır. Bunu öğrenince deriz ki, kız ve erkek kardeşler üç sınıftır.

Benu'l-a'yân: Bunlar ana-baba bir kız ve erkek kardeşlerdir. Onlara bu isim bir şeyin aynısı, o şeye tam olarak benzediği ve onların her iki tarafla da bağlantıları tam olduğu için verilmiştir.

Benu'l-allât: Bunlar baba bir kız ve erkek kardeşlerdir. Bir şair şöyle der:

Yusuf'u baba bir kardeşler yuvarladığı zaman

Sulu bir kuyunun dibinde ikamet eder oldu.[41]

Benu'l-ahyâf: Ana bir kız ve erkek kardeşlerdir. Onlara bu isim, Araplar, atın bir gözü mavi diğer gözü sürmeli olduğu zaman فَرَسٌ أَخْيَفُ dedikleri için verilmiştir. At bir gözüyle bir şeye diğer gözüyle başka bir şeye bağlanmıştır. Ana bir kardeşlerin durumu da böyledir.

[29/154]

ANA BİR ERKEK VE KIZ KARDEŞLERİN MİRASI

Allahu Teâlâ'nın kitabına uyarak ana bir kardeşlerin mirasını açıklamaya başlıyoruz. Allahu Teâlâ onların mirasından söz eden surenin baş taraflarında

﴿ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ ﴾

"Eğer bir erkeğe veya kadına babası ve çocuğu olmadan mirasçı olunuyorsa, miras bırakanın bir erkek veya bir kız kardeşi varsa." (en-Nisâ 4/12) Yani anadan bir erkek veya bir kız kardeşi varsa demektir. Sa'd (r.a.)'ın kıraatinde de böyledir.

Ana bir kardeşler belirli pay sahibidir. Onların erkek olsun kadın olsun bir tane olanına altıda bir, iki veya daha çok sayıda olanlarına kadın ve erkek arasında eşit paylaştırılmak üzere üçte bir pay verilir. Sayıları çok olsa da red durumu dışında üçte birden fazla verilmez. Avl durumu dışında tek ana bir kardeşe de altıda birden az verilmez. Bu delille sabit olmuş bir hükümdür. Allahu Teâlâ,

﴿ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ ﴾

---

[41] وَيُوسُفُ إِذْ دَلَّاهُ أَوْلَادُ عَلَّةٍ فَأَصْبَحَ فِي قَعْرِ الرَّكِيَّةِ ثَاوِيَا

"Her birine altıda bir pay verilir. Eğer birden fazla kardeşi olursa o zaman üçte bir payda eşit olarak ortaktırlar." (en-Nisâ 4/12) buyurur. Ortaklık sözü payların eşit olmasını gerektirir. Bu ifade Allahu Teâlâ'nın ana bir kardeşlerin erkek olanlarıyla kadın olanlarının paylarını eşitlediğine bir delildir. Akıl da bunu gösterir. Çünkü onlar ölenle ana aracılığıyla bağlantı kurarlar. O halde onların mirası bağlantı kurdukları kişinin mirasına kıyas edilir.

Ananın mirasta iki durumu vardır. Ana bir kardeşlerden bir tane olan durumu, ananın iki durumundan en kötü olanına kıyas edilir. Ona bu durumda altıda bir verilir. Ana bir kardeşlerden çok sayıda olanlar, sayılarının çokluğu nedeniyle güçlendikleri için ananın iki durumundan en iyi olanına kıyas edilirler. Ana aracılığıyla ölüyle bağlantı kurdukları için erkek ve kadınlar eşit pay alırlar. Asabelik yönüyle erkek kadından fazla pay alır. Ana bir erkek kardeşlerin asabelikleri yoktur.

Ana bir kardeşler, bütün âlimlere göre dört sınıf kimseyle mirasçı olamazlar. Bunlar erkek olsun kadın olsun çocuk ve oğul çocuğu, baba ve dededir. Çünkü Allahu Teâlâ onların mirasçı olmalarında kelâle olmayı koşul koymuştur. Daha önce beyan ettiğimiz üzere kelâle baba ve çocuk dışında kalan akrabadır. Sahabiler ana bir kardeşlerin, ana-baba bir ve baba bir kardeşlerle düşmeyecekleri, baba bir kardeşlerin onların payını eksiltmeyeceği konusunda da görüş birliği içindedir. Sahabiler ana-baba bir kardeşlerin, ana bir kardeşlerin payını eksiltip eksiltmeyeceği konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bu görüş ayrılığının açıklaması, bir kadının ölüp geride, koca, ana, ana bir iki erkek kardeş, veya ana bir iki kız kardeş veya ana bir bir erkek bir kız kardeş ve ana-baba bir iki erkek kardeş bıraktığı sorundadır. Ali, Ebû Musa el-Eş'ârî ve Ûbey b. Ka'b (r.a.)'a göre, kocaya yarı, anaya altıda bir, ana bir kardeşlere üçte bir verilir. Ana baba bir kardeşlere hiçbir şey verilmez. Hanefî âlimler (rh.a.) de bu görüşü benimsemişlerdir. Osman ve Zeyd b. Sabit (r.a.)'e göre ise üçte bir pay, ana bir kardeşlerle ana-baba bir kardeşler arasında eşit olarak bölüştürülür. Bu da Şurayh, Sevri, Şafiî ve Malik (rh.a.)'in görüşüdür. Buna müşarrake sorunu denir. Ömer önceleri ana-baba bir kardeşlerin ortak edilmesini kabul etmiyordu. Sonradan onların ortak edilmesi görüşüne döndü. İbn Abbas (r.a.)'tan iki görüş rivayet edilmiştir. Bu iki görüşten kuvvetli olan, ana-baba bir kardeşlerin ortak edilmesidir. İbn Mes'ûd (r.a.)'dan da iki görüş nakledilmiştir. Bunların en kuvvetli olanı ana-baba bir kardeşleri ortak etmemektir. Bu soruna mes'eletü't-teşrik ve hımâriyye denir. Rivayet edildiğine göre ana-baba bir kardeşler Ömer (r.a.)'e bu sorunu sorarlar. O da önceleri benimsediği gibi onların ana bir kardeşlere ortak edilmelerini kabul etmez. Bunun üzerine ana baba bir kardeşler "Babamızın eşek olduğunu farzet. Biz bir anneden doğmuş değil miyiz." derler. Bunun üzerine Ömer doğru söylediniz der. Onların ortak edilmeleri görüşünü benimser. Bu, fıkhi gerekçe ile verilen bir hükümdür. Çünkü miras hakkının kazanılması ölene yakınlık ve onunla bağlantıya göredir. Ana bir kardeşlerin ölüyle bağlantıları ana iledir. Ana-baba bir kardeşler, ölenle

Müşarrake

Hımâriyye

[29/155]

baba ile de bağlantıları olması açısından tercih edilirler. Bu fazla bağlantı nedeniyle ana-baba bir kardeşlere öncelik verilmese de en azından ana bir kardeşlerle eşit tutulmalıdırlar.

Burada ana-baba bir kardeşlere öncelik verilmez. Çünkü ölenle baba aracılığıyla bağlantı kurma asabelik nedenidir. Asabe olanların miras hakkı kazanmaları belirli pay sahiplerinin miras hakkı kazanmalarından sonra gelir. Bu sorunda belirli pay sahiplerinden geriye hiçbir şey kalmamaktadır. O halde, ana baba bir kardeşler açısından ölenle baba yoluyla bağlantı kurma dikkate alınmaz. Geride sadece ana akrabalığı yoluyla bağlantı kalır. Bunda da bütün kardeşler birbirine eşittir. "Babamızın eşek olduğunu farzet" diyenlere karşı cevabımız şudur: Babanızı eşek sayarsak annenizi de dişi eşek saymamız gerekir. Onunla bağlantı kurmayla hiçbir şey kazanılmaz. Bu sözün anlamı şudur. Baba akrabalığı yoluyla ölenle bağlantı kurma asabelik hakkı kazanma nedenidir. Bu neden bulunduktan sonra, ana akrabalığı hak kazanma nedeni değil, tercih nedeni olur. Bundan dolayı ana-baba bir erkek, kardeş baba bir erkek kardeşe tercih edilir. Tek başına hak kazanma nedeni olan şeyle tercih yapılamaz. Tercih sadece hak kazanma nedeni olmayan şeyle yapılır. Bununla ana-baba bir kardeşler hakkında ana akrabalığının, hak kazanma nedeni olmadığı açıkça anlaşılır.

Asabelik miras nedenlerinin en güçlüsüdür. Zayıf olan neden güçlü olan neden karşısında varlık gösteremez. O halde ana-baba bir kardeşler açısından belirli paya hak kazanma söz konusu olmaz. Böyle bir durum söz konusu olmayınca payların sahiplerine verilmesi gerekir. Eğer paylar sahiplerine verildikten sonra bir pay kalırsa, o asabeye verilir. Kalmazsa onlara hiçbir şey verilmez. Anaya akrabalık konusunda ana bir kardeşlerle ana-baba bir kardeşler arasında eşitlik dikkate alınınca baba akrabalığı tercih edilip üçte bir payın tamamının onlara verilmesi gerekir. Nitekim ana-baba bir erkek kardeşler ana akrabalığı nedeniyle baba bir erkek kardeşlere tercih edilirler. Bunun delili şudur: Sorunda anadan bir kardeş, ana-babadan on erkek kardeş olsa, altıda bir, ana bir kardeşe, kalan ana-baba bir kardeşlere verilir. Bu meselede onlara eşit pay verileceğini söyleyen hiç kimse yoktur. Ana akrabalığında eşitlik dikkate alınsaydı, burada da dikkate alınması gerekirdi. Geriye ana bir kardeşin, ana-baba bir kardeşe tercih edilmesi kalır. Bunu öğrendikten sonra şöyle deriz: Yukarıdaki sorunda ana-baba bir iki erkek kardeş yerine, ana-baba bir iki kız kardeş olsaydı, sorun müşerrake sorunu olmazdı. Çünkü ana-baba bir iki kız kardeşe belirli pay olarak üçte iki pay verilir. Sorun avliye olur. Ana-baba iki erkek kardeş yerine baba bir iki erkek kardeş olsaydı, sorun yine müşerrake sorunu olmazdı. Çünkü ana-baba bir kardeşlerin ana bir kardeşlere ortak yapılmasını söyleyenler bunu, ölene ana ile bağlantı kurmakta eşit oldukları için böyle söylüyorlar. Ölenle bu tür bağlantı kurma baba bir kardeşler için söz konusu değildir. Ana bir kardeş bir tane olursa sorun yine

müşerrake olmaz. Çünkü belirli pay sahipleri paylarını aldıktan sonra geriye mal kalır.

ANA-BABA BİR KARDEŞLERİN MİRASI

Benu'l-a'yân (ana-baba bir kardeşlerin) mirasçı olmaları konusunda da şöyle deriz: Ölenin kendi çocukları olmazsa, ana-baba bir kardeşler miras konusunda onların yerine geçerler. Kardeşlerin erkekleri erkek çocuk, kadınları da kız çocuk yerine geçerler. Öyle ki, ana-baba bir kız kardeş tek olursa yarı, iki ve daha çok sayıda olursa üçte iki pay alır. Bu hükümler Kur'an'da vardır. Allahu Teâlâ şöyle buyurur: [29/156]

﴿ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ﴾

"Bir kız kardeşi bulunan bir kimse ölürse, bıraktığı malın yarısı o kız kardeşinindir." (en-Nisâ 4/١٧٦) Daha sonra da şöyle buyurur:

﴿ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ ﴾

"Eğer mirasçı olan iki kız kardeş ise o zaman ölenin bıraktığı malın üçte ikisi onlarındır." (en-Nisâ 4/176) Sayıları ikinin üstünde olursa kızların mirası da böyledir. Allahu Teâlâ burada, ikinin üstündeki sayıda kızların mirasını anmayıp, iki kızın mirasını açıkladı. Orada da iki kızın mirasını açıklamadı. Bundan amaç, ikisinden biriyle diğerinin hükmünün çıkarılmasıdır. Erkek olursa, ana-baba bir tek kardeşe malın tamamı verilir. Bu husus Allahu Teâlâ'nın,

﴿ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ ﴾

"Çocuğu olmazsa erkek kardeş ona mirasçı olur." (en-Nisâ 4/176) buyruğuyla sabit olmuştur. Bu âyet, bıraktığı malın tamamına mirasçı olur, anlamınadır. Eğer öz erkek kardeşler birden çok olurlarsa oğullara kıyas edilerek mal aralarında eşit olarak bölüştürülür. Ana-baba bir erkek ve kız kardeşlerin karışık olmaları durumunda mal aralarında çocuklar arasında olduğu gibi erkeğe iki kız payı düşecek şekilde paylaştırılır. Akıl da taksimin böyle yapılmasını gösterir. Mirasçılık, miras bırakan kişinin ölümünden sonra bıraktığı malı hak etme sırasında ölünün yerine geçecek kişi için hukuki bir vekilliktir (hilafet). Bu vekillik de ya velâ, ya karı kocalık, ya da akrabalık yoluyla olur.

Baba bir kardeşlerin mirası, oğul çocuklarının mirası gibidir. Şöyle ki, ana-baba bir kardeşlerin olmaması durumunda, baba bir kardeşlerin erkek olanları oğul çocuklarının erkeği, kadınları da oğul kızları yerini tutarlar. Nitekim oğul çocukları da ölenin kendi çocukları olmadığı zaman onların yerini tutarlar. Oğul ile birlikte oğul çocukları mirasçı olamadığı gibi, baba bir kardeşler de ana-baba bir erkek

kardeşle birlikte mirasçı olamaz. Baba bir kız kardeş, kendisiyle birlikte ana-baba bir erkek kardeş de bulunursa, o kızla birlikte bulunduğunda asabe de olamaz. Bu durumda malın yarısı kızın kalan da ana-baba bir erkek kardeşin olur. Baba bir kız kardeşe hiçbir şey verilmez.

Ana-baba bir kardeşler yalnız kadın iseler; bir tane ise, ona yarı, baba bir kız kardeşler de sadece kadın iseler onlara da üçte ikiyi tamamlamak için altıda bir verilir. Eğer baba bir kardeşler kız ve erkek karışık iseler, kalan mal aralarında erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülür. İbn Mes'ûd (r.a.)'a göre baba bir kız kardeşler için paylaşmaya ve altıda bire bakılır. Bunlardan hangisi daha az ise onlara o verilir.

Eğer ana-baba bir kız kardeşler iki veya daha çok sayıda iseler onlara üçte iki pay verilir. Baba bir kız kardeşlere, kalan malda kendileriyle birlikte asabe yapacak erkek olmazsa hiçbir şey verilmez. İbn Mes'ûd (r.a.)'a göre kalan sadece erkeklere verilir. Bu mesele İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşüne göre ölenin kızlarıyla birlikte bulunan oğul çocukları konusunda daha önce geçen ıdrâr sorununun bir benzeridir. İbn Abbas'tan gelen şaz bir rivayet[42] dışında sahabiler arasında, baba bir kardeşlerin babayla birlikte hiçbir şeye mirasçı olamayacakları konusunda görüş ayrılığı yoktur. Biz bu şaz rivayeti açıklamıştık. Onların dedeyle birlikte mirasçı olmaları konusunda belirgin bir görüş ayrılığı vardır. Bunu da yeri geldiğinde inşallah açıklayacağız.

Baba bir kardeşlerin, oğulla birlikte de hiçbir şeye mirasçı olamayacakları konusunda görüş ayrılığı yoktur. Çünkü onların mirasçı olma koşulu, ölenin yok olan bir kişi olmasıdır. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

﴿ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ ﴾ *"Bir kimse helak olursa"* (en-Nisâ 4/176) Oğlu bulunan bir kimse yok olan bir kimse değildir.

Sahabiler (r.a.) baba bir kardeşlerin kızlarla birlikte mirasçı olmaları konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bu görüş ayrılığı, baba bir kardeşlerin erkekleri hakkında değil tek başına bulunan kızları hakkındadır. Şöyle ki, bir kimse ölüp, geride bir veya iki kız, bir ana-baba bir erkek kardeş, veya baba bir erkek kardeş bıraksa, kalan yarı olsun üçte bir olsun kardeşindir. Bu sünnetle sabit olmuştur. Peygamber (s.a.v.),

أَلْحِقُوا الْفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا فَمَا أَبْقَتْ فَلِأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ *"Belirli payları pay sahiplerine veriniz. Paylardan geriye kalan (ölene) en yakın erkeğe aittir."*[43] Ölene en yakın erkek de erkek kardeştir. Ama bir veya iki kızla birlikte, ana-baba bir kız kardeş veya baba bir kız kardeş olursa, Ömer, Ali, Zeyd b. Sabit ve İbn Mes'ûd (r.a.)'a göre

[29/157]

---

[42] **Şâz rivayet:** Güvenilir bir râvînin gerek zabt fazlalığı gerek diğer râvilerde aranan hususlar açısından kendisinden daha üstün bir râviye aykırı olarak tek başına naklettiği hadistir.

[43] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/292; Buhârî, Ferâiz 4; Müslim, Ferâiz 2; Tirmizî, Ferâiz 8.

yarı olsun üçte bir olsun kalan kız kardeşindir. İbn Abbas (r.a.)'a göre bu durumda kıza hiçbir şey yoktur. Bunun aslı şudur: Sahabilerin çoğuna göre kız kardeşler kızlarla birlikte asabe olurlar. Bu fakihlerin çoğunun da görüşüdür .İbn Abbas (r.a)'a göre kız kardeşler asabe olamazlar. Erkek ve kız kardeşlerin karışık olarak bulunduğu sorunda İbn Abbas (r.a)'dan gelen rivayetler değişiktir. Ondan rivayet edildiğine göre kalan aralarında erkeğe, iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülür. Bu onun en sağlam olan görüşüdür. Yine ondan rivayet edildiğine göre kalanın tamamı erkeğe aittir.

Kız kardeş ister ana-baba bir, ister baba bir olsun kızla beraber asabe olur. Ancak baba bir kız kardeşle birlikte, ana-baba bir erkek kardeş bulunursa şöyle ki bir kimse geride bir kız, ana-baba bir erkek kardeş ve baba bir kız kardeş bırakırsa, kıza yarı pay verilir. Kalan ana-baba bir erkek kardeşin olur. Baba bir kız kardeşe hiçbir şey verilmez. Sorunda bir kız, ana-baba bir kız kardeş, baba bir, bir kız bir de erkek kardeş bulunursa taksim yine böyle olur. Yine İbn Abbas (r.a)'dan kalanın tamamının erkeğe ait olduğu da rivayet edilmiştir. Ona ait görüşlerin en kuvvetlisi, kalanın aralarında erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülmesidir.

Biz Hanefîlere göre ise ,kalanın tamamı ana-baba bir kız kardeşindir. İbn Abbas (r.a)'ın delili, Ma'mer'in, Zührî'den, Zührî'nin Ebû Seleme b. Abdurrahman (r.a.)'dan rivayet ettiği hadistir. Ebû Seleme der ki: İbn Abbas (r.a.)'a, bir kız bir de kız kardeş bulunan bir ferâiz sorununu sordum. "Kıza yarı verilir, kız kardeşe hiçbir şey yoktur." dedi. Bunun üzerine ben "Ömer (r.a.) 'kıza yarı, kalan da kız kardeşe verilir.' derdi" dedim. İbn Abbas kızdı ve dedi ki "Siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allah mı? Allahu Teâlâ,

﴿ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ ﴾ *"Eğer çocuğu olmayıp da bir kız kardeşi bulunan bir kimse ölürse"* (en-Nisâ 4/176) buyurur. Zührî der ki "Ben İbn Abbas (r.a.)'ın maksadını anlayamadım da bunu Atâ'ya sordum Atâ şöyle dedi : Onun maksadı, Allahu Teâlâ, çocuk bulunmamak koşuluyla kız kardeşe yarı pay vermiştir. Çocukla birlikte ona yarı pay vermemiştir. Çocuk kelimesi erkek ve kız her ikisi için de gerçektir. Görmez misin Allahu Teâlâ, çocuk nedeniyle ananın payını üçte birden altıda bire düşürmüş, bu düşürmede erkek ve kız birbirine eşit olmuştur. Kocayı yarıdan dörtte bire, karıyı dörtte birden sekizde bire çocuk nedeniyle düşürmüş, bu düşürmede de erkekle kız birbirlerine eşit olmuştur. O halde burada da, kız kardeşin mirasçı olması için çocuğun bulunmaması koşul konulmuştur. Bu konuda da erkek ve kız birbirine eşittir. Bunun delili şudur. Belirli pay sahibi payını aldıktan sonra kalana, nesep yönünden asabe olanlar hak sahibi olurlar. Erkek kardeş asabe, ama kız kardeş asabe değildir. Çünkü tek başına bulunduğu zaman kız kardeş asabe olamaz. Bundan anlıyoruz ki, kız kardeş bizzat asabe olanlardan değildir. O, başka biriyle beraber bulunduğu zaman, ancak, o başkası asabe ise asabe olur. Kız asabe değildir. O halde kızla birlikte iken kız

kardeşin asabe olması câiz değildir. Şayet kız kardeş kızla birlikte asabe olsaydı onunla mirasa ortak olurdu. Halbuki o, bütün âlimlere göre kızın payına ortak olamaz. Böylece kız kardeşin asla asabe olmadığını öğreniyoruz. Ancak aralarında erkek kardeş bulunursa kız kardeşler, o zaman erkek kardeş nedeniyle asabe olur.

Bizim bu konuda delilimiz Allahu Teâlâ'nın,

﴿ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ ﴾

"Çocuğu olmayan kimse ölürse.." (en-Nisâ 4/176) buyruğudur. Burada geçen çocuk kelimesi erkek çocuğu demektir. Bunun delili, Allahu Teâlâ'nın o âyetine atfedilmiş olan,

﴿ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ ﴾

"Çocuğu olmazsa erkek kardeş ona mirasçı olur." (en-Nisâ 4/176) âyetidir. Bu
[29/158] âyet herkese göre onun oğlu olmazsa anlamınadır. Hatta erkek kardeş ölenin kızıyla birlikte mirasçı olur.

Eğer, "Bu iki koşulun her biri bağımsız bir olayda anılmış iki koşuldur. Dolayısıyla bu iki koşulun birinde maksadın erkek çocuk olduğuna dair delil bulunması, ikincide maksadın da erkek çocuk olduğu anlamına gelmez." denilecek olursa biz de şöyle deriz. Hayır öyle değildir. Hepsi tek bir koşuldur. Çünkü önce, erkek kardeş ölü olup kız kardeşe yarı verilecek sorun anıldı. Sonra aynı sorun kız kardeş ölü erkek kardeş mirasçı sayılarak anıldı. Ona malın tamamı verildi. Bununla koşulun tek olduğu ortaya çıkmış oldu. Bu koşul da çocuğun bulunmamasıdır. Sonra bu iki yerden birinde geçen çocuk kelimesinden amaç kız değil erkek çocuktur. Şu halde diğer yerde de amaç böyle olur. Sünnet de bu anlama işaret eder. Rivayet edildiğine göre Ebû Musa el-Eş'arî (r.a.)'ye bir kız, bir oğul kızı ve bir de kız kardeş bulunan bir miras sorunu soruldu. O da, kıza yarı pay kalan da kız kardeşe verilir dedi. Bu sorun İbn Mes'ûd (r.a.)'a soruldu. O da, "Öyleyse ben şaşırdım ve doğruyu bulamadım. Resûlüllah (s.a.v.)'ı şöyle söylerken işittim: لِلْبِنْتِ النِّصْفُ وَلِابْنَةِ الِابْنِ السُّدُسُ تَكْمِلَةَ الثُّلُثَيْنِ وَالْبَاقِي لِلْأُخْتِ "Kıza yarı, üçte ikiyi tamamlamak için oğul kızına altıda bir, kalan da kız kardeşe verilir."[44] buyurdu. Bu hadiste kız kardeşin kızla birlikte asabe olduğu açıkça ifade edilmiştir.

Bunun akli delili, kız kardeşin tek başına bulunması durumu onun erkek kardeşlerle birlikte bulunması durumundan daha kuvvetlidir. Çünkü birlikte bulunma durumu, mirasa ortak olma durumudur. Tek başına bulunma durumunda ise ortaklık yoktur. Kız kardeş, erkek kardeşlerle birlikte bulunma durumunda mirastan yoksun olmadığına göre, tek başına bulunma durumunda öncelikle yoksun olmaz. Bununla, çocuğun kendisinin varlığının, kız ve erkek kardeşlerin mirastan yoksun olmalarını gerektirmediği ve onların sadece kızın payıyla mirastan yoksun oldukları anlaşılır. Görmez misin, bir kızla birlikte bulunan

---

[44] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/428; Buhârî, Ferâiz 7; Ebû Dâvûd, Ferâiz 4; Tirmizî, Ferâiz 4.

ana-baba bir kız kardeşlere altıda bir pay verilir. Eğer kız kardeşler, kızların payıyla yoksun olmayacak olsaydı, kızların payı onlarla tek kız arasında ortak olurdu. Nitekim oğul kızları kızların payında tek kıza ortak olmazlar. Bu durumda onlara altıda bir pay verilir. Kız kardeşlerin kızların payıyla yoksun oluşu, kızın payı dışındaki kısımda olunca, yoksunluk ortadan kalkıp kız kardeşler için mirasçı olma hakkı doğar. İki kızla birlikte olan oğul kızları ise böyle değildir. Çünkü oğul kızlarının mirastan yoksun olmaları kızların paylarından dolayı değil kızların varlığından dolayıdır. Buna, kızların mirası hak etmelerinin ölene yakınlığa dayanması da işaret eder. Ölene yakınlık doğumla olur. Bir kimseye kendi çocuğu, oğlunun çocuğundan daha yakındır. Babası, ölene dedesinden daha yakın olduğu gibi babasının çocuğu da ona, dedesinin çocuğundan daha yakındır. Kardeşler de babanın çocuklarıdır. Genel olarak asabelik, babayla bağlantı kurma nedeniyle kazanılır. İhtiyaç duyulması durumunda asabelik hakkı, kız olsun erkek olsun babanın çocukları için doğar. Kızlarla birlikte bulunan kız kardeşler hakkında asabeliğe ihtiyaç doğmuştur. Çünkü onlar kızların payından yoksun kalmışlardır. Kız kardeşlerle birlikte erkek kardeş olursa, onların erkek kardeşle asabe yapılmaları daha uygundur. Erkek kardeş olmazsa kız kardeşler, kızların payından artan kısmı almada asabe yapılırlar.

Oğul kızlarının payları ise böyle değildir. Çünkü oğul kızları hakkında asabeliğe ihtiyaç olmaz. Çünkü oğul kızları kızlara ayrılan paydan yoksun kalmazlar.

Ana bir kız kardeşler ise böyle değildir. Çünkü onlar ölenle ana aracı ile bağlantı kurarlar. Ana akrabalığının ise asabelikte etkisi yoktur. Görmez misin, ana bir erkek kardeş de ana akrabalığı ile ölenle bağlantı kurar. Bunu şu durum da açıklar: Allahu Teâlâ baba bir kardeşlerin mirasçı olmaları için, anlamı kapalı bir kelâleyi koşul koydu. Bir kızı olan kimse mutlak olarak kelâle değildir. Baba bir kardeşlerin kelâle olarak mirasçı olmaları Allahu Teâlâ'nın şu âyeti ile sınırlıdır: **[29/159]**

﴿ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ ﴾

"Eğer çocuğu olmayan kimse ölürse." (en-Nisâ 4/176) Burada geçen çocuk kelimesi, bu âyetin son kısmındaki,

﴿ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً ﴾

"Eğer mirasçılar erkek ve kadın olmak üzere ikiden fazla kardeş iseler." (en-Nisâ 4/176) ifadesinin işaret ettiği üzere, erkek çocuk demektir. O halde burada koşul ittifakla erkek çocuğun bulunmamasıdır. Bu koşul âyetin baş taraflarında açıkça ifade edilmeyip daha sonra ona bağlanarak açıklandı. Bunun delili bir kızı olan kimse gerçekte kelâle, görünürde kelâle değildir. Çünkü kelâle nesebi kesik olan ve kendisine hiçbir kimse bağlanmayan kişi demektir. Erkek kardeşler, kardeşlerine

bağlanmazlar. Kızın çocukları analarının babasına değil babalarının babasına bağlanır. Kızı olan kimse gerçekten kelâle olduğu için ana-baba bir veya baba bir kardeşler ona mirasçı olur dedik. Görünürde kelâle olmadığı için ana bir kardeşler ona mirasçı olamaz dedik. Bunu öğrendikten sonra deriz ki kız ve erkek kardeşler her ne kadar mirasçı olmada çocukların yerine geçseler de başkalarını mirastan yoksun etmede onların yerine geçemezler. Hatta onlar, karı ve kocanın payını azaltamazlar. Bir kardeş de ananın payını üçte birden altıda bire düşüremez. Çocuklar ise böyle değildir. Çünkü mirastan yoksun etme aklî bir gerekçe ile değil delille sabittir. Bu bakımdan mirastan yoksun etme hakkı, haklarında delil bulunan kişiler için sabit olur. Mirastan yoksun etmeyle ilgili delil de sadece çocuklar hakkında gelmiştir. Mirasçı olma ise böyle değildir. Onun gerekçesini akıl kavrayabilir. Bu da daha önce belirttiğimiz gibi akrabalıktır.

AKRABALIĞI FARKLI OLAN KARDEŞLERİN MİRASI

Eğer sana her birinin farklı akrabalıkta üç erkek kardeşi bulunan farklı akrabalıkta üç erkek kardeşin mirası sorulursa de ki; bu geride iki ana-baba bir erkek kardeş, dört baba bir erkek kardeş, dört de ana bir erkek kardeş bırakan bir ölüdür. Çünkü ana-baba bir kardeşin ana-baba bir kardeşi, ölenin de ana-baba bir kardeşidir. Onun baba bir kardeşi de ana bir kardeşi de ölen için böyledir. Baba bir kardeşi ile onun ana-baba bir kardeşi, ölenin baba bir iki kardeşidir. Onun ana bir kardeşi ise ölene yabancıdır. Sonuçta ölenin iki ana-baba bir kardeşi, dört baba bir kardeşi, dört de ana bir kardeşi olur. Ana bir kardeşlere üçte bir pay verilir. Kalan ana-baba bir, iki kardeşin olur. Baba bir kardeşlere hiçbir şey verilmez.

Eğer soru, ölen kimse geride her birinin farklı akrabalıkta üç kız kardeşi bulunan farklı akraba üç kız kardeş bırakacak olsa diye gelirse, yukarıda yaptığımız açıklamaya göre sonuçta ölen iki ana-baba bir kız kardeş, dört baba bir kız kardeş, dört de ana bir kız kardeş bırakmış olur. Ana bir kız kardeşlere üçte bir, ana-baba bir kız kardeşlere de üçte iki pay verilir.

Eğer soru, ölen kimse geride farklı akrabalıkta üç erkek, üç de kız kardeş bırakır, her erkek kardeşin farklı akrabalıkta üç erkek kardeşi ve her kız kardeşin farklı akrabalıkta üç kız kardeşi bulunacak olsa diye gelirse, sonuç olarak bu kişi yukarıdaki açıklamamıza göre, ana-baba bir iki kız iki de erkek kardeş, ana bir dört kız dört de erkek kardeş, baba bir dört erkek dört de kız kardeş bırakmış olur. Ana bir kız ve erkek kardeşlere eşit bölüştürülmek üzere üçte bir pay verilir. Kalan, erkeğe iki kız payı düşecek şekilde ana-baba bir kız ve erkek kardeşlerin olur.

[29/160] İbn Abbas (r.a.)'tan gelen şaz bir rivayete göre ana bir kız ve erkek kardeşlerin payı olan üçte bir onlara erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülür. Çünkü onlar ölenle ana aracılığıyla bağlantı kurarlar. Bu miras onlara, anadan alacakları

miras gibi bölüştürülür. Ananın mirası ise onlar arasında erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülür. Şu halde ana akrabalığı nedeniyle hak edecekleri miras da böyle bölüştürülür. Fakat biz Allahu Teâlâ'nın,

﴿ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ ﴾

"Üçte bir payda eşit olarak ortaktırlar." (en-Nisâ 4/12) buyruğunu delil alırız. Ortaklık, eşitliği gerektirir. Sonra karışık olarak bulunma durumunda asabelik hükmüne göre erkek kadından fazla pay alır. Ana akrabalığının asabelik hakkı kazanmada hiçbir etkisi yoktur. Onlar ölenle ana aracılığıyla bağlantı kurma nedeniyle mirasa hak kazanırlar. Bu konuda kadın erkeğe eşittir. Öyleyse kadın ve erkek miras payı kazanmada da eşit olurlar. Nitekim bir erkekle bir kadın aralarında ortak olan bir köleyi özgür kılarlar sonra köle ölürse, ikisi de mirasçı olma nedeninde eşit oldukları için köleden eşit miras alırlar.

Eğer soru, ölen kimse, geride baba bir kardeş çocuğu ile birlikte onun farklı akrabalıkta üç amcasını bırakacak olsa diye gelirse, biz de şöyle deriz: Çocuğun ana-baba bir amcası ölenin baba bir kardeşidir. Çünkü o aynen çocuğun babası gibidir. Çocuğun babası ise ölenin baba bir kardeşidir. Ana bir amcası ölene yabancıdır. Baba bir amcasının anası ölenin de anası ise, o ölenin ana-baba bir kardeşidir. Anası ölenin anasından başka bir kadın ise, o ölenin baba bir kardeşidir. Geride baba bir iki erkek kardeş ve bir kardeş oğlu kalması durumunda malın hepsi iki kardeşin olur. Geride ana-baba bir, tek erkek kardeş ve baba bir tek kız kardeş kalması durumunda malın tamamı ana-baba bir erkek kardeşindir.

Eğer soru, ölen kişi, geride baba bir kardeş oğluyla birlikte farklı akrabalıkta üç amca oğlu bırakacak olsa diye gelirse deriz ki, ana-baba bir amcasının oğlu ölenin baba bir kardeşinin oğludur. Ana bir amcasının oğlu ölene yabancıdır. Baba bir amcasının oğlunun ölenin oğlu olma olasılığı vardır. Çünkü ölen ana bir amcasıdır. Eğer soru soran ölenin oğlu değildir derse sen de şöyle cevap verirsin: O zaman çocuk baba bir amcasının oğlu olur. Şayet çocuğun babası ölenin annesinden ise o takdirde ölenin ana-baba bir erkek kardeşinin oğlu olup mirasa en layık kişi o olur. Çocuğun babası ölenin annesi dışında başka bir kadından olursa, ölen kişi üç tane baba bir kardeş oğlu bırakmış olur. Miras aralarında eşit olarak paylaştırılır. Bu tür sorunlar bu kurala göre çözümlenir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

MİRAS SORUNUNDA PAYLAR TOPLAMININ ORTAK PAYDADAN BÜYÜK ÇIKMASI (AVL)

Âdile

Serahsî (rh.a.) der ki, ferâiz sorunları âdile, kâsıra ve âile olmak üzere üç çeşittir.

Âdile, belirli pay sahiplerine (ashâb-ı ferâize) ait payların malın bölündüğü paydaya eşit olmasıdır. Mesela bir kimse geride iki ana-baba bir kız kardeş, iki de ana bir kız kardeş bıraksa, ana bir kız kardeşler üçte bir, ana-baba bir kız kardeşler üçte iki alırlar. Aynı şekilde belirli pay sahiplerinin payları malın bölündüğü paydadan az olur. Fakat sorunda asabe türü mirasçı bulunursa, belirli pay sahiplerinden kalanı asabe alır. Bu sorunda âdiledir. [29/161]

Kâsıra, belirli pay sahiplerine ait payların malın bölündüğü paydanın altında olması ve asabenin bulunmamasıdır. Mesela bir kimse geride iki ana-baba bir kız kardeş ile ana bırakacak olsa, iki kız kardeşe üçte iki, anaya da altıda bir pay verilir. Mirasçılar arasında kalanı alacak asabe yoktur. Yeri geldiği zaman açıklayacağımız üzere burada hüküm "red"dir. **Red**

Âile ise, belirli pay sahiplerine ait payların malın bölündüğü paydadan daha fazla olmasıdır. Mesela kocayla birlikte ana-baba bir iki kız kardeşe verilen yarı ile üçte iki, kocayla birlikte ana-baba bir tek kız kardeşe ve anaya verilen iki yarı ile üçte bir gibi. Bu sorunda hüküm Ömer, Ali, Osman ve İbn Mes'ûd (r.a.) gibi sahabilerin çoğuna göre avldir. Fakihlerin görüşü de budur. İbn Abbas (r.a.) ise ferâizde "avl"i temelden inkar ediyordu. Muhammed b. el-Hanefiyye ve Ali b. Hüseyin Zeynu'l-Âbidin (rh.a.) onun bu görüşünü almışlardır. **Âile** **Avl**

Avl'e ilk hükmeden Abbas b. Abdulmuttalip'tir. Çünkü o böyle bir sorun geldiği zaman Ömer (r.a.)'e "Paydayı yükseltin." dedi. İbn Abbas (r.a.)'a "Paydayı ilk yükselten kimdir?" diye soruldu. O da dedi ki,"Ömer b. el-Hattab'dır." Ona, üçte iki ile yarı, yahut iki yarı ile bir üçte bir olan bir ferâiz sorunu getirildi de o, "Allah'ın kimi öne aldığını bilmiyorum ki, ben de onu öne alayım. Allah'ın kimi geriye bıraktığını bilmiyorum ki ben de onu geri bırakayım." dedi. Ferâiz sorununun paydasını yükseltti. Allah'a andolsun ki Allahu Teâlâ'nın öne aldıklarını öne alsaydı, Allahu Teâlâ'nın geriye bıraktıklarını geriye bıraksaydı hiçbir ferâiz sorununda payda yükselmezdi". Bunun üzerine "Ey İbn Abbas! Allah'ın öne aldığı kimdir?" denildi. O da, "Allahu Teâlâ'nın belirlenmiş bir paydan başka belirlenmiş bir paya naklettiği kimse O'nun öne aldığı kimsedir. Allahu Teâlâ'nın belirli bir paydan belirlenmemiş bir paya naklettiği kimse O'nun geriye bıraktığı kimsedir." cevabını verdi.

Atâ (rh.a.)'dan rivayet edildiğine göre bir kimse İbn Abbas (r.a.)'a sorup dedi ki, "Paydası yüksek ferâiz sorununda nasıl yaparsın?" O da "Durumu daha kötü olana zararı çektiririm." dedi. Ona "Durumu daha kötü olan kimdir?" denildi. O "Kızlar ve kız kardeşlerdir." diye karşılık verdi. Bunun üzerine Atâ (rh.a.) dedi ki; "Senin bu görüşünün hiçbir yararı yoktur. Sen ölecek olsan mirasçıların arasında mirasını senin görüşün dışında bir görüşe göre bölüştürürdük." dedi. İbn Abbas öfkelendi ve şöyle dedi: "Avli kabul edenlere söyle. Bir araya toplanalım. Sonra lanetleşelim. Yalancılara Allah'ın lanetini okuyalım. Âlic'in kumlarının sayısını bilen

(Allah) bir maldan iki yarı ve üçte bir pay vermez. Malın şu kadarı, bir yarı, şu kadarı da bir yarıyla gidince üçte bir nereden verilecek?" Atâ: "Bunu Ömer zamanında niçin söylemedin?" dedi. İbn Abbas "Ömer heybetli bir adamdı. Ben de çekindim." dedi. Zührî (rh.a.) der ki, "Avl konusunda, adil, günahtan titizlikle sakınan bir devlet başkanının hükmü önceden bulunmasaydı, hiç kimse lanetleşme yani avl sorununda İbn Abbas (r.a.)'la farklı düşünmezdi.

Bazı sorunlarda İbn Abbas (r.a.)'ın görüşü belirgin değildir. Bu sorunlardan biri, bir kadın ölür geride koca, ana, kız ve oğul kızı bırakırsa sahabilerin çoğuna göre kocaya dörtte bir olarak, on iki paydan üç pay, anaya altıda bir olarak iki pay, kıza yarı altı pay, oğul kızına üçte ikiye tamamlamak için altıda bir pay verilir. Sorun bir pay artarak paylaştırma on üç pay üzerinden yapılır. İbn Abbas (r.a.)'ın görüşüne göre mirasçılardan eksik pay alma zararını çekecek kimse konusunda anlaşamamışlardır. Süfyan der ki –bu aynı zamanda Kûfelilerin görüşüdür- İbn Abbas (rh.a.)'ın görüşüne göre zararı oğlun kızı çeker. Kız belirli payı olan altı payı alır. Kalan – ki bu bir paydır- da oğul kızına verilir. Çünkü o, kızdan daha kötü durumdadır. Görmez misin, oğul kızları ölenin iki kızı olması durumunda kızlar nedeniyle mirastan yoksun kalabilirler. Tâvûs (rh.a.) da şöyle derdi " İbn Abbas (r.a.)'ın görüşüne göre altıdan dörtte bir olarak, bir buçuk pay, kocaya, altıda bir olarak, bir pay anaya verilir. Geriye kalan üç buçuk payın dörtte üçünü kız, dörtte birini de oğul kızı alır. Çünkü bu ikisinden her biri belirlenmiş bir paydan belirlenmemiş olan bir paya geçerler. Dolayısıyla mirastan eksik pay alma zararını bu ikisi çeker. İbn Abbas (r.a.)'dan gelen bu görüş doğruysa bu "avl"i kabul etmek demektir. Çünkü avl bundan başka bir şey değildir. Çünkü üç buçuk dörde yetmez. Bu ikisinden her birinin payının tamamı dörtle çarpılır. Sonra aralarında dörtte üç ve dörtte bir olarak bölüştürülür. Alv de zaten budur. [29/162]

Bir diğer sorun da bir kadın ölür, geride koca, ana, iki ana-baba bir kız kardeş, iki ana bir kız kardeş bırakırsa sahabilerin çoğuna göre kocaya yarı, altı paydan üçü, anaya altıda bir, bir pay, ana bir kardeşlere üçte bir iki pay ve ana-baba bir kız kardeşlere üçte iki dört pay verilir. Bu dörtle sorun ona avl eder. Taksim on payda üzerinden yapılır.

İbn Abbas (r.a.)'ın görüşü üzerinde anlaşamamışlardır. Süfyan (rh.a.) der ki, Onun görüşüne göre kocaya yarı, anaya altıda bir, ana bir kız kardeşlere üçte bir pay verilir. Ana-baba bir kız kardeşlere hiçbir şey yoktur. Çünkü mirastan tamamen yoksun kalma zararı, kısmen yoksun kalma zararına kıyas edilir. Onun görüşüne göre kısmen yoksun kalma zararını, ana bir kardeşler değil, ana-baba bir kardeşler çeker. O halde tamamen yoksun kalma zararı da böyledir.

Tavus der ki, İbn Abbas (r.a.)'ın görüşüne göre zararı her ikisinin de çekmesi için kalan üç buçuk pay, ana bir kardeşlerle ana-baba bir kardeşler arasında eşit olarak bölüştürülür. Bu, ana bir kardeşlerle ana-baba bir kardeşleri ortak etme

(teşrik) görüşüne dayanır. İbn Abbas (rh.a.)'ın delili daha önce ondan naklettiğimiz sözlerdir. Çünkü akıllı hiçbir kimse bir miras malında iki yarı ve bir üçte bir yahut üçte iki ve yarı payları düşünemez. Böyle düşünülmesi imkansızdır. Burada zarar çektirmeye kimin daha layık olduğunu açıklamaya ihtiyaç vardır. O der ki, belirli pay sahipleri, Peygamber (s.a.v.)'in,

أَلْحِقُوا الْفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا

"Payları pay sahiplerine veriniz."[45] buyruğu üzere asabelerden öne alınır. Çünkü asabeler, belirlenmiş olan bir paydan belirlenmemiş olan bir paya geçerler. Onlar bir yönden belirli pay sahibi, diğer yönden asabedir. O halde eksik pay alma zararını onlara çektirmek daha uygun olur. Diğer yönden o şöyle der: Zararı, durumu daha kötü olan mirasçı çeker. Onlar da kız kardeşler ve kızlardır. Kız kardeşlerin daha kötü halde olmalarında bir karışıklık yoktur. Çünkü onlar babayla, görüş ayrılığı bulunmakla birlikte, dedeyle ve oğul ile mirasçı olmaktan düşerler. Aralarında erkek kardeş bulunursa asabe olurlar. Koca, karı ve ana hiçbir zaman mirasçılıktan düşmezler. Kızlar da böyledir. Onlar da aralarında erkek çocuk bulunduğu zaman asabe olurlar. Asabe, belirli pay sahibinden sonra gelir. Durumları daha kötü olduğu için düşük pay alma zararını bunların çekmesi daha uygun olur.

[29/163] Biz Hanefîlerin bu konuda delilimiz şudur: Onların hepsi mirası hak etme nedeninde eşittirler. Bu nedende eşit olma, mirası hak etmede eşit olmayı gerektirir. Dolayısıyla onlardan her biri eğer payda kafi geliyorsa hakkının tamamını alır. Paydanın yetmemesi durumunda, alacaklıların bulunmasında olduğu gibi onlardan her birinin payının tamamı terikeyle çarpılır. Miras nedeninde eşit olmanın açıklaması şöyledir: Onların her biri âyetle belirlenmiş paylara sahiptir. Bunu şu durum da açıklar: Allah'ın pay ayırması, kulun pay ayırmasından daha kuvvetli olur. Kim birine üçte bir diğerine dörtte bir, başka birine altıda bir vasiyette bulunursa onların hepsinin bütün hakkı üçte birle çarpılır. Vasiyet edenin amacı mirasçıların onayı ile malın yeterli olması durumunda onların her birinin kendisi için belirtilen payı alması, mirasçıların onay vermemesinden dolayı, malın yeterli olmaması durumunda bunların çarpılmasıdır. Allahu Teâlâ bir miras sorununda iki yarı ve bir üçte bir pay ayırınca da böyle olur. Bundan anlıyoruz ki amaç paydanın yeterli olması durumunda her birinin kendisi için belirtilen payı alması, paydanın yeterli olmaması durumunda belirtilen payların çarpılmasıdır. Bizim söylediklerimizle imkan ölçüsünde delillerin tamamıyla uygulama yapılmış olur. İbn Abbas (r.a.)'ın dedikleriyle delillerin bir kısmıyla uygulama yapılmış bir kısmı da iptal edilmiş olur. Bu görüşün başka hiçbir yorumu yoktur. Ancak onu savunan bir kimse şöyle söyleyebilir: İbn Abbas (r.a.)'ın dediklerinde bazı deliller

[45] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/292; Buhârî, Ferâiz 4; Müslim, Ferâiz 2; Tirmizî, Ferâiz 8.

değiştirilmiş, diğer bazıları değiştirilmemiş olur. Sizin dediklerinizde ise delillerin hepsi değiştirilmiş olur.

Biz de deriz ki, İbn Abbas (r.a.)'ın dayandığı akli delil ile bazı hak sahiplerine düşük pay verme usûlü doğru değildir. Çünkü o mirası hak etme dışındaki başka bir durumda mirasçılar arasında bulunan farkı göz önüne almaktadır. Bu ise geçersizdir. Görmez misin bir kimse terikeden alacaklı olduğunu iki erkeğin tanıklığı ile isbat edecek olsa, başka bir kimse de alacağını bir erkek iki kadının tanıklığı ile isbat edecek olsa, bu ikisi terikeden alacaklı olmada birbirine eşittir. Bunun dışında erkeğin tanıklığı, kadınlarla birlikte erkeğin tanıklığından daha kuvvetlidir.

Sonra asabelik miras hakkı doğuran nedenlerin en güçlüsüdür. O halde bazı hallerde asabe olma gerekçesini dikkate alarak mirastan kısmen yoksunluk nasıl sabit olabilir? Şayet bazı mirasçıların payları eksiltilecek olsa buna en layık olan karı ve koca olurdu. Çünkü bunların mirasçı olma nedeni, mirasçılıkları durumunda bulunmamaktadır. Bu neden aynı zamanda kaldırılma olasılığı bulunan bir nedendir. Demek ki bu neden kaldırılma olasılığı bulunmayan nedenden daha zayıf bir nedendir. Şaşılacak bir şey de onun, durumları daha kötü olduğu halde ana bir kız kardeşlere değil de ana-baba bir kardeşlere zarar çektirmesidir. Görmez misin onlar ana-baba bir kardeşlerden farklı olarak herkese göre kızlarla ve dedeyle mirasçılıktan düşerler. Böylece anlamış oluyoruz ki izlenmesi gereken yol, fakihlerin (r.a.) çoğunluğunun izlediği yoldur.

Avliye bulunan ferâiz sorununu açıklamak üzere şöyle deriz. Bu sorunun çözümlendiği payda altıdır. Sonra altı bazen yarım pay, bazen dörtte üç pay, bazen bir pay, bazen de bir buçuk pay bazen iki, bazen iki buçuk bazen üç, bazen de dört pay artar. Yarım pay artan sorunun şekli şöyledir. Bir kadın ölüp geride koca, bir kız, ana ve babasını bırakırsa, ana ve babaya altıda bir olmak üzere birer pay, kıza yarım olmak üzere üç, koca için dörtte bir olmak üzere bir buçuk pay verilir. Bu sorunda paydadan yarım pay artar.[46]

Dörtte üç pay artan sorunun şekli şöyledir. Bir erkek ölüp geride karı, iki kız, ana ve baba bırakırsa, ana ve babaya altıda birden iki pay, iki kıza üçte ikiden dört pay, karıya da sekizde birden bir payın dörtte üçü verilir. Böylece payda dörtte üç pay ile artar. Bu sorunu açık açık belirtmek istersen altı tam dörtte üçü, dörtle çarparsın. Sonuç yirmi yedi olur. Bu soruna minberiyye denir. Şöyle ki, Ali (r.a.) **[29/164]**

[46] Avliye'de paylar toplamını ortak payda yapıp, mirasçılara bu yeni ortak payda üzerinden pay verileceği için, küsuratlı ortak payda "bayağı kesir" kuralları ile çelişmektedir. Sonraki fıkıh kaynaklarında küsursuz hesaplama aşamasına geçilmiştir.

¼ ½ 1/6 1/6

Koca Kız Ana Baba 12 (Ortak Payda)

3 6 2 2 13 Avliye

Minberiyye

minberde iken bu sorulur. O buna birden cevap verir. Ve karının sekizde biri dokuzda bire dönüştü der. Bununla o karıya yirmi yedi paydan üç pay verilir, demek ister. Bu da bütün malın dokuzda biridir.[47]

Bir pay artan sorunun şekli de şöyledir: Bir kimse geride ana-baba bir iki kız kardeş, ana bir iki kız kardeş ve ana bırakırsa, ana-baba bir iki kız kardeşe üçte iki üzerinden dört pay, ana bir iki kız kardeşe üçte bir üzerinden iki pay, anaya da altıda bir üzerinden bir pay verilir. Bununla payda bir pay artmış olur.[48]

Bir buçuk pay artan sorun ise, bir kimsenin geride ana-baba bir, iki kız kardeş, karı ve ana bir, iki kız kardeş bırakması şeklindedir. Burada karıya dörtte bir üzerinden bir buçuk pay, ana-baba bir iki kız kardeşe üçte iki üzerinden dört pay, ana bir, iki kız kardeşe üçte bir üzerinden iki pay verilir. Bu sorunun paydası bir buçuk pay artar.[49]

İki pay artan sorunun şekli, bir kadının ölüp geride koca, ana-baba bir tek kız kardeş ve iki ana bir kız kardeş bıraktığı sorundur. Kocaya yarı üç pay, ana-baba bir kız kardeşe yarı üç pay, ana bir kız kardeşlere üçte bir iki pay verilir. Ve bu sorunun paydası iki pay yükselir.[50]

İki buçuk pay artan sorun, bir kimsenin ölüp geride ana-baba bir, iki kız kardeş, karı, ana ve ana bir, iki kız kardeş bıraktığı sorundur. Burada dörtte birden bir buçuk pay, karıya, altıda bir üzerinden bir pay anaya, ana-baba bir kız kardeşlere üçte ikiden dört pay, ana bir kız kardeşlere üçte birden iki pay verilir. Sorunun paydası iki buçuk pay yükselir.[51]

---

[47] 1/8 2/3 1/6 1/6
Karı Kız Kız Ana Baba 24
3 8 8 4 4 27 Avliye

[48] 2/3 1/3 1/6
2 Kız Kardeş 2 Kız Kardeş Ana 6
(Ana – Baba bir) (Ana bir)
2+2 1+1 1 7 Avliye

[49] 2/3 1/4 1/3
2 Kız Kardeş Karı 2 Kız Kardeş 12
a.b. a.
4+4 3 2+2 15 Avliye

[50] ½ ½ 1/3
Koca Kız Kardeş 2 Kız Kardeş 6
3 3 1+1 8 Avliye

[51] 2/3 ¼ 1/3 1/6
2 Kız Kardeş Karı 2 Kız Kardeş Ana 12
a.b. a.
4+4 3 2+2 2 17 Avliye

Üç pay yükselen sorun, bir kadının ölerek geride koca, ana-baba bir iki kız kardeş ve ana bir iki kız kardeş bıraktığı sorundur. Kocaya yarı üç pay verilir. Sorun bununla artar.[52]

Dört pay yükselen sorunun şekli önceki sorunda olduğu gibidir. Bir kadın ölüp mirasçı olarak ana-baba bir iki kız kardeş, ana bir iki kız kardeş, ana ve koca bırakırsa bu sorun ananın bir kocanın da üç payı ile payda artar. Böylece bunun dört pay ile yükseldiğini görürüz. Ferâiz sorunlarında payda bundan daha fazla yükselmez. Bu soruna avlin çokluğundan dolayı أُمُّ الْفُرُوخ civciv anası denir. Bu soruna Şurayhiyye de denir[53]. Çünkü o, kadı Şurayh'a arz edilmiş o da böyle karar vermiştir. Hayatta kalan koca, Iraktaki fakihlere bu sorunu sormaya başlayıp "Bir kadın ölmüş geride kocasını bırakmış. Hiç çocuk bırakmamış. Bu sorunda kocanın payı ne olur." der. Fakihler "Yarı olur." şeklinde cevap verince o "Allah'a andolsun ki bana yarı da üçte bir de verilmedi." der. Onun bunun sözleri kadı Şurayh'a ulaşınca onu çağırtmak ister. Haberciye "Ona senin bizde bir alacağın kaldı de." diye emreder. O adam huzuruna gelince, onu cezalandırıp "Sen kadıyı rezil ediyorsun. Hakkıyla hükmeden kadıya çirkin bir şey isnat ediyorsun." der. Adam "Benim sende kalan alacağım buydu demek." der ve şöyle söyler:

Şurayhıyye

"Allah hakkına yemin ederim ki zulüm çok düşük bir davranıştır.

Kötülük yapan kimse hala pek zalimdir.

Kıyamet günü hesaba çeken Allah'ın huzuruna gidiyoruz.

Davalılar yalnız Allah huzurunda toplanacak."

Bunun üzerine kadı Şurayh, Ömer b. el-Hattab'ı kast ederek "Benden önce âdil, günahlardan sakınan bir devlet başkanı böyle hükmetmeseydi bu yargı beni ne kadar korkutucudur.!" karşılığını verir.

Mes'eletü'l-iltizam

Belirttiğimiz kurala uyan sorunların sayısı çoktur. Fakat biz her biri için bir örnek açıkladık. Dilediği örneği ona kıyas edecek anlayış sahibi kişilere bu kadarı yeterlidir.

Bu konuda geriye, bir tek mes'eletü'l-iltizam kaldı. Bu da bir kadın ölüp geride koca, ana, ana bir iki kız kardeş bırakırsa bu sorunda bizim görüşümüz açıktır. Kocaya yarı, anaya altıda bir, kız kardeşlere üçte bir pay verilir. Bu payların **[29/165]**

---

[52] ½ 2/3 1/3
Koca 2 Kız Kardeş 2 Kız Kardeş 6
a.b. a.
3 2+2 1+1 9 Avliye

[53] 2/3 1/3 1/6 ½
2 Kız Kardeş 2 Kız Kardeş Ana Koca 6
a.b. a.
2+2 1+1 1 3 10 Avliye

paydaya eşit olduğu bir sorundur.[54] İbn Abbas (r.a.)'a göre bu sorunun çözümü onun kuralına göre olur. Onun görüşüne göre iki kız kardeş anayı üçte bir paydan altıda bire düşüremezler. Buna göre o, koca için yarı, ana için üçte bir, iki kız kardeş için üçte bir derse, avli kabul etmiş olur. Eğer koca için yarı, ana için altıda bir diyecek olursa "İki kız kardeş anneyi üçte birden altıda bire düşüremezler." görüşünü terk etmiş olur.

Onun mirasçılardan hiçbirine payından eksik alma zararını çektirmesi mümkün değildir. Çünkü ana sadece belirli pay sahibidir. Ana bir kız kardeşler de böyledir. Çünkü onlar hiçbir zaman asabe olmazlar. Anayı düşürmeyen mirasçılar, ana bir kız kardeşleri düşürürler. Bu bakımdan ana bir kız kardeşler, anadan daha kötü durumdadır derse, biz de şöyle deriz: Bu mirası hak etme durumunun dışında mirasçılar arasında fark gözetmektir. Daha önce mirasçılar arasında farkın sadece mirası hak etme durumunda dikkate alınacağını açıklamıştık. O zararı ana bir kız kardeşlere değil, kızlara ve ana-baba bir kız kardeşlere çektirmiştir. Halbuki ana bir kız kardeşlerin durumu mirası hak etme durumu dışında daha kötüdür. Bununla İbn Abbas (r.a.)'ın görüşü yukarıdaki sorunlarla bağdaşamaz. Doğru olan sahabiler (r.a.) ile fakihlerin dediğidir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

NİNELERİN MİRASI

Serahsî (rh.a.) şöyle der: Bilinmelidir ki, nine belirli pay sahibidir. Onun payı Kur'an'da bulunmasa da meşhur hadis, sahabilerin, önceki ve sonraki âlimlerin icmâ'ı ile sabittir. Delil olarak onların icmaı yeterlidir. Bu konu, dört başlık altında ele alınacaktır. Birincisi mirasçı olan nineler. İkincisi ninelerin miras payının miktarı. Üçüncüsü miras konusunda ninelerin birbirlerine tercih edilme sırası. Dördüncüsü, ninelerin mirastan yoksun kalmaları.

Mirasçı olan nineler

Ali ve Zeyd b. Sâbit (r.a.)'e göre, ölenle asabe veya belirli pay sahibi olan biri aracılığıyla bağlantı kuran her nine mirasçıdır.

Asabe olmayan veya belirli pay sahibi bulunmayan biri aracılığıyla ölenle bağlantı kuran her nine de mirasçı değildir. Bizim âlimlerimiz de bu görüşü almışlardır. Fakihlerin, "Ölene olan nesep bağında, iki ana arasındaki babanın bulunduğu bir nine mirasçı olamaz." sözünün anlamı da budur. Çünkü miras

---

[54] ½ 1/6 1/3
Koca Ana 2 Kız Kardeş 6
a.
3 1 1+1 6 Avliye
Avliyeyi kabul etmeyen İbn Abbas burada Ana'ya kız kardeşlerden etkilenmeyeceği ilkesi uyarınca 1/3 verince kendi görüşü ile çelişkiye düştüğü için bu meseleye "meseletü'l-iltizam" denilmiştir.

bırakanın anası tarafından olan baba (ve dedeleri) asabe olmadığı gibi belli bir pay sahibi de değildir. Ömer (r.a.)'den de böyle rivayet edilmiştir.

Şa'bî (r.a.) şöyle bir olay anar. Ömer (r.a.)'e ananın anasının anası, babanın anasının anası, babanın babasının anası ve ananın babasının anası olmak üzere aynı seviyede dört ninenin mirasçı olmaları soruldu. O, bu son nine dışında hepsini mirasçı yaptı. Çünkü onun ölene olan nesep bağında iki ana arasında bulunan baba vardır.

İbn Mes'ûd (r.a)'dan iki görüş nakledilmiştir. Birisi böyledir. İkincisi, bütün nineler mirasçıdırlar. Ölene uzak nine ile ona yakın nine ileride detayını vereceğimiz üzere birbirine eşittir. **[29/166]**

İbn Abbas (r.a.)'dan üç görüş rivayet edilmiştir. İkisi İbn Mes'ûd (r.a.)'dan naklettiğimiz görüş gibidir. Üçüncüsü ise ninelerden sadece birisinin mirasçı olmasıdır. O da ananın anasıdır. Ana olmadığı zaman o, ananın payında ana yerine geçer. Bu pay ya altıda bir ya da üçte birdir. İbn Sîrîn de bu görüşü almıştır.

Sa'd b. Ebû Vakkas (r.a.)'dan rivayet edilen görüş, sadece iki ninenin mirasçı olmasıdır. Hatta İbn Mes'ûd (r.a.) Sa'd'ı, bir rekat vitir kıldığından dolayı kınayınca, o şöyle demiştir: İbn Mes'ûd beni bir rekat vitir kılıyorum diye kınıyor. Halbuki o üç nineyi mirasçı yapıyor. Ancak Eban, Sa'd'in bu sözle amacı, aslında İbn Mes'ûd'u üç nineyi mirasçı yapmasından dolayı değil, yakın nineyle birlikte uzak nineyi mirasçı yapmasından dolayı eleştirmektir der. Görmez misin, bazı rivayetlerde İbn Mes'ûd (r.a.)'un sözü kendisine ulaşınca Sa'd'in "Havva anamızı da mirasçı yapsaydı ya." dediği nakledilmiştir.

Malik ve Ebû Sevr, Sa'd (r.a.)'ın bu sözünü görünürdeki anlamına çekmişler ve onun görüşünü benimseyip, "Ancak iki nine mirasçı olur." demişlerdir. Ebû Sevr "Bu görüş Şafii (rh.a.)'nin de görüşüdür." der.

İbrahim en-Nehâî ve Evzâi (rh.a.)'nin üç nineyi mirasçı yaptığı rivayet edilmiştir. Hatta Süfyan'ın Mansur'dan, onun da İbrahim'den rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a.v.) üç nineyi mirasçı yapmıştır. Süfyan der ki, "İbrahim'e o nineler kimlerdir?" diye sordum o da "Ananın anası, babanın anası, babanın anasının anası." karşılığını verdi. Fakat Cerir, Mansur'dan o da İbrahim'den bu hadisi nakletmiş ve onda İbrahim'in "O nineler ananın anasının anası, babanın anasının anası ve babanın babasının anası." dediğini anmıştır. Dolayısıyla bu bizim görüşümüze uygun düşer.

Diğer rivayet yakın nineyle birlikte uzak ninenin mirasçı yapılmasını ifade ettiği için nerdeyse doğru değildir. Âlimlerin (rh.a.) yaygın görüşü, buna aykırı olan görüştür.

Bu konuda bizim delilimiz şudur. Nineler usûl içinde velâ ile mirasçı olurlar. Bu nedenle onların durumu fûrû'dan velâ ile mirasçı olanlara kıyas edilir. Bunlar da

oğul ve kız çocuklarından zevi'l-erham olanlardır. Orada asabe veya belirli pay sahibi olanların çocuğu aynı derecede bulunma durumunda miras alır. Burada da miras, asabenin veya belirli pay sahibinin anası olan ninenindir. Bunu şu durum da açıklar. Ananın babasının anası ölenle ananın babası aracılığıyla bağlantı kurar. Ananın babası ise belirli pay sahipleri ve asabelerden hiçbiri ile mirasçı olamaz. Ölenle onun aracılığıyla bağlantı kuran biri onlarla öncelikle mirasçı olamaz. Çünkü bağlantı kuran kişi, kendisi aracılığıyla bağlantı kurduğu kişiden daha üst bir konumda değildir. Bunun delili şudur: Ananın babasının anası ile ananın anasının anası, ananın babası ile birlikte mirasçı olduklarında ya miras iki nineye değil, ananın babasına aittir. Denilecektir ki bu akla uzak bir görüştür. Çünkü ananın babası, anası bulunmadığında mirastan hiçbir şey alamaz ki anasıyla birlikte olduğunda nasıl alsın? Bir de ananın babası miras almaksızın onun anası olan ninenin miras alması câiz değildir. Çünkü ananın babasının anası, ölenle ananın babası aracılığıyla bağlantı kurar. Ananın babası ananın anasının anası ile birlikte bulunduğunda mirastan hiçbir şey alamaz. O halde onun kendisinden daha uzak olan anası nasıl miras alsın? Bu durumda mirası ananın anasının anasına vermekten başka olasılık kalmaz. Bu ananın babası hayatta iken böyle olunca, onun ölümünden sonra da böyle olur.

İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle derdi: Ninelerin mirasçı yapılmaları ölenle bağlantı
[29/167] kurma yönünden değildir. Çünkü ananın anası ölenle ana aracı ile bağlantı kurar. Nitekim ananın babası da ana aracılığıyla ölenle bağlantı kurar. Kadın aracılığıyla ölenle bağlantı kurma, erkeğin mirasçı olmasını gerektirmiyorsa kadının mirasçı olmasını da gerektirmez. Kız aracılığıyla kurulan bağlantı da böyledir. Çünkü kızın kızı belirli payda ve asabelikte kızın oğlu gibidir. Kız kardeş kızı da kız kardeş oğlu gibidir. Böylece ninelerin dinen mirası hak etmelerinin sadece nine ismi taşımalarından dolayı sabit olduğunu öğreniriz. Peygamber (s.a.v.) nineye altıda bir pay vermiştir. Bu, Resûlüllah (s.a.v.)'ın ninelere bu isim nedeniyle ayırdığı bir paydır. Yakın nine uzak nine, ölenle bağlantısında iki baba arasına giren bir babanın bulunduğu veya bulunmadığı nine bu konuda eşittir.

Fakat biz şöyle deriz: Sadece nine ismi neseple sabit olduğu gibi süt emme ile de sabit olur. Süt emme ile sabit olan nine mirası alma hakkına sahip değildir. Dolayısıyla yakınlık ve ölenle bağlantıyı da dikkate almanın gerekli olduğunu, asabe veya belirli bir pay sahibi olan mirasçılarla bağlantı kuran ninelerin mirasçı olma nedenlerinin, asabe veya belirli bir pay sahibi olmayan mirasçılarla bağlantı kuran ninelerden daha güçlü olduğunu öğrenmiş oluruz. Bu bağlantı ile ananın babası hakkında belirli pay sabit olmaz. Şayet bir şey sabit olacak olsa bu belirli pay değil asabeliktir. Kadın aracı ile kurulan bağlantıyla da asabelik sabit olmaz.

İbn Abbas (r.a.) şöyle der: Ananın anası, ölenle ana aracı ile bağlantı kurar. Ananın mirasçılık nedeninin bir benzeri ile mirasçı olur. Bu neden de analıktır. O

halde ananın anası, ana olmaması durumunda onun yerine geçer. Nitekim babanın babası olan dede de böyledir. O da babanın bulunmaması durumunda baba yerine geçer. Oğlun oğlu da oğul bulunmadığı zaman onun yerine geçer. Ana bazı durumlarda üçte bir, bazı durumlarda altıda bir paya mirasçı olunca, ananın anası da aynen onun gibi mirasçı olur.

Ana bir erkek kardeş ise böyle değildir. Çünkü o ölenle her ne kadar ana aracılığıyla bağlantı kursa da, ananın mirasçı olma nedeninin benzeri bir nedenle mirasçı olmaz. Sonra ninelerden hiçbiri ananın payına ortak olamadığı gibi ananın payı konusunda ananın anasına da ortak olamaz. Bunu şu durum da açıklar: Bağlantı kuran kişinin, kendisiyle bağlantı kurduğu kişiye karşı durumu, kendisiyle bağlantı kurulan kişinin ölene karşı durumu gibidir. Bağlantı kuran kişi, kendisiyle bağlantı kurulan kişinin anasıdır. Belirli bir pay sahibidir. Nitekim kendisiyle bağlantı kurulan kişi de ölenin anasıdır. Belirli bir pay sahibidir. Ölenle bağlantı kuranın mirası üçte bir olduğu gibi onun aracılığıyla bağlantı kuran kişinin mirası da böyle olur.

Biz Kubeysa b. Züeyb hadisini delil gösteririz. Onun rivayet ettiğine göre أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَطْعَمَ الْجَدَّةَ السُّدُسَ *"Peygamber* (s.a.v.) *nineye altıda bir pay vermiştir."*[55] Aynı şekilde Muğîre b. Şu'be (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) nineye altıda bir pay vermiştir. Daha önce Ebû Bekir hadisinde naklettiğimiz üzere Muhammed b. Mesleme (r.a.) onun yanında Resûlüllah (s.a.v.)'ın nineye altıda bir pay verdiğine tanıklık etmiştir. Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.) o nineye bu payı vermiştir. Bazı rivayetlerde o ninenin ananın anası olduğu nakledilmiştir. Sonra halifeliği döneminde Ömer (r.a.)'e babanın anası gelip oğlumun oğlunun mirasından bana ne verilecek diye sorar. Ömer (r.a.) de "Allah'ın kitabında senin için hiçbir şey bulamıyorum. Resûlüllah (s.a.v.)'dan da senin hakkında hiçbir şey işitmedim. Senin Ebû Bekir'in pay verdiği nineden başka bir nine olduğunu sanıyorum. Allah'ın kitabında seni göremiyorum. Fakat ben altıda birin ikiniz arasında ortak olduğu ve onun ikinizden tek başına bulunana ait olduğu kanısındayım." der Bu rivayetlerde ninelerin payının altıda birden fazla olmayacağı ortaya çıkmıştır. İki nine altıda biri hak etmede birbirine eşittir. Çünkü ölenle kadın aracı ile bağlantı kurma, hiçbir zaman kendisi ile bağlantı kurulanın payını hak etme nedeni olamaz. Kız kardeş kızları ve kızların kızları böyledir. Ancak biz sünnet nedeniyle nineler hakkında bu kıyası terk ettik. Dolayısıyla yalnız sünnetin getirdiği hüküm dikkate alınır. Rivayetlerin hiçbirinde hiçbir nineye altıda birden fazla pay verildiği yer almamıştır. Bundan dolayı onlara altıda bir pay verilir. Bu da ikinci konunun açıklamasıdır. **[29/168]**

[55] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/269; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI/226.

NİNELERİN MİRASTA SIRASI

Ali'ye göre, ister ana ister baba tarafından olsun ölene yakın nine altıda biri almaya uzak nineden daha layıktır. Iraklı âlimler Zeyd b. Sabit'ten de böyle rivayet eder. Bizim âlimlerimiz (r.a.) de bu görüşü almışlardır. Medineli âlimler ise Zeyd b. Sabit (r.a.)'den şöyle rivayet ederler: Eğer yakın nine ana tarafından uzak nine baba tarafından olursa hüküm yine böyledir. Şayet uzak nine ana tarafından, yakın nine baba tarafından olursa bu ikisi birbirine eşittir. Bu aynı zamanda Şafii (r.a.)'nin görüşüdür.

İbn Mes'ûd (r.a.)'dan iki görüş nakledilmiştir. Bunlardan birisi uzak nineyle yakın ninenin eşit olmasıdır. Ancak uzak nine yakının anası veya ninesi olursa, o zaman uzak nine yakınla birlikte mirasçı olamaz. Diğer görüş uzak nine ile yakın ninenin eşit olmasıdır. Ancak ikisi de tek taraftan olursa, uzak nine yakının anası ve ninesi olmasa da o zaman yakın nine mirasçı olmaya daha layıktır. İbn Mes'ûd (r.a.) kendi kuralına göre hareket etmiştir. Bu kural ninelerin mirası hak etmesinin dinen ninelik ismini taşımakla olduğu bu konuda yakın nine ile uzak ninenin eşit bulunduğudur. Ancak uzak nine, yakın ninenin anası veya ninesi olursa o ölenle yakın nine aracılığıyla bağlantı kurar. Onun mirasçı olduğu nedenin benzeri bir nedenle mirasçı olur. Bu bakımdan uzak nine yakın nine nedeniyle babayla birlikte bulunan dede gibi mirastan yoksun olur. O diğer rivayette şöyle der: Yön tek olursa uzak nine, ister yakın nineyle bağlantı kursun isterse kurmasın, neden birliğinden dolayı onunla mirastan yoksun kalır. Nitekim oğul ile birlikte bulunan oğul çocukları da böyledir. Çünkü oğul çocukları her ne kadar ölenle bu oğul aracılığıyla değil de başka bir oğul aracılığıyla bağlantı kursalar da neden birliğinden dolayı miras yoluyla hiçbir şey alamazlar. Bu da onun bir benzeridir.

Zeyd b. Sabit (r.a.)'e ait görüşünün delili şudur: Nine mirasa, analık özelliği ile hak kazanır. Analık, ana tarafından olan ninede daha güçlüdür. Çünkü o, ölenle ana aracılığıyla bağlantı kuran bir anadır. Diğeri ölenle baba aracılığıyla bağlantı kuran bir anadır. Yakın nine ana tarafından olursa onun tarafının iki yönden tercih edilmesi durumu ortaya çıkar. Bu iki yön, ölene fazla yakınlık ve analık özelliğinin onun tarafında fazla belirgin olmasıdır. Şu halde o mirası almaya daha layıktır.

Yakın nine baba tarafından olursa onun bir yönden tercih edilme hakkı vardır. O da ölene fazla yakınlıktır. Ana tarafından olan ninenin de bir yönden tercih edilme hakkı vardır. O da analık niteliğinin fazla belirgin olmasıdır. Öyleyse bu ikisi birbirine eşittir. Miras ikisi arasında ortak olur. Nitekim erkek kardeşle birlikte bulunan dede konusunda Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşü de böyledir. Kardeşin ölene fazla yakınlığı, dedenin babalık yönüyle kuvvetli akrabalığı vardır. Dolayısıyla bu ikisi mirasta birbirine eşit olurlar.

Fakat biz Ali'nin görüşünü alır ve şöyle deriz: Nine analık özelliği ile mirasçı olur. Analık, bir şeye asıl olmadır. Hangi taraftan olursa olsun asıl olma, yakın

ninede uzak nineden daha güçlüdür. Çünkü o ölenin aslının aslıdır. Diğer nine ölenin aslının aslının aslıdır. Asıllık yakın ninede daha güçlü olunca, o uzak nineye karşı öncelik kazanır. Nitekim yakın nine ana tarafından olduğunda da böyledir. Görmez misin, ananın anası ve babanın anası birlikte mirasçı olursa miras aralarında ortak olur. Zeyd b. Sabit (r.a.)'in dediği gibi mirasçılık analık özelliğinin fazlalığından dolayı olsaydı, mirasın babanın anasının değil, ananın anasının olması gerekirdi. [29/169]

NİNELERİN MİRASTAN YOKSUN OLMALARI

Ana, ister kendi tarafından ister baba tarafından olsun ittifakla bütün nineleri mirastan düşürür. Bunun delili, Peygamber (s.a.v.)'in ana olmadığı zaman nineye altıda bir verdiği şeklindeki rivayettir. Bu rivayette, ninenin anayla birlikte bulunduğu zaman mirasçı olamayacağına işaret vardır. Bilal b. el-Haris (r.a.)'in rivayetinde Peygamber (s.a.v.)'in, kendisinden daha aşağı derecede bir ana olmadığı zaman nineye altıda bir verdiği belirtilmiştir. Bu rivayet birinci rivayetin ifade ettiği hükmü, bir de fazlasını ifade eder. Bu fazlalık uzak ninenin yakın nineyle birlikte mirasçı olamayacağı hükmüdür. Çünkü râvinin "kendisinden daha aşağı derecede bir ana" sözü buna işarettir.

Bundaki akli gerekçe şudur: Nine analık özelliği ile mirasçı olur. Analaın payı delille belirlenmiştir. Bu payı da ana almıştır. O halde ninelerden hiçbirine analaın payından bir şey kalmaz. Hiç bir ninenin anayla mirasa ortak olması söz konusu değildir. Çünkü ana tarafından olan nine ölenle, ana aracı ile bağlantı kurar. Onun mirasçı olma nedeninin benzeri bir nedenle mirasçı olur. O halde dedenin babaya ortak olamadığı gibi nine de anaya ortak olamaz. Baba tarafından olan nine, ölenle ana aracılığıyla bağlantı kurmasa da o, ana ölene ondan daha yakın olduğu için ananın alacağı payda ona ortak olamaz. O nine, iki kızla birlikte bulunan oğul kızı gibidir. Kızların payı, iki kız tarafından alınınca oğul kızının onlarla ortaklığı söz konusu olamaz ve her ne kadar oğul kızı, ölenle bu kızlarla değil oğul aracılığıyla bağlantı kursa da belirli pay olarak ona mirastan hiçbir şey verilmez.

Sahabiler (r.a.) ana tarafından olan ninelerin, babayla mirastan yoksun kalmayacakları, konusunda görüş biriliğine vardıkları halde, ninenin babayla mirastan yoksun olması konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Çünkü ana tarafından olan nine, ölenle baba aracılığıyla bağlantı kurmaz. Babanın mirasçı olma nedeninin benzeri bir nedenle mirasçı olmaz. O analık nedeniyle, baba ise babalık ve asabelik nedeniyle mirasçı olur. [29/170]

Sahabiler (r.a.), baba tarafından olan nine konusunda görüş ayrılığına düşüp, Ali, Zeyd b. Sabit, Übey b. Ka'b ve Sa'd b. Ebû Vakkas (r.a.) babanın anasının, babayla birlikte hiçbir şeye mirasçı olamaz demişlerdir. Bu, Şa'bî ve Tâvûs (rh.a.)'un

da tercih ettiği görüştür. Bu aynı zamanda bizim âlimlerimizin (rh.a.) de görüşüdür. Ömer, İbn Mes'ûd, Ebû Musa el-Eş'arî, Ömer b. el-Husayn de babanın anasının babayla birlikte mirasçı olacağını söylerler. Bu aynı zamanda Şurayh ve İbn Sîrîn (rh.a.)'in tercihidir. Bunlar İbn Mes'ûd (r.a.)'un rivayet ettiği hadisi delil kabul etmişlerdir. Bu hadise göre Peygamber (s.a.v.) nineye, oğlu hayatta iken altıda bir pay vermiştir. Yine rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) Haseke (r.a.)'nin anasına Haseke hayatta iken Haseke'nin babasından altıda bir pay vermiştir. Bunun aklî gerekçesi bizim yukarıda açıkladığımız şu hususdur. Ninelerin mirasçı olmaları ölenle bağlantı kurma açısından değildir. Çünkü kızlar ve kız kardeşlerde olduğu gibi, ölenle kadın aracılığıyla bağlantı kurma, o kadının payından bir şey alma ve onun mirasçılık nedeninin benzeri bir nedenle mirasçı olmada onun yerine geçmede etkili olmaz. Mirastan pay alma, nine ismi taşıma nedeniyledir. Ananın anasıyla babanın anası bu ismi taşımakta birbirine eşittir. Baba ananın anasını mirastan yoksun bırakamıyorsa aynı şekilde babanın anasını da mirastan yoksun bırakamaz. Çünkü ikisi arasında ölenle bağlantı kurma dışında hiçbir fark yoktur. Burada ise mirastan pay alma ölenle bağlantı kurma nedeniyle değildir. Eğer baba, ninelerden herhangi birini mirastan yoksun bırakacak olsaydı, anada olduğu gibi bu konuda kendi tarafından olan ninelerle kendi tarafından olmayan nineler birbirine eşit olurdu. Bizim görüşümüzün delili şudur: Miras hakkı kazanabilmek için ölenle bağlantı kurmanın dikkate alınması gerekir. Çünkü daha önce açıkladığımız üzere akrabalık olmaksızın sadece isim, miras hakkı kazanmayı gerektirmez. Akrabalık ise, ölenle bağlantıyı göz önüne almaksızın sabit olmaz.

Burada iki husus vardır. Bunlardan biri, nedenin ortaya konması diğeri de ölenle bağlantının sağlanmasıdır. Bu iki hususta her birinin mirastan yoksun kalmada etkisi vardır. Ölenle bağlantı sağlamadan ayrı olsa da nedeni ortaya koymanın mirastan yoksun kalma hükmü ile ilgisi vardır. Nitekim iki kızla birlikte bulunan oğul kızları böyledir. Çünkü ölenle kızlar aracılığıyla bağlantı kurmadıkları halde, oğul kızları, nedenin ortaya konmasından dolayı mirastan yoksun kalırlar. Ölenle bağlantı da böyledir. Bunun da nedenin ortaya konmasından ayrı olsa da mirastan yoksun kalma ile ilgisi vardır. Bu belirlendiğine göre biz şöyle deriz:

Baba tarafından olan nine ölenle baba aracılığıyla bağlantı kurar. Neden ortaya konmasa bile, ölenle bağlantı bulunduğu için bu nine, babayla birlikte mirasçı olamaz. Ana tarafından olan nine, ölenle bağlantı ve nedenin her ikisi de bulunmadığı için babayla birlikte mirasçı olur. Ama ana, ölenle bağlantı ve nedenin her ikisi de bulunduğu için, kendi tarafından olan nineyi, ölenle bağlantı olmasa da neden bulunduğu için, baba tarafından olan nineyi mirastan yoksun eder. Ana bir kardeş bununla nineden ayrılır. Anayla birlikte mirasçı olur. Bunu şu durum da açıklar: Baba tarafında bulunan ölenle bağlantı, burada erkeği mirastan yoksun bırakır. Şöyle ki baba, babanın babasını mirastan yoksun eder. Çünkü o, ölenle baba aracılığıyla bağlantı kurar. Baba, kendi aracılığıyla bağlantı kuran kişiyi erkek

olunca mirastan yoksun ettiği gibi kadın olunca o da yoksun eder. Görmez misin, erkek kardeşler babayla mirastan yoksun oldukları gibi kız kardeşler de babayla mirastan yoksun olurlar. Bu özelliği ile baba, ana bir kardeşlerle birlikte bulunan anadan ayrılır. Çünkü burada her ne kadar erkek kardeş ölenle ana aracılığıyla bağlantı kursa da, anayla mirastan yoksun olmaz. O halde kız kardeş de böyle olur. Yukarıda geçen hadisin yorumu ise şöyledir: Ninenin oğlunun köle veya kafir olma olasılığı vardır. Çünkü İbn Mes'ûd (r.a.) Peygamber (s.a.v.) oğlu hayatta iken nineyi mirasçı yaptı demiş fakat oğlunun ölenin babası olup olmadığını açıklamamıştır. O halde ninenin oğlunun, ölenin babasından başka bir oğul olma olasılığı vardır. Hadis sadece o sıradaki durumu aktarmıştır. Haseke hadisi ise, Resûlüllah (s.a.v.)'a ulaşan bir senetle sabit olmamış, Ömer (r.a.)'den rivayet edilmiştir. Daha önce Ömer (r.a.)'in görüşünü açıklamıştık.

Ferâizciler bir sorunda Ali (r.a.)'nin görüşünün ne olduğu konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bu sorun, baba, babanın anası ve ananın anasının anası bulunan sorundur. Hasan b. Ziyad şöyle der: Ali'nin görüşüne kıyasla nineye düşen miras babanın anasından daha uzak olsa da ananın anasının anasına aittir. Çünkü Ali (r.a.)'ye göre ölene yakın olan nine, mirasçı ise uzak olan nineyi yoksun eder. Burada yakın nine oğluyla birlikte bulunduğu için mirasçı değildir. Yakın nine kafir veya köle konumundadır. Şu halde ninelere ait pay uzak ninenin olur. Ferâizcilerin çoğuna göre ise, burada malın tamamı babaya ait olur. Çünkü bu sorunda yakın nine uzaktaki nine dikkate alındığında mirasçıdır. Fakat yakın nine de baba ile mirastan mahrum kalır. Hatta baba olmazsa miras yakın ninenin olur. Böylece uzak nine yakın nineden dolayı mirastan yoksun olur. Sonra da yakın nine oğlundan dolayı mirastan yoksun kalır. Sonuçta malın hepsi babaya kalır. Bunun bir benzeri babayla birlikte bulunan iki kardeş sorununda geçmişti. Çünkü iki kardeş babayla birlikte hiçbir şeye mirasçı olmasalar da ananın payını üçte birden altıda bire düşürürler. [29/171]

FARKLI YÖNLERDEN AKRABA OLAN NİNELERİN MİRASI

Ölene iki veya üç yönden akraba olan bir nine ile ölene tek yönden akraba bir nine mirasçı olsa, bu sorunun şekli şöyledir. Kızının kızı ile oğlunun oğlundan iki torunu olan, torunları birbiriyle evlenen ve evlenen torunlarından çocuk olan bir nine düşünelim. Bu nine, bu çocuğun anasının anasının anası aynı zamanda bu çocuğun babasının babasının anasıdır. Bu çocuk, bu ninesi ile birlikte babasının anasının anası olan başka bir ninesi varken ölürse, Züfer, Muhammed ve Hasan b. Ziyad (rh.a.)'a göre iki nine arasında miras iki veya üç yönden akraba olan nineye üçte iki, tek yönden akraba olan nineye üçte bir oranında paylaştırılır. Süfyan ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre miras aralarında eşit olarak paylaştırılır. Bu konuda Ebû Hanîfe (rh.a.)'den herhangi bir görüş nakledilmemiştir.

Bir kadının iki kızı olur kızlarından birinin kızı diğerinin de oğlu olursa ve bunlar birbiriyle evlenip bir çocukları olursa, bu kadın bu çocuğun babasının anasının anasıdır. Bu çocuk, bu ninesi ile birlikte babasının babasının anası olan başka bir ninesi varken ölürse, bu da daha önce açıkladığımız görüş ayrılığına göredir.

Üç yönden akraba olan nine sorununun şekli ise şöyledir: Birinci sorunda geçen ninenin başka bir kızının kızının kızı olsa, yukarıda geçen erkek çocuk da kendisinden aşağı nesilde olan bu kızla evlenip bir çocukları doğsa, bu nine bu çocuğa üç yönden akraba olur. Çünkü o, bu çocuğun anasının anasının anasının anası, babasının anasının anasının anası ve babasının babasının anasının anasıdır. Bu çocuğun bu nineyle birlikte bu ninenin hizasında başka bir ninesi bulunur. Bu nine babasının babasının babasının anası olursa, Muhammed (rh.a.)'e göre mirasının dörtte üçü üç yönden akraba olan nineye, dörtte biri de tek yönden akraba olan nineye verilir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre miras iki nine arasında eşit olarak bölüştürülür.

Muhammed (rh.a.)'e göre çok yönden akraba olan ninenin bu yönlerinden biri ölene bağlılıkta iki ana arasında olan bir baba girmek suretiyle geçersiz olursa bu yön dikkate alınmaz.

Akrabalık yönlerinden biri diğerinden daha yakın olursa, nine açısından sadece en yakın yön dikkate alınır. Sonra diğer nineye bakılır. Eğer o nine bu nineye en yakın yönde eşit olursa miras aralarında eşit olarak bölüştürülür. Eğer o nine bu yönde bu nineden daha uzak olursa *"yakın nine uzak nineyi mirastan yoksun eder"* kuralına dayanılarak mirasın tamamı bu ninenin olur.

Muhammed (rh.a.)'e ait görüşün delili şudur: Mirasa hak kazanma kişilere göre değil nedenlere göredir. Görmez misin, köle ve kafir, kişi olmaktan çıkmadıkları halde kendileri açısından miras hakkı kazanma nedeni bulunmadığı için –ki bu neden belirli pay sahibi veya asabe olmaktır- yok sayılmışlardır. Bu durum miras hakkı kazanmanın nedene göre olduğunu gösterir. Öyleyse hakkında iki neden bulunan kimse görünüşte tek kişidir. Fakat o nedenlerin çokluğu açısından hükmen birden çok kişi kabul edilir. Bundan dolayı o, nedenlerden her biri ayrı bir kişide bulunması durumunda olduğu gibi her nedene göre mirasa hak kazanır. Bu şöyle bir sorunun benzeridir. Bir kimse geride biri ana bir kardeşi olan iki amca oğlu bıraksa, ana bir kardeş olan amca oğlu belirli pay olarak altıda bir alır, kalan mal ikisi arasında yarı yarıya bölüştürülür. Aynı şekilde bir kadın geride, biri kocası olan iki amca oğlu bıraksa, kocaya belirli pay olarak yarı pay verilir kalan asabe olarak ikisine yarı yarıya bölüştürülür. Yine bir Mecûsî baba bir kız kardeşi olan anasını geride bırakarak ölse, ana her iki nedenle de mirasçı olur. Ana baba bir
[29/172] erkek kardeş böyle değildir. O iki nedenle mirasçı olamaz. Çünkü burada neden tektir o da kardeşliktir. Sonra ana bir kardeşliği, tercihte ve nedenin

güçlenmesinde dikkate aldık. Hatta ana baba bir erkek kardeş, baba bir erkek kardeşe tercih edilir. Dolayısıyla bu durum miras hakkı kazanmada dikkate alınmaz. Bizim sorunumuz ise böyle değildir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün açıklaması da şudur: Ninelerin miras hakkı kazanması ölenle bağlantıya göre değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi kadınlar aracılığıyla bağlantı kurmak, bağlantı kurulan kişinin mirasçılık nedeninin benzeri bir nedenle belirli pay almada etkili olmaz. Fakat miras hakkı kazanma nine adını taşıma dolayısıyladır. Akrabalık yönlerinin çokluğu ile, iki üç veya tek yönden akraba olan ninede bu isim birden fazla olmaz. Miras hakkı kazanma nedeninde eşitlik, miras hakkı kazanmada eşitliği gerektirir. Bu akrabalık yönlerinden her biri, miras hakkı kazanmak için tam bir gerekçedir. Gerekçelerin çokluğu ile miras çok alınmaz. Nitekim bir kimse herhangi bir mal üzerindeki mülkiyetine iki tanık getirse, diğer bir kimse de on tanık getirse, bu iki kimse birbirine eşit kabul edilir. Yine bir kimse bir kişinin bedeninde tek yara meydana getirse, diğer bir kimse de aynı kişinin bedeninde on yara açsa ve o kişi bu yaralardan dolayı ölse, diyet bu kimselere yarı yarıya ödetilir. Dördüncü bölümde belirttiğimiz üzere "Mirastan yoksun bırakma konusunda ölenle bağlantıyı dikkate aldık." diyen kişinin bu sözünün hiçbir anlamı yoktur. Çünkü mirastan yoksun bırakma, miras hakkı kazanmadan başka bir hükümdür. Bir hükümle başka bir hükme delil getirmek bu iki hüküm arasında eşitlik bilindiği zaman câiz olur. Öyleyse mirastan yoksun bırakma konusunda ölenle bağlantının dikkate alınması onun mirasa hak kazanma konusunda da dikkate alınacağını göstermez. Bu yukarıda dile getirilen şeyden farklıdır. Orada iki nedenden her biri, yani ana bir kardeşlikle birlikte amcalık dolayısıyla asabelik, analık ve eş olmayla birlikte asabelik, Mecusi (ateşe tapan) hakkında da, kız kardeşlikle birlikte analık, miras hakkı kazanmada dikkate alınmıştır. Orada iki nedenden her biri, mirası hakkı kazanmada dikkate alınınca, miras hakkı kazanmayı nedene dayalı kabul ettik. Daha önce de açıkladığımız üzere bu sorun öyle değildir.

BİRDEN ÇOK NİNENİN MİRASÇI OLMASI (TEŞBİB)

Serahsî (rh.a.) der ki, aslında nineler, senin iki ninen, babanın iki ninesi, ananın iki ninesi olmak üzere altıdır. Biri diğerinden olma değilse bunlar, ninelerde asıldır. Bunların dışındaki nineler biri diğerinden olma oldukları için hükmen bu ninelerin füru'ları gibidir. Eğer aynı seviyede mirasçı olarak bulunan birden çok nine sorununun şekli nasıldır, diye sorulacak olursa, Basralı bilginlere göre bunu belirlemenin yolu şöyledir: İlk olarak onlar, ölenle nine arasındaki nesil sayısınca anayı, ikinci olarak sonuncu dışında yine bu nesiller sayısınca anayı, üçüncü kez sonuncu ve onun bitişiğindeki dışında anayı anıyorlar. Buna tek ana kalana kadar devam ediyorlar. Medineli bilginler birinci defa, ilki dışında ölenle nine arasındaki

nesil sayısınca babayı, ikinci defa ilki ve bitişiğindeki dışında babayı anarlar. Her defasında baba sayısını bir artırarak devam ederler. Kûfeli bilginler nineleri akrabalıklarına göre anarlar. Bunun açıklaması şöyledir: Eğer mirasçı olan aynı seviyede beş nine sorununun şekli nasıl olur, denilirse biz de deriz ki;

Basralı bilginlerin usulüne göre:

Ananın anasının anasının anasının anası,

Babanın anasının anasının anasının anası,

Babanın babasının anasının anasının anası,

Babanın babasının babasının anasının anası,

Babanın babasının babasının babasının anası,

Medineli bilginlerin usulüne göre sıralama bunun tersidir.

Kûfeli bilginlerin usulüne göre ise şöyle deriz.

Ölenin ninelerinin ninesinin anası,

Ölenin babasının anasının ninesinin anası,

Ölenin babasının ninesinin ninesi,

[29/173] Ölenin ninelerinin ninesi,

Ölenin dedesinin dedesinin anası,

Olabilecek en yakın derecede aynı seviyede iki nineden, olabilecek en yakın derecede aynı seviyede üç nineden, olabilecek en yakın derecede aynı seviyede dört nineden, olabilecek en yakın derecede aynı seviyede beş nineden İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşüne göre kaçı mirasçı olur, diye sorulursa şöyle de: Bunlardan mirasçı olanlar beş tanedir. Aynı seviyede bulunan iki nineden biri ananın anası diğeri babanın anasıdır. Bu iki nine mirasçı olur. Üç nineden biri mirasçıdır. Çünkü üç nineden ölene olabilecek en yakın derecede olan nine, ananın anasının anası, babanın anasının anasıdır. Bu ikisi, burada mirasçı değillerdir. Çünkü bu ikisi, ölenle mirasçı olan önceki iki nine aracılığıyla bağlantı kurar. Üçüncü nine, babanın babasının anasıdır. Bu, ikinci gruptan mirasçı olan ninedir. Üçüncü gruptan da mirasçı olan tek ninedir. O da babanın babasının babasının anasıdır. Diğer üç nine mirasçı değildir. Çünkü onların ölenle, kendileri aracılığıyla bağlantı kurdukları nineler mirasçıdırlar. Dördüncü gruptan da mirasçı olan tek ninedir. Bu şekle göre, üzerinde düşündüğün zaman bunlardan mirasçı olan ninelerin İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşüne göre beş olduğunu görürsün. Çünkü o, uzak nine yakın ninenin anası veya ninesi değilse yakın nineyle birlikte uzak nineyi de mirasçı yapar.

Mirasçı olan ve aynı seviyede bulunan birden çok ninenin hizasında olup mirasçılıktan düşen ninelerin kaç olduğu sorulursa bunu bilmenin yolu şudur: Belirtilen ninelerin sayısını sağ elinde tutarsın. Sonra bunlardan ikisini çıkarırsın. O ikisini sol elinde tutarsın. Sol elindekileri birbiriyle, sağ elinde kalanların sayısı kadar

çarparsın. Çıkan sonuç toplam nine sayısıdır. Bunlardan mirasçı olanlar belirli sayıda ninedir. Toplamdan mirasçı olan nineleri çıkardığın zaman, kalan düşen ninelerin sayısıdır. Bunun açıklaması şöyledir: Aynı seviyede bulunan ve mirasçı olan üç ninenin hizasından düşen nineler kaçtır, denilecek olursa, bunu bilmenin yolu şudur: Üç nineyi sağ elinde tutarsın. Sonra bunlardan ikisini çıkarıp sol elinde muhafaza edersin. Sol elindekileri birbiriyle sağ elinde kalan sayı kadar çarparsın. Kalan sayı da birdir. İkiyi ikiyle bir defa çarparsın dört eder. Toplam nine sayısı dört olur. Bunlardan üçü mirasçıdır. Mirasçılıktan düşen bir tanedir. Mirasçı olan nineler, ananın anasının anası, babanın anasının anası ve babanın babasının anasıdır. Mirasçılıktan düşen nine ananın babasının anasıdır.

Aynı seviyede bulunan ve mirasçı olan dört ninenin hizasından düşen nineler kaçtır, denilecek olursa bunu bilmenin yolu şudur. Dört nineyi sağ elinde tutarsın. Sonra bunlardan ikisini çıkarıp sol elinde tutarsın. Sol elindekileri birbiriyle sağ elindeki sayı kadar çarparsın. İkiyi ikiyle iki defa çarptığın zaman sekiz olur. Bunlardan mirasçı olanlar dört ise bilirsin ki bunların hizasındaki ninelerden düşenler de dörttür.

Aynı seviyede bulunan ve mirasçı olan beş ninenin hizasından düşen nineler kaçtır, denilecek olursa bu da o sorun gibidir. İkiyi birbiriyle üç defa çarparsın. Bunlardan beşi mirasçı kalanlar mirasçı olmaktan düşen ninelerdir.

Aynı seviyede bulunan ve mirasçı olan altı nine denilirse, bu da o kurala göre hesaplanır. İkiyi birbiriyle dört defa çarparsın. Bunun sonucu otuz iki olur. Bu toplam sayıdır. Bunlardan on altısı ana tarafından, on altısı da baba tarafındandır. Ana tarafından olan nineler içinde biri dışında mirasçı yoktur. Bu bir nine de on altıya varana kadar *"ananın anasının anası....."* diye andığın ninedir. Baba tarafından olan nineler içinde mirasçı olan nine beştir. Bunlar da ölenle bağlantısına, iki ana arasında olan babanın girmediği ninelerdir. Bunlardan dışındakiler mirasçılıktan düşen ninelerdir. Bu şekilde olan sorunların çözüm yolu açıkladığımız şekildir. **[29/174]**

Allah doğruyu daha iyi bilir.

MİRAS ALMA HAKKI OLAN KİMSELER

Serahsî (rh.a.) der ki, bütün âlimlerin görüş birliği ile miras hakkı olan kimseler, belirli pay sahipleri (ashab-ı ferâiz) ve asabeler olmak üzere iki sınıftır.

Belirli pay sahipleri, dördü erkeklerden sekizi kadınlardan on iki kimsedir. Erkekler; baba, dede, koca ve ana bir erkek kardeştir. Kadınlar; ana, nine, kız, oğul kızı, ana, baba ve karıdır. Bunlardan altısı her zaman belirli pay sahibi olur. Onlar koca, ana bir erkek kardeş, ana, nine, ana bir kız kardeş ve karıdır. Altısının **Ashab-ı Ferâiz**

durumu ise belirli pay alma ile asabe olma arasında değişir. Onlar da, baba, dede, kız, oğul kızı, ana-baba bir kız kardeş ve baba bir kız kardeştir.

Asabeler

Asabe olanların sayısı belli değil, fakat grupları bellidir. Asabeler, asabe bi nefsihi (kendi başına asabe), asabe bi gayrihi (başkası nedeniyle asabe), asabe mea gayrihi (başkasıyla asabe) olmak üzere üç çeşittir. Asabe bi gayrihi ile asabe mea gayrihi daha önce açıklandı. Bu konu asabe bi nefsihi olanlara ayrılmıştır.

Asabe bi nefsihi, ölenle bağlantısında araya kadın girmeyen erkektir. Asabelerin ölene en yakını oğul, ondan sonra oğlun oğlu ve ne kadar aşağı giderse gitsin oğlun oğlunun oğlu...dur. Bundan sonra baba, babanın babası (dede) ne kadar yukarı çıkarsa çıksın, babanın babasının babası...dır. Sonra ana-baba bir erkek kardeş, sonra baba bir erkek kardeş sonra ana-baba bir erkek kardeşin oğlu, sonra baba bir erkek kardeşin oğlu gelir. Bunun arkasından öz amca, sonra baba bir amca, sonra öz amca oğlu sonra baba bir amca oğlu, sonra babanın ana-baba bir amcası, sonra babanın baba bir amcası, sonra babanın ana-baba bir amcasının oğlu, sonra babanın baba bir amcasının oğlu, sonra da bu sıralamaya göre dedenin amcası gelir. Bu konuda delil Peygamber (s.a.v.)'in,

مَا أَبْقَتْ الْفَرَائِضُ فَلِأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ

"Belirli pay sahiplerinin geride bıraktığı mal, en layık erkeğe aittir"[56] buyruğudur. Bunun anlamı ölene en yakın erkeğe aittir demektir. Oğul ölene babadan daha yakındır. Çünkü oğul ölenden türemiştir. O halde ölen onun aslıdır. Ölen babadan türemiştir. Öyleyse baba ölenin aslıdır. Türeyen şeyin (fer'in) asılla bağlantısı, aslın fer' ile bağlantısından daha güçlüdür. Görmez misin fer' asla tabidir. Dolayısıyla fer' aslın anılmasıyla anılmış olur. Halbuki asıl fer'in anılmasıyla anılmış olmaz. Bina ve ağaçlar asılla bağlantıları nedeniyle satışa dahil olurlar. Fer'in asılla bağlantısının daha güçlü olduğu ortaya çıktığına göre, fer'in asla daha yakın olduğunu öğrenmiş oluruz. Allahu Teâlâ'nın;

﴿ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ ﴾

"Eğer ölenin çocuğu varsa, ana ve babasından her birine bıraktığı maldan altıda bir pay verilir" (en-Nisâ 4/11) buyruğu da bu anlamı destekler. Bu âyetin anlamı kalan çocuğa ait olur demektir. Böylece asabelik konusunda oğlun ölene babadan daha yakın olduğunu öğrenmiş oluruz. Çünkü asabeliğin nedeni oğulluktur. Daha önce kişinin değil, mirasçı olma nedeninin dikkate alındığını açıklamıştık.

[29/175]

Oğuldan sonra baba gelir. O asabelikte ölene dede ve kardeşlerden daha yakındır. Çünkü o ölenle, araya araç girmeden bağlantı kurar. Babadan sonra

---

[56] Müslim, Ferâiz 4; İbn Hibbân, *Sahih*, XIII/389; Hâkim, *Müstedrek*, IV/376.

babanın babası olan dede gelir. Çünkü onun asabelik nedeni babalıktır. Bu konuda, yeri geldiğinde açıklayacağımız üzere meşhur görüş ayrılığı vardır.

Dededen sonra, erkek kardeş gelir. Çünkü o, ölene amcadan daha yakındır. Şöyle ki, kardeş ölenin babasının çocuğu, amca ise dedesinin çocuğudur. Eğer fer'lerde yakınlık derecesini bilmek istersen her fer'i aslına kıyas et. Kardeşin kardeşiyle bağlantısı bir araç, amcanın kardeşle bağlantısı iki araç iledir. Böylece kardeşin ölene daha yakın olduğunu öğrenmiş oluruz. Sonra ana-baba bir erkek kardeş, ölene baba bir erkek kardeşten daha yakındır. Bu nedenle o asabelikte öncelik hakkına sahiptir. Bunun delili rivayet edilen şu hadistir: Peygamber (s.a.v.) vasiyetten önce borcun ödenmesine ve baba bir kardeşler için değil, ana-baba bir kardeşler için mirasa hükmetti. Bir de kardeşlik babanın sulbünde veya ananın rahminde yan yana bulunmaktır. İki kardeş arasındaki yakınlık bu açıdandır. Ana-baba bir kardeş, kardeşiyle hem baba sulbünde hem ana rahminde yan yana bulunmuştur. Baba bir kardeş ise, kardeşiyle sadece baba sulbünde yan yana bulunmuştur. Ana-baba bir kardeş tarafında akrabalık meydana getiren neden daha güçlüdür. O halde hükmen o daha yakındır.

Sonra baba bir erkek kardeş, ana-baba bir erkek kardeş oğlundan önce gelir. Çünkü o ölene daha yakındır. O ölene bir araç ile bağlantı kurar. Kardeş oğlu ise iki araç ile bağlantı kurar. Bu konuda sonuç şöyle olur: İki kişi aynı derecede bulunurlarsa akrabalığı daha güçlü olan mirası almaya daha layık olur. Dereceleri farklı olursa derecesi ölene daha yakın olan mirası almaya daha layık olur. Bunlardan sonra bu kurala göre amca, ondan sonra da babanın amcası gelir.

Mevlâ'l-atâka

Sahabiler mevlâ'l-atâka (Bir köleyi veya cariyeyi özgür kılan kimse) hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Ali ve Zeyd b. Sabit (r.a.) derler ki, mevla'l-atâka asabelerin sonuncusudur. Ve bunlar zevi'l-erhamdan önce gelirler. Bu bizim âlimlerimiz (rh.a.)'in de görüşüdür. İbn Mes'ûd (r.a.) mevla'l-atâka zevi'l-erhamdan sonra gelir der. Meselede mevla'l-atâka ile birlikte belirli pay sahibi bir kimse bulunması durumundaki görüş ayrılığı da böyledir. Bize göre –ki bu aynı zamanda Ali ve Zeyd b. Sabit (r.a.)'in de görüşüdür- mevla'l-atâka red yoluyla miras alacaklardan önce gelir. İbn Mes'ûd (r.a.)'a göre bundan sonra gelir. Bunun açıklaması şöyledir. Bir kimse ölüp geride bir kız ve mevla'l-atâkasını bıraksa, bize göre malın yarısı kızın, kalan mevla'l-atâkanındır. İbn Mes'ûd (r.a.)'dan nakledilen görüşe göre, kalan kıza red yoluyla verilir. Mevla'l-atâkaya hiçbir şey yoktur. O bu görüşüne Allahu Teâlâ'nın şu ayetini delil gösterir:

﴿ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ﴾

"Akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre birbirlerine mirasçı olmaya daha layıktır" (el-Enfâl 8/75) Bu âyet akraba olanlar birbirlerine akraba olmayanlardan daha yakındır anlamındadır. Miras da yakınlığa dayanır. İtâk (köle özgür kılma)

konusunun başında Peygamber (s.a.v.)'in bir kölenin yanından geçtiğini ve köle üzerinde efendisi ile pazarlık yaptığını rivayet etmiştik. Bu hadis, Peygamber (s.a.v.),

وَإِنْ مَاتَ وَلَمْ يَدَعْ وَارِثًا كُنْتَ أَنْتَ عَصَبَتَهُ

"Eğer özgür kılınan köle ölür ve geride hiç mirasçı bırakmazsa sen onun asabesi olursun"[57] sözünü söyleyene kadar devam ediyordu. Peygamber (s.a.v.) mevla'l-atâkanın mirasçı olması için özgür kılınan kişinin geride mirasçı bırakmamasını koşul koymuştur. Zevi'l-erham da mirasçılardan sayılır. Bu konudaki akli delil de şudur: Özgür kılma velası, bir tür miras hakkı kazandıran velâdır. Dolayısıyla bu vela, muvâlât velâsına, onun gerçeğine kıyas edilir. O kıyas da şöyledir: Mirasçılıkta kural akrabalıktır. Velâ ile akrabalık sabit olmaz. Fakat velâ dinen akrabalığa benzer. Peygamber (s.a.v.);

الْوَلَاءُ لُحْمَةٌ كَلُحْمَةِ النَّسَبِ

"Velâ nesep akrabalığı gibi bir akrabalıktır"[58] buyurur. Bir şeyin benzeri, o şeyin gerçeğine aykırı olamaz. Öyleyse bir şeyin benzeri, o şeyin gerçeğine nasıl
[29/176] tercih edilebilir? Bilakis hüküm konusunda bir şeyin benzeri, o şeyin gerçeği bulunmadığı zaman dikkate alınır. Velânın akrabalıktan daha zayıf olduğuna delil genelde velânın ortadan kalkma ihtimali bulunmasıdır. Görmez misin, çocuk ananın mevlâsına ait olursa ve bu çocuğun baba tarafından da bir velâsının olduğu ortaya çıkarsa bununla, ananın mevlâsına ait olan velâ ortadan kalkar. Halbuki akrabalığın hiçbir zaman ortadan kalkma olasılığı yoktur. Aynı şekilde akrabalık nedeniyle iki yönden de miras hakkı kazanılır. Velâda iki yönden miras hakkı kazanılmaz. Özgür kılınan, özgür kılandan miras olarak hiçbir şey alamaz. Karı-kocalık hükmü de buna göre çıkarılır. Karı-kocalık her ne kadar kaldırılabilir olsa da, onda mirasçılık iki yöndendir. Çünkü karı-kocalık bir asıldır. Akrabalıklar ondan türer. Dolayısıyla kendisinde fer' anlamı bulunmasa da asıl için fer'in hükmü sabit olur. Nitekim av olmasa da av yumurtasına ihramlı hakkında av hükmü verilir. Bunu akrabalığa dayalı olan –asabelik- konusunda ileri sürüyoruz. Karı-kocalıkla asabelik hakkı kazanılmaz. O halde asabelik belirttiğimiz kurala göre çıkarılır.

Bu konuda bizim delilimiz rivayet edilen şu olaydır. Hamza'nın kızı bir köle özgür kılar. Sonra bu köle ölür. Geride bir kız bırakır. Resûlüllah (s.a.v.) malının yarısını onun kızına, kalanı da Hamza'nın kızına verir. Bu rivayet mevla'l-atâkanın "red"den önce geldiği konusunda bir delil ve onun zevi'l-erhamdan önce geldiği konusunda bir delildir. Özgür kılan kişinin "red"den önce gelmesinin zorunlu sonucu, onun zevi'l-erhamdan da önce gelmesidir. Bununla Peygamber (s.a.v.)'in

---

[57] Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/201.

[58] Dârimî, *Sünen*, II/490; İbn Hibbân, *Sahih*, XI/325; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, II/82; Hâkim, *Müstedrek*, IV/379.

"Eğer özgür kılınan köle ölür ve geride mirasçı bırakmazsa" sözünün anlamının, asabe olan mirasçı bırakmazsa şeklinde olduğu ortaya çıkar. Buna Peygamber (s.a.v.) "Sen onun asabesi olursun." buyruğuyla işaret etmiş ve "Sen onun mirasçısı olursun" dememiştir. Bu ifadede mevla'l-itâkanın asabe olduğu açıkça belirtilmiştir. Asabe ise zevi'l-erhamdan önce gelir. Allahu Teâlâ'nın,

﴿ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ﴾

"Akraba olanlar, birbirlerine mirasçı olmaya daha layıktır" (el-Enfâl 8/75) âyetinin inmesinin nedeni rivayet edilen şu olaydır. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye gelince ensar ile muhacirleri kardeş yaptı. Bundan dolayı onlar birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Allahu Teâlâ bu âyetle o hükmü neshetti. Akrabalığın ensarla muhacir arasındaki kardeşlik ve veladan önce geldiğini açıkladı. Biz de böyle söylüyoruz. Çünkü mevla'l-muvâlât, malın tamamı kendisine vasiyet edilen kişi konumundadır. Onun vasiyet hakkı kazanması ortadan kaldırılma ve bozulma olasılığı bulunan bir akit nedeniyle doğar. Dolayısıyla bu, çok zayıf bir neden olur. Bu sorunda aklî delil de şudur: Özgür kılma velâlığı şekil ve öz bakımından babalık gibidir. Şekil bakımından babalık gibi olması, özgür kılınan kölenin, özgür kılana velâ ile bağlanmasından dolayıdır. Nitekim oğul da babaya doğum yönüyle bağlanır. Öz bakımından babalık gibi olması, baba çocuğun meydana gelme nedeni olduğu gibi özgür kılan da özgür kılınan da köleyi yaşatma nedenidir. Şöyle ki şekil ve özü ile kölelik insanın ölümü, özgürlük ise yaşamasıdır. Özgür kılan, özgür kılınan kişide insanlık niteliğini ortaya çıkaran nedendir. Bu nitelik, mal edinme özelliğidir. Bu özellikle insan diğer canlılardan ayrılır. Böylece mevla'l-itâkanın özde baba gibi olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Görmez misin veladetten (doğumdan) farklı olarak velâ, aşağıdaki kişide değil sadece yukarıdaki kişide bulunur. Asabelik veladette her iki tarafı da kapsar. Bu nedenle mirasçılık iki yönden de sabit olur. Burada ise, mirasçılık yukarı taraf için sabit olur. Sonra veladet nedeniyle kazanılan en kuvvetli hak, asabeliktir. Veladet olmayınca, asabelik hakkı kazanmada velâ, veladet yerine geçer. Bu akli delil sonucu, velâ ile hak kazanılan şeyin asabelik olduğu ortaya çıkınca, asabeliğin zevi'l-erhamdan öne alınması nass ve icma ile sabit olur deriz. **[29/177]**

Sahabiler (r.a.), biri ana bir kardeş olan iki amca oğlu konusunda görüş ayrılığına düşmüştür. Önce bu sorunun şeklini açıklayıp sonra da hükmünü belirtmek üzere şöyle deriz. İki erkek kardeşten büyüğünün bir hanımı var. Bunların bir oğlu olur. Sonra büyük kardeş ölüp küçüğü ölenin hanımı ile evlenir. Bu ikisinin de bir oğlu olur. Sonra küçük kardeş, başka hanımdan olma bir oğlu daha bulunduğu halde ölür. Sonra büyük kardeşin oğlu ölür. Bu durumda o, geride iki amca oğlu bırakmış olur. Bunlar küçük kardeşin oğullarıdır. Birisi ölenin ana bir kardeşidir.

Bu sorunun hükmünü açıklamak üzere şöyle deriz: Ali ve Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşüne göre ana bir kardeşe altıda bir verilir. Kalanı, asabe olarak ikisi yarı yarıya bölüşürler. Bu bizim bilginlerimizin de görüşüdür.

İbn Mes'ûd (r.a.) malın tamamı, ana bir kardeş olan amca oğlunundur, der. Ömer'den bu konuda iki görüş nakledilmiştir. Bunların en kuvvetlisi İbn Mes'ûd'un görüşü gibi olan görüştür. Onun bu görüşünün açıklaması şudur: Ana bir kardeş olan amca oğlu, iki amca oğlundan ölene yakınlığı en güçlü olandır. Öyleyse o, bu malın tamamını almaya en haklı kişi olur. Nitekim bir kimse, biri ana-baba bir, diğeri sadece baba bir iki kardeş bıraktığında da hüküm böyledir. Bu niteliğin açıklaması şöyledir. Yakınlık, ölenle bağlantı açısındandır. Ana bir kardeşi olan amca oğlu ölenle, biri baba biri de ana tarafından olmak üzere iki yönden bağlantı kurar. Diğerinin ölenle bağlantısı tek taraflıdır. Böylece iki amca oğlundan, ana bir kardeş olanın akrabalığının daha kuvvetli olduğunu öğrenmiş oluruz. Bunun delili şudur: Amcalık ve kardeşlik miras kazandırıcı neden olmada birbirine eşittir. Görmez misin, amcalık ve kardeşlikten her birinde ana-baba bir olan mirasçı, baba bir olana tercih edilir. Amca oğlu olmada ikisi birbirine eşit olunca, ana bir kardeş olan amca oğlunun mirasçılığı için iki neden vardır. Bunlar, ana bir kardeşlik nedeniyle belirli pay almak ve amcalık nedeniyle asabe olmaktır. O bu nedenlerin her birinden dolayı mirasçı olur. İki nedenin tek bir kişide bulunması, bunların iki ayrı kişide bulunması gibi kabul edilir. Bu nedenle o belirli pay olarak altıda bir alır. Sonra asabe olarak kalan malda diğeriyle ortak olur. Çünkü tercih, tek başına miras hakkı kazandırmayan bir nedenle yapılabilir. Tek başına miras hakkı kazandıran bir nedenle ise tercih yapılamaz. Bunu yaralamalar ve tanıklıklar konusunda açıkladık. Dolayısıyla iki taraftan biri diğerine nitelik fazlalığından dolayı tercih edilir. Bu da etki gücüdür. İki kıyas bir kıyasa tercih edilemez. Bunu öğrenince şöyle deriz. Burada nedenlerden her biri, miras hakkı kazanmada tek başına göz önünde bulundurulur. Dolayısıyla bunlardan hiç biriyle tercih yapılamaz. Kardeşlik ise böyle değildir. Orada neden tektir. O da kardeşliktir. Ana bir kardeşlik, baba bir kardeşlikte nitelik fazlalığıdır. O halde bununla tercih yapılabilir. Ama burada ana bir kardeşliğin amcalık niteliğinde bir fazlalık sayılması mümkün değildir. O halde bunun tek başına miras hakkı kazandıran bir neden sayılması gerekir. Dolayısıyla bununla tercih yapılamaz. Bunun açıklaması şöyledir: Amcalık dedenin sulbünde ve ninenin rahminde birlikte bulunma dolayısıyladır. Bununla belirli pay sahibi olunamaz. Ana rahminde birlikte bulunmanın (kardeşliğin), dedenin sulbünde birlikte bulunma (amcalık) niteliğinde fazlalık kabul
[29/178] edilmesi mümkün değildir. Ama kardeşlik babanın sulbünde birlikte bulunmaktır. Ana rahminde birlikte bulunmanın, kardeşlik niteliğinde fazlalık kabul edilmesi mümkündür. Bu nedenle ana-baba bir kardeş, baba bir kardeşe tercih edilir.

Bir kimse ölüp geride iki ana bir erkek kardeşle bir baba bir erkek kardeş bıraksa ana bir kardeşlere yarı yarıya bölüşmek üzere üçte bir verilir. Kalanın

tamamını baba bir kardeş alır. Burada baba bir kardeş, diğer ikisine tercih edilmez. Önceki sorun ise böyle değildir. Çünkü ana bir kardeşlikle belirli paya hak kazanılır. Belirli paya hak kazanmak ise, ölene yakınlık esasına dayanır. Belirli pay sahibi ile asabe arasında mirasta ortak olma yoktur. Aksine belirli pay sahibi, asabeden önce gelir. Nitekim Peygamber (s.a.v.),

أَلْحِقُوا الْفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا فَمَا أَبْقَتْ فَلِأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ

"Payları pay sahiplerine veriniz. Payların geriye bıraktığı ölene en yakın erkeğe aittir"[59] buyurur. Bu nedenle ana-baba bir erkek kardeş, ana bir erkek kardeşe tercih edilmez. Bilakis ana bir erkek kardeşe payı verilir. Bu da altıda birdir. Baba bir erkek kardeşlik nedeniyle asabeliğe hak kazanılır. Asabelerde de ölene en yakın olan tercih edilir. Dolayısıyla ana bir kardeşliği nitelik fazlalığı saydık. Bu nedenle ana-baba bir kardeşi baba bir kardeşe tercih ettik.

Bir kimse ölüp geride biri amca oğlu olan iki ana bir erkek kardeş bıraksa bunun şekli daha önce belirttiğimiz gibidir. Ancak o kadının bu iki kardeşten başka, bir çocuğu olsa ve küçük kardeşin çocuğu ölse, o biri amcasının oğlu iki ana bir kardeş bırakmış olur. Ana bir kardeşlere yarı yarıya bölüşmek üzere üçte bir verilir. Kalanın tamamı amca oğlu olanın olur.

Ali ve Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşüne göre, sorun açıktır. İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşü ise, o amcalığı kardeşlik gibi kabul eder. Ana bir iki kardeşten biri aynı zamanda baba bir kardeş de olsa onun malın tamamını alma konusunda tercih hakkı olmadığını daha önce açıklamıştık. O halde birisi amca oğlu olan iki ana bir kardeş de böyledir.

Bir kimse ölüp geride biri ana bir kardeş olan iki amca oğlu ile biri amca oğlu olan iki ana bir kardeş bıraksa bu sorunun şekli yukarıda belirttiğimiz sorunlar içinde vardır. Ali ve Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşüne göre, burada üçte bir ana bir kardeşlere eşit olarak verilir, kalan iki amca oğlu arasında eşit olarak bölüştürülür. Taksim altıdan olur. İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşüne göre, amca oğlu olmayan ana bir kardeşe altıda bir verilir. Kalanın tamamı ana bir kardeş olan amca oğlunun olur. Diğer amca oğluna hiçbir şey verilmez.

Bir kimse ölüp geride biri ana bir kardeş olan üç amca oğlu ile biri amca oğlu olan üç ana bir kardeş bıraksa bu sorunun şekli de yukarıda belirttiğimiz sorunlar için de vardır. Ali ve Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşüne göre ana bir kardeşlere aralarında eşit olarak bölüşmek üzere üçte bir verilir. Kalan üçe bölünür. Üç amca oğluna eşit olarak verilir. Taksim dokuzdan yapılır. İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşüne göre, amca oğlu olmayan iki ana bir kardeşe eşit olarak bölüşmek üzere üçte bir

[59] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/292; Buhârî, Ferâiz 4; Müslim, Ferâiz 2; Tirmizî, Ferâiz 8.

verilir. Kalanın tamamı ana bir kardeş olan amca oğluna ait olur. Diğerlerine hiçbir şey yoktur.

Ferâiz bilginleri, İbn Mes'ûd (r.a.)'un iki soruna ilişkin görüşü hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bunlardan birincisi, bir kimsenin ölüp geride bir öz amca oğlu, bir ana bir kardeş olan baba bir amca oğlu bıraktığı sorundur. Yahya b. Adem (rh.a.) şöyle der. İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşlerindeki kurala göre malın tamamı, ana bir kardeş olan amca oğlunundur. Çünkü o amcalığı kardeşlik gibi kabul ediyor. Ona göre ana bir kardeş olan amca oğlu, ana-baba bir kardeş gibidir. Öyleyse o, asabelikte öz amca oğlundan önce gelir. Hasan b. Ziyâd (rh.a.) der ki, İbn
[29/179] Mes'ûd (r.a.)'un görüşlerindeki kurala göre, burada ana bir kardeşe altıda bir verilir. Kalanın tamamı ana-baba bir amca oğlunun olur. Nitekim bu Ali ve Zeyd b. Sabit (r.a.)'in de görüşüdür. Çünkü amca olmada eşitlik durumunda, amcalıkta tercih ana bir kardeşlik nedeniyle yapılır. Burada ise eşit değillerdir. Şöyle ki ana-baba bir amca oğlu asabelikte, baba bir amca oğlundan önce gelir. İbn Mes'ûd (r.a.)'a göre amcalık kardeşliğin bir benzeridir. Kardeşlikte ana akrabalığı ile tercih, baba tarafından kardeşlikte fark bulunduğunda değil eşitlik olduğunda yapılır. Amcalıkta da böyledir.

İkincisi bir kimsenin ölüp geride bir kız, birisi ana bir kardeş olan iki amca oğlu bıraktığı sorundur. Ali ve Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşüne göre kıza yarı pay verilir. Kalan iki amca oğlu arasında yarı yarıya bölüştürülür. Çünkü kızla birlikte bulunulması durumunda ana bir kardeşlikle miras olarak hiçbir şeye hak kazanılmaz. Bu durumda ana bir kardeşliğin varlığı, yokluğu gibidir. Bazıları İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşüne göre taksimin yine böyle yapılacağını söylemişlerdir. Çünkü ona göre, ana bir kardeşlik nedeniyle tercih, tek başlarına bulunma durumunda ana bir kardeşlikle miras alma hakkı olan yerde yapılır. Kızla birlikte bulundukları zaman ana bir kardeşler hiçbir şey alamazlar. O halde bununla tercih yapılması doğru olmaz.

Muhammed b. Nasr el-Mervezî (rh.a.) der ki, İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşündeki kurala göre, kıza yarı pay verilir. Kalanın tamamı, ana bir kardeş olan amca oğlunun olur. Çünkü kız yarı payını alınca aradan çıkmış olur. İki kardeş hakkında kalan, kız bulunmadığı durumda terikenin tamamı gibi sayılır. Ona göre ana bir kardeş olan amca oğlu, terikenin tamamında diğerinden önce gelir. Öyleyse burada terikenin kalanında da böyle olur. Said b. Cübeyr (r.a.)'in bu sorunda şöyle dediği rivayet edilmiştir: İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşüne göre kıza yarı pay verilir. Ana bir kardeş olana hiçbir şey yoktur. Kalanın tamamı, amca oğlu olan kardeşindir. Atâ (rh.a.) der ki, bu bir hatadır. Delili yoktur. Çünkü burada olabilecek en büyük şey, kız dikkate alınarak ana bir kardeşlerin düşmesidir. Bundan sonra o, amca oğlu olmada diğerine eşittir.

Bir kadın ölüp geride biri kocası olan iki amca oğlu bıraksa bu durumda kocaya yarı pay verilir. Kalan iki amca oğlu arasında asabelik nedeniyle yarı yarıya bölüştürülür. Zeyd b. Sabit'in görüşüne göre bu sorunda problem yoktur. İbn Mes'ûd (r.a.)'a göre de böyledir. Çünkü evlilik akrabalıkta tercih nedeni olmaya uygun değildir. Çünkü bu ikisi şeklen ve öz olarak aynı cins şeyler değildir. Kadın geride biri kocası, diğeri ana bir kardeşi olan üç amca oğlu bıraksa, Ali ve Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşüne göre, kocaya yarı, ana bir kardeşe altıda bir pay verilir. Kalan, aralarında eşit olarak üçe bölünür. Abdullah b. Ömer'in görüşüne göre kocaya yarı pay verilir. Kalanın tamamı, ana bir kardeş olan amca oğlunundur. Şöyle ki ona göre ana bir erkek kardeş, ana-baba bir erkek kardeş konumundadır. Dolayısıyla asabelikte diğer iki kardeşe tercih edilir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

DEDELERİN PAYI

Serahsî (rh.a.) der ki, Ebû Bekir es-Sıddik, Ayşe, Abdullah b. Abbas, Übeyy b. Ka'b, Ebû Musa el-Eş'arî, Umran b. el-Husayn, Ebu'd-Derdâ, Abdullah b. Zübeyir ve Muaz b. Cebel (r.a.)'in hepsi, "Babanın olmaması durumunda, mirasçı olma ve başkalarını mirasçılıktan düşürmede dede, baba yerine geçer. Hatta o, hangi taraftan olursa olsun kız ve erkek kardeşleri mirasçılıktan düşürür." derler. Bu aynı zamanda Şurayh'ın, Atâ'nın, Abdullah b. Utbe (rh.a.)'nin de görüşüdür. İki sorun dışında Ebû Hanîfe (rh.a.) de bu görüşü almıştır. Bu iki sorun, koca, ana ve dedenin bulunduğu sorun ile karı, ana ve dedenin bulunduğu sorundur. Bu iki sorunda da anaya bütün malın üçte biri verilir. Şayet dede yerine baba bulunacak olsaydı anaya kalanın üçte biri verilecekti. Ashabu'l-imlânın (el-İmla'yı yazanların) Ebû Yusuf'tan naklettiğine göre Ebû Bekir es-Sıddik (r.a.)'e göre bu iki yerde de anaya kalanın üçte biri verilir. Kûfeli bilginler İbn Mes'ûd (r.a.)'dan böyle rivayet etmişlerdir. Koca ana ve dede bulunan sorunda anaya, kalanın üçte biri veya bütün malın altıda biri verilir. [29/180]

Basralı bilginlerin Abdullah b. Abbas (r.a.)'tan rivayet ettiğine göre kocaya yarı pay verilir. Kalan dede ve anaya yarı yarıya bölüştürülür. Bu sorun Abdullah'ın dörtte birli sorunlarından biridir. Zeyd b. Harun'un Abdullah'tan rivayet ettiğine göre karı, ana ve dede bulunan bir sorunda karıya dörtte bir verilir. Kalan anayla dedeye yarı yarıya bölüştürülür. Ravilerin hepsi bu rivayette Zeyd'i hatalı bulup şöyle demişlerdir: Abdullah bunu, koca ana ve dede bulunan sorunda, ana dedeye tercih edilmiş olmasın diye söylemiştir. Karının bulunduğu sorunda bu söz konusu değildir. Şöyle ki ana her ne kadar malın tamamının üçte birini alsa da dedeye on iki paydan beş pay kalır. Dolayısıyla bu kadının erkeğe tercih edilmesi veya ikisinin birbirine eşit tutulması sonucuna götürmez.

Ali b. Ebû Talip, Zeyd b. Sabit ve Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) şöyle derler: Dede çocuklarla birlikte mirasçı olmada, ana bir kız ve erkek kardeşleri mirasçılıktan düşürmede baba yerine geçer. Ama ana-baba bir kız ve erkek kardeşleri mirasçılıktan düşürmede onun yerine geçmez. Aksine onlarla birlikte taksime katılır. Dede erkek kardeşlerden biri gibi kabul edilir. Süfyan es-Sevri, Ebû Yusuf, Muhammed, Malik ve Şafii (rh.a.) bu görüşü almıştır. Ancak Zeyd b. Sabit (r.a.) derdi ki, taksime katılma malın üçte birinden daha iyi olursa dede taksime katılır. Eğer üçte bir almak kendisi için daha iyi olursa üçte biri alır. Kalan da kız ve erkek kardeşler arasında bölüştürülür.

Ali (r.a.) ise şöyle der: Taksime katılmak malın altıda birini almaktan kendisi için daha hayırlı olduğu sürece dede taksime katılır. Altıda biri almak kendisi için daha hayırlı olursa, altıda bir payı alır.

İbn Mes'ûd (r.a.)'tan bu konuda iki rivayet vardır. Bunların en kuvvetlisi Zeyd b. Sabit'in görüşü gibidir. Ondan Ali'nin görüşü gibi bir görüş de nakledilmiştir. Ömer b. el-Hattab'dan da Ebû Bekir es-Sıddîk'in dede konusundaki görüşü gibi bir görüş rivayet edilmiştir. Yine ondan sadece ekderiyye sorunu dışında Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşü gibi bir görüş nakledilmiştir. Osman b. Affan'dan, Ali (r.a.)'nin görüşü gibi bir görüş nakledilmiştir. Yine Osman'dan ileride açıklayacağımız üzere harfa sorunu dışında Zeyd b. Sabit'in görüşü gibi bir görüş rivayet edilmiştir. Doğrusu Ömer'in dede konusundaki kanısının her hangi bir görüş üzerinde karar kılmış olmamasıdır. Ubeyde es-Selmanî'den rivayet edildiğine göre, onlar dede konusunda görüş birliğine varmışlar. Tam o sırada bulundukları evin tavanından bir yılan düşüp kaçışmışlar. Bunun üzerine Ömer (r.a.), Allahu Teâlâ, dede konusunda onların görüş birliğine varmalarına razı olmadı, demiştir. Ömer (r.a.) yaralanıp kendisinden ümidini kesince "Tanık olunuz ki dede ve kelâle konusunda hiçbir görüşüm yoktur. Ben yerime geçecek hiçbir kimse de bırakmıyorum." demiştir. Ali de "Kim cehennem külleri arasında kararmak istiyorsa dede konusunda hüküm versin. Bir kimse kendisine ferâizle ilgili bir şey sormak istediği zaman Şa'bî "Dede
[29/181] değilse sor. Allah ona ömür vermesin ve onu iyi bir yerde barındırmasın." derdi. O bu sözleri, hakkında görüş ayrılığının çok olmasından dolayı dede konusunda konuşmaktan kaçınmakta olduklarının bilinmesi için söylüyordu.

Kardeşleri dedeyle birlikte mirasçı yapanların delili, Ali (r.a.)'den nakledilen şu rivayettir: O iki kardeşi, iki dal bitiren bir ağaca, dedeyle torunu da kendisinden tek dal biten bir ağaca benzetmiştir. Bir ağacın iki dalı arasındaki yakınlık, ağacın kökü ile dalından biten dalı arasındaki yakınlıktan daha fazladır. Çünkü iki dal arasında aracısız bir yakınlık vardır. İkinci dal ile ağacın kökü arasında birinci dal aracılığıyla bir yakınlık vardır. Buna göre, kardeşin dededen önce gelmesi gerekir. Çünkü asabelik ölene yakın olma esasına dayanır. Ancak dede tarafında başka bir neden vardır. Bu da doğum ilişkisidir. Bu neden dolayısıyla dede torun ilişkisi güç kazanır.

Doğum ilişkisi nedeniyle baba adını taşıyan kişi belirli paya hak kazanır. Bu belirli pay nedeniyle dede altıda bir pay alır. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

﴿ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ ﴾

"Ana-babasından her birine altıda bir pay verilir" (en-Nisâ 4/11) buyurur. O halde doğum ilişkisi dikkate alınarak dedenin payı hiçbir zaman altıda birden eksik olmaz. Bu doğum ilişkisi ile dedenin ölen kimseye yakınlığı pekişmiştir. Bundan dolayı dede kardeşler arasına girer. Taksime katılma kendisi için altıda bir pay almaktan daha iyi ise, kardeşlerle beraber taksime katılır.

Bunu şu durum da açıklar. Miras payını eksiltme veya düşürme konusunda çocuk, kardeşten daha güçlüdür. Delili karı ve kocanın paylarının kardeşle değil de çocukla eksilmesi, ananın payının bir kardeşle değil de bir çocukla altıda bire düşmesidir. Sonra çocuk, dedenin payını hiçbir zaman altıda birden aşağı düşüremez. Öyleyse kardeşler onun payını hiçbir zaman altıda birden aşağıya öncelikle düşüremez. Zeyd b. Sabit (r.a.)'ten rivayet edilen şey şudur: O iki kardeşi, kendisinden iki nehir çıkan bir vadiye, torunla birlikte dedeyi de kendisinden bir nehrin çıkıp sonra bu nehirden küçük bir akarsuyun ayrıldığı vadiye benzetmiştir. Buna göre iki nehir arasındaki yakınlık vadinin dibi ile küçük akarsu arasındaki yakınlıktan daha çoktur. Bu da kardeşlerin dededen öne alınmasını gerektirir. Ancak dede tarafında doğum ilişkisi vardır. Bundan dolayı ona baba adı verilir. Fakat o birinci babadan bir derece daha uzaktır. O halde dede, doğum ilişkisi nedeniyle hak edilen şeylerde ana yerine kabul edilir. Şöyle ki, bir derece uzakta olma, anada dişilik niteliğinin noksanlığı yerine geçer Ana çocuk olmaması durumunda bütün malın üçte birini alır. Öyleyse dede de doğum ilişkisi dolayısıyla bütün malın üçte birini alır. Çünkü nineyle birlikte dede, anayla birlikte baba konumundadır. Çocuk olmaması durumunda babanın payı ananın payının iki katı olduğu gibi –ki bu da üçte ikidir- çocuk olması durumunda dedenin payı da ninenin payının iki katı olur. Ninenin payı altıda birdir. Bundan aşağı olmaz. Dedenin payı da üçte birdir. Bundan aşağı olmaz. Akli yönden onların delili şudur: Dede ve kardeş ölenle bağlantı kurmada birbirine eşittir. Şöyle ki, bu ikisinden her biri, ölenle baba aracılığıyla bağlantı kurar. Sonra kardeşin bir yönden fazla bir tercih edilme hakkı vardır. Bu da, kardeş ölenle oğulluk niteliği ve baba aracılığıyla, dede ise ölenle babalık niteliği ve baba aracılığıyla bağlantı kurar. Asabelikte oğulluk babalıktan önce gelir. Görmez misin, baba ve bir oğul bırakan kimsenin sorunda da asabelik babaya değil oğula ait olur. Fakat baba tarafında başka bir yönden tercih nedeni vardır. Bu da doğum ilişkisidir. Doğum ilişkisi miras hakkı kazanmada önceliklidir. Hatta bununla belirli paya hak kazanılır. Belirli pay sahibi ise, asabeden önce gelir. Bundan dolayı doğum ilişkisi nedeniyle hak kazanılan pay konusunda dedeye öncelik verilir. İş asabeliğe gelince ölenle bağlantı kurma dikkate alınır. Kardeş ve dede bu konuda birbirine eşittir. Bu ikisinden her birinin

bir yönden tercih nedeni bulunduğundan çelişki meydana gelir. Ana-baba bir veya baba bir iki erkek kardeş gibi mal ikisi arasında ortaklaşa taksime katılma (mükaseme) esasına göre bölüştürülür. Bu nedenle dede ile ana bir kardeşler arasında ortaklaşa taksime katılma olmaz. Çünkü onların ölenle bağlantı kurmaları, ana aracılığıyladır. Asabelik hakkı kazanmada ana akrabalığının hiçbir etkisi yoktur. Bunlar arasındaki eşitlik, ölenle bağlantı kurma konusundaki eşitliktir. [29/182]

Şafiî (rh.a.) şöyle der: "Bu nedenle derim ki, özgür kılınan kimse ölüp geride özgür kılan kimsenin ana-baba bir erkek kardeşi ile dedesini bırakırsa, mal aralarında yarı yarıya bölüştürülür. Çünkü bu, doğum ilişkisine dayanan mirastaki belirli paya kıyas edilir. Bu ikisi asabelikte birbirine eşittir. Şu halde kendilerine kalan miktar ister az ister çok olsun, bunlar her zaman miras almada birbirine eşit olurlar.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise İbn Abbas (r.a.)'tan nakledilen şu rivayeti delil kabul etmiştir. İbn Abbas şöyle diyordu: "Zeyd b. Sabit (r.a.) Allah'tan korkmaz mı? O oğlunun oğlunu oğul kabul ediyor da babanın babasını baba kabul etmiyor." Bu sözün anlamı şudur. İki tarafın bağlantı ve yakınlığı tek niteliktedir. Birbirine benzeyen iki şey arasındaki eşitlik ve iki kardeş arasındaki kardeşlik gibi bu ikisi arasında fark düşünülemez. Şimdiki yerinde dede ölü olarak bulunsaydı, hangi taraftan olursa olsunlar kardeşleri mirasçılıktan düşürmede, oğlun oğlu oğul sayılacak ve onun ölene yakınlığı ve bağlantısı tercih nedeni olacaktı. Ölenin oğlunun oğlu ölü olduğunda da, bütün, kardeşleri mirasçılıktan düşürmede dede, baba yerine geçer. Onun ölene yakınlık ve bağlantısı tercih nedeni olur. Çünkü bağlantı tektir. Hiçbir bakımdan iki taraf arasında fark düşünülmez.

Bunun delili şudur: Babanın olmaması durumunda dede babalık ismini almaya hak kazanır. Allahu Teâlâ,

﴿يَا بَنِي آدَمَ﴾

"Ey Adem oğulları!" (el-A'raf 7/26) der. Sen kimin oğlu olursan, o senin baban olur. Allahu Teâlâ şöyle buyurur.

﴿ قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ ﴾

"Onlar da senin ilahına ve senin babaların İbrahim' ... in ilahına ibadet edeceğiz demişlerdi" (el-Bakara 2/133) Halbuki İbrahim onların dedeleriydi. Yine Allahu Teâlâ Yusuf (a.s.)'un dilinden,

﴿ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ ﴾

"Babalarım, İbrahim ve İshak'ın dinine uydum" (Yusuf 12/38) buyurur. İbrahim ve İshak, Yusuf (a.s.)'un dedeleri idi. Hüküm yönünden de böyledir. Babanın olmaması durumunda babanın sahip olduğu velilik hakkı dedenin olur. Hatta

dedenin velilik hakkı malî ve kişisel veliliğin her ikisini de içine alır. Erkek kardeşler ise böyle değildir. Mirasta ölenin yerine geçme de bir tür veliliktir. Aynı şekilde din ayrılığına rağmen nafakaya hak kazanma konusunda dede baba gibidir. Kardeşler ise böyle değildir. Nafaka, miras gibi bir yardımdır. Yine dede, kendisine zekat vermenin, tanıklığını kabul etmenin, torununa onun hanımıyla evlenmenin haramlığı, torununu öldürme dolayısıyla kendisine kısas uygulanmama, ümmü veled yaparak torunun cariyesine sahip olma hakkının bulunması konusunda baba gibidir. Kardeşler böyle değildir. Dede bütün hükümlerde baba gibi olunca kardeşleri mirasçılıktan düşürme konusunda da böyle olur. Bu husus böylece belirlendikten sonra, yakınlık dikkate alınmaz. Çünkü mirastan mal alma asabelik nedeniyledir. Asabelik de yakınlığa dayanmaz. Mesela, kızın kızı ölene, amca oğlu ve özgür kılma mevlasından daha yakın olduğu halde miras, asabelik nedeniyle amca oğluna verilir. Özgür kılma mevlası kızın kızından da aşağı derecededir. [29/183] Burada da böyle olur. Bunu öğrenince kız ve erkek kardeşlerin dedeyle birlikte mirasçı olmalarına kabul edenlerin görüşlerini açıklamaya döneriz Ebû Bekir (r.a.)'in ve onun görüşü ile benimseyenlerin görüşünü açıklamayı bitirmiştik.

Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşüne göre dede, kendisi için kardeşlerle birlikte mirasçı olmak (mukâseme), malın tamamının üçte birini almaktan daha hayırlı veya buna eşit olduğu sürece, erkek ve kız kardeşlerle birlikte mirasçı olur. Eğer malın üçte birini almak dede için daha hayırlı ise ona üçte bir verilir. Sonra kalan erkek ve kız kardeşler arasında bölüştürülür. Zeyd b. Sabit (r.a.)'e göre dedenin kardeşlerle birlikte mirasçı olmasında baba bir kız ve erkek kardeşlerle, ana-baba bir kız ve erkek kardeşler dikkate alınır. Dede payını alınca baba bir kız ve erkek kardeşler kendilerine düşen payın tamamını, ana-baba bir kardeşler sırf erkek veya erkek-kadın karışık iseler onlara verirler. Sonra baba bir kardeşler aradan çıkar. Şayet onlar sadece kız olurlarsa, baba bir kız ve erkek kardeşler kendilerine düşen payı, üçte ikiye ulaşana kadar iki kıza, yarıya ulaşana kadar tek kıza verirler. Onlu sorun buna dayanır. Bunun şekli, bir ana-baba bir kız kardeş, bir baba bir erkek kardeş ve dede olan sorundur. Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşüne göre mal bunlar arasında mukâseme yoluyla bölüştürülür. Çünkü mukâseme ile dedenin payı malın beşte ikisi olur. Bu dede için üçte birden daha hayırlıdır. Bu sorunda payların paydası beş olur. Dedeye iki, baba bir erkek kardeşe iki, kız kardeşe bir pay verilir. Sonra baba bir erkek kardeş kendine düşen payı, yarıya ulaşana kadar ana-baba bir kız kardeşe geri verir. Bu da baba bir erkek kardeşe düşen payın bir buçuğudur. Böylece baba bir erkek kardeşe düşen pay, yarıya bölmekten dolayı kesirli olur. Paydayı ikiyle çarp sonuç on olur. Dedeye dört, geri vermeden sonra ana-baba bir kız kardeşe (iki kendisinin üç de baba bir kardeşten alınıp ona verilerek toplam) beş pay verilir. Kalan bir pay baba bir kardeşin olur. Bu da malın onda biridir. Bundan dolayı bu soruna, Zeyd'in onlusu ismi verilmiştir.

Zeyd b. Sabit (r.a.)'e ait görüşlerden biri de şudur: Dede ve belirli pay sahibi olan kardeşler birlikte bulunursa pay sahiplerine payları eksiksiz verilir. Sonra dede için bölüşmeye, kalanın üçte birine veya malın tamamının altıda birine bakılır. Bunlardan hangisi dede için daha hayırlı ise dedeye o verilir. Kalan, kız ve erkek kardeşler arasında bölüştürülür.

Yine Zeyd b. Sabit (r.a.)'e ait görüşlerden biri de şudur: Tek başına kız kardeşler dedeyle birlikte belirli pay sahiplerinden değil asabe olurlar. Bu sorunda hüküm, sadece ekderiyye sorunu dışında dedeyle kız kardeşlerin birlikte taksime katılmalarıdır. Ekderiyye sorununda kız kardeşin belirli pay sahibi yapılması zorunluluktan dolayıdır.

Ekderiyye sorunu

Ekderiyye sorununun şekli şöyledir: Bir kadın ölür geride koca, ana, ana-baba bir kız kardeş ve dede bırakırsa, kocaya altı paydadan yarı üç pay, anaya üçte bir iki pay, dedeye altıda bir bir pay kız kardeşe yarı üç pay verilir. Sorunun paydası üç artar. Kız kardeş burada zorunluluk nedeniyle belirli pay sahibi kabul edilmiştir. Çünkü belirli pay sahipleri (ashâb-ı ferâiz) paylarını aldıktan sonra geriye sadece altıda bir kalmıştır. Bu da dedeye verilince kız kardeş dedeyle mirasçılıktan düşme durumuna gelmiştir. Bu onun kuralına aykırıdır. Eğer kalan bir pay dedeyle kız kardeş arasında mukâseme yoluyla bölüştürülecek olsa dedenin payı altıda birden aza düşecektir. Ona göre ölenle dede arasında doğum ilişkisi bulunduğu için dedenin payı hiçbir zaman altıda birden aşağı düşmez. Kız kardeşi dedeyle düşürmek de imkansızdır. Çünkü çocuk olmaması durumunda o, delille belirli pay sahibi yapılmıştır. Payı da yarıdır. Bu pay dolayısıyla Zeyd burada kız kardeşi belirli pay sahibi kabul etmiştir. Sonra kız kardeşin payıyla dedenin payı birleştirilmiştir. Bu dokuz paydan dördüdür. Bu dört pay, erkeğe iki kadın payı düşecek şekilde ikisi arasında paylaştırılır. Dört pay üçe bölünmesi gerektiği için küsur olur. Bundan dolayı dokuzu üçle çarp, sonuç 27 çıkar. Kocanın payı üçle üçün çarpımı sonucu dokuz pay, ananın payı üçle ikinin çarpımı sonucu altı pay, kız kardeşle dedenin payı üçle dördün çarpımı sonucu on iki pay olur. Bunun sekizi dedeye, dördü de kız kardeşe verilir. Zeyd b. Sabit bunu böyle yapmıştır. Çünkü belirli pay sahipleri (ashâb-ı ferâiz) aradan çıktıktan sonra bu ikisi hakkında kalan, terikenin tamamı gibi olur. Biz kız kardeşi zorunluluk nedeniyle belirli pay sahibi yaptık. Zorunluluk nedeniyle sabit olan bir şey zorunluluk miktarı kadar takdir edilir. Zorunluluk dede ve kız kardeşin payına düşen miktarda ortadan kalkmıştır. Öyleyse bu ikisi arasındaki sorunda mukâseme geçerli olur.

[29/184]

Bu sorunda kız kardeş yerine erkek kardeş bulunsaydı sorun ekderiyye olmazdı. Kalan altıda birin tamamı dedeye ait olur. Erkek kardeşe hiçbir şey verilmezdi. Çünkü erkek kardeşin mirastan pay alması sadece asabelik yoluyladır. Asabenin alacağı miktar, belirli pay sahipleri paylarını aldıktan sonra geriye

kalandır. Geriye hiçbir şey kalmazsa, hakkının konusu olan mal bulunmadığı için erkek kardeş mirastan yoksun kalır. Kız kardeş ise böyle değildir.

Bir kız kardeş yerine iki kız kardeş veya bir erkek ve bir kız kardeş bulunursa sorun yine ekderiyye olmaz. Çünkü iki kardeş ananın payını üçte birden altıda bire düşürürler. Böylece kalan üçte bir olur. Dedeyle birlikte iki kız kardeş olursa dede için mukâseme ile altıda biri almak birbirine eşittir. Eğer bir erkek bir de kız kardeş olursa altıda bir onun için daha hayırlıdır. Dolayısıyla o altıda biri alır. Kalan erkek kardeşle kız kardeş arasında erkeğe iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülür.

Bu soruna Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşü bozulduğu için ekderiyye adı verilmiştir. Bunun sonucu Zeyd, kendi kuralını terketmek zorunda kalmıştır. Denilmiştir ki Abdülmelik b. Mervan bu sorunu ekder lakabıyla anılan fakihe sormuş, o da bunda Zeyd b. Sabit'in görüşüne göre hataya düşmüştür. Yine denilmiştir ki, terikesinde bu olayın meydana geldiği ölü, ekder lakabıyla anılıyordu.

Zeyd b. Sabit (r.a.)'e ait görüşlerden biri de şudur: Dedeyle birlikte kızlar, kendileri dışındaki diğer belirli pay sahipleri gibidir. Dede kızlarla birlikte asabe olur.

Zeyd b. Sabit (r.a.)'e ait görüşlerden biri de şudur: Ananın dedeye tercih edilmesi câizdir. Süfyan es-Sevrî, Ebû Yusuf, Muhammed, Malik ve Şafii (rh.a) bu görüşlerin hepsini benimsemiştir. Fetva da buna göredir.

Ancak bizim sonraki dönemde gelen âlimlerimiz (rh.a.) istihsan deliline dayanarak dedeyle ilgili görüş ayrılığına düşülen yerlerde sulh yapılması fetvasını vermişler ve şöyle demişlerdir. Sahabilerin anlaşmazlığından dolayı ecîr-i müştereke (herkese iş yapan terzi, kuru temizlemeci gibi kimselere) telef olması durumunda alıcının malını ödetme konusunda sulh fetvası verirsek burada anlaşmazlık daha güçlüdür. O halde bu konuda sulh fetvası öncelikle verilir.

Ali (r.a.)'nin görüşünü açıklamak üzere şöyle deriz: Dede mukâseme kendisi için altıda birden hayırlı olduğu veya ikisi birbirine eşit olduğu sürece, kız ve erkek kardeşlerle birlikte taksime katılır. Altıda bir kendisi için daha hayırlı olursa altıda biri alır. Sonra kalan kız ve erkek kardeşler arasında bölüştürülür.

Ali'ye ait görüşlerden birisi de şudur: Dedeyle birlikte taksime katılmada baba bir kız ve erkek kardeşler, ana-baba bir kız ve erkek kardeşlerle birlikte bulunurlarsa dikkate alınmazlar. Fakat onlar ana-baba bir kız ve erkek kardeşlerden ayrı olarak bulunurlarsa dedeyle birlikte taksime katılma konusunda dikkate alınırlar. Dede taksime erkek kardeşlerden biri gibi katılır. [29/185]

Ali (r.a.)'nin görüşlerinden bir başkası da şudur: Dede ve kardeşlerle birlikte, kızlardan başka belirli pay sahipleri (ashâb-ı ferâiz) bulunursa, onlara payları tam olarak verilir. Sonra kalana bakılır. Eğer kalan altıda bir ise dedeye verilir. Altıda

birden az ise dedenin payı altıda bire tamamlanır. Altıda birden çok ise dede için mukâseme ile malın tamamının altıda birine bakılır. Bunlardan hangisi onun için daha hayırlı ise bu ona verilir. Kalan kardeşlerin olur.

Ali (r.a.)'nin görüşlerinden bir diğeri de şudur: Tek başına bulunan kız kardeşler, dedeyle birlikte belirli pay sahibidirler. Onlardan bir tane olanın payı yarı, iki veya daha yukarı olanların payı üçte ikidir.

Yine Ali (r.a.)'nin görüşlerinden biri de şudur: Kızla birlikte dede belirli pay sahibidir. Ona altıda bir pay verilir. Dede bu durumda asabe olmaz.

Ali (r.a.)'ye ait başka bir görüş de şudur: Ananın dedeye tercih edilmesi câizdir. Bu görüşlerin tamamını İbn Ebû Leylâ (rh.a.) da benimsemiştir.

Bunun dışında Ali (r.a.)'den iki görüş nakledilmiştir. Biri, Ebû Bekir es-Sıddîk'in görüşü gibidir. Diğeri dedeye düşecek pay altıda birden az olsa da malın dedeyle erkek kardeşler arasında mukâseme yoluyla bölüşülmesidir. Rivayete göre İbn Abbas ona dede ve altı erkek kardeşin miras sorununu sormak üzere bir mektup yazmış o da cevabında "Malı aralarında yedi paya böl ve şayet sana ulaşırsa bu mektubumu parçala." diye yazmıştır. Sanki o mektubu parçalamasını emrettiği zaman bu fetva üzerinde karar kılmamıştı.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'un görüşünün açıklaması ise şöyledir:

Onun görüşlerinden birisi şudur: Mukâseme üçte birden hayırlı olduğu sürece dede kardeşlerle birlikte taksime katılır. Bu konuda o, Zeyd b. Sabit (r.a.)'e uymuştur.

Ona ait bir görüş de şöyledir: Dedeyle taksime katılma konusunda, ana-baba bir çocuklarla birlikte bulunurlarsa baba bir çocuklar dikkate alınmazlar. Bu görüşünde o, Ali (r.a.)'ye uymuş ve "Baba bir çocuklar, ana-baba bir çocuklardan ayrı bulunurlarsa dikkate alınırlar." demiştir. Nitekim Ali'nin görüşü de budur.

Dedeyle birlikte kardeşler ve belirli pay sahipleri mirasçı olurlarsa Hicaz âlimleri, Abdullah b. Mes'ûd'dan şöyle rivayet ederler. Belirli pay sahiplerine payları verilir. Sonra Zeyd b. Sabit'in görüşünde olduğu gibi dede için üç şeye bakılır. Iraklı alimler ondan şu rivayette bulunurlar. Ali'nin görüşünde olduğu gibi dede için mukâseme ile altıda bire bakılır.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'a ait bir başka görüş de şudur: Tek başlarına bulunan kız kardeşler, dedeyle birlikte belirli pay sahibidirler. O bu görüşünde Ali'ye uymuştur.

Sadece Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'a ait görüşler şunlardır. Bir kız, dede ve kız kardeş bulunan sorunda kıza yarı pay verilir. Kalan dede ile kız kardeşe yarı yarıya bölüştürülür. Bu Abdullah b. Mes'ûd'un dörtlü sorunlarından biridir. Koca, ana ve dede bulunan miras sorununda kocaya yarı verilir. Kalan dede ile anaya yarı yarıya bölüştürülür. O anayı dedeye tercih etmiyordu. Bu da onun dörtlü sorunlardandır.

Ana-baba bir kız kardeşler dedeyle birlikte belirli pay sahibi olurlarsa, ister sırf erkek, ister sırf kadın, isterse karışık olsunlar, baba bir erkek kardeşlere hiçbir şey verilmez. Onlar bu durumda dikkate alınmazlar. Kûfe fakihleri Alkame, el-Esved, İbrahim en-Nehâî (rh.a.) bu görüşlerin tümünü benimsemiştir.

SAHABİLER DÖNEMİNDE DEDENİN MİRASI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

Sahabiler (r.a.) arasındaki görüş ayrılığı sonuç olarak sekiz bölümde toplanır. Bunun yolu her bölümü tek başına anmaktır.

Birinci bölüm: Zeyd b. Sabit ve Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'un görüşüne göre malın tamamının üçte birinden daha hayırlı olduğu sürece dede için mukâseme dikkate alınır. Ali (r.a.)'ye göre dede için malın altıda birinden hayırlı olduğu sürece mukâseme dikkate alınır. Ali (r.a.)'nin görüşünün aklî delili şudur: Dede kardeşlerden ölenle doğum ilişkisi bulunduğu ve baba ismi taşıdığı için ayrıcalıklı olmuştur. Bu isim ve nedenden dolayı belirli paya sadece o hak kazanır. Babanın payı âyetle altıda bir olarak belirlenmiştir. Allahu Teâlâ; [29/186]

﴿ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ ﴾

"Ana babasından her birine altıda bir pay verilir" (en-Nisâ 4/11) buyurur.

Sonra kardeşlerle birlikte dede, çocuklarla birlikte baba konumundadır. Çünkü kardeş dedenin ölenle bağlantı kurduğu kişinin çocuğudur. Bu da babadır. Bir de çocukla birlikte babanın payı altıda birdir. Bundan daha eksik olmaz. Kardeşlerle birlikte dedenin payı da altıda birdir. Hiçbir zaman bundan daha az olmaz. Asabeliğin dikkate alınması ona yarar sağlamak içindir. Belirli pay kendisi için daha yararlı olunca ona payı verilir. Bu da altıda birdir.

Abdullah b. Mes'ûd ve Zeyd b. Sabit (r.a.)'e ait görüşün delili ise İmran b. el-Husayn hadisidir.

أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّ بْنَ ابْنِي مَاتَ فَمَا لِي مِنْ مِيرَاثِهِ فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَك السُّدُس فَلَمَّا أَدْبَرَ الرَّجُلُ دَعَاهُ فَقَالَ لَك سُدُسٌ آخَرُ

Bir adam Peygamber (s.a.v.)*'e gelip, "Oğlumun oğlu öldü. Onun mirasından benim hakkım ne?" dedi. Peygamber* (s.a.v.) *"Senin hakkın altıda birdir"* buyurdu. Adam arkasını dönüp uzaklaşınca da onu çağırıp; *"Senin için başka altıda bir daha var."*[60] buyurdu. Bu hadis şöyle anlaşılır. Başlangıçta Peygamber (s.a.v.)'de ölenin

[60] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/259; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/428; Ebû Dâvûd, Ferâiz 6; Tirmizî, Ferâiz 9.

çocuğu bulunduğu şeklinde bir bilgi oluştuğu için ona altıda bir pay verdi. Sonra ölenin çocuğu olmadığını öğrendi ve ona üçte bir pay verdi (üçte bir iki altıda bir demektir). Rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattab, sahabileri toplayıp *"Sizden herhangi biriniz Peygamber* (s.a.v.)*'den dede konusunda bir şey duydu mu?"* dedi. Bir adam kalkıp *"Resûlüllah* (s.a.v.)*'ın dede için üçte bir paya hükmettiğine tanık oldum."* dedi. Ömer *"Kiminle birlikte olursa?"* dedi. Adam "bilmiyorum." dedi. Başka bir adam kalktı ve *"Resûlüllah* (s.a.v.)*'ın dede için üçte bir paya hükmettiğine tanık oldum."* dedi. Ömer "Kiminle birlikte olursa?" dedi. Adam *"Hiçbir şey bilmiyorum."* dedi. Bunun üzerine Ömer *"Bilmez ol!"* dedi.

Bu rivayet de şöyle anlaşılır. Peygamber (s.a.v.) çocukla birlikte dedeye altıda bir, çocuk olmadığında üçte bir pay vermiştir. Bunun aklî delili ise şudur: Nineyle birlikte dede, anayla birlikte baba konumundadır. Çocuk olmaması durumunda anaya üçte bir verilir. Ananın payının yarısı ninenin olur. Bu da altıda birdir. Babaya üçte iki verilir. O halde babaya düşen payın yarısının dedenin olması gerekir. Bu da doğum ilişkisinden dolayı üçte birdir. Erkeğin payının, kadının payının iki katı kabul edilmesindeki kural da budur. Bunun delili şudur: Dede ana bir iki kardeşi paylarından yoksun bırakır. O ikisinin payı da çocuk olmaması durumunda üçte birdir. Başkasını payından yoksun bırakan her mirasçı muhakkak o paya kendisi hak kazanır. Dedenin onları yoksun bırakmasının anlamı, onların payında onlardan önce gelmesi demektir. Nitekim koca ve karı hakkında çocuk da böyledir. Babayla birlikte bulunan iki kardeş ise böyle değildir. İki kardeş babayla birlikte mirasçı olmadıkları için burada payları olmadığı halde ananın payını üçte birden altıda bire düşürürler. Halbuki biz kendisi mirasçı iken başkasını mirasçılıktan düşüren veya payını azaltan kimseden söz ediyoruz.

İkinci bölüm: Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşüne göre baba bir kız ve erkek kardeşler, ana-baba bir erkek ve kız kardeşlerle birlikte bulunurlarsa dedeyle birlikte taksime katılmada dikkate alınırlar. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)' ya göre dikkate alınmazlar. Zeyd (r.a.)'in görüşünün delili şudur: Tek başlarına bulundukları zaman baba bir kardeşler ittifakla dedeyle birlikte taksime katılmada dikkate alınırlar. Çünkü onlar, dede gibi ölenle baba aracılığıyla bağlantı kurarlar. Bu gerekçe ana-baba bir kız ve erkek kardeşlerin bulunması durumunda da vardır. Bunların bulunmasıyla dedenin ölenle bağlantısı artmaz. Baba bir kardeşler tarafında da eksilmez. Bu söz incelendiğinde şu sonuç ortaya çıkar: Ana baba bir kardeşler hakkında ana akrabalığı miras hakkı kazanmak için değil tercih için geçerlidir. Tercih ise taraf ayrılığı olduğunda değil taraf birliği olduğunda söz konusu olur. Kardeşlerle birlikte olan dede hakkında taraf ayrıdır. Çünkü babalık kardeşlikten ayrı bir şeydir. O halde dedeyle birlikte olma durumunda yapılacak tercihte ana akrabalığı dikkate alınmaz. Fakat dede ve baba bir kardeş birlikte taksime katılma da (mukâseme) sanki ikisi de baba bir kardeş gibi kabul edilir. Hatta dede payını alır ve aradan çıkar. Sonra ana-baba bir ve baba bir kardeşler

[29/187]

arasında taraf birliği vardır. İşte bu sırada ana akrabalığı nedeniyle tercih yapma ihtiyacı ortaya çıkar. Bu nedenle, iki kardeşle birlikte bulunan ana baba sorununda olduğu gibi, baba bir kardeşler aldıklarını ana-baba bir kardeşlere verirler. İki kardeş ananın payını üçte birden altıda bire düşürür. Sonra baba o ikisine düşecek payı alır.

Ali'ye ve Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'a ait görüşün delili ise şudur: Ana-baba bir erkek kardeşlerle birlikte dede, baba bir erkek kardeş gibi değil, ana-baba bir kardeş gibi kabul edilir. Çünkü o, baba bir erkek kardeş gibi kabul edilse, ana-baba bir erkek kardeş ondan önce gelir. O, ana-baba bir erkek kardeş gibi kabul edilirse, ana-baba bir tek erkek kardeş, baba bir erkek kardeşleri mirasçılıktan düşürür. O halde iki ana-baba bir erkek kardeş baba bir erkek kardeşleri öncelikle düşürür. Baba bir erkek kardeşler tek başlarına dedeyle birlikte bulunurlarsa hüküm böyle değildir. Çünkü bu durumda dede, baba bir erkek kardeş gibi kabul edilir. Dedeye özgü doğum ilişkisi ihtiyaç duyulduğunda dikkate alınır. İhtiyaç duyulmadığında dikkate alınmaz. Görmez misin, mukâseme ile dedenin payı üçte birin altına düşerse doğum ilişkisi dikkate alınır. Fakat onun hakkı altıda birden eksik olmaz. Mukâseme kendisi için daha hayırlı olduğunda, doğum ilişkisi değil, ölenle baba aracılığıyla kurduğu bağlantı dikkate alınır. Burada baba bir kardeşlerle dede tarafında doğum ilişkisinin dikkate alınmasına ihtiyaç yoktur. O halde doğum ilişkisi dikkate alınmaz. Ana-baba bir erkek kardeşlerin varlığı durumunda, ana-baba bir erkek kardeş tarafındaki ana akrabalığı yerine geçsin diye, dede tarafında doğum ilişkisi dikkate alınır. Dede bir, ana-baba bir erkek kardeş kabul edilir.

Bunu şu da açıklar. Eğer baba bir kardeşler dedeyle taksime katılmada dikkate alınırlar, sonra onlar kendilerine düşen payı, ana-baba bir erkek kardeşe geri verirler diyecek olursak bu, ana-baba bir erkek kardeşin dedeye tercih edilmesi sonucunu doğurur. Bu ittifakla geçersizdir. Çünkü dedenin payı, hiçbir zaman altıda birden eksik olamaz. Halbuki erkek kardeşin payı altıda birden eksik olabilir. Öyleyse erkek kardeşin miras konusunda dedeye tercih edilmesi nasıl caiz olur?

Üçüncü bölüm: Ali ve Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'a göre tek başına bulunan kız kardeşler dedeyle birlikte belirli pay sahidirler. Zeyd b. Sabit (r.a.)'e göre ekderiyye sorunu dışında asabedirler. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'a ait görüşlerin delili şudur: Kadın, neden birliği bulunduğunda erkekle birlikte asabe olur. Ama nedenlerin farklı olması durumunda asabe olmazlar. Dede hakkındaki mirasçılık nedeni kız kardeş hakkındaki mirasçılık nedeninden başka bir nedendir. O halde kız kardeş dedeyle birlikte asabe olmaz. Ama erkek kardeş böyle değildir. Şöyle ki erkek ve kız kardeş hakkında mirasçılık nedeni birdir. Dolayısıyla kız kardeş erkek kardeşle birlikte asabe olur. Bunu şu da açıklar: Dede nine gibi kendi derecesinde bulunan kadınları asabe yapmaz. Aynı şekilde amca oğlu gibi dede, nine dışındaki kadınları da asabe yapmaz. Bir de dedeyle birlikte kız kardeş, babayla birlikte kız [29/188]

gibidir. Kız da babayla birlikte asabe olmaz. Öyleyse aynı şekilde kız kardeş de dedeyle birlikte asabe olmaz.

Zeyd b. Sabit (r.a.)'e ait görüşün delili de şudur: Dede erkek kardeşlerden biri gibidir. Bilindiği gibi kız kardeş, kardeş adını taşıdığı için değil, erkek kardeşle birlikte bulunduğu için asabe olur. Bu nitelik ana bir erkek kardeşte de vardır. Fakat o kız kardeşi asabe yapmaz. Kız kardeş, erkek kardeşle o asabe olduğu için asabe olur. Dede, asabe olmada erkek kardeşe eşittir. O halde ekderiyye sorunu dışında kız kardeş dedeyle asabe olur. Daha önce açıkladığımız üzere kız kardeş o sorunda zorunluluk nedeniyle belirli pay sahibi kabul edilir. O sorunda dede kendisine altıda bir pay verildiği için belirli pay sahibidir. O sorunda dede ana bir erkek kardeş konumunda olur. Kız kardeş de ana bir erkek kardeşle asabe olmaz.

Dördüncü bölüm: Bu bölümdeki görüş ayrılığı Ali ile Abdullah b. Mes'ûd arasındadır. Mirasçılar arasında bir ana-baba bir kız kardeş, bir baba bir erkek bir de baba bir kız kardeş ve dede bulunursa Ali'ye göre ana-baba bir kız kardeşe yarı pay verilir. Kalan dede, baba bir kız ve erkek kardeş arasında mukâseme usulü ile bölüştürülür. Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'a göre kalanın tamamı dedenin olur. Baba bir kız ve erkek kardeşe hiçbir şey verilmez. Çünkü kalanı alma hakkı asabelik açısındandır. Bunda ölene daha yakın ve neden bakımından daha kuvvetli olanın öncelik hakkı vardır. Dedenin mirasçılık nedeni, baba bir kardeşlerden daha kuvvetlidir. Çünkü onun tarafı doğum ilişkisi nedeniyle fazla bir nitelik taşır. Burada ana-baba bir kız kardeş bulunduğu için doğum ilişkisi dikkate alınmıştır. Çünkü kız kardeşi belirli pay sahibi kabul ettiğimiz zaman onun tarafında ana akrabalığını göz önünde bulundurduk. Ana akrabalığı göz önünde bulundurulmayacak olsa, kız kardeş baba bir erkek kardeşle asabe olur. Kız kardeş tarafında ana akrabalığı göz önünde bulundurulunca doğum ilişkisi de dede tarafında göz önünde bulundurulur. Böylece dedenin asabelik nedeni daha kuvvetli olur. Ana-baba bir erkek kardeş gibi onunla baba bir kardeşler mirasçı olmaktan yoksun kalırlar. Baba bir erkek kardeşlerin dedeyle tek başlarına bulunmaları ise böyle değildir. Çünkü bu sorunda dede tarafında doğum ilişkisi göz önüne alınır. Dolayısıyla dedenin mirasçı olma nedeni baba bir kardeşlerin mirasçı olma nedeni gibi olur. Ali'ye ait görüşün delili şudur: Baba bir kız ve erkek kardeşler malın tamamında dedeyle birlikte taksime katılırlar. Öyleyse ana-baba bir kız ve erkek kardeş gibi belirli pay sahipleri paylarını aldıktan sonra baba bir kız ve erkek kardeşler kalan malda dedeyle birlikte taksime katılırlar. Çünkü dedenin doğum ilişkisi burada dikkate alınmaz. Baba bir kardeşlerle birlikte dedenin asabeliğini isbat etmek için onu dikkate almaya ihtiyaç yoktur. Dede ve onunla tek başlarına bulunan baba bir kardeşler eşit olurlar.

Beşinci bölüm: Belirli pay sahipleri kardeşlerle ve dedeyle birlikte mirasçı olurlarsa Zeyd b. Sabit'in görüşüne göre belirli pay sahiplerine payları eksiksiz

verilir. Sonra dede için kalanın üçte biri mukâseme ve malın altıda birine bakılır. Bu görüş Zeyd b. Sabit (r.a.)'in şu kuralına dayanır. Sorunda belirli pay sahibi bulunmazsa dede için malın tamamının üçte biri dikkate alınır. Bu sorunda kalan, o sorunda malın tamamı gibidir. Mukâseme ile kalanın üçte biri göz önünde bulundurulmuştur. Ancak altıda bir onun için daha hayırlı olursa, o takdirde dedenin payı altıda birden az olmaz. Çünkü altıda bire hak kazanma babalık isminden dolayı delille sabit olmuştur. Bu isim dedeyi de içine alır.

Ali'ye göre malın tamamının altıda biriyle mukâsemeye bakılır. Bu görüş onun,"*Sorunda belirli pay sahibi bulunmazsa dede için malın tamamının üçte biri değil, mukâseme ve altıda bir göz önünde bulundurulur,*" kuralına dayalıdır. Burada da öyle olur. Hicazlı âlimler Abdullah b. Mes'ûd'dan, onun kalanın üçte birini göz önüne aldığı şeklinde. Zeyd'in görüşüne benzer bir görüş rivayet ederler. Nitekim onun kuralı, sorunda belirli pay sahibi olmazsa dede için malın tamamının üçte birinin göz önüne alınmasıdır. Iraklı âlimler Abdullah b. Mes'ûd'dan burada Ali (r.a.)'nin de görüşü gibi dede için altıda bir ve mukâsemeye bakılması görüşünü naklederler. Bu rivayet, sorunda belirli pay sahibi mirasçının bulunması ile bulunmaması arasında fark olmasını gerektirir. Farkın delili şudur. Orada, anneyle birlikte mirasçı olan baba payının yarısı ve nine payının iki katı olduğundan dolayı dedeye üçte bir verdik. Bu durum, belirli pay sahiplerinin bulunmasıyla değişmiştir. Bir payda ne zaman değişiklik meydana gelirse kural, o payı yarılamaktır. Nitekim kocanın, karının ve kardeşlerle birlikte ananın payında durum böyledir. Bu nedenle biz dede için altıda bir ve mukâsemeyi dikkate aldık. Bunu şu da açıklar. Paylar içinde kalanın üçte biri diye bir paya delillerde yer verilmemiştir. İçtihatla da pay miktarı belirlenemez. Koca ve ana babanın bulunduğu sorunda anaya kalanın üçte birini verirsek, bu malın tamamının altıda biri olur. Altıda bir pay hakkında delil vardır. Karı ve ana-babanın bulunduğu sorunda anaya kalanın üçte birini verirsek, bu malın tamamının dörtte biri olur. Dörtte bir pay hakkında da delil vardır. Ama dedeye belirli pay sahiplerinden sonra üçte bir verirsek, bu hiçbir zaman hakkında delil bulunan paya uygun olmaz. Sonuçta bu içtihatla pay belirlemek olur. [29/189]

Altıncı bölüm: Bu bölüm, dedeyle birlikte bir kız, kız ve erkek kardeşler olan sorun hakkındadır. Ali (r.a.)'nin görüşüne göre dede burada belirli pay sahibidir. Onun payı altıda birdir. Abdullah b. Mes'ûd ve Zeyd (r.a.)'e göre dede, kızın payından sonra kalan malda kız ve erkek kardeşlerle birlikte taksime katılan bir asabe olur. O ikisi şöyle diyorlar: Kız belirli pay sahibidir. Dolayısıyla o, diğer belirli pay sahiplerinden biri gibidir. Dede diğer belirli pay sahipleriyle asabe olup, kız ve erkek kardeşlerle birlikte kalan malın taksimine katılır. Dolayısıyla kızla birlikte bulunduğunda böyle olur.

Ali (r.a.)'ye ait görüşün delili şudur: Babanın babası olan dede, çocuklarla birlikte bulunursa delil ile belirli pay sahibidir. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

﴿ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ ﴾

"Ana babasından her birine altıda bir pay verilir" (en-Nisâ 4/11) Ancak biz ölene daha yakın olan babayı, belirli pay sahibi kabul ettikten sonra kızla birlikte bulunduğunda kalan malda asabe yaptık. Dedeye asabelik verecek olsak onu babayla eşitlemiş oluruz. Bu durumda dede kardeşleri mirasçılıktan düşürür. Onlarla mirasa ortak olmaz. Bu ise doğru değildir. O halde burada ona asabelikten hiçbir pay vermeyiz.

Yedinci bölüm: Bu bölüm Zeyd b. Sabit'le Abdullah b. Mes'ûd arasında görüş ayrılığı bulunan şu sorundur: Bir kimse ölür, geride bir kız, dede, bir kız kardeş bırakırsa Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşüne göre kıza yarı pay verilir. Kalan dedeyle kız kardeş arasında dedeye iki kız payı düşecek şekilde bölüştürülür. Abdullah b. Mes'ûd'un görüşüne göre kalan dedeyle kız kardeşe yarı yarıya bölüştürülür. Çünkü dedeyle kız kardeşten her biri, kızla tek başına mirasçı olsa kalanı, asabelik yoluyla alacaktı. Çünkü kız kardeş kızla birlikte asabe olur. Dede de böyledir. İkisi birlikte bulunduğunda kız kardeş dedeyle birlikte asabe olamaz. Kadın erkek birlikte asabe oluyorsa asabeler içinde erkek kadına üstün tutulur. Ama bunun dışında erkek kadına üstün tutulmaz. Bu sorun sanki kadın ve erkeğin bir köleyi özgür kılması gibi olur. Bu kölenin mirası velâ nedeniyle ikisi arasında yarı yarıya bölüştürülür. Bu sorun, kız ve erkek kardeşin bulunduğu sorundan farklıdır. [29/190] Çünkü, erkek kardeşin bulunması durumunda kız kardeş erkek kardeşle asabe olur. Görmez misin, kız bulunmayacak olsaydı bile o, erkek kardeşiyle asabe olacaktı. Bu bakımdan kızın bulunması durumunda da böyle olur. Burada ise kız olmayacak olsaydı, kız kardeş dedeyle asabe olmayacaktı. Bu nedenle kızla birlikte bulunduğunda da böyle olur.

Sekizinci bölüm: Bir kadın ölüp geride koca, ana ve dedeyi bırakırsa, Ali ve Zeyd b. Sabit'in görüşüne göre anaya malın tamamının üçte biri verilir. Çünkü çocuk olmadığı zaman anaya malın üçte birinin verilmesi âyetle sabittir. Allahu Teâlâ;

﴿ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ﴾

"Anasının payı üçte birdir" (en-Nisâ 4/11) buyurur. İçtihatla, âyette belirtilen paydan daha azını vermek câiz değildir. Sonra ana, ölene dededen bir derece daha yakındır. Miras hakkı kazanmada yakın olanın kadın da olsa uzak olana tercih edilmesi câizdir. Bunu şu da açıklar. Eksik pay vermek, mirastan tamamen yoksun bırakmadan daha iyidir. Ananın üçte bir payla mirasçı olduğu durumda dedenin mirastan tamamen yoksun kalması câizdir. Bu da babanın hayatta bulunduğu durumdur. Öyleyse dedenin payının ananın payından eksik olması öncelikle câiz olur.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'dan nakledilen iki rivayetten birine göre bu sorunda anaya kalanın üçte biri verilir. Bu malın tamamının altıda biridir. Çünkü babalık adı, dede için de sabittir. Miras konusunda anayı babaya tercih etmek de ikisini birbirine eşit tutmak da câiz değildir.

Diğer rivayete göre o, kalan yarı anayla dedeye eşit olarak bölüştürülür, der. Çünkü yapılması mümkün olmayan şey, doğum ilişkisi nedeniyle kadının erkeğe tercih edilmesidir. Ama ikisini birbirine eşitledikten sonra bu imkansız değildir. Nitekim oğulla birlikte bulunan ana-babada durum böyledir. Bunu şu durum da açıklar: Dede tarafında babalık üstünlüğü ve ölene bir derece uzaklık vardır. Ana tarafında bir derece yakınlık üstünlüğü ve babalık eksikliği vardır. Dolayısıyla iki taraf birbirine eşit olup, kalan aralarında yarı yarıya bölüştürülür.

Bilinmeli ki, dede sorunlarında söz altı sorun etrafında dönüp dolaşır. Bu altı sorunda kim sahabilere ait görüşleri sağlam bir şekilde öğrenirse ona diğer sorunların hükmünü çıkarmak kolaylaşır. Altı sorunu Muhammed (rh.a.) Kitâbu'l-Ferâiz'de anmıştır. O bunları Süddî'den, Süddî İsmail'den o da Şa'bî (rh.a.)'den rivayet etmiştir. Bunların birincisi harkâ sorunudur.

Bunun şekli bir kimse ölüp, geride bir, ana-baba bir veya baba bir kız kardeş, ana ve dede bırakmasıdır. Sahabiler (r.a.) bu sorunda altı görüşe ayrılmıştır.

Harkâ sorunu

1-Ebû Bekir es-Sıddik (r.a.)'in görüşüne göre anaya üçte bir pay verilir. Kalan dedenin olur. Kız kardeşe hiçbir şey verilmez.

2 Ali (r.a.)'ye göre, anaya üçte bir belirli pay olarak kız kardeşe yarı, dedeye de altıda bir verilir.

3- Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşüne göre anaya üçte bir pay verilir. Kalan dedeyle kız kardeş arasında, dedeye iki kadın payı düşecek şekilde bölüştürülür.

4- Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'dan nakledilen bir rivayete göre, kız kardeşe yarı, anaya altıda bir pay verilir. Kalan da dedenin olur. Çünkü dedenin payı, ananın payının iki katı kabul edilir. Nitekim koca, ana ve dedenin bulunduğu sorunda da onun görüşü böyledir.

5- Diğer rivayete göre, kız kardeşe yarı pay verilir. Kalan dedeyle ana arasında yarı yarıya bölüştürülür. Çünkü o, ananın dedeye tercih edilmesi değil, ikisinin birbirine eşit tutulması görüşündedir.

6- Altıncısı Osman (r.a.)'ın görüşüdür. Ona göre mal üçü arasında üçte birer olarak bölüştürülür. Bu sorunun bu şekildeki cevabı, Osman'dan böyle gelmiştir. Delili şudur: Ana delille malın üçte birini almaya hak kazanır. Şayet ana bulunmayacak olsaydı, kız kardeş belirli pay olarak yarı pay alacak, diğer yarı da dedenin olacaktı. Ananın onlardan önce üçte biri alma hakkı olunca bu her ikisinin payından alınmış olur. İkisinin hakkı kalan miktarda eşit olur. Şu halde mal üçü

[29/191]

arasında üçte birer olarak bölüştürülür. Bu soruna sahabilerin görüş ayrılığı çok olduğu için harkâ adı verilmiştir.

Osmâniye sorunu

Osmâniye sorunu da denilmiştir. Çünkü bu sorunun cevabı eskiden beri Osman'dan böyle gelmiştir. Bu soruna Osman (r.a.) malı mirasçılar arasında üçte birer olarak bölüştürdüğü için müsellese de denilmiştir. Haccac bu sorunu Şa'bi'ye sorduğu için Haccaciye de denir. Nakledildiğine göre Haccac Irak'a gelince Şa'bi'yi huzuruna demirle bağlanmış olarak getirtti. Yarı kızgın bakıp, "Ey Şa'bî sen bize karşı gelenlerden misin?" dedi. Şa'bî de "Allah hükümdarın iyiliğini versin. Hesabı zorlaştırdı. Çözüm yolu daraldı. Geceyi uykusuz geçirdik. Sorunu kararsızlıkla şöyle çözdük. İçinde ne takva sahibi iyilerin, ne de güç sahibi kötülerin bulunmadığı bir fitneye düştük" Haccac "Doğru söyledi. Onun, ana, kız kardeş ve dede bulunan sorun hakkında söyleyeceği hükmü alın." der. Şa'bî, "Resûlüllah (s.a.v.)'ın ashabından beş kişi o konuda hüküm vermiştir." der. Haccac "Onlar kim?" diye sorar. Şa'bî "Osman, Ali, Zeyd, İbn Mes'ûd ve İbn Abbas (r.a.)'tır." der. Haccac Abdullah b. Abbas'ı kastederek "Büyük bilgin o sorun hakkında ne der?" diye sorar. Şa'bî de "O dedeyi baba kabul eder. Kız kardeşe bir şey vermez." der. Haccac "İbn Mes'ûd o sorunda ne der?" diye sorar. Şa'bî "O kız kardeşe yarı verir. Kalanı dedeyle anaya yarı yarıya bölüştürür." Haccac "Zeyd bu sorun hakkında ne der?" diye sorar. Şa'bi, "O anaya üçte bir verir, kalanı anayla dedeye, erkeğe iki kadın payı düşecek şekilde bölüştürülür." der. Haccac Osman'ı kastederek, "Müminlerin Emiri o mesele hakkında ne der?" diye sorar. Şa'bî "O malı mirasçılar arasında üçe taksim eder." diye cevap verince Haccac "Bu büyük âlimin başarısı Allah'tandır. Cevabı güzeldir." der.

Ekderiyye sorunu

İkinci soruna ekderiyye denir. Onun şekli ana, dede, koca ile ana-baba bir veya baba bir kız kardeşin bulunduğu sorundur. Bu sorun hakkında beş görüş vardır. Zeyd b. Sabit'in görüşü açıkladığımız gibidir.

Ebû Bekir Sıddik'in görüşü şöyledir: Kocaya yarı, Muhammed b. Hasan (rh.a.)'ın rivayetine göre anaya üçte bir, kalan da dedeye verilir.

Ebû Yusuf ve Ebû Sevr (rh.a.)'in rivayetine göre anaya kalanın üçte biri, kalan da dedeye verilir.

Dördüncü görüş, Abdullah'ın görüşüdür. Buna göre kocaya tercih edildiği sonucuna götürmesin diye, anaya da altıda bir verilir. Sorunun paydası iki pay artar. Taksim sekizden yapılır. Ali (r.a.)'ye göre kocaya yarı, kız kardeşe yarı, anaya üçte bir, dedeye altıda bir pay verilir. Sorunun paydası üç artar. Taksim dokuzdan olur. Bu görüş Zeyd'in görüşüne yakındır. Ancak Zeyd'in görüşüne göre, dede ve kız kardeşe düşen pay, ikisi arasında erkeğe iki kadın payı düşecek şekilde bölüştürülür. Dolayısıyla taksim, yirmi yediden olur. Ali'ye göre böyle yapılmaz. Bilakis her birine ne düşmüşse o verilir.

Üçüncü sorun bir karı, bir kız kardeş, ana ve dedenin bulunduğu sorundur. Bu sorun hakkında dört görüş vardır. İkisi Ebû Bekir es-Sıddik (r.a.)'a aittir.

Bunlardan birincisi, karıya dörtte bir, anaya kalanın üçte biri, kalan da dedeye verilir. Diğeri karıya dörtte bir, anaya malın tamamının üçte biri, kalan da dedeye verilir.

Üçüncüsü, Ali ve Zeyd (r.a.)'in görüşüdür. Buna göre karıya dörtte bir, anaya üçte bir, kalan da dedeyle kız kardeşe mukâseme usulüyle verilir.

Dördüncüsü, Abdullah (r.a.)'ın görüşüdür. Buna göre kadına dörtte bir, kız kardeşe yarı, kalan da dedeyle anaya yarı yarıya bölüştürülür.

Dördüncü sorun, bir kadının ölüp geride koca, ana, ana-baba veya baba bir erkek kardeş bıraktığı sorundur. Bu sorunda üç görüş vardır. İkisi Ebû Bekir es-Sıddik (r.a.)'a aittir. Bunlardan birinde, anaya bütün malın üçte biri, diğerinde kalanın üçte biri verilir. Bundan sonra kalan da dedenin olur. [29/192]

Üçüncüsü Ali, Abdullah ve Zeyd (r.a.)'in görüşüdür. Buna göre, kocaya yarı, anaya malın tamamının üçte biri, kalan da dedeye verilir. Erkek kardeşe hiçbir şey verilmez. Bu görüş Ebû Bekir'in iki görüşünden birine uygundur. Bu konudaki diğer görüş Abdullah'a aittir. Buna göre, kocaya yarı pay verilir. Kalan anayla dede arasında yarı yarıya bölüştürülür. Erkek kardeşe hiçbir şey verilmez.

Beşinci sorun ise, karı, ana, dede, ana-baba veya baba bir erkek kardeş bulunan sorundur. Bu sorun hakkında beş görüş vardır. İkisi daha önce andığımız gibi Sıddîk'a aittir.

Üçüncüsü, Ali ve Zeyd (r.a.)'e aittir. Buna göre karıya dörtte bir, anaya malın tamamının üçte biri, kalan da dedeyle erkek kardeş arasında yarı yarıya bölüştürülür. Çünkü mukâseme, dede için altıda birden daha hayırlıdır. Mukâseme de dedeye on ikiden iki buçuk pay düşer. Halbuki altıda bir iki paydır.

Dördüncü görüş Abdullah (r.a.)'a aittir. Buna göre, karıya dörtte bir, anaya kalanın üçte biri verilir. Bundan sonra kalan, dede ile erkek kardeş arasında yarı yarıya bölüştürülür.

Beşincisi yine Abdullah (r.a.)'ın görüşüdür. Buna göre karıya dörtte bir verilir. Kalan ananın dedeye tercih edilmesi sonucuna götürmesin diye dede, ana ve erkek kardeş arasında üçte birer olarak bölüştürülür. Böylece bu rivayete göre bu sorun da, onun dörtlü sorunlarından biri olur.

Altıncı sorun, bir kız, kız kardeş ve dede bulunan sorundur. Bu konuda beş görüş vardır.

Sıddik (r.a.)'in görüşü yarı payın kıza, kalanın da belirli pay ve asabe olarak dedeye verilmesidir.

Zeyd (r.a.)'in görüşü, kıza yarı pay verilip kalanın erkeğe iki kız payı düşecek şekilde dede ile kız kardeş arasında bölüştürülmesidir.

Ali (r.a.)'nin görüşüne göre, kıza yarı, dedeye altıda bir verilir. Kalan kız kardeşin olur.

Abdullah (r.a.)'ın bu konuda iki görüşü vardır. Birisi, kıza yarı pay verilir. Kalan, kız kardeşle dede arasında yarı yarıya bölüştürülür. Diğeri, kıza yarı, dedeye kalanın üçte biri –ki bununla altıda bir değer olarak birbirine eşittir- kalan da kız kardeşe verilir. İşte bu, altı sorunun açıklamasıdır. Bunun dışındaki dede sorunlarının hükmünü bu sorunlara kıyas ederek çıkarmak kolaydır.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

RED YOLUYLA MİRAS TAKSİMİ

Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) der ki, mal belirli pay sahiplerinin (ashâb-ı ferâiz) haklarından artar, nesep ve neden yönünden asabe bulunmazsa artan, payları oranında koca ve karı dışındaki belirli pay sahiplerine red yoluyla verilir.

Bizim âlimlerimiz (r.a) de bu görüşü almışlardır.

Osman b. Affân (r.a) "Diğer belirli pay sahiplerine red yoluyla verildiği gibi karı ve kocaya da red yoluyla verilir." der. Bu aynı zamanda Cabir b. Yezid'in de görüşüdür.

Abdullah b. Mes'ûd der ki, altı kimse dışındaki ashâb-ı-ferâize red yapılır. Dışarıda kalanlar; karı, koca, öz kızla birlikte oğul kızı, ana baba bir kız kardeşle birlikte baba bir kız kardeş, anayla birlikte ana bir kardeşler, hangisi olursa olsun pay sahiplerinden biriyle ninedir. Bu, Ahmed b. Hanbel'in de görüşüdür. [29/193]

Zeyd b. Sâbit ise şöyle der. "Belirli paylarını aldıktan sonra ashâb-ı ferâizden hiç birine red yapılmaz. Artan pay, *beytü'l-mâl'e* ait olur. Bu, İbn Abbas (r.a.)'ya ait görüşlerden biridir.

Şafi (r.a.)'de bu görüşü benimsemiştir. Diğer bir görüşünde İbn Abbas şöyle der. "Üç kimse dışında ashâb-ı ferâize red yapılır. Bunlar, koca, karı ve ninedir."

Ali (r.a.)'nin görüşüne göre –ki bu aynı zamanda bizim de görüşümüzdür- red, iki yolla olur. Biri, ashâb-ı ferâize önce payları verilir. Sonra kalan onlara payları oranında red yapılır. Böylece iki kez taksim yapılmış olur. Diğeri, ashâb-ı ferâizin paylarının miktarına bakılıp malın tamamı onlar arasında bu pay miktarlarına göre bir defada bölüştürülür. Doğru olan budur. Çünkü bu çözüm yolunda, işi uzatmak yoktur.

Bir kimsenin ölüp geride, ana-baba bir kız kardeş ile ana bıraktığı sorunda bunun açıklaması şöyledir. Birinci çözüm yoluna göre, birinci taksim, ikisinin

paylarına göre altıdan yapılır. Toplam beş pay eder. Altı beşe küsursuz bölünmez. Dolayısıyla altıyla beş çarpılır. Sonuç otuz olur. Bundan sorun düzeltilir.

Diğer çözüm yoluna göre, malın tamamı bu ikisi arasında beş üzerinden taksim edilir. Beşte üçü kız kardeşe beşte ikisi de anaya verilir. Taksim, ashâb-ı ferâiz arasında red yapılmayan kimseler bulunmazsa böyle yapılır. Eğer ashâb-ı ferâiz arasında red yapılmayan kimseler bulunacak olursa, o takdirde iki kez taksim yapılması gerekir. Bunun açıklaması ise şöyledir. Bir kadın ölüp geride koca, ana ve bir kız bırakırsa, kocaya dörtte bir, kıza yarı, anaya altıda bir verilir. Geriye on iki paydan bir pay kalır. Bu da altıda birin yarısıdır. Kalan bu pay kocaya değil kıza ve anaya red yapılır. Red bu ikisine dört payda üzerinden yapılır. Buna göre on ikinin dörtle çarpılmasına ihtiyaç doğar. Sonuç kırk sekiz olur. Kocaya dörtte bir verilir ki bu on iki pay eder. Sonra kalan -ki bu otuz altıdır- anayla kıza bölüştürülür. Bunun dörtte üçü kızın olur Bu yirmi yedidir. Dörtte biri ananın olur. Bu da dokuzdur.

Diğer çözüm yoluna göre, dörtte biri olan ve dörtte üçünün de dörtte biri olan bir rakam aranır. Bu rakamın en küçüğü on altıdır. Kocaya dörtte bir verilir. Bu dörttür. Geriye on iki kalır. Bunun dörtte üçü dokuz pay kızın, dörtte biri üç pay da ananın olur. Bizim âlimlerimizden bazıları (rh.a.) bu sorunu zevi'l-erham sorununa dayandırmıştır. Çünkü red, akrabalığa (rahm) dayanır. Bundan dolayı akrabalığı bulunmayan kişilere red yapılmaz. Bunlar da koca ve karıdır.

Bizim kuralımıza göre, miras akrabalık nedeniyle kazanılır. Zevi'l-erham miras alma sıralamasında, beytü'l-maldan önce gelir. Artan mal konusunda ashabu'l-ferâiz de akrabalık nedeniyle bu sıralamada, beytü'l-maldan önce gelir.

Şafiî (rh.a.)'nin görüşüne göre zevi'l-erham, hiçbir şey alamaz. Eğer belirli pay sahibi ve asabe yoksa mal, beytü'l-mala verilir. Öyleyse mal ashabu'l-ferâizin haklarından artar ve asabe bulunmazsa da artanın beytü'l-mala verileceğine hükmederiz.

Reddi kabul etmeyenlerin delili miras âyetidir. Çünkü Allahu Teâlâ, ashabu'l-ferâizden her birinin payını açıklamıştır. Delille yapılmış bir belirleme bundan daha fazlasının verilmesine engeldir. Çünkü belirlenen miktardan fazla vermek, dini sınırı aşmaktır. Miras âyetinden sonra Allahu Teâlâ,

﴿ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ ﴾

"Kim Allaha ve peygamberine baş kaldırır ve sınırlarını aşarsa..." (en-Nisâ 4/149) **[29/194]**
buyurur. Burada tehdit, dini sınırı aşan kişilere yöneltilmiştir. Red yapılmasında, onlardan her biri için belirlenen payın üstünde mal verme söz konusudur. Sonra red, belirli pay sahibi olma, asabelik ve akrabalık (rahm) itibariyle yapılır. Reddin belirli pay sahibi olma itibariyle yapılması mümkün değildir. Çünkü ashabu'l-ferâizden her birine kendisi için belirlenen miktarda mal verilmiştir.

Koca ve karıya da red yapılmaz. Bunların payları delille sabittir. Reddin asabelik itibariyle de yapılması mümkün değildir. Çünkü asabelikte ölene yakın olan öne alınır. Redde ölene yakın olan öne alınmaz. Akrabalık (rahm) itibariyle miras hakkı kazanma, asabelik itibariyle miras hakkı kazanma gibidir. Bunda da ölene yakın olan öne alınır. Bu yönlerle red geçersiz olunca, reddi kabul etmenin geçersiz olduğu doğru olur. Ashabu'l-ferâize haklarının üzerinde verilen kısmı mirasçılardan hiç kimse alamaz. Dolayısıyla bu beytü'l-mâl'e verilir. Şöyle denilemez Müslümanlar İslam bağı nedeniyle bunu alma hakkı kazanırlar. Bu konuda ashâb-ı ferâiz diğer Müslümanlara denk olduğundan akrabalık nedeniyle tercih edilmişlerdir. Çünkü akrabalık bağı gibi İslam bağı, tek başına miras hakkı kazanma gerekçesidir. Gerekçe çokluğu ile de tercih yapılmaz.

İbn Mes'ûd (r.a.) der ki, red için nesep hısımlığı esas alınır. Nesep hısımlığı nedeniyle miras hakkı kazanma, asabelik gibi olur. Dolayısıyla bu hakkı kazanma, gerçek asabelikten doğan miras hakkı kazanmaya kıyas edilir. Buna göre koca ve karı için bu hak doğmaz. Çünkü asabelik ya akrabalık, ya da miras hakkı kazanma sırasında baki kalma yönünden velâ gibi akrabalığa benzeyen şey itibariyledir. Evlilik bu nitelikte değildir. Çünkü o eşlerden birinin ölümüyle ortadan kalkar. Ancak onunla belirli pay kazanma delilden dolayıdır. Delilde belirtilenin ötesinde, miras hakkı kazanma sırasında neden bulunmadığı için miras hakkı olmaz.

Aynı şekilde kız varken oğlun kızına red yapılmaz. Çünkü red konusunda bu ikisi, oğul ile oğlun oğlu konumundadır. Bu nedenle ölene daha yakın olan öncelikli olur.

Ana-baba bir kız kardeşle birlikte bulunan baba bir kız kardeşe de red yapılmaz. Çünkü bu ikisi ana-baba bir erkek kardeşle baba bir erkek kardeş konumundadırlar.

Aynı şekilde babayla birlikte bulunan baba bir kardeşler için asabelik hakkı olmadığı gibi anayla birlikte bulunan ana bir kardeşlere de red yapılmaz. Yine belirli pay sahibi ile birlikte bulunan nineye, ölenle, kadın aracılığıyla bağlantı kurduğu için red yapılmaz. Kadın aracılığıyla bağlantı kurmak hiçbir zaman asabelik hakkı kazanma nedeni değildir. Daha önce nine hakkında miras hakkı kazanma nedeninin zayıf olduğunu belirtmiştik. O halde onunla, nedeni güçlü olan kişi arasında red yoluyla hak edilen malda ortaklık olmaz. Âlimlerimiz (rh.a.) Allahu Teâlâ'nın şu sözünü delil kabul etmişlerdir.

﴿ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ﴾

"Akraba olanlar birbirlerine daha layıktır" (el-Enfâl 8/75) Âyet, akrabalık nedeniyle birbirlerinin mirasına daha layıktır, anlamınadır. Bu âyet akrabalık bağı nedeniyle akrabalardan her birinin mirasın tamamını almasını gerektirir. Payların anıldığı âyet ise, akrabalardan her birinin anılan nitelik nedeniyle, malın belli bir

kısmını almasını gerektirir. Her iki âyetle de uygulama yapılıp, her bir akrabaya âyetlerden biriyle belli bir pay verilir. Sonra geriye kalan mal diğer âyetle akrabalık nedeniyle yine onlara verilir. Bu nedenle haklarında akrabalık bulunmadığı için koca ve karıya red yapılmaz. Dolayısıyla bu, Allah'ın çizdiği sınırı aşma olmaz. Olsa olsa, delille yapılan ekleme olur. Bu da câizdir. Bir de dinen belirlenen miktara ekleme yapmak câiz olmadığı gibi o miktarı eksiltmek de câiz değildir. Avl durumunda bütün bilginlere göre belirli pay sahiplerinden her birinin belirtilen paylarında eksilme olur. Bu câizdir. Çünkü burada imkan ölçüsünde delillerle uygulama yapılmıştır. Red de böyledir.

Resûlüllah (s.a.v.) hasta ziyareti yapmak için Sa'd b. Ebû Vakkas (r.a.)'ın yanına girince o şöyle dedi. Bana bir kızım mirasçı olacak. Bu nedenle bütün malımı vasiyet edeceğim. Nihayet Peygamber (s.a.v.),

الثُّلُثُ وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ

"Üçte bir (i vasiyet et). Üçte bir çoktur"[61] buyurdu. Sa'd kızının, malın tamamına mirasçı olacağını sanmıştı. Onun bu kanısını Peygamber (s.a.v.) yadırgamadı. Sonra onun sadece tek kızı olduğu halde üçte birden fazla vasiyet etmesini engelledi. Şayet yarı payın fazlası red yoluyla alınamayacak olsaydı, Peygamber (s.a.v.) Sa'd'e malın yarısını vasiyet etmeyi câiz görürdü. Amr b. Şuayb (r.a.)'ın dedesinden rivayet ettiği hadise göre Peygamber (s.a.v.) mülâane (lânetleşme) çocuğunu anasına mirasçı yapmıştır. Yani onu malın tamamına mirasçı yapmıştır. Bu da ancak red yoluyla olur. Vâsile b. el'Eska'ın rivayet ettiği hadiste Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur:

تُحْرِزُ الْمَرْأَةُ مِيرَاثَ لَقِيطِهَا وَعَتِيقِهَا وَالابن الَّذِي لُوعِنَتْ بِهِ

"Kadın, bulduğu çocuğun, özgür kıldığının ve kendisinden dolayı liân (lanetleşme) yapıldığı oğlun mirasını alır"[62] **[29/195]**

Bunun aklî delili de şudur. Miras alma velilik yoluyladır. Velilik başkasının yerine geçme demektir. Mirasçı mülkiyet ve kullanım yönünden miras bırakan kişinin yerine geçer. Hatta kölelik ve din ayrılığı gibi veliliğe engel olan şeyler mirasçı olmayı da engeller. Özel nedenle değil genel nedenle Müslüman kafire mirasçı olamaz. Çünkü Müslümanın kafir üzerinde özel nedenle değil genel nedenle velilik yetkisi vardır. Kafir Müslümana hiçbir zaman mirasçı olamaz. Çünkü kafirin Müslüman üzerinde hiçbir zaman velilik yetkisi yoktur. Velilik yetkisine sahip olmadıkları halde küçük ve akıl hastasının miras alması bu hükmün kapsamına

---

[61] Buhârî, Vasâyâ 2; Müslim, Vasıyyet 5; İbn Mâce, Vasâyâ 5; Ebû Dâvûd, Vasâyâ 2; Tirmizî, Vasâyâ 1; Nesâî, Vasâyâ 3.

[62] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/106; Ebû Dâvûd, Ferâiz 9; Tirmizî, Ferâiz 23; Hâkim, *Müstedrek*, IV/378.

girmez. Çünkü küçük ve akıl hastasının sadece kullanımda bulunma ehliyeti yoktur. Mülkiyet ehliyeti vardır. Mirasçılık ise, mülkiyet konusunda başkasının yerine geçmedir. Bir de küçüğün ve akıl hastasının velileri kullanım konusunda onların yerine geçer. O halde küçüklük ve akıl hastalığı nedeniyle mirasçılık yetkisi doğuran unsurda bir eksiklik bulunmaz. Mirasçılık hakkı kazanmanın velilik yoluyla olduğu ortaya çıkınca şöyle deriz. Akraba Müslüman olma konusunda diğer Müslümanlara eşittirler. Onlar akrabalık nedeniyle tercih edilmişlerdir. Çünkü onların mirasçılık hakkı kazanmaları asabelik itibariyledir. Ashabu'l-ferâiz hakkında sadece akrabalık, asabelik gerekçesi olamaz. Öyleyse ana-baba bir erkek kardeş hakkında ana akrabalığı gibi akrabalıkla tercih yapılabilir. Şöyle ki sadece akrabalıkla asabelik kazanılmaz. Akrabalar, haklarındaki nedenin kuvvetli olmasından dolayı tercih edilince, artanı almaya diğer Müslümanlardan daha layık olurlar. Ancak bu tercih, aynı zamanda belirli pay alma hakkı kazandıran nedenle yapıldığı için, bu neden aynı zamanda artanı almanın da nedeni olur. Asıl payı alma daha yakın ve daha güçlü nedenle düştüğü gibi red nedeniyle alma da böyle olur. İslam bağı itibara alınmaz. Artan, payları oranında akrabaların hepsine red yapılır.

[29/196] Sonuç olarak red yedi kişiye yapılır. Bunlar kız, oğul kızı, ana, nine, ana-baba bir kız kardeş, baba bir kız kardeş, kız olsun erkek olsun ana bir kardeşlerdir. Red bunların bazen birine, bazen ikisine, bazen üçüne, bazen dördüne yapılabilir. Ancak dörtte biri mutlaka kendisine red yapılmayan mirasçılardan olur.

Bir kişiye red yapılmasının şekli şöyledir. Bir kimse ölüp geride bir kız bırakır ve de asabesi olmazsa, yarı pay belirli pay olarak, kalan da red yoluyla bu kıza verilir. Bu kimse geride yalnız anasını bırakırsa, aynı şekilde üçte bir pay belirli pay olarak, kalan da red yoluyla anaya verilir..

İki kişiye red yapılmasının şekli şöyledir. Bir kimse ölüp geride ana ve bir kız bırakırsa, ana altıda bir, kız yarı pay alır. Kalan red yoluyla yine bunlara verilir. İki çözüm yolundan birine göre ikisi arasında mal dört payda üzerinden bölüştürülür. Diğer çözüm yoluna göre, ana altıda bir, kız üç pay alır. Kalan -ki bu iki paydır-bu ikisine dört payda üzerinden bölüştürülür. Dörde bölünme nedeniyle sonuç küsurlu çıkar. Dörtle iki arasında ikiyle uyumluluk vardır. İki sayıdan biri olan dördün yarısı ile yetinilir. Bu da iki eder. Sonra payların ortak paydasını -ki bu altıdır-ikiyle çarp. Sonuç on iki olur. Yarı altı payı kız, altıda bir iki payı ana alır. Kalan-ki bu dört paydır-dörtte üçü kıza dörtte biri de anaya verilerek ikisine bölüştürülür.

Bir kimse ölüp geride bir kız ve on oğul kızı bıraksa, kız yarı, oğul kızları altıda bir pay alır. Kalan, onlara red yoluyla verilir. Birinci çözüm yoluna göre, malın dörtte üçü kıza, dörtte biri de oğul kızlarına, onda birer bölüşmek üzere verilir. Bu dörtte bir, on sayısına bölünmez. Bu nedenle dört onla çarpılır. Sonuç kırk olur.

Kırk ortak paydadan sorun kesirsiz olarak çözülür. İkinci çözüm yoluna göre, kız yarı olarak altıdan üç pay, oğul kızları, onda birer bölüşmek üzere bir pay alırlar. Bu, ona bölünmez. Kalan da kız ve oğul kızlarına dörtte üç dörtte bir oranında red yoluyla verilir. Bu da tam olarak bölünmez. Dörde ve ona bölünmekten dolayı sayı küsurlu olur. Bu iki sayı arasında yarı ile uyumluluk vardır. Dolayısıyla bu ikisinden birinin yarısı ile yetinilir. Sonra o yarıyı diğerinin tamamı ile çarparız. Bu beşin dörtle veya ikinin onla çarpımı demektir. Sonuç yirmi olur. Sonra, belirli payların ortak paydasını-ki bu altıdır-yirmiyle çarp. Sonuç yüz yirmi olur. Dilersen yarıyla uyumluluk bulunduğu için, bu iki sayıdan birinin yarısıyla yetinip, on sayısını altıyla çarparsın. Sonuç altmış olur. Sorun altmış ortak payda ile kesirsiz olarak çözülür. Fakat bunda da yarıya bölme nedeniyle küsur çıkar. Payları yüz yirmiden çıkarırsan küsur olmaz. Şöyle ki kız, yarı olarak altmış pay, oğul kızları altıda bir pay olarak yirmi pay alır. Sonra kalan onlara dörtte üç dörtte bir oranında red yoluyla verilir. Oğul kızları için toplam otuz pay olur. Onlardan her biri üçer pay alırlar. Kalan sadece kıza red yoluyla verilir. Sorunun ortak paydası altı olur. Oğul kızlarına altıda bir olarak bir pay verilir. Bunu kendi aralarında on paya ayırırlar. Bir, on sayısına tam olarak bölünmez. Bu nedenle altı onla çarpılır. Sonuç altmış olur. Altmıştan taksim çözülür.

Bir kimse ölüp geride üç nine, on ana-baba bir kız kardeş bıraksa, nineler altıda bir, kız kardeşler üçte iki alırlar. Kalan da yine onlara red yoluyla verilir. Birinci çözüm yoluna göre, malın beşte biri ninelere üçte birer bölüştürülür. Bu küsursuz olmaz. Beşte dördü, kendi aralarında on paya bölüşmek üzere kız kardeşlere verilir. Bu da küsursuz olmaz. Bundan dolayı üçle on çarpılır. Sonuç otuz olur. Sonra payların ortak paydası –ki bu beştir- otuzla çarpılır. Sonuç yüz elli çıkar. Sorun bu sayıdan çözümlenir.

İkinci çözüm yoluna göre, sorunun ortak paydası altı olur. Kendi aralarında **[29/197]**
üçte birer bölüşmek üzere ninelere altıda bir, kız kardeşlere onda birer bölüşmek üzere üçte iki pay verilir. Bu paylar küsursuz bölünmez. Kalan beşte bir, beşte dört oranında yine onlara red yoluyla verilir. Red de küsursuz olmaz. Sayılar arasında uyumluluk da yoktur. Bu sorunda üç onla çarpılır. Sonuç otuz olur. Sonra otuz beşle çarpılır. Sonuç yüz elli olur. Sonra payların aslı-ki bu altıdır-yüz elli ile çarpılır. Ancak burada bir tür sadeleştirme yapılabilir. Şöyle ki bu iki sayı arasında altıda birle uyumluluk vardır. Yüz ellinin altıda biri ile yetinilir. Bu da yirmi beştir. Sonra altı ile yirmi beş çarpılır. Sonuç yüz elli olur. Bunun altıda biri yirmi beş payı nineler, üçte ikisi yüz payı da kız kardeşler alır. Kalan yirmi beş pay, beşte bir beşte dört oranında onlara red yoluyla verilir. Nineler için üçte birer bölüşmek üzere toplam otuz pay olur. Her biri onar pay alır. Kız kardeşler için her birine on ikişer pay olmak üzere toplam yüz yirmi pay olur. Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'un görüşüne göre, kalan ninelere değil kız kardeşlere red yoluyla verilir. Ninelere kendi aralarında üçte birer bölüşmek üzere altıda bir pay verilir. Kalan -ki bu beş paydır-

kız kardeşler arasında on paya bölünür. Beş ona küsursuz bölünmez. Bu nedenle üç on sayısı ile çarpılır. Sonuç otuz olur. Sonra altı otuzla çarpılır. Sonuç yüz seksen olur. Ninelere altıda bir verilir. Bu otuz pay olur. Kendi aralarında onar bölüşürler. Kalan -ki bu yüz ellidir- kız kardeşler arasında her birine on beş pay verilerek bölüştürülür.

Üç kişiye red yapılmasının şekli şöyledir. Bir kimse ölüp geride farklı akrabalıkta üç kız kardeş bırakırsa, ana-baba bir kız kardeşe yarı, baba bir kız kardeşle ana bir kız kardeşe altıda birer pay verilir. Kalan da yine onlara red yoluyla verilir. Birinci çözüm yoluna göre, mal onlar arasında beş payda üzerinden bölüştürülür. İkinci çözüm yoluna göre, sorunun paydası altıdır. Kalan pay onlara beşte üç ve beşte birer red yoluyla verilir. Bunun çözüm yolu şudur. Beşle altı çarpılır. Sonuç otuz olur. Sorun otuzdan çözülür. Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'un görüşüne göre, kalan, ana baba bir kız kardeşle ana bir kız kardeşe, dörtte üç dörtte bir oranında red yoluyla verilir. Bunun çözüm yolu altıyla dördün çarpılmasıdır. Bu çarpım sonucu yirmi dört olur. Bu sayıdan sorun çözülür.

Dört kişi bulunan bir ferâiz sorununda red yapılmasının şekli şöyledir. Bir kimse ölüp geride bir karı, ana, bir kız ve bir oğul kızı bırakırsa, karıya sekizde bir, kıza yarı, oğul kızına altıda bir, anaya altıda bir pay verilir. Bu sorunun paydası yirmi dörttür. Karıya sekizde bir, üç kıza yarı on, iki oğul kızına altıda bir, dört anaya altıda bir dört pay verilir. Kalan -ki bu da bir paydır- karı dışında yine onlara red yoluyla verilir. Birinci çözüm yoluna göre, karı yirmi dört paydan üçünü alır. Sonra kalan diğerleri arasında yirmi payda üzerinden bölüştürülür. Anaya dört, kıza on iki, oğul kızına dört pay verilir. Diğer çözüm yoluna göre kalan –ki bu bir paydır- üçüne payları kadar beş payda üzerinden bölüştürülür. Bunun çözüm yolu şudur. Yirmi dörtle beş çarpılır. Sonuç yüz yirmi olur. Bu sayıdan sorun çözülür. Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'un görüşüne göre, kalan kıza ve anaya dört payda üzerinden red yoluyla verilir. Yirmi dörtle dört çarpılır. Sonuç doksan altı olur. Sorun bu sayıdan düzeltilir. Bu şekilde olan sorunların hükmünü çıkarmanın yolu budur. [29/198]

Allah doğruyu daha iyi bilir.

LANETLEŞME ÇOCUĞU (VELEDÜ'L-MÜLÂANE)

Serahsî (rh.a.) şöyle der. Ali b. Ebû Tâlip ve Zeyd b. Sâbit (r.a.) derler ki, lânetleşme çocuğu (veledü'l-mülâane[63]), ana cihetinden akrabalığı olduğu halde,

[63]**Mülâane /الملاعنة (Liân /اللعان):** Sözlükte lanetleşmek anlamındadır. Şer'î ıstılahta; kocanın karısına zina isnadında bulunması ve dört şahit getirememesi sonucunda karı ile kocanın, hakim huzurunda şer'î usulüne uygun olarak dörder defa şahadette bulunduktan sonra kendilerine lanet ve gazap okumalarıdır. Koca "zina isnadında doğru olduğuna, eğer yalancılardan ise AllahTeâlâ'nın lanetinin

baba cihetinden akrabalığı olmayan bir kimse konumundadır. Bu aynı zamanda Zührî'nin ve Süleyman b. Yesâr'ın da görüşüdür. Bizim âlimlerimiz ile Şafiî (rh.a.) de bu görüşü almıştır. İbn Mes'ûd ve İbn Ömer (r.a.)'e göre ise lânetleşme çocuğu asabesi, anasının asabesidir. Atâ, Mücahid, Şa'bî ve Nehâî (rh.a.) de bu görüşü almışlardır. Hatta İbrahim en-Nehâî (rh.a.) der ki, lânetleşme çocuğunun asabesini öğrenmek istersen, anasını öldü kabul et. Onun asabesinin kimler olduğuna bak. Bunlar lânetleşme çocuğunun da asabesi olurlar. İbn Mes'ûd (rh.a.)'tan gelen başka bir rivayette şöyle denilir. Onun asabesi anasıdır. Anası çocuk için ana ve baba konumundadır. Bu görüş Hakem b. Uyeyne'nin de görüşüdür. O bu görüşe daha önce rivayet ettiğimiz şu hadisi delil gösterir.

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تُحْرِزُ الْمَرْأَةُ مِيرَاثَ لَقِيطِهَا وَعَتِيقِهَا وَالْوَلَدِ الَّذِي لُوعِنَتْ بِهِ

Peygamber (s.a.v) *"Bir kadın bulduğu çocuğun, özgür kıldığı kölenin ve kendisi nedeniyle mülâane yaptığı çocuğun mirasını alır"*[64] buyurdu. Kadın özgür kıldığı kölenin asabesidir. O halde aynı şekilde lânetleşme yaptığı çocuğun da asabesi olur. İbn Abbas (r. a.)'ın rivayet ettiği hadiste Peygamber (s.a.v.),

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أُمُّ وَلَدِ الْمُلَاعَنَةِ أَبُوهُ أُمُّهُ

"Lânetleşme çocuğunun anası, onun babası ve anasıdır."[65] buyurmuştur. Çünkü anası başka bir mirasçı bulunmazsa lânetleşme çocuğunun bütün malını alır. Malın tamamını almak ise asabelik yoluyla olur. Böylece ananın onun asabesi olduğunu öğrenmiş oluruz.

İbrahim en'Nehâî (rh.a.)'ye ait olan görüşün delili, Davud b. Ebû Hind'den nakledilen şu rivayettir. O der ki, "Medine'deki bir arkadaşıma, 'Resûlüllah (s.a.v.) ashabından kalanlara lânetleşme çocuğunun asabesinin kimler olduğunu sor' diye mektup yazdım. Bunun üzerine akadaşım cevabında, ashabın Resûlüllah (s.a.v.)' den naklederek onun asabesinin, anasının asabesi olduğunu söylediklerini yazdı. Çünkü çocuk, erkeğin spermi ile kadının yumurtacığından yaratılmıştır. Erkeğin spermi, kadının rahminde bulunan yumurtacık içinde yiter. Bundan dolayı çocuk, mülkiyet, kölelik ve özgürlük konusunda anaya bağlı olur.

üzerine olmasını"; kadın da "kocasının kendisine zina isnadında yalancı olduğuna eğer doğru ise Allah Teâlâ'nın gazabının üzerine olmasını" yeminle ifade eder. (en-Nûr 24/6-9) Yapılan bu yeminler, koca hakkında hadd-i kazif, kadın hakkında da hadd-i zina yerine geçer ve hakim tarafından araları ayrılır.

[64] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/106; Ebû Dâvûd, Ferâiz 9; Tirmizî, Ferâiz 23; Hâkim, *Müstedrek*, IV/378.

[65] Dârimî, *Sünen*, Ferâiz 24; Hâkim, *Müstedrek*, IV/379;

Ananın asabelikte öne alınması gerekiyordu. Çünkü çocuğun onun yumurtacığından yaratılmış olması daha belirgindir. Ancak din, asabeliği ait olmaya dayandırmıştır. Çocuk analara değil babalara ait kabul edilir. Şu kadar var ki, baba tarafına ait olma ortadan kalkarsa o zaman ait olma anaya ait olur. Görmez misin, Allahu Teâlâ babası olmayınca İsa (a.s.)'ı anasına bağlamıştır. Aynı şekilde ait olmaya dayalı asabelik baba tarafında bulunmadığı zaman ananın akrabası için sabit olur. Asabelik özgür kılma velâsının bir benzeridir. Özgür kılma velasında genel kural, babanın akrabalarıdır. Özgür kılanın babası tarafından velası bulunmazsa vela anasının akrabalarına ait olur. O halde asabelik de öyledir.

Biz Hanefîlerin görüşümüzün delili şudur. Asabelik ananın akrabaları için isbat edilmekle delille sabit olan bir hüküm, geçersiz duruma getirilmiş olur. Şöyle ki, Allahu Teâlâ ana bir kardeşin mirasçı olabilmesi için ölenin mutlak bir kelâle
[29/199] olmasını koşul koymuştur. Onların dediğine göre, lânetleşme çocuğu ölür, geride bir kız bir de ana bir erkek kardeş bırakırsa, malın yarısı kızın, kalan da asabe olarak ana bir erkek kardeşin olur. Ölen kişi kelâle olmaksızın, ana bir erkek kardeşin mirasçı yapılması âyete aykırıdır. Bir de asabelik mirasçılık nedenlerinin en güçlüsüdür. Ölenle kadınlar aracılığıyla bağlantı kurma ise bağlantı kurma nedenlerinin en zayıfıdır. O halde mirasçılık nedenlerinin en güçlüsü olan asabelik bununla elde edilmez.

Velâ ise böyle değildir. Çünkü velâ hakkı özgür kılmaktan dolayı kazanılır. Bu konuda erkek ve kadın birbirine eşittir. Sonra velâ nesep gibidir. Onların "Babanın akrabaları olmaması durumunda, asabelik konusunda ananın akrabaları babanın akrabaları yerine geçer" sözü doğru değildir. Çünkü bütün bilginlere göre babanın akrabalarından hiçbir kimse bulunmazsa onun asabesi ananın akrabaları kabul edilmez. Onların belirttikleri durum burada vardır. Hadise gelince biz de o hadisle hükmediyoruz. Bu hüküm, kadının lânetleşme çocuğunun mirasını almasıdır. Fakat bu alma belirli pay ve red yoluyla almadır. Bu hadiste kadının onun mirasını asabelik yoluyla alacağına dair hiçbir açıklama yoktur. Diğer hadisten maksat da, lânetleşme çocuğuna iyilik yapma ve saygı göstermenin gerekmesi konusunda kadın, ana ve baba gibidir, demektir. Denildiğine göre, bir kimsenin yapacağı iyilik ve göstereceği saygının dörtte üçünü anasına, dörtte birini de babasına ayırması gerekir. Lânetleşme çocuğu, iyilik ve saygının tümünü anasına ayırır.

Davud b. Ebû Hind'in naklettiği rivayete gelince deriz ki, lânetleşme çocuğunun asabesi, anasının akrabasıdır, demekten amaç, onlar için gerçek asabeliği isbat etmek değil, asabelik anlamındaki nedenle, miras hakkı kazanmada onların asabe gibi olmaları demektir. Bu da zevi'l-erhâmdan olma nedeniyle miras hakkı kazanmadır. Öyleyse ölenle, kendileri asabe olmayan kişilerle bağlantı kurdukları halde, onlar için gerçek asabelik nasıl sabit olacak?

Zinadan olma çocukların ikiz olmamaları durumunda olduğu gibi, ikiz olmaları durumunda da miras açısından ana bir iki kardeş gibi oldukları konusunda hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Âlimler ikiz olursa lânetleşeme çocuğu konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Hanefî âlimler ve Şafiî (rh.a.), bu ikisi ana bir iki kardeş gibidir der.

Malik (rh.a.) ise şöyle der. O ikisi, ana-baba bir iki kardeş gibidir. Çünkü ikisi de tek bir erkeğin sperminden yaratılmış oldukları için her ikisinin nesebi de, firaş açısından sabit idi. Sonra ikisinin nesebi, babanın kendisinden olmayan bir nesebi, nefsinden uzaklaştırma ihtiyacından (zorunluluğundan) ötürü lanetleşme ile kesilmiştir. Zorunluluk nedeniyle sabit olan bir şey, zorunluluk kadar takdir edilir. Bu zorunluluk, babaya ait olmayı kesme kadardır. Ama bunun ötesindeki durum, eskiden olduğu durum üzere devam eder. Bu da o ikisinin tek bir erkeğin sperminden yaratılmış olmalarıdır. Dolayısıyla o ikisi ana-baba bir iki kardeş olurlar. Bir de hakimin hükmüyle, ancak kesilme olasılığı bulunan bir şey kesilebilir. Bu da babaya ait oluştur. Fakat buna olasılığı bulunmayan bir şey -ki bu, o ikisinin tek bir spermden yaratılmış olmalarıdır- konusunda yargıdan sonraki hüküm, yargıdan önceki hüküm gibidir.

Zinadan olma bir çocuk ise böyle değildir. Çünkü onda firaş durumu bulunmadığı için nesep önceden sabit olmamıştı. Bundan dolayı zina yapan erkek kabul etse bile, o çocuğun nesebi kendisinden sabit olmaz. Lânetleşeme çocuğu ise böyle değildir. Çünkü eşler, ikiz çocukların nesebinin babadan sabit olup bunun lianla (lânetleşmeyle) ortadan kalktığı, babanın lian ve nesebi reddetmekle ikizlere ve analarına zulmettiği konusunda birbirlerini doğrulamaktadırlar. O ikisinin birbirlerini doğrulamaları, ikizler hakkında bir delildir. Şu halde ikizler miras konusunda ana-baba bir iki kardeş konumunda olurlar.

Biz Hanefîlerin bu konuda delilimiz şudur. Baba bir kardeşlik, ancak baba aracılığıyla sabit olur. İkizlerin ise babaları yoktur. Öyleyse bu ikisi arasında baba bir kardeşlik nasıl sabit olacak? Bu, zinadan olma çocuğun bir benzeridir. Çünkü çocuklar ikiz olunca zinada onların tek bir spermden yaratıldıkları kesin olarak bilinir. Babadan nesebin sabit olmaması nedeniyle bu durum dikkate alınmamıştır. [29/200]

Malik'in "Burada hakim nesebi kesmiştir" hükmü iddia edildiği gibi değildir. Çünkü nesebin sabit olduktan sonra kesilme olasılığı yoktur. Böylece hakimin hükmü ile nesebin lânetleşen erkekten sabit olmadığı ortaya çıkmış olur. Yoksa nesep sabitti de hakim kesti denilemez.

Malik'in "Hakimin hükmü babaya ait oluşun bulunmadığına etki eder" hükmüne gelince biz deriz ki, hakimin hükmü buna ve bunun zorunlu sonuçlarına etki eder. Bu zorunlu sonuç da o ikisi arasında baba bir kardeşliğin bulunmamasıdır. Çünkü ana kardeşliği ana olmadan düşünülemediği gibi baba kardeşliği de baba olmadan düşünülemez. Malik'in "Eşler ana-baba bir kardeşlik

konusunda birbirlerini doğrulamışlardır" sözüne cevap olarak şöyle deriz. Evet öyledir. Fakat o ikisi hakimin hükmü ile yalanlanmış olmaktadırlar. Bir şey ikrar eden kimse, o konuda hakimin hükmü ile yalanlanmış olunca, artık ikrarı dikkate alınmaz. Bunu böylece belirleyince deriz ki, lânetleşme oğlu ölüp geride bir kız ve ana bırakırsa, Ali (r.a.)'ye göre kıza yarı, anaya altıda bir pay verilir. Kalan dörde ayrılarak ikisine red yapılır. Bu bizim de görüşümüzdür. Zeyd b. Sabit (r.a.)'e göre kalan beytü'l-mâl'e verilir. İbn Mes'ûd (r.a.) dan nakledilen iki görüşten birine göre kalan asabelik yoluyla ananın olur. Diğer görüşe göre, -ki bu aynı zamanda İbrahim en-Nehâî (rh.a.)'nin de görüşüdür- kalan anasının en yakın asabesinin olur.

Lânetleşme oğlu ölüp geride bir kız, ana ve ikiz erkek kardeşini bıraksa bize göre bu ve birinci sorun birbirine eşittir. Çünkü ikizi, onun ana bir kardeşidir. Dolayısıyla o, kızla birlikte miras olarak hiçbir şey alamaz. Malik (rh.a.)'in görüşüne göre kalan mal, asabelik yoluyla ikizindir. Çünkü o, ölenin baba bir erkek kardeşi konumundadır. İbrahim en-Nehâî (rh.a.)'nin görüşüne göre, kalan ikiz olsun olmasın onun erkek kardeşinindir. Çünkü erkek kardeş, oğlu olduğu için ananın en yakın asabesidir. Ona göre ananın en yakın asabesi, lânetleşme çocuğunun asabesi olur.

Lânetleşme oğlunun oğlu ölüp geride bir kız, ana ve bir amca bıraksa, bize göre bu ve birinci sorun eşittir. Kalan dörde ayrılarak red yoluyla ana ve kıza verilir. Çünkü onun amcası ana bir amca olur. Ana bir amca ise asabe olamaz. İbrahim en-Nehâî (rh.a.)'nin görüşüne göre, kalan amcanın olur. Çünkü o, anaya en yakın asabedir. Malik (rh.a.) görüşüne göre, eğer amca ölenin babası ile ikiz ise, kalan onundur. Çünkü o, ana-baba bir amca konumundadır. Bu tür sorunlar bu yolla çözülür.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

MİRAS TAKSİMİNİN TEMEL KURALLARI

Bilinmeli ki, Kur'ân'da anılan belirli paylar altıdır.Bunlar üçte iki, üçte bir, altıda bir, yarı dörtte bir, sekizde birdir. Bazı ferâiz bilginleri, bu payları iki cins kabul etmişlerdir. Birincisi, üçte iki, bunun yarısı üçte bir, yarısının yarısı altıda birdir. İkincisi, yarı, yarısı dörtte bir, yarısının yarısı sekizde birdir. Diğer bazı ferâiz bilginleri hepsini tek bir cins kabul edip şöyle demiştir. Sekizde birin altıda bire oranı, dörtte birin üçte bire oranı gibidir. Çünkü sekizde bir, altıda birin dörtte üçüdür. Dörtte bir de üçte birin dörtte üçüdür. Yarı ise üçte ikinin dörtte üçüdür. Öyleyse bu yolla bütün belirli paylar tek bir cins kabul edilir. Belirli payları iki cins kabul edenler de şöyle derler. Üçte iki, üçte bir ve altıda bir, ancak akrabanın payında, dörtte bir ve sekizde bir sadece eşlerin payında, yarı ise her ikisinin payında olur.

[29/201]

Üçte ikiyi Allahu Teâlâ iki yerde anmıştır. Bulardan biri, iki kız kardeşin payı ile ilgili olarak,

﴿ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ ﴾

"İki kız kardeş ölenin bıraktığı malın üçte ikisini alırlar" (en-Nisâ 4/176) âyetinde, diğeri kız çocuklarının payı ile ilgili olarak,

﴿ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ﴾

"İkiden fazla iseler, ölenin bıraktığı malın üçte ikisi onlarındır" (en-Nisâ 4/11) âyetindedir.

Üçte biri Allahu Teâlâ, iki yerde anmıştır. Biri çocuk ve kardeş olmaması durumunda, ananın payıyla ilgili olarak,

﴿ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ﴾

"Ana-babası ona mirasçı olmuşsa, anasının payı üçte birdir" (en-Nisâ 4/11) âyetinde, diğeri, ana bir kardeşlerin payı ile ilgili olarak,

﴿ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ ﴾

"Eğer birden fazla ana bir kardeşi olursa, o zaman üçte bir payda eşit olarak ortaktırlar" (en-Nisâ 4/12) âyetindedir.

Altıda biri Allahu Teâlâ üç yerde anmıştır. Birincisi çocukla birlikte bulunan ana-babanın payıyla ilgili olarak,

﴿ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ ﴾

"Ana-babadan her birine altıda bir pay verilir" (en-Nisâ 4/11) âyetinde, ikincisi, kardeşlerle birlikte bulunan ananın payıyla ilgili olarak,

﴿ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ ﴾

"Eğer ölenin kardeşleri varsa o zaman anasının payı altıda birdir" (en-Nisâ 4/11) âyetinde, üçüncüsü, tek ana bir kardeşin payıyla ilgili olarak

﴿ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ ﴾

"Ana bir tek erkek veya tek kız kardeşi varsa her birine altıda bir pay verilir" (en-Nisâ 4/12) âyetindedir.

Altıda bir sünnette dört yerde anılmıştır. Bunlar, kızla birlikte bulunan oğul kızının, ana-baba bir kız kardeşle birlikte bulunan baba bir kız kardeşin, ninenin ve çocuklarla birlikte bulunan dedenin paylarıyla ilgilidir.

Yarıyı Allahu Teâlâ üç yerde anmıştır. Birincisi, tek kızın payıyla ilgili olarak,

﴿ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ﴾

"Bir kız olursa o zaman malın yarısı onundur" (en-Nisâ 4/11) âyetinde, ikincisi tek kız kardeşin payıyla ilgili olarak,

﴿ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ﴾

"Bir kız kardeşi bulunduğu halde ölürse, bıraktığı malın yarısı o kız kardeşinindir" (en-Nisâ 4/176) âyetinde, üçüncüsü de çocuk olmaması durumunda kocanın payıyla ilgili olarak,

﴿ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ ﴾

"Hanımlarınızın bıraktığı malın yarısı sizindir" (en-Nisâ 4/12) âyetindedir.

Dörtte biri Allahu Teâlâ iki yerde anmıştır. Biri, çocuklarla birlikte bulunan kocanın payıyla ilgili olarak,

﴿ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ ﴾

"Hanımlarınızın bıraktıkları malın dörtte biri sizindir" (en-Nisâ 4/12) âyetinde, diğeri, çocuk olmaması durumunda karının payıyla ilgili olarak,

﴿ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ ﴾

"Bıraktığınız malın dörtte biri onlarındır" (en-Nisâ 4/12) âyetindedir.

Sekizde biri Allahu Teâlâ bir yerde anmıştır. Bu da çocukla birlikte bulunan karının payıyla ilgili olarak,

﴿ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ ﴾

"Bıraktığınız malın sekizde biri onlarındır" (en-Nisâ 4/12) âyetindedir.

Miras paylarının kesirsiz dağıtımında kolaylık olsun diye konulan kural şudur. Ne zaman paylar, en küçük ortak paydadan kesirsiz olarak çıkarsa, yararsız bir şeyle uğraşma bulunduğu için payların daha yüksek bir sayıdan çıkarılması, yanlış kabul edilir.

Bu belirli payların çıktığı ortak paydaların tamamı yedidir. Çünkü belirli paylar basit ve bileşik olmak üzere iki çeşittir. Basit olanlar, beş ortak paydadan çıkar. Bunlar iki, üç , dört, altı ve sekizdir. Birleşik olanlar için iki ortak payda daha eklenir. Bunlar da on iki ve yirmi dörttür. Çünkü yarının buçuksuz olarak çıktığı en küçük sayı iki, üçte birin buçuksuz olarak çıktığı en küçük sayı ise üçtür. Bunları açıklamak üzere şöyle deriz.

İçinde bir yarı ile kalan, veya iki yarı pay bulunan her ferâiz sorunu iki ortak paydadan çıkar. İçinde üçte bir ile kalan, üçte iki ile kalan, veya üçte bir ile üçte iki paylar bulunan bir ferâiz sorunu üç ortak paydadan çıkar. İçinde dörtte bir ile

kalan, veya dörtte bir, yarı ve kalanın üçte biri payları bulunan her ferâiz sorunu dört ortak paydadan çıkar. İçinde altıda bir ile kalan, iki altıda bir ile kalan, altıda bir ile üçte bir, altıda bir ve yarı, iki altıda bir ve yarı, üçte bir ile kalan paylarının bulunduğu her ferâiz sorunu altı ortak paydadan çıkar. İçinde sekizde bir, sekizde bir ve yarı, paylar bulunan her ferâiz sorunu sekiz ortak paydadan çıkar. Şayet sekizde bir ile dörtte bir paylarının bir sorunda bulunabileceği düşünülebilecek olsaydı bu sorunda sekiz ortak paydadan çıkardı. Fakat bu düşünülemez. Şöyle ki, dörtte bir çocukla birlikte bulunan kocanın, sekizde bir de çocukla birlikte bulunan karının paylarıdır. Karı ile kocanın bir kişiye birlikte mirasçı olmaları ise düşünülemez. [29/202]

İçinde dörtte bir ile altıda bir, dörtte bir ile iki altıda bir, dörtte bir ile üçte bir ve yarı, dörtte bir ile üçte iki ve yarı payları bulunan her ferâiz sorunu, on iki ortak paydadan çıkar. İçinde sekizde bir ile altıda bir, sekizde bir ile iki altıda bir, sekizde bir ile yarı ve altıda bir, sekizde bir ile üçte iki ve iki altıda bir bulunan her ferâiz sorunu, yirmi dört ortak paydadan çıkar. Kitâbü'l-Ferâiz'in bazı nüshalarında "veya içinde sekizde bir ile üçte bir payları bulunan" ifadesi yer alır. Bazıları bunu eleştirip şöyle derler. Hiç bir ferâiz sorununda sekizde birle üçte bir payları birlikte bulunmaz. Şöyle ki, üçte bir çocuk bulunmaması durumunda ananın ve çocuk olmaması durumunda ana bir kardeşlerin payıdır. Sekizde bir ise, çocukla birlikte mirasçı olan karının payıdır. Buna göre bu iki payın birlikte bulunması nasıl düşünülebilir? Denildi ki bu, İbn Mes'ûd (r.a.)'un kuralına göre düşünülebilir. Çünkü ona göre, kafirlik veya kölelik nedeniyle mirasçı olamayan bir kimse, başka mirasçıları mirastan tamamen yoksun bırakamaz (hacb-ı hırmân) ama miras payını düşürebilir. (hacb-ı noksan) Bir kimse ölüp geride karı ve iki ana bir erkek kardeş ve köle olan bir oğul bıraksa, bu oğul karının payını, dörtte birden sekizde bire düşürür. Ama ana bir kardeşleri mirasçılıktan tamamen yoksun bırakmaz. Böylece bu ferâiz sorununda sekizde bir ile üçte bir payları birlikte bulunmuş olur.

Bu ortak paydalardan dördü avl etmez[66]. Bunlar iki, üç, dört ve sekizdir. Üçü ise avl eder. Bunlar da altı, on iki ve yirmi dörttür. Altı, kendisinin altıda biri, üçte biri, yarısı, üçte ikisi oranında avl eder. Bundan fazla avl etmez. Altı üçte ikisi oranında sadece أُمُّ الْفُرُوخ civcivlerin anası sorununda avl eder. Bu söylediklerimiz ferâiz bilginlerinin "Altı tek ve çift olarak avl eder" sözlerinin anlamıdır.

On iki, altıda birinin yarısı, dörtte biri, dörtte biriyle altıda birinin toplamı oranında avl eder. Bu da ferâiz bilginlerinin " On iki tek olarak avl eder. Çift olarak avl etmez" sözlerinin anlamıdır. Böylece on iki bir, üç ve beş pay artmış olur. Bundan fazla avl etmez. Bir pay artışının açıklaması şudur. Bir kimse ölüp geride

---

[66] **Avl / العول:** Bir miras sorununda paylar toplamının ortak paydadan (mahrec) büyük çıkması durumuna "avl" veya "avliye" denir. Burada bu paylar toplamı ortak payda sayılarak işlem yapılır.

karı, iki ana-baba bir kız kardeş ve ana bırakırsa, karıya dörtte bir üç pay, iki kız kardeşe üçte iki sekiz pay, anaya altıda bir iki pay verilir. Üç pay artışının açıklaması şudur. Mirasçılar karı, iki ana-baba bir kız kardeş, iki de ana bir kız kardeş olursa, bu sorun üç pay artar. Karıya dörtte bir üç pay, ana-baba bir, iki kız kardeşe üçte iki sekiz pay, ana bir iki kız kardeşe de üçte bir dört pay verilir. Beş pay artışının açıklaması ise şudur. Mirasçılar karı, ana-baba bir iki kız kardeş, ana bir iki kız kardeş ve ana olursa, paylar toplandığında o iki on yediye avl eder.

Yirmi dört üç pay ile bir defa avl eder. Böylece paylaştırma yirmi yediden olur. Bu minberiyye sorunudur. O da, bir kimsenin geride karı, iki kız, ana ve baba bıraktığı sorundur. Bu sorun İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşü dışında bundan fazla avl etmez. O, bunun, karı, ana-baba iki kız kardeş, ana bir iki kız kardeş, ana ile köle bir oğlun bulunduğu sorunda otuz bire avl ettiğini söylüyor. Çünkü ona göre oğul, karının payını dörtte birden sekizde bire düşürür. Fakat kardeşleri mirasçılıktan tamamen yoksun bırakmaz. Ana-baba bir iki kız kardeşe üçte iki on altı pay, ana bir iki kız kardeşe üçte bir sekiz pay, karıya sekizde bir üç pay, anaya da altıda bir dört pay verilir. Böylece paylaştırma otuz bir payda üzerinden yapılmış olur.

[29/203] Bazı ferâiz bilginleri, Zeyd b. Sabit (r.a.)'in görüşüne göre bunlara iki ortak payda daha eklediler. Bunlar on sekiz ve otuz altıdır. Çünkü onun kuralına göre, bir kimsenin geride nine, dede, iki kız ve erkek kardeşler bırakması durumunda olduğu gibi altıda bir ile kalanın üçte biri payları, bir ferâiz sorununda birlikte bulunabilir. Nineye altıda bir, dedeye de, kendisi için mukâsemeden daha iyi olursa kalanın üçte biri verilir. Altıda bir ve kalanın üçte biri buçuksuz olarak on sekizden çıkar. Yine onun kuralına göre, bir sorunda altıda bir, dörtte bir ile kalanın üçte biri payları da birlikte bulunabilir. Bunun açıklaması şöyledir. Mirasçılar karı, dede, ana ile kız ve erkek kardeşler olduğunda, karıya dörtte bir, anaya altıda bir, dedeye kardeşlerin çokluğu nedeniyle mukâsemeden daha iyi olursa kalanın üçte biri verilir. Bu payların buçuksuz olarak çıktığı en küçük sayı otuz altıdır. Bunun altıda biri altı, dörtte biri dokuzdur. Geriye otuzaltıdan yirmi bir pay kalır. Kalanın üçte biri ise yedi olur. Bundan dolayı, bu iki ortak paydayı onun görüşüne göre eklediler.

Bu paydaları açıklamak üzere şöyle deriz. İki, bileşik olmayan basit bir sayıdır. Çünkü kendisiyle birlikte, bileşik sayı[67] oluşturması için benzeriyle çarptığın zaman sonucu iki çıkan bir sayı bulamazsın. Böylece ikinin basit bir sayı olduğunu anlarsın. İki, kendisine bağlanan payın -ki, bu pay da yarıdır- paydası olur. Çünkü biri ikiye katladığın zaman iki eder. Bunun yarısı ise birdir.

Üç, bileşik olmayan basit bir sayıdır. Çünkü sen kendisiyle birlikte bileşik bir sayı oluşturması için benzeriyle çarptığın zaman sonucu üç çıkan bir sayı

[67] Bir sayının bileşik bir sayı kabul edilebilmesi için, herhangi bir sayı benzeri veya başka bir sayıyla çarpıldığı zaman sonucun bileşik kabul edilen o sayıyı vermesi gerekir.

bulamazsın. Şu halde üç, kendisine bağlanan, üçte bir ve üçte iki paylarının paydası olur. Üçte biri, ikiye katlarsan üçte iki eder. Bu nedenle üç, içinde üçte bir ve üçte iki bulunan bir ferâiz sorununun ortak paydası olur.

Dört, bir yönden bileşik bir sayıdır. Çünkü ikiyle ikiyi çarparsan sonuç dört olur. Böylece onun ikinin bileşkesi olan bir sayı olduğunu anlarız. O aynı zamanda basit bir sayıdır. Bu bakımdan o, hem kendisine bağlanan payın, –ki bu dörtte birdir-hem de bileşkesi olduğu sayıya bağlanan payın, -ki bu da yarıdır- paydası olur. Dolayısıyla içinde, dörtte bir veya dörtte bir ile yarı payları bulunan her ferâiz sorunu dörtten çıkar deriz.

Altı, bir yönden bileşik bir sayıdır. Çünkü ikiyle üçü çarparsan sonuç altı eder. Altı aynı zamanda basit bir sayıdır. Bundan dolayı o hem kendisine bağlanan payın –ki bu altıda birdir- hem kendisini meydana getiren iki sayının parçalarına bağlanan payların –ki bunlar üçte bir ve yarıdır- paydası olur.

Sekiz, bir yönden iki sayıdan meydana gelmiş bileşik bir sayıdır. Çünkü ne zaman ikiyle dördü çarpsan sonuç sekiz eder. Sekiz aynı zamanda basit bir sayıdır. Bu yüzden hem kendisine bağlanan payın –ki bu sekizde birdir- hem de sekizi meydana getiren iki sayının parçalarına bağlanan payların –şayet düşünülebilirse yarı ve dörtte birdir- paydası olur.

On iki, basit bir sayı değil fakat iki yönden de dört sayıdan meydana gelmiş bileşik bir sayıdır. Ne zaman altıyla ikiyi çarparsan sonuç on iki eder. Bu nedenle on iki, kendisini meydana getiren sayıların parçalarına bağlanan payların paydası olur. Bunlar dörtte bir, üçte bir, yarı ve altıda birdir.

Yirmi dört basit bir sayı değil fakat üç yönden altı sayıdan meydana gelmiş bileşik bir sayıdır. Ne zaman ikiyle on ikiyi, sekizle üçü veya altıyla dördü çarparsan sonuç yirmi dört olur. Bundan dolayı yirmi dört bu sayıların parçalarına bağlanan payların paydası olur. Bu nedenle denilmiştir ki, eğer bir sorunda bütün payların birlikte bulunması düşünülebilecek olsaydı onlar yirmi dörtten çıkardı. Çünkü üçte iki, üçte bir, altıda bir, yarı dörtte bir ve sekizde bir payları ondan çıkabilir. Bütün paylar da bunlardan ibarettir.

Bilinmeli ki sayılar, birbirine eşit (mütesâviye) sayılar, biri diğerinin katı (mütedâhile) sayılar, aralarında uyumluluk olan sayılar ve ikisi de asal olan sayılar diye dört çeşittir. Birbirine eşit sayılar mesela üçle üç, dörtle dört gibi. Böyle iki sayıdan biri diğeri için de yeterli olur. Bunlardan biriyle yetinilir. Biri diğerinin katı olan sayılar, iki sayıdan birinin diğerinden daha büyük olup küçük sayı, büyük sayının bir katı olan sayılardır. Mesela üç ile dokuz, dörtle on iki gibi. [29/204]

Küçük sayının, büyük sayının bir katı olduğu üç belirtiden biriyle bilinir. Birinci belirti, büyük sayıdan küçük sayının benzerlerini çıkarırsan büyük sayının bitmesidir. İkincisi, küçük sayıya onun benzerlerini eklersen büyük sayıya

ulaşmandır. Üçüncüsü, büyük sayıyı küçük sayıya bölersen bölümün kesirsiz çıkmasıdır.

Aralarında sadeleşme yapılabilen sayılar, iki sayıdan biri diğer sayıdan büyük olup küçük sayı büyüğün bir katı olmaz. Fakat ikisi arasında üçüncü bir sayı, veya birçok sayıya bölünebilen sayılardır. Üçüncü bir sayıya bölünebilmenin örneği, altı ile on beş gibi. Burada küçük sayı büyüğün bir katı değil fakat bu ikisi üçe bölünebilen sayılardır. O halde bu iki sayı bu yönden aralarında uyumluluk bulunan iki sayıdır. Üçüncü bir çok sayıya bölünebilmenin örneği, altı ile on ikidir. Bu iki sayıdan küçük olan büyüğün katıdır. Bu iki sayı altıya, üçe ikiye bölünebilir.

Biri diğerinin katı olan sayılarda büyük sayı küçük sayı için de yeterli olur. Üçüncü tek bir sayıya bölünebilen iki sayıda birinin üçüncü sayıya bölünmesi ile çıkan bölüm, diğerinin tamamı ile çarpılır. Üçüncü bir çok sayıya bölünebilen iki sayıda, bu iki sayıdan birinin sadece en küçük bölümü[68] alınır. Sonra bu en küçük bölüm diğerinin tamamıyla çarpılır. Çünkü en küçük bölümle yetinirsen sorunun çözümü buçuksuz alarak çıkar. Bir ferâiz sorunu ne zaman küçük bir paydayla çözümlenebilirse, o sorunun bundan daha büyük bir paydayla çözümlenmesi yanlış olur.

İkisi de asal olan sayılar, iki sayıdan birinin diğerinden küçük olup birden başka hiçbir sayıya bölünemeyen sayılardır. Yedi ile on yedi gibi. Bu durumda sayılardan biri diğeriyle çarpılır. Çıkan sonuçtan sorun kesirsiz olarak çözümlenir.

Bilinmeli ki, sayılar mutlak ve kayıtlı olmak üzere iki nevidir. Ancak üçte bir, altıda bir, yarı dörtte bir, sekizde bir gibi ferâizde belirlenmiş olan payların tamamı mutlak sayılara ait oranlardır. Böylece belirlenmiş olan paylarda on iki gibi kayıtlı sayıların oranı bulunmadığını öğrenmiş oluyoruz. Bu sadece payların sayısında bulunur.

FERÂİZ HESAPLARININ TASHÎHİ[69]

Bilinmeli ki, mirasçıların hepsi ya belirli pay sahipleri (ashâb-ı ferâiz), ya asabe olur, ya da bu gruplardan biri diğerine karışmış olarak bulunur. Mirasçıların hepsi, belirli pay sahibi olursa, mal aralarında belirli paylara göre paylaştırılır. Mirasçıların hepsi, asabe olup tamamı erkek ise, mal aralarında kişi başına (aded-i ruûsa) göre paylaştırılır. Bu iki grup birbirine karışmış ise, paylaştırma, belirli pay sahiplerine paylarına göre, asabelere kişi başına göre yapılır.

---

[68] Bu, iki sayıyı da bölen en büyük sayıya bölmekle çıkan bölümdür. Biz buna tercümede uyumluluk bölümü dedik.

[69] **Tashîh / التصحيح:** Ferâiz sorununun, paylar mirasçılara kesirsiz düşecek şekilde en küçük ortak paydadan çözülmesine denir.

Mirasçılar ya sadece erkek, ya sadece kadın ya da erkek-kadın karışık olurlar. [29/205]
Erkek kadın karışık olmaları durumunda, her erkeği iki kişi (ra's = baş), her kadını da bir kişi olarak hesap ederiz. Sonuçta paylaştırma buna göre yapılır. Buna göre yapılan paylaştırma ya kesirli olur. Ya da kesirsiz olur. Kesirsiz paylaştırmanın şekli şöyledir. Mirasçılar bir karı, üç oğul ve bir kız olursa, karıya sekizde bir pay verilir. Kalan asabe olarak çocuklar arasında paylaştırılır. Her erkeği iki, kızı da bir kişi (baş) sayarız. Sonuç yedi olur. Bu sorun sekiz paydadan kesirsiz olarak çıkar. Karıya bir, her oğula iki, kıza da bir pay verilir. Paylaştırma kesirli olursa, kesir bazen bir cinste, yani bir yerde, bazen iki, bazen üç, bazen de dört cinste olabilir.

Kesir bir cinste ise, bunda izlenecek yol şudur. Önce sorunun ortak paydası ile payları kendilerine kesirli düşen cinsin aded-i ruûsu (kişi sayısı) arasında uyumluluğu araştırırsın. Eğer bu iki sayı arasında sadeleşme varsa, sadece payları kendilerine kesirli düşenlerin kişi sayısının (aded-i ruûsunun) sadeleşme bölümü ile yetinirsin. Çıkan bölümü sorun avliye değilse ortak payda ile, avliye ise avli ile çarparsın. Çarpım sonucundan paylar kesirsiz olarak çıkar. Şayet bu iki sayı arasında sadeleşme olmazsa, sorunun ortak paydasını, avliye ise avlini, payları kendilerine kesirli düşen cinsin kişi sayısıyla çarparsın. Çarpım sonucunda sorun kesirsiz olarak çözümlenir.

Kesir iki cinste ise bakarsın. Bu iki cinsin aded-i ruûsu (kişi sayısı) birbirine eşitse bunlardan biri diğeri için de yeterli olur. Bundan sonra izlenecek yol, sorunun ortak paydasını kişi sayılarından biriyle çarpmandır. Kişi sayısından biri diğerinin katı ise, büyük sayı küçük sayı için de yeterli olur. Sorunun ortak paydasını, büyük sayının tamamı ile çarparsın. Kişi sayıları arasında sadeleşme olursa, bunlardan birinin sadeleşme sonucu ile yetinirsin. Sonra bu bölümü diğerinin tamamı ile çarparsın. Çıkan sonuçla da, avliye değilse sorunun ortak paydasını, avliye ise avlini çarparsın. Elde edilen sonuçtan paylar kesirsiz olarak çıkar. Kişi sayıları arasında sadeleşme yoksa, izlenecek yol şudur. Kişi sayılarını birbiriyle çarparsın. Elde edilen sonuçla da sorunun ortak paydasını çarparsın. Bu sonuçtan sorun kesirsiz olarak çözülür.

Kesir üç veya dört cinste olur ve de kişi sayıları arasında sadeleşme varsa izlenecek yol şudur. Biri dışında, kişi sayılarının sadeleşme sonuçları ile yetinirsin. Sonra bu sonuçları birbirleriyle çarparsın. Çarpım sonucunu dışarıda tuttuğun kişi sayısının tamamıyla çarparsın. Bu çarpımla elde edilen sonucu da sorunun ortak paydası ile çarparsın. Bu çarpım sonucunda sorun kesirsiz olarak çözülür. Şayet kişi sayıları arasında sadeleşme yoksa, izlenecek yol kişi sayılarını birbiriyle çarpmandır.

Kesir üç cinste olup bunlardan ikisinin kişi sayıları arasında uyumluluk varsa, aralarında uyumlu olan iki sayıdan birinin uyumlu bölümü ile yetinip bu bölümü diğerinin tamamı ile çarparsın. Çarpım sonucunu da, uyumluluk bulunmayan kişi

sayısıyla çarparsın. Bundan sonra da elde edilen sonucu sorunun ortak paydası ile çarparsın.

Kesir dört cinste olup bunlardan ikisinin kişi sayıları arasında uyumluluk varsa, izlenecek yol şudur. Bu iki sayının uyumlu bölümlerini birbirleriyle çarparsın. Sonra da aralarında uyumluluk bulunmayan diğer iki sayıyı birini diğerinin tamamıyla çarparsın. Bundan sonra iki sayıdan birinin çarpım sonucunu diğerinin çarpım sonucuyla çarparsın. Bu çarpımla elde edilen sonucu da sorun avliye değilse ortak payda ile, avliye ise avli ile çarparsın. Bu sonuçtan sorun kesirsiz olarak çözülür. [29/206]

Basralı âlimlerle Kûfeli âlimler, kişi sayıları arasında uyumluluk bulunup kişi sayıları ile paylar (ensıbâ') arasında uyumluluk bulunmayan sorun hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Basralılar şöyle derler. Kişi sayılarından birini elde tutarsın. Diğer kişi sayılarının uyumlu bölümlerini birbiriyle çarparsın. Çıkan sonucu da elde tutulan kişi sayısıyla çarparsın. Elde edilen sonuç, toplam kişi sayısıdır. Bununla da sorunun ortak paydasını çarparsın.

Kufeliler de şöyle derler. Kişi sayılarından biri elde tutulur. Diğer kişi sayılarının uyumlu bölümleri birbiriyle çarpılır. Çıkan sonuçla elde tutulan kişi sayısı arasında uyumluluk bulunup bulunmadığına bakılır. Çünkü bu iki sayının mutlaka üçüncü bir sayıya bölünmesi gerekir. Sonra çarpım sonucunun uyumlu bölümü ile yetinilir. Bundan sonra bu bölüm, elde tutulan kişi sayısıyla çarpılır.

Ama kişi sayılarıyla paylar arasında uyumluluk bulunur ve kesir iki cinsin payları ile kişi sayıları arasında olursa, bu iki cinsin uyumlu bölümü ile yetinilir. Sonra bu bölümlerin biri diğeri ile çarpılır. Elde edilen sonuç sorunun ortak paydası ile çarpılır. İki cinsten sadece birinin kişi sayıları ile payları arasında uyumluluk varsa, bu cinsin uyumlu bölümü ile yetinilir. Sonra bu bölüm diğer kişi sayısının tamamıyla çarpılır. Elde edilen sonuç, sorunun ortak paydası ile çarpılır. Bu sayıdan sorun kesirsiz olarak çözülür.

Kesir üç veya dört cinste olur. Kişi sayılarıyla paylar üçüncü bir sayıya bölünürse, her kişi sayısının o sayıya bölünmesi ile elde edilen bölümlerle yetinilir. Sonra bunlar birbiriyle çarpılır. Çıkan sonuçla da sorunun paydası çarpılır.

Cinslerden birinin kişi sayısı ile payları arasında uyumluluk bulunursa bunun uyumlu bölümü ile yetinilir. Diğer iki kişi sayısı birbiriyle çarpıldıktan sonra çıkan sonuçla uyumlu bölümü çarpılır. Çarpım sonucuyla da sorunun ortak paydası çarpılır. Bundan sorun kesirsiz olarak çözülür.

Büyük sayı ile küçük sayı arasında uyumluluk araştırmanın açıklaması şöyledir. Büyük sayıdan küçük sayının benzerleri çıkarılır. Bu çıkarma ile büyük sayı biterse, bu iki sayı arasında, küçük sayının büyük sayı içindeki sayısı ile uyum olduğu anlaşılır. Eğer geriye bir kalırsa, ikisi arasında uyum olmadığı anlaşılır. Geriye iki

kalırsa, küçük sayıdan, geriye kalan sayının benzerleri çıkarılır. Küçük sayı bitmişse, iki sayı arasında, geriye kalan sayının küçük sayıdaki sayısıyla uyum olduğunu anlarsın. Bir artarsa, iki sayı arasında hiçbir sayıyla uyum olmadığını anlarsın.

Bunun açıklaması şöyledir. Sekiz ile otuz iki arasında uyum bulunup bulunmadığını anlamak istersen izlenecek yol şudur. Büyük sayıdan küçük sayının benzerlerini çıkarırsın. Bu işlemle büyük sayı sona erer. Bununla o iki sayı arasında, küçük sayının büyük sayı içindeki sayısı ile uyum olduğunu anlarsın. Bu da sekizde birdir. Sekiz ile otuz üç arasında uyum ararsan büyük sayıdan küçük sayının benzerlerini çıkarırsın. Geriye bir kalır. Böylece bu ikisi arasında hiçbir sayıyla uyum olmadığını anlarsın. Sekizle otuz dört arasında uyum bulunup bulunmadığını öğrenmek istersen, büyük sayıdan küçük sayının benzerlerini çıkarırsın. Büyük sayıdan iki artar. Küçük sayıdan, artan sayının benzerleri çıkarılır. Küçük sayı biter. Bu işlemle o iki sayı arasında artan sayı ile uyum olduğunu anlarsın. Bu da yarıdır.

Bu kural mutlak iki sayı veya biri mutlak diğeri kayıtlı iki sayı arasında uygulanabilir. Ama sayıların ikisi de kayıtlı olursa onda bu kural uygulanamaz. **[29/207]** Bunun açıklaması da şöyledir. Yirmi iki ile, yetmiş üç arasında uyum bulunup bulunmadığını öğrenmek istiyorsan, büyük sayıdan küçük sayının benzerlerini çıkarırsın. Büyük sayıdan yedi artar. Sonra küçük sayıdan artan sayının benzerlerini çıkarırsın. Geriye bir kalır. Sonuç olarak bu durum o iki sayı arsında hiçbir sayıyla uyum olmadığını gösterir. Yirmi üçle yetmiş üç arasında uyum bulunup bulunmadığını öğrenmek istersen, büyük sayıdan küçük sayının benzerlerini çıkarırsın. Büyük sayıdan dört artar. Sonra küçük sayıdan artan sayının benzerlerini çıkarırsın. Geriye üç kalır. Bu durum yirmi üçle yetmiş üç arasında dörtte bir veya üçte birle uyum bulunduğunu göstermez. Böylece bu kuralın kayıtlı sayılar arasında uygulanamayacağını anlamış olursun. Fakat belirli payların paydaları ya mutlak sayılara veya bir yönden mutlak diğer yönden kayıtlı sayılara dayanır.

Her grubun payını bilmenin açıklaması şöyledir. O grubun payını alıp onu sorunun ortak paydasını çarptığın sayıyla çarparsın. Kesir ister iki, ister üç, ister dört cinste olsun sonuç değişmez. Gruptaki kişilerden her birinin payını bilmenin açıklaması da şöyledir. Kesir bir cinste olup, kişi sayısı (aded-i ruûs) ile payları arasında hiçbir sayı ile uyum bulunmazsa, onlardan her birinin payı, grubun toplam payından kişi başına düşen kadarıdır.

Kesir iki cinste olursa, kişi sayısı ile paylar arasında uyum da yoksa, onlardan her birinin payı, kişi sayılarından biri diğer grubun kişi sayısıyla çarpıldıktan sonra, aralarında eşitlik (istikamet) olmadığı durumdaki gibi olur. Herhangi bir sayıyla uyum varsa, onlardan her birinin payı, diğer grubun kişi sayısının uyum bölümü[70] ile kendi paylarının uyum bölümünü çarptıktan sonra çıkan sonuç kadardır.

---

[70] Bir sayının uyum oranına bölünmesi sonucu çıkan bölüm, tarafımızdan *uyum bölümü* diye isimlendirilmiştir.

Uyum iki cinsten birinde kişi sayısı ile payları arasında ise, uyum bulunan grubun bireylerinden her birinin payını öğrenmek şöyle olur. Bu grubun paylarının uyum bölümü diğer grubun kişi sayısının tamamı ile çarpılır. Uyum bulunmayan grubun her birine düşen pay ise şöyle bulunur. Bu gruba düşen payın tamamı diğer grubun kişi sayısının uyum bölümü ile çarpılır. Elde edilen sonuç onlardan her birinin payıdır.

Kesir üç cinste olursa, uyum bulunmaması durumunda onlardan her birinin payı, diğer iki cinsin kişi sayıları birbiriyle çarpıldıktan sonra çıkan sonuçla, o cinse düşen pay çarpılarak bulunur. Bütün cinslerin kişi sayıları ile payları arasında uyum bulunursa, bu cinsin paylarının uyum bölümü, diğer iki grubun paylarının uyum bölümleri birbiriyle çarpıldıktan sonra çıkan sonuçla çarpılır. Elde edilen sonuç onlardan her birinin payıdır. Uyum bu cinslerden birinde olursa, uyum olan grubun her bireyinin payını öğrenmek için şu yol izlenir. Bu grubun paylarının uyum bölümü, diğer iki grubun kişi sayıları birbiriyle çarpıldıktan sonra varılan sonuçla çarpılır. Diğer iki grubun bireylerinden her birinin payı da şöyle öğrenilir. O gruba düşen payların tamamımı, diğer iki gruptan birinin kişi sayısının tamamıyla
[29/208] öbürünün uyum bölümü birbiriyle çarpıldıktan sonra elde edilen sonuçla çarpılır. Kesir dört cinste olursa çözüm yine bu usule göre yapılır.

Uyum kişi sayılarıyla payları arasında değil de, sadece kişi sayıları arasında olursa bakılır. Eğer kişi sayıları birbirine eşitse bunlardan biri hepsi için yeterli olur. Her grubun payını öğrenmenin yolu, kendilerine düşen payı, sorunun ortak paydasını çarptığın sayıyla çarpmandır. Her grubun bireylerinin payı çarpma işlemine başvurmadan belli olur. Şöyle ki, sen burada kendisiyle çarpma işlemi yapacak bir sayı bulamazsın. Çünkü sen kişi sayılarını birbiriyle çarpmadın. Bilakis onların biriyle yetindin. Böylece grupların bireylerinden her birinin payının çarpma işlemi yapmaksızın bu sayı kadar olduğunu öğrenmiş oluruz.

Bu kuralları öğrenince onlara göre sorunları çözümleme konusuna geçip şöyle deriz. Kesrin bir cinste olup kişi sayısı ile payları arasında uyum bulunmayan sorunun şekli şöyledir. Bir kimse geride karı, yedi kız ve beş oğul bırakırsa, sorunun ortak paydası sekiz olur. Karıya sekizde bir, bir pay verilir. Kalan erkeğe iki kız payı düşecek şekilde çocuklar arasında paylaştırılır. Her erkek için iki, her kız için bir baş sayılır. Toplam baş sayısı on yedi olur. Yedi, on yediye kesirsiz bölünmez. Bu iki sayı arasında uyum da yoktur. Çözüm için izlenecek yol, sekizi on yedi ile çarpmandır. Çarpım sonucu otuz altı eder. Karının bir payı vardı. Bunu on yedi ile çarparsın. Çarpım sonucu karının payı olur. Çocukların payı birinci taksimde kendilerine düşen payı on yediyle çarparak bulunur. Çarpım sonucu yüz on dokuz olur. Çocuklardan her birinin payını bilmenin yolu, her birine payların kişi sayısına eşit olmadığı durumdaki kadar vermektir. Bu miktar da yedidir. Böylece her oğlu on

dört pay düşer. Beş oğula toplam yetmiş pay verilmiş olur. Her kıza da yedi pay düşer. Bu da kırk dokuz eder. Sonuçta paylar kesirsiz olarak çıkarılmış olur.

Kişi sayıları ile paylar arasında bir bölen ile uyum bulunan sorunun şekli şöyledir. Bir kimse geride karı, on kız iki oğul bırakırsa, karıya sekizde bir verilir. Kalan yedi pay, on kızla iki oğul arasında on dörde ayrılarak bölüştürülür. Bu da kesirsiz olmaz. Fakat burada kişi sayısı ile payları arasında yedide birle uyum vardır. Bu nedenle kişi sayısının yedide biri ile yetinilir. Bu da ikidir. Sonra sorunun ortak paydası –ki bu sekizdir- iki ile çarpılır. Sonuç on altı olur. Karıya sekizde bir üzerinden iki pay verilir. Çocukların her birine düşen pay şöyle bilinir. Onların her birinin payı, toplam paylarının uyum bölümü kadardır. Toplam paylarının uyum bölümü ise bir paydır. Böylece her kıza bir, her oğula da iki pay düştüğünü anlamış oluruz.

Kesir iki cinste olup payları ile kişi sayıları arasında uyum bulunmayan sorunun şekli şöyledir. Bir kimse geride beş kız, bir oğlun oğlu ile, iki oğul kızı bırakırsa, bu sorunun ortak paydası üç olur. Kızlara, aralarında beşe bölünmek üzere üçte iki pay verilir. Bu kesirsiz bölünmez. Kalan –ki bu bir paydır- oğul çocukları arasında dörde bölünerek bölüştürülür. Bu da kesirsiz bölünmez. İkiyle beş, beşle dört ve birle dört arasında uyum da yoktur. O halde izlenecek yol, beşle dördü çarpmandır. Bu yirmi eder. Sonra sorunun ortak paydasını –ki bu üçtür- yirmiyle çarparsın. Sonuç altmış olur. Bundan paylar kesirsiz olarak çıkar. Kızların payı, onlara birinci taksimde düşen payın –ki bu ikidir- sorunun ortak paydasını çarptığın sayıyla –ki bu yirmidir- çarpmakla bulunur. Bu kırk eder. Kızların her birine düşen pay ise, kendilerine birinci taksimde düşen payın, diğer grubun kişi sayısı ile çarpımı sonucu bulunur. Bu da ikiyle dördün çarpımı demektir. Sonuç sekiz çıkar. Kırkı beşe bölersen de her birinin payı sekiz olur. Oğul çocuklarının payı ise şöyle bulunur. Onlara birinci taksimde düşen payı –ki bu birdir- alıp bunu sorunun ortak paydasını çarptığın sayıyla –ki bu yirmidir- çarpansın. Sonuç yirmi olur. Onlardan her birine düşen pay da, birinci taksimde kendilerine düşen payın, diğer grubun kişi sayısı ile çarpılması sonucu bulunur. Bu da birin beşle çarpımı demektir. Sonuç beş çıkar. Böylece erkeğe on, kıza beş pay verileceği anlaşılmış olur. [29/209]

Kişi sayısı ile payları arasında her hangi bir oranla uyum olup kesrin iki cinste bulunduğu sorunun şekli şöyledir. Bir kimse geride sekiz kız, bir oğlun oğlu ile iki oğul kızı bırakırsa, kızlara, aralarında sekize bölünmek üzere üçte iki pay verilir. Bu kesirsiz bölünmez. Fakat iki payla sekiz arasında, yarı oranla uyum vardır. Bundan dolayı kızların kişi sayısının yarısı ile yetinilir. Bu da dörttür. Kendi aralarında dörde bölünmek üzere bir pay oğul çocuklarına verilir. Bu da kesirsiz bölünmez. Fakat iki kişi sayısı birbirine eşit olmuştur. Daha önce kişi sayılarının eşit olması durumunda iki sayıdan birinin diğeri için de yeterli olacağını açıklamıştık. O halde izlenecek yol, üçü dörtle çarpmandır. Çarpım sonucu on iki olur. Bundan sorun kesirsiz olarak

çözümlenir. Kızların payını, birinci taksimde onlara düşen payı –ki bu ikidir- sorunun ortak paydasını çarptığın sayıyla –ki bu dörttür- çarparak bulursun. Sonuç sekiz çıkar. Kızlardan her birinin payı, toplam paylarının uyum bölümü kadardır. O da çarpım yapılmaksızın bir paydır. Oğul çocuklarının payı, birinci taksimde onlara düşen payı –ki bu birdir- sorunun ortak paydasını çarptığın sayıyla –ki bu dörttür- çarparak bulursun. Çarpım sonucu dört olur. Onlardan her birinin payı çarpım yapılmaksızın, kişi sayıları ile payları arasında kesir olmadığı durumdaki kadardır. Bu da bir paydır. Dolayısıyla oğula iki her kıza da bir pay verilir.

Kesir üç cinste olup hiçbir oranla uyum bulunmayan sorunun şekli şöyledir. Bir kimse geride üç nine, beş kız, bir oğlun oğlu ile iki oğul kızı bırakırsa, sorunun ortak paydası altı olur. Ninelere aralarında üçe bölüşmek üzere bir pay verilir. Bu kesirsiz bölünmez. Kızlara kendi aralarında beşe bölüşmek üzere, üçte iki dört pay verilir. Bu da kesirsiz bölünmez. Oğul çocuklarına aralarında dörde bölüşmek üzere, bir pay verilir. Bu da kesirsiz bölünmez. Burada hiçbir oranla uyumluluk da yoktur. İzlenecek yol şudur. Üçle beşi çarparsın. Sonuç on beş eder. Sonra on beşi dörtle çarparsın. Sonuç altmış olur. Bundan sonra sorunun ortak paydasını -ki bu altıdır- altmışla çarparsın. Sonuç üç yüz altmış çıkar. Ninelerin toplam payı altmışla bir çarpılarak bulunur. Bu da altmış eder. Onlardan her birinin payını bulmak için, diğer iki grubun kişi sayılarını birbiriyle çarparsın. Bu da beşle dördün çarpımı demektir. Sonuç yirmi çıkar. Sonra birinci taksimde onlara düşen payı -ki bu birdir- yirmiyle çarparsın. Sonuç yirmi çıkar. Bu onlardan her birinin payıdır. Kızların toplam payını bulma şekli şudur. Birinci taksimde onlara düşen payı –ki bu dörttür- altmışla çarparsın. Sonuç iki yüz kırk olur. Onlardan her birinin payı ise şöyle bulunur. Diğer iki grubun kişi sayılarından birini diğeriyle çarparsın. Bu üçle dördün çarpımı demektir. Sonuç on iki çıkar. Bundan sonra birinci taksimde onlara düşen payı, -ki bu dörttür- on ikiyle çarparsın. Sonuç kırk sekiz olur. Bu onlardan her birinin payıdır.

[29/210]

Oğul çocuklarının toplam payı şöyle bulunur. Birinci taksimde onlara düşen payı, -ki bu birdir- altmışla çarparsın. Onlardan her birinin payını bulmak için, diğer iki grubun kişi sayılarını birbiriyle çarparsın. Bu beşle üçün çarpımı demektir. Sonuç on beş olur. Sonra birinci taksimde onlara düşen payı, -ki bu birdir- on beşle çarparsın. On beş olur. Bu kızlardan her birinin payıdır. Erkeğin payı bunun iki katıdır. Bu da otuzdur.

Kesir üç cinste olup kişi sayısı ile payları arasında uyum bulunan sorunun şekli şöyledir. Bir kimse geride üç nine, on iki kız, bir oğlun oğlu ile iki oğul kızı bırakırsa, bu sorunun ortak paydası altı olur. Ninelere kendi aralarında üçe bölüşmek üzere bir pay verilir. Bu kesirsiz bölünmez. Kızlara kendi aralarında on ikiye bölüşmek üzere dört pay verilir. Bu da kesirsiz bölünmez. Fakat kişi sayıları ile payları arasında dörtte birle uyumluluk vardır. Bu bakımdan kişi sayılarının uyum

bölümü ile yetinilir. Bu da üçtür. Üç sayısı, ninelerin kişi sayılarına eşittir. İki sayı birbirine eşit olunca biri diğeri için de yeterli olur. Oğul çocuklarının kendi aralarında dörde bölüşmek üzere bir payı vardır. Bu kesirsiz bölünmez. O halde izlenecek yol şudur. Dörtle on ikiyi çarparsın. Çarpım sonucu on iki çıkar. Sonra sorunun ortak paydasını –ki bu altıdır- on ikiyle çarparsın. Sonuç yetmiş iki eder. Ninelerin toplam payı, birinci taksimde onlara düşen payı –ki bu birdir- on ikiyle çarparak bulunur. Çarpım sonucu on iki çıkar. Ninelerin her birinin payı da şöyle bulunur. Onlara birinci taksimde düşen payı, -ki bu birdir- oğul çocuklarının kişi sayısı olan dört sayısı ile çarparsın. Çünkü ninelerin kişi sayısı ile kızların kişi sayılarının uyum bölümü arasıda eşitlik vardır. Daha önce iki sayı arasında eşitlik bulunması durumunda sonucun fark etmeyeceğini açıklamıştık. Bu bakımdan sadece ninelere birinci taksimde düşen pay dörtle çarpılır. Sonuç dört olur. Bu ninelerden her birinin payıdır. Kızların toplam payı, birinci taksimde onlara düşen pay –ki bu dörttür- on ikiyle çarpılarak bulunur. Çarpım sonucu kırk sekiz olur. Onlardan her birinin payı da şöyle bulunur. Birinci taksimde onlara düşen payın uyum bölümünü alırsın. Bu birdir. Bunu oğul çocuklarının kişi sayısı ile –ki bu dörttür- çarparsın. Sonuç dört çıkar. Oğul çocuklarının toplam payını bulmak için, birinci taksimde onlara düşen payı –ki bu birdir- sorunun ortak paydasını çarptığın sayıyla –ki bu on ikidir- çarparsın. Çarpım sonucu on iki eder. Onlardan her birinin payı da şöyle bulunur. Birinci taksimde onlara düşen payı –ki bu birdir- üçle çarparsın. Böylece her kıza üç, erkeğe de altı pay verilir. [29/211]

Kesir dört cinste olup kişi sayısı ile paylar arasında uyum bulunmayan sorunun şekli şöyledir. Mirasçılar, iki karı, üç nine, beş ana bir kız kardeş, iki ana-baba bir erkek, üç ana-baba bir kız kardeş ise, meselenin ortak paydası on iki olur. İki karıya kendi aralarında yarı yaraya bölüşmek üzere dörtte bir, üç pay verilir. Bu kesirsiz bölünmez. Ninelere kendi aralarında üçe bölüşmek üzere altıda bir, iki pay verilir. Bu da kesirsiz bölünmez. Ana bir kız kardeşlere kendi aralarında beşe bölüşmek üzere üçte bir, dört pay verilir. Bu da kesirsiz bölünmez. Kalan –ki bu üç paydır- ana-baba bir erkek kardeşler arasında yediye ayrılır. Bu ise kesirsiz olmaz. Bu grupların hiç birinde de uyum yoktur. O halde izlenecek yol şudur. Kişi sayılarını birbirleriyle çarparsın. İki çarpı üç, altı eder. Sonra altı çarpı beş, otuz olur. Sonra otuz çarpı yedi, iki yüz on eder. Bundan sonra sorunun ortak paydasını –ki bu on ikidir- iki yüz onla çarparsın. Çarpım sonucu iki bin beş yüz yirmi çıkar.

İki karının toplam payını bulmak için, birinci taksimde onlara düşen payı –ki bu üçtür- iki yüz onla çarparsın. Sonuç altı yüz otuz olur. İki karıdan her birine düşen payı bulmak için, birinci taksimde onlara düşen payı, diğer grupların kişi sayılarını birbiriyle çarptıktan sonra elde edilen sonuçla çarparsın. Şöyle ki, üç çarpı beş, on beş eder. On beş çarpı yedi, yüz beş eder. Yüz beşle üçü çarparsan sonuç üç yüz onbeş çıkar. Bu iki karıdan her birinin payıdır.

Ninelerin toplam payı şöyle bulunur. Birinci taksimde onlara düşen payı –ki bu ikidir- iki yüz onla çarparsın. Sonuç dört yüz yirmi olur. Onlardan her birinin payı da şöyle bulunur. Birinci taksimde onlara düşen payı, diğer grupların kişi sayılarını birbiriyle çarptıktan sonra elde edilen sonuçla çarparsın. İki çarpı beş, on eder. Sonra on çarpı yedi, yetmiş olur. Yetmiş çarpı iki, yüz kırk çıkar. Böylece her ninenin payının yüz kırk olduğu anlaşılır.

Ana bir kardeşlerin toplam payını bulmak için, birinci taksimde onlara düşen payı –ki bu dörttür- iki yüz onla çarparsın. Sonuç sekiz yüz kırk olur. Onlardan her birine düşen payı bulmak için de şöyle yaparsın. Birinci taksimde kendilerine düşen payı, diğer grupların kişi sayılarını birbiriyle çarptıktan sonra elde edilen sonuçla çarparsın. Üç çarpı iki, altı eder. Sonra altı çarpı yedi, kırk iki olur. Kırk ikiyi dörtle çarparsan, sonuç yüz altmış sekiz çıkar. Bu, ana bir kardeşlerden her birinin payıdır.

Ana-baba bir kız ve erkek kardeşlerin toplam payını bulmak için, birinci taksimde kendilerine düşen payı, -ki bu üçtür- iki yüz onla çarparsın, sonuç altı yüz otuz olur. Onlardan her birine düşen payı bulmak için de şöyle yapılır. Birinci taksimde kendilerine düşen payı, diğer grupların aded-i ruûslarını birbiriyle çarptıktan sonra elde edilen sonuçla çarparsın. İki çarpı üç, altı eder. Altı çarpı beş, otuz olur. Otuz çarpı üç, doksan çıkar. Bu her kız kardeşin payıdır. Her erkek kardeşin payı bunun iki katıdır. Böylece paylaştırma kesirsiz yapılmış olur.

[29/212] Kesir dört cinste olup kişi sayıları ile payları arasında uyum bulunan sorunun şekli şöyledir. Mirasçılar dört karı, sekiz nine, on altı ana bir kız kardeş, dört ana-baba bir erkek, dört de ana-baba bir kız kardeş ise, sorunun ortak paydası on iki olur. Karılara kendi aralarında dörde bölüşmek üzere dörtte bir, üç pay verilir. Bu kesirsiz bölünmez. Ninelere kendi aralarında sekize bölüşmek üzere altıda bir, iki pay verilir. Bu da kesirsiz bölünmez. Fakat ninelerin kişi sayısı ile payları arasında yarı ile uyumluluk vardır. Dolayısıyla ninelerin kişi sayılarının yarısı ile yetinilir. Bu da dörttür. Böylece ninelerin kişi sayıları, karıların kişi sayılarına eşit olur. Ana bir kız kardeşlere, kendi aralarında on altıya bölüşmek üzere üçte bir, dört pay verilir. Bu da kesirsiz bölünmez. Fakat kişi sayıları ile payları arasında, dörtte birle uyumluluk vardır. O halde bunların kişi sayılarının dörtte biriyle yetin. Bu da dörttür. Bu sayı, diğer iki grubun kişi sayılarına eşittir. Kalan –ki bu da üç paydır- aralarında on ikiye bölmek üzere ana-baba bir kız ve erkek kardeşlerindir. Bu ise kesirsiz bölünmez. Lakin kişi sayıları ile payları arasında üçte birle uyum vardır. Bu nedenle kişi sayılarının üçte biriyle yetin. Bu da dörttür. Dört sayısı, diğer grupların kişi sayılarına eşittir. Daha önce kişi sayılarının eşit olması durumunda, bir tanesinin hepsi için yeterli olacağını açıklamıştık. Dolayısıyla on ikiyi dörtle çarparsın. Sonuç kırk sekiz olur. Bu paydadan sorun kesirsiz olarak çözülür.

Karıların toplam payını bulmak için, birinci taksimde kendilerine düşen payı, -ki bu üçtür- dörtle çarparsın. Çarpım sonucu on iki olur. Karılardan her birinin payını bulmak için şöyle dersin. Onlardan her birinin payı, kişi sayıları ile payları arasında eşitlik olmadığı durumdaki kadardır. Bu da üçtür. Çünkü kişi sayılarının birbirine eşit olması durumunda, her birinin paylarını bulmak için belirli payın, paydasıyla çarpacağın hiçbir şey bulamazsın.

Ninelerin toplam paylarını bulmak için birinci taksimde kendilerine düşen payı, -ki bu ikidir- dörtle çarparsın. Çarpım sonucu sekiz olur. Ninelerden her birinin payı, birinci taksimde kendilerine düşen payın uyum bölümü kadardır. Bu da bir paydır.

Ana bir kardeşlerin toplam paylarını bulma için, birinci taksimde kendilerine düşen payı, -ki bu dörttür- dörtle çarparsın. Sonuç on altı olur. Onlardan her birinin payı, birinci taksimde kendilerine düşen payın uyum bölümü kadardır. Bu da bir paydır.

Ana-baba bir kız ve erkek kardeşlerin toplam payını bulmak için, birinci taksimde kendilerine düşen payı, -ki bu üçtür- dörtle çarparsın. Sonuç on iki olur. Onlardan her birinin payı, birinci taksimde kendilerine düşen payın uyum bölümü kadar takdir edilmek suretiyle bulunur. Bu da birdir. Her kız kardeşe bir, her erkek kardeşe de iki pay verilir.

Açıkladığımız gibi, her bölüm için bir örnek öğrenince, belirttiğimiz kurallara göre, o bölümlerin benzerlerinin sonucunu çıkarmak sana kolay gelir. Bu kurallara göre sonucu çıkarılacak çok sayıda sorun vardır. Açıkladığımız kısımda, kuralları anlayanlar için yeterli bilgi vardır.

Allahu Teâlâ, doğruyu daha iyi bilir.

KARMA İNDEKS

A

aded-i ruûs, 279
Âdile, 220
asabe, 14, 185
asabe bi gayrihi, 185, 238
asabe bi nefsihi, 185, 238
asabe mea gayrihi, 185, 238
asabelik, 185
ashâb-ı ferâiz, 14, 185, 250
avl, 59, 195, 276
avliye, 276, 279

B

benu'l-a'yân, 210, 213
benu'l-ahyâf, 210

C

cebr metodu, 48

D

devir, 122

E

ekderiyye, 246, 250, 260
emsal mehr, 62
ensıbâ', 280

F

ferâiz, 181
fidye, 80

G

gâib, 106

H

hacb, 197, 203
hacb-ı hırman, 203
hacb-ı noksan, 203, 275
Haccaciye, 260
harkâ, 259
hılâbe, 207
hımâriyye, 212

I

Idrâr sorunları, 192

İ

ikâle, 73

K

kâsıra, 220
kelâle, 199, 207
kürr, 50

L

lânetleşme çocuğu, 269
liân, 266

M

mahrec, 276
mehr-i misl, 62
memlûk, 66
mes'eletü'l-iltizam, 226
mes'eletü't-teşrik, 212
mevlâ'l-atâka, 239
mevle'l-itâk, 33
minberiyye, 276
muâyât, 206
mukâseme, 249
mûsa leh, 183
muvâlât akdi, 23
muvâlât velâsı, 240
müdebber, 48, 171
mülâane, 265
müslemun ileyh, 51, 104
müslim, 51
müşarrake, 211
mütedâhile sayılar, 278
mütesâviye sayılar, 278

O

Osmâniye sorunu, 260

R

rabbü's-selem, 51, 104
re'sü'l-mal, 51
red yolu, 26

S

selem, 50
serd, 208

Ş

şaz rivayet, 214
şurayhiyye, 225

T

tarîku'l-hatâeyn, 35
tashîh, 279
tefvîd, 203
tertîbu'l-ensâb, 203
teşbîb, 203

V

velâ, 97, 184, 214, 270
veledü'l-mülâane, 269

Z

zevi'l-erhâm, 23, 185